

Martin Kukučín

Dom v stráni a iné prózy

KALLIGRAM

ÚSTAV SLOVENSKEJ LITERATÚRY SAV

Bratislava 2009

Zostavil, doslov, kalendárium,
Komentáre a vysvetlivky napísal Ján Gbúr
Posudzovateľ
Jazyková redaktorka

Vyšlo ako... zväzok edície Knižnica slovenskej literatúry, ktorú diadi programová
a edičná rada v zložení:

Edícia vychádza vďaka finančnému zabezpečeniu Ministerstva školstva SR,
Ministerstvo kultúry SR a Slovenskej akadémie vied

Copyright © Ján Gbúr, 2009

ISBN

I

Dom v stráni

I / Niet domu, kde sa nedymí v komíne

V stráni pod Grabovikom, s'aby prilepené o strmý bok, stoja domy bratov Bercov. Idúcky z dediny, vlastne mesta, prejdeš najprv popri dome Ivanovom, potom Franičovom a tretí dom je, v ktorom býva Mate. Ive je najstarší, Mate najmladší z nich. A tak i domy. Ivanov dom je najstarší a najmenší, Franičov je novší, pod ním pivnica s velikánskymi sudmi, a Mateho je už celkom nový, s akýmsi nádychom luxusu, pravda, ťažackého, sedliackeho.

Franič dost' dávno vystavil svoj dom, ale ho nedohotovil. Vyzerá v ňom všetko akosi provizórne. Štyri steny zapáckané zhruba maltou, podlaha z dosiek, pod ktorou je spomenutá pivnica, ale povaly ešte niet. Iba čo sú hrady poprekladané a či vmurované tak, že hneď z izby môžeš cele pohodlne prehliadnuť celú konštrukciu ťažackého dachu, to jest najsolídnejšiu časť domu. Na rohoch sú pribité laty a na nich naukladané tľapky kamenia, pekne jedna na druhej s' a šindel' alebo šupiny na rybe tak, že voda môže stekať bez prekážky. Aby búra nevnikla špárami a nepodvihla celú konštrukciu – lebo búra by ľahko mohla rozhádzať i takýto dach – dach je zalepený zvonku maltou a poliaty pekne vápnom. Po trámoch sú rozvešané mužské a ženské košele a ostatné šatstvo a bielizeň, ba i kožené mechy, v ktorých náš sedliak prenáša mušt a víno, olej a vôbec všetko, čo je tekuté, podľa potreby i vodu z obecnej nádržky alebo mora z neďalekého zálivu. Dom záleží teda vlastne z jednej jedinej izby, bez pitvora, kuchyne, alebo druhých miestností. Troma oblokmi zíva na mestečko, ak sú nie okienice drevené práve pričapené, jedným oknom a dverami hľadá rovno do strán Grabovika, porastenej česmínami, myrtovým a borovčím, spomedzi ktorého chrastia vyčnieva kde-tu bor svojou mohutnou korunou, alebo dumá stará šedivá oliva. V oboch štítoch pôjda, ktorého, ako sme videli, ešte nieto, tiež sa nachodí po jednom okne. Predbežne len vrabce čo si na nich dvoria, keď sa strhne neočakávané lejak.

Nuž nemožno sa v takomto dome cítiť domácky. No vzdor tomu i takéto prístrešie vyhovuje sedliakovi v tomto podnebí, kde konečne naozajstnej zimy ani nieto.

Zato však nech sa nikto nenazdáva, že je Franić človek zanedbaný. Naopak, on je sedliak, alebo ako sa tu hovorí, ťažak príčinlivý. Bude mať čosi i v truhlici, takže by dom ľahko vyriadil. Ale načo vyhadzovať groše, keď nemá ešte detí odrastených. Keď chlapi odrastú a budú sa mať ženiť, ľahko prehradí každému koterec, pokryje i povalu a narobí izieb, koľko len bude treba, takže každý pár bude ani v škatuli. Dosiek na sklade má vždy nadostač paron Mikula, ktorý svojím trabakulom dováža víno na Rijeku a na spiatocnú cestu naloží sa tu i tu doskami a trámami z rozsiahlych lesov okolo Delnice a Ogulina.

Najstarší brat Ivan ostal sám v dome starom; z neho sa vyrojila celá rodina bercovská, alebo, ako ich tu prezývajú, pretúrovská. Pretúr znamená sudca, alebo asi to, čo bol kedysi u nás slúžnodvorský. Ktorýsi predok terajších Bercov bol akiste človek vynikajúci, že mu prílepili takú prezývku. Domec je neveľký, o malých okienkach, tiež len s okenicami drevenými. Povaly v ňom vôbec niet, lebo by izba bola prinízka, zato je dach vyfutrovaný zdnuka doskami, ako to býva v podkrovných izbách.

Nuž v tých časoch stavali sa napospol také domce. Žilo sa jednoducho, utiahnuto, ale o biede tiež nebolo chyrovať. Káva sa vtedy nepila – pilo sa víno a v zime rakija – terkelica, ktorú mohol páliť každý sám na svojom kotlíku. Voda sa vôbec nepila, ako ani teraz – padá na žalúdok ako olovo. Spomínajú tiež, že sa ani nekúrilo. Jediný starý šor Nade, veterán gardy Napoleonovej, oficer k tomu, pýcha nášho mesta, ktorý videl pekný kus sveta, i starú „Moskoviju“, odkiaľ sa bol vrátil s celou kožou, iba čo mu na ušiach a nose bola oškvrknutá od ruského mrazu – tento pán Nade kúril z ohromného čibuka, dohliadajúc v poli na svojich ťažakov. Zato šnupal každý, ako hovorí stará kronika; šnupala i stará šora Reparata; tá istá, čo to darovala tú ťažkú zlatú reťaz patrónke nášho mesta, blahoslavenej Matke božej od Carmena, ktorej socha so skvelou zlatou korunou ozdobuje náš hlavný oltár.

Zo starého domu vytiahol najprv Franić a o niekoľko rokov i Mate. Mate sa ženíl dosť pozde, vyše tridsaťročný. Celé detstvo a mladosť strávil na mori, vždy pod komandom starého kapetana Dubčića. Vtedy čeliadka tak ľahko nemenila svojich pánov, a zvlášte takých, ako bol slávny kapetan Luka Dubčić, známy vo všetkých prístavoch Adrie.

No konečne zunoval sa mu i život námornícky, jeho radosti i trampoty. Prišiel mu na um domec pod Grabovikom, v tóni česmín, prišli mu na um rozsiahle stráne zarastené chrastou a ktoré boh na to stvoril, aby ich vykolčovala ruka ľudská, prekopala, vysadila révou a ťažila z nich divotvorný mok, ktorý obveseľuje dušu človeka. A možno najväčšmi prišli mu na um čierne oči, ktoré ho priťahovali, kým ho neprivábili nazad do rodného mesta. Čo bol zhonobil,

z toho vystavil dom, omnoho elegantnejší než Franičov. On videl kus sveta, mal väčšie nároky než brat domár, odrastený v primitívnych pomeroch, čosi zeme dostal i od bratov a ostatok zeme vzal na kontrakt od kapetana Luku, ktorý práve vtedy bol kúpil celé panstvo v mestečku. Tak Mate Berac nepremenal gazdu: stal sa jednoducho z mornára ťažakom toho istého kapetana Luku.

Sotva prišiel dom pod krov, náš Mate sa oženil. Jera bola dievčina čiernooká, driečna, svižná ani ryba. Do roboty ako osa, sama svojimi rukami pomáhala mužovi kolčovať, prekopávať, sadiť a zakladať vinice, zvlášte kým nebolo detí. Keď boli vinice založené a počali donášať dôchodok, obmedzovala sa i ona na obyčajnú robotu ťažacky. Pod jej príčinlivou rukou nič sa nestratilo, ale skôr rástlo a veľadilo všetko. Mate predbehol v blahobyte i oboch starších bratov, predbehol mnohých druhých ťažakov, ktorí mali plné sudy, keď sa on ešte pri kolčovaní a vysádzaní potil. Jeho dom utvrdil sa v základoch, zabezpečil si budúcnosť, kým druhé domy írečité, solídne, zviklali sa vo fundamentoch pod tlakom ťažkých nových časov.

Mate i ináč preslávil rod pretúrovský. Keď príde medzi pánov, i medzi nimi má poctivosť. Je členom „crkovinarstva“ – cirkevného výboru – ako taký dozerá na robotu na cirkevných viniciach, delí voskovice o výročných slávnostiach v kostole a pri procesiách, drží kľúče od veľkej skrine, ktorá je v sakristii a kde sú dlhočizné voskové sviece.

V domácom živote tiež ho sprevádzalo šťastie. Odchoval syna Ivana a dve dcéry, Matiju a Katicu.

Premena v tom živote nastala iba vtedy, keď sa Ivan oženil. Dnes už má dvoch chlapcov, ktorí rozveseľujú celý dom. Mat' musí byť ustavične pri nich, ako vôbec matere v dnešných časoch. Zdá sa jej, že by zaraz zlomili si nohu, alebo, uchovaj bože, vylomili šiju, keby im nebola za päťami. Veď ono je i pravda, že sa ustavične liepajú po múroch a prístavách, ktorými je ohradený dvor s ťa nejaká pevnosť. Nie div, že Barica ani nestačí na druhé, ako behať ustavične za nimi. Ale Jera jej to nechce uznať. Šomre na jej daromnosť; žaluje sa, že s nevestou nevtiahlo vraj do domu poľahčenie, ako očakávala, ale skôr nepokoj a nová starosť. Barica, sprvu krotká, ústupčivá, začína svokre odvrávať. Tak sa neraz strhne medzi nimi ozajstná zvada. Stará neustúpi: ona zhonobila, nadobudla všetko svojimi krvavými mozoľmi; ona neprišla do hotového, ale hrdlačila celý život od svitu do mraku. Mladá neustúpi: dala na svet nádej a chlúbu pretúrovskej famílie, záruku budúcnosti – malého Mateho a Ivana. Ona má v dome stále a vynikajúce miesto...

Takéto zrážky vybavovali sa spočiatku potajomne. Tam niekde v kuchyni alebo v kúte, len tak letky, ako mimochodom. Nebolo by dobre, aby sa dozvedel o nich gazda. Prísny je,

neúprosný – nuž pravý Pretúr. No konečne hriech vybúšil prudko a bezohľadne tak, že ho už nemožno zatušovať.

„Naničhodnica!“ šepľa Jera neveste v kuchyni pre akúsi pletku.

„Stará striga!“ odpovie jej Barica.

Jera ju zato štuchla laktom a Barica začala už nahlas:

„A čo máte zas so mnou, mame moja!“ zvolala dobre hlasno, aby počul starý Mate, ktorý je kdesi vo dvore. Preto jej dala i „mame“, lebo starú strigu by jej svokor sotva odpustil.

„Keby ste sa aspoň sveta hanbili, keď sa už boha nebojíte! Ale ja už nemôžem prejsť popri vás, aby ste ma neštuchli?“

„A čo je to zas,“ ozval sa Mate a pozrel na ženu prísny okom, keď vyšla na dvor. „Vy sa nazdávate, že ja neviem, čo vy stvárate oddávna, keď ste samy? Viem dobre, ale sa mi bridilo zamiešať sa medzi vás. Ale už viac nebudem zatvárať oko i jedno i druhé a zapchávať uši: lebo by ste sa pomaly počali vláčiť za vlasy, nehanblivice! V mojom dome bude pokoj a poriadok – zachovajte si. Ja som gazda, mňa bude každý slúchať...“

Umíkli obe, neopovážili sa ani dýchnuť. Málokedy počuli takto starého; jeho hlas nebol nikdy taký tvrdý a pohľad taký prísny. Pod ním sa utíšila odrazu domáca búrka a nastal pokoj a poriadok.

Jera sa prvá zotavila po okríknutí a začala sa obšmietat okolo muža, akoby mu chcela pomôcť ukladať drevo do stôsa.

„Ani nevieš, môj Mate, aká je to rana, táto naša nevesta hlavná,“ začala plačlivým hlasom. „Ja už neviem, kde sa mám podieť od trápenia... Tmolí sa ti po dome ako mucha bez hlavy. Čo chytí do ruky, všetko jej ide naopak. Ako máš pozerat' na takú ničomnosť? Len čo mi riadu porozbíja po dome. Všetko vychodí navnivoč, a povedz slovo – nos hneď do zeme, mrcha reči, hriech a krik...“

„Ustúp, ty si staršia, máš mať rozum. Múdry ustúpi. Pretrp – boh trpí i teba. Keď nebudeš do nej zadierať, sama sa popraví: takto ju iba pokazíš ešte horšie. V robote ju nepreháňaj: vidíš, deti má drobné. Kým boli tvoje malé, tiež nebolo v dome všeličo v poriadku... No, no, netreba sa hneď zato nadúvať, viem ja, že si bola pravá gazdiná. Nebolo v poriadku, lebo nemohlo byť, nestačilo sa – a prenieslo sa. Ty máš predchodiť dobrým príkladom každého, ty si gazdiná. Ale takýmto činom dávaš zlý príklad, a ja to nebudem trpieť, to je darmo!“

Jere ostal v srdci trŕň. „Ani on mi neuzná – ani on ma nezastane. Ja už nemám miesta v tomto dome. Ja som ho pomáhala vystaviť, a druhá sa bude v ňom rozhadzovať...“ Len ako

môže karhať ju, svoju ženu, a zastávať druhú? Či je to spravodlivé a slušné? – Muž, ktorý má zotrvať pri svojej žene i v radoosti i v žalosti!

Mate spozoroval dobre, čo ju trápi a hryzie. Drva poukladal do stôsa popri múre ohrady, a keď mu doniesla vína a chleba a položila ho na stôl, ktorý vykresaný z bieleho kameňa stojí na preddomí, riekol jej vládne, tónom priateľským:

„Vieš ty, čerco, ja som gazda a chcem mať v dome pokoj a poriadok. Nechže bude pokoj pod mojou strechou. Tebe hovorím, teba i hreším, lebo si mi žena. Tú tam keby pokarhal ja, to by už bola druhá vec. Tú nech karhá druhý, komu je žena.“

„Ved' si uhádol, akurát!“ chcela už zvolať Jera, ale zatíchla.

On nadvihol prst ako na výstrahu a pozrel na ňu prísny okom.

„Viem, čo chceš povedať,“ preriekol s nádychom žiaľu „viem, netreba to roztriasať. Preto ja ustavične opakujem, že gazda má byť muž, on má rozkazovať a vládnuť. Tým horšie, keď je naopak. Taký dom nemôže vzrastať a veľaadiť sa, kde nieta gazdu...“

Ona odišla trochu utišená, uspokojená, lebo v týchto rečiach vidí, že muž dáva predsa len jej za pravdu. Naoko ju odsudzuje, karhá, ale v srdci drží predsa len zase s ňou. A to je pre ňu predsa len zadosťučinenie.

Zato Matemu sa už nevyjasnilo čelo. Pred očami mu stojí celá nerest, ktorá sa mu rozrástla v dome, a teraz už strojí zaujať i samé základy a rozvrátiť ho. Nemôže nevidieť, že s nevestou vtiahla do domu. Predtým bol sklad a pokoj, bez tresku a zmätku potáhoval každý k spoločnému cieľu. Držali tuho s' a na reťazi ohnivá. A teraz?

On hneď za horúca pobadal a snažil sa vyhodit', čo sa mu zdalo, že nepristane k celku. Poslal do služby najprv jednu dievku a potom druhú.

„Nech sa učia, ako svet beží,“ vysvetľoval žene. „Nech privyknú na cudzotu a nadovšetko: nech sa naučia slúchať cudzích ľudí. To im bude na osoh...“

A Jera pristala i na to, ako na všetko, čo on uznal za dobré.

Myslel, že keď bude menej ženských, bude i nepokoja menej. Ostala len svokra a nevesta, a hľa – ešte im je tesno!

A čo, keď rozopra vybuší na povrch, prelomí tú krehkú kôru ohľadov? Darmo tajiť – syn je už nie, čo býval. Stará úprimnosť zmizla, vyhába sa otcovi, materi; čosi varí v sebe. Pri robote sa neraz zamyslí, odpovedá roztržite. Vidno, prechováva myšlienky, ktoré drží výlučne pre seba. Či ostane dlho na tomto váhaní? Či nepodľahne konečne tomu, čo mu šepoce žena, ktorú ľúbi, mater jeho dietok?

I pri obede bol zamyslený, ako i ostatní. Každý sa uzavrel sám do seba a oddal sa svojim myšlienkam.

Po obede Mate sadol na múrik pred domom, do chládku, a oči mu blúdila po okolí. Popod jeho dvor belie sa chodník, ktorý sa spúšťa svahom do údolia. Odtiaľ zas dvíha sa hadovite hore kopcom do mesta, kde sa náhle tráti v tóni, ktorú na ostrom letnom slnci hádžu prvé domy, akoby prilepené k prot'ajšej strane. Stráň leží pred ním rozostretá ako na dlani. Podstavy a kamenné ohrady, ktorými je rozdelená na záhony a hriadky, belejú sa tuho v oslepujúcej žiare. V týchto štvorcoch záhonkov, pravidelných a nepravidelných, temnie sa zelenina povädľá alebo postrhávaná. Iba listy kapusty vzdorujú víťazoslávne svojou šťavnatou zeleňou letnej suchote. Cibuľa počína vädnúť od vrchovca, len kde-tu čo sa ešte dvíha kdekto ráva so šedou kystkou. Nad nejedným múrikom kloní sa figovník so svojimi skrivenými konármi. Inde zas utkvela osamelá oliva a dumá smutne nad týmto letným suchopárom. Tíšina naokolo, ani lístok sa nehýbe na konári. Meštrál pot'ahuje síce od mora ako každé poludnie, lenže tento kút mu je z cesty. Šumí tam hore na Graboviku v korunách česmín a večne hučiacich borov. Iba cvrčky čo vyhúdajú večnú svoju pieseň, keď jeden zunuje, druhé dva ju pochytiť s novou silou. Zapiští stehlík, alebo hvizdne drozd stúlený kdesi hlboko v kroví – no zamĺkne zaraz, s'aby sa bál rušiť prírodu v poludňajších driemotách. Z pitvora sa ozývajú suchotné kroky starej Jery, ktorá ani po obede nemá sna, lež sa večne tmlí a čosi šuká po dome; zo synovej izby dolieha otvoreným oblokom hlboké odmerané chrápanie...

„A zmestiť sa musíme, druhej pomoci niet,“ dumá Mate, púšťajúc modré dymy zo svojej krátkej fajčky. „A koľko jesto, bože môj, miesta na tomto svete! Kto by ho premeral a obsiahol svojím okom!“ A s inštinktom bývalého mornára spúšťa pohľad dolu dolinou, tadolu, kde medzi dvoma bralami modrie sa kus mora v tichej zátok. „Nemá konca ani kraja – len koľko je mora, čo je medzi našim krajom a Itáliou. A predsa sa nemôžeme pomestiť. Ako je to – ako?“

Po večeri zas vysadol na múrik a dumá. Ivan ešte sedí za stolom a pozerá na zem. Tvár je nespokojná ako u človeka, ktorý je v nesnázdi a nevie z nej nájsť východu. Nerád by naraziť ani sem, ani tam... Nuž nenie on z toho tvrdého dreva ako otec: nie je stvorený vynájsť a prevádzať smelé podniky. Človek je on všedný, ktorý sa bude večne motať v obvyklom kruhu, po vychodených koľajach, bez veľkého lámania hlavy, ktorú mu druhí beztak ustavične kálajú...

Žena, upratujúc misy zo stola, pozrela naň významne niekoľko ráz. Chcela tým povedať čajsi: „No, čo kvačíš, človeče, pohni sa už raz...“ On cíti silu toho pohľadu, trnie mu celá bytosť pod ním — no nemožno sa vzchopiť. Akoby na ňom ťažilo hrozné bremä. Jera badá,

že sa čosi varí medzi mladými, naschvál sa kutí okolo stola, aby sa nemohli dohovoriť.

Možno ani netuší, ako jej je syn povďačný za toto prekážanie.

„Ach, bože pomozí!“ vzdychla konečne Barica, držiac malého Ivicu na lone. Hlávku oprel o ňadrá materine a okolo ústok poletuje mu anjelský úsmev. „Pomozí a neopúšťaj nás, biedne siroty...“

Jera sa uškrnula zlobne, pletúc pančuchu, aké pletávajú tu ženy z domácej vlny: robota, ktorou ona opovrhne ináč, lebo uberá mnoho času a nevypláca sa.

Ivan sa konečne vzchopil, vyťahujúc sa, založiac ruky do tyla a ohnúť sa v kríži. Medzitým hľadá nežným okom nadol, kde sedí mladá žena s deckom na lone. Hľa, jeho svet, jeho poklad, jeho všetko! No vtom sa stretol s pohľadom ženy, v ktorom nieta nežnosti, ale tvrdá výčitka. Vzdychol tajne, odvrátil sa a pobral sa k múriku, na ktorom sedí otec.

Mate je pohrúžený v dumách, hľadiac do kraja, obliateho svetlom mesiaca, aký sa môže zaskvieť iba na dalmatínskom nebi. Hviezdy veselo trblietajú a mliečna cesta tiahne sa mohutným pásom s ťa šedá stuha po tmavom úzadí. Zem oddychuje, akoby ustatá pod žihavými lúčmi slnca. Krovy domov belejú sa skvele, akoby pripadnuté čerstvým snehom. Z mesta od kríža dolieha spev mládeže, štvorhlasný, padajúc akosi ťažko na dušu svojimi tiahlymi tónmi, ktoré sa prelievajú v povetrí a padajú tupou ozvenou ta kdesi do údolia. Spevu na odvetu zaznela pieseň odkiaľsi z poľa, tiež taká tiahla, smutná, ako všetky piesne tohto ľudu. Tu i tu sa ozve ostrý rehot mulíc alebo i brutálne trúbenie osla, priviazaného dakde k hrbe prútia o kolík.

Ivan sa spustil na múrik k otcovi, ktorému sa rozlieva po tvári plné svetlo mesiaca, dávajúc jej výraz povznesený, vyrazajúci ešte ostrejšie na nej každú črtu. Ohnutý nos Mateho, charakteristický nos rodu bercovského, dodáva jeho tvári niečo energického, mocného.

Otec sa pohol a jeho oko uprelo sa na syna. Pobadal zaraz nepokoj, rozochvenosť pri ňom. „I on sa trápi,“ usúdil Mate, „má mi čosi povedať; iste čosi neveselého...“ S očakávaním hľadá na syna, akoby chcel povedať: „No nechže bude, čo má byť...“

„Čacé, ja som všakovak rozmýšľal v svojej hlave... Viete, že Bepo Lukrin zase poslal desať lír z Ameriky. Od troch rokov vyše dvesto. A píše, že mu ich ešte ostalo.“

„A – Bepo!“ zvolal Mate s akýmsi obľahčením. Vydýchol si, lebo vidí, že sa ide viesť rozhovor o veciach každodenných. „Teší ma. Konečne by doma zaháľal a nevymotal by sa z dlhov. Takto, ako vidím, ide sa vysekať, a o rok o dva budeme mať o súdeho človeka viac.“

„Veru, ťažko sa pohnúť u nás,“ pokračuje Ivan s akousi schválnosťou. „Zem nedáva, - čo sa urodí – to zas ide navnivoč. Len na vinice aké choroby padli neslýchané! I polievaj, i maž, i posypaj, i čistí, a úroda čím ďalej, tým menšia. Horšie z roka na rok.“

„To ti je tak,“ odpovedá otec: „čím je ktorá rastlina užitočnejšia, tým viac chorôb na ňu letí. I na ľudia prišli nové choroby, o ktorých nebolo prvej chyrovať. Prečo? Lebo i ľudia sú čím diaľ jemnejší. No zato sa nemôžeme my žalovať. Urodí sa menej, to je pravda, ale sa zato nenakazia celé pivnice, ako za starodávna. I s cenami sa dá ešte vyjsť ako-tak, hoci sú i menšie. Nuž ani v dnešných časoch neumrie súci človek od hladu.“

Mate ani netuší, aké to posekal konáre pod synovou nohou. Na strome svojho predsavzatia ostal takrečeno v povetrí, bez opory. Začal sa klátiť, otáľať – no pohľad mu padol na Baricu, prišli mu na um jej výčitky, badurkanie, plač a vzdychy. Vzmužil sa znovu.

„A ja by, čacé, chcel tiež ísť – pozrieť, čo je to tam v tej: Amerike.“

Vydýchol – odvalila sa mu veľká ťarcha zo srdca. Sám sa teraz diví, kde sa vzalo v ňom toľko odvahy.

„Ty!“ zvolal Mate, vytiahnuť fajočku z úst a vytriešťať oči naň. „Odkiaľ si to zobral, môj synko?“ A pokrútil hlavou od divu. Pozrie naň ukradomky tu i tu, akoby v neistote, či je to ozaj ten jeho Ivan, o ktorom často myslieval, že pretúrovská kry v ňom zvodnatela. Videl ho od detstva vždy takého nepatrného, malého, až sa tratil svojou prostrednosťou medzi druhými mládenkami. Vie, že by sa nebol hádam ani oženil, keby ho nebola zaputnala Barica. No ona, ctižiadostivá, podnikavá, hodila oko na nepatrného Ivana, lebo bol z domu pretúrovského, kde je všetkého nadostač. „Čo mi hovoríš! Svojej smrti by sa bol skôr nazdal ako tomu!“

„A vidíte, čacé, idú i druhí, čo tiež nikdy nepomysleli. Každý hľadá, kde mu bude ľahšie. Prečo by reku nie i ja...“

„Ale to je rozdiel: ty a druhí!“ zvolal Mate. „Nemajú čo jesť, nemajú na čom robiť, alebo ich jesto v dome vyše práva: tí nech idú, nech oprobujú. No ty, jedinák – dnes-zajtra gazda! Ako zanecháš tu svoje mozole, mozole svojho otca? Naverímboha, nič po nič, do vetra... Nie, synko, tvoja Amerika je tu, musí byť tu...“

Ivan nemá už čo nadhodiť. Čo vedel, vyriekol a teraz ho zaujal hnev nad vlastnou malomocou, slabosťou. Cíti, že je pod vyššou mocou, darmo sa mu hádzať, trhať: vyššia moc drží ho tuho, neúprosne.

„A vy ste za mladi tiež boli po svete. Tiež ste chceli probovať,“ riekol akosi nasilu a hneď strnul od strachu, čo sa to opovážil povedať otcovi.

Starý sa len usmial opovržlivo, hnev synov ho neurazil, ani sa ho nedotkol.

„So mnou – to bola druhá vec,“ odpovedá hlasom pokojným. „Ja som musel, lebo otec nevystavil dom a nenasadil viníc, koľko by bolo nám trom bratom nadostač. A potom, keď som šiel z domu, na to tiež nezabúdaj – nemal som ani ženu ani deti. Ja som bol slobodný ako

vták: ale i v tej slobode mi vždy stálo pred očami, vidíš, toto údolie, ten chatrný domec: ustavične žila vo mne nádej, že po bludárení zasadnem ja tu, zapustím korene, zabezpečím seba a moje deti, aby neboli prinútené blúdiť po cudzom svete, ako som bol prinútený ja. Ten cieľ som azda len dosiahol – od teba závisí, či budeš môcť udržať a zveľadiť svoje dedičstvo a rozmnožiť ho pre svoje potomstvo. To je tvoja Amerika. Držať sa motyky, vychovávať deti za dobrých, statočných ťezakov. Lebo kto ich bude viesť a naučať, keď im otec bude za horami? Kto ti bude spravovať ženu, ktorú i ty sám ledvým činom môžeš udržať na vôdzke? Nie, ani hovoriť o tom,“ pretrhol sa Mate v svojom horlení. Videl syna premoženého, uhneteného pomermi, pritísnutého dôvodmi otca, a prebudila sa v ňom sústrasť. „Ja sa neprotivím nikdy veci rozumnej,“ doložil ako na vysvetlenie svojho rozhorlenia. „No táto ti, synko, nemá ani hlavy ani päty. Najlepšie ju zahrabať na večné veky. Miesto do Ameriky pôjdeme my zajtra pozrieť pod Kopicu hlavu, čo robí peronospóra,“ doložil už s úsmevom.

Ivan nahliadol, že podľahol. Kde by on, úbohý, s otcom – s tým človekom, ktorého sa najväčšmi bál od malička! Sklonil hlavu, obťažujú starosťami a menovite hlavnou starosťou: ako vydá počet z dnešnej zrážky pred Baricou? Ako sa jej predstaví; jej, ktorá mu jednoducho letí k hlave, že je sluha, horší od sluhy v tomto dome.

Otec vidí dobre jehorapy; tuší, čo sa to deje i čia je náuka. Umienil si, že pristúpi k veci. „Keď sme raz v takom tanci,“ myslí si, „dotancujeme ho do konca.“

„Teraz mi povedz, Ivan, ako si ty prišiel na takú myšlienku,“ ozval sa po chvíli. „Také myšlienky sa nerodia v tvojej hlave. Ty sám pochopuješ, že sa nemáme čo báť ani hladu, ani biedy. I najeme sa, i napijeme, i zvýši nám na predaj. Odkiaľ teda pochodí ten tvoj úmysel?“

Syn nemôže slova prehovoriť. Pod otcovým pohľadom cíti, akoby bol vystavený na pranie. Zdá sa mu, že to živé, prenikavé oko vidí dohlboka, do záhybov srdca, a číta v nich všetku tú biedu, pod ktorou sa zmieta od toľkých čias; že meria celú malomoc, poddajnosť, slabosť, pre ktorú sa stal hračkou ctižiadostivej ženy.

Starý cíti, v čom je jeho syn, chápe úplne jeho stav a hľadá naň opovržlivo.

„Ty mlčíš, a máš pravdu. Načo hovoriť? Viem i tak všetko – možno viac, než sa ty nazdávaš. Teba vyháňa z domu nezmestnosť ženská. Viem ja to. Neprajnosť, nežičlivosť, čo nežičí sebe ani druhým; čo ráta každú lyžicu, čo nosíš k ústam. Hriech, ktorého u nás dosiaľ nebývalo, ktorý sa vkradol do domu a chcel by v ňom rozrastať. Ona ťa prehovára, hudie, napráva – viem ja dobre, tvoja žena!“

Ivan sklonil ešte hlbšie hlavu. Prísne reči otcove dopadajú na ňu s ťažkým kladivom. Hučí mu v nej a šumí s ťa pod vodopádom – cíti slabosť a cíti faloš, ktorá otráвила úprimný pomer k otcovi. Na čelo mu vystúpili krupaje potu a tvár mu horí od hanby.

„Čo klopiš oči a ovesuješ hlavu?“ horlí otec už v hneve nad takýmto výjavom, nad ktorým sa sám počína hanbiť. „Ja sám sa hanbím, keď ťa vidím takto! Hore hlavu! Pozeraj každému smelo do očí. Bojuj odhodlane proti hriechu a-a,“ Ivan podvihol hlavu, pozerá naľakane, čo to ešte vyjde. „Vytiahni sa spod cudzieho jarma a buď sám sebe pánom,“ doložil otec s dôrazom. „Ženy neslobodno slúchať vo všetkom. A menovite keď ich zaujme nenávisť...“

„Ja, ácéé, neslúcham ženu!“ ozval sa Ivan urazený a spolu šťastný, že sa mal nad čím uraziť. „Mne žena neradila a neradí. Ale viete sami: mať ju prenasleduje.“

„To je pravda,“ prisvedčil Mate. „Zato som ju i pokarhal.“

Ivana to posmelilo.

„Ja som už zunoval toto večné hryzovisko!“ vykrikol odrazu a pocítil, že mu padá ťarcha zo srdca, ktorá ho dusila od toľkých čias. „Čo ti osoží, že sa môžeš najesť a napiť do sýtosti, keď ti duch neodpočinie? A ako ti odpočinie, keď vidíš, počúvaš, čo sa robí medzi nimi? A keď by si sa chcel potešiť, príde jedna, príde druhá, rozbíjajú ti hlavu ustavične žalobami a ponosami. Ako by sa nezunovalo? Ako by sa ti nezažiadalo pokoja, hoc i ďaleko od svojich?“

„Á,“ zvolal otec spokojne, s istou útechou, že čuje už raz úprimné slovo a rozumné, „na dobrej sme ceste, neboj sa! Vidím i ja, že nejdeme dobre. Tu treba, synko, naprávať. Zlo vytrhnúť i s koreňom – bez milosti! Ale náprava nám nemôže prísť z Ameriky! Nie – ani zatvárať oči, ani vyhýbať zrážkam, ako sme vyhýbali dosiaľ. Zlo treba chytiť za rohy, srdnate, junácky. Ženu treba vodiť, naučat', a ak treba, zavracať. Poblúdi ona ľahko, keď ju zaslepí nenávisť. Teda do roboty, synko! Ty na jednej strane sa pričiň, ja na druhej: dobrotky, čo sa dá dobrotky, zlotky tiež, ak bude treba. Ak si ty hotový, tu som i ja. Ak ty nechceš, alebo si netrúfaš – nuž zase som tu len ja: probujem si poradiť sám. Viem, čo mám robiť – ja som gazda, ja som otec...“

Znelo to už trochu ako hrozba.

Úbohý Ivan sa cítil ako medzi dvoma kameňmi. Tu otec a jeho krásne náuky – tam žena, ktorá sa pritiera, prehovára, márne a naostatok plače... Stať na kraj – stať na kraj – to je pekná vec: ale kde je spôsob, kde je možnosť! On teraz vidí jasno, čo sa snuje. Barica by chcela prevziať opraty a mať si ich nechce dať. Ale čo mu to pomôže, že teraz vidí tak jasno, keď sa mu pri Barici všetko pomieša, pomúti, a on zase nebude vidieť ničoho, iba motaninu, hmlu, nesklad a nad všetkým tým jej pohľad, ktorý ho podmaňuje, ochromuje... Stať na kraj! Ale ako? prevracia v svojej hlave a nemohúc v nej vyvariť nič poriadneho, pozerá malodušne na otca.

„Vidíme, synko, že nie každý je súci na ženie,“ vraví otec s nádychom výsmechu. „Ženu treba vodiť – a ne jeden miesto viesť ju, dáva sa sám vodiť... Konečne ani to by nebolo nešťastie – keby len vodila po cestách pravých! Nuž ale žena! Slepý vodi slepého, vraví Písmo. Tak i ty, synko. Uznajme si, čo je pravda – svoji sme...“

Ivanovi už nepríde na um, aby sa urazil, alebo odporoval. Slová otcove sú pripravné, nemôže sám odškriepiť.

Otec prikryl synovu porážku plášťom súcitu a veľkodušne si ju nevšíma. Doložil už celkom veselo, dobrodušne:

„Teda sme ostali na tom, že do Ameriky nepôjdeš. Čo ty na to?“

„Ja pristanem.“

„No tak. To sme odbavili, a to je hlavná vec. Ešte sa my nebojíme,“ a okolo úst preletel mu úsmev, „ani len tých tam v kitli. No, čo ty na to?“

Ivan zas stojí v rozpakoch. Otec doložil:

„Azda si i ja sám poradím s nimi. Či pristávaš, aby ja sám začal, ako gazda, ako otec?“

Ivanovi odľahlo: prisvedčil otcovi ochotne. Seba vytiahol z potýčky, stojí na zdravej strane, čo na tom, že sa priznal k svojej malomoci? Priznal sa k nej konečne len pred otcom. Či by to bola hanba pred mužom, ktorému v každom mihu, v každom pohybe vyráža sa odhodlanosť, rozhodnosť. On to sám uríadi najlepšie. Veď je otec, gazda je... No pochytilo ho trnutie, keď sa otec zodvihol z múrika a pokročil voľným krokom ku dverám. Zatajil sa v ňom dych, keď ho videl zastať pred Baricou, ktorá sedí pri mesiačku a pradiť. Čakala tu na výsledok porady medzi mužom i svokrom. Strhla sa i ona, keď ho tak znevrady videla pre sebou.

„A kde je mať?“ pýta sa Mate nevesty.

„Dnuka budú – možno ľahli...“

„Choď, Barica, pozri: ak neľahla, nech príde medzi nás...“

„Mohol by i Ivan,“ ozvala sa Barica, pozrúc na Mateho okom takým pokorným, akého Ivan pri nej ešte nikdy nevidel.

„Keby mohol Ivan, bol by zaraz poslal Ivana,“ odpovedá Mate pokojne. „Ale mne záleží na tom, aby si šla práve ty...“

Nevesta sklonila hlavu a nehýbe sa.

„Teda nechceš, povedz doprosta, po hrvatsky, a bude koniec veci.“

„Oni nehovoria so mnou...“

„Povedz, že ju ja volám – iba toľko.“

No Barica sa ešte vždy nehýbe. Ivanovi potrháva v kolenách, skočil by, letel by ako víchor, poslúchol by, len aby sa skončil už raz tento výjav, ktorý ho trápi a naháňa naň triašku. A medzitým ona sedí nehybne, so stisnutými perami od vzdoru a rozhorčenia.

„Barica – ja by sa ťa čosi spýtal!“ začal Mate vždy spokojne ešte. Ivan je vo vytržení, že otec sa takto mierni. I Barica pozrela naň, prekvapená takýmto tichým tónom. Ona očakávala, že vypukne búrka. „Spýtal by sa ťa, koho ty chceš vlastne slúchať?“ Nedostanúc odpovede, pokračoval zase celkom ticho. „Lebo v pretúrovskej rodine bola starodávna obyčaj, že každý musel niekoho slúchať. A staré dobré obyčaje ani my nezahodíme. Ja, ako gazda a otec, slúcham svoje povinnosti. Ivan a jeho mať slúchajú mňa, a ty? A či sa azda nazdávaš, že nemáš nikoho nad sebou?“ Tu sa mu už hlas zatriasol a obočia sa hrozivo stiahli. „V tom páde si sa ty veľmi pomýlila. Dom je môj a všetko je moje: poriadok je u nás raz taký, kto je v mojom dome, bude slúchať mňa. Pôjdeš zaraz po mater!“

Jeden pohľad, a Barica vyrozumela, že sa dejú veci osudné. Ak neslúchne, kto môže predvídať, čo sa s ňou stane? Narážka, že dom je jeho, je aspoň jasná. Prišlo jej na um, len tak letkom, tých dvoje červíkov. Ak ona musí odísť z domu, odídu i oni, a čo bude z nich potom? A ak ostanú tu, musí sa s nimi lúčiť. Ani nemala odvahy domyslieť. Zodvihla sa a otvorila dvere na svokrinej izbe. O chvíľu vošli obe do pitvora.

„Mater dobre počuli, že ich voláte, a čakali,“ preriekla Barica a hlas sa jej triasol rozhorčením.

„Ah – čakala, či sa jej prihovoriš?“ preriekol Mate hlasom láskavým. „Či je tak, stará? A teraz je všetko v poriadku. Nepôjdeme na odpočinok s hnevom v srdci. Pozhovárame sa, svorne a znášateľne a zaspíme spokojnejšie či je tak, stará?“

„Ja som sa nikdy neprotivila. Vieš najlepšie, aká som bývala, či bolo kedy čo medzi nami...“

„Ja ani nehovorím, že bolo kedy čo medzi nami,“ odpovedá Mate veselo a priateľsky. „Ak čo bolo, to nepatrí sem, to sme vybavili už dávno... Ale ja o tom chcem raz prehovoriť, čo je medzi vami dvoma. Takto už ďalej byť nemôže, ani nesmie. Ja, že vy to samy medzi sebou odbavíte: preto som mlčal, čakal, úfal sa. Ale vidím, že vám to akosi nejde. Čo robiť? Musím sa ja zamiešať medzi ženské, a vidí boh i svet, že nie vdľačne – ale z prinútenosti. Nuž ale s pomocou božou vybavíme i to v láske a svornosti.“

Pozrel na ženu a na nevestu. Stoja pred ním ako obžalované, odvrátená jedna od druhej. V Barici vrie, rumeň jej horí na líci, že sa musela prvá ponížiť. Horí jej v oku čudný plameň odhodlanosti, že sa viac ponížovať nedá. Mate hľadá na ne a úsmev mu pohráva okolo úst,

keď si pomyslí, že medzi týmito má zavládnuť láska a svornosť. I akoby bola v ňom pochybnosť, ako sa skončí tento výstup.

„Vy ste odkázané jedna na druhú, celý deň ste spolu v dome, vo vašich rukách je všetko, čo sa zhonobilo a zgazdovalo. Rozvážte si dobre, aké to bude šafárenie, keď sa vy budete hrýzť medzi sebou. Ako bude dom rásť a prekvitať, ak vy, čo ho spravujete, nebudete nažívať v svornosti a láske? Tak veru musí všetko navnivoč sa obrátiť, čo sme my v poli našimi mŕtvoľami nadobudli. Lenže ani Ivan, ani ja nedáme si rozptyľovať, čo sme zhromaždili horkotrážko. To už nie! Radšej by sme zverili dom druhým rukám, ako vidieť takéto gazdovstvo. A či sa nazdávate, že by sme to nemohli?“ A Mate pozerá prísne na Jeru, ktorá už-už strojila sa mu skočiť do reči a teraz pod touto hrozbou stojí zarazená. „Nevyzeralo by to pekne, keby musela prísť cudzia ženská za gazdinú, kde sú dve gazdiné: ale radšej nech sa svet smeje, ako aby sme mali hľadiť na skazu nášho domu. Či ste si len pomysleli kedy vy, svokra a nevesta: akým príkladom predchodíte nevinné deti? Ony v útlom veku hľadia na vás, všetko si zachovávajú, čo vy robíte, čo vy hovoríte: aké to náuky budú čerpať od vás? Čo to bude s nimi, keď odrastú, keď sa budú mať v dome pomestiť, jeden druhému ustupovať: keď budú mať otrávenú dušu vašou nenávisťou, zvadou a nezmestnosťou. Či neustrniete aspoň nad nimi, keď už druhé nič sa vás netýka?“

Jera začala vzdychať. Narážka na deti dotkla sa jej srdca. I nevesta sklonila hlavu a hrud sa jej mocne vlní. A keď pozrela na starého, v očiach jej zaihrala slza povďačnosti. Vycítila z jeho reči, z výrazu jeho tváre všetku lásku, čo prechováva k jej deťom; on, o ktorom vždy myslela, že na jej deti nikdy nemyslí.

Sám Mate, keď skončil, bol dojatý; miesto toho, aby bol hromžil, odmäkla mu odvaha a v srdci zavládli city nežnejšie.

„Podajte si ruku a pomerte sa,“ dokončil ticho, hlasom, v ktorom zachvievalo rozochvenie. „Zabudnite, čo bolo a počnite už raz život nový. Pokoj boží nech zavládne v tomto dome: pokoj i veselosť a úprimnosť. Podajte si ruku, ak chcete, aby sme boli všetci šťastní a spokojní...“

Ivan hľadá na svoju ženu a diví sa, ako jej tvár prijala výraz miloty a nežnosti. Srdce sa mu pohlo nad týmto novým obrazom, zdalo sa mu, že Barica nebola nikdy taká pekná. Mate tiež s úľubou pozerá na ňu a myslí si: „Dobrá je, srdca dobrého. Prístupná lepším hnutiam. Keby ju mal kto viesť...“ No tu preletel mu tieň po čele – pri ňom stojí jeho Ivan v celej svojej malomoci, nemý svedok tohto výstupu. „Ba či sa kedy vzchopí, strasie tejto slabosti...“

No nemal kedy zaoberať sa synom, lebo z nevesty pohľad sa mu zviezol na Jeru. Ani ona nemohla sa ubrániť dojatosti, to je pravda, ale nebadáť na jej hotovosť zmieriť sa. Mate hľadá na ňu prísne, a pod váhou toho pohľadu ona klopí oči a stíska pery.

Barici neušlo, že Mate je na jej strane. Zmocnilo sa jej radostné rozochvenie, lebo i muž ožíva pod jej zmierlivou náladou. Už sa obrátila k starej, že jej podá ruku, keď ju Mate chytil za ňu a zadržal ju.

„Vidím tvoju ochotu, Barica – ďakujem ti,“ prehovoril starý láskavo. „Ty si sa prvej prihovorela materi – teraz je na nej rad, nech i ona popustí.“

Z čiernych očí Barice poliala ho celá žiara povďačnosti. Jera sa zľakla, že ide prehrať a na nej zhrmí hnev mužov.

„Prečo by sa nepomerila,“ prehovorila cez zuby. „Ani som sa nehnevala. Ja som len chcela, aby bolo všetko, ako boh prikázal, a nech sa plní jeho vôľa.“

A podali si ruku nevesta a svokra. Mate schválne prehliadol, že stará podľahla len krajnej nutnosti, zmierenie je teda len naoko. „I to je čosi,“ uspokojuje sa, „teraz z prisilenosti, druhý raz bude z ochoty...“

„No tak – koľko bolo treba rečí!“ zvolal veselo. „Nebozkali ste sa – no ale dnes dajme pokoj.“

„Ešte to by chybelo!“ durdí sa Jera.

„Teraz je hneď inakšie v dome!“ zvolal Mate. „Hneď sa to veselšie bude spať. Len si ho teraz už hľadte, toho svätého pokoja. Vidíte, ako sa ťažko nadobúda.“ Zrazu, akoby mu čosi prišlo na um, zvolal: „A či viete, že je na dnes týždeň fieru?“

„Veru,“ zvolala Jera, „prišla chytro. Ale nebude veselá. Indy koľko sveta bývalo!“

„Nám musí byť veselá,“ zvolal Mate. „Mohlo by sa dievkam písať, nech prídu...“

Jere zajasali oči, muž uhádol, čo jej chybí. Vidí zas Matiju i Katicu, hoc len na dva-tri dni, kým minie hostina. Pozrela naň vo vytržení.

„Nech píše Barica!“ zvolala Jera v zabudnutí, a na tvári jej rozlial sa rumenec od hanby, že nevestu pomenovala po mene.

„Vďačne, mame moja!“ odpovedá Barica.

„Tak dobre – na tom sme ostali,“ pristal Mate. „A teraz dobrá noc – pozde je.“

Odišiel popredku, a keď sa za ním poberala Jera, pocítila odrazu, že ju držia okolo hrdla a na tvár jej padá bozk veselý a čujný. Okrila pod ním aspoň na okamih; čo bolo okolo srdca trpkého, chladného, rozplynulo sa.

„To je na dôvažok, mame moja, a na dobrú noc.“

„Nech ti boh odplatí, dievka moja,“ zvolala stará a na oku zaskvela sa slza. Vrátiac jej bozk na ústa, doložila: „Dobrá noc i tebe, a boh na pomoc!“

II / Fiera

Deň pred hostinou začali sa na našom námestí diať veci, ktoré sa len pred hostinou dejú. Muly a mulice, koľko ich len jesto v našom meste, sú v ťahu na ceste, ktorá vedie z Dolčín do nášho mesta. Donášajú truhly s tovarom, tuho okované železom, o masívnych pántoch a zámkach. Donášajú všelijaké laty, žrdky, dosky, kobyliny a plachty – vôbec všetko, čo sa vyžaduje na vystavanie poriadnych šiatrov. Za týmto stavebným materiálom prichádzajú kupci. Zámožnejší poklusávajú na muloch, chudobnejší idú pešky, v jednej ruke klobúk, v druhej ohromná červená šatka na utieranie znoja. Nájdeš medzi nimi medovníkárov, perníkárov, čižmárov, garbiarov, krpčiarov, kotlárov a podobný kočovný národ. Na námestí sa vystavilo celé mesto šiatrov fantastickej podoby, upomínajúce na časy, keď i naši otcovia tiahli takto za svojimi stádami. V prístave dolčinskom zišiel sa celý roj bracér a trabakulov i menších člnov, na ktorých títo sťahovavci presadili kanál. Doštverali sa z Prímoria s včasnými figami, Bosniaci s ranými hruškami, Poličania s pozdnými čerešňami. Ba privesloval až hen z druhej strany Adrie podnikavý Pulíz, nesmierne zafúľaný – neumýva sa, ako vieme, len vo výročité slávnosti, i to iba profil – doniesol na predaj ohromnú pulízsku cibuľu, cesnak a k tomu hľby hlinených hrncov a rajníc. Nechybí ani pekár so svojimi povestnými rafiolmi, dalmatínskymi to zaliepancami. Pod dajedným šiatrom je už i tovar vyložený. Ľudia si ho obzerajú zďaleka, akoby okúňavo, ponechávajúc si kúpu na zajtrajšok. Mnohí kupci prestreli plachtu na zem a vykrámili na ňu svoj tovar len tak pod holým nebom. Sedia si tak na zemi s podvitými nohami, po turecky, kúriac z krátkej luly alebo cigarety.

Večerom, keď popustila horúčava ako – tak a slnce nebodá tak bezohľadne do očí, vybrala sa i elita mesta pod šiatre. Páni sa držia okolo hlavy mesta, náčelníka. Medzi nimi vyniká obrovská postava obecného doktora – kráča krokom knísavým, akoby sa nohy na automatickom stroji mykali – prezerá potravné články a nadovšetko ovocie: skúma ho, či je zdravé a zrelé. Dámy zas sa utiekli pod ochranné krídla šory Andrijany, ktorá, nemajúc svoje deti, protežuje všetky naše slečinky, ktoré sú na vydaj a ktoré, to sa už vie, stoja o takú protekciu.

Už táto predbežná prehliadka musela vypadnúť mnohosiľubne. Náčelník aspoň rozsúdil:

„Fiera bude in ordine. Prihotujte si, doktore, ihly a cverny a i flajster.“

„Nech príde, čo má prísť,“ odpovedá doktor, „nebudeme nepripravení...“ A popravil svoje lesklé okuliare, ako to už má obyčaj, keď ho čaká dáka tuhá robota.

„A čo je s tou muzikou?“ pýta sa zas hlava mesta starostlivo. „Že ešte nechodí!“

„Nemôže prísť tak skoro,“ odpovedá šor Baldo, tretí ašešur obecný, predseda okrašľujúcej komisie, vôbec náš magister elegantiarum, hladiac sa rukou po bielej veste a pohodiac kabátik, prehodený v tej horúčave len tak po pleciah. „Zo Sv. Ipolite treba dobré dve hodiny s meštrálom, a dnes neduje meštrál: musia nahrádzať veslami. A naostatok i dobre, že sa opozdili. Nebolo by koho poslať proti nim. Všetok statok, ľal’a, má s kupcami dosť roboty.“

„Ben!“ pristáva náčelník, „Len ich treba privítať slušne.“

„Akože!“ prisviedča šor Baldo. „Vino je hotové a Duje upečie dvoch barancov.“

„Veď tak,“ pokyvuje náčelník hlavou, „nech nás neohovárajú po Sv. Ipolite. Vieme, akí sú nezásytní takí ľudia! Ale čo robiť? Bez muziky fiera je otupná a ani nie fiera. Úbohý národ hrdluje deň po deň: nech sa zabaví aspoň v tú fieru...“

U šora Kuzmu v pivnici, vyprázdnenej ešte zjari, zariadili si naši rezervisti a vyslúžilci kasáreň a či strážnicu. Po kútoch sú rozostavené pušky najrozdielnejších systémov a pred pivnicou postávajú alebo sa tmolia sem a tam naši vojaci v uniforme námorníckej. Veliteľom zboru je šor Dinko, poručík v rezerve, od pechoty síce, no vzdor tomu podriaďujú sa mu mornári, hrdí na svoju branžu. Oficier je oficier a čo aj od pechoty.

Vojaci, zazrúc pánov mestských a vôbec všetko, čo je súčasného v meste, postavili sa do haptáku a zasalutovali.

No náčelník so sprievodom nešiel k nim, ale k šore Dore. Ona prepustila svoju „dvoranu“ mládeži na zajtrajší ples. Dvorana Čitaonice je síce i väčšia i slávnostnejšia – no tá sa nesmie v taký deň upotrebiť na tanec, keď je prepotrebná na reprezentáciu. Mladý pán Niko, Đovani, Ante a druhí sú práve v najlepšej práci. S vyhrnutými rukávmi v bielych plátenkách, ako ich nosí mládež v kanikule, pribíjajú drapérie vo farbách národných, chorvátskych totiž, i vence, upletené z boroviny a myrtovia. Vešajú lustre a zrkadlá – vôbec ozdobujú dvoranu. Na štíte svetlice skveje sa podobizeň Anteho Starčevića, pustovníka, ktorý sotvakedy bol na plese osobne, nuž ale vzdor tomu ho sem postavili, snáď preto, že bol mládenec. Tri ženičky čakajú so šaľom čerstvo vareného lúhu, aby bola i vydrhnutá podlaha, keď už všetko bude hotové.

„Pekne-krásne, utešene!“ pochvaľuje šor Baldo. „Dekorácie nie najhoršie. Len či sa tu dá tancovať! Čo myslíte, doktore?“

„Ah, čo,“ vraví ktorýsi z pánov, „mládež sa vykrúti i na vrch ihly...“

„Viem ja, viem dobre, chvalabohu! I ja som bol mladý!“ odpovedá šor Baldo s úsmevom. „Ale bezpečnosť! A za bezpečnosť zodpovední sme my!“

Doktor nadul ústa, obzerá sa sem a tam – no nenachodí nič závadného. Potom zadupkal a podlaha, ako každá podlaha, rozhojdala sa. Z pivnice, kde je improvizovaná krčma na zajtrajšiu hostinu, ozval sa výkrik:

„Ký čert sa to tam hádže? Ale chceš so všetkým činom zletieť do pivnice?“

„Toto ostatne nenie môj referát,“ vyhovára sa doktor, naprávajúc okuliare. „Ja som nie staviteľ.“

Šor Mene, ašešur štvrtý a posledný, bývalý podujímateľ stavieb, poškrabal sa za uchom a zase zadupkal. Podlaha sa zas len zahojdala. Šor Mene sa rozkročil, poškrabal za uchom a rozmýšľa, ako to len on vie. On vie totiž veľmi významne mlčať. A keď prerečie slovo, to už zaváži všade; všade, okrem v jeho vlastnom dome. Teraz mlčí, rozmýšľa tým väčšmi, lebo jeho slovo má rozhodnúť nad tancom: či totiž má byť tanec, alebo nie...

Mladí ľudia žmurkajú jeden na druhého a usmievajú sa.

„A boga ti, gospodaru,“ ozval sa odo dverí Medo, paholok šory Dory, čo bol navláčil toľko tej chvojiny, „čo sa trápiš a lámeš hlavičku, keď je všetko v poriadku. Môžeš, ľal’a, robiť, čo len chceš.“ S tým uklakol zase a vyskočil vozvysok, ani čo by tancoval odzemok. Povala sa zas rozhojdala poriadne. „Nepadneš, neboj sa. A povala tiež musí urobiť svoje – to je raz darmo.“

„Nehovorí hlúpo,“ ozval sa doktor.

„Statočne hovorí, ako pravý človek!“ zvolal šor Baldo.

„A potom,“ doložil šor Mene dobroprajne, „ak by sa kto obával, mohla by sa hrada tam v pivnici podprieť stĺpom. To sa často tak robieva.“

„A to už nie, preboha, gospodaru!“ zvolal zas Medo. „Takto sa ti hojdá celá podľa svojej prirodzenosti, lebo nemôže inakšie. Ale keď ty raz podstavíš stĺp: tento koniec ti bude frungať dohora a tamto ten nadol. Môžeš sa prestrieť ako nič, a rozbiť nos, alebo ti hrada vytrhne kus múra...“

„A zase nehovorí tak celkom hlúpo,“ usmial sa doktor.

I načelník prikyvuje hlavou. Šor Mene sa zamyslel hlboko nad hlbokými záhadami fyziky a mlčí.

„Pravý človek!“ pochvaľuje Meda šor Baldo, tľapkajúc ho po pleci.

„Videl som ja takých vecí dost, gospodaru!“ chvastá sa Medo, posmelený pochvalou toľkých pánov. „Ale čo osoží spomínať!“ A pomkol červenú čiapočku, ako ryndzik, do tyla.

„To je pravda,“ zasmial sa načelník, „u vás vo Vlačskej máte na výber dvorán, koridorov a podláh a pivníc...“

„A predsa žijeme a sme, chvalabohu i svätému Roku, zdraví. Ľaľa!“ Buchol dva – tri razy do prs, až zdudneli. „No, rec ty, gospodaru – čo si od toho remesla,“ obrátil sa k doktorovi – „či tak zvoní kadejaká hrachovina!“

„Chlap si, Medo, ani dub!“ pochválil ho doktor.

„Bože daj i tebe zdravia i blahoslavená Panna!“

Kedysi pred samým večerom pritiahli konečne i muzikanti, a to veselo a hlučne, s muzikou. Trúby a bubny ozývajú sa mestom. S nimi a za nimi bosí šarvanci i mešťania starí a mladí. Čo má nohy, všetko sa poberá na námestie. Dupočul i starý, slepý Mikula, že kdesi čosi hrmí a, sediac pred domom, vytrča ruku, či nezačalo pršať. „Nie – búrka je nie: ale je čosi. A možno zemetrasenie. Čoho sa nedožiješ ešte na tomto svete, hriešny človeče! A všetko uteká ta kdesi...“

Muzikantov privítal sám šor Baldo vzletnou rečou, ktorú bol síce naštudoval, ale naostatok predsa len musel ju z čapice vyčítať.

Došlo i hostí mnoho, z okolitých i ďalších miest a dedín. Najviac takí, čo majú tu rodinu, alebo zas tí, čo pochodia z mesta a usadení sú kde-inde. Každý hľadá aspoň len raz do roka nakuknúť do rodného mesta: a kedy by bolo zručnejšie, ak nie práve v hostinu, keď sa baranec krúti na ražni?... Po uliciach a na námestí všade cudzie tváre, alebo aspoň odcudzené, zriedkavé – všetko sa to víta, stíska si ruky, objíma a bozkáva...

Nuž nálada ako v hostinu!

U Bercov pod Grabovikom sedia práve pri večeri. Jera sa točí svižne okolo stola, vysluhujúc vysmiata, pasúc oči na svojich dievkach. Sú utrmácané, nebožiatka: vyše dvoch hodín ich sepkalo na muloch. V Dolčinách dnes nebol parník, museli vystúpiť v druhom prístave, ktorý je dve hodiny od nášho mesta. Sám Ivan šiel proti nim a dohnal ich bez všetkej nehody, čo znamená niečo pri našich krkolomných cestách. A Barica aká je vysmiata! Vynukuje a častuje švagríné, ani čoby ona bola gazdiná. Jere nepríde na um, aby jej teraz popierala právo gazdinej: veď ho užíva na to, aby čím milšie privítala jej dievky. A aké sú krásne, aké milé. Materino oko nemôže sa dost' napozerať, nakochať na nich! Obe počerné, s krásnymi lesklými vlasmi. I oči majú po materi – veľké, čierne, ktoré čajsi tiež vedia završať plameňom... Matija je vážna, i v držaní i pohľade. Celá bytnosť dýše uspokojením, všetko sa nachodí v úplnej rovnováhe. Ona si je vedomá, čo je jej cieľ, ktorá cesta vedie k nemu – cesta

rovná, hladká, vychodená: ona už má na koho myslieť, ku komu pripínať všetky nádeje, všetky očakávania...

Mladšia Katica pozerá na svet ešte zjašene, jej bytnosť je neustálená, v pohľadoch i pohyboch nepokoj a čudné vlnenie, ktoré sa nedá napred uhádnuť ani vystihnúť, ktoré pozorovateľa prekvapuje podchvíľou a tým samým púta. V jej duši ešte nič nie je dokončené, iba čo v nej panuje napätosť, očakávanie čohosi neznámeho, veľkého a divného...

Jera sa im prihovára, zahrnuje svojou láskou. Oči jej svietia i radosťou, i hrdosťou a uspokojením. Hlas je tiež nežný, ani netušiť v ňom drsnosti, ktorá sa ho často zmocňuje, keď mala čo povedať Barici. Matija si berie na tanier domáceho zelia, chutne pripraveného na oleji, čistom ani zlato. Ujedá si chutne a nenútene – vidno, že jej v cudzom svete oddávna chybovalo toto domáce, každodenné jedlo, na ktorom takrečeno odrástla. Len čo sa zložila, hneď sa ona vybrala do záhrad a poprezerala, či sú hriadky v poriadku, ako bývali, kým bola ona doma a riadila a plela. Katica nie. Ona si berie na tanier málo, je maznavo a váhavo akosi, akoby sa bála, že čo robí, že sa to nesvedčí. Krúti nosom i nad starosvetským riadom, vyzdobeným kvetmi a palmami.

„Takéto taniere už nikde vo svete nevidáť,“ poznamenala konečne. „My máme ich celkom biele, iba čo je zlatý pásik okolo venca.“

„Ach, dievka moja!“ zvolala Jera. „My sme chudobní, kde by my!“ A potajomne sa jej vzdychlo. Možno i zahanbila sa, že dievky musia častovať z takého riadu.

„Nepozeraj ty nikdy, aký je tanier,“ zamiešal sa otec. „Hlavná vec je nie, aký je, ale čo je na ňom. Videl som ja i hladnú pýchu. Na večeru jedna sardela: ale tanier porcelánový! Pekná objedza!“

Katica stisla pery a nepatrne pohodila hlavou, s'aby od vzdoru. Rozšírila záhyby svojej žltej zásterky s veľkými kvetmi a vyhládza ich. Treba uznať, pristane jej táto zásterka, Jera ide oči nechať na nej. Aké to zas náhlady starosvetské, aké naučania nudné! Má že sa ich zas napočúvať od otca, kým bude tu, pod Grabovikom, kde nevidíš ani vtáčka, ani letáčka! Kto to len vydrží? Ona veru nie, ktorá chodí každý večer na nábrežie, kde sa hemží celé mesto, počúva muziku, hádže pohľady, často významné a vyzývavé, omamuje sa, zabáva, nepripúšťa si starosti o dnešok ani zajtrajšok, vynasnažuje sa využiť, čo poskytuje práve okamih. A tu – pánu bohu za chrbtom, ako to tu všetko triezve, každodenné, ošúchané a ťažké. Ťažké ani tá sedliacka motyka, ani tá krvopotná robota o hlade a smäde na slnečnom úpeku...

Mate pozerá na svoje najmladšie dieťa s väčšou nežnosťou, ako na druhú, na solídnu Matiju. Jej náhlady, nezrelé, nevyvarené, prijíma s úsmevom zhovievavým. O prísnosti v

hlase i pohľade ani chýru, keď sa k nej obráti, iba na parády, zásterky, kučery okolo čela hľadí nedôverčivo a s opovržením sedliaka.

Po večeri ostali všetci za stolom. Barica upratuje s chvatom, len aby mohla čím skôr zasadnúť do toho kruhu, kde starý vyvodí. On zapálil svoju krátku lulu, oprel sa pohodlne v kresle o troch nohách s oblúkovitým operadlom, ktoré kreslo len pri slávnostných príležitostiach prichádza do úžitku.

„No a teraz rozprávajte, deti!“ preriekol veselo, „čo a ako sa to vy tam máte...“

„Ja veľmi dobre, čáče,“ odpovedá Katica. „Roboty málo a od pol druhu roka nadobudla som si dvoje šiat. Jedny uvidíte zajtra. Prvý raz som ich mala na Turíce. Budú akiste ukrčené; bude ich treba prejsť železom. Okolo hrdla sú biele čipky: mne veľmi pristanú. A tento krížik mi darovala pani týchto Vianoc...“

Za čiernu šnúročku vytiahla zlatý a možno že len pozlátený krížik. S krížikom spolu zabelelo sa jej mladistvé hrdlo, krásne, okrúhle, na ktorom prebíja nežná modrastá pleteň žíl. Stará Jera zazrela čipky, ktorými je košeľa okolo hrdla obrúbená. Zahíkala, oči jej svietia, a medzi tvrdými, nemotornými prstami rozťahuje a prezerá jemné tkanivo.

„Za mojich čias sa to nenosilo,“ prehovorila konečne s úľubou. „Pekne si zaodetá...“

„Takéto mám ešte dve košele a dva reklíky,“ chváli sa dcéra zapýrená od hrdosti. „A tuto prsteň ešte,“ ukazuje materi prst, obracajúc ho pred svetlom, až kameň na prstene zaihrál dúhovými farbami.

„To je diamantín!“ zvolala mater vo vytržení. „Behal okolo diamantína,“ nadhodila Matija s výsmechom na tvári. Zunovalo sa jej už to chvastanie sestrino. Voľky-nevoľky cíti sa ponížená pred ňou – pred tým smelým nábehom do panského života.

„Čo na tom!“ zvolala Katica. „Len nech bude pekný. No a aký je, mame?“ A proti svetlu ho poobracala, takže zahral zas farbami pred očami starej.

„Ligoce sa ani ten, čo má šor kurát, keď slúži o slávnostiach omšu. Pekný je, radosť ho je vidieť.“

„To sú skoro všetko dary,“ dodala Katica hrdo, pohodiac hlavou. „Chodí do nás veľa hostí, nuž každý obdaruje, keď odchodí.“

„A Matija čo?“ obrátila sa mať k staršej.

„Ja nevyhadzujem peniažky na parádu,“ odpovedá ona sebavedome, nie bez narážky. „Mám čosi šiat, a sklíčka nejdem vešať na seba. Groše mi uložil hospodár do banky. Zídu sa nám...“

„To je už rozumná reč – hej veru!“ prisviedča starý s oduševnením. „Tak som i ja kedysi. Gazdovlivosť je prvá cnosť gazdinej. Nuž i obliekať sa treba – ja nehaním, božechráň. Ale

sklíčka, zrkadlá, handričky: to je márnosť. Hlúpy uverí, to pravda, ale aký ti z toho úžitok? A múdry ťa vysmeje...”

Tvár Katice sa zachmúrila, na oči sa jej tísnu slzy. „Nemôže ma vystáť,” zhrýza sa sama v sebe; „vidím ja, o mňa nestojí, ani mak...”

„I ja tak myslím!” zvolala Matija živo a oči jej zasvietili vnútorným uspokojením. „Paráda sa ľahko ošúcha, oderie a truhla ostane naostatok prázdna.” Potom doložila hlasom tichším, akosi tajomným: „A načo mi je paráda? Ja ju nepotrebujem. Ja už mám mladého!”

„Ba čo ešte!” zvolala mať ustrnutá. „Mladého! A ako to, dievka moja, keď my nevieme ničoho!”

„Nespomenul ničoho do včerajška, hádam sa okúňal,” odpovedá ona s iskriacimi očami. „Ale dával mi znať takto, i nadhadzoval... Iba keď som povedala, že idem domov na fieru, to ho pohlo. Možno i zľakol sa, že sa mi doma trafi druhé šťastie. Tak mi dal slovo...”

„Čo mi nevravíš!” diví sa mater, skoro preľaknutá. „A čo je on za – či je súci takto?”

„Nuž človek takto rúči, nič sa o ňom nevie. I panej sa pozdáva. I robotník je vraj súci...”

„Murár – hahaha!” vybúšila Katica v smiech, že sa od toho výbuchu až musela oprieť o stenu. „Murár je, mame moja. Fúzy má ako oheň a pehavý...”

Neušlo nikomu, že v tom smiechu ozýva sa nielen veselosť a roztopaš, ale možno i trochu závidi. Neušlo to menovite otcovi.

„Zato môže byť ešte človek poriadny i hodný,” preriekol vážne a šibol ju prísny okom, že jej smiech razom primrzol na ústach. Začervenala sa i pre toto pokarhanie a vari ešte väčšmi preto, že sa nikto na jej poznámke neusmial.

„A mne sa páči!” riekla Matija hrdo. „Preto nič, že bol murárom. Teraz je už palier a má v meste záhradu i domec.”

„To by už bolo niečo,” poznamenal otec tichým, pokojným hlasom. „Ale to je ešte nie všetko. Treba ho najprv spoznať. Lebo známosti prenáhlené nebývajú dobré. Nuž rozváž si najprv dobre, Matija moja. Také šťastie môže sa ti trafiť i tu – a dom je dom, dievka moja. Známe ľudí od malička, môžeme skôr vynájsť, čo je v kom... Druhému sa ty nedaj miešať do svojich vecí, ani panej – lebo ty budeš s ním žiť a nie ona, ak sa zaň vydáš.”

Matija ovesila hlavu pod dojmom rečí otcových. Rozväzuje skutočne o tom svojom šťastí. Nuž darmo je – pekný je on nie, ani zďaleka! Ale pohľad mu je milý a oči úprimné! Nie, nemožno, – falše v ňom nieto. O každej veci hovorí tak rozvážne, múdro; k nej cíti opravdivú náklonnosť. Každé slovo, každý pohľad – všetko, čo on robí, prezradzuje hlbokú, úprimnú lásku. Prečo by ho mala zohrdiť, keď by ju i tak srdce bolelo a nenašla by viac nikde pokoja? A potom – veď vyrástla tu doma, rozkvitla pred ich očami: a či sa našiel jeden jediný,

ktorý by bol pozrel na ňu tak od srdca, preriekol jej kedy slovíčko, pri ktorom by jej srdce bolo zabúchalo? Nie, prechodili popri nej, ani jeden si ju nevšimol. A že nenie bohatý! I pani vraví, že má svoje remeslo, a to je hodno vždy toľko ako majetok. Len nech nebude márnratník – a on je veru šanovlivý. A potom je on človek vážny, ktorý čo prehovorí, to hovorí z presvedčenia, a nielen tak do vetra...

Mate šípi, v čí prospech vychodia všetky úvahy dievkine. Ovesil hlavu, preletela mu ňou myšlienka, že zas jedna vetva sa ide odčesnúť od rodinného stromu. „Opúšťajú hniezdo, jedno za druhým, opúšťajú. Naostatok ostaneme sami, sť a strom figový v poli, s obkliesnenými konármi...“ Na srdce sa zavalila ťažká predtucha osamotenía, ktoré každému padne za podiel v ostatnú hodinu, i keď ho okružuje veniec rodinný. Veď každého čaká na samý ostatok lúčenie, úplné osamotenie, keď všetky, i najtuhšie zväzky sa spopretrhávajú. Každý má svoju dráhu vymeranú pre seba, ktorú musí sám prebehnúť...

No Baricu potešila zvesť Matijina. V dome bude zas o jednu menej... Zdá sa jej i krajšia i milšia, než bola pred chvíľou. Prvej sa musela nútiť do veselosti, teraz je jej radosť úprimná. A keď jej Matija chcela pomôcť pri upratovaní, riekla jej srdečne: „Ach, ďakujem – neustávaj sa, beztoho si ustatá.“

„Čo ako,“ dokončil otec, „treba si ako svedčí rozmyslieť. I ja by ho chcel prvej vidieť.“

„Bez toho by sa i tak neobišlo,“ podotkla Matija. „On by tiež rád prísť sem, aby ste ho poznali.“

„A poznať ho je dosť ľahko,“ zamiešala sa Katica. „Vlasy mu horia – vidíš ho na strelenie.“

„Nuž počuli sme už raz, aké má vlasy,“ riekol otec, „nebolo treba opakovať. Potom si ešte zachovaj, že krása je kvet, ktorý najľahšie vädne. Ale to sú veci, ktoré ty nerada vstupuješ si do hlavy. Miesto toho, ako vidím, zaujala ťa márnosť: parády, chvast, oslepovanie druhých. Čo ako, tvoji páni sa mi nevidia, lebo ťa nenaúčajú. Alebo je hlava prázdna a nič sa nechce vmestiť do nej: dosť na tom, nevypínaj sa, dievča! I tekvica pláva na mori, lebo je zdnuka prázdna. To si zachovaj!“

Slová boli ostré, a hlas otcov prísny, karhavý. Katici sa tísnu slzy do očí a v hrdle akoby ju dusilo. Zabolelo ju najväčšmi, že lekcii počúvali i druhí a nebodaj sa jej zaradovali, menovite Matija. Nebola by za celý svet pozdvihla pohľad dohora; zdá sa jej, že by sa prepadla od hanby.

Jeru ešte väčšmi urazila bezohľadnosť mužova. Prebudil sa v nej vzdor – bola by skočila brániť svoje dieťa, ktorému sa robí taká krivda. No nemožno tu vzdorovať – načim prihnúť

šiju. No nemôže sa predsa zdržať, aby nepristúpila k dcére a nepohladila ju po hlave, po tých havraních vlasoch, z ktorých akoby sršali iskry proti svetlu.

„Keď otec karhá a hreší, mat' nesmie hladiť!“ riekol Mate prísne. „Dolu tú ruku!“

Mat' odtrhla ruku a utiahla sa skromne, pozrúc na stranu placho, či sa nenahneval muž. Ale na ňom nepozorovať ani najmenšieho znaku hnevu. Skôr pozerá dobroprajne a vľúdne na svoju rozdráždenú dcéru. No i jej do srdca poznenáhla vkráda sa akýsi pocit bezpečnosti, čo hneď i nevľúdnej, tvrdej a prísnej. Bezpečnosť, že je pod vyššou mocou, ktorá vládne, rozkazuje, vedie, a to neúprosne, ale zas i štíti a chráni. Vtiahla zas do duše pokora pred touto mocou, oddanosť a bezpodmienečná dôvera; cíti sa ako za predošlých čias, kým bola ešte deckom. Staré zväzky sa nadviazali a upevnili a jej je jasno, že je toto jej jediný svet. Priestranné svetlice v meste, v ktorých vládne jej mladá pani, viac dôvernica než pani; elegantné náradie, ten celý svet, preplnený vôňou vyšších túh a vzletov, zapadol do úzadia, akoby ho ani nebolo: zdá sa jej, že to bolo všetko bájka, čarovný sen...

Áno, tu je všetko inakšie, triezve, surové – no napriek tomu je tu bezpečná, pevná pôda pod nohami. Nemožno zaviaznuť, pokíznuť, lebo všetko je také jednoduché a jasné, hoc i trochu jednotvárne. Tu vládne on, mocný a pevný, ani čo by bol vykresaný z kameňa, s ohorenou drsnou tvárou, ktorej mohutný nos dodáva prísnosti a neúprosnosti. Ale zato predsa je tu tak teplo, milo, dôverne, ona mimovoľne cíti zas, že nenie sama, opustená, blúdiaca sirota, ale dieťa, nad ktorým bdie starostlivé oko otca, ktoré bráni jeho mocná ruka.

„No, deti, poďme spať!“ preriekol konečne Mate, odkladajúc lulu.

Matija pozdravila svojím krotkým úsmevom všetkých vospolok a zmizla v dome. Jej odľahlo, odkedy je tu; zdá sa jej, že odkedy odišla z domu, nikdy nebola takto spokojná. Katica sa poberá za ňou, ešte vždy zahanbená, pokorená váhou otcovej osobnosti. Tu keď prechodila popri ňom, pocítila na svojej hlave jeho tvrdú, ťažkú ruku. Druhá ruka, tiež taká tvrdá a široká, pohladila ju po mäkkom líci a pritisla k mohutným prsiam. Katica sa hodila na tie prsia náruživô, niečo v nej sa rozviazalo, padli akési hrádze a duša pláva v blaženosti. Slzy naskočili na oči a ona zaplakala šťastím na prsiach otcových.

„Dobrá ti noc, moja!“ riekol s vrúcim prízvukom, z ktorého vyrozumela, že je ona ešte vždy jeho najmladšie mazniatko, ako bývala vždy. Pozrela mu do očí oddane, rozohriata citom detinskej lásky a vtisla mu na líce, zarastené ostrým strniskom, bozk vrúci, veselý.

A keď vstúpila na odpočinok, pocítila i ona jasne a určite, že takto sa líha len pod strechou rodičovskou; všetko ostatné že je dym a klam...

Na námestí už pred ôsmou ráno mrví sa hľba sveta. Kupci povykľadali svoje krámy a tovar, svet si ho obzerá a i kupuje. Krdle detí tiahnú s trúbeľkami, hrkálkami a harmonikami.

Zastavujú sa len okolo košov s ovocinou – ak nič iného, aspoň sa dívajú na včasné hrušky a veľké figy a prežierajú slinku. Chlapi, či ženáci a či mládenci, podperení sú bez výnimky, najviac kľincami. Jedni ho majú zastoknutý za uchom, po starej obyčaji, druhí, čo videli kus sveta a slúžili na vojne, vsadili si ho do gombíkovej dierky.

Zazvonilo na malú omšu a zápät' prešiel i kurát, náš dobrý don Roko, po námestí. Je v reverende, na prste skvie sa mu odznak plebána – diamantový prsteň. Svet ho pozdravuje zo všetkých strán, takže nestačí snímať svoj lesklý, štvorhranný klobúk. V tvári mu vyčítať slávnostné naladenie i úprimnú radosť, ani čo by ho bolo postretlo dáke šťastie.

Za kurátom hrnie sa svet ku kostolu, takže námestie ostalo temer prázdne. Na malú chodí najviac elita mesta, takzvaní páni, ľud ide na veľkú, – no dnes, pri takej slávnosti, panstvo pôjde na veľkú. Darmo je, treba sa i reprezentovať pred cudzím svetom, hoc to i stojí obeť. Nenie veru pôžitok stáť temer dve hodiny v preplnenom chráme a to najviac na nohách alebo skôr kľáčať; nuž ale, ako sme spomenuli, dakedy treba i obeť prinášať, tým viac, že je to len málo ráz do roka...

Keď sa malá omša odslúžila, na námestí je už dost' horúce. Tône sa značne pokrátili, slnce vystúpilo vysoko nad hlavy. Nuž letný deň v Dalmácii: a to už znamená čosi! Nikde ani obláčika, tíšina v prírode úplná, až mŕtva. V iné dni o tejto hodine každý sa usiluje utiahnuť do domu, okenice od slnečnej strany sa zatvárajú, šalogátie spúšťajú. Statočný človek zvlieka kabát, odhadzuje golier a kravatu a hovie si v chládku. Iba čo Dunčo šora Toneho sa ešte tmolieva po vyhriatej ceste s vyplazeným jazykom, akoby sa vysmieval horúcemu slncu, a mestský lekár, ak nezačal vizity hneď o piatej ráno, čo galopuje ešte dakde na hornom konci mesta, alebo sa trmáca po vrškoch. Dámy, už či šory alebo šinoriny, v taký deň ani nevychádzajú z neglizé, iba ak by čakali alebo chceli vykonať dáku nevyhnutnú návštevu.

No dnes je to ináč! Načelník s ašešurmi čaká pod obćinským domom, na fronte ktorého je pristavený nízky múrik, ktorý slúži ako lavica. Príjemne sa na ňom sedí – do jedenástej ostáva v tóni. Tu sedia mestskí páni v paráde, krútia a fajčia svoje cigarety jednu za druhou, ani najatí. Na obćinskom dome veje trikolóra, druhá taká na Čitaonici. Zástavy vejú i na privátnych domoch, na daktorej i patriotický nápis: „Živila Hrvatska!“ Krém toho z oblokov a balkónov visia drapérie vo farbách národných. Ba i na kurtavej veži, na samom hromozvode visí trikolóra, priečelie chrámu vyzdobené je kvetím v črepoch a plechových nádobách. Pred samým kostolom je vysoký s'ážeň, na ktorý vytiahli kostolnú zástavu s obrazom Matky božej, patrónky mesta. Vo všedné dni slúži tento s'ážeň našej mládeži na olympijské závody, čo súcejší vyškriabu sa naň až do vrchu a stadiaľ vyplazujú jazyk na nášho čauša, čiže

policajšta, ktorý si teraz tak sebavedome vykračuje v parádnej uniforme so striebornými šnúrami a na šabli „portupé“ vo farbách národných.

Glavar, čiže richtár mesta, rondári, či hajtmani so svojím harambašom v čele, horári a hájníci so svojimi odznakmi – všetko to vytiahlo a prezerá starostlivo, či sú ulice ako svedčí vymetené, bielym pieskom vysypané, či sú dvory očistené, menovite tie, kade má prejsť veľká procesia...

Na námestí zas celá elita nášho mesta i s početnými hosťami. Premáva sa to, prechádza popred šiatre v kundoli prachu. Vyšli salón-kabáty z truhiel, kde odpočívali posypané práškom „buhača“ proti nápadom molí, vyšli i staré a nové cylindre i tvrdé klobúky, ktoré ináč nikto nenesie. Náčelníkov cylinder je cele nový, moderný, a z ašešurov má ho jediný šor Baldo, pravda, trochu v stave ošúchanom.

Vytiahla zo svojho švárneho domu o bielych šalogátroch i naša šora Andrijana. Ide krokom hopkavým, nadvihujúc sukňu, spod ktorej vykukujú čierne arabesky na červenej, vyzývavej spodničke. Ide, ani čo by tancovala daktorú figúru kadrily. Okolo nej sa roja naše slečinky, sťa kuriatka okolo kvočky. Napodobňujú ju vo všetkom: v hopkavej chôdzi, strihu šatstva a nadovšetko v parlovaní šušlavého veneciánskeho dialektu. Tu i tu sa zastaví krdeľ pred daktorým šiatrom. No najdlhšie pred tým, čo je našpikovaný ženskými pletkami. Sú tu i toaletné mystéria vo všakových škatuliach a téglkoch, i vejáre rozličného druhu. Nad všetkým dominuje ohromný vejár, rozšírený pod klenbou šiatra. Na ňom je gondola s kráľovským palácom vo Venécii a v modrine mora pod samou gondolou podobizeň Umberta s ohromnými fúzmi a pri ňom krásna tvár kráľovnej Margherity.

„Ktojej sa ozaj dostane – keby sa vedelo!“ láme sa hlavička nejednej z týchto pozorovateliek a srdce hlasnejšie búcha sladkými predtuchami.

Keď sa karavána dostatočne priblížila k občinskému domu, hodnostári sa podvihli a idú gratulovať šore Andrijane obligátnym: „Na mnoho liet!“ alebo i: „Per molti anni!“ Skúsenosť učí, že každé také hniezdo, ako je naše mesto, musí mať svoju modlu, ktorej dvíha oltáre, ktorej sa klania a ktorú podkiadza. Taká modla je u nás šora Andrijana: pre aké zásluhy a pre aké vlastnosti, to vie sám pán boh. Dost' na tom, že je všeobecne uznaná ako taká. Iba šor Mene, filozof, neuznáva ju. I teraz sa pretvaruje, akoby ju nepozoroval. „Pôjdem ti akurát, nafúkaná páva!“ dudre pod nosom, ostanúc sám na múriku. „A jej otec predával cibuľu...“

Treba vedieť, že mal s ňou proces pre jeden vinohrad, do ktorého mu vdovica narazila vodu a ktorý proces i šťastne prehral.

Na treťom zvonení hrnie sa všetko jedným húfom pred kostol. Iba inteligencia ešte stojí na námestí a hodnostári sa vyťahujú pred občinským domom. Šora Andrijana i so svojím

komonstvom zmizla bola medzitým vo vnútornostiach chrámu. „A kde je doktor?“ pýta sa náčelník. „Skoč k nemu – nech ide!“ rozkazuje čaušovi. A v duchu si myslí: ‚Praž sa i ty, keď sa ja mám pražiť...‘

Doktor bol medzitým vyzrel dakoľko ráz oblokom a vždy v nádeji, že azda zazrie dakde pod jahodou mula s pestrou pokrývkou na samári. To je už obyčaj, že sedliak z dedín najradšej dochodí po doktora v nedeľu alebo vo veľký dáky sviatok. No dnes nevidno nikde nič takého. Vidno iba farárskych mulov odsedlaných popásat' sa a váľať v plebánovej rozsiahlej ohrade. ‚A my poďme, keď je raz už tak!‘ myslí si s resignáciou, šúchajúc hodvábnou šatôčkou svoj klak, v ktorom sa bol sobášil a s ktorým ho, pravdepodobne, i pochovajú.

„Divím sa, že vás nevypod'kali dakde do dedín!“ prihovára sa mu náčelník s úskočným úsmevom...

„Skutočne,“ prisviedča doktor. „I ja som sa skoro obával.“ A usmiali sa oba v dobrom porozumení jeden na druhého.

‚Liberi penšatori!‘ nadáva im v duchu šor Mene, ktorému, ako dobrému psychológovi, neušli ich úsmevy. ‚Áno, liberálci, ak nie práve framasúni (slobodní murári). Nevideli by vás ani na malú a tým menej na veľkú, keby ste neboli v karike (hodnosti).‘

Zas prechodí kurát námestím do kostola. Nenie už sám, ale celý huf bližších a ďalších pánov bratov s ním. Jeden z nich, ten vysoký, mocný, prišiel s omšou: jeho hlas je mocný a vôbec známy je ako chýrečný liturg. ‚On má dnes celebrovat' pri asistencii druhých dvoch, tiež hostí.‘

„Čiže sa najedia!“ šepce šor Mene šoru Baldovi. „Hostina je, drahý kume! Kedy sa naješ, ak nie aspoň v tú hostinu...“

A skutočne, v plebánovej kuchyni je čulý život. Podľa príprav súdiac, bude to obed ozaj ako na fieru. Nebude chybovať ani povestné kozliatko, o ktorom sa už Ovíd bol zmienil – ktoré, upečené na ražní, je naozaj jedlo hodné plebánovho stola.

Z veže sa ozval „dozvon“, pod ktorým sa starší svet hrnie do kostola. Hodnostári sa pobrali, keď čuli zvonec kostolníkov od sakristie. Pospolitost' sa ani nevmetila všetka do lavíc: daktorí ostali naschvál neďaleko vchodu, aby zblízka mohli vidieť vťahnutie hodnostárov do chrámu. Ešte pred vchodom ich pozdravujú, ba podajedni, čo smelší, i gratulujú mestským pánom k hostine.

Doktor, ako najmladší v rokoch i hodnosti, predišiel ostatných pánov až k vode. Tam omočil prsty v mise a nadložil ich náčelníkovi a pánom ašešurom rad-radom. Tí sa ich dotkli svojimi prstami a prežehnali sa nedbalo. Staré ženičky pozerajú skrušene, ako si to „vela

gospoda“ bečel'ujú a roztápajú v zdvorilostiach. Starý Hihalo, ináč žobrák, stojaci pri dverách, hundre do šedivých fúzov:

„Pánovi poľahoba všade a na všetkých stranách... Nepotrebuje ani v kostole zmočiť rukavice. A keď upadne do purgatória, chudoba ho vymodlí za kukuricu. Sám by z neho beztoho nikdy nevybrádl. Ach, bože predrahý i svätý môj Roče!“

Matija a Katica stoja tiež pred kostolom. Sám náčelník si ich všimol, prechodiac popri nich, a šepol doktorovi: „Driečne sú tie Bercuše – čo? Darmo tajiť: krv a mlieko!“

Doktor fúkol iba nosom a nadul ústa, takže to vyhuklo z nich, akoby bol riekol: „Hum!“ Známy to výrok doktorov, keď sa mu čo neobyčajne zapáči: napríklad keď vidí na stole dobrú rybu.

Šor Zandome, mladý ženáč, tiež sa priblížil k ich skupine i s druhými mladými pánmi. Držia prehliadku nad ťažkými dievkami a ženami: obyčaj, ktorej sa nemôže zriecť ani teraz, keď už šťastne vplával do prístavu manželského.

„Laľa – Preturuše!“ zvolal odrazu príjemne prekvapený. „A odkedy vy tu?“

„Od včerajška,“ odpovedá Matija.

„Čiže ste opekneli!“ doložil s úľubou.

Matija sa zapálila, najskôr od radosti nad takou pochvalou. V rozpakoch ledva mohla vyblabotať obvyklú formulu ku gratulácii zdvorilému pánovi. Katica len stisla pery do gombičky, pohodila vzdorovite hlavou a napoly sa odvrátila. No i jej oči horia uspokojením a radosťou, že ju páni spozorovali...

Vľavo od oltára je stolica hodnostárska, pokrytá na dnešnú slávnosť pestrým kobercom. V nej sa usadil náčelník s pánmi ašešurmi. Sem bližšie k dverám z jednej strany sú stolice spevákov a či kantadurov. V chrámoch tunajších nie všade nájdeš organ, ale zato všade chýrečných kantadurov. Ich capo – hlava je meštre Ive, lebo hlas má čistý a trváci, takže vyvodí nad všetkými ostatnými hlasmi. Aby bol čistejší, meštre Ive ho pri takejto príležitosti nezabudne preliať ako svedčí.

Dnes sú i tieto lavice preplnené. Natislo sa do nich dosť i diletantov kantadurstva. No meštre Ive, ináč takto švec, ale človek veľmi vážny, ba až prísny, šľahne prísny okom na každého, kto začne priveľmi predbehávať, alebo dvíhať hlas nemiestne. Chrám je nabitý napredku mužským, v úzadí ženským obecenstvom. I medzi lavicami, kde by mal byť priechod, kľacia skrúsené ženičky na tvrdej dlažbe. Na chóre je plno sveta, i na schodoch, ktoré vedú na chór a od chóru k zvonom, ktorých povrazy do kostola visia.

Začala sa liturgia so skvelou asistenciou pred hlavným oltárom, v ktorom je socha patrónky nášho chrámu, omaľovaná a na dnešnú slávnosť ovešaná všetkými okrasami a

skvostmi, darmi to napospol pobožných duší. Koruna na jej hlave, z čistého zlata, ako i na hlave jej Syna, jagá sa prekrásne v svetle slnečnom, ktoré padá na ňu oknom spoza oltára. Na túto skvelú podobu upiera sa stá a stá oči v túto chvíľu s oduševnením a vrúcnosťou, s dôverou a nádejou, čakajúc milosť od Kraljice nebeskej...

Meštre Ive začrel zhlboka, nakoľko len mohol svojím zvučným tenorom: „Kyrie-kyrie-eleison!“ A jeho zvonný hlas ťahá za sebou celú riekú hlasov, mužských a ženských, ktoré tuho preráža ostrý soprán detvákov a dievčat.

III / Ešte tá Fiera a čo na nej bolo

Horúčosť afrikánska rozliala sa po obede nad naším rozveseleným mestom. Temer nikde tóničky, ani pod samými domami. Všade slnce, žeravé, nemilosrdné, akoby chcelo vypiť i ostatnú kvapku vlahy z vycivenej, vysušenej matky-zeme.

A predsa nepríde nikomu na um, aby sa „hodil“ na hodinku, ako to vyžaduje prirodzenosť ľudská v takej horúčave, zvlášte po obede, ako bol dnešný. Údy ti oťažujú ani olovo, viečka padajú, obletuje ťa sladký sen, hoc sa i trápiš a napínaš všetky sily, aby si držal oči otvorené. Pozerajú meravo, vytrešteno kamsi a obkľučuje ich hmla, v ktorej sa všetky predmety pomiešajú. Naostatok ti nepozostáva ako podľahnúť a s ťažkým vzdychom zavalit sa do náručia takých sladkých driemot...

No kto by dnes spal! Sotva sa vstalo od stola a pochlípala šálka čiernej kávy, jeden každý strasie zo seba driemoty a hybaj na námestie. Celé mesto sa tu hemží a tmoľí medzi šiatrami, dary sa kupujú, vydierajú bez ostychu a bez všetkých bočných ohľadov. Nieto tu driemot ani únavy! Všetko je veselé, boдрé a živé.

Okolo štvrtej rozhlaholili sa zvony a urobili koniec tejto trme-vrme. Námestie sa odrazu vyprázdnilo, akoby ho bol vymietol; šiatre sa zatvorili a svet vtiahol do kostola, a čo nenašli miesta dnu, obstúpili ho v nekonečnom húfe. Po večierni, ktorá netrvala dlho, začína sa rozvíňovať procesia. Svet sa hrnie z chrámu, vlní sa, mätie sem a tam, až konečne začína sa stavať do radu. Najtiah sa pohnúť. Najprv školské deti pod zástavou, za nimi chlapci v nekonečnom rade po dvaja a dvaja, každý s voskovicou v ruke, ktorá sliepňa svojím mdlým žltým svetlom pod oslepujúcimi lúčmi slnca. Za nimi kráčajú mládenci s obrovskými voskovicami a pochodňami v pestrých lampášoch, zase cirkevné zástavy vznášajú sa vo

vzduchu mdlo ovisnuté dodola, keď nefúkne na ne ani najmenší vetrík v tejto rozhorúčenej tíšine. Tak prídu kantaduri cirkevní s meštram Ivem v čele, vyspevujúc tiahlym, mocným hlasom monotónne žalmy, ktorých ozvena dudnie pomedzi domy a hneď zaniká v hluchej tíšine. Za nimi sa poberajú štyria mládenci v bielych talároch, na pleciach nesú sochu Márie Panny, vyňatú z hlavného oltára. Sedí majestátne na pozlátenom tróne s usmievavým dieťaťom na kolenách. Na jej hlave skvie sa koruna z čistého zlata, ako i na hlave Syna, ktorý rozhodil buclaté rúčky akoby vo vytržení, že sa dostal z pošmúrneho výklenku oltára na skvúce slnce. Rúcho zo zlatohlavu splýva v malebných záhyboch na soche Matky božej, šperky a drahokamy, ktorými je ovešaná, ligocú sa, blýskajú a oslepujú oči.

Hneď za kňazmi, ktorých je celý huf a medzi ktorými vyniká náš don Roko v slávnostnom pluviáli, – za kňazmi kráča sám a sám šor Ilija Zorkovič v čiernych šatách s tvrdým klobúkom v jednej ruke a v druhej čierna palica so striebornou masívnou rukoväťou. Vykračuje si pomaly, vážne, neobzerajúc sa ani vpravo ani vľavo, v povedomí svojej vážnosti a vyvýšenosti nad všetkými ostatnými ľuďmi. On je predseda cirkevného výboru, kurátor a či gazda cirkevných majetkov. Na ňom je všetka ťarcha i zodpovednosť, čo sa robí i neurobí v poli a cirkevných viniciach; ako sa manipuluje s vínom v cirkevnej pivnici, kým sa nepredá daktorému kupcovi. Jemu je na hlave všetko, čo sa nachodí v kostole – naostatok pod jeho rukou sú i voskovice, ktorých, hľa, toľká sila sa spotrebuje do roka. On je gazda i samej patrónky nášho mesta – jemu sú zverené všetky šperky, skvosty, záušnice a reťaze, náramnice a prstene, ktorými je dnes obsypaná jej socha a ktoré ináč šor Zorkovič drží v mocnej skrini, okovanej železom, v svojom vlastnom dome. Veľká zodpovednosť na ňom, mnoho práce a ustávania, ale zato i odplata je skvelá. Pri každej procesii má on toto vynikajúce miesto, sám, jediný, bezprostredne za baldachýnom, pred očami celého sveta, priateľov a nepriateľov, priaznivcov a závistníkov. Akoby sa mu nenadúvali prsia sebavedomím a hrdosťou, akoby nevykračoval vážne a dôstojne?

Za „prešidom“, šorom Ilijom Zorkovičom, prichodí načelník, obkľúčený všetkými ašešurmi. I on si vykračuje vážne, ale čože, ani zd'aleka nie tak ako sám prešid. Za zástupcami občiny procesia je preseknutá, lebo ženské nasledujú v oddelenom rade od mužských, nechajúc päť-šesť krokov prázdneho priestoru. Vojenský sprievod s puškami na pleciach kráča, sekajúc ostro „seno-slama, seno-slama“ z oboch strán popri soche a popri kňazoch.

Veľkolepá je taká procesia! A k tomu zvonenie neprestajné, naliehavé na všetkých zvonoch: cifrované, drobné, trasľavé, vyvádzané tak, že zvonár drží srdce v pästi a trasúc rukou, tlčie srdcom o zvon. Každý ju čaká, každý sa na ňu teší týždne i týždne. Zúčastňuje sa jej každý domáci, kto len vládze hýbať údmi; i vechí starci, ktorí sa ledva vlečú, i deti, ktoré

sa len-len počali stavať na nohy. Nemluvňatá nosia matere samy na rukách, aby ani ony nechybovali. Medzi účastníkmi vidíš i všetkých cezpoľných hostí bez výnimky. Mnohý sa zďaleka ustával sem len s tým cieľom, aby urobil túto procesiu na slávu Matky božej, od ktorej za túto obeť prosil a obdržal zdravie alebo dáku druhú milosť pre seba alebo svojich domácich... Nie div, že podľa procesie, jej veľkosti, nádhery a podľa množstva účastníkov sa posudzuje, či fierka vypadla dobre alebo menej dobre, čo je vec nie ľahostajná. Každý mešťan sa tým vynáša nad druhými mestami, keď je v jeho meste fierka rozchýrená na široko a ďaleko...

Procesia sa poberá z nohy na nohu námestím a krátkou ulicou za mesto, kde na rovine je zasadený kríž na murovanom podstavci. Odtiaľ naokolo promenádou vracia sa zase k mestu, kde sa vnorí do tesných uličiek, ohradených alebo otupnými múrmi alebo prízemnými, nevysokými domcami. Ulice tieto sú nielen vymetené rúče, ale i posypané bielym pieskom. Na výstavnejších domoch balkóny sú premenené v hájiky voňavého kvietia, z oblokov a zábradlí visia drapérie alebo pestré pokrovce. I ťažké chalupy sa ozdobili k dnešnej slávnosti. Nízky krov nejednej pokrytý je kvetníkmi s rezedou a klinčekmi; inde, kde je dievka na vydaj, rozprestrela na krov alebo i na múrik celú svoju výbavu. Školské deti už dávno vstúpili do tesných uličiek, keď skupina šory Andrijany sa ešte len pohla spreď kostola. Elegantné slečinky ostali na konci ako vždy. Snáď preto, že sú tak ďaleko od Márie Panny, i pozabudli, čo hľadajú vlastne na týchto miestach. Kým tam okolo sochy rozlieha sa tiahly spev kantadurov a nad zástupcom pospolitosti šumí tichá modlitba, odriekaná podľa očiek ruženca, do tých čias medzi slečinkami tečie konverzácia, pravda, pošepky, chichot a hádzanie pohľadov na balkón Čitaonice, kde stojí dakoľko mladých pánov, pozerajúcich na toto veľkolepé defilé. No treba vyzdvihnúť, že len málokto má klobúk – najviac sú s čiernym závojom na hlave, ktorého konce splývajú malebne dolu prsami. Proti slncu nemajú slnečník, ale držia vejár, spoza ktorého je tak zručne šibnúť okom sem-tam na stranu, alebo dohora, do oblokov... Kupci zostali pri svojich šiatroch, no keď sa priblížila k nim procesia, hodili sa na kolená a pred sochou sa bijú skrúšene v prsia.

Zvony šveholia a cvendžia, prach sa dvíha dohora, menovite za oddelením ženským, mažiare spoza mesta durkajú v celých salvách a šor Ilija Zorkovič za každým výstrelom zaviaže hrčku na šnúrke, ktorú nosí v rukách. Kvôli kontrole, aby šuhajci nepokradli prach a nešli s ním zajtra na zajace a jarabice.

A na toto všetko pozerá Matka božia milostive z výšavy svojho trónu a Syn ako v udivení rozhodil buclaté rúčky s úsmevom na ústach. Slnce praží tam odhora, sponad samých hláv temer a tmavomodrá obloha prestiera sa akoby zamyslená nad týmto pestrým svetom...

Po funkcii zhrnuli sa dievčatá pred kostolom. Matija a Katica sú medzi nimi, červené, vyhriate po dlhej prechádzke po úpeku.

„A čo si ho nedoviedla?“ vytýka Lode Matiji. „Nech by sme ho videli, čo je za... A či si sa bála, že ti ho predchytíme?“

Katica našpúlila ústa a myslí si: ‚Vyplatilo by sa – akurát!‘ No pri tom všetkom mlčí, aby nezahanbila sestru pred krdľom ‚dedinčaniek‘...

„Nemá sa vždy kedy a ešte takto v lete,“ vyhovára sa Matija. „Viete, že sa teraz najviac stavia...“

„Hm, to je divný akýsi chlieb,“ šomre Dore.

„Len keď je biely!“ zvolala druhá.

„Ozaj, dievčatá,“ ohlásila sa Ane, „či pôjdeme na tanec?“

„Treba sa spytovať!“

„Podme sa preobliecť!“ zvolala Lode, a obrátiac sa k Bercušiam, doložila: „Prídete i vy – to sa vie.“

„Katica, tá môže,“ odpovedá Matija. „Mne neprislúcha, keď jeho tu niet.“

„Veru! A kto mu pôjde povedať, že si bola? A či si nie doma, naostatok?“

„Ach, predsa – neprichodí akosi...“

„Vidím ja, že bez mladého zle,“ zvolala Ane. „Ale s mladým ešte horšie!“

„A ešte s takým, čo je vždy na roštovaní,“ posmieva sa Dore. „A hádam nevie ani tancovať!“

„A kde je tanec?“ pýta sa Katica.

„U Bobicu, dušo! Vari si zabudla – nebožiatko!“

Katica pohla prudko plecom a odvrátila sa. Tvár jej horí, ani čo by bola v pahrebe... No neodpovedá nič – narážka ako padla, tak prešumela: máloktorá si ju všimla.

Matija a Katica išli sa tiež preobliecť, že už len pôjdu. Matija má šaty, aké nosievala, kým nešla do služby. Katica má všetko po móde. Rukávy má dokonale našuchorené v pleciach, okolo hrdla a na nadržách tylový obláčik. K modravému živôtku dobre pristane hladká sukňa plavej farby. Za päťou sa ligocú náramky a v ušiach záušnice.

„Utešene!“ pochvaľuje stará Jera uveličená, obracajúc ju na všetky strany. „I ventula – a na reťazi!“ diví sa mater, vezmúc do ruky vejár, visiaci okolo pása. Barica tiež pozerá na dievčinu, a vzdychlo sa jej. Zišli jej hádam na um časy, keď i ona vyberala sa na tanec plná nádejí, ružových výhľadov a očakávania. I Mate utkvel okom na svojej najmladšej. Aké to pestré vtáča vyletelo z pretúrovského hniezda! Čelo sa mu zachmúrilo, v hlave mu hudie otázka: čo, ako to bude? A najhoršia vec: čím si väčšmi hlavu láme, tým ťažšie mu je nájsť

rámec, do ktorého by sa dal zasadiť tento šumný obrázok... Matija – ah, to je niečo iného! Nenie taká zvodná, to je pravda: no zato nieto v nej nič záhadného...

„Len pozri, Mate, pozri!“ zvolala Jera s oduševnením na muža; „pozri – čo povieš na to?“

„Ja sa nerozumiem... Ale zas keby záviselo odo mňa, ja by už len radšej po našsky.“ A keď zbadal, že sa nad jeho rečou zarazili a pozastavili, on pokyvuje hlavou a tiež sa hnevá.

„Všetko to ti je oblak, dym – fúkneš, odletí. Nemá to zmysel ani podstatu. A toto tu,“ chytil opatrne rukáv medzi dva prsty, „tuto široký vyše práva, dolu tesný, až ide puknúť: to ti je nie rukáv, ale skôr šunka.“

Katica neodpovedá. Čosi ju nadchodí, aby pohodila plec om a odvrkla: „Nech – čo koho do toho!“ no premáha sa, dusí v sebe hnev a rozhorčenie. No vzdor tomu nemôže zabrániť, aby jej nesiahol z oka blesk nad urážkou a aby sa netisli slzy do očí.

„Nuž oblek je to pekný, veľmi pekný,“ doložil Mate, „ale do mesta a na panej dákej. Dievku, čo musí chodiť do hory, nectí ani najmenej. A už je raz tak, vie boh i svet, že náš podiel je v hore a poli a nie v meste...“

Mať vyprevadila dievčatá na chodník pred dvorom. Tu pošepala Katici, zobzerajúc sa, či ju dakto nepočúva:

„A ty si necnej zato, dieťa moje! Otec – ten ti je už taký, toho nepremeníš. Len sa ty zabav, kuriatko moje!“

Pohladila ju po mäkkom líci a vyzerá z brány, ako jej dievčence, obe krásne a milé sť a kvet, spechajú najprv do údolia a potom prot'ajšou stranou rovno do mesta.

Zamierili rovno k domu Bobicovmu.

Už zvonku počuť ,tra-ta-ta. Tra-ta-ta' harmoniky Cujičovej a dubas podľa taktu a škripanie dosiek a hriad na podlahe. Bobicova izba je nabitá. Popri stenách stoja diváci, ženské a mužskí, hlava na hlave a vprostred izby, na priestore, ktorý by mohli snadno pokryť dve-tri posteľné plachty, vrtí sa asi tucet párov. „Nezametajú“, na to niet priestoru, vrtia sa na jednom mieste, socajú jeden druhého. A s akým pôžitkom! Mate Mikulin drží Maru tuho a s oduševnením hľadá do povaly, na ktorej sú rozsiahle žlté fl'aky. Akiste premoká cez ňu, keď padnú veľké dažde. Andre Perin zas pozrie tu i tu na Ane, jej ohnivé vlasy a jemnú bielu tvár, posiatu pehami, a kríkne na muzikanta: „Zore – tvrdo! Zore – upri! Veselá ti májka!“ A keď ho poštekli okolo líca jej ohnivé vlasy a ona pozrie mu do očí tak oddane, ako to len ona vie: tu sa Andre oduševní a rečie:

„Keby ja bol kráľ od Východu – ja ti vravím, ty bys' bola kraljica!“

Odzrazu sa medzi tanečníkov zamiešal sám starý Bobica. Vyzul ťažké topánky, v ktorých mu je i tak nepohodlne, a len tak v čiernych kopiciach pustil sa do besného tanca. Búcha sa do párov, socia ich na všetky strany, takže rozjarení ustupujú mu so smiechom a pokrikmi. Človek v rokoch, otec troch oženených synov a dvoch neoženených, o malú chvíľku je, akoby ho polial. Ale on sa nedá, skáče a kričí: „Takto treba – takto!, babráci!“ trhajúc sem a tam tučnú Kate Mamuňu, až sa jej vytriasli všetky ihlice z chochla a krátke vrkoče skáču jej po chrbte. „Pusťte ma, strýko Jose!“ bráni sa Kate, „pusťte, preboha!“ No starý Jose Bobica nepúšťa ju, ale sa nadhadzuje ešte väčšmi okolo nej sťa medveď okolo pece.

Tu sa zjavila vo dverách stará Mande, žena Bobicova:

„Jaj, pozrite čerta, čo vystrája! Ale ideš natočiť! Nuž či sa ja mám pretrhnúť v desatorakej robote?“

To pôsobilo. Vystúpil z kola, smejúc sa a utierajúc uznojenú tvár.

Katicu tieto výjavy nepozdvihli. Ovíali ju skôr čímsi nízkym, všedným a biednym... A k tomu tá všeobecná radosť a spokojnosť! Takto vyzerajú ich zábavy – toto má byť sviatočná nálada, kde má duša okriať, odpočinúť, kde má zabudnúť na každodenné strasti a trampoty! Stojí v tých dverách bledá, zničená, s odpornosťou v duši, s hnusením a strachom... V týchto kruhoch má ona žiť, pohybovať sa, dobre sa cítiť, stráviť celý svoj život! Drží sa křčovite dverí, aby sa nepotočila a nepadla dolu tesnými schodmi do pivnice. Z izby ju udrela do tváre horúčava, nasýtená výparmi týchto vyhriatych, rozjarených ľudí. Vzduch ako olovo visí nad zhromaždením, nemôže sa pohnúť a vytratiť, bárs sú obloky otvorené dokorán. Matija len čo zastala vo dverách, umienila si, že tu nebude tancovať.

„Ako môžu takto – ako len môžu!“ trápi sa Katica nad ich malými nárokmi. Vidí sa jej, že predtým takto nebývalo. Vidno, ľudia upadli, zosuroveli, zdiveli, odkedy nebola doma.

Z kola sa vylúčil v túto chvíľu Paško Bobica.

Ako jej kedysi zabúchalo srdce, keď ho napríklad dakde videla, alebo práve ak sa jej prihovoral! Tak divne hľadieval na ňu, tvár sa mu akoby vymenila, oko zaiskrilo. Neraz i v samom chráme pristihla jeho pohľad, ako visí na nej, plný túžby a prosby... A tu sa rozlievalo i jej bytosťou čosi takého milého, sladkého a srdce od radosti zabúchalo a prsia sa hrdosťou dvíhali... A keď ju podvečer stretol samotnú na chodníku, ktorým sa ide na vodu – akiste striehol na ňu v blízkej húštine – keď jej tak počal hovoriť hlasom milým, pohnutým, sama nevie ani teraz, čo všetko pohovoril: jeho hlas naplnil dušu sladkou harmóniou, rumenec polial líce a pred očami naskočila ružová hmľa. Raz jej bol nadhodil, že by si ju on vzal – ona nezdolela mu ani odpovedať. Počúvala ho pretrnutá až do kosti, stála pred ním nepatrná, zničená so strachom v srdci. Načúvala chtivo jeho milým slovám, kochala sa v sladkej hudbe

jeho hlasu a zas by si bola žiadala, aby bola na sto míľ ďaleko, aby sa mohla schovať pred ním, uniknúť... Kolená sa jej zatriasli, v ušiach zahučalo: bola by klesla k zemi, nech ju nechytia mocné ramená okolo pásu, nedržia tuho. Z toho strnutia prebudili ju jeho pery, ktoré pocítila na svojich ústach, práve keď chcela vykriknúť...

Zasiahol on mocne do jej života, spoprevracal všetko v duši čím hore, tým dolu. Naplnil ju netušenými myšliami, rozbúril v srdci nové, neznáme city. Jeho milý obraz sprevádzal ju na všetkých cestách, s ním líhala i vstávala. Hudba jeho hlasu znela jej ustavične v ušiach, omamovala, opájala ju. Na ústach cítila sladkosť jeho prvého bozku. Bola jeho, výlučne jeho, celým srdcom i celou dušou, jeho – ktorý zaplnil dušu i srdce, takže pre iného tam neostalo miesta...

A keď musela odísť do služby, bolo jej nesmierne ťažko, akoby sa srdce malo vytrhnúť z prs i s koreňmi. Zdalo sa jej, že tu pod Grabovikom zapadlo jej slnce a nikdy ju už viac neosvieti. Bolo jej, akoby sa bola zatvorila brána jej raja a ona bola sotená na púšť, medzi trnie a bodľačie. No i na tejto ťažkej púti jej ostal aspoň lúč útechy. Zišiel i on do Dolčín, keď mala vystúpiť na parník: sľúbil jej, že bude na ňu ustavične myslieť, že ju nezabudne. Nech sa len strpí, kým odbaví službu, rok nenie bohviečo, minie sa ako nič: potom si ju on povedie do svojho domu... Pozerali jeden na druhého, keď už ona bola na lodi a on na nábreží, pohľadom hlbokým, nekonečným, v ktorom sa vyrážalo všetko, čo srdce cíti... A keď loď mala zájsť za predhorie sv. Justa, mávali ešte vždy šatkou jeden na druhého, kým jej dolu tvárou padali ťažké slzy...

Ale darmo tajiť, že na svete nič nemá stálosti! Prišla do mesta, nový život, šumný a veselý; nové dojmy, mocné a prudké; nové záujmy, vyššie a ctižiadostivé; nové túžby, neznáme predtým a nezásytné; lichotenie mestských panákov, ktoré tak lahodí ušiam neskúseným: to všetko bolo na príčine, že obraz Paškov pobledol a dosť skoro pokryl sa prachom zabudnutia... Iba keď vstúpila pod Grabovik zase, keď videla biely krov otcovského domu, ovioli ju staré rozpomienky, ako keď nám zide na um dávny sen.

No dnes ráno i rozpomienky zanikli i sen utiekol a ostalo trpké sklamanie, smútok v srdci. Keď stála pred chrámom, videla ho, v topánkach neokrôchaných, šatách zle skrojených, v slamenom klobúku bez fazóny, len tak s previazanou modrou stužkou. ‚A či je to ten Paško?‘ musela sa pýtať sama seba a nič v srdci sa neozýva, nič sa nehýbe, nič sa mu nepriznáva... Teda sen, nič iného ako sen! Skutočnosť triezva, nahá, ukrutná, bez vzletu a krásy, bez útechy. A keď on hľadel na ňu, najprv sladko unesený a pozdejšie skúmavo, akoby jej vyčitoval: ‚Či sa nepamätáš?‘ Ona mu odpovedala pohľadom vyhýbavým, plným rozpakov

a nesnádze... A o chvíľu už ju zaujali obrazy druhé, krajšie, bližšie jej duši – obrazy, ktorými sa napojili duša a srdce v meste...

A zase teda stojí on pred ňou! Ale nie s pohľadom skúmavým, plným očakávania a nehy. Je veselý, rozjarený, červený v tvári, omámený pôžitkom tanca. Predstupuje odvážne, vyzývavým okom pasie sa na jej tvári, plnej rozpakov a nechuti. Keď ju chcel pritiahnuť do tanca, ona sa odtiahla:

„Ja nejdem, nemôžem – ťažko mi je...“

„Princezná!“ skríkol Paško a na čele mu naskočila žila. „Nechutia ti naše zábavy – čo? Težáci sme ti sprostí! Čvarga, háved’ – či je tak?“

Pobledla, že tak razom uhádol jej myšlienku. On hľadá na ňu srdito a pristúpiac k nej, vraví tlmeným hlasom, ktorý sa trasie od hnevu:

„Naše zábavy sú vám sprosté – či je tak, šiňorina? Vidím ja dobre, čo si myslíš vyparádená trasorítka! Pomaly – pomaly: doskáčeš!“

A hľadiac ostro na ňu, zlobne pokyvuje hlavou.

Katici je, akoby ju bol vyšľahal žihľavou po tvári. Do očí sa tisnú slzy nad urážkami, v duši je bôľno, otupno a zas sa jej tu všetko hnusí, všetko ju uráža. I z jeho úst oviala ju tuhá vôňa vína a cesnaku. Bolo jej ťažko, zdá sa jej, že tvár mu blčí nie od jedu, ale od vína.

„No hybaj ty, Matija!“ rozhodol sa odrazu, pohodiac na Katicu rukou s opovržením.

„Nie – ja nemôžem, Paško. Odpusť!“ prosí ho ona úsilne, hľadiac sa mu vymknúť z ruky. „Ja som prišla iba pozrieť. Tancovať ja nemôžem.“

„Ale pod’, Matija!“ zovie ju spoza Paška Lode. „Aspoň tanec! On je vina, prečo neprišiel?“

„Nie – nemôžem nijako!“ stojí Matija na svojom.

„Tak dobre – ako chce! Mazny!“ skríkol Paško a odvrátil sa od nich. „Mohli ste ani nechodiť. Bez vás sa obídeme...“ A už drží Lode a krúti sa s ňou v tom kľbku.

Sestry teraz už hľadajú sa čím skôr stratiť, a to, ak by sa dalo, nepozorovane. V tom hurhajú si ich už nikto nevšíma – všetko zaujala náruživosť, opojenie tanca. Dolu schodmi zišli do pivnice, kde je zariadený bufet tejto zábavy. Bobicove nevesty žmýkajú citróny do šafl’a vody, aby bola pre tanečnice naporúdzi čerstvá limonáda, keď sa skončí tanec a vysmádnú. V druhom šaflí je víno – chlapi a ženy napájajú sa krčahmi i drevenými črpákmi, ani čo by to bola voda. Pravda, krstené je dokonale; veď čo by i bolo, keby sa pilo neriedené v tejto horúčave a to hneď na krčahy! Vo dvore sa vrtí na žeravom uhlí celý škopec na drevenom ražni! Pečienka, keď vyhladnú tanečníci. Okolo vatre postávajú a hmýria sa deti –

medzi nimi celý krdeľ bobicovských. Škrek a výskot panuje i medzi touto mladou chasou, ktorá neverí dočkať, kým sa počne trančírovať škopec...

Vydýchli od úľavy, keď sa ocitli na námestí.

„Lepšie bolo nejst' – mohlo nás minúť toto,“ vraví Matija.

Katica ani neodpovedá, je ako dolámaná, zmorená, strápená. Keď sa trochu utíšila, naskočil jej rumenec hnevu a rozhorčenia. „Ja tam tancovať – v takej stajni,“ myslí sama v sebe. „Radšej neslýchať o ničom, nikdy tanec nevidieť...“

A skutočne, čo robiť? Svet sa utiahol po plesoch a tancoch, na námestí málokoho vídať. Padá mrak na mesto, najkrajšia, najpríhodnejšia chvíľa prejsť sa, pohovárať sa v chlade: ale kde, keď nie je nikde nikoho. Nezostáva, ako vrátiť sa pod Grabovik a ísť s kurami spať. Pekný koniec hostiny!

Katica by bola zaplakala od jedu i ľúlosti.

Chvíľku ešte postáli na námestí, rozhliadajú sa, či sa nenaskytne kde dačo, na čom by sa oko mohlo zastaviť. A hľa! Doliehajú k nim podskočné zvuky svätajurskej bandy. Večerný vánok ich čajsi sem k nim nosí. Mimovoľne pohli sa v tú stranu, odkiaľ doliehajú, až došli pred dom šory Dory. Obloky na cestu otvorené sú tiež dokorán, v nich mihajú preletom hlavy párov, nosené zvukmi hudby. Neveľký dvor je plný sveta; parobci štvorajú sa schodmi a múrikom, len aby sa dostali na altánku.

„Matija, poďme dnu.“

„Veru to!“ zhrozila sa táto.

„A prečo nie? Veď len nakuknúť. Aspoň len z pitvora. A potom už domov: aspoň nebudeme musieť riečiť, že sme nevideli vonkoncom ničoho. A načo sme i prišli domov, ak už nemáme vidieť ani len tú muziku.“

„Ale toto je panská.“

„A čo preto? Pozrieť na ňu slobodno. Veď i páni chodia na naše muziky. Len chvíľku: aspoň nech vidíme, kto je tam...“

Matija podľašla navel'a. Uľútilo sa jej sestry – ťažko jej padá odoprieť i túto nepatrnú žiadosť. Cíti ona dobre, že Katica je do základov otrasená výjavmi u Bobicov. Nech sa aspoň spamätá, nech zhladí nepríjemné dojmy... A potom ju tiež láka prizrieť sa trochu panskej kratochvíli. Tu je inakšie, všetko v paráde, účesy dám umelé, tváre usmievavé, aspoň nakoľko sa dá vidieť letkom cez oblok.

No schody i altánka plné sú sveta. Kto sa bude prebíjať pomedzi kadejaký svet a to teraz, po súmraku? Ľudia sú potrudžení, nehodno sa im ani priblížiť, menovite ak si dievča. Stoja pod schodmi, stoja – nevedia si rady.

Katica by bola vypukla v plač. Nezostáva, ako ísť predsa pod ten Grabovik a ísť spať s kurami. No kto zaspí v takýto deň, s rozbúrenými citmi, s neukojenou túžbou?

Matija už chcela volať sestru domov, nech sa konečne zrečie márných vrtochov, nech ide na odpočinok... No bojí sa jej i nadštrknúť: vidí, že v Katici je všetko v napätí. Struna ľahko pukne a zazúri búrka. Pozná ona dobre sestrinu povahu – dobrú takto, ale dráždivú a prudkú.

Vtom popri nich mihla postava v čiernom. Zo schodov sa obzrie zbežne po húfe, natisnutom v dvoríku – no postava sa zrazu obráti a skočí dolu na dvor a ide rovno k sestrám, prezerajúc si ich zblízka.

„A – Bercuše!“ zvolal zvučným hlasom a akoby z neho vyznievala radosť, že sú to ony. „Hneď som šípil, že to budete vy.“

„Šor Niko!“ ohlásila sa Katica a hneď sa zmiatla. Poznala šora Nika Dubčiča, mladého statkára, ktorého zeme i jej otec obrába; zmiatla sa, lebo i pred omšou pozeral na ňu akosi vnímavo, keď bol držal prehliadku nad ťažackými dievkami. Ten divný pohľad padol jej i teraz na um.

„Pod’te dnu – nebojte sa: ja vás prevediem...“

Chytil Katicu za ruku bez okolkov a už ju ťahá za sebou, hore schodmi. Svet sa rozstúpil pred ním ochotne: kde bolo prvej ako nabité, tade prechodí on a za ním obe sestry cele pohodlne. Katica je ako vo snách. Cíti iba, aká je jeho ruka teplá a mocná, ktorou ju drží.

O chvíľu ju obľiala jasná svetlosť rozožatých lustrov a sviec. Musela prižmúriť oči pred úderom svetla, privyknutá na vonkajšie šero. Nevidí nič okolo seba takto oslepená – iba čo určite cíti, že sa k nej obracia hŕba očí zvedavých i zarazených. No skoro sa spamätala, oči privykli svetlu – môže sa rozhl’adiet’. Všetko panstvo nášho mesta tu! Vo dverách stojí čauš a odháňa nepovoláných a dotieravých. Okolo stien sedia panie a slečinky – áno, tak je, i slečinky podajedny sedia. Druhé sa prechádzajú so, svojimi tanečníkmi a či už čím, po dvorane – iné zas i bez gavalierov sa prechádzajú v živom rozhovore.

„Sadnite si tu!“ núka ich Dubčič, ukazujúc prázdne miesto. Katica, ešte niečo omámená, sadla. Matija sa sotva opovážila pohnúť zo svojho miesta odo dverí.

Dubčič sa vzdialil a už sa pripojil ktorejsei štebotavej skupine dievčat. No vzdor tomu pozrie tu i tu, kde sú dve sestry. Katica ho stopuje svojím vďačným pohľadom: jediného v celej tejto spoločnosti, ktorý jej žičí, ktorý hádam i cíti priazeň k nej.

A čo zato, že nemá tu druhého ochrancu okrem neho? Kým je pod jeho očami, ničoho sa nebojí. On má dosť sily, aby ju chránil a obránil. Veď sa on pohybuje tu ako dáky vládca medzi poddanými: s’aby všetko malo jeho poslúchať. A skutočne, kam sa obráti jeho jasná tvár, všade sa stretá s dákymsi obdivom a či pokorou. Srdcia dievčat, vidno, letia mu oproti v

túžbe, očakávaní. Ale on zaobchodí so všetkými jednako, jednako familiárne, nevyznačujúc ani jednu. Hlava mu sedí hrdo na mocných pleciach, ale oči sa usmievajú vľúdne a akosi úprimne.

„Predsa to len nejde,“ vraví šora Andrijana svojej susedke, šore Keke, „nijakovsky nejde, aby tu mal prístup každý. Ak mal byť ples ťažký, neboli by sme šikovali naše.“

„Ah – darmo hovoriť, povera šora!“ kýva šora Keka pobožné hlavou. „Viete, aký je Niko. Bez výberu. Všetko mu je dobré.“

„Veď už! Ale načo pozýva lepšie famílie? Keď ho toľme zaujíma, nech zariadi ples svojim priateľkám. Myslím, vystalo by ich i na dva plesy...“

„Ah, povera šora – čo si počítať! Dnešný svet – ide všakovak!“ vzdychá šora Keka.

„Vám ľahko hovoriť!“ rozhorčuje sa šora Andrijana. „Ale zodpovednosť! Prísť nič po nič, bez gardedámy – čo nám rečie svet? Ten človek naozaj nemá ani taktu, ani rozvahy. Nuž ale v tých kruhoch, v ktorých sa on pohybuje! Najfajnejší človek by osprostel. A čo ešte, ak ich dakto trafi pojať!“

„Ah, čo sa nedožiješ na tomto svete – čo sa nedožiješ!“ lamentuje úbohá šora Keka s očami k povale.

Katica sa dosť skoro utíšila. Ani jej už nebúcha v sluchách, ani pred očami neskáču jej iskry. Rozhliada sa dvoranou cele nepredpojate, prezerá, uvažuje a kritizuje. Nieto tu konečne nič neslýchaného, ani neprirodzeného. Dvorana je síce ozdobená skvele zeleňou, vencami a drapériami. Bolo treba i prikryť daktoré pukliny po stenách a fľaky, kde poodpadávala malta. Jesú tu i zrkadlá (každej druhej fazóny), ktoré dodávajú dvorane prívetivosti a veselosti: sú jej akoby očami, v ktorých odbleskuje živý ruch. Jesú tu i poprsia Šenou a Preradovića, ba i veľký obraz Starčevića: ale zato v dvorane jej je všetko dobre známe.

Jesto tu dosť dievčat, ktoré sú z prvých domov, ktorým sú matere šory: ale zato tu je i Franka, i Antica, i Jelka, ktorých otcovia majú iba titul „meštre“, tu kováč, tu obuvník a nad ich prítomnosťou nikto sa nepozastavuje, ani neuráža. Prečo by ona bola horšia od nich, alebo podľejšia? Pretúrovci nezľaknú sa tak ľahko nikoho v meste. Preto, že sú vari ťažáci? Veď z ťažaka žije takrečeno celý svet. Keby nebolo poriadnych ťažakov, i takzvaní páni by skoro vypriahli...

Dodala si smelosti. Zandome sa postavil znezdady pred ňu a pozerá na ňu s úľubou. „Teda Preturuše! Veľmi pekne! A ty, Matija, čo sa skrývaš?“

„A veru škoda sa im skrývať,“ ozval sa doktor, ktorý sa tiež bol priknísal k Zandomemu, naprávajúc okuliare.

Zandome pozrel na doktora, žmurkol a doktor zas vydal svoj obľúbený zvuk:

„Hum!“

„No zabávajte sa, deti, zabávajte!“ posmeľuje ich Zandome a chytá doktora pod ruku.

„Šumné dievčence!“ pokyvuje doktor hlavou. „Pekné, Zandome – čo?“

„To je vec všeobecne známa,“ prisviedča Zandome. „Škoda, že sa neslobodno pri nich pristaviť...“

„Neslobodno! A kto bráni?“ ozval sa doktor.

„Pozrite šoru Andrijanu! Ozelenela ako tráva. Item – závisť, či čo, vie byť ah. No ani Zandome sa nesmie odvážiť viac, než čo urobil dnes večer. Zajtra ráno šora Čareta už bude vedieť dopodrobna, čo jej mužík vyparatil na plese.“

„Teda žiarlivosť – hm, nepohodlné a v istom ohľade hlúpe,“ prehovoril doktor, sám so sebou spokojný, že zaokrúhlil takú reč. „Moja tej choroby nemá, chvalabohu!“

„Ja vám závidím.“

„Nezavdávajúte príčiny,“ poznamenal doktor, pomknúc okuliare, „hm, k žiarlivosti...“ A pozrel na Zandomeho výrazne, ba až šelmovsky.

„Človek je krehká nádoba. Dobrých predsavzatí hŕba: ale čo – pokušenie veľké...“

Doktor pohl plecom, nepochopujúc takú slabosť. Zato jeho pani Rita nenie prístupná žiarlivosti. Možno bolo by jej i smiešne, aby sa ju ktorá druhá odvážila i probovať vyhodit' zo sedla. Ona je príliš povznesená nad všetky krásavice i nad miestne pletky. A keď by jej kto zajtra žaloval, že sa jej muž zabával s težačkami, odpovedala by jednoducho:

„Také je raz jeho povolanie...“

„Štvorylka!“ zvolal šor Dinko, poručík v rezerve. Ten istý, ktorý komandoval naše trupy pod procesiou. On bude komandovať i štvorylku. Nie darmo obliekol sa do fraku a nosí pod pazuchou pripučený klak. Človek od hlavy do päty, ako má byť.

„Štvorylka!“ ozýva sa na všetky strany.

„Zase!“ namrštila švárnu tváričku slečna Karmela, ktorá dnes slávi svoje meniny, držiac sa pri boku nášho šora Dinka.

„Čiže je to nudné, bože môj! Keby ju aspoň vedeli!“

„A keď sa musí, zlato moje!“ vyhovára sa šor Dinko, jej snúbenec tak trochu. Aspoň teraz sa tak povráva, kým šor Dinko nezačne bočiť i od nej. „Máme penzistov toľkých, čo netancujú iba štvorylku. A dievčat – pozri, koľko ich strúha petržlen.“

„Prirodzene, že sedia, keď sa nahnulo kadejakého sveta.“ A zlobne fľochla v tú stranu, kde sedia Preturuše. „Najprv remeselnícke – hajde – nechže si majú. Ale tu už i težačky!“

„To je trochu pravda, duša, ale...“

„Ale – ale!“ zvolala nervózne. „Na takto rok bude mi naša Cvita vis-a-vis. Ved' i ona je slúžka. Potom už neviem, ktorá vzdelaná sa opováži sem...“

„Neprijemné – to sa vie: ale vidíš, čo je...“

Viac sa neopováži ani on doložiť, lebo ich uviedol do dvorany Niko Dubčič, i teraz stojí pri nich.

„A čo – istým pánom je už všetko dovolené!“ rozhorčuje sa slečna Karmela. „Ak majú svoj vkus – to je ich vec: ale druhého nech nemiešajú medzi slúžky!“

Zaznela predohra k štvorylke. Niko Dubčič vyviedol Katicu a postavil sa s ňou do radu. Nikto, ani sám šor Dinko, nič nemal proti tomu. Vis-à-vis mu bol sám doktor.

Dámy zanemeli ustrnutím. Nevedia, koho obdivovať väčšmi: či Nikovu bezohľadnosť, s ktorou sa má okolo Katice, ani čo by bola roveň našim slečinkám, a či chabosť ostatných mladých ľudí, čo sa neopovážia ani slova nadhodiť. Šora Andrijana ostatný okamih odoprela Zandomemu štvorylku. „Odpusťte, ale s ťažákmi ja tancovať nebudem.“ Zandome sa poklonil zdvorilo a vyviedol slečnu Franku, ktorej prítomnosť ťažáčiek neprekážala v tanci.

„No, čo vy myslíte, šora Keka moja?“ pýta sa šora Andrijana svojej susedy. Snažila sa usmiať, ale ústa sa jej krčovite stiahli a pery trasú sa od jedu nad takou neslýchanou urážkou.

„Ah – darmo hovoriť, povera šora!“ krúti šora Keka hlavou, povznesúc oči pobožné k nebesiam. „Akoby nebolo dosť našich dietok... Ale zas tak sú naučení, lebo s nimi sú slobodnejší, čo ako, šora moja, lepšie je, keď takí panáci stoja od našich ďaleko. Nám materiam menej strachu.“

„To máte pravdu – v tomto ohľade. Ale prečo nejde k Bobicovi hľadať svoju kratochvíľu! Prečo taký mrzký príklad pred očami našich dievčat?“ mudruje šora Andrijana. „A naostatok, i ťažkých škoda. Aké sú, také sú, ale škoda ich vrhať do záhuby a hriechu. Mohlo by sa to statočne vydať za svoju roveň a takto...“

„Akože. A otec im je statočný človek,“ potvrdila šora Keka, pokyvujúc hlavou.

Šora Andrijana umíkla – akoby stopovala tanec. No druhé jej vrtí v hlave, a nie štvorylka. „Áno, človek je statočný a poriadny. Sotva on vie, kde sú mu dievky...“ A usmiala sa, keď videla vo dverách navráskavenú, žltkavú tvár starej Danduly. Vstala a utiahla sa do bočnej, ktorá je neďaleko dverí. Dnes slúži dámam za garderóbu. Že všetko tancuje, v bočnej nieto nikoho.

Zakryvkala na Dandulu, ktorá hneď vystúpila.

„Vieš, ty, moja, prejdi pod Grabovik k Pretúrovi. Ale nie že ťa ja posielam, ale akoby zo svojej náuky.“

„Rozumiem, sladká moja hospodarica, rozumiem...“

„Nerozumieš ty nič – počúvaj!“ zahriakla ju šora Andrijana a Dandula iba prisviedča hlavou, žmurkajúc živo šedivými očami. „Prejdi ty a nadštrkni, kde mu tancuje dievka... Mate je človek poriadny, on vie, čo má robiť. Ale o mne ani slova!“

„Bože môj – vari nerozumiem! Ale neviete, sladká hospodarica, že ja za vás ,i u vatru i u vodu', kedykoľvek rozkážete. Nebojte sa, ja to už zariadim...“

„A zajtra dones hrnček, dám ti trocha oleja... Pred fierou si neprišla, neviem prečo!“ vytýka jej dobročinná pani.

„Odpusťte, sladká hospodarica. Bola som v Dolčinách. Kuzmovi som stavila pijavice – nebolo kedy. Všetky podochli – do jednej! A ryhali krv čiernu – ani decht...“

„Nespomínaj mi, prosím ťa. Na krv ja ani pozrieť, ani keď sa baranec zareže: nieto čierna krv, ako...“ zhrozila sa pani.

„Ako decht, sladká hospodarica moja! Šťastie, že som mu ich stavila, bola by mu tá hustá krv sadla na srdce. Ah, keby ste videli, ako sa nadojili! Ako cecky! Ale boli i pijavice, ani žialo – hneď a hneď sa prichytili...“

Pani sa striasla od hnusenja.

„Prosím ťa, nespomínaj! Pijavice – huj! Len ty choď, moja, a zajtra dones ten hrnček.“

„Idem, sladká hospodarica moja, idem. Nebojte sa! Kde je Dandula – tam je všetko v poriadku – uvidíte,“ pokyvuje seabavedome hlavou.

„Ja za vás ,i u vatru i u vodu' – zachovajte si. A nebojte sa!“

Dandula odkrивkala k dverám a šora Andrijana odišla na svoje miesto s uspokojením v srdci a hrdosťou v tvári.

Matija sa len díva, čo to vystrája jej sestra. Ako si vedie – s akou istotou, bezpečnosťou sa pohybuje!

Keď ju Dubčić vyzval do tanca, i Katica sa prestrašila.

„Prosím vás – nechajte ma: je ten tanec neviem.“

„A ktorá ho vie?“ zasmial sa Niko. „Ani sa netancuje pre iné, iba aby bol zmätok. Čo budú robiť druhé, budeš robiť i ty. Sama sa zadivíš, ako ti pôjde.“

I Matija ju odhovárala. Katica ju, ako sa zdalo, počúvala, počúvala – keď tu razom zišlo jej čosi na um. Pohodila hrdo hlavičkou a už sa zavesila na rameno Dubčićovo. Vykračovala si popri ňom tak prirodzene, akoby bola od malička na takých zábavách. A teraz v tom klbku párov, v tom zmätku, drží sa nenútene, takže ničím nepadá pozorovateľovi do očí, na ničom by sa nemohol pri nej pozastaviť, iba na jej sviežej, zdravej kráse.

„Ja by umrela od strachu!“ diví sa Matija, „prepadla by sa od rozpakov, a ona ani šiňorina!“ A s istou úctou musí pozeráť na sestru, ktorá ju prevýšila, vysoko, vysoko.

Aká je krásna, plná pôvabu a príťažlivosti! Oči sa jej zažali čistým ohňom pôžitku. Vidno, že je šťastná a v svojom šťastí zabudla na celý svet. Štvorylka sa skončila všeobecnou „konfúziou“, ako obyčajne, takže zaznela za ňou skočná polka, aby sa vec dákosi vyrovnala. Penzisti odviekli svoje tanečnice k sedadlám, zanechajúc kolo rozjarenej mládeži. Katica sa vznáša ani pierko; jej pekná hlava, oči plné ohňa a oduševnenia priťahujú všeobecnú pozornosť. Sám rešpicient pozastavil sa na jej zvláštnom zjave a pristúpia k šore Andrijane, pýta sa:

„Čo to za, tamtá barnuša, čo tancuje s Dubčicom?“

„Jedna težačka. Slúžka. Vy ju beztoho nepoznáte: neslúži tu.“

„Hm-hm,“ krúti rešpicient veľkou, ostrihanou dohola hlavou, až sa mu plešina blýska ani zrkadlo. „Krajšiu ženskú som nevidel ešte, viere mi!“ A rozkroči sa na krátkych nožičkách, napráva vestu na okrúhlom bruchu, „čo sú druhé proti nej? Večeť, viere mi – vyžmýkaný citrón!“

„Ďakujem pekne!“ poklonila sa mu hlboko šora Andrijana a všetko sa v nej zatriaslo, od jedu, to sa rozumie. Ona sa ešte vždy ráta medzi najkrajšie...

„To sa rozumie, dievčatá – o paniach nehovorím. Dievčatá, čo sú v kole!“ ospravedľňuje sa rešpicient, ktorý pobádal, že zastrelil poriadneho capa.

„To sa rozumie,“ odpovedá šora Andrijana, „prítomní vždy tvoria výnimku!“ Pozrela mu pritom zlobne do očí a pomyslela si: „Starý zupáčisko ostane vždy zupák.“ Rešpicient vyslúžil celú kapituláciu ako strážamešter. „A vlašský pokrovec ostane vždy len pokrovec!“ Lebo rešpicient sa narodil skutočne v Zagorí a ako taký považovaný bol za Vlacha.

Rešpicient premína sa v rozpakoch na krátkych nohách a filozofuje: „Čert mi posvietil zadierať do prekliatej bosorky! Rozdriape ma medzi nechtmi. Ale tak ti je, keď piješ od rána do večera ťažké vína a prošky! Jazyk uteká dve míle pred rozumom. .. Ah, čo, nech ju čert vezme!“ – „Podme my, Lovre, na pivo. To je nápoj: ten ťa nerozčúli veru...“ A na krátkych nohách vytratil sa z dvorany.

V jasnom pruhu svetla, v samých dverách, zjavila sa onedlho výrazná tvár Mateho. Je cele spokojná, ako vždy, iba čo obrvy sú trochu stiahnuté. Jeho oči sledia nepokojne za tancujúcimi pármí. Onedlho zastavili sa na Katici a Dubčicovi. Z očí akoby šľahol blesk – šore Andrijane to neušlo a usmiala sa s uspokojením... No pomaly sa vyrovnali obrvy a oko Mateho, vzdor všetkému namáhaniu, nemôže nevyzradiť záľubu, údiv. Čo sa jej ako bráni, odzbrojuje ho myšlienka, ktorá ho ustavične obletuje s ťa dotieravá osa: „Darmo je – uznaj, svedčí im, svedčí... Najkrajší pár – spomedzi všetkých najkrajší... I hrdosť mu dvíha mocnú hruď, keď mu zalichotí myšlienka: „Pozri len, kochaj sa – akú si odchoval!“ No i hrdosť i

záľuba trvali len chvíľku. Oko mu zachytilo v dcérinej tvári celú záplavu šťastia. Jej oči otvorené doširoka pohrúžené sú v sladkom snení. Pasú sa na obrazoch nového, hoc i len vybájeného sveta... Dušu mu zaujala úzkosť, ťažká starosť a on vidí v budúcnosti svojho dieťaťa a cele iné obrazy, než zakvitnuté nivy: starosť mu zaplavila dušu a odniesla otcovskú hrdosť i úľubu.

Keď sa polka skončila, pohľad Katice padol k dverám a utkvel na otcovej tvári, zamyslenej. Jemné tkanivo snenia, ktoré jej omotalo dušu a myseľ, roztrhalo sa. Skočila zas pred ňu skutočnosť, holá, ukrutná. Zaplakala by, vykrikla od bôľu, lebo nieto výhľadu, nieto nádeje: načim sa vrátiť z ríše kvetov a snov, v púšť skutočnosti, zarastenú bodľáčim a trnám. Z výšavy, kam sa povzniesla, zostúpiť do nížin a vmiešať sa do húfu ľuďí malých, nízkych.

Netrápi sa už, čo povie otec, jej je to ľahostajné. „Nech hovorí, čo len chce – všetko jedno!“ Konečne čo jej ešte môže odňať, keď nemá nič, keď je biedna, vyhnaná z raja? A jeho reči? Tie prešumia ponad ňu, zmučenú, zbitú. Sama sa poklonila chladno svojmu tanečníkovi, so vzdorom v srdci, ktorý sa díva v nedorozumení za ňou, čo sa jej tak odrazu stalo. S povznesenou hlavou išla k sestre.

„Teraz už poďme. Otec čaká,“ riekla jej hlasom suchým.

„Vidíš, ja som nechcela...“ vytýka jej Matija. „čo nám povie – bude nás hrešiť...“

Katica sa usmiala s opovržením. Habajúc šatku zo sedadla, odpovedá.

„Čo má povedať! nič nepovie – neboj sa. A ak sa toľme bojíš, zval' všetku vinu na mňa. Je nedbám...“

Matija hľadá na ňu v udivení. Jej smelosť, odhodlanosť ju uspokojuje. Cíti zas mimovoľne prevahu sestrinu – zas jej je jasné, že zaostala za ňou ďaleko, ďaleko...

I tak odišli obe sestry, znevrady došli, znevrady odišli – šora Andrijana triumfuje, ale nemôže vyhladiť dojem, ktorý tu zanechali. Ples pokračuje svojím prirodzeným korytom, no neozdobuje ho už nádherný zjav čiernookej devy, ktorá zapadla doň sťa meteor a zápät' odletela... Niko Dubčić pozerá k dverám, akoby tam bolo uniklo jeho slnce. Prvý raz v živote padla mu na dušu duma a zakryla svojím temným krídlom jasné horizonty, ktoré sa mu pred chvíľou, plné kvietia usmievali... Nie, život nenie taký jednoduchý, široké, priestranné pole – nie, život nehádže pred nohy len kvietie, aby sa trhalo, depčilo – život je krajina záhadná, plná jám, priepadlísk i závozov. Jestu v nej i bahna, áno: bahna dosť i trasovísk, nad ktorými krúži krdeľ vrán; i vrchov, okolo ktorých sťahujú sa mračná a, v ktorých tu i tu blysne a podudnieva... Hľadá okolo seba prekvapený, šupiny padli z očí a on jasne vidí – prvý raz v živote – že tento svet nebol stvorený len kvôli nemu, aby mu vyplnil každú voličku, každý

vrtoch, naopak, že on je len malé zrnko, omrvina, ktorá sa v ňom mátie a poneviera, kým navŕši vymeranú púť...

Keď vystúpili z dvora, Katica popostála, čakajúc otca a sestru. Vzдор teplej noci, do ktorej mihotajú milióny hviezd z temného neba, pery sa jej trasú, na kožu jej naskakujú zimomriavky.

„Teraz už nech kričí, hreší!“ myslí si Katica vzdorovite. „Nech i bije, ak mu je ďaka.“ Jej sa vidí naozaj, že by sa jej ul'avilo nesmierne, keby ju bil. Fyzický bôľ ohlušil by aspoň na chvíľu bôľ druhý, ktorý sedí hlboko a pára dušu.

No otec, i keď ich dohonil, neprehovoril slova. Ticho kráča tmavou ulicou a tak sa zdá, ani hnevu nepozorovať pri ňom.

Dostali sa na námestie, ktoré je dnes večer nádherne osvetlené. Nielenže sú mestské lampy v činnosti, ale i zo šiatrov sa ešte svieti. Ešte vždy stoja ľudia pred nimi a vyberajú, kupujú, druhí zas prechádzajú sa vo väčších-menších skupinách. Noc tichá, teplá, nebo posiate hviezdami, chlad, ktorý lahodí a myseľ povznesená práve prežitým sviatkom: to všetko vábi svet, vzdor pozdnej hodine, na námestie. Pred obćinský dom rozostavil kaviarnik stoly a stolice. Za najdlhším stolom sedia naši hodnostári. Sem dobehujú ukradomky i v skupinách i mladí páni z plesu „nadýchať sa trochu vzduchu“ a jednou cestou občerstviť sa pohárom piva. Starší, tí už tu vonkoncom zaviazli a zapustili korene. Tu je i doktor, ktorého okuliare chvíľami zasvietia od lampy sťa dáke ohnivé gule. Tu je i náš rešpicient, host' načelnikov, ktorý sa ešte ráno doštveral z Dolćín. Tu sú i skoro všetci ašešuri, najviac s prehodenými kabátmi na pleci a rozopätou vestou, ako ľudia, ktorí sa kochajú vo večernom chlade po dni plnom námah a horúčavy. Kaviarnik, tiež holoruký, roznáša fl'ášové pivo sarajevské, a to rovno z ľadu – udalosť, ktorá sa prihadzuje len na fieru. Ľad treba doredikať z vysokého vrchu Prímorskej planiny, kde sa ho nájde v hlbokých rokliach i cez leto. Pivo sa pije viac len z bravúry – nikto nenachodí v ňom zvláštny pôžitok, okrem snád' rešpicienta a doktora: skôr im pripadá ako odvarok blenu, chladený na ľade.

Mate prešiel popri stole hodnostárov. Hľadel prešmyknúť nepozorovane, no tí od stola predsa ho zbadali. „Ó, Mate, čo tak hrnieš?“ zvolal načelnik. „Pod', človeče, napi sa!“

Vyznačenie veru nemalé, keď načelnik ponúkne težaka zo svojho pohára! No Mate je privyknutý na také zdvorilosti. Jeho si váži každý ako súceho težaka, v ktorého rukách zem poskočí zaraz v cene, lebo zná s ňou ako svedčí narábať. I zaliečajú sa mu statkári, aby prijal od nich zeme pod svoju motyku; i druhým težakom stavajú jeho za príklad. No tí pohnú plecami a iba odpovedia: „Eh, čo – Matemu ľahko!“ No nikdy nevysvetlia, prečo mu tak ľahko.

„Ďakujem za vašu ochotu,“ odtáhuje sa Mate. Jemu cele druhé veci roja sa hlavou, než dať sa častovať, čo hneď od hlavy občiny. Nechce sa mu teraz s nikým zhovárať a najmenej s páni, kde treba predsa dávať na každé slovo pozor.

„Vidíte, idem domov.“

„Ah, čo, domov! Nezmysel!“ okríkol ho načelník, dnes dobrej vôle, ochotný nadobúdať si popularnosť. „Sadni, chlape, napi sa. Raz do roka hostina.“

„A to sú jeho, tieto dve!“ zvolal rešpicient, živo zvrtnúc sa na svojej stoličke. „Pre tú jednu len toľko, že som sa nezvadil so šorou Andrijanou. A nebanujem, viere mi! Nevyrovná sa jej ani jedna.“

„Ach, môj pane!“ odpovedá Mate, vzdor toľkej chvále dosť zronený. „Čo robiť! Musíš znášať všetko na tomto svete.“

„No, mať také dievčatá nemôže byť predsa žiadne nešťastie,“ urazil sa rešpicient.

„A ktovie, čo je, môj pane: šťastie, či nešťastie? To je v rukách božích.“

„Tu máš! Hovorí ani pop! Radšej sa napi, človeče: to ti zaženie škrupule. Dačo takého si nepil ešte. Ja ti ručím.“

Mate sa napil a hrozne stiahol tvár.

„No?“ pozerá naň rešpicient v očakávaní, „čo povieš na to? Páči sa ti?“ „Hm – nieto nápoja nad ten, čo dáva boh. Ruka ľudská ho neprevýši.“

„Vidíš zas! Hovorí ani Šalamún!“ posmieva sa rešpicient. „A nevieš ty, môj sokole, že pri ničom nieto ľudských kunštov toľko, ako pri víne? Naostatok ti ho i krstia, pravda, bez popa.“ A oprúc hlavu na dľaň, pozrel mu živo do očí. „Brate, ja viem, žeš ho i ty krstil; ak nie víno, teda aspoň mušt. No, no, no! Len sa neurážajme zaraz! Všetci sme ľudia hriešni - a teŕakova duša, tá môže nosiť hodný batoh takých hriechov...“

„Ó, prosím!“ zvolal načelník. Ťarty rešpicienta nechutili ani jemu: šibali i naň, veď konečne i on má pivnicu. „To sú predsudky ľudí neskúsených. Poriadny statkár bdie žiarlivo nad dobrým menom svojej pivnice: to je jeho povinnosť. Práve ako poriadny muž bdie nad cťou svojej ženy...“

Rešpicient sa vrtí netrpezlivo na svojej stoličke. Cíti i sám, že sa opovážil d'aleko a urazil Mateho. Aspoň pobadal na jeho tvári, že sa mu reči jeho nepáčili. Chcel by napraviť, zahladať nepríjemný dojem, keď tu doktor zavolať:

„Mnoho ráz nemáme vody, takže sa niet v čom umyť. A ešte to málo mali by sme vyliat do muštu!“

„To je dobré!“ rozosmial sa rešpicient. „Na to som i zabudol, vidíte.“

Trápne intermezzo poznámkou doktorovou vzalo žartovný koniec. Ale Matemu je tu akosi trápne, ledva čaká, aby sa mohol vzdialiť. Tak onedlho sa i podvihol.

„No, dobrá vám noc, páni!“ pozdravuje ich, dotknúc sa svojej červenej čiapočky. „Dobrá vám zábava!“

A poberá sa pomaly za dievkami, ktoré už budú nebodaj dávno doma.

Keď sestry dobehli pod Grabovik, Jeru našli ešte na nohách. Očakávala ich. Katici na chladnom nočnom vzduchu vyfučalo z hlavy, aspoň z väčšej čiastky, zúfanie a bôľ. Prišla k prevahe mladosť, ktorá sa rada prešvihne ponad také úvahy; opanovala ju nádej, výhľady a ružové sny. Potešilo ju, že je mater sama a ako bola oživená, rozjarená, vyrozprávala jej s chvatom, čo všetko dnes večer zažila. Jera zložila ruky na lone a hladká si lakty ako vždy, keď je mimoriadne spokojná. Keď sa dozvedela, že dievka tancovala s Dubčicom, vykrikla vo vytržení:

„Šor Niko – náš šor Niko! Kto by sa bol nazdal!“ A pokyvuje hlavou, v ktorej zrejme vznikajú nové myšlienky, snujú sa ďalekosiahle plány. „Veľký dom, dievka moja – jeho načim si ctiť a vážiť. A kto sa mu vyrovná – kto?“

Katici zasvietili oči. Oduševnenie Jerino ešte jej väčšmi otvorilo oči, aké ju postretlo dnes večer šťastie. Hoc len na chvíľku – no už niet pochybnosti, ona vyvodila v dvorane; ona prikovala všeobecnú pozornosť k sebe a možno, možno prikovala k sebe i pozornosť jeho, ktorý je najprednejší, najkrajší zo všetkých...

Zahľadela sa do tmavej noci a v hlave sa snujú napred ružové sny, bájne predstavy.

Tu vstúpil otec do dvora, a na jeho vážnej tvári sedí starosť, zamyslenosť. Ružové obláčiky sa spopretrhávali a surová skutočnosť zas ju uchvátila za srdce, ukrutne, bezohľadne... Nie, jej nenie súdené dosiahnuť, za čím duša vzdychá. Vysúdená je, vytvorená – púšť, trnie a bodľacie ju čaká. Ako sa srdce húževnato bráni – ako ťažko mu poddať sa sile náhodilej, sile okolností. Zišli jej na um výjavy z domu bobičovského. Ta by ju chcel sotiť otec, len nech bude zaopatrená – akokoľvek! On má svoje výpočty, svoje plány – čo na tom, že ona tam bude vädnúť, kým neuvädne?

Pozrela naň iskriacim okom, akoby ho vyzývala. „Nech hreší – bije – chce, nech – hotuje sa ona. Čo jej ešte môže urobiť? Čo jej môže ešte odobrať? Nech len zúri, nech ju zdepčí, ako červíka...”

A otec musí šípť, čo sa to asi deje v duši jeho najmladšej. Nie hnev – ľútosť, žiaľ ho zaujal.

A starosť nadovšetko – ťažká starosť: čo to bude, ako to bude! Zdá sa mu, že je toto počiatok nového života, akýsi obrat a či prevrat. Ale kam to povedie – a nadovšetko: aký to vezme koniec!

Nie – nemožno sa hnevať. Cíti potrebu zblížiť sa zas tejto duši, ktorá bočí od neho a hľa, ako vidno, stroji sa mu odcudziť vonkoncom...

Pristúpil k nej a pritiahol ju k sebe ako za starých, dobrých čias. Cíti pod rukou, ako sa potruhuje – chcela by sa hádam vyprostiť, utiecť do samoty a v slzách uľahčiť svojmu srdcu. No on ju drží pevne rukou a druhou hladí ju po hlave.

„No – čo to ty, dieťa moje,“ prehovoril konečne hlasom mäkkým. „Čo sa uťahuješ – prečo bočíš odo mňa? A či vari už si nie moja?“

Jeho otcovské slová, ich srdečný zvuk, v ktorom sa trasie útrpnosť, našli si cestu k jej srdcu. Poddala sa, sklonila tvár na jeho plece a zaplakala, tak usedavo, tak bôľne! Ako tie slzy lahodia, aká je v nich útecha – aký balzam! Jera sa díva, vytriešťa oči – čo je toto zas. Pred chvíľou veselá, boдрá – a hľa, tu zase plač. Ba čo už len má s ňou ten starý! A či si umienil, že utrápi na smrť jej drahú, milú... Eh, ona je mater, i ona má slovo, čo moc, to moc! I jej ústupčivosť má hranice...

Chcela pristúpiť k dcére – no Mate položil prst na ústa, pozrel na ňu sponad hlavy Katice výrazne a ukázal jej dvere do domu. Nemožno sa mu postaviť; bojovná nálada ochladla a úbohá Jera, krútiac hlavou, vstúpila do domu. No nejde spať – nie, bude čakať, chce byť naporúdzi: a ak čo zbadá, najmenšiu vec, nie, nedá jej skriviť ani vlas na hlave. Dost' bolo kázne i harušenia, dost', vyše práva – ešte ochorie, úbohé dieťa, ochváti sa v zármutku.

Mate drží Katicu a čaká, kým sa vypláče. Nech sa vypláče, nech si uľaví, nech sa utíši rozbúrená myseľ. A keď sa utíšila, začal jej on tichým, srdečným hlasom rozprávať: koľko si on v nej zakladá, aká mu je ona pýcha a hrdosť, aký mu je ona poklad, aké on má povinnosti, ako ju on má viesť a na pravú cestu privádzať. Hovoril jej dlho a mnoho, sám nevie koľko a čo – všetko, všetko, čo mu vnukla rodičovská starostlivosť a láska. Neraz i jeho hlas zatriasol sa dojatím. A Katica načúva, zaslzenú tvár na jeho pleci, vpíja ten sladký zvuk, v ktorom sa trasie rodičovská láska. Nie prenasledovať, ale vystríhať, to bol jeho úmysel. Nie kaziť dobrú vôľu, nevinnú zábavu – ale prekaziť, aby jeho dcéry neprišli svetu na jazyk. Nie depčiť snahu po lepšom, vyššom, ale vytrhnúť z koreňa pýchu, nádherymilovnosť. Nie odsúdiť k večnej tme, k blúdeniu po púšti a bodľací – nie, ale prekaziť, aby sa vymkla zo svojej dráhy a stala bludičkou bez prístrešia, bez útočiska...

Tak hovoril na dlho a široko svojej dcére, tichučko, skoro do ucha. Ona počúva, neodpovedá, iba lecikedy trhne sa pod vzdychom, ktoré sa jej, po predošlom plači a rozčúlení,

jeden za druhým ráňajú od srdca. Počúva jeho sladké reči, mier a pokoj sa rozširuje v duši. Ale i tichý bôľ žerie tam na dne srdca, kde je najtajnejší jeho záhyb – bôľ tichý a neprestajný: lebo otec žiada, aby zostala na svojej dráhe, aby sa z nej nevyšinula. Druhým slovom značí to predsa len to, čo ju sužovalo – odriekanie, nízkosť, vytvorenie z vyšších sfér, vysotenie na púšť všednosti...

Nie – ona sa nemôže na to podobrať. Nieto sily, nieto ani vôle. V nej bude tlieť vždy iskra, ktorá túži za niečím krajším, vyšším, než čo sa dá nájsť v dome Bobicovom.

No hoc sú i nie rozptýlené obavy a starosti, predsa sa rozhostil mier v duši a spokojnosť. V týchto dakol'kých krátkych okamihoch poznala otcovské srdce, okriala pri čistej žiare jeho lásky. A nadovšetko presvedčila sa, že to nenie tyranstvo, pred ktorým má ohnúť šiju a prinášať obete, ale nežná rodičovská láska.

Nenazdala sa veru, že takto utíšená odíde od otca.

Mate zase cíti, že dosiahol všetko, všetko. Ostali v srdci jeho dcéry hradby, ktoré nedobyl, ani už nedobyje. No dosiahol hlavnú vec: pripútal tesnejšie k sebe svoju najmladšiu a, možno, prekazil prenáhlené rozhodnutie. Slovom: pripútal ju k sebe novými zväzkami – prekazil úplné odcudzenie.

„A toľko je dosť nateraz,“ rozumuje Mate. „Urobil som svoju povinnosť a ostatok nech boh spravuje a riadi.“

S tým povedomím i on veselšie odišiel na odpočinok. Zo srdca zvalila sa mu veľká ťarcha.

Medzitým Matija s materou čakali v dome, čo sa stane medzi otcom a Katicou. Matija trnula, že sa strhne búrka – že počuje otcov hrozný hlas, rozpálený jedom, čakala nadarmo. Naopak, keď sestra vošla do komôrky, bola cele spokojná, ba temer veselá. Naostatok, ako bola roznežnená, pristúpila k nej, objala ju a vtisla jej na tvár horúci bozk. Od rokov ju nevidela takto príutnúť...

„Muselo sa jej dobre vodiť,“ rozsúdila rozvažitá Matija. „Kto by sa bol nazdal! Hm – dakedy sa vyplatí trochu i zastrečkovať, ak chceš, aby ťa v dome mali za dačo...“

IV / Jar v kanikule

Na nasledujúci deň porozkladali šiatre; truhly, koše a noše doredikali zase do Dolčín, naložili na lode a odplávali, každý svojou stranou.

Pred večerom naše mesto malo už zas svoj obyčajný, melancholický výzor.

Hostia sa tiež držali porekadla: ryba a hosť na tretí deň smrdí. Omnoho včasnšie než kupci, podajedni ešte v noci, odjachali pri mesiaci a chládku do svojich dedín. Napokon v horúčave je všade dobre, ale doma najlepšie; nemusíš byť aspoň vyšnurovaný, ako by si musel byť, keby si ostal v cudzom dome.

Matija a Katica majú ešte deň prázdnin: zajtra večer musia byť zase v meste. Preto zajtra ráno aby sa vybrali do Konice, kde má prísť parník. Mate a Ivan hneď do dňa odišli do hory, hotoviť dreva na zimu a na pálenie rakije. Ženy ostali samy doma.

„Odpočinite si, cipky moje,“ prihovára sa im mater. „Nemajte starosti a behania, aspoň keď ste doma. Alebo si vyjdite dakde, nech sa vám chvíľka minie. A ty, sirota moja,“ obrátila sa ku Katici, ktorá je akosi zamyslená, „ty si necnej, čo ti navravel. Pohovorí sa všeličo, škoda by si bolo pripúšťať každú pletku k srdcu. Chlapi sú čudní – i ja musím neraz jedným uchom dnu a druhým von... A robiť hneď toľké divy, že sme ťazáci! Akoby bol ťazak už najpodlejšie stvorenie na svete. A neraz má viac v truhle, ako podajeden tenký pán. A majster, remeselník – čo je ten? Ak nemá roboty, hotový žobrák: čo na nôž, to za groš...“

Katica pohodila vzdorovite hlavou a oko jej zaiskrilo. Akoby to ona nevedela lepšie od matere! Akoby nevedela, že Preturuša sa nezľakne tak ľahko ani jednej v meste. Dajsimibože! Dve-tri sú panského rodu, to uznáva i ona – a ostatné?

„A čo je svetská sláva, dievka moja?“ rozumuje stará Jera, natešená, že ju nemá kto zahriakovať a podráždať jej nohy. „Na poli tráva. Zaduje vetrík a roznesie ju a oheň spáli. Tak i sláva rastie a zas padá... I moja stará mať bola Dundička: a vydala sa za ťazaka. Všetko sa divilo, čo robí – nie blázon, dievka z takej famílie a za ťazaka! A ona nič, lebo ju ťahala vôľa. Tie veci riadi vôľa božia a spravuje. My sa darmo pechoríme, lebo nevieme, čo sa stane s nami o hodinu, nieto že by sme my mohli rozhodovať, čo bude do roka alebo o desať rokov. A ktovie, čo boh ustanovil, čo bude s nami?“

Už len chybovalo, aby doložila: ktovie, či i ty, kuriatko moje, nebudeš ešte paňou, a ktovie, či i nie najprvšou v našom meste? No nedoložila, ale vzdor tomu s pýchou pozerá na svoju dievku, kochá sa v jej hrdom držaní, ktorému by sa mohla od nej učiť hocktorá slečinka z mesta.

„A pred bohom sme všetci jednakí, i nízki i vysokí,“ skončila svoje rozjímanie. „My môžeme robiť rozdiely, môžeme sa povyšovať a boh môže všetko vyrovnať. Prach sme a v prach sa obrátíme, vraví i Písmo.“

Jere lahodí toto mudrovanie, lebo ženie vodu na jej mlyn. Katica ho vpíja do duše a do srdca, ako vysušená zem rosu nebeskú. Pod ňou sa zas zotavilo kvietie nádejí, pekných snov, na ktoré Mate dýchol mrazivými svojimi názormi. „Áno – prečo by nie – stáva sa všeličo,“ šepká Katici kýsi hlas. „Kto sa zrodil k plazeniu po zemi, nech sa plazí. Ja chcem podletieť, kde je slnce, kde sú šíre polia a háje...“

Po obede sa vybrala sama-samučičká do Dolčín.

„Navštívím sesternicu Anticu,“ vyhovára sa materi, „aspoň mi svitne v hlave.“

„Chod', dievka moja, chod' a zabav sa dobre...“ „Pekná zábava!“ pohodila Katica vzdorovite hlavou.

Ide dolu len tak, sama nevie, čo ju tadolu ťahá. Vie iba to, že na jednom mieste byť jej nemožno; že potrebuje pohyb, vyrazenie, zabudnutie.

Slnce pečie tuho, bodá do očí – povetrie sa trasie nad sivým vyciveným poľom, nad olivami, ktoré skláňajú dumno svoje šedivé konáre. Clivo jej je, smutno akosi; cíti sa akoby stratená v tejto pustatine, kde nevidíš ani vtáčka, ani letáčka. Iba čo cvrčky vyhúdajú svoju večnú pieseň, neúnavne a vytrvale, narážajúc jeden druhému. Zato keď vystúpila na návršie, vydýchla uľahčením. Pred ňou sa otvára výhľad na more, ktorého modrá hladina sa sčerila pod sviežim odpoľudňajším meštrálom. Susedný ostrov sprava zelenie sa ani smaragd, a kde-tu spomedzi zelene vykukujú biele body, tu osihotene, tam zas vo väčších-menších skupinách: biele domce a dediny našich susedov – ostrovanov. Prímorská planina oproti čnie odhodlane do modrého vzduchu, jej nekonečné šedé boky vypekajú sa na slnci, ktoré sa odráža, ako urazené, od brál a skalísk, že nemôže na nich vylúdiť ani iskru života. Temer pod nohami rozkladajú sa Dolčiny, na strmom briežku, v malebnom oblúku: dom nad domom, sťa na polici, každý s dvoríkom, obohnatým múrmi. V dvoroch a záhradách zelenejú sa háje mandľovníkov a figových stromov. Zo strany morskej naše Dolčiny vyzerajú omnoho impozantnejšie: nevidí sa stadiaľ, ako odtiaľto, do dvoríkov a temer i do samých chalúp; vyčnieva dach nad dachom, akoby hľadel jeden druhého prevýšiť.

Keď sa spustila do dediny naša Katica, našla tento náš malý Hamburg pohrúžený v odpoľudňajšom spánku. Na bielych domoch i chalupách okenice sú pritvorené, šalogátne spustené. V prístave sa hojda asi tucet domácich trabakulov a bárók, tiež akoby sa im nechcelo ta von, akoby sa im žiadalo vydýchnuť v bezpečnom prístave. Nábřežie a dlhý most, vymurovaný zo solídnych kvádrov, sú pusté. Iba tam od predhoria sv. Roka ozýva sa vresk a výskot detí, ktoré sa kúpu i teraz alebo sa váľajú po horúcom drobnom piesku na brehu. Trabakuly sú pokryté plachtami a spod týchto šiatrov ozýva sa napospol chrápanie ustatých mornárov a pánov.

Poberá sa po nábřeží svojím chytrým, trhavým krokom, prižmurujúc oči pod bielou šatkou, ktorú si uviazala okolo hlavy. Na druhom konci nábřežia je dom Nika Rogača, Anticinho muža. I tam sú spustené biele šalogátre, ako na všetkých domoch tu na nábřeží. Temer banuje, že sa vybrala sem. Konečne, čo tu nájde? Pán Niko jej je skoro celkom cudzí a Antica, tá veru má dosť druhého trápenia. Okúňa sa i vojsť do domu, kde vie, že nebude vítaná... No a zase sa vrátiť nič po nič, tiež by sa nesvedčilo. Antica by sa dozvedela, že bola tu a nevstúpila do domu – bol by hotový škandál a paša zlomyseľným susedám.

Z myšlienok ju vytrhlo čosi, čo sa hýbe hladinou morskou rovno proti nej. Žltá bárka s čiernym nápisom na prove: „Leptir“, na sťažni plieska a ovieva sa biela trojhranná plachta, pod ktorou Leptir letí sťa ozajstný motýľ po modrej hladine. Na kormidle sedí človek v bielych šatách, pod širokým slameným klobúkom, spod ktorého sa iskria ohnivé, čierne oči, pozerajúc na ňu. Bola by vykrikla od divu, keby sa jej nebol zatajil dych. Takto zastala i ona chvíľku, hľadá na bárku a človeka na kormidle s údivom a v nedorozumení, nevediac si vysvetliť, kde je to vlastne, čo sa to s ňou deje. A na tvár, oživenú chôdzou naskočil rumeň, ktorý hreje, páli... Zdá sa jej, že je toto vlastne sen, ktorý jej zaujal zmysly, horúčavou rozbúrené.

„Katica, zdravo!“ pozdravil ju človek z bárky. „Čo ty tu robíš, preboha?“

„Po práci, šor Niko. Idem k Antici.“

„Aha – sesternica, či čo ti je pani Antica,“ zvolal on. „A večerom po chládku zas domov, to sa rozumie.“

„Hm – neviem sama,“ odpovedá ona a v oku, iskriacom od radosti, ukázal sa výraz skúmavý. „Čo chce?“ pýta sa sama seba, i zaraz sa jej rozliala radosť, uveličenie po tvári. Vidno, že ona tuší veľmi dobre, čo vlastne chce ten pán z bárky. Môže to vidieť i slepý, kto mu pozrie do tváre, rozjarenej a usmievavej, kto vidí jeho pohľad, ktorý zabudol na nej.

„A čo vy tu robíte, šor Niko? A po plese? Čo nespíte?“ diví sa ona.

„Ja? Ja som netancoval, keď si ty odišla. Raz sa dozvieš, prečo: ak budeš chcieť totiž so mnou hovoriť,“ dodal tichšie a pozrel na ňu, že sa zapálila a sklopila oči. „A vieš, nad čím som si lámal hlavu, práve keď som ťa zočil?“

Ona pohla plec om v rozpakoch.

„A čo ja môžem vedieť?“

„Nad tým, ako by sa mohol s tebou zísť. Mám ti čosi povedať: niečo – no veď uvidíš.“

„Mne!“ zadivila sa. „A čo takého? Mohli by ste i teraz, ak tak chcete.“

„Nemožno, Katica – to sa nedá tak naponáhle. Ale vieš ty čo – ja budem čakať, hore, nad dedinou, keď sa budeš vracat’.“

„Ktovie, či ja i nezaviaznem v Dolčinách,“ usmieva sa ona, ale hrud' sa jej búrlivo dvíha v sladkom tušení. Čosi jej ustavične šepká, že sa ide stat' niečo zvláštneho, neslýchaného.

„To ty neurobíš, nie. Ak by bolo tak, ja by čakal tu i do zajtra rána. Zísť sa musíme, na každý pád, prvej, než ideš do mesta. To si zachovaj.“

Ona by chcela čosi nadhodiť, ale jej hlas zaviazol v hrdle. Prudkým krokom poberá sa k domu Rogačovmu. Niko Dubčič napäl plachtu, takže sa nadula od meštrála, zvrtol kormidlo a bárka v peknom oblúku šinie sa pred dom rogačovský. Katica i bárka temer súčasne prišli pred dom; Niko Dubčič zvolal ešte raz: „Teda do videnia – ale iste!“ a hľadá za ňou, ako ona spechá schodmi na altánku. Prv než položila ruku na kľuku, pozrela tadolú a vidí jeho, ako hľadá za ňou. Usmiala sa, a na tom úsmeve zúčastnila sa celá jej bytnosť, rozbúrená zvláštnymi citmi, od ktorých srdce búcha ako nikdy dosiaľ. Niečo nevýslovne milého, sladkého rozlievalo sa jej bytnosťou, až sa hlava krúti. Vošla do domu, sama nevie ako.

Tvár jej horí plameňom, oči svietia, srdce nespokojne búcha. Šťastie, že Antica nespozorovala nič. I ona si hovala na posteli. Keď buchli dvere domové, skočila splašená, pretiera oči a čaká, čo to za hosť v túto zvláštnu hodinu.

Katica sa tiež obzerá v rozpakoch priestrannou izbou, kam vstúpila. Manželská posteľ ohromných rozmerov, kde i pani Antica prvej ležala, naplnená je drobizgom. Spod posteľnej plachty – lebo v lete ledva možno i plachtu strieť na sebe – vykukujú kučeravé hlavy detvákov, prevládaných snom a horúčavou, s tvármi červenými, spotenými. V kolíske leží najmladšie, pokryté tylovým závojom, pre muchy. Ináč v izbe dosť neporiadku – nuž ako kde je mnoho detí.

Antica sa rozkrákorila, rozoženúc driemoty. Sotva sa jej povypytovala, čo a ako sa majú tam doma, zabrdla hneď do predmetu, ktorý je nevyčerpatel'ný: o deťoch totiž. Taká novopečená matka si máva, že čo vyplňuje jej dušu, to že musí každého zaujímať. V dakoľkých minútach sa už Katica dozvedela, koľko urobil zubov malý Zorzeto, v ktorom mesiaci sa pustil na nohy malý Nikoleto, kedy počne odúčať Anetu.

Aký to bol rozruch v Dolčinách, keď sa vydávala Antica, chudobná dievčina, za pána Nika Rogača! Ani on nebol boháčom ešte vtedy, no predvídal jeden každý, že musí taký človek zbohatnúť. Za pár rokov sa zmohol a založil kvetúci obchod, sám sa neúnavne túlajúc po Dalmácii. A skutočne, dnes je on majiteľom domu, viníc, rozsiahleho obchodu, má k tomu tri trabakuly a, ako sa povráva, i pekný kapitál. Ako závideli Antici slečinky v Dolčinách i okolitých mestečkách! Katica, keď ju navštívila po vydaji prvý raz, nevedela sa nadívať na politírované náradie, objednané rovno v Trieste: veľký šifonier, umývadlo so zrkadlom, uteráky s nápisom: „Dobro jutro!“ i posteľ veľkých rozmerov. Nemohla sa dosť nadiviť

hodinám, kde bili kováči kladivom hodiny. Vôbec zo všetkého jej kynulo čosi nového, vznešeného, a zakaždým, keď si čo mala žiadať, žiadala si, aby ju postretlo šťastie ako sesternicu...

A dnes? Vyzerá jej to tu dosť všedne, čas odfúkol kúzlo novoty z tohoto hniezda. I neporiadok v izbe ju tlačí. Odláhlo jej, keď ju sesternica uviedla do izby „od pohoda“ – salónu totiž. No i tu vidno, že detváky mali prístup. Stolice sú v jednom kúte a kreslo o kolieskach na samom prostriedku salónu. Záclony sú vyzdvihnuté na oblok, aby ich deti neroztrhali, „Nie, nechcela by ja takto,“ myslí sama v sebe, „nie, len ako môže Antica, neborka! Ako sa zakopala!“ Blahobyť, bohatstvo ju nevábi, veď, hľa, nevidno mu nikde stopy, ani na osobe Antice, ani na jej dome. „A čo je z bohatstva, keď sa ho nikde nevidí? Hľa, nemala sa, neborka, ani kedy učesať...“

Pre seba si ona predstavuje druhý osud, druhú budúcnosť. Tam musí byť všetko jasné, skvelé, oslepujúce. Na ničom nesmie byť náter všednosti, prostoty. Pristúpila k obloku a vyzerá špárou cez šalogátre do prístavu. Leptir sa ešte vždy vznáša na hladine mora nahnutý trochu od meštrála na stranu. V ňom sedí na kormidle Niko Dubčić so sklonenou hlavou. Vidno, že nad čím si rozmýšľa. Nad čím dumá? Čo znamenali jeho slová, jeho divné pohľady? čo jej má povedať toľme dôležitého, že by chcel kvôli tomu čakať hoc i do zajtra rána? Zo stiesnenej hrude vykradol sa ťažký vzdych a celú bytosť akoby okovala do svojich okov ťažká starosť...

A keď odstúpila od obloka a vidí pred sebou Anticu, ako napochytre habe šatstvo zo stola a kanapy, ako rozostavuje stolice a kreslá: zdá sa jej tu všetko cudzím, záhadným, takže sa pýta sama seba: Čo ja tu vlastne hľadám?... I osoba, celá bytnosť sesternice je dnes cudzia, divná. Nemá s ňou už ani o čom hovoriť. Líca pobledli, ruže na nich opadali, okolo očí začínajú naskakovať vrásky. I oko, to ohnivé oko Antice, stratilo svoj dávny lesk. Vlasy, ktoré jej boli pýchou, dnes sú viac len na prekážku, visiac v jednom chochli do tyla...

„Dívaš sa, aká som!“ zvolala Antica so smiechom, dvíhajúc chochol. „Dívaj sa, dívaj, moja. Taká budeš i ty, keď ťa obsypú deti.“

Katica sa usmiala, ale smiechom sileným. Zjav ženy zanedbanej, ktorá za dievoctva vyvodila, odpudzuje ju svojou všednosťou. „Ako môže byť taká, ako, večný bože! Ako ju nebije strach, že ju muž odbehne, takúto...“

Nuž každá z nich má svoje mysle, svoje záujmy – mysle, ktoré sa nezhodujú, ale práve rozchádzajú. Zo starého kamarátstva tu už neostalo ani zdrapov: čas a premeny života roztrhali priateľstvo, nenechali medzi sesternicami nič spoločného, či div, že rozhovor viazne? Nemajú si čo povedať a premínajú sa v rozpakoch na stolicach, čakajúc túžobne,

kedy sa už skončí trápny výstup. Predtým trkotali celé dni a zásoba sa nevyčerpala, dnes berú predmet za predmetom, habkajúc sem a tam v rozpakoch.

Katica nechcela ani užiť šálku čiernej kávy. Nasilu zmočila biskvit v sladkom prošku, ktorého nadobudol pán Niko celú zásobu, aby bolo, keď deti prikvačí choroba.

Keď zišla znovu na nábrežie, tône sa značne predĺžili. Doktoré okenice, zvlášte čo sú v tône, sa otvárajú, aby chladivý vetrík prefúkal domy. Ľudia s napuchnutými očami vychádzajú z domov a spod plachiet na palubách lodíc. Iní sedia na kameňoch a schodoch, odľukujú dym z krátkych lúl a pretriasajú miestne záležitosti. Katica zaberá krokom trhaným, chytrým, akoby ju hnali. Všimla si pritom žltý Leptir, ako sa kníše medzi druhými barkami, priviazaný o nábrežie. Pri tom pohľade čuje tlkot vlastného srdca.

Vystúpila na návršie, na ktorom sú rozosiäte ostatné domce a záhrady, a našla sa medzi ohradami s hájmi olivovými. Spomedzi kríkov myrty hudú cvrčky, ani čo by ich bol najal, kde-tu vyletí z kríka vtáča a akoby sa neznalo vyznať v ťažkom večernom vzduchu, zapadne zas pod najbližšie krovie. More v kanáli, ani čo by poliate zlatom, planie vo večernom slnci a prelieva sa, čechrí pod hladkaním meštrála, dobíjajúc o breh, od ktorého dolieha vreskot kúpajúcich sa detí.

No ona hrmie napred, akoby cítila, že jej za päťami sledí strašidlo. Neobzrela by sa ani na stranu za celý svet, aby tým pohľadom nezobudila to, čoho sa tak bojí. A vzdor tomu vidí celkom určite, ako sa na jednom múre podvihla biela postava pod širokým klobúkom a mocným pohybom ocitla sa pred ňou na ceste. Nezlakla sa toho skoku, čakala podchvíľou, že sa zdakadiaľ vynorí on, ktorý ju prenasleduje v myšlienkach dňom i nocou. A predsa sa vzbúrila celá, akoby sa v nej všetko spremiešalo, keď ju šľahol jeho pohľad, taký divný a predsa zrozumiteľný. Príďuc k nemu, podvihla naň svoje hlboké čierne oči. Jediný jej pohľad otriasol jeho istotou, bezpečnosťou. Stojí pred ňou nehybne, pohrúžený v pozorovaní: z nej sála akási sila, ktorá mu padá na údy ako olovo; nemôže sa hnúť, nemôže odtrhnúť oči z jej očí, ktoré hľadajú naň skúmavo, nedôverčivo spod dlhých čiernych rias. Cíti iba to, že mu pôda uniká, odvaha, podnikavosť sa scvrkáva pred veličím jej krásy, pred pôvabom jej zjavu.

„Teda si prišla!“ zvolal konečne, socajúc ako nasilu slová zo stiesnenej hrude. Pozerá na ňu s povďakom, ba v pohľade je i poníženosť. Kde je včerajší Niko Dubčić, ktorý vývodil na plese sť a dáky kráľ, ktorý si nevšíma túžobné pohľady, ktorými ho obliehali dievčatá? Nie, nenie to mocný šor Niko – je to úbohý človečik, ktorý prosí a čaká milosť...

A ako sa on scvrkol pred ňou, tak ona narástla. Posadla ju tajomná sila – cíti sa bezpečnou, vladárkou, nad sebou i nad ním; nebojí sa, triaška popustila a celou bytnosťou

rozlieva sa povedomie, že môže oblažiť i odpudiť, pozdvihnúť i zavrhnúť. Hrdý úsmev preletel jej ústami, oko zasvietilo víťazne.

„A ako som mohla neprísť?“ odpovedá pokojne, bez záchvevu. „Domov som ísť naostatok musela – a druhej cesty, ako tejto tu, nebolo...“ A pozrela naň s výsmechom v oku.

Jemu sa pretiahol po tvári tieň. Pokýval len zamyslene hlavou. „Viem, viem, že si neprišla kvôli mne... Nenamýšľam si ja, neboj sa. Nebolo treba, aby si mi to spomenula s toľkým dôrazom. Ja som to beztoho vedel.“

„A predsa ma čakal!“ smeje sa ona sama v sebe, a zas doložila s tým istým úsmevom: „Vedeli ste teda – a od koho?“ a pozerá naň s výsmechom.

„Nuž od teba,“ odpovedá on s istým nádychom výčitky. „Naučená si ty už zaobchodiť s ľuďmi tak, aby si nikto nič nenamýšľal. I včera večer si unikla zo zábavy, nik nespozoroval kedy...“

„Nespozoroval, komu nezáležalo na tom,“ pohodila ona plecom. „Odišla som, ako každá odchodí; mohol vidieť každý, kto chcel.“

„A ja som sa chystal, že vás odprevadím domov...“

„Bolo by hádam priveľa,“ odpovedá ona trpkou. „Takú poctu mohla by čakať daktorá, čo vám je roveň. My obyčajné, nízke... a potom bol s nami otec.“

„Ty neveríš, Katica – ty myslíš, že sa ja zahrávam...“ A hlas sa mu zatriasol rozochvením.

„Ja som to nepovedala. Vy ste povedali sami...“

„Ale ty nevidíš, necítiš – nie, neutekaj!“ zvolal prudko, pozorujúc, že sa ona pohla, „čosi ti mám povedať, a to ti musím rozpovedať dnes, zaraz, na tomto mieste... Darmo ti je teraz, nenazdávaj sa.“ A doložil s hrozbou: „Ak mi utečieš, rovnou cestou pôjdem pod Grabovik, a poviem ti, čo mám na srdci pred otcom-materou. Nech ťa tu dnes nestretnem, bol by to beztoho urobil. To bol môj pevný úmysel.“

Katici sa vohnala horúčava do tváre a pred očami jej skáču iskry. Bezpečnosť, istota ju zanechali.

„A ja volím, že sme sa tu sňali, kde sme sami, kde nás nikto nevidí, nečuje, iba boh, pod týmto modrým nebom. Ja ťa ľúbim!“

Katica sa zasmiala, ale smiech bol silený, až konečne zadrhol kdesi v hrdle a skončil zastenaním.

„A ty sa smeješ!“ zvolal on s bôľnou výčitkou.

Pozrela naň a na oči jej navreli slzy. Cez ne kmitá jej pred očami jeho biela, mohutná postava, jeho rozčúlená tvár so strhanými črtami, akoby to všetko bolo poliate dákousi bájnou žiarou. Všetko v nej popustilo, odmäklo akosi, zaplakala usedavo, pokrýjúc tvár rukami.

Vzdor tomu rozčúleniu cíti, ako jej zaľahla teplá dlaň na pleci a čuje, ako jej šepce rozochvený hlas:

„Čo plačeš, moja?“

Ona pokrútila smutne hlavou, vymkla sa spod tej teplej ruky a poodstúpila stranou.

„Čo ti je, Katica?“ pýta sa on v nedorozumení.

Ona utrela slzy a upiera naň pohľad hlboký, záhadný. Konečne preriekla: „A koľké to od vás počuli? Vy sa tak radi zahrávajú s nami, ťažákami...“

„Nie, Katica – toto nenie zahrávanie. Toto je láska, opravdivá, úprimná. Pozri len, či sa zahrávam! Či nečuješ, ako mi bije srdce úprimnou láskou?“

„Možno – nie, nepochybujem ja teraz – ja verím... Ale dokedy? Vy viete, že som vám nie roveň. A ako druhé ťažáky byť hračkou kvôli kratochvíli: ja tak nechcem. Ja som Preturuša – na to pridobrá,“ pohodila hrdo hlavou a oko sa jej zaskvelo šľachetným hnevom.

„A kde to cieliš, preboha, dievča!“ zvolal s rozhorčením. „Aby ja také niečo zamýšľal! Áno, pohrávali sme sa, neraz i nehodne, ja uznávam: ale toto je niečo cele iného. Ja ťa ľúbim úprimne, z celého srdca; preto ja nechcem, čo ty spomínaš. Nie, ani vo sne; ja chcem ísť rovnou cestou, statočne, pred očami celého sveta, bez bázne a ohľadov. Ak ty dovoľíš, ja som hotový predstúpiť pred tvojho otca; ak chceš zaraz, verejne a otvorene. Dávam ti slovo, môžeš sa naň spoľahnúť.“

Díva sa naň, díva, uvažuje a váha.. Áno, nepochybuje o úprimnosti jeho citov; vidno mu na tvári pevnosť rozhodnutia. Ale kde je záruka stálosti! Či vytrvá, či sa neutiahne na polceste: či ju nezavrhnú, nesotí do záhuby?

Ale zas z druhej strany podáva všetky možné garancie. Prečo by mal uskočiť? Či nenie pravdepodobnejšie, že čím diaľ, tým tesnejšie k nej prilíne? Ved' doteraz žiadnej neponúkol to, čo núka jej – ruku svoju. Zahrával sa, lebo sa ony s ním pustili do zahrávania. No ona – ona sa ohradila, ona má jeho sľub... A načo konečne váhať? Tu je naostatok príležitosť, a to aká! uskutočniť sny, dosiahnuť všetky túžby. Kedy sa naskytne druhá, skvelejšia a priaznivejšia? A ak sa chce vyšvihnúť; nemožno bez rizika; musí sa odvážiť, čo by sa druhá neodvážila: ved' len tak sa dá dosiahnuť, za čím duša túži...

Tak hľa dôvodmi rozumu otriasla pochybami, rozohnala nedôveru a oddáva sa novému, netušenému šťastiu.

„A vaša mama?“ pýta sa hlasom, z ktorého vyznieva podľahnutie.

„Moja mama pristane,“ zvolal on s pevným presvedčením. „Ešte bude rada, že sa konečne ožením. Možno by volila ktorú druhú, to dopúšťam,“ a tu vzdor oduševneniu okamihu nemôže nevidieť istý tmavý bod, „možno jej bude i ťažko, ale som istý, že by pristala. A keď ťa lepšie spozná, takte pekne zblízka, ako ja, obľúbi si ťa – ja ti ručím – lebo ona je dobrá, a potom už pristane s radosťou... Bola by jediná prekážka...“

Ona pozrela naň s otázkou v oku.

„Že si slúžka totiž. Prvá podmienka, že by si musela nechať službu. Ja ťa ľúbim vrúcne – a predsa, vyznám ti úprimne, i mne by ťažko padlo chodiť za slúžkou. Ale keď budeš doma, tvoj život potečie ako čistá rieka pred očami ľudí i mojej matere: a keď sa moja mama presvedčí o bezúhonnosti, čistote tvojho obcovania, pristane od srdca. To by bola teda moja podmienka, prvá i ostatná...“

Katica sa zachvela pred úprimnosťou jeho reči, pred istotou, ako on všetko rozvážil a premyslel. Skutočne, nieto tu úskokov, ani falše – všetko také prosté, jednoduché... Ani ozajstných prekážok nieto! Hádanka rozlúštená, ľahko a hravo. Bolo by hriech prechovávať ešte obavy, pochyby, urážkou by bolo nedôverovať. Nie, nesmie ho toľme ponížiť, zaznávať: jeho chovanie oproti nej bolo čestné, bezúhonné.

„Daj ty mne istotu,“ šepoce on, stojac tesne pri jej boku, „istotu, že ma ozaj ľúbiš a zotrvaš v láske: ostatné je moja starosť. Ja ti dokážem, že ťa uvediem do Dubčícovho dvora... A naostatok: čo by bolo na tom také hrozné? Veď i môj otec nosil za detinstva opánky: ja by sa teda vrátil ku koreňu, z ktorého som vyrástol.“

Tak jej jednostaj hovorí, vysvetľuje: či div, že prijíma s oduševnením jeho slová? Veď dýchajú presvedčením a pravdivosťou. Otvára sa pred ňou nový svet – ten s divotvornými sadmi – ten, o ktorom toľko snívala, v ktorom je všetko jasné, nádherné, bez tône, úskalia. Vpíja jeho slová do duše, ako suchá zem vpíja rosu neba... A cítiac tú istú, horúcu ruku na svojom pleci, horúci dych, ktorý na ňu sála, už sa neodťahuje. Hlavu kloní na jeho prsia a okom stopuje jeho líce, či nezbadá na ňom zásvit triumfu. No na jeho tvári nevidí nič iného, iba horúcu žiaru lásky, ktorá i jej vniká do hrude.

„Nemožno opísať, duša, koľme ťa ľúbim, i ľúbiť budem...“ A obsypal jej ústa i zažarenú tvár bozkami. „Ach, šor Niko, preboha!“ zvolala, keď sa trochu spamätala. „To predsa nenie také ľahké! Naši rodičia... My nebudeme nikdy svoji – nikdy!“

„Neboj sa!“ chlácholí ju bozkami.

Hodila sa mu na prsia v divokej radosti. Celá duša pláva vo víťazosláve. Zvíťazila, vyšvihla sa nad všednosť, nad biedu, nerest, nudu. Dosiahla, za čím duša túžila, o čom snívala... .

„Ja vám verím. Verím ako otcovi; väčšmi ako otcovi!“

„Neobanuješ, moja – ja ti sľubujem.“

Slnce sa nachýlilo tuho nad hory. Prímorská planina zahorela červenou žiarou, akoby stála v plameni, keď došli pod mesto. Od mora poťahuje meštrál, zo stráne odkiaľsi ozýva sa pieseň pastierky.

Tu sa rozišli. Ona sa pustila údolím pod Grabovik, on cestou rovno do mesta. Sotva vstúpila do domu, zas vyšla – nemá v ňom miesta. Zablúdela sa do kraja, na ktorý sa počínajú spúšťať prvé tóny večera. Od obecnej lokvy tiahnu ženy v rade pod putňami a džbermi a kdesi z poľa dolieha národná pieseň v chóre, rozlievajúc tiahle zvuky po širom kraji.

Po večeri vytratila sa do stráne nad domom, medzi česmíny. Cez tmú pozerá v tú stranu, kde sa belie jeho veľký dom v neurčitých obrysoch, dominujúc nad celým húfom domov a chalúp, ani pán a vojvoda. Z jeho otvorených dokorán oblokov ziera tajomná tma do nočného kraja. Terasa domu vyčnieva nad celým mestom s ňou veľkolepá bašta. „Tam je on – on, môj Niko! a zdá sa jej, že vidí sa kmitať svetlo lampy na terase. „Čo ozaj myslíš? Či myslíš na mňa...“ A mimovoľne derie sa jej z hrude vzdych ťažký, letí ta, kde sa kmitá to svetielko, kde možno sedí on, možno tiež zamyslený, hlavu v dlani... Tam budem i ja sedávať, áno, vyvádzať – ja prvá, nad všetkými ‘

„No a ty, kde si sa ty utiahla?“ prihovoral sa jej otec, keď vošla do dvora. „Čo si robila?“ A z jeho hlasu vycitňuje zas otcovskú nežnosť a lásku.

„Ach, čáče, čiže je tu krásne, milo u vás!“ zvolala s takým teplým prízvukom, že sa pohlo i otcovo srdce. „Ako by bolo pekne tu ostať – vždy s vami...“

A oprela sa rukou o otcovo plece. Srdcom jej ženie prúd vrelej nežnosti proti otcovi, ako ešte nikdy nepocítila. „Počkaj, starý počkaj,“ zastrája sa ona v tom roznežnení: „i ty budeš hrdý na svoju dcéru – počkaj len! I ty budeš ukazovať na Dubčičov dom: tam je paňou ona, moja dievka...“ A pod mocným dojmom tej myšlienky primkla sa bližšie k otcovi a priložila horúce líce k jeho tvári.

„Nuž, to je najľahšie: ak chceš, povedz a zostaneš doma. Nie si nikomu na závade; nikto ťa nevyháňa. Ako by nám bola krásne!“ rozohŕňuje sa Mate, ako vždy, keď má príležitosť hovoriť o domácom šťastí. „Bieda nás netlačí, chvalabohu. A lepšie doma v skromnosti, než v cudzine v nádhere... Oj, i náš život, ťažký a lopotný, má svoje krásy a radosti: len ich vedieť užívať. My, ťezáci, prvý sme stav na svete – nezávisíme od nikoho, iba od boha, ktorý dáva slnce a rosu na naše zeme a vyvádza z nich ovocie. Zostaň s nami a uvidíš – mier sa ti rozhostí v duši, vyvetrejú márne myšlienky a prázdne sny...“

„Aha!“ strhla sa ona, „zase ta bije – vždy na jednu stranu. Keby si vedel, keby si tušil...“ A v duši sa kochá povedomím, že ho prevýšila, vyvrátila všetky obavy, rozohnala výčitky. Jeho reči znejú naivne, sťa blábolenie decka. Kde je ona, ako hlboko pod ňou je otcova múdrosť, a všetky náuky! On, ktorý máva, že prišiel všetkému na koreň! Aké to, bože môj, náhlady, aké náuky úzkoprsé, tesné. Všetko vpratané do rámca, ktorý vytvorili ľudské predsudky... Múdrosť, ktorá nevidí na piad' od nosa a bojí sa najmenších prekážok!

Pozrela naň s úsmevom dobrotivým a pritúlila náruživu svoje horúce líce k jeho oholenej tvári.

Na druhý deň vysadli obe sestry a odišli na parník do Konice. Ivan sám ich odprevádza, pekne, pešky. Odobrali sa od domácich citlivo, i od samej Barice. I ona ľutuje, že odchodia. Do domu vniesli pokoj a veselosť. „Teraz budeme zas každý v druhom kúte trčať,“ ľutuje ona, keď sa stratili medzi prvými domami.

Matija sa vyberala z domu veselo. Vie, čo ju čaká v meste... Katica ide z povinnosti – treba predsa vystúpiť zo služby na slušný spôsob a vrátiť sa môže, kedykoľvek sa jej zažiada. Otec by pristal hoc i zaraz. No nie, musí ísť, lebo treba vyskúsiť, či to, čo bolo včera, bolo naozaj, či Dubčić bude stáť ozaj na svojom... Či hovoril opravdivo, a či sa len zahrával. Toto je najlepšia próba. On sám by ju mal zdržať, nepustiť...

A prechodiac mestom, spoza každého uhla čaká, že sa ukáže jeho strojná postava, že predstúpi, chytí mula za ohlavu a sníme ju zo samára. Alebo aspoň že predstúpi, podá jej ruku a pozrie jej do očí pohľadom, ktorému nik druhý nemôže rozumieť, iba ona...

Ticho zaplakala, keď rodné mesto ostalo za ňou. Nikde sa neukázal! Obzerala sa na mesto z návršia. Veľký biely dom vyčnieva nad ostatnými, vychodiacie slnce horí na oblokoch, pozatváraných ešte. Teda spia ešte; i on spí, bárs by mal vedieť, že ona v túto chvíľu opúšťa rodné mesto... Aké to trpké sklamanie – tým trpkejšie po včerajšej víťazosláve! Vidno, že sa darmo úfala, darmo verila jeho sladkým slovám.

Prišli do Konice, spustili sa hneď na nábrežie pred agenciu, kde vymenili karty. Katica záдумčivo hľadá na šíre more a podchvíľou odroní sa ťažký vzdych od srdca. Len aby došiel parník čím skorej, čím skôr opustiť kraj, kde ju postretlo také sklamanie, a nikdy, nikdy sa viac nevrátiť. Hľa, končiar sťažňa vykukol spoza predhoria, onedlho vplával parník majestátnym oblúkom do prístavu a primkol sa k samému brehu. Pobrala sa k mostu, že vystúpi na palubu, keď za ňou zazneli prudké kroky.

Pred ňou stojí Niko v sviatočných šatách, zaprášený, spotený.

V oku jej zaplápolal oheň šťastia, z líca zmizli chmáry a záдумčivosť.

„Vy prišli!“ zadivila sa.

„A čo na tom zvláštne?“ pohodil plecom Dubčić, nazrúc jej hlboko do čierneho oka. Pohl'ad, ktorému naozaj iba ona rozumie. Ivan a Matija stoja stranou, cele ľahostajne, nepozorujúc a netušiac ničoho, čo sa to s Katicou robí. „I ja cestujem do mesta. Vrátim sa hneď pozajtre. Len toľko, že som neodospal parník. No Rumenko nezabudne tak ľahko na dnešnú prechádzku.“

Katica vidí, ako jeden zo šuhajov vodí spoteného Rumenka Nikovho za uzdu. Dosiaľ ešte odfukuje, dvíhajúc spotené boky dohora.

Jej sa zas otvára ten svet, skvelý a nevídaný, o ktorom už-už začala pochybovať. Vodcom v tom svete je jeho láska, ktorá na ňu tak presvedčivo pozerá z jeho čiernych očí. Vztýčila hlavu, prechádzajúc sa s ním po nábřeží, kým zatrúbi parník. Dubčić stojí pri sestrách na palube, nevšímajúc si nikoho, ani svojich známych – spoločne so sestrami pozdravuje Ivana, keď sa parník začal hýbať.

V / V dome kapitána Luku

Niko Dubčić je syn tunajšej rodiny, starodávnej, hoc i nie práve vynikajúcej. Jeho predkovia boli ťazáci, obrábali cudzie zeme, dávajúc tretinu alebo štvrtinu – ako sa s kým dorozumeli – svojim pánom a či hospodárom za ich zeme.

No nebohý Luka akousi náhodou dostal sa na more. Pozdalo sa mu, že je lepšie mať do činenia s týmto vrtkavým elementom, než s hospodármi – stal sa mornárom. Pomaly zhonobil horko-ťazko čosi groša a nadobudol si nevel'kú lodicu, na ktorej sa túlal sem a tam po Adrii. Pozdejšie mal veľkú loď, s ktorou sa mohol odhodlať i na ďalšie výlety: od tých čias začal rapídne bohatnúť a veľaadiť sa. Kupci v Terste, Senji a Benátkach znali dobre odhodlaného majiteľa lode a kúpili od neho nejeden okov vína. Kapitán Luka – lebo sa stal kapitánom medzitým – bol kupec šťastný, kapitán šikovný. Loď neroztrieskal, ani nevysadil nikdy na plytčinu alebo úskalie – a tých jesto hodne v našej Adrii. Treba doložiť, že v tie časy nebývalo toľko „lanterien“, a či už majákov ako dnes, podľa ktorých sa môžeš i po noci orientovať na mori. Nie, vtedy sa na mrkaní radšej utiahli lode do prístavov, než blúdiť sem a tam pomedzi nebezpečné ostrovčeky, ktorých je taká sila rozosiata v tomto mori. Ale kapitán Luka nebol bojko: keď bolo treba, i hazardoval i stavil loď i život na kartu. Nie div, že mnoho ráz

predbehol druhej lode a dostal sa do Terstu alebo Benátok práve v okamihu, keď nebolo konkurentov.

Tak sa stalo, že kapitán Luka v krátkom čase zhrnul pekných pár tisíc. Najťažšie je začať. Prvá tisícica je ťažšia než pozdejšie, keď ich už máš mnoho, desaťtisíc. A kupectvo čím diaľ, tým väčšmi mu prekvitalo. Angličan alebo Nemec bol by sa až teraz hodil naň celou váhou, vykorisťoval, rozširoval ho v nenásytnom hlade za zlatom. Kapitán Luka bol Slavian, k tomu mal starého mornára, ktorý mu ustavične húdol: „Chráň sa ty mora, kapetane – radšej sa drž zeme, tá ťa neoklame...“ I v ňom, pravom Slavianovi, prebudila sa túžba za pohodlím, túžba, aby užil i on dačo z ovocia svojej práce. Zgazdované peniaze nevkladal do kupectva ani do banky, neobrátil ich na podniky a špekulácie: ale jednoducho kupoval za ne pole v svojom rodisku. Ako vzrastal zárobok, v tej miere vzrastali jeho zeme, takže za dakoľko rokov stal sa prvým statkárom v našom meste. Bol majiteľom veľkých viníc, ktoré boli výnosné, lebo víno začínalo práve v tie časy prichodiť do ceny. Niektoré obrábal on sám, pravda, čo lepšie, ostatné – veľkú väčšinu totiž – dal na ťazaka, ťahajúc sám čistý úžitok, bez namáhania, bez útrovy.

S podivnými citmi vstúpil na svoju „Bonaventuru“, ktorá bola zakotvená v Dolčinách, naložená vínom, jeho vlastným vínom. Teraz už nemusel hazardovať – istotu, bezpečnosť má v ruke; kým žije, vystačí mu dôchodok i na živobytie, i na pohodlie, i ešte mu zvýši...

Okrem majetku zhonobil v krátkom čase dosť veľkú sumu, ktorú rozpožičal niečo v mestečku a ostatok zložil do bánk. Majúc všetkého dostatok, i nazbyt, mohol sa oddať pohodliu a trochu povoliť ambícii. Syn úbohého ťazaka zaklopal raz na dvere starého „castela“ v Novigrade, kde prebývala od storočí slávna rodina de Zupančić-Ciuppaneo, vtedy už pravda hodne schudobnela. Prijali ho s mnohými komplimentmi, ponúkli ho studenou limonádou i upiekli jahňa. Na konci hostiny zasnúbili s ním, vyše štyridsaťročnýmorským medveďom, Angeolinu, jedinu dcéru, veľmi drahú, mladú, vzdelanú slečnu, odchovanú starostlivo a v starých tradíciách. Kapitán Luka vystavil si v mestečku rozsiahly dom, a či skôr palác, ktorý zodpovedal jeho vkusu a požiadavkám jeho veľkého gazdovstva úplne, a uviedol doň svoju mladú ženu Angeolinu, alebo, ako ju zaraz prekrstili, šoru Anzulu.

Dom je teda veľký, z bieleho kameňa, a síce zo samých kvádrov, nahladko tesaných. Na ňom sú vkusné ozdoby, kresané v kameni, rímasy a krásny balkón. Doň sa vchádza priestrannou verandou, ktorá je v lete pokrytá viničom a zo strany morskej miesto krovu nachádza sa na dome veľkolepá terasa.

Keď vstúpiš bránou, večne otvorenou, ocitneš sa vo dvore, okruženom zo všetkých strán záhradami. Dvor je vysypaný drobným bielym pieskom a v úzadí, kde sú hospodárske

staviská, vydláždený dlážkami. Z tejto strany, zo zadného dvora, sú vchody do pivníc, založených pod domom pod mohutnými klenbami. Tu v úzadí sú i staviská na pálenie rakije, na prešovanie vína a oleja, s patričnými, všetko modernými mašinami.

Uvijúc si také hniezdo v meste, uvedúc doň mladú, peknú ženu, kapitán Luka začal zanedbávať plavby po klamlivom mori. Riedkokedy vídali ho na moste jeho „Bonaventury“, viac ako hosťa, než ako kapitána. Naostatok nevďačný pán predal „Bonaventuru“, na ktorej zhonobil všetko, čo mal na tomto svete, a definitívne sa utiahol do svojho paláca, I tento predaj vykonal – ako všetky špekulácie – veľmi výhodne: onedlho začali sa zakladať paroplavebné spoločnosti, ktoré za pár rokov urobili lode na plachty temer bezcennými a zničili drobných majiteľov takých lodí.

Navrátil sa k zemi, ku ktorej bol prikovaný celý jeho rod. Človek skúsený, zveľadil svoje vinice, zveľad'oval i svojich ťažakov. Národ ho ctil a miloval. Chceli ho vyvolať i za náčelníka, no chytrý kapitán Luka vedel vždy šikovne vyhnúť podobným hodnotiam, ktoré nedonášajú ničoho, iba starosti a preháňanie.

Keď sa kapitán Luka utiahol, bol svieži človek, plný sily a bujnosti. Plecia široké, hrud' mohutná, tvár červená, ako u človeka, ktorému neškodí vietor ani slnce. Keď viedol mladú ženu do kostola v prvý rok manželstva, nebol by nik povedal, že je i medzi nimi toľký rozdiel v rokoch. Vynímal sa pri nej, taký omladnutý, ako bol, s'ä človek, ktorý dosiahol tridsať rokov. Iba čo hojdavá chôdza prezradzovala, že musel roky a roky stráviť na klátivom moste kapitánskom. No utiahnuc sa definitívne od mora, začal ostarievať rapídne. Darmo je – mornárovi more! Navštívil ho kašeľ, o ktorom predtým nechyroval, nezvyknutý pohodliu, tiež v krátkom čase stučnel, takže sa stal ťažkopádnym. Vlasy mu tiež takrečeno cez jednu zimu ošediveli.

Tu i tu smutné predtuchy preleteli mu mysl'ou s'ä tône po nivách. Napopáckali ho neraz, keď okolo neho poskakoval malý Niko, šantoval po dome a dvore; keď čul hlboký alt svojej panej, ktorá prekvitá s'ä ruža. V také chvíle sklonil hlavu do dlaní, zamyslel sa, rozvážoval a zakaždým vzdychlo sa mu zhlboka. Ej, zmeškal všeličo na mori, zmeškal! Zhonobil veľký majetok, nadobudol si pohodlia, zabezpečil starobu: ale utratil medzitým svoju mladosť, ktorá sa už nevráti... „Bože, aký je ten život krátky!“ požaloval sa neraz sám sebe. „Sotva počneš svojisky žiť, užívať ovocie svojej práce – už ti vychodí termín a trabakul života keruje do prístavu. A tamvon na otvorenom mori poťahuje medzitým ešte taký priaznivý vietor, plachty sa nadúvajú, plavba je taká výhodná a príjemná...“

Tak sa náš kapitán stal zádumčivým, noriac myseľ hlboko do tmavých záhad života. Skrotoľ ako jahňa, on, prudký mornár, ktorý hrešil na moste, až sa hory zelenali. Začal i kostol

navštevovať, nielen v nedeľu, ale i v robotný deň. Dal zreparovať oltár „sv. Nikoli putniku“, patrónovi mornárov. Spovedal sa riadne v predpísané termíny, kajal sa dôkladne z hriechov, plnil pokuty ako statočný mornár, ktorý neoklamal nikdy nikoho o grajciar a neoklamal by ani boha o jeden otčenáš. Postil sa svedomite i vtedy, keď mu humánný náš don Roko vykonal u biskupa dišpenzáciu od pôstu. Dakoľko rokov pohodlného života na suchu zlomilo tvrdého „liberála“ úplne, zničilo náboženskú ľahostajnosť, ktorou sa toľme honosil, kým bol kapitánom.

V zime, v dlhých smutných nociach, nemohol často oka zažmúriť. Neraz vyskočil z postele, trápený od dýchavice, a pristúpil k obloku. Zazrel nekonečné more tamdolu, oblieť magickým svetlom mesiaca – more, ktoré ho toľké roky trpezlivo nosilo a dopomohlo mu k bohatstvu. Nesmierna ťarcha zavalila sa mu na úbohé prsia. Ťarcha, že je on už iba porúchaná loď, vyhodená oceánom života na breh, rozheganá, nesúca na vysoké more, kde sa dvíhajú nesmierne vlny, kde zavýja búra...

V takú jednu noc urobil sľub svojmu patrónovi, sv. Lukovi, že mu vystaví kaplicu na konci mesta, na svojej zemi. No ten sľub už nemal kedy vyplniť. Prechladol, hoc z domu ani nevychodil a hoc doktori i robili, čo mohli, bárka jeho života pristala definitívne do prístavu večného pokoja. Šora Anzula dokončila sama stavbu kaplnky, nadobudla na oltár obraz sv. Luku v pozlátenom ráme, ako sa i dnes vidí na vyšnom konci nášho mesta. Na dverách kaplnky nikdy nechýbuje veniec z čerstvých kvetov, dar šory Anzuly patrónovi nebohému muža.

Bola ešte mladá, svieža nevesta, keď ovdovela. Mohla sa veľa rás vydat' i výhodne, no nemohla sa odhodlať „pre toho zurvalca“. „A potom,“ vyhovárala sa tetkám, čo ju prišli pokúšať.; „teraz je kopačka, nemám kedy...“ Za kopačkou prišla podpieračka, potom polievačka, zas čistenie pivníc a reparácia sudov, naostatok obaračka, potom pretáčanie nového vína, mletie olív, pálenie rakije – robota robote podáva ruku, že sa nemáš, hriešna stvora, kedy prežehnať, a nieto myslieť na svetské márnosti... A keby len roboty! Kde sú druhé starosti ešte! Napríklad: vydávať zeme pod ťežakov, dozeráť im na prsty, dávať im pšenicu na účet budúcej úrody, robiť s nimi komputy, pravotiť sa a vláčiť po súdoch, nadávať im a letieť im k hlave, lebo by „ináč úbohú sirotu a opustenú vdovu navnivoč dovedli. Ťežak nemá milosrdenstva, kto sa mu dá...“ Horký tu myslieť na vydaj! Sotva zazvoní Ave Maria na svitaní, treba vstať, prežehnať sa len tak letkom a už načim sa jedovať, nadávať slúžkam, že chlieb nenie upečený a ťezaci sa nevybrali do poľa. Príde poludnie, sotva odloží lyžicu, už ide za ženami. Je ich ustavične plný dom. Alebo perú, alebo umývajú a drhnú, alebo čechrajú plst' do matracov, alebo preberajú a sušia figy, alebo sa vrtia okolo liesok, na ktorých sa sušia

višne. A keď sa v dome odtisne čo-to tej roboty, načim vysadnúť na mula a poprezerat' pole a vinice. Tam sa vždy nájde niečo, od čoho sa rozpáli tvár a naduje sa žila na čele. Nasleduje obyčajne citovanie ťažakov pred rozhnevanú paniu a drží sa s nimi „veľká umývačka“. Vyčíta sa im dlhý lajster hriechov: ako kopali, ako hnojili, ako podpierali – každému sa dostane čo-to a ťažáci odchodia skrúšení, bledí, vrtiac hlavou.

„Čertovská baba, precibrená vyše práva!“ dumá v sebe úbohý ťažak, i to nesmelo, aby mu neuhádla myšlienku, „ani všetci čerti by ju nepreviedli...“

Neraz i v kuchyni zariadi čudnú komédiu. Slúžky i nájomnice obletujú nesmiernu ohnisko, kde visí kotol a kde sú hrnce do kolena – všetko s chovou pre čeliadku a ťažakov. Slúžky a menovite nájomnice majú hlboké vrecká. V nich neraz zmizne tu bochník, tu kaval syra alebo kusisko údeného mäsa. Ona hneď zbadá, ak vrecko daktorej priveľmi odstáva. Keď ich prepúšťa večerom z roboty, vykoná v taký deň generálnu vizitúrku, pri ktorej vyjde každé také zlodejstvo na svetlo božie. Po takej vizitúrke celý mesiac má o čom naše mesto hovoriť. Niet sa čo diviť: nieto v ňom ani divadla, ani novín.

Ale zato šora Anzula nenie osihotená v našom meste, bárs sa všetko pred ňou trasie. Nieto veru nikoho, kto by ju nenávidel: naopak, každý si ju ctí a váži, keď tiahne v nedeľu na malú – na veľkú nemá kedy chodiť, tá trvá temer za dve hodiny – pridružujú sa jej ťažké ženičky, takže keď príde pred kostol, má ich celý huf okolo seba. Každá s ňou pekne, každá s hrbou najvyberanejších komplimentov a pochvál. Pani prijíma to všetko chladno, svetská chvála ju nerozochvieva a hana nezastrašuje. No vzdor tomu na dne srdca cíti čosi za týchto „úbohých diablov“.

Šora Anzula vie dokonale, ako stojí jej gazdovstvo. Ale vidí i druhému do hrnca, na samé dno. Vie dobre, kto ako gazduje, čo a ako varí, čo pije a čo robí. Má na hlave nielen svoje ohromné gazdovstvo, ale i záležitosti pol mesta. Okrem toho vie dorábať výborné flajstre na vrede, vie natiahnuť nohu alebo ruku, keď žila ponad žilu preskočí a keď ochorie, pošle mu kvapky „od matice a matrúna“, alebo ružového octu, a ak je choroba ťažšia, i fľašku mocného prošeka a šálku dobrej polievky.

Nuž akože by sa taká žena mala kedy vydať?

A veru ani dnes nenie mrzká, bárs sa priblížila hodne päťdesiatke. Medzi bohatými čiernymi vlasmi iba kde-tu sa nájde vlákno šedivé. A oko, živé, čierne oko i dnes sa vie zažať plameňom, bárs od rokov nezahorelo plameňom lásky, ani sa neusmialo nehrou.

No najviac starosti ju hádam stálo vychovať malého Nika. Vykonala i to, chvalabohu, ako najlepšie mohla. Dokonalosť, ako vieme, nikde sa nenájde, veď ľudia sme krehké nádoby... Najviac vystála, keď ho bolo treba vypraviť do školy. Ona ho chcela posielat' do

školy, no od toho ju odhovorila šora Bonina, žena šora Iliju Zorkovića, jej jediná priateľka medzi paniami.

„Čo to robíš, preboha, Anzula moja!“ vletela jej hneď ráno do domu. „Čo povie svet na to v meste i celej provincii! Dubčićov malý a vysedávať v škole! Ešte ti tam ochorie, donesie do domu chorobu, alebo dáky nečin a potom už ty čo! A ak by ti trafil umrieť, dievka moja? Len si rozváž. A potom,“ doložila tichším hlasom, „musíš mať ohľad i na svoj rod. Jedna de Ciuppaneo! Len si pomysli, moja!“

„Ty preháňaš, Bonina moja,“ odvetila Anzula spokojne. „Čo ti prospeje rod, keď sme sa nevydali do famílie! I nebožký bol rodu ťažakého, a čo preto? Ja ver' nebanujem. Človek bol statočný, a potom všetci sme kresťania, chvalabohu. Tí úbohí diabli beztoho sami vedia, čo sme my a čo sú oni: sami sa držia obďaleč, netreba veru, aby sme sa my od nich odťahovali. A potom o to mi je ľahko: ak kto sa opováži len mihnúť – ja viem, čo ma ide, svoje obhájim... Ale čosi i ty hovoríš. Mohol by ľahko doniesť chorobu. Vieme, čo je, úbohý svet azda ti má kedy okolo detí? To máš pravdu – ani doktora nevolá, žije tak navospust sveta... Mandina!“ zvolala hlasno do dverí, do ktorých onedlho vstúpila Mande, prvá slúžka. „Rec, Mande, mladému – nech neplačú! Že nepôjdu dnes do školy.“

Učiteľ začal dochodiť do domu a vyučovať mladého. Aby mu bolo veselšie, učil sa s ním i malý Didi šory Boniny, jeho vrstovník. Šora Anzula bola veľmi spokojná a pani Bonina tiež. Pani Bonina je tiež zo starej rodiny, de Welleschi, ibaže nenatrafila na také šťastie ako jej priateľka. Chudák šor Ilija, bárs rodu statkárskeho, ani zd'aleka sa nemôže rovnať nebohému kapitánovi Lukovi. Jemu v dome i chybuje neraz – boh ho obsypal deťmi. Šora Anzula podstrčí neraz pod rukou svojej priateľke, s ktorou bola už v ústave nerozlučná.

Niko odbavil za päť rokov dedinskú školu i čosi tej gramatiky talianskej. Didi mu bol celý ten čas spoločníkom, ba pozdejšie sa im pripojila i malá Dorica, keď už oni učili sa talianske slová, so šlabikárom. Pomaly sa uviedli i ostatné deti zorkovičovské a robili nehorázny štabarc po dome a vo dvore. Doma nebolo takej voľnosti, starosvetsky dom so štyrmi izbami a malý dvorec bol predsa len pritesný toľkej perepúti.

Pani Anzula odvieďla Nika a Didiho do mesta a zapísala ich oboch do reálky. Didi na druhý rok ochorel a umrel, Niko dokončil celú reálku a odslúžil dobrovoľnícky rok. Potom čosi navštevoval vinársku školu a naostatok vrátil sa domov, lebo viac je hodno cvičenie pri gazdovstve než všetky školy.

Niko sa vrátil až tretí deň pred samým večerom.

„Dobrý večer!“ pozdravil mamu.

„Dobrý večer!“ ďakuje ona.

To je všetko. Nepýtala sa, kde si bol, čo si robil, kde si sa túlal! Každý má svoju slobodu a svoj rozum... Ostatne neprezradzovala nikdy veľkej nežnosti k nemu, a menovite od tých čias nie, odkedy sa vrátil domov ako poručík v rezerve.

Šora Bonina jej to vyhodila neraz na oči.

„Nik by neriekol, že ste mater a syn. Tak čudno akosi zaobchodíte jeden s druhým.“

„Všakové sú obyčaje, Bonina moja. U nás sú už raz takéto.“

„Ale mne sa nevidia!“

„A čo si počneš, dušo! Spočiatku sa ani mne nevidelo, ale naveľa vžila som sa i ja do manierov mornárskych. A teraz sa mi páčia.“

„Ale ty si rodená de Ciuppane!“

„Čo na tom, keď sme zapadli do druhého prúdu! A potom láska nepozostáva v samom lízaní a maznaní. My sa i takto ľúbime...“

„O tom nepochybujem,“ odpovedá šora Bonina, ale v sebe sa predsa len diví a neodobruje takéto drsné mravy.

„Mama, ja som ti prišiel,“ začal Niko po večeri. Sedeli práve na terase pri svieci. Večer je teplý, tichý, nebo jasné a čisté, ako obyčajne býva v lete.

„Dobro mi došao!“ usmiala sa matka, kývnuc ľahko hlavou. „Bol už i čas veru! Začínalo mi byť bez hospodára clivo.“

„Hospodár!“ usmial sa Niko a zuby mu zasvietili spod čiernych fúzikov. „Pekný hospodár! Bludár, povedz!“

„Nepoviem. Sám šor Niko to ráčili nahliadnuť... Dneska sú akýsi veľkodušný.“ A keď naň pozrela, oko jej zahrlo takou nežnosťou, že by i šora Bonina bola to spozorovala. Nika ten pohľad rozohrial, nútil ho k zdieľnosti.

„Dnes som taký šťastný, mama – taký uveličený!“ Založil ruky do tyla a zahľadel sa tamhore, do neba. Hviezdy trblietajú – mliečna cesta sa rozťahla, s ňa pokrovec posypaný zlatým práškom. Tu dolu zas naokolo tmavo, akosi tajomne. Iba čo sa vidia biele krovy v neurčitých obrysoch. „Koľko tých hviezd! Všetky vysoko a nedostižné...“

„Chváliš hviezdy ani dáky poeta. A či ťa zas okúzlila dáka bludička? Hádám ani nie z tých, čo sú tak vysoko, vysoko a nedostižné...“

Nikovi preletel tvárou úsmev v sladkej dume. Oko zasvietilo oduševnením, uprúc sa kamsi ta do diaľky. Mater pozrela naň vnímavo. Jeho celé držanie znamená čosi nového, akýsi obrat. On pristihol jej oko na sebe, bárs ona hneď odvrátila pohľad.

„Mandina, odnes zo stola. Hospodár dnes nejedli.“

Mandina šľahla svojím sivým očkom, skúmovým a zlostným na pána a kýsi tieň úsmevu preletel jej povädľými perami.

„Nebodaj im zaľahlo!“ odpovedá Mandina, hodiac na paniu významný pohľad. Znamenal by asi toľko: ‚Kebys' ty vedela, ale ty o to nestojíš...‘

Pani zaraz zbadala, že Mandina má čosi za lubom, no pretvára sa, akoby nič nevidela. Považuje za nedôstojné panej vyzvedať sa a dať sa informovať od slúžok, a čo hneď starých a spoľahlivých ako obstarná Mandina. ‚A potom veď ona ak čo vie, beztoho neudrží na jazyku,‘ domýšľa sa chytre, a v tom má úplnú pravdu. Mandina je verná a spoľahlivá – no vzdor tomu s tajomstvom nemožno sa na ňu spoľahnúť.

Niko len pozrel šelmovsky na Mandinu a hladí fúziky.

„A čo mi malo zaľahnúť?“ dráždi ju on, lebo vidí, že ona čosi šípi.

„Hm, pečienka, divotvorná napríklad,“ odpovedá ona, pokyvujúc hlavou a pozrúc tu i tu na paniu svojím významným pohľadom. Akoby jej dávala termín, dokedy je hotová hovoriť, a keď sa raz ten termín prepasie, ej, potom sa ona zatne a ani slova sa od nej nevytiahne ani kliešťami. No pani ani teraz si nevšíma celú hru. Vie ona dobre, že sa dozvie všetko a nezadá si ničoho. Len trpezlivosť!

Niko pozerá na Mandinu, akoby chcel premerať hĺbku jej tajomstva. Potom sa usmial, pozerajúc na ňu vždy vyzývavo. Mandina sa uškerila a zažmurkala na mladého pána, akoby chcela povedať: ‚Veru tak – ja viem všeliniečo...‘

No mladý pán by nedbal, nech vybuší, čo má vybušiť. Jemu sa všetko vidí, že by Mandina mohla vypáliť prvý náboj. Zato jej nedáva pokoj.

„Hovoríš pokryte, sťa zatvorená kniha – v znakoch a mihoch. Bud' taká dobrá a povedz odrazu všetko, čo vieš – slobodno.“ A Niko čaká, pozerá na ňu nie bez rozčúlenia, čo urobí Mandina. Pani naklonila nabok hlavu, skladajúc a zas rozstierajúc servítu. Akoby sa celý rozhovor jej ani netýkal. No jej čierne oko neraz sa pozdvihne a pozerá skúmavo na potýčku, ktorá sa začína pred ňou rozvíňať.

„A čo ja viem?“ krúti ona hlavou. „Ja neviem nič,“ dokladá určite a naostatok s úskočným úsmevom dokladá: „Nič zlého aspoň...“

A zas šelmovsky šibla okom na mladého, ktorý sa netrpezlivo zamechrl na stolicu. Táto hra o slepú babu, úskoky a vytáčky Mandinine začínajú sa mu nepáčiť. Zdá sa mu, že ona akoby pozabudla, že pred ňou nesedí malý Nikoleta odkedysi, ale mladý gazda, ktorému dnes-zajtra všetko sa bude musieť podriaadiť.

No slúžka akoby nebadala netrpezlivosť mladého gazdu. Skôr spokojná, že sa jej ho podarilo trochu popreháňať, usmiala sa a obrátila sa rovno k panej.

„Gospodarica, tentoraz bude Rumenko oddychovať.“

Rumenko je, ako vieme, jeho kôň pod sedlo – bystrý, vytrvalý, starostlivo držaný. Keď vysadne naň gazda, zacifruje pod ním ako tanečnica, ale zaraz sa rozpáli a skočí ľahkým cvalom, zalomiac peknú hlavu.

Na tieto slová i pani podvihla hlavu a pozerá na syna a zas na slúžku, akoby až teraz bola pobadala, čo to medzi nimi za potýčka. Niko sa začervenal v tvári a z čierneho, ohnivého oka šľahá blesk za bleskom na ženskú, ktorá sa mu protiví svojimi útokmi. Bol by radšej, keby ho napadla prosto, bez úskokov a zakrývačiek. Najedovala ho zvlášte narážka na Rumenka, vlastne jeho tajomné vychádzky na koníku do susedných obcí, kde zažil nejedno dobrodružstvo, zasnoval nejeden románik. Zo všetkých vybrádl, to je pravda, ani pri jednom nezaviazol: no odniesol si neraz i hanu a poníženie, neraz i česť utrpela úder – veci, na ktoré málokto sa rád rozepamätuje a tým menej tešia ony, keď ti ich druhý pripomenie.

„Teda už raz nech čujeme, čo máš!“ zvolal rozpajedený.

„Čo radi máme, o tom radi počúvame,“ odpovedá ona zas len svojím spôsobom, ktorý sa jej toľme páči. A doložila znevrady:

„Odpusťte, ja nemám kedy. Treba ísť spať. Gospodarica, dobrá vám noc, i vám, šor Niko! Snívajte sladko!“

Uklonila sa a zvrtila svižno, ani dáka mladica, obrátiac sa k schodom, ktoré vedú z terasy do domu. I tento ústup bol vyrátaný: smeroval k tomu, aby syna uviedol do rozpakov čím väčších pred materou.

Niko sa skutočne cíti nepohodlne ako človek, ktorý má vyplatiť nepríjemný dlh, a či skôr zdeliť vec, o ktorej nevie, ako sa dotkne. No dnes večer, vzdor rozpakom, srdce je plné šťastia, v uchu mu zvučí jej sladký hlas, na ústach cíti jej horúci bozk, ktorým ho obdarovala pri rozlúčke... Zase zalomil hlavu a oko mu blúdi zdanlivo hore medzi hviezdami: no skôr ono hľadá, či nezachytí niekde zamatový lesk jej oka, zažatého žiarou lásky... Mat' hľadí zamyslene, skryjúc ruky pod zásterku. Komáre, dovábené sviecou, obletujú a hudú svoju piskľavú, nepríjemnú nôtu.

„Ja som, mama, našiel dievča,“ ozval sa Niko po dlhej chvíli. Hlas jeho znie akoby zďaleka, spoza vysokej priehrady. Pozerá ešte vždy k nebu a keď pritvorí oči – vidí pred sebou jej strojnú postavu, nádhernú, s'ť keď zora poleje svojou žiarou kvet granátový.

„Ešte čo!“ zadivila sa šora Anzula. Pomkla sa k stolu neobyčajne živo, v oku jej zažiarila úprimná radosť. „Teda niečo vážneho – konečne!“ zvolala s prízvukom radosti.

„Celkom vážneho!“

„Konečne, že to čujem!“ dodala s úľavou. „Oddávna som na to čakala, cíhala... Teraz len – ktorú!“

„Pekná je.“

„To som i beztoho vedela.“

„Preturuša...“

Šora Anzula privrela oči. Svieca akoby bola zablčala, jej plameň akoby bol pokryl terasu, Dubčicovský palác a šibal dohora, do samej oblohy, ktorá sa zakrvavila prudkou žiarou... Pritisla ruku so zásterkou na ústa, chvíľu počkala a konečne sa pýta:

„Ktorá z nich?“ Hlas jej je o poznanie nižší a akoby tupejší.

Nikovi sa zdalo, že čuje v ňom jemné chvenie.

On až teraz pozrel na matku. No v jej tvári nebadá žiadnu premenu: ani len od údivu.

„Katica – mladšia,“ odpovedá ticho.

Šora Anzula zadržala svoj mier, rovnováhu duše. I hlas prijal svoj obyčajný hlboký prízvuk altový. Začala tak pokojne, akoby sa zhovárala o veciach každodenných.

„Ty vieš, že do istých záležitostí sa nemiešam – čo sa týkajú teba totiž. Naschvál ich ignorujem; zatváram oči i uši. Či sa mi páčia, lebo nepáčia, mlčala som, akoby o nich nevedela... Ale dnes, keď mi ty sám prichádzaš s nimi – neviem sama, kde sa berie taká zdielnosť, ja aspoň som ti nie povďačná za ňu – poviem ti moju mienku jasno a doprosta. Dievča je neskúsené, nie ho ťažko zaviesť: nemáš sa teda čím honosiť, ak si zvíťazil... Ale tu treba vziať do ohľadu i to, že sú rodičia statoční, všeobecne ctení: maj teda na nich ohľad a na to, že jej otec bol verným sluhom tvojho otca.“

Niko ešte nepočul z jej úst takú tvrdú reč. V udivení hľadá na ňu a konečne zakabonilo sa mu čelo.

„Nie, mama – neber to v tom zmysle. Mám úmysly vážne. a čestné. Ak bys' nemala nič proti tomu, ja by sa oženil.“

Hlas mu nezvučí obvyklým tónom istoty a sebavedomia. I oko akosi ostýchavo strežie, či nezachytí aspoň tieň pohnutia v jej peknej tvári, takej spokojnej. No nemôže v nej postriechnúť nič neobyčajné – kludná je, chladná ako prvej, jej oko blúdi kdesi v tme.

„Katica sa volá a tuším slúži,“ doložila hlasom ľahostajným.

„Vystúpi zo služby,“ zabľabotal on.

Pozrela naň s nekonečným výrazom nežnosti a ľúbosti... Zdá sa mu, že jej v očiach zahrli slzy. Niko sa začervenal a musel sklopiť oči pod tým pohľadom, ktorý ho hlboko otriasol, do dna srdca. V ňom vyčítal svoj ortieľ, jasne a zreteľne. No vzdor tomu čaká netrpelivo odpoveď z jej úst.

„Ja ti mám teda dovoliť alebo zabrániť!“ A tvárou preletel jej úsmev, no taký, že sa Nikovi srdce stislo, „Či ty to myslíš vážne? Ja som v chúlостivom postavení, ako sám môžeš pochopiť: brániť nemám moci a odobriť, možno nebudem mať vôle. Povedz ty sám: odvrátil by ťa môj odpor od predsavzatia?“ A teraz už pozrela naň svojím pekným okom, že mu pohľad vnikol do najtajnejších záhybov srdca a on vidí, že je pred ňou bezbranný.

„Ty si nie spokojná,“ vyriekol on nie bez bôľneho rozochvenia.

„Oduševnená som veru nie. Môžem ti to povedať, že si sa veľmi neukonal pri tých prepačkách...“

„Ako to myslíš, mama?“ a hlas mu znie ostrejšie.

„Vybral si hneď prvú, čo ti nadbehla.“

„A či by nám bola vari na hanbu?“ zvolal rozčúleným hlasom a z očí mu šľahol blesk.

„To som neriekla – to si sám dodal. Statočné dievča statočných rodičov.“

„Mne to postačí,“ dodal on, oddychujúc prudko od rozčúlenia.

„To máš veru malé nároky!“ odpovedá ona, vždy s tým istým klúdom. „Tú vlastnosť si mohol nájsť pri desiatich, päťdesiatich druhých. Tá jediná vlastnosť a či už cnosť mne by ešte nestačila. Vyhľadáva sa toľko druhých podmienok... Prosím, zhovárať sa chladnokrvne, zato nemražiť čelo. Nejdem ti vyratovať, čo by sa všetko vyhľadávalo.“

„Rod, majetok, postavenie, lesk, elegancia,“ doložil s trpkým úsmevom. „Vieme, ktoré sú tie podmienky!“

„Nuž teda! Hovorím ja: zbytočné bolo i hovoriť s materou o tejto veci. Ty si sa dávno rozhodol a rady ti netreba. Vidíš všetko tak jasne!“ Tu sa už nemohla zdržať, aby sa nezavrtela na svojom trojnohom kresle. I v tvári pod jemnou, bielou kožou naskočil jej rumenec. V tú chvíľu bola ozaj pekná.

„Mama, ty sa hneváš!“ zvolal on. Zrazu sa mu pozdalo, že nerobí dobre, že je na falošnej ceste: takto sa nemá s materou hovoriť a menovite nie o takých ďalekosiahlych veciach. „Vedel som, že ti to nebude po vôli, čo ti zdelím. No nahnevať som ťa nechcel. To by mi bolo ťažko a práve v túto chvíľu, keď sa rozhoduje nad mojím osudom!“

„Eh, syn môj! Uznaj i nám starým. Ty povieš – predsudky. A darmo je – v nich sme sa rodili, v nich odrástli, v nich ostareli: ťažko nám sa búriť a dvíhať proti nim. Nimi sa svet riadil, podľa nich pokračoval a dosiaľ sa osvedčovali... No ty si si umienil ináč: opovrhnuť, neuznať staré pravidlá. Dobre, pokorím sa, ale za následky ja nemám zodpovednosť...“

Niko prikývol hlavou, ktorou sa mätie celý roj myšlienok.

„Teda si sa rozhodol? Pevne? Neodvolateľne?“ pýta sa ona hlasom mäkkým, rozochveným nežnosťou. Na očiach sa jej zatriasla slza a cez ňu pozerá naň pohľadom

prosebným, akoby očakávala milosť. „Nemožno to premeniť?“ nalieha naň, v hlase ostatný záchvev nádeje a úfania.

Syn sedí pred ňou zničený. Na čele perlí sa mu pot v mohutných kvapkách. Ruky žmýka, premína sa na sedisku. Sila duševná nalomila sa, popúšťa... No cez ten tmavý chaos zasvietili zas oči lesku zamatového, predstúpila zas vábna postava devy s okúzľujúcim úsmevom.

„Mama, ja ju ľúbim. Ja nemôžem...“ vyriekol hlasom dutým a pozrel na ňu so zúfalstvom v oku.

Ona iba prikývla hlavou a stisla pery. Slza, ktorá sa naliala do oka, prevalila sa dolu lícom a padla na stôl. Trvalo dosť dlho, kým sa zobrala. „A kedy sa mieniš ženit?“ pýtala sa už zas hlasom cele kludným, zdanlivo chladno.

„O rok. Prvej ani nemožno.“

„Jediné rozumné slovo, čo som čula dnes večer,“ riekla už svojím obyčajným, skoro posmešným tónom. No hneď doložila s dôrazom: „Áno, rozumné – netreba prenáhliť. Vyspi sa, vytriezvej trochu z opojenia – rozväzuj, porovnávaj. Drž sa rozumu a nie slepej náruživosti, lebo,“ tu sa nahla bližšie k nemu a pozrela mu svojím prenikavým okom rovno do očí, „tu nejde o ľahké, smiešne dobrodružstvo, tu je hra, môj syn o život a šťastie... To maj pred očami!“

Vstala zo svojho miesta a zavinšujúc synovi dobrú noc, zišla do domu. Niko ostal sám.

Chvíľu stojí pred ním obraz matere so slzou v oku. Tá slza ho straší – čo znamená? Čo vykonal materi na toľký zármutok? To, že ľúbi – ľúbi opravdivo, celým srdcom; že stojí pevne pri svojej láske a nedá sa od nej odstrašiť?

Nie – nemožno ustúpiť! Načo by ju bol oslovil, načo by jej bol hovoril o citoch, načo by bol sľúbil? Nemožno ani rozmýšľať. Či nerozmýšľal celú noc, celé dopoludnie po známom plese? Čo má rozmýšľať ešte? To by znamenalo váhať, otáľať, klátiť sa.

„Nie, mama, nejdem sa ja vyspať! Ja pred spaním sa rozhodujem; nerozhodnutý nezažmúril by oka.“ A pevným krokom pobral sa i on dolu schodmi do domu a cestou ešte pomyslel: ‚Oprobujem i naďalej vzdorovať predsudkom,‘ a usmial sa. Zdalo sa mu, že podniká niečo mimoriadneho, že je on hrdina...

VI / Prehliadka poľa

Šora Anzula vstala ako obyčajne i dnes do dňa. Nebola zaspala svojím obvyklým, tvrdým snom, prehadzovala sa z boka na bok ako človek, ktorý má ustlatú posteľ ťažkými starosťami a trápením, ktorému sa roja myšlienky hlavou a prepletajú bez poriadku jedna cez druhú: no vzdor tomu vstala, sotva začali nesmelo švitoriť lastovice, s hlavou akoby prázdnu, s údmi prebitými.

„Ostariievame, moja, ostariievame!“ myslí si smutno, obliekajúc sa. „Prekročili sme poludnie – slnce sa nachýlilo...“

„Aspoň prvej dôjdeme odpočinutia,“ odpovedá jej druhý hlas na útechu. „Nasýtili sme sa i života – vzali svoj diel, čo nám prislúchal. I v ňom bolo dosť klamu a mamu ako vo všetkom, čo dáva svet. Žiaľ, že jeho prázdnotu nezbadáš až vtedy, keď si temer na méte. Aspoň bys neprechovávala márne nádeje...“

Nepamätá, že by kedy bola vstala s takýmito myšlienkami. Hádže háby na seba s chvatom, len aby čím skôr bola vonku, vo víre denných prác a starostí, striasť zo seba mučivé myšlienky. Pridalo sa jej pritom pozrieť na nebo. Je bezfarebné ešte, popolavé, iba čo sa nad Prímorskou planinou zažíha ružová žiara, tam, kde sa jagá skvelá dennica. Čosi jej zišlo na um, čosi, od čoho sa vyrovnali hlboké vrásky medzi obočím. Vyšla chytro na dvor a zvolala svojím zvučným, altovým hlasom:

„Jure, osedlaj Galešu! Ideme do poľa.“

Jure, paholok, ukladá práve drva do stôsa, starostlivo, poleno za polenom. Vystrel sa na jej hlas ani vzpruha a díva sa na svoju paniu vo veľkom udivení.

„A kedy, gospodarica?“

„Zaraz, pred slncom. Vieš, aký je pozdejší úpek.“

Nechal všetko tak a poberá sa do stajne hundrajúc: „Ký to zase čert! A ja že si poukladám drva. V tomto dome nevieš nikdy, čo máš robiť... Prídu prekliate práčky, sprehadzujú mi ich. Popália suché – boli by i blázon páliť surové, keď nájdú suché! Nech to čerti vezmú, i takú robotu! V tomto dome sa jednostaj perie, drhne, bieli. Len kýho čerta toľkú perú!“

Rumenko sa zobzeral spoza prejmy na hurt Jureho krokov a zarehotal dôverne.

„Čakaj si, cifráň naničhodný! I ty si tu na čerta! Keby nie teba, nebolo by mladému kadejakých chodníčkov do čertovej matere. Len prečo mu raz nedolámu hnáty títo mládenci hlúpi? Čerta sú to mládenci, bibasi sú, do nohy! Ja byť gazdom v tomto dome, dal by ťa ja pod samár, maznavec kadejaký, a naváľal by ti fúru drva na ľadvie. Videl by si, ako by si ty cifroval! Či dali ovsa!“

Ustavične šomrajúc vošiel za prejmu, kde Galeša dumá svoju nekonečnú dumu. Je to mul starý, počerný, so šedinami okolo pysku. Zadnú nohu podvliekol a naprel sa na ostatné tri.

„Hybaj ty, starý, hybaj!“ prihovára sa mu Jure, ťahajúc ho za šticu. „Dost' si sa nadriemal – pôjdeme na čertovu svadbu, I tebe by sa už veru zišlo, aby ťa odmenil syn...“

Galeša iba mrmle a kde-tu lopne jedným alebo druhým uchom na dotieravú muchu. Nohy prekladá meravo, akoby boli nasadené.

A Rumenko sa za ten čas premína ako na trní; každá žilka hrá na ňom bujarou silou a túžbou vyharcovať sa... Jure naň iba pokyvuje hlavou a šomre:

„Šteklí ťa ten ovos, šteklí, psia rasa! Len za čo ti ho trúsia – za kýho čerta!“

Jure osedlal Galešu, ako svedčí, pritiahol mu samár tuho, aby sa mu nekrivil, napravil strmene a či povrázky, čo sú miesto „strmeňov“. Prestrel po samári pestrý koberec a naň položil neveľký vankúš. A už čaká v kuchynských dverách pani s popolavým slnečníkom, v bielej šatôčke na hlave. Spod nej vyzerá jej okrúhla tvár ešte sviežejšia a mladšia.

„A bielizeň sme neporátali, čo ide do prania!“ pripomína Mandina.

„Porátaj sama!“ odpovedá pani nedbalo.

Mandina hľadá na ňu v udivení. Neodčítať prádlo, kus za kusom – nezapísať! Čo sa to dnes robí, preboha? Vari sa jej čo stalo, uchovaj bože! A pozerá na ňu, pozerá, no nebadá nič neobyčajného.

„Či si prichystala torbu?“ pýta sa pani, nedbajúc o jej udivenie.

Mandina skočila do kuchyne a vyniesla torbicu, pestrú o vlnených frumbiách. Bola do nej položila dva bochníky, kus syra a ploský pohár. Do malého mieška natočila bieleho vína a teraz torbicu i meštek viaže o samár. „Čo sa jej len robí, pane večný bože!“ láme si Mande hlavu. „Bielizeň sa ide močiť a ona bohvieakedy príde...“

Šora Anzula vysadla a pohla sa z dvora.

„A čo s obedom, gospodarica?“ pýta sa jej Mande.

„Ak neprídem napoludnie, ani ma nečakajte,“ odpovedá nakrátko.

„Ani na obed teda,“ krúti Mande hlavou a vracia sa zamyslená do kuchyne.

Jure vyviedol paniu z dvora – no čosi zabudol a beží nazad do dvora. Miesto dvora, vtrieli rovno do kuchyne.

„A čis' na mňa nezabudla?“ pýta sa Mande.

„Ujde sa i tebe, neboj sa. Je skoro dva litre...“

„No veď tak! Horúčava nám vypije krv a špičky. Drva aby ste mi nerozhádzali!“ dodal s hrozbou. „To ti povedám! Suché šanuj! Pod kotlom zhorí i surové.“

„Čidali! Budem sa ti na dyme údiť!“

„A ja musím chlípať papuľovú polievku! Nahľadiš sa ty, čo bude dnes!“

A Mande pohla plecom. Tá vec sa jej už netýka.

Na námestí sa cesty rozchádzajú na všetky strany. Keď ta došli, Jure čaká, v ktorú sa má obrátiť stranu. Dubčič má vinice na všetky strany; ale Jure sa bojí spýtať, kam treba zakerovať.

„Nie ja, ani za svet,“ rozumuje on, „nafúkaná je ako mech – nie, nezobral by ju na tri fúry. Oh, nestojí ona o zhováračky! Najlepšie mlčať, kým jej vyfuní z hlavy, čo tam má... Ah, aké živobytie, toto moje, ukrižovaný Spasiteľu! Nie, nehodno ani deravého groša, so všetkým činom...“

Medzitým pani sama ukázala mu jednoducho slnečníkom, aby zahol dohora. Jura chytil Galešu za ohlavu, kráča popri ňom hore ulicou, smutne v myšlienkach.

„Hneď som ja šípil, že ideme do čertovej matere krky lámať... Ak šípiš čo zlého, neboj sa, to sa ti splní navlas. Merinda je veľká – i obed nasucho: a sluha neborák čuš. Horší si od toho Galešu... A suché drvá mi tie kľampy popália – to je už isté. Akoby nezhorelo i surové, keď je hodná pahreba: ale kde by tie! Nevie šanovať svoje a kde gazdovo! A ty, Jure, hltaj papuľovú polievku, keď sa suché minú.“

Sveta na ulici nevídať. Všetko sa vybralo do viníc. Iba čo sa deti ponevierajú popod domce a múriky v kostýmoch cigánskych. Kde-tu mihne ženská postava, obyčajne s hlavou kostrbatou, po sto záplat na sukni a kabátiku.

„Fuj!“ odpľúva Jure pri takých zjavoch s hnusením, on, Zagorac, odrastený v dedine, kde ženské nosia svoje čisté kroje, často krásne a vkusné. „Aké cundry naničhodné, čerti ich vzali! Kým sa to nevydá, parádi sa bez poriadku. A keď uloví chudáka; hláča na udicu, ani sa to neumýva, nečeše.“

Keď vyšli za mesto, pani sama mu rozložila program dnešného výletu.

„Pôjdeš na Rašeljaču, stadiaľ do Bunjičských prodolcov, potom pod Bili kamik a cez Gradine spustíme sa pod Zastrážišće.“

„Budete slúžený,“ odpovedá on úslužne a sám v sebe trnie: „Ťuj, ukrižovaný Spasiteľu! Čiže sa ujde tej papuľovej polievky!“

V každom z týchto honov má Dubčič vinice, najviac na težaka a len kde-tu pod svojou réžiou. Nie div, že gazda, vyjdúc len zriedkakedy do poľa, nájde vždy čo vytýkať – a menovite gazda, ktorý má oko našej šory Anzuly... Tak sa stáva, a Jure také veci dobre si vštiepi do pamäti, že pani Anzula práve z týchto honov sa vracia s rozhorčenou tvárou a iskriacimi očami a težakov dá citovať k sebe, ak ich náhodou nepristihla hneď na vinici.

V takýto deň rád sa jej vyhne každý, ak len môže: lebo sa stáva, kto prvý podbehne, ten všetko odnesie. Preto trnie Jure, lebo súc naporúdzi, bojí sa, že sa naňho všetko vyleje, čo i bez viny. Kto by sa mu divil, že nenie chudák vo vytržení: naopak, hotový by bol čarovať kedykoľvek s bezstarostným Galešom, ktorý si stúpa ľahostajne z nohy na nohu, hundrúc čosi pod nosom.

Keď prišli pod Rašeljaču a pani zostúpila na cestu, Jure holými rukami rozhrňa trnie, ktoré zatvára „lazu“, t. j. otvor v kamennej ohrade, vyvedený ani brána, ibaže miesto vrát je nahádzané do otvoru trnie a šípie. Jure by sa vovalil nie do trnia, ale na holé bodáky, len aby nemala prečo zadrieť doňho... Pani vstúpila do vinice. Je veľká, vysadená najviac bielym koreňom, chýrečnou zlataricou, pýchou a ozdobou jej pivnice. Chorobu nebaď na lístí, ani na zrne, vinica je obriadená dôkladne, obriadená starostlivo.

„Toho roku bude dobre podsýpať,“ ozval sa Jure, pravda, nesmelo, len aby pretrhol mlčanie, ktoré mu je už trápne.

„Do obaračky ďaleko,“ podotkla ona.

„Boh uchovaj kamenca,“ nadhodil on. „Druhého sa ja, úfajúc v boha, nebojím...“

„Nuž zrno je zdravé,“ pripúšťa ona.

„Zdravé s' a cekín!“ vychvaľuje Jure už teraz plnými ústy, až mu prekypuje. „Netušené, gospodarica! Môžete slobodno hľadať debnára, a to čím skôr...“

„No-no! pomaly!“ tíši ho pani s úsmevom, i to akýmsi trúchlivým úsmevom, akého pri nej dosiaľ Jure nevidal. „Vy každého leta predpovedáte zázraky: a keď príde obaračka, ovesíte hlavu.“

„A keď sa, chvalabohu, vidí, že ho i jesto, i časy sa držia, nuž akurát ako načim!“ protiví sa ešte Jure.

„To je pravda. Dodnes sa nemáme čo žalovať.“

„Nemáme, chvalabohu! Mne sa všetko vidí, že bude toho roku obaračka veselá!“ vykrikol on, uveličený nie tak nádejami na skvelú úrodu, koľme zhovorčivosťou svojej ináč takej neprístupnej panej.

Celá bytnosť sa mu rozveselila, rozihrala akosi. Zdá sa mu, že nebude dnes búrka – oblaky sa rozpráchnu a on sa vráti s paňou v dobrej nálade. Nemožno, aby vybúšila búrka po takomto rozhovore, tichom, skoro dôvernom a priateľskom. Je pravda, že Rašeljača je dobre obrobená, lebo sa obrába pod réžiou dubčícovskou; ťežackého tu niet ani koreňa; no vzdor tomu mohla by vytýkať všeličo, keby bola v obyčajnej, bojovnej nálade. Nie, celá jej bytnosť poukazuje na to, že dnes nebude škandál... Je zdielna, blahosklonná, akú ju ešte hádam nikdy nevidel.

Ako chytro beží po Galešu, ktorý medzitým obhrýzal kríčky! Ako drží prate, kým ona vysadne, ako popráva strmene, priťahuje popruhy, bárs sú i poprit'ahované: a to všetko s čiapočkou v ruke! Ako starostlivo skúma, či vankúšik je na mieste, či pani sedí bezpečne!

A pani pozerá na verného sluhu s vl'údnym úsmevom. Jeho starostlivosť dotýka sa jej tak zvláštne akosi. Akoby okolo srdca horkosť bola rozplynula, akoby tvrdosť bola odmäkla. „Neboj sa, urobím ti kvôli,“ myslí si ona, „nebudem robiť krik. Tempi passati!“ A na srdce privarila sa jej zase ťažoba, tr'pnutie, strach, neistota... Nech tak môže Jure nakuknúť do jej mysle: čo ju to tam hryzie, trápi: bol by sa naľakal väčšími, než najhoršej papuľovej polievky!

Tej noci, po rozhovore so synom, nezažmúrila oko. Prehadzujúc sa sem a tam, bez odpočinutia, rozmýšľala nad sebou, nad synom, nad budúcnosťou a minulosťou. Jeho odvrátiť od úmyslu, že je to práca daromná, bez výhľadu...

Načo sa teda protiviť, načo rozhorčovať jeho i seba? Začínať zápas, keď vieš napred, že musíš podľahnúť: prehrať i to, čo si mala do dneška – lásku svojho dieťaťa! Nie, daromná vec, tu sa načim pokoriť osudu, skloniť šiju, čakať, čo boh dá...

Slzy ju zaliali, keď sa našla v takom položení: ona, naučená o všetko sa starať napred, pripraváť synovi budúcnosť bezstarostnú, skvelú. Vybrala mu pred rokmi dievča, milé, krotké z dobrej rodiny. Doricu Zorkovičovú. Drží ju v ústave, tom istom, kde sa ona odchovala, pod záštitou pobožných mníchov. Tešila sa od rokov, ako mu ju predvedie, peknú, sviežu a položí jej ruku do ruky jeho a vovedie do svojho domu...

Čo ostalo z tých pekných snov a plánov! Zdrapy, pavučina, trpkosť a sklamanie. Jej predvídavú činnosť, ustávanie rozrušil jediný jeden okamih, zmietol sťa víchor, keď rozpráši plevu.

Keby bol aspoň ktorú druhú vybral: sebe roveň, rodom i výchovou. Ale ťažáčku! Čo si ona počne s ňou? Ako má s ňou nažívať s nevzdelanou, hádam i surovou! Či sa ona dá ohladiť, zošľachtíť v panskom dome? Na zovňajšku možno – ba cele iste; prijme ona druhé maniere, druhé obyčaje, popanští sa v krátkom čase, rozmazná: ale duša, myseľ ostane, ako bola, možno ešte v horšom stave. Veď nenadále šťastie len zriedkakoho pozdvihne, zošľachtí, polepší. Kto nemá v sebe zdravé jadro, toho skôr pokazí, vyhodí vonkoncom z koľají. Ako potom vyjsť s takou nevestou, ako nažívať s ňou v láske a svornosti?

„Nie ja!“ rozhodla sa po dlhom rozmýšľaní. „Ja sa na to nedám. Ponechám im voľné pole a ja – ustúpim. Načo probovať? Nech sa tam riadia sami, ako vedia – a ja na stranu... Obetujem sa – beztoho to je môj údel, ako vidím. Nevydala som sa druhý raz preňho, aby neostal sám sirota: obetovala som sa. Prečo by sa neobetovala znovu? Čo na tom, že starosť

strávim osamote, že bude otupno, clivo: komu to bude škodiť? A mňa tu v dome môže ľahko nahradiť druhá. O rok o dva nebudem chybovať nikomu...'

Slzy ju zaliali, trpké, žeravé slzy. Vystúpiť z domu, ktorý bol vystavený kedysi kvôli nej! Zrieť sa práce, činnosti o dobro synovo i dobro celého mesta a zvlášte nešťastných ťazakov. Nebyť im prísnu paňou, ale často i láskavou matkou...

Slzy ju zalievali, ale ona stisla srdce a utvrdzovala sa v predsavzatí. A keď vstala z postele, nesmierne rozhrebenej po takej ťažkej noci – úmysel bol zrelý, premyslený, čistý sť'a to slnce na nebi. Predsavzatie oznámi synovi, jednoducho, bez rozčúlenia v deň pred zasnúbením, nie aby ho nútila vybrať medzi materou a snúbenicou – nie, ale jednoducho nech vie napred, čo ho čaká, nech si podľa toho urobí poriadky.

A potom jej už trochu odl'ahlo: vedela, čo ako má robiť; nebolo váhania, pochybnosti. Iba na dne srdca peče, bolí rana – že hľ'a už nebude dlho šafáriť v tomto dome... A vtedy sa jej zažiadalo, že vyjde do poľ'a, snáď ostatný raz, že sa pokochá na ňom, poteší srdce pohľadom na mnohosľubnú úrodu, nájde úľ'avu na lone božej prírody...

Hneď na Rašeljači pocítila tú úľ'avu. Pohľad na vinicu, vzorne obrobenú, obť'ažkanú úrodou, sť'a na nevestu ozdobenú, chystajúcu sa pred oltár: povedomie, že je to ovocie jej práce, jej námah a ustávania – to jej vyhnalo zo srdca bôľ a zármutok. Kapetan Luka kúpil vinicu už hotovú, on ju čosi popravil, to je pravda, no ona ju priviedla do rozkvetu, nejedna hlava ustrnula v holom kameni a predsa je mohutná, ovešaná strapcami. Zrno je zelené ešte, zakrpatené akosi. No onedlho naleje sa sladkou šť'avou, hojne, do puknutia, prijme žltkavý, voskovitý lesk zrelosti. Prúty sa už teraz ohýbajú pod úrodou; sklesli by na zem, keby neboli podvihnuté na vidlice.

„Len z čoho to žije, skadiaľ to berie vlahu!“ rozmýšľ'a šora Anzula. Táto myšlienka sa jej vracia zakaždým, keď pozerá svoje vinice. Ani toho roku, ako každý rok, nepadlo celé leto kvapky dažď'a. Slnce ustavične praží na tú zem, ť'ahá ostatnú kvapku vlahy – a predsa tá zem nenie holá, vycivená, ale nosí úrodu! „A ešte sa žalujeme na macošskú zem!“ uvažuje šora Anzula. „Akí sme nevď'ační!“

Galeša ide cestami a chodníkmi, všetko pomedzi vinice.: Kde-tu zdrapí chl'p suchej trávy alebo konár čerň'cia, ovešaného zrelým ovocím. Dostali sa na návršie – výhľ'ad na všetky strany otvorený, k východu až do samého mora. Všade vinice, iba miestami čierne fľ'aky hory, alebo šedé plochy olivových hájov.

Spustili sa zas v dolinu. Galeša kráča opatrne, aby sa nepotkol, vyhýba sa múrom, aby panej neoškúľil nohu. Tu i tu zdrapí chl'p trávy alebo chvojku, ináč drží opustenú hlavu a ustavične mrmle. Tak zišli do Bunjičkých prodolcov.

Ohromná plocha vinice zaujíma celé údolie i oba boky, obohnaté mohutným, širokým múrom. Zdnuka je rozdelené nevysokými múrikmi na väčšie-menšie parcely – všetko diely jednotlivých ťažakov.

„No a teraz už bude vojna!“ chystá sa Jure. Vinica celá v ťažkých rukách – tu sa páni najviac jeduje a kričí. Ona dostáva síce len dôchodok, zo štvrtej a často z piatej, ťažak ak je zaháľáč, škodí sebe štyri razy a jej len piaty: no ona vzdor tomu sa tu väčšmi jeduje, než by sa jedovala na svojom, i väčšmi dozerá.

„Ťažak je ako dieťa,“ hovoríva ona. „Treba naň dozeráť – a nadovšetko treba ho naučiť a karhať.“

Prezerá jednotlivé diely i teraz, prekračujúc múriky. I tu je vňat' bujná, strapce mohutné. Doktoré už bronejú – čochvíľa počnú sa nalievať. Tu je všetko sorta tmavá, z ktorej je víno čierne a trpké. Hrozno sa nedá ani jesť; sťahuje v ústach a drhne v hrdle.

„Tu, hľa, máš, Mikula!“ zvolala, prekročiac do parcely veľmi dobre obrobenej. „Nežiadam si nikdy lepšieho ťažaka. Ani záhrada! A pozri jeho vlastné zeme – aký to rozdiel! Prečo nenástojí na svojom ako tu?“

„Nemá ho kto naháňať,“ smeje sa Jure. „Tu sa bojí gospodarice...“

„Aká to prevrátenosť!“ rozhorlila sa ona. „Mňa sa bojí a boha sa nebojí! Lebo kto zapúšťa svoju zem, ten hreší proti bohu. Keby ju on neobrábal, našiel by sa druhý, ktorý by ju obrobil svedomite. Takto nemá zo zeme osohu ani on, ani druhý. Potom nech mi ešte dakto povie, že na nášho ťažaka netreba palica!“

„Svätá pravda, gospodarica! My sme nedbanliví...“

„Pozri, Jure, nešťastného Huhora!“ zvolala, vojdúc na druhý diel, kde je vňat' šťúpľa, prútie tenké, strapce zarazené. Znaký to napospol peronospóry, ktorá ničí všetko, čo jej podbehne. Jure očakáva s hrôzou, čo to teraz už bude. „Ani nepolieval ten človek, pozri – a dala som mu modrý kameň! Od jari nenakukol ten bibas na svoju zem! Tráva prehučala všetko. A ešte mi kto povie, že sme vraj pred bohom jednakí! Zaslúžil by, naničhodník, aby ho zaraz vyhnala. Nech nehyzdí vinicu!“

„Bolo by najlepšie!“ prisviedča Jure. „Ale zas,“ osmelil sa nadhodiť, hoc i okúňavo, „desatoro detí!“

„Úbohé deti!“ povzdychla a hnev, ktorý jej zafarbil líca, razom opadol. „Aký si vezmú príklad! A čo bude z nich, keď je otec taký!“

Jure len pokyvuje hlavou a nevie pochopiť, čo sa to s ňou robí. Miesto hnevu, vyznieva z jej slov a vyráža sa na tvári akýsi zármutok. Ba vidno, že má istý súcit s hriechom a slabosťou ľudí.

„Veru sme ešte ďaleko, ďaleko,“ rozumuje pani, keď už vysadla na Galešu a poberá sa napred. „Težaka ešte treba učiť, ako má kopat', polievať – treba ho viesť k dobrému, tísnuť neraz i nasilu. Koľká zem leží mŕtva, alebo hocako obrobená! Težak letí do Ameriky hľadať zlaté zrnká a tu necháva kusy zlata v zemi!“

„Čo len môže byť tejto stvore!' láme si hlavu Jure. „Nekričí, nenadáva – iba čo je akási smutná... Čo jej môže byť, môj bože? A sedí po hrdlo v masti a mohla by byť veselá. Keď už na boháčov ide nevôľa – ako neprikvačí teba, úbohého červíka? Veru, veru, nehodno žiť na tomto svete – niet nikoho, aby bol celkom spokojný...'

Keď vyšli na kopec, pani sa ešte raz rozhliadla po Bunjičkých prodolcoch. Oko sa jej s úľubou pasie po ohromnej vinici, ktorá je vcelku veľkolepá. Odletel i nemilý dojem z Huhorovej nedbalosti. Statkárka ráta v duchu, koľko hektolitrov vyjde z tohto kusa zeme; koľký groš sa rozleje medzi svetom; koľko hladu sa ukojí; koľko nahoty priodeje... A to všetko jej majetok, jej pilnosť, jej zásluha! Hrdosťou sa jej dvíhajú prsia a s povďačnosťou si myslí: „Predsa len pekná vec byť statkárom! Cez tvoje ruky rozlieva sa bohatstvo a šťastie medzi svet. Boh si vybral teba, aby tvojou rukou sypal hladným deťom svoje štedré dary...'

Tu odrazu slzy sa jej tísnu do očí. Zišlo jej na um, že sa ide vzdať tej vznešenej úlohy, sama, dobrovoľne... „Nič to,' potešuje sa zase, „za tebou prídu druhí, za nimi ich potomci. Zem neostane nikdy holá...'

„A koľko to ty rokov slúžiš, Jure, u nás?“ pýta sa ho ona znevrady.

„Dva roky som bol slobodný, gospodarica, a čo som sa oženil, bude po Všetechsvätých šestnást'.“

„Míňajú sa tie roky, Jure, míňajú,“ doložila i ona s povzdychom.

„Veru – vtedy som bol mladý. I otec žil, chudák. Bol som ostatný raz s ním, keď som šiel pod asentírku. Odkedy umrel, ja som už ani nebol v Zagorí. Bohvie, či tam ešte kedy budem!“

„A žiada sa ti, Jure?“ pýta sa pani so záujmom.

„Eh, gospodarica – zídne na um ono, neraz. Ale zase čo – nemáš tam ničoho a moja Ursa by nešla. Že vraj čo si počne medzi Vlachmi... Keby aspoň bolo detí: ale takto, verte mi, starosť neveselá. Peň odpoly búťľavý, bez výhonka...“

A Jure si vzdychol od srdca, dotknúc sa tejto boľavej rany, ktorá už nikdy nezacelie. Jemu sa zdá, že je zbytočný na svete, že žije bez cieľa a bez osohu, nemajúc detí.

„Neraz, môj Jure, zas nevieš sám, čo je horšie: s deťmi a či bez nich...“ riekla pani a vzdychlo sa i jej od srdca.

Keby nebola mala syna, bola by dnes sama, to je pravda – ale nebolo by zármutku, starostí a odriekania... Žila by sama sebe, snáď by žila ľudu a bohu a bola by spokojná. Koľko starých dievok žije bohumilo, navštevujúc chrám, sediac pri nohách Spasiteľových, a cítia sa šťastné.

„Nuž ja už teraz neviem, čo to s nami bude,“ žaluje sa Jure svojej panej. „Keby Ursa chcela do Zagoria, mohli by sme i krčmu držať. Našlo by sa čosi i toho groša. Ale ona že či vraj má obsluhovať Vlachov na staré dni... Nuž rob, čo chceš, človeče!“

„Neboj sa, ani tu nezahynieš,“ potešuje ho pani, „a tam ktovie, ako by bolo...“ A zas upadla do akýchsi smutných myšlienok, až sa naostatok pýta sluhu: „Nuž a teraz, keď si toľké roky u nás, ty budeš vedieť najlepšie, ako ideme: či vzrastáme a či upadujeme...“

Jure pozerá na ňu v udivení, otvárajúc oči.

„Áno,“ pokyvuje naň na, nemohúc sa zdržať úsmevu, „či sme čo zgazdovali a či pregazdovali.“

„Ach, čo to hovoríte, gospodarica! A čo sme mali pregazdovať? Zemí sme nepredali, dom sme nezaložili, dlhov nenasekali. A vy ešte, že pregazdovali!... Oca, i Sina, i Duha svetoga. Amen!“ prežehnáva sa Jure od divu.

„To treba na druhý spôsob rátať, môj Jure. Ja by chcela vedieť: či by nebol kto druhý viacej zvýšil tam, do čoho sme my sadli. Lebo, Jure, keď si nezarobil, kde bolo zarobiť – to ti znamená toľko, ako keby si bol pregazdoval alebo rozmrhal... Tam ti je príklad diel Huhorov. Huhor na ňom zmárnil dvadsať hektolitrov svojich a naše štyri, keď vezmeš do povahy diel Mikulov. Tak sa robia komputy, môj Jure!“

„Hm, to vám je už druhá pesnička! Môj rozum nemôže zapásať tak naokolo. Pop alebo fratar rozložili by vám tieto veci pekne od stvorenia sveta, ani na dlani. Ale ja – kdeže by ja!“

Pani sa usmiala zas tým svojím úsmevom zádumčivým.

„Úbohý Jure – čo ťa ja trápim dnes!“

„A načože sme, preboha!“ zvolal Jure bodro, akosi rozveselený, ani čo by boli padli putá, ktoré mu celú bytosť držali okovanú. Oči sa mu zaiskrili istou hrdosťou, že pani, táto bytosť, ktorá stojí nad ním tak nesmierne vysoko, sklonila sa k nemu a sťaby u neho hľadala rady a pomoci v akýchsi tajných úzkostiach. „Odpovedať, čo vieme – na to sme! A keby bolo treba, i skočiť do ohňa alebo do vody, na to sme my sluhovia!“ Až sa zadychčal zvláštnym pohnutím, ktoré mu tak dobre padlo... Koľko tu rokov slúži, nikdy sa s ním takto nepozhovárala! V ňom sa prebudila horlivosť, neobmedzená oddanosť. S pôžitkom by podstúpil za ňu čo akú muku...

Ona vycítila z jeho reči to hnutie, pozrela naň skoro nežne, sťa na dieťa. Ved' on skutočne v svojej ľarbavosti, prostote je ozajstné dieťa. I v citoch ešte nevyzliekol detské háby – ani ich už nevyzlečie.

„Ja len to viem, gospodarica,“ pokračuje Jure s tým istým oduševnením, „kým vy budete gazdovať, všetko bude dobre, všetkého bude hojnosť. Dostane sa robotníkovi zárobku, žobrákovi almužna, popovi, čo je popovo, a kostolu, čo patrí kostolu. I ťežak bude sa mať ku komu uchýliť, keď ho pritisne núdza. A predsa neprídete na dno nikdy – prácu vašu požehnáva boh, lebo sa mu modlí chudoba za vás...“

Oči sa jej zastreli vlahou. Cez ňu jagá sa celý kraj v tisícich farbách. I bralá neďalekých Gradín ihrajú pred ňou sťa v brilantoch. Celý kraj prijal nový, nevídaný výzor, poliaty kúzlom jej vnútorného pohnutia...

„Ako sa odtrhnúť?“ spytuje sa sama seba a cíti, že už pri myšlienke akoby sa jej srdce malo vytrhnúť z hrude. Všetko prirástlo k nemu tuho a tesno: i pole, i práca, nadovšetko však opustené ťežactvo, ktorého osud a blahobyť spočíva v jej rukách, i tá holá chudoba, ktorá denne klope na jej dvere...

Zveriť to všetko druhým rukám, mladým, neskúseným? Kým ona vládze, kým užíva zdravie a silu? Ťežaka že treba vodiť, naučat': a jej syna vari netreba? Kto mu bude určovať smer, ak sa ona od neho utiahne, opustí ho, vydá napospas každej náhode, každému pokúšeniu? A ak on poblúdi, padne: koľkí padnú a zahynú s ním! Nie, nemožno sa odtrhnúť – bol by hriech, ťažký hriech proti vlastnej krvi, proti najsvätejším záujmom.

Čo teda robiť, kam sa vrhnúť, čo si počať?

Hľa, borba počína sa znova, prudká, ukrutná, mučivá. A jej sa zdalo, že tej noci všetko rozhodla, účty vonkoncom zatvorila! Nie – vidí jasne, určite v tento okamih – odtrhnúť sa nemôže, nesmie, ak nechce zahubiť syna i seba... Čokoľvek druhého urobiť – stisnúť srdce, zaprieť seba, zatajiť predsudky a názory, obetovať city, zabudnúť plány a sladké osnovy; všetko druhé urobiť: len sa neodtrhnúť, nikdy sa neodtrhnúť...

A potom, či je už všetko stratené? Či už niet ani znaku nádeje, najmenšieho výhľadu? On teraz takto myslí: ktovie, či nepremení úmysel, ktovie, či sám nenahliadne, či sa sám nenakriatie? Čas môže premeniť všetko, i najtuhšie úmysly, vyvrátiť najpevnejšie rozhodnutia... Snáď sa vzdá dobrovoľne – snáď si lepšie rozmyslí...

Srdce jej zabúchalo nádejou, celá bytnosť ožila, rozohrjala sa lúčom oživenej nádeje. Ah, či by to bolo krásne! Ako jednoducho, ľahko rozlúštilo by sa toto zauzlenie!

Len či sa to dá predpokladať! Keby nebol rozvážil, či by bol pred ňu predstúpil? Nie – nemožno rátať na to – nenie to vrtoch, ani okamžitý nápad. Celá bytnosť mu horí, horí posvätným ohňom, ktorý už nikdy, nikdy nevyhasne...

Nedalo by sa vytrvať pri ňom, keby si vzal Katicu?

Nie – nemožno sa tak zaprieť, nemožno zdrviť srdce a jeho city. Musela by vybuchnúť zášť i nenávisť prv alebo pozdejšie. Takého odriekania nenie ona schopná, nikdy! A menovite ak nebude s ňou šťastný, ak sa v nej sklame; nemohla by s ňou vydržať pod jednou strechou. Vybúšili by búrky, ktoré by otriasli dom Dubčícov až do základov.

Došli i pod Bili kamik a v panej zúri ešte vždy ukrutný boj, na život, na smrť. Nieto tu vyjednávania, ani jednačky: tu je krutý zápas medzi celou minulosťou a budúcnosťou – víťazstvo alebo smrť... „Tu iba boh môže rozhodnúť – on môže pomôcť,“ vzdychá ona pokorne. „Nech rozsúdi on – ja sa spúšťam naňho...“

Odľahlo jej nesmierne; čo bolo stiahnuté, popustilo; ona dýše slobodnejšie. Cíti i ona úľavu v povedomí, že je pod záštitou moci vyššej, múdrosti nevyčerpatelnej.

Slnce už tuho pripeká. Nad holými miestami neďalekých Gradín vzduch sa chveje rozpáleným slncom. Od takých miest sála horúčava ani z rozpálenej pece. Na viniciach ešte je chládok, oko s rozkošou spočíva na bujnej zeleni. I tu je vinica na ťazakoch, ale obrobená bezúhonne.

„Bili kamik sa osvedčil!“ pochvaľuje šora Anzula. „I vlni bol na ňom dobrý dôchodok.“

„Veď má i polohu!“ ozval sa Jure. „Ani choroba nemá k nemu prístup.“

V jednom diele zastihla pani ťazaka, ako pleje, prečísťa. Zadivila sa mu ako bielej vrane: pred obaračkou, a on ešte prple v zemi. Vyjasnilo sa jej oko, tvárou sa jej rozlial milý úsmev. Ťazak, vidiac paniu, ide proti nej, rozhrádza priechod, aby mohla prejsť.

„Dobro došli, gospodarica!“ pozdravuje ju s čiapočkou v ruke, s radosťou na tvári. „Veru som sa nenazdal, že ma dnes postretá také šťastie vidieť tu našu gospodaricu. A teraz je ozaj krása, pôžitok, takto ránom, kým nepripeče slnce...“

„A ty sa trápiš, Andre – i teraz, keď druhí odpočívajú,“ diví sa ona.

„Ono sa hovorí, že vinicu neslobodno teraz už týkať,“ rozpráva on s čiapočkou v ruke. „Ale ja zas myslím, že vinica musí byť ustavične pod očami svojho pána – ako žena, neprirovnávajúc, pod očami svojho muža... Ak nič iného, aspoň sa vypleje tráva: a tráva uberá vínu slnca a pôvod je vlahy i každej choroby. I vinica sa zaraduje, keď ju odkryješ slncu...“

„A ako sa máš?“

„Teraz dobre, bohu chvála i vám... Ja sa môžem len chváliť, i keby horšie bolo. Nikdy som sa nenazdal, že bude ešte kedy takto.“

Andrija ustavične s čiapočkou v ruke stojí úctive pred svojou paňou. No v oku sa mu zračí neobmedzená láska i dôvera, asi tak, ako keď dieťa pozerá na svoju matku. Koľko ju koľvek ráz vidí, zakaždým ju postretá s tým istým pohľadom, pred ktorým ona, ako v rozpakoch, musí sklopiť oko.

Nie mnoho rokov, čo sa Andrija vrátil z Ameriky, ale tak, že nedoniesol ničoho. Dlhý mu dávno pohltili dom i pole a žena vegetovala so šestoro deťmi. Po príchode mužovom ochorela na smrť a ledva-ledva sa vytiahla po piatich mesiacoch. Andrija už nevedel, čo si má počať: bol horší od žobráka. Žobrák aspoň môže ísť žobrať, ale on, mladý, zdravý žobrať sa hanbil a na zárobky ísť nemohol od chorej ženy. Bývali v domčeku odpoly zrúcanom, do ktorého dul vietor a lial sa dážď. Nuž prichodilo im vonkoncom zahynúť.

V tom súžení šora Anzula zakročila svojím energickým spôsobom. Vyhrešila dokonale muža pre ľahkomyselnosť a tuláctvo – poslala mu k žene doktora, chorú ženu i s celou perepúťou dala preniesť do svojho domca a začalo sa riadne posielanie proška, polievky a mlieka. Naostatok prijala dobrodruha medzi svojich ťažakov, dala mu zeme i čosi podpory, kým počali zeme donášať úrodu. Dnes Andrija je zabezpečený ako ktorýkoľvek ťažak: dlhý povypľácal a žije bezstarostne. Nie div, že keď vidí svoju paniu, hľadá na ňu okom plným povďačnosti.

Pani vošla na jeho diel, obrobený vzorne, obsypaný úrodou. Jej oko s pôžitkom sa pasie na hlavách, prikrytých strapcami, zdravými, mohutnými, na ktoré teraz slniečko pripeká. Milo účinkuje i to, že nieto medzi radmi ani byťky trávy.

„Budeš mať veselú obaračku, Andre,“ pochvaľuje pani. „Ale i zasluhuješ: pričínal si sa statočne ako pravý ťažak.“

„Oh – ľahko tu byť ťažakom!“ zvolal Andrija s úsmevom. „Táto zem by, ja myslím, rodila, i keby nepreložil krížom slamy...“

„To už vari nie!“ smeje sa pani. „Bez práce nieto koláčov! Ani ti neradím, aby si sa spoľahol na zem: práca rúk sa vyhľadáva.“

„I druhí pracujú a nemajú zisku. Vyhľadáva sa božie požehnanie: a to spočinulo na zemi, i na všetkom, čo vy máte a čo podnikáte. Ja by sa podobral byť u vás ťažakom i na holom kameni: i ten by musel pojsť...“

„No, no – ty, Andre, hudieš ustavične tú jednu...“ „A budem ju húšť, kýmkoľvek bude vo mne dúška. Lebo ja viem najlepšie, keby nie vás, mňa by tu nebolo, ani nikoho z mojich.“ Hlas sa mu zatriasol a na oči mu naskočili slzy.

Pani sa odvrátila a bez slova, tiež dojatá hlboko, vysadla na Galešu.

Andrija jej popráva strmene pod nohami a keď sa Galeša pohol, zavolať za paňou:

„Teda ostali sme na tom, gospodarica: budeme sa bohu modliť za vás...“

„Nuž ďakujem ti, Andre, modlitba nenie zbytočná, a keď ide od srdca, prebíja nebesá...“

A v srdci sa jej zas rozlialo blahé teplo – zora nádeje sa v ňom zažala a rozohnala chmáry, pochybnosti... Čo – veď ani dnešný zármutok nepotrvá naveky! Potrvá do času, potrápia všetkých, každého po troche, a naostatok zas bude všetko dobre. Cesty božie sú divné, záhadné, nevystižné: kto by mohol určiť dnes ich smer a cieľ? „Neslobodno sa odtrhnúť, neslobodno sa vzdať – vydržať načim, pevne, odhodlane a úfať sa... Hlavné je vydržať a nezúfať, a ak nadíde kríž, prijať i kríž a trpezlivo ho znášať...“

Či sa Andre nazdal, že on bude ešte kedy ťažakom ako druhí ťažáci; ba majetným, slobodným ťažakom? Boh ho vytrhol zo záhuby, zúfalstva – jej rukami ho pozdvihol, potešil... „Nie, nevzdám sa,“ umienila si už pevne, s novou nádejou v duši, „vytrvám a čo by sa čo robilo; ak sa bude vyhl'adávať, donesiem i obeť... Nie, moja úloha nenie vyplnená: ja musím vytrvať, napraviť moju krv na pravú cestu. A čo bude pomiešaná i s ťažackou – tá krv je len predsa moja... A prečo nedoniesť i obeť, ak treba? A či sa musí všetko diať podľa našich chút'ok?“

Tak sa kochá v svojom novom hnutí, cele protivnom než nočné zimničné premietanie, zúrenie. Galeša vkeroval do hory česmínovej a poberá sa chodníkom svojím voľným krokom. I jemu padne dobre aspoň na chvíľku utiecť sa do chládku. Pani ani nevie, kde sa nachodí. Ona sa iba kochá v nových úmysloch, dobrých, šľachetných predsavzatiach. V hrudi sa jej zobudila akási nežnosť, akoby ona bola matkou nielen svojho syna, ale i všetkých, čo s očakávaním obracajú k nej oči, vystierajú k nej prázdne ruky. A ten pocit ju blaží, lebo je v ňom mnoho sladkého, bárs i trochu bôľneho, lebo vyžaduje obetí...

„A ktovie, aká je konečne tá Preturuša?“ pýta sa sama seba odhodlane a bez zimničného rozochvenia. „Rodičia sú statoční. Musí byť pri nej čosi, keď mu padla do oka: či je to len nádoba pekná a či je v nej nápoj zdravý – kto to konečne môže vedieť? To budúcnosť ukáže... Veď konečne ani o Dorinke nevieme nič bližšieho: čo je v nej. Kto by to mohol dnes vystihnúť? Prečo by nemohla byť i Preturuša pravou, statočnou ženou? Vari že je z rodu sedliackeho? Veď i môj Niko je pôvodu vlastne sedliackeho! A ak je nehodná, pokazená: Prečo by sa mu nemohli otvoriť oči? Nebude azda ustavične len blčať plameň slepej náruživosti: nadídu azda i okamihy triezvej rozvahy, keď prehliadne a začne skúmať, pozorovať, porovnávať... Prečo by sa nemohlo dostaviť i vytriezvenie, ak sa v nej sklame a nenájde pri nej to, čo hľadal?“

Takto rozjímajúc, došli horou odrazu k jednému bodu, skadiaľ sa otvára zvláštne divadlo: chodník sa spúšťa strmo nadol, kamsi do priepasti, na dne ktorej sa modreje more a odkiaľ povieva chladivý vetrík.

Galeša sa spúšťa pomaly chodníkom; drží sa tuho, aby sa nepokĺzol. Onedlho vyšli z hory. Pred nimi sa rozprestiera stráň, pokrytá kermi ohromnej šalvie, ktorá dýcha na nich tuhou svojou vôňou; kde-tu sa rozložil zase mohutný ker rozmarínu, zeleného, bujného, omamujúcej vône. Inde zas sa rozložili ohromné, šťavnaté listy kaktusu, spomedzi ktorých vystrelil mocný stvol, na ktorom by sa mal ukázať kvet.

Slnce pečie v tejto stráni, obrátenej k juhu, ani dakde v Arábii.

Chodník medzitým vedie kosmo, dolu stranou, v okľukách a serpentínach, vnorí sa na chvíľku do nízkeho krovia česmíny, až príde do úboče omnoho úložitejšej. V nej je založená vinica, perla všetkých viníc, kde sa rodia najjemnejšie sorty vína. Stadiaľto pochodí chýrečný prošek našej Anzuly, ktorý ona prešuje z hrozna dobre presušeného.

No väčšmi než vinica, priťahuje i ju more, ktoré čľapoce tamdolu, pohrávajúc sa s drobným pieskom na brehu – more, čo sa šíri kanálom k susednému ostrovu. I jeho kopec a vrchy kúpajú sa v slnečnej záplave, posiate vinicami i bielymi dedinami. Z druhej strany zas steli sa k Prímoriu, ktorého šedá Planina čnie smelo do modrej oblohy.

Vinica táto je rozsiahla, zaujíma celú úboč. Sprvu sa prestierala len dolu na úložitých miestach okolo mora. Tu bola sadená pred viac než sto rokmi. Vekovité, hrčnaté hlavy držia sa podnes, posadené sem a tam bez plánu. Ich životná sila sa nevyčerpala vzdor dlhým rokom, lež každú jar prebýja zo starých hláv novou silou, novými výhonkami. Kapetan Luka rozšíril vinicu smerom dohora. Táto čiastka vysadená je moderne, podľa plánu. Hlavy sú posadené v radoch, ani vojsko; tu sa nachodia i prístavy a múriky, aby zem neodnášala voda, keď sa leje odhora, dolu stranou. Vyzerá táto mladá vinica sťá dáke schody, po ktorých obrovia schádzajú z hory do mora...

Kapetan Luka vystavil i domec tam pod česmínami. Stavany je bez štýlu, ale solídne, z kresaných kvádrov. Zariadil si v ňom izbu, jednoduchú síce, ale s pohodlnou posteľou. Ostatok je kuchyňa a spolu rozsiahla izba, kde sa môžu uchýliť robotníci, keď ich zastihne dážď. Z bieleho dachu zvädzajú ríne a žľaby kamenné vodu do cisterny, ktorá je hneď pri dome, vsadená v samom bralisku.

Pani sadla pred domec na kameň. Jure postavil pred ňu druhý kameň a položil naň torbicu i miešok. I Galeša sa priblížil a krotko zarehtal, pýtajúc pitie. Jure už ťahá vodu z hlbokkej cisterny. Naplnil najprv fľašu a ostatok z vedra leje do kamenice.

Pani dala Juremu bochnicu a kaval syra. Vína mu naliala plný krčiazok: nech sa napije neriedeného. Ani ona sa nedá núkať. Domáci chlieb a syr chutia jej ani neviem aká lahôdka. Víno pije s hrdosťou človeka, ktorý pije zo svojho.

Po stolovaní spustila sa v dolinu. Kde-tu utrhne medzi chôdzou zrelé zrnó, ktoré je už cele naliaté. V tejto polohe dozrieva hrozno desať dní prvej, než tam po vrškoch.

Breh morský vyložený je pieskom, bielym, čistým, drobným, s'aby ho bol navyberal. Piesok je i na dne mora a tiahne sa ďaleko do mora. More ho vymýva, prevracia, mieša. Chôdza po ňom lahodí nohám, s'a chôdza po koberci alebo lúke. Vlnky dobehujú na samý kraj, jedna za druhou, akoby opreteký. Podajedna akoby z roztopaše prešinie sa ponad druhé a ofrske ti nohy. More je čisté, priehľadné, s'a tatranské jazero – rozoznáš mu na dne každý kamenček, každé zrnko.

Sadla na kameň a zadívala sa na more. Nevidí na ňom nič nového a predsa sa jej nezunuje naň hľadieť. Úpek slnca je miernený vetríkom, ktorý už začal pot'ahovať od mora a popoludní začne fúkať po chlapsky. Všade tíšina, ani v chráme. Iba čo svrčky vyhúdajú neúnavne, ako to len ony vedia, a čo medzi kamením šmykne jašterica a šibne zaraz pod kameň. Kde-tu podletí galeb, blysne bielym krídlom vo vzduchu a padá zas na hladinu, akoby unavený...

I ona cíti potrebu zahľbiť sa do tichého toku prírody, oddýchnuť z času na čas na jej materinskom lone... Útrapy života, zápasy a trampoty, nerest' a bieda, hnev a závišť, nezdary a sklamania – to všetko tu mizne, hynie, trati sa. Všetko to padá kamsi do priepadliska ľudských nerestí – ty len cítiš, že si nepatrné zrnko, ako to zrnko piesku, nepatrný okamžitý zjav, ako tá vlnka mora, v tomto veľkolepom divadle, ktoré pristrojila matka príroda. Tu ťa všetko púta, všetko zaujíma jednako. I mohutné vlnobitie a hrozný rachot hromu, ako i pohrávanie mora s pieskom alebo rybka, čo sa vyhodí do vzduchu, šibnúc chvostom o hladinu. V prírode je ozajstná rovnosť, jednakosť...

„A prečo by nemohol byť i s ňou šťastný?“ No zobzerala sa, akoby v strachu, že vetrík pochyť túto myšlienku, ktorá sa tu v samote vyšinula na povrch duše, s'a tamtá rybka, zablysnúc striebřistými šupinami – že ju pochyť, zanesie ta do mesta, roztrasie po dvoroch, domoch... „Prečo nie?“ posmeľuje sa znovu, osmeliac sa lepšie. „Mladá je, mohla by sa i prispôbiť našim obyčajom a mravom. Láska vraj stvára divy. Ach, láska, láska – veľká, všemohúca... Ona naučila druhé zabudnúť na skvost, prepých a lesk: prečo by ju nenaučila prispôbiť sa pohodliu a hojnosti?“

„A načo sa probovať odtrhnúť, keď sa odtrhnúť nemožno? Korene sú hlboko – srdce by sa vytrhlo s nimi... Neslobodno sa odtrhnúť, treba sa zmestiť, žičiť jeden druhému vzduchu a

miesta...' A duša sa jej rozširuje, vznáša sa slobodnejšie v čistom étere, kde sú výhľady široké, čisté, zreteľné... Dýše svojským životom novú rozkoš, novú radosť – vyšvihla sa nad trampoty a malichernosti, rozlúštila záhady, prekonala ťažkosti...

Jureho našla pri domci, ako dovaľkal starú česmínu tam zhora a obkliesnil suché konáre. Keď sa rozkála, bude Vlachom na palivo. Beztoho spotrebujú silu drva tí jeho Vlasi, sediac a vyvaľujúc sa celú noc okolo vatry, dudajúc svoje monotónne piesne na smutných gusliach, rozprávajúc divotvorné veci...

Vysadla na Galešu a poberá sa hore stranou ta, odkiaľ prišla. Ako je jej teraz inakšie! Nie rozochvenie, zúfalstvo – ale mier, tichá radosť svieti jej na tvári. Pri ostatnej zákrute obzrela sa ešte raz na tento kraj, kúpajúci sa v horúcom, poludňajšom slnci, a ten pohľad opakuje jej ešte raz:

„Nie – nemožno sa odtrhnúť – tebe niet už druhého života! Nech sa plní vôľa božia a nie tvoja..."

VII / Rozhodnutie

Slnce sa dobre naklonilo k druhej strane obzoru, tône česmín počali sa naťahovať, keď pani na spotenom Galešovi vyšla zas na Gradine. . .

Cesta dohora ťažká pre úbohého Galešu. Napiera sa ostrím kopyta, až sa spod neho iskry sypú a skalky frkajú; hlavu kloní hlboko, až nad samú zem, a spoza uší vymoká mu znoj. Zato na Gradinách je omnoho ľahšie; je čosi i chládku v hore česmínovej. Prešli jeden kus hory, potom sa vnorili do hory obecnej.

I tu ich prijala hluchá tíšina. Nehýbe sa takrečeno ani byťka: iba čo vo vrcholcoch nevysokých česmín pohráva meštrál, ktorý je tu omnoho slabší, než tamdolu na brehu morského. Tíšinu pretrhne z času na čas len plachý škrekot drozda, ktorý zobudený zo sna vyletí z húštiny a hodí sa vlnitou čiarou do najbližšieho krovia. Ďalej zaletieť i jemu ťažko v tejto sparine. Na konárikú poskakuje kde-tu pinka, zejúc od horúčavy; prekvapená od Galešu zobzerá sa chvatne a vtiahne sa do chvoja. Osirelý havran vyletí z pasienka a tiahne lenivo bohviekam. Jeho tóna orie po suchej tráve a kríkoch, zaniknúc kdesi vo vrcholcoch stromov...

Juremu sa tiež zaparila štica. Najradšej by sa hodil do chládku na hodinku a zachrápal po chlapsky. Víno neriedené rozohrialo sprvu krv a teraz púšťa naň driemoty.

Poľahky vyšli z hory a vstúpili zas do viníc. Kusy najviac malé a stredné – v túto stranu niečo veľkých dubčícovských viníc. Zeme sú tu najviac obecné, pod robotou ťažakov. No kde-tu je vinica daktorého malého gazdu: niekde fafnok, že bys' ju plachtou prikryl, inde i väčší kúsok. V jednom z najväčších kusov tmolí sa nevysoká postava ťažaka, vzdor úpeku, pod červenou čiapočkou. Tvár mu je oholená, len pod mocným nosom černejú sa fúzy. Ohorená je ako meď, ako i krátka, solídna šija. Šediny na hlave lesknú sa na slnci striebřistým leskom.

„Laľa, náš Mate!“ zvolala pani akosi veselo.

Myslela o ňom od rána, a hľa, tu ho nachodí znevrady, akoby ho bola sem privolala jej vôľa. Považuje to za dobré znamenie.

„Zdravo, Mate – čo robíš, človeče, v tom úpeku?“

„Prišiel som poprezerat' vinicu, gospodarica,“ odpovedá Mate Berac, pristúpiac bližšie, s čiapočkou v ruke. „Dobro nam došli!“

„A keď som už raz tu – pozriem ti vinicu!“ zvolala živo, hotujúc sa zosadnúť. Mate pristúpil chytro ku Galešovi, a bárs ho drží Jure, chytil ho i on za ohlavu a druhou rukou pridržá samár, aby sa pod paňou neprevážil.

„Viem, málo sa ich nájde,“ pokračuje pani, stojac na múre, „takých viníc v našom chotári...“

„Ustávate sa, gospodarica, prezerat' cudziu muku!“ diví sa on, uveličený nad toľkou dobrotou. „Boh vám to odplat'!“

Jure stojí pri Galešovi v nedorozumení ako piate koleso na voze.

„Nenaprezerali sme sa dost' svojho,“ dudre sám v sebe, „začnime revidovat' ťažacké a prideme po polnoci domov. A tie kl'ampy mi popália suché drvá a nešťastný Jure...“

„Jure!“ zvolala pani, „choď domov. Mňa doženie Mate.“

Hlas jej zas zvučí plným zvukom, určite, panovite, ako obyčajne, keď rozkazuje čeliadke. Po predošlom roznežnení, odmäknutí niet ani pamiatky. Kde je dôvernosc', s ktorou sa s ním zhovárala? Stratila sa bez stopy – ona je zas, čo bola i prvej: pani, gazdiná, a on nízky sluha.

„Tak tento svet beží, môj Jure!“ teší on sám seba. „Horká tvoja rovnosc'! Jeden sa narodil rozkazovat' a druhý slúchať. A keď je už raz tak, Jure, ty slúchaj...“

Galešu vohnal do prázdnej priehrady, kde jesto čosi trávy, hoc vysušenej.

„Už aspoň ty na staré dni,“ prihovára sa mu, odpínajúc mu samár. „Napas sa ako na svojom. Beztoho je obecné. Nieto mula pod slncom, aby mal gazdu, čo starý Galeša svojho Jureho. Pomaly ho počne ukladať do postele...“

A pošmotiac sa trochu okolo mula, odobral sa od panej, akoby mal ísť najmenej do Ameriky.

„Kýho čerta chce pri ňom, keby ja vedel!“ láme si Jure hlavu. „Pretúr, čertom podšitý – všetci čerti ho neprevedú...“

Pani poprezerala vinicu, no s chvatom a rozčúlením. Potom sadla na kladu pod košatou višňou, čo vyrástla pod múrom. Tvár jej je oživená, podliata rumencom sťa za mladých čias; v pohyboch badať nepokoj a rozčúlenie. I z očí sa vytratil obvyklý klúd a bezpečnosť – sliedla sem a tam, sťa by chceli zozbierať rozpráchnuté myšlienky. Konečne sa uprú naň vnímavo, sťa by mu chceli preboriť prsia a zabodnúť sa rovno do srdca. A on stojí ešte vždy pred ňou s čiapočkou v ruke, netušiac ničoho, natešený nad ct'ou, ktorej sa mu dostalo.

„Mate – ty si furták. Máš najkrajší vinohrad v chotári. My nešťastníci statkári musíme prísť do tvojho, ak chceme vidieť robotu, ako pán boh prikázal. Naše prostriedky nestačia zadovážiť si takú robotu...“

On pozerá na ňu pozornejšie, ešte sa vždy usmieva. Začína akoby tušiť, že pani hovorí, aby hovorila: no nehovorí to, čo má na srdci... Jej spôsob je čudný, neobyčajný. I hlas akoby sa chvel, i v očiach kýsi nepokoj. „Eh – starosti!“ myslí on. „I ona má všeličo na hlave – dosť, vyše práva!“ A prijíma jej pochvaly s povďačnosťou, bárs vie, že ich zasluhuje. I hrdosť sa mu dvíha na dne srdca, od nej sa mu vypáli prsia, oko zaiskrilo.

„Eh – robota, ako keď robíš na svojom,“ priznáva sa on s úsmevom, za ktorým sa kryje dosť ľstivosti sedliackej. „Mali by sme vždy pracovať statočne, ako na svojom, i keď sme u druhého v robote. Ale náš svet je už raz taký; na svojom sa lepšie posoš i tuhšie zaženie, ako keď je na cudzej vinici. A potom vo vinici je jednotaj roboty – tu popraviť prút, tu prečistiť, odhrnúť lístie: a kto môže obriaďiť lepšie ako sám gazda? Kým rozkazuješ druhému, urobíš sám a aspoň si istý, že si urobil...“

„Hovoríš ako kniha,“ usmiala sa ona, „nie darmo si Pretúr.“ No zápät' zvažnela, ba chvíľku akoby zádušnosť bola preletela jej tvárou. „Nemaj za zlé – nič iné, iba nevinný žart... A dnes mi práve záleží na tom, aby si bol zhovievavý – nie to, aby ťa rozhnevala. Ukazuje sa, môj Mate,“ a tvár sa jej zas rozjasnila, no v oku sa ukázala kási úzkostlivosť, „že my ideme byť ešte v rodine...“

„Hm,“ usmial sa Mate, „nebohý kapetan Luka tiež rád spomínal – boh mu daj pokoj duši! – ale boli sme len zďaleka... Ani on sa nehanbil za hniezdo, skadiaľ vyletel. A vyletel na vysokú ratolesť: druhý by bol spyšnel. No on nie – naopak; a i vy...“

„Oj, kde on hneď zabehne!“ zvolala veselo. „A potom, všetci sme jednakí. Tvoja família je nie o nič mladšia od mojej.“

„To je pravda. Všetky sa famílie rátajú od Adama. Ibaže sa o vašom rode vedelo pred tristo rokmi a o mojom sa mlčalo. A o vašom sa zas len bude hovoriť, ak boh dá – a my zapadneme, ako keď kameň hodíš do vody.“

„Ak sa má hovoriť o mojom rode, bude sa hovoriť i o tvojom, Mate,“ začala ona znova. „Ak sme boli dosiaľ v rodine, zd'aleka, ideme teraz byť bližšie.“ A tu pozrela naň zas vnímavu a dych sa v nej zatajil.

„Ako to ráčite myslieť, prosím,“ zvolal Mate a hlas sa mu zachvel i proti vôli. Divné chovanie panej, tajomné narážky, jej nepokoj – to všetko budí v ňom strach, bázeň, akoby ho čakal netušený úder. „Vysvetlím ti, čakaj: treba tu dosť vysvetľovania, kým sa ti to sprace do úbohej hlavy. Sadni si teda.“

Ukázala, mu pri sebe miesto, na klade. Ale on spustil sa na kameň oproti nej, nespúšťajúc ju z očí. Čudné mysle sa mu mätú v hlave; on sa zbiera, aby sa nestratil v ich nekonečnom labyrinte.

„Môj syn sa ide ženiť,“ pokračuje ona teraz už celkom pokojne. „A berie si – vieš koho? No, darmo – neuhádneš: poviem ti teda. Tvoju Katicu!“

Mate sa snažil zasmiať, ale ústa sa mu nakrivil: smiech prischol na ústach. Do očí sa mu tisne horúčava a hmla, v ktorej sa všetky predmety prepletajú s' a divé. Naskočila mu rozpomienka na ples u šory Dory. Ako tam tancovala s ním – oduševnenie v oku – stratená v sladkom snení... Už vidí jasne teraz, pochopuje dôkladne, všetko pochopuje. Z prs sa mu vydral bôľny vzdych.

„Veru tak, môj Mate,“ vraví ona súcitne, vidiac, ako ho novina zronila. „Treba sa spríatieliť i s touto myšlienkou, čo ako ti vyzerá čudná... Môj mi už i hovoril, celkom vážne, včera večer. A vyznám, i ja som sa zadivila...“

„Čo nečuješ ešte, hriešny človeče – aké nezmysly!“ krúti Mate hlavou. „Komu len zišlo na um čo takého!“

„Čo ti ja znám, úbohý môj Mate! Vyvarili to medzi sebou. Vidno, že sa dohovorili celkom naozaj. Vieš, že ju odprevadil do mesta?“

„Svätý môj Mate!“ zastenal on, utierajúc si pot z čela rukávom. „Svojej smrti by sa bol skôr nazdal... A ono na fieru, keď tancovali spolu: akoby ma bola zmija za srdce ujedla... Úbohé moje dieťa!“

Sklonil hlavu do dlaní a mlčí. Po búrnom dýchaní vidno, že sa borí so slzami.

Očakávala i ona, že ho správa prekvapí, možno i zarmúti. Tušila, že i v ňom bude zásoba hrdosti, hádam i sedliackej pýchy, hoc trochu poprikryvanej záclonami skromnosti. No vzdor tomu sa nenazdala nikdy, že ho takto zrazí k zemi.

Nachýlila sa k nemu, začala mu dohovárať, prehovárať, tešiť. No on len krúti hlavou a opakuje:

„Úbohé moje dieťa – moja Katica!“

Naveľa sa vypäla, v celej svojej hrdosti, tvár jej podlial rumenec, z očí jej sršia iskry.

„Ty považuješ teda za toľké nešťastie vydať dcéru do môjho domu! Môžem povedať – v tom si ty jediný. Našlo by sa hádam i takých, čo by sa zaradovali.“

„Aký vydaj – aký vydaj!“ krúti on hlavou, ešte vždy zahrabanou v dlaniach. „Kde sa mám radovať! Druhým sa ľahko radovať, keď vedia, že tak malo byť. Ale toto – nie, toto nesmie byť.“ Vztýčil hlavu i on, i jemu sršali blesky z očí. „Nie – ani chvíľku! Vyženiem ja jej z hlavy panákov! Na panské chúťky privijem ja jej dobrú trávu. Oh, neboj sa, ešte som, chvalabohu, ja tu!“ A pozdvihol hrozivo svoju tvrdú, mocnú päsť.

Pozerala naň v ustrnutí. Nevidela ho nikdy takého: ona, pani, ťažaka Mateho. Vždy býval vlúdny, zdvorilý, s náterom istej srdečnosti, hoci sa nikdy neplazil, ani nepodkladal. Jej hnev, jej hrdosť prevýšená je hrdosťou, hnevom ťažaka: a zdá sa jej, že s týmto človekom bude sa ťažšie dojednať, než si mívala.

„A ty by si ich chcel roztrhnúť – a nasilu!“ zvolala ona, skoro prosebne. „Násilie tu nemá miesta. Môjho syna ja poznám, a tvoja, neviem... myslím, nebude tiež inakšia.“

„Ach, čo mi srdce trháte, pani! Čo ma trápíte! Ja sám viem – pochopujem – nakriatnuť sa nedá... Ale radšej nech zahynie, ako žiť v hanbe! Lebo čo je smrť? Odpočinutie – vyslobodenie: a potupa...“

Hlas mu zlyhal, na oči sa mu navalili slzy. Naskočili mu desné obrazy. Jeho Katica, skvostný kvet, zdepčená v bahne, pošliapaná, opovrhnutá. Ošarpaná, pokrytá hanbou túla sa a pokrýva pred jeho tvárou, otcovou, pred jeho pohľadom...

„Oh – načo som dožil tento nešťastný deň – čo tu ešte hľadám!“

„Mate – rozváž. Mate, rozmysli...“ chlácholí ho pani, zastrašená týmto prudkým výbuchom, hrozným pri človeku takom skromnom, tichom, pri človeku, ktorý vždy dal toľko na spoločenskú slušnosť a ohľady.

„Čo tu rozmýšľať, čo tu rozvázovať!“ skríkol prudko. „Nie, tu netreba plakať... Moje dieťa, krásne, vydarené – potecha staroby! A aký ju čaká koniec? Ja ju viedol k cnosti, a ona – hľa, do bahna sa rúti, do záhuby! Ako neplakať nad ňou, ako nezúriť nad prevrátenou, bezbožnou výchovou?“

A pozrel jej hrozivo do tváre, žily mu navreli na sluchách, päste sa mu stisli – hotový vyrútiť sa s ňou víchor, rúcať, búrať, ničiť... No vtom zachytil okom jej zjav, plný strachu, zdesenia a hnev sa stíšil, nastalo zahanbenie.

„Odpusťte, pani,“ preriekol krátko, vyhýbajúc jej pohľadu. „Ľutujem – nechcel som vás prestrašiť...“

„Môj Mate, ty sa máš čo žalovať!“ zvolala ona ešte vždy prestrašená, s výčitkou. „Či som ja na vine?“

„A kto je vina?“ rozhodil sa zase on, oči mu zas zaiskrili, keď sa stretli s jej pohľadom. „Kto nás má predchodiť dobrým príkladom, nás nízkych, ktorí sa prpleme v čiernej zemi od svitu do mraku, aby sme nezhnuli od hladu a aby si naši hospodári mohli hovieť v pohodlí? Oni majú svietiť nám, ktorí nemáme kedy pozdvihnúť oči k výšinám... A čo vidíme? Práve z ich domov vychodí hniloba, smrad a skaza a šíri sa do našich tichých chalúp, do našich čistých rodín. Kto je na vine, že vaši rozbújaní synovia idú pred chrám boží pokúšať naše dcéry a mladé ženy? Nemožno nasilu – nemožno, lebo dieťa odrástlo bez bázne božej; nemá nad sebou pána, ani hospodára. Každá chuťka musí byť splnená, nič sa mu nemôže odprieť. Napomenutie, výstraha alebo i trest – nie, na to sú nie panskí rozmaznanci! Treba im popustiť – nech špinia, šliapajú česť, prznia, trhajú sväté zväzky! Ó pani, povedzte, kam nás to povedie? Ako budete žiadať poslušnosť od nás, keď nemôžete dať uzdu svojim náruživostiam? Vaši synovia nevedia stavať hranicu svojej roztopaši: ako stavia hať naši synovia svojej závesti a rozhorčenosti? A či nám je už súdené, že pôjdeme, vy a my – na nože?“

Šora Anzula skočila, z oka jej šibe plameň, v tvári jej horí rumenec. Každá výčitka rozvažitého težaka šibe ju sť a korbáč do živého. Chcela by ho zahriaknuť, okríknuť hlasom, pred ktorým sa trasie čeliadka. No odhodlanosť, energia je nalomená... Zato jej ustavične zvučí v duši: „Ty si vina – ty si vina! Ty si nestavala hrádze – ty si popúšťala sebevôli... Ty si vina: že sa nejdeš miešať do istých záležitostí. Miesto pokarhania, ty si sa tajne tešila: lichotilo hrdosti tvojej, že synovi žiadna neodolie... Ty si vina, ty si vina...“

Slzy jej skočili do očí. Nie od ľútosti, ale od jedu, že ho musí počúvať, jednoduchého težaka. nemá ho čím zahriaknuť: že mu v duši musí prisvedčiť... „Ty si vina, ty si vina... Ach, ako by ho teraz naprávala, zavracała, ako by ho karhala i trestala! Nie, nepozerala by cez prsty ani na tie záležitosti, ktoré posmešne označovala „istými“... Ale čo teraz? Pozde je, na nej je vina, na nej zodpovednosť...“

„A prečo ty tak hovoríš – prečo!“ vykričła ona v slzách; „ty, ku ktorému som prišla s úmyslom, že prijmem tvoju dcéru do svojho domu? Či som nie dosť nešťastná, že sa musím odriecť svojich najmilších snov? Či neobetujem kvôli tvojej dcére tú, ktorú som mu odchovala? Či nevidíš, že je i moje srdce ranené?“

„Ach, odpusťte!“ zvolal Mate, „ja viem, že som nehoden. Ale zato nebanujem, nie; pravdu som riekol – svätú pravdu. Musel som to riecť ja na tomto mieste, a neodvolám ani slova: pravda je trpká, ale každý liek je horký. Nie som hoden takej cti, ani ju prijať nemôžem. Vy mu rozložte, vysvetlite, ako matka – ona je moja ozdoba, moja potecha. Ak ju zničí, horší budem od žobráka: žobrák môže sa ukázať svetu na oči – ja by sa prepadol od hanby.“

„Ty sa bojíš strašidiel, čo si si sám namaľoval na stenu,“ ozvala sa ona zas s obvyklým kludom. „Aká hanba, keď sa čestne uchádza o ňu? Keby mal nečisté úmysly, nebol by sa zveril mne, ale by sa bol tajil. Nie. – Úskok sa neukrýva za jeho krok. Prečo ho tak obviňovať nič po nič? Má chyby, i poklesky, i hriechy, ak tak chceš: ale má i cit statočnosti a cti. Mne je ten cit dostatočnou zárukou. Ja zaň ručím, ja prijímam zodpovednosť na seba. Áno,“ zvolala hrdo, s iskriacim okom, natešená, že sa našla zas v svojej koľaji, že striasla zo seba ťarchu jeho obžaloby; „ja sa nebojím, zodpovednosť prijímam i ručím ti, že dievke sa neskriví vlas na hlave... či ti to dostačí...“

„Ach, prosím – odhovorte ho, nech sa obráti v inú stranu! Ja by moju mohol poslať i do Ameriky – nech ide, ta, s bratom – keď mu nebude na očiach, zabudne ju – nájde druhú – spôsobnejšiu...“

„Úbohý Mate!“ zvolala ona dojatá. „Ako ťa ľutujem, že práve tebe sa dostal tento kalich! Do Ameriky? A či by ta nepotrafil i on? Nie – to by neviedlo k ničomu. Tu ostáva už len jediná cesta, Mate...“

„A tá?“ hľadá na ňu v očakávaní, s tajnou nádejou.

„Spolaľhnúť sa na riadenie božie,“ vyriekla ona akosi slávnostne, hlasom, že prenikol mu až do špiku, otriasol mu hlbinou srdca. „Ja vidím v tom prst boží, zjavný a určitý. Ja sa už protiviť nejdem. Spočiatku som sa i ja chcela postaviť, ale som nahliadla, že je márne. Potom som sa chcela odhodiť od nich, odtrhnúť – ale odtrhnúť sa bolo by hriešne. Teraz ja už viem, čo načim robiť. Vytrvať, Mate, bdieť, naprávať na dobrú cestu, naučať... Ja vytrvám, ručím za syna, beriem na seba zodpovednosť. Ja sa už odhodiť nesmiem, lebo jeho hriech padol by na mňa. S pomocou božou znesiem i túto ťarchu azda. Nie, tvojej dievke nestane sa nič nečestného, ja som tu. Ak je taká vôľa božia, ona bude ženou môjho syna.“

„A vy by ste pristali!“ vykrikol Mate.

„A prečo sa protiviť? Ak je medzi nimi pravá láska, prečo by nemohli byť šťastní? Preto, že je ťažka? I môj muž bol rodu ťažakého a bola som s ním šťastná. Prečo by sa syn nevrátil ta, skadiaľ vyšiel otec? A tvoja Katica je driečna, rodičov statočných. Že sa nenosí pansky? Ľahko premeniť šaty – mladá je, učenlivá, ona sa prispôsobí snadno...“

No Mate ešte vždy krúti hlavou. Vec sa mu nezdá byť taká jednoduchá, jasná. Všetko sa mu vidí, že sa v tom skrýva nie šťastie, ale záhuba jeho dcéry...

„Prekážka by mohla byť jediná,“ doložila pani tichým hlasom, hľadiac zádumčivo k prímorským vrchom, kúpajúcim sa v záplave slnca. A Mate pozrel živo na ňu. Nádej v ňom ožila, akoby videl v jej dobrej okrúhlej tvári lúč úfania. Snád' ona vidí i tam, kde on nevidí ničoho, iba chaos a mrákavy – jej oko snád' preniká tajnosti.

„Prekážka!“ dýchol Mate v očakávaní.

„Tá by bola, ak by nebolo medzi nimi pravej lásky,“ odpovedá ona.

„I ja som tej mienky!“ zvolal on živo, rozveselený. „Aká môže byť láska medzi pánom a sedliačkou? Vieme, aká býva obyčajne... Zblčí a zostáva sklamanie, hanba a potupa. Dievka má zničenú budúcnosť a on sa zabáva ďalej ako nič...“

„Áno, obyčajne tak býva,“ prisvedčila pani.

Na jeho tvári rozliala sa bledosť. Oko mu zaiskrilo, päste sa stisli. „Ale tu tak nebude,“ doložila hneď s presvedčením v hlase. „Nezabúdaj, že ti ja ručím...“

Jej istota, presvedčenie, viera v dobrý výsledok prešli i na Mateho mimovoľne, proti jeho vôli. Obavy a pochybnosti začínajú sa tratiť s'ťa chmáry pred lúčmi slnca a jemu sa otvára výhľad do nového obzoru, osvieteného nádherným svetlom. Zmocnila sa ho viera, že v túto chvíľu stalo sa niečo veľkolepého – budúcnosť jeho Katice je bezpečná, bez úskalí a nebezpečia.

„A k tomu vedie, Mate, jediná cesta: obťažná síce, ale bezpečná. Nevie, či budeš chcieť zahnúť na ňu a to čím skorej, hneď dnes.“

„A prečo by sa už protivil, keď je raz tak?“

„Nebudeme sa im protivit': to je tá cesta. Naopak, budeme ich napomáhať; nech sa bez prekážky schádzajú, nech sa spoznajú dôkladne, ako budúci manželia – dajme im príležitosť, nech sa presvedčia, či je medzi nimi pravá, úprimná láska... Ty dovedieš dievča domov, nech sa môžu schádzať pod našimi očami. Vieš sám, že tajné, zakázané schôdzky sú nebezpečné... Nech sa schádzajú bez prekážky, ako praví snúbenci: keď sa dobre spoznajú, rozhodnú už i sami, bez našej pomoci, či sa majú zobrať, alebo nie. Ak vytrvajú v láske, ak to bude ich vôľa: nuž vo meno božie, nechže sa i zoberú. Ja sa nebudem protivit': prijmem tvoju dcéru s otvoreným náručím, akoby bola moja. Teda, čo ty, Mate, myslíš?“

„Veď práve to ma trápi, že nevieme, na čom sme!“ zvolal Mate zas v úzkosti. Za slovami panej predsa sa len skrýva úskalie pre jeho dievku. „A keby mladý pán o pol roka zvrtol? jemu sa ľahko vrátiť – ale čo sa s ňou stane? Jej bude budúcnosť skazená, šťastie zakopané...“

„Prečo? Len nepreháňajme, Mate! Budúcnosť skazená – to nie, iba nezdar, nehoda... Kol'kí sa rozídu pred samou svadbou, a predsa každý nájde pozdejšie svoje šťastie v druhej strane. Prečo by ho nemohla tvoja dievka nájsť inde, to šťastie? Konečne nebude sa jej môcť rátať za hanbu, že jej dal slovo Niko Dubčič!“

„To je pravda,“ priznáva Mate, „I mne sa tento spôsob pozdáva, hoc všeličo, všeličo ma trápi...“

„Hja, môj Mate – ľudské diela nemôžu byť dokonalé. Tak ani tento náš plán. I on má nedokonalosti, všeličo je neúplné: ale my sme zachránili, čo sa dalo zachrániť, urobili, čo sa dalo urobiť, a ostatok je v rukách božích...“

Mateho temer uspokojili jej slová. I v ňom je hodne tej zásoby, ktorej tento ľud má takú silu na sklade: spoliehanie sa na milosť božiu. V ňom len jesto viac vytrvalosti, energie, ktorá ho núti, aby hneď pri prvej prekážke neochabol, nezložil ruky a s rezignáciou neočakával, čo donesie z milosti božej deň zajtrajší... Nie, on hneď nekapituluje, nevzdá sa. ale rozmýšľa, uvažuje i probuje svoje sily. No čo môže ešte urobiť v tomto prípade? Vidí i on, že nič, ani najmenšiu vec: očakávať trpezlivo a bdieť, strážiť, predísť a vyhnúť úskaliu... Teraz mu je už jasné, že mu dcéra bola vo veľkom nebezpečenstve: bola by snád' stratená, neodvratne zničená, nech je šora Anzula inakšia. Prichodí mu ďakovať bohu, že natrafil na takú ženu, takú mater...

„Ja pristávam na všetko,“ preriekol konečne svojím tichým, odhodlaným spôsobom. „Vaše rady sú rozumné a poctivé. Veru som sa nenazdával, že budem dnes ešte takto spokojný. To je vaša zásluha, gospodarica! Bol by temer veselý, keby ma jedna vec nemrzela...“

„Teda ešte obavy!“ zadivila sa pani, už trochu netrpezlivo.

„Nie obavy, ale ľúto mi je, čo sa stalo prvej. Hnev ma uchvátil, padlo mnohé slovo, ktoré ma trápi. Dal by neviem čo za to, keby nebol pohovoril, čo som pohovoril...“

Pani sa len usmiala, ale úsmevom smutným, uprúc zamyslené oči k vrchom prímorským, pod oblohou tmavou ako šata.

„Necnej si, Mate – v mnohom si mal pravdu. I ja nahliadam, že som ho mala držať prísnejšie: dnes mohlo byť všeličo inakšie... Ale zas musíš považovať moje okolnosti. Bola som vdova, mladá, neskúsená, bez vodcu a ochrancu uprostred sveta, ktorý nežičí, ale podrážka nohy, kde môže – vdova obsypaná prácou a starosťami na všetky strany. K tomu pováž, že som nemala nikoho, iba to dieťa – jedinú potechu, jedinú nádej... I ja som len žena, nediv sa, že sa popúšťalo, zo slabostí, kde bolo treba pritiahnuť uzdu. Nuž nemaj zato naň ťažké srdce. Ver mi, on je dobrý, a čo je najviac hodno: má cit statočnosti a povinnosti v sebe. Zato ti zaň

ručím a beriem celú zodpovednosť na seba a nebojím sa... Ja ho ešte raz vyspýtam, rozložím mu všetko: ak sa neskláti – ja mu povolím. Ty vyspýtaj zas ju, a ak nájdeš pri nej náklonnosť k nemu, doved' ju domov a spusti sa na mňa.“

„Dovediem ju tak i tak. Bolo by lepšie, keby nebola nikdy vykročila z domu...“ pokyvuje Mate smutne hlavou. „A vyspytovať ju – načo? Keby nebola pristala, váš syn nebol by hovoril s vami. Ja viem, že pristala, viem dôkladne – presvedčil som sa...“ A pred očami stojí mu zas jej zvláštny zjav z tanečnej dvorany, jej výraz plný oduševnenia, šťastia... „Nech býva doma, pod mojimi očami bude bezpečnejšia. A váš syn, ak má úmysly čestné, nech slobodno prichádza. Ale verejne!“

„To je v poriadku,“ prisvedčila pani.

Povstali a pobrali sa na cestu. Zdalo sa im, že minulo mnoho času, čo strávili v tejto vinici. Ich bytnosti sa dosiaľ trasú a vlnia pohnutím, ktoré tu zažili. Netaja sa, že schudobneli o mnohú nádej, o mnohú ilúziu; no zas sú radi, že im ostal pokoj a že sa v priateľstve rozchádzajú...

Mate osedlal Galešu, pomohol vysadnúť panej a už kráčajú pomaly, pomedzi vinice, bujné a zelené, až sa ich zeleň dvíha a akoby kypí ponad nevysoké, šedé múriky. Ich tône, kráčajúcich hrebeňom kopca, padajú sťa čudné mátohy, hýbajúce, sa napred fantastickým krokom. Pri ich kroku vyletujú vtáčiky, alebo sa vťahujú hlbšie do krovia. Kráčajú mlčky, každý so svojou ťarchou myšlienok a starostí, čo navalil život. Mate sa drží jednou rukou samára, aby bol naporúdzi, ak by Galeša pokľzol, alebo sa prestrašil.

A šora Anzula? I ona prežíva znovu, čo sa od včerajška stalo. Aké čudné premeny! Aká stupnica rôznych myslí, bied, trápenia! A naostatok tento mier, táto spokojnosť... Teraz sa teší, že to všetko prežila... Čo všetko sa porovnávalo, koľko záhad sa rozlúštilo samo od seba, temer bez jej pričinenia. A čo je hlásené – ona si nezdala v ničom... Nemusí sa odtrhnúť od toho, čomu žila, v čom sa kochala, v čom chce zotrvať až do smrti. Poddala sa, sklonila šiju, to je pravda – prevzala na seba povinnosti, novú zodpovednosť, ktorej by sa včera bola ešte ľakala ako neznesiteľnej ťarchy: no nestratila nič, teraz už jej je o polovicu ľahšie. Akoby niečo tajomného pomáhalo jej znášať novú ťarchu zodpovednosti – kási neznáma, tajomná sila no sila, ktorá ju dvíha, teší, odobruje...

„Len nech bude všetko na osoh, na šťastie!“ dvíha myseľ k výšinám, odkiaľ sa naučila prosiť a očakávať pomoci, vyslobodenia. Prosí, modlí sa za šťastie svojich, zabúda ochotne na rany svojho srdca – na ťažké obete. I ten milý zjav dievčiny, ktorú mu odchovávala, na ktorú sa tešila – i ten zjav zastiera záclonou zabudnutia. „Len odvaha a žiadna obeť nemôže byť ťažká...“

Posilnená, pozdvihnutá na duchu, vrátila sa do svojho rozsiahleho dvora. Obyčajným svojím spôsobom ďakuje Matemu za ustávanie. Cíti zas v sebe silu, istotu, ktorou je naučená podrobiť si každého. Tak sa hneď zastavila pri práčkach, ktoré drhnú bielizeň v mydlinách. Vyhrešila ich, že sa opozdili zrána, že negazdujú s mydlom; ba i Mandine sa dostalo po nose, že ich nenazerá... Slúžka sa nesmierne nafúkala, zvrtila sa bez slova, že tam dakde v kuchyni nakričí na dakoho. No čuje našťastie mekotat' kozu zo stajne. „Stojí o hlade nebodaj – nik by jej nepohodil! ešte mi prischne," a už hrnie do náručia olivovej chvojiny a terigá do stajne.

„Treba jej znat' nôtu," myslí si Mande, keď hnev trochu pominul. „Neodvrkuj, keď kričí – uhni, ona obanuje a hneď je všetko dobre..."

„Kde sú hospodár?“ pýta sa jej pani, zas vl'údne, keď vošla do kuchyne.

„Budú hore," odpovedá Mande. „Celý deň sa nepohli z domu. Bohvie, čo to s nimi.“

„Chod', povedz im, že ja večeriam o siedmej. Ja som vyhladla. A oni ako chcú, so mnou, či pozdejšie..."

O chvíľu zišiel dolu i syn. Badat' na ňom veľkú zmenu. V tvári nieto bezstarostnej, bujarej radosti zo života. Na čele poznat' stopy ťažkých starostí, v tvári stopy vnútorných zápasov. No tvár sa mu hneď vyjasnila, keď zachytil jej pohľad, z ktorého zas svieti dobrota, nežnosť materinská.

„I ja som vyhladol, mama!“ zvolal, a vidno, že sa namáha, aby to zas znelo veselým, bezstarostným tónom. „Obed mi nechutil bez teba. Keby bol vedel, kde si, bol by osedlal Rumenka a za tebou..."

„Bolo vstať zavčasu!“ usmiala sa ona. „Ale hospodár zaspali, ako obyčajne. Ostatne lepšie, že zaspali," doložila a v oku jej šľahol akýsi divný blesk. „Bolo treba tam vybaviť všeličo a mladý hospodár neboli by mi bývali na žiadnej pomoci..."

Niko netuší, aký majú význam tieto záhadné slová. Ostatne mu ani nezíde na um slediť za ich zmyslom, jemu, ktorý berie veci tak, ako sú a má pritom plnú hlavu druhých starostí.

Vo dvore zas sa rozlieha šum; život kypí ako obyčajne. Nikto by neriekol, že z toho zložitého stroja dnes ráno len toľko, že nevypadlo hlavné koleso a či hlavná spruha, že malo všetko zaseknúť, vyšinúť sa z koľají. Samému Juremu čudné veci, ktoré dnes ráno popočúval a i pohovoril, predchodia ako niečo ďalekého, hmlistého, akoby to bolo prešumelo vo sne. Aspoň nijako nepristanú sem, nepracú sa do tohto života, ktorý tečie bez prekážky, riadne a triezvo, svojou vymeranou dráhou...

Večera sa teda odbavila za vidna, na terase. Zôkol-vôkol dýše všetko pokojom. I krotké more, ktoré horí st'a zlato, rozliate medzi ostrovmi a pevninou, i prímorské vrchy, kúpajúce sa v ružovej žiare západu. Odkiaľsi zo stráne dolieha záдумčivá pieseň, nekonečná, tiahla a

zaniká v tichom kraji. Dolu v zálive čakajú bárky na mrak, aby vytiahli do kanála a zažali vatra na mámenie rýb.

Pri večeri nestalo sa nič zvláštne. U Dubčícov je beztoho obyčaj, že sa pri stole nevedú nikdy rozčuľujúce rozhovory. No Mande vzdor tomu cíti, že je tu niečo nového, niečo natiahnutého – vie skoro s istotou, že sa tu bude o chvíľu rokovať a rozhodovať. A nesklamala sa. Sotva bol stôl odstrojený a dvere na terase zatvorené, šora Anzula pristúpila k veci.

„Ty by si sa teda chcel ženiť,“ začala bez okolkov a v oku jej žiari dobrota a zhovievavosť. „Chcela by vedieť, čím ťa okúzlila práve ona, a nie ktorá druhá. Vybral si si trochu nezvyklým spôsobom – otázka zdá sa mi byť teda na mieste.“

„Čím ma okúzlila! Čím dievča môže okúzliť človeka. Milota, krása, celý zjav, celá bytnosť... Dost' na tom, púta ma celou bytnosťou.“ červeň mu skočila do tváre, hlas sa mu trasie rozochvením, lebo cíti, že je rozhodnutie blízko.

Mať mu položila ruku na jeho ruku, horúcu, nervózne stisnutú.

„Treba sa dorozumieť; ale najprv skúmať sa, vedieť, na čom stojíme, rozvážiť si vec zo všetkých strán. Predovšetkým maj pred očami, že je toto krok dôležitý. Ak sa stane mýlka, taká mýlka je osudná, v mnohom ohľade nenapraviteľná... Skúmať, uvažovať teraz, kým nie je pozde. Nediv sa, že sa materské srdce trasie úzkosťou; že sa spytuje, čím ťa pripútala, a či je to puto pevné, trváce, aby vydržalo celý ľudský vek... Uvažovala som sama v sebe, čím ťa mohla upútať? Veď i druhé dievčatá majú snád' tie isté vlastnosti, čo ona, a ty si si ich nevšimol... Snád' má dáku zvláštnu, vynikajúcu vlastnosť, ktorú si na nej vynášiel? No nie je tým rečeno, že by žena nemohla byť výtečná i bez vynikajúcich vlastností.“

„Ja sa úfam, že ona bude dobrá žena...“

„To by bolo teda vybavené. Ale čo ti mám položiť na srdce, je tvoja povinnosť: či si si rozvážil ako svedčí, zrele a dôkladne, čo si predsavzal? Či si skúmal samého seba, tvoje predsavzatie: či je pevné, vonkoncom vážne...“

„S okamžitým vrtochom, vieš dobre, že by sa nebol opovážil pred mamu. Mám k nej toľkú úctu, že také zahrávanie by považoval za hriech. Ja som sa dost' narozmýšľal, nauvažoval, dost' som i váhal; ale vždy mi len vychodilo na jedno: Katica musí byť tvoja...“

„To ma teší, keď je tak,“ odpovedá mater s úzkosťou v srdci, no vzdor tomu zaujatá tónom hlbokého presvedčenia, odhodlanosti, ktorým prehovoril.

„Ty si sa spýtala, čím ma okúzlila,“ začal teraz už bez vyzvania, pohnutý snád' jej dobrotivosťou. „Ja by nevedel označiť navlas, čím – no myslím najskôr tým, že je sedliacka. Tie dievčatá majú v sebe viac prostoty, nefalšovanej prirodzenosti než naše precibrené,

edukované slečinky. Pri tejto tu okrem týchto výhod jesto i ducha, i ostrovtipu a, čo je hodno najviac – istá šľachetnosť zmysľovania. Nenie ti to, mama, prostá obyčajná dievka; ani dievka ťažacká, ofúknutá mestským ovzduším: v nej je niečo vyššieho, rozhodne šľachetného, čo neviem, skadiaľ sa v nej vzalo: čo okúzl'uje, podmaňuje. Vždy bola vo mne kási predtucha, že jedna zo sedliackych bude naostatok moja – nediv sa, že keď som ju bližšie poznal, odrazu sa mi vyjasnilo, že je ona tá... Myšlienka bola i mne smelá, neobyčajná. I ja som ju nejeden raz poprevracal v hlave, poprezeral zo všetkých strán, kým som sa ju opovážil tebe vyjaviť. No rozmýšľanie, uvažovanie vychodilo ustavične na to, že ona, alebo žiadna... Ja ju ľúbim, vrúcne, úprimne: viem iste, že by bol nešťastný, keby sa jej mal zriecť. No proti tvojej vôli sa nejdem stavať – nie, ja sa podrobujem, už nech bude akékoľvek rozhodnutie, mojej mame. Jej do rúk kladiem môj osud..."

Šore Anzule sa vyjasnila tvár, z očí jej plápolá šľachetná žiara materskej hrdosti. Akého to má syna! Sama netušila, že je taký... Nenie teda prázdny mech, ktorého náruživosť hádže sem a ta, bez cieľa, a haraší v ňom: je to mladík vyšších snáh, ktorý sa pokúsil pozorovať život a vhlbiť sa do jeho tajomných záhybov. Nie teda náruživosť, slepá, neodôvodnená – vodí ho túžba, potreba za niečím vyšším, čo je nad úrovňou všednosti... Aký jej je krásny dnes, ako lahodí materskému oku pohľad naň. Na čele mu pečať odhodlanosti, ale i rozvahy. Podrobuje sa jej – no vidí sa, že to nie dieťa, ani mladý vetroplach! To je hotový muž zrelej rozvahy. Dozrel odrazu v muža akýmsi pochodom tajomným, nepochopiteľným, pod jej očami. Jeho slová bárs trhajú s koreňom jej nádeje a želania, padajú predsa len na ranené srdce sťa osviežujúca rosa, osladzujú trpkosť odriekania, i obetí...

„Vieš, že i mne leží na srdci tvoje šťastie. Ktorú si si vyhliadol, tá bude i mne milá. Na mňa teda nepotrebuješ brat' ohľad.“

Vyrečúc tieto slová, v ktorých sa skrývalo dosť obetí a odriekania, nemohla sa premôcť, aby sa jej hlas nezachvel bôľnym hnutím.

„Moja dobrá mama!“ zvolal on, vyskočiac a bozkávajúc ju náruživo. Celá bytnosť sa mu chveje radosťou a šťastím. Vyjasnilo sa všetko; padli z neho okovy: cíti silu vyšvihnúť sa vysoko. „Ty sa presvedčíš, aký ja budem! Druhý človek! Hoden svojej matere i jej lásky! Nikdy, nikdy sa už nezahanbíš za mňa. Nikdy ja nebudem klopiť oči pred tebou – nikdy!“

„Boh ťa požehnaj!“ šepľala ona. Bôľ, ktorý sa v nej ozýval, čo i len v temných dozvukoch, mizne, tratí sa zo srdca pod jeho vreľými bozkami, pred jeho opravdivým, veľkým šťastím. Nie, jej obeť nevyznela naprázdno. Ako zdravé semeno, hodené do zeme úrodnej, donieslo hojnú úrodu. Páska, ktorá sa chystala uvoľniť, pritiahla sa tuhšie, tesnejšie. Mater i syn spútaní sú navždy – nerozlučne. Ako dosiaľ, tak bude do smrti pracovať zaň, žiť a mrieť

zaňho: a nielen zaň samého, ale i za jeho ženu i potomstvo... Ona už nemá osobitné snahy, privátne túžby – čo v nej žije, hýbe sa, patrí jemu. Záhada jej života je rozlúštená, cieľ je jasný, určitý, cesta k nemu vymeraná. Ona už nebude žiť sama sebou, ale žiť výlučne ním. Dakoľko rokov práce, tichého bytia – a dráha dokonaná, úloha splnená... Dnes jej skočilo jasne pred oči, že príde čas, nevyhnutne musí prísť, keď sa i ona odsťahuje z týchto dvorov, k boku svojho muža. Bárs jej tento okamih dal okúsiť vyššie blaho, kde pocítila, že sa jej bytnosť má preliať do potomstva, v ňom žiť ďalej, predsa dýchol na ňu i melanchóliou hynutia, nestálosti...

Trvalo hodnú chvíľu, kým sa vymanila spod týchto citov, ktoré navalili sa na ňu znevrady, sputnali jej celú bytnosť. No i tu jej zišlo na um, že sa zaručila za syna, že má na sebe celú zodpovednosť. Ťažko jej v týchto okolnostiach, ťažšie, než myslela kedy – no musí dostať v slove, vyplniť záväzok. Začala teda znovu:

„A teraz ešte podmienky. Nebudú toľme ťažké; ako ťa dnes vidím, podajedny i zbytočné. Bola by ich i zamlčala, ako dnes stoja veci – no nemôžem – viaže ma slovo...“

Syn pozerá na ňu v očakávaní. V oku akoby sa zas hlásila nedôverčivosť...

„Prvá,“ pokračuje matka, len aby sa čím skôr zbavila záväzku, „aby svadba bola nie teraz, ale najvčasnšie na takto rok.“

„To je i moja vôľa,“ zvolal on živo.

„Áno – i včera si sa tak vyslovil. Tým lepšie teda. Druhá by bola: aby sa tvoja budúca vrátila zaraz zo služby.“

Nikovi sa oči zaiskrili.

„Tvoje podmienky sú čím diaľ ľahšie. To je moja najvrúcnejšia túžba!“

„Teda i v tom súhlasíme – tým lepšie teda,“ usmiala sa matka. „Ty sa musíš mať okolo nej cele verejne, pred očami celého sveta. Potajomných schôdzok nesmie byť. Ja prijmem nevestu vďačne i zo sedliackeho domu, ale – v poctivosti! Myslím, že ma rozumieš...“

Niko sa začervenal a sklopil oči. Cíti, že zaslúžil túto lekciu, toto šľahnutie, svojou minulosťou.

„Toto ostatné napomenutie bola by vďačne vynechala. Padlo mi ťažko vysloviť ho v tomto posvätnom okamihu. No ja som sa zaručila za tvoju česť, za čistotu tvojich úmyslov a tvojej lásky. Jej otec len tak bol hotový popustiť. Zažila som s ním vehementnú scénu a ledva som ho nakriatla. No i túto zodpovednosť som prevzala ochotne, vediac, že ma nezahanbíš...“

„Mama moja!“

„To by bolo teda vybavené... Teraz ešte moja rada. Chcela by, aby ste sa spoznali vzájomne aspoň natoľko, nakoľko sa dá. Manželka nesmie byť mužovi záhadou. Ona má s

tebou zdieľať celý život, má byť čiastkou tvojej bytnosti: ona môže byť prameňom najvyššieho blaha, ale i jamou nešťastia... Teda otvor oči, dokonale, ostražite. Vystihni každú jej vlastnosť, každú cnosť, abys' ju vážil a cenil. Nezatváraj oči ani pred chybami a nedostatkami, hoc sa tvoja láska bude tomu i vzpierať. Veď chyby máme všetci! Ale treba o nich vedieť hneď spočiatku, aby nenadišlo sklamanie, a nenadišlo vtedy, keď je neskoro, návrat nemožný.

A čo ešte?“

„Nič. Len sa pobožkajme na utvrdenie tejto zmluvy.“

„Mama moja drahá!“ zvolal Niko v slzách a hodil sa náruživô na jej šiju.

VIII / Všade dobre – doma najlepšie

Dnes popoludní zabáva sa zas Niko Dubčič so svojím člnom Leptirom v prístave dolčinskom.

Meštrál duje ako každé odpoľudnie v lete, nadúva sa biela plachta Leptira. Člnok letí po hladine ako labuť, nechávajúc za sebou brázdu. Niko sedí na kormidle, otáčajúc člnom podľa vôle, ani čo by to bol dobre drezovaný koník. Prímorské vrchy čnejú s'ť múry hradné do modrej, tmavej oblohy. Ich rozrýpané hrebene a pošmúrne boky trasú sa s'ť libačka cez rozohriaty vzduch. Dediny v ich úpäti podriemujú ako omámené v záštite viníc a olív. Z druhej strany sivie sa náš úbohý ostrov, vypálený od slnca, iba čo sa černejú fľaky hôr v šťavnatej ešte zeleni, ktorá dosiaľ odolala všeobecnej suchote...

Člny a trabakuly v prístave hojdajú sa rytmicky pod údermi meštrála, potrhujúc laná a povrazy, ktorými sú priviazané o nábrežie. Napospol sú pozakrývané rozostretými plachtami, na tónistých palubách chrápe junáckym snom ohorený mornár, nemôžuc odolať zmalátneniu.

Niko nepozoruje nič zo všetkého toho. Neraz sa on kochal v podobnej horúcej, odpoľudňajšej nálade. Nie veru, ani v dumách nenie zabratý. Skôr strežie, hľadiac podchvíľou k predhoriu sv. Ďušta, ako čo by stamtadiaľ niečo očakával. A hľa, tam práve spoza majáka akoby kto niesol žrd' a zápäť za ňou druhá žrd'. Šinú sa poza predhorie obidve, jednakým tempom, s'ť dohovorené, keď tu znenazdania vystrčí sa spoza brehu predhoria, cele zvedavo, ostrý nos lode; pred ním sa more dvíha a na obe strany odhadzuje, s'ťaby prst' pred lemešom pluha, peniac sa a čľupkajúc. Hneď zatým sa vystrčí i objemné brušisko lode, hore obielené, dolu čierne, až kam asi dosahuje more, a už sa rozlieha driemajúcim okolím chrapľavé

kikiríkanie nie ameríkanskeho kohúta, lež lodného stroja, pod ktorým loď keruje v mohutnom oblúku rovno do prístavu dolčinského.

Na zakikiríkanie skočili mornári Špiro a Kuzma do svojej bielej bárky a veslujúc skladno poberajú sa k lodi, ktorá podľa všetkého nemieni pristáť k mostu, ktorý hlboko trčí do mora, zaštitujúc prístav od južných vetrov. Onedlho zarachotí mašina, scvendžiac reťazami, na ktorých Polanda spúšťa svoju kotvu do mora; Špiro a Kuzma zas priväzujú lano o ucho bóje, ktorá sťa obrovská biela tekvica tancuje na vlnách mora. Polanda sa zakotvila vprostred prístavu. No vtom i Nikov čln priletel skoro k samej lodi, obišiel ju zručným oblúkom, hojdajúc sa a skákajúc po rozpenenom mori, ktoré rozmiešala, sťa obrovskou habarkou, loďová vrtuľa. Ale Niko si toho všetkého nevšima; vyzerá a skúma, kto je na palube, okolo zábradlia, v tôni, ktorú hádže rozostretá plachta. Jesto tam dakolko ľudí a medzí nimi oslnila ho šumná tvár Katice...

Jej nádherné oči hľadia naň nežne a milo, nespúšťajúc sa z neho, lesknú sa hrdosťou v povedomí svojej ceny a krásy. No hneď sa odvrátili, celá bytnosť sa striasla, zmatla v hlbokých rozpakoch, keď jej Niko zamáchal bielou šatôčkou, verejne, bez okúňania, akoby mu nezáležalo na údive jej spolucestovateľov, ktorí nevedia, čo znamená to vítanie zo strany elegantného pána dievčiny, podľa všetkého pospolitej. Nemá ona ani odvahu prijať jeho pozdrav, so živým rumencom v tvári... „Ešte neprivykla na myšlienku, že sme svoji,“ myslí si Niko, usmievajúc sa, lebo všetko v ňom jasá a výska od šťastia. „Veď je i div, ona – moja snúbenica, úradne uznaná!“ Vykríkol by od veľkého šťastia, ktoré ho privalilo sťa bralisko... Výska sám v sebe i pri pohľade na Mateho, Pretúra starého, ktorý sa ho usiluje nevidieť, a preto pozerá tak meravo do údolia, ktoré vedie rovno pod Grabovik, popod naše mesto. Vidno na ňom, že sa mu zunovalo cestovanie. Ledva čaká, kedy príde do svojho domu a začne svoju obvyklú prácu, ktorá sa mu stala nutnosťou. V nej zabudne aspoň na chvíľu na zápletky a všetky starosti, ktoré ho v posledné dni prikvačili, nedávajúc mu vo dne v noci pokoja. Tento pánik v bielych šatách, s dobrým, veselým úsmevom, ktorý sa on vynasnažuje nespozorovať, oj, ten pánik mu vyviedol peknú komédiu, z ktorej sa tak skoro nespamätá...

Špirov čln poberá k lodi, pod samé schody, spustené na boku lode, že poberie pasažierov. Okrem Pretúra a jeho dievky je tam iba akýsi cestujúci s kufriskami.

„Katica!“ zvolal Niko, kývajúc rukou. „Hybaj!“

Ona sa pobrala dolu schodmi, že vhupe do člna Špirovho. No vtom sa vtisol Nikov Leptir medzi čln Špirov a parník. Špiro sa vzdialil dakolko údermi vesla od lode, prepustiac svoje miesto parádnej bárke Dubčícovskej. Katica sa len zadivila, ako sa ocitla odrazu v Nikovom člne, ktorý odtisnutý, vzdľaľuje sa od Polandy. Medzitým sa naplnil i Špirov čln

kuframí; cestujúci a Mate sedia na lavičke neďaleko kormidla. Špiro a Kuzma veslujú energicky; len keď sa im stretnú pohľady, žmurknú jeden na druhého figliarsky. Akoby jeden druhému povedali: „I tá sa imbarkala ako svedčí! Neboj sa!“ A keď prišli pod most, utrmácaný Mate s kapsou na pleci štvorá sa hore schodmi. Dcérine kufre mu Kuzma a Špiro tisnú dohora, utierajúc pot z čela.

Katica sedí úzkostlivo na lavičke úzkeho člna, pridŕžajúc sa rukami, akoby sa bála, že ju pohltne more. Tvár jej je červená, rozhliada sa úzkostlivo po nábřeží, či ju nikto nevidí. No nábřežie je pusté, nevidno na ňom ani duše.

„A čo povie otec?“ zvolala v úzkostiach, keď sa trochu spamätala.

„A čo by mal povedať? Vari že som si vzal, čo bolo moje? Moje všetko – môj poklad!“ zvolal on s oduševnením. „Už nás nič nerozlúči. Žiadna prekážka. Neboj sa!“

„Aké je to všetko čudné! Nemožno veriť!“ odpovedá ona. A vzdychlo sa jej zhlboka, uspokojením, sladkou rozkošou. Už niet pochybnosti – ona je vyvýšená nad všetky! Pripadlo jej šťastie – samo od seba, šťastie, o ktorom sa neodvážila ani snívať ešte pred niekoľkými dňami... Z nízkeho, skromného domka prejde do nádherného paláca. Bude rozkazovať celému mestu – každý sa jej bude korčiť. A čo urobia slečinky? Ako jej budú závidieť, ako sa budú zhrýzať a trápiť!

Len Niko nerozmýšľa. Oddáva sa bez rozmýšľania pôžitku sladkého okamžiku, ktorý ich spojil dovedna. Vidí ju pred sebou krásnu, nádhernú, plnú života, mladosti... Aký to nádherný dar osudu! Jemu sa rozkvitla táto bytnosť, jemu sa bude usmievať, jeho omamovať svojou vôňou, svojimi kúzľami... Naň sa budú upierať tie čierne oči, zatienené hodvábnou riasou, v láske a oddanosti. Jemu sa usmievať tie svieže pery. Za ním vzdychať jej panenské ňadrá, zaň biť jej vrele, čisté srdce...

Zabudol na všetko, opojený jej krásnym zjavom. Nezbadal, že Špirova bárka dávno sa prešmykla popri jeho. Nezbadal udivenie cestujúceho, že vidí dievča pospolité v takej nádhерnej bárke, v spoločnosti elegantného pána. Nezbadal významný pohľad, ktorý vymenili Kuzma a Špiro, začierajúc lopatami vesiel do mora, ktoré sa prelieva s ňou tekúce striebro...

Mate sa tmolí na nábřeží okolo batožiny dcérinej. Najlepšie ju odniesť k Antici, dcére nebohej sestry ženinej. Áno, najlepšie, keď sa stratí stadiaľto, spod očí statočných mornárov. V ich očiach číta celú reťaz čudných otázok, ktoré sa mu neopovažujú doprosta predložiť. No on vidí dobre, číta otázky, a číta i odsúdenie... Ach, ako je to otupno! Hriešny človeče, nevieš sám, čo máš robiť, kam sa ísť!

Naveľa zakeroval i Niko k schodom nábřežia. Spustil plachtu, bárka sa chvíľku ešte pohybuje napred, až sám Niko ju zastavil, naprúc sa rukou o nábřežie. Keď ju ešte priviazal o

obruč, vyskočil na schody a podal Katici ruku, aby i ona mohla vystúpiť. Do bárky Nikovej skočil Špiro, skladá plachtu a okružca s ťa trúbu, a keď všetko zariadi, odvedie ju na staré nábrežie k miestu, čo jej je vykázané.

Niko sa poberá nábrežím ešte vždy pustým, popri ňom kráča Katica, ešte vždy v akomsi omámení. Niko sa rozhliada uveličený, spokojný, na všetky strany, akoby sa chcel pochvastať: „Pozrite, čo ja mám – ľudia, pozrite! Či ste videli kedy čosi podobného?“ No nehľadí na nich nikto, iba čo Špiro šibne na nich okom kedy-tedy ukradomky, šemotiac sa ešte okolo bárky.

Na osamelej česmine, na rohu nábrežia, priviazaný je Nikov Rumenko, osedlaný, pod uzdou. Nahriebol okolo seba hrbu zeme kopytami. Len čo zazrel svojho pána, obrátil peknú hlavu k nemu a strihá ušami, akoby prosil: „Vyslobod' ma stadiaľto.“ No pán si ani jeho nevšíma.

„A čo nepojmete koňa?“ pýta sa ho Katica.

„Nech čaká; Špiro mi ho pošle.“

„A vy?“ pýta sa ona v udivení.

„Ja pôjdem pekne-rúče pešky. S mojím zlatom. Čiže to bude cesta!“

„Počkajme otca.“

„On nás dohoní,“ riekol Niko a doložil s úsmevom: „Ak bude chcieť totiž... No podľa všetkého, zdá sa, nebude utekať veľmi. Naša spoločnosť nenie mu práve po vôli...“

Katica sa zachmúrila. Zišlo jej na um, v čom je, a zdá sa jej, že nenie ešte všetko také jasné.

Mateho ešte nevidno. I keď vyšli na kopec nad Dolčinami, nevidno nikoho. Cesta pred nimi je prázdna, tichá, akoby pokrytá arabeskami, divným čipkovím, čo hádže slnce, preciedzajúc lúče svojej chvojiny olív. Rozlieha sa na všetky strany vyhúdanie cvrčkov – táto jediná hudba dalmatínskych letných dní... Zakrádajú sa pustou cestou, akoby sa báli, že ich krok naruší tento sviatočný klud. Už vidno, že sa o nich nikto nestará, nikto nevedie, ani nebráni a nezavracia. Sú akoby vysúdení, ako stratení... Idú mlčky, jeden popri druhom, a mali by si toľko čo povedať! Toľko, že nevedia sami, z ktorej strany započat'. No zato sa im vidí, že sa, im prihovára všetko – i tie zádušné olivy, ktoré rozprestierajú vôňu a chlad okolo nich, i vetrík, ktorý šepoce v chvojine, všetko sa im prihovára, kynie priateľsky, zovie a usmieva sa...

„Len ako sa to tak stalo!“ zvolala ona odrazu, no i zamĺkla odrazu. Zľakla sa vlastného hlasu v tejto sviatočnej tísine.

„Stalo sa cele jednoducho. My sa ľúbime a naši pristali. Moja mama prehovorila tvojho otca. Nuž i mňa prekvapilo spočiatku. Ale teraz vidím, že nemohli nič iného urobiť, ako prikryť.“

„Tvoja dobrá mama!“ zvolala Katica.

V odpoveď pocítila stisnutie ruky.

A zase sa spúšťajú mlčky do údolia, skadiaľ sa odráža chodník pod Grabovik. Medzi vinicami a sadmi olivovými stúpajú dohora, osamelou cestou, zaujatí svojimi myšlienkami. Obom sa odrazu pozdalo toto všetko čudným, zvláštnym. Niečo takého, čo ani jeden z nich neočakával... Na všetko boli pripravení: na odpor, prekážky, zvady, výstupy – a hľa, miesto toho neočakávané šťastie, splnenie túžob... Šťastie ich ohlušilo, omámilo svojou blízkosťou, určitými obrysami, ktoré len pred pár dňami chvelo sa pred nimi sťa fáborec, sťa ružový obláčik. Bez námahy dostali sa odrazu na vrchol, skadiaľ je otvorený výhľad nivami ich šťastia – dosiahli, čo dosiahnuť túžili, nemajú už za čím túžiť, za čo sa boriť a trápiť... A na dne srdca, ďaleko, ďaleko pod tajným záhybom, za morom šťastia a blaha, skrýva sa čosi trpkého akoby obava, akoby strach – čosi trápneho, akoby neistota: kde človek, dosiahnuc métu, za ktorou toľme pachtil, pýta sa sám seba v nedorozumení: „Čo teraz? Čo mi ešte ostáva? Čo ma ešte čaká?“

Kde-tu vo vinici tmolí sa ťažak, pomedzi hlavy, ktoré sa poriadne ozdobili strapcami, na miestach modrými už, skoro každý sa vystrie v ľadviech, pretiahne, sprevádzajúc ich pohľadom, takto samotných, družne kráčajúcich, kým nezakerujú za najbližší uhol a nestratia sa mu. Každý snuje svoje zvláštne myšlienky... Nejedni i pokrúti hlavou a zahmká... A zazrúc onedlho Mateho so strakatou torbou na pleci, ako cieпка tak obďaleč za mladými: ťažak sa zadiví, zamyslí ešte väčšmi...

„E-eh! Tam sme teda: Nože, no...“ A krúti zas len ťažkou hlavou, do ktorej sa všeličo spratať nemôže. „Obletuje, obletuje – hm, sťa osa okolo hrozna, keď je sladké... A nevoľný otec hádam sa raduje ešte, že ho postretlo šťastie. A ono čertovo šťastie. Hanba a nevôľa!“

Onedlho zazreli Baricu v bráne, ako vyčkáva čosi, nevšímajúc si deti, čo strečujú okolo nej. Sotva ich zazrela, už sa zvrtila a zmizla vo dvore: brána zíva, otvorená dokorán, čakajúc neočakávaných hostí.

Vo dvore im prvá podbehla stará Jera. Okolo Katice poskakujú deti, ťahajúc ju za sukňu, vystíhajú, či im doniesla niečo... Stará si uväzuje šatku. I sukňa i kabátik sú v neporiadku – nestihla sa doobliekať. Barica až o dobrú chvíľu vyšla z domu, tiež, ako vidno, v náhlosti preoblečená.

Katici sa zachmúriło čelo. Predsa vedeli, že má prísť, a ani sa neobriadili! Dom tiež bude nebodaj v neporiadku! Sotva vstúpila do domu, počína sa reťaz nepríjemností! Veru pekne ju prijali, a to ešte ju s ním, keď prvý raz má vstúpiť do jej domu! Malo by byť všetko sviatočné, slávnostné, a tu miesto toho neriad, neporiadok a zmätok...

On sám cíti, že nemal sem prísť; že je na prekážku, zbytočný celkom v túto chvíľu. Drží sa v úzadí, aspoň kým sa odbaví víťanka, pretrhávaná bozkami a výkrikmi. No Jera ho nenechala dlho takto.

„Ah, vitajte, šor Niko!“ obrátila sa k nemu uveličená, prekypujúc radosťou a šťastím, v cite veľkej povďačnosti. Ona by ho na rukách nosila, pána, čo nemá na ostrove páru a má sa okolo jej dievky... Položila by ho na oltár, klácala by pred ním, zbožňovala by ho, kadidlom kadila...

Nikovi nepozostáva iba sadnúť na lavicu pred dom. Je v chládku; tu počká Katicu, kým sa zloží tam v izbe, kam letia za ňou Baricine deti s ohromným výskotom. Jera vlastnoručne, sviatočnou sukňou utiera múrik. No zas jej zišlo na um, že nenie v poriadku takého host'a nechať pred dvermi. „Pre pána boha – čo sa mi len robí! Ani by ste nešli dnu! Dovoľte – akože tu... Dovoľte, ja pôjdem napred!“ A sama ho vedie do pitvora, ktorý je zariadený i ako jedáleň. Okrem stola a stoličiek vidno na stenách dakoľko lacných obrázkov. V kúte Matka božia sinská v zlatom ráme, opretá o stenu na malom stolíku. Pred ňou horí drobný plamienok z oleja olivového, plávajúci na vode. Okolo obrazu čosi kvetov umelých, mašličky a čačky. Oproti je i šifonier, ba i väčšie zrkadlo v zlatom ráme, potiahnutom tylom. Všetko reformy, aké vnášajú do sedliackych domov dcéry, ktoré ofúklo trochu mestské ovzdušie.

Niko sa dosť naponevial po sedliackych domoch. Neraz sa najedol z jednej misy so sedliackymi deťmi ryzkaše alebo pulenty drevenou lyžicou. A i teraz sa rozpomína, aké to boli preň hostiny! Darmo je, sedliacky život ho priťahoval, vábil vždy, odkedy sa zná... I v tejto izbe cíti sa cele pohodlne, domácky. I ten nádych mestského vkusu mu lahodí, ktorý badať na všetky strany. A keď do izby a či pitvora vstúpila Katica, jeho nádherná Katica, tiež odpoly meštianka – oj, jemu je tak voľne, tak krásne, že by nečaroval s nikým na svete! Nie, on patrí k nim – svojím vkusom, svojou minulosťou... či by bolo krásne tu vôbec ostať, tu žiť, trápiť sa, pracovať – zabudnutý od celého sveta!

Zanedlho dociepkal i starý Mate. Strakatú torbu položil hneď k dverám a vytiahol hneď po koláči obom krikľúňom synovým. Aký krik, aký štabarc po dome! To znamená život! Skoro zápäť za ním vošiel i Ivan, s puškou na pleci. Nie je poľovník, no pred obaračkou každý ťežak nosí pušku, keď vyjde do viníc... Za ním i za starým Matem vtiahla do izby, ofúknutej mestským vzduchom, vôňa viníc a hory, zeme, v ktorej sa prehrebajú i budú sa

prehrebať až do smrti: a načo zatušovať, vtiahla a rozprestrela sa i vôňa znoja, ktorý je nevyhnutný, lebo kropí každú prácu sedliakovu... Ivan sa zmiatol, div, že pušku nevypustil z ruky, vešajúc ju na klin. Nevie si predstaviť, čo hľadá v dome tento čudný hosť...

„Žena, dones napit' sa!“ rozkazuje Mate cele chladnokrvne. „Ustali sme, i horúčava je, ako svedčí. Keby padal dážď! Ako by vinice vydýchli! A zachladiť by sa tiež zišlo.“ A obrátiac sa k Ivanovi, tiež tak nenútene: „A tamhore akože ide? Ukazuje sa čo?“

„Bolo by, keby bolo dažďa. Takto, bojím sa, zaškrie, nedozreje.“

„Veru! Neborák ťežak visíš na tisíc nitiach. Jedna z nich nech pukne a krvavé mozole jednoročné hybaj! Ťažké časy, môj pane,“ doložil, už obrátiac sa i k Nikovi. „Ťažké veru, že nemôžeš ani sem, ani tam...“

„I my ich cítime,“ odpovedá Niko. „Na tej istej sme ratolesti ako ťežak. Ak jeho oklame zem, i nám ťažko. Ostatne dážď by už mal prísť skoro. Toto je mesiac, v ktorom nevystane tak ľahko.“

„Bože daj, bože daj!“ zavzdychal Mate. „Lebo ináč, verte mi, bude zle-nedobre...“

„Vinice sú celkom zdravé,“ ozval sa Ivan, podoprúc ukazovákom bradu, sťa človek rozvažitý. „Od rokov som ich nevidel také. Ale sme sa i obhadzovali! A čo robiť, keď treba.“

„A čo prospeje nastojanie!“ zvolala Jera, skeptická, ako všetky ženské, ku každej novote v hospodárstve, „čo prospeje nastojanie, keď nieto božského požehnania? Ja som tej mienky, že by sa bolo treba najsamprv kajať. Veru, to – pokajať sa skrusene od všetkých hriechov. Jedna dobrá procesia, ale viete, taká ozajstná: tá by pomohla väčšmi, ako všetko vaše polievanie, posýpanie a čo ja viem. Bez boha, ešte raz – daromne ustávame...“

„Nuž i to prospieva, na osoh je, na každý pád,“ pristáva Mate. „Boh je veľký: môže raniť a zase uzdraviť. Ale ja zas hudiem len moju: trápiť a ustávať sa treba. Bez práce nieto požehnania...“

Katica doniesla čiernu kávu v malých ozdobných šálčkách. Rozostavuje ich rad-radom pred každú osobu. Niko cíti tú sladkú nehu, akú cítime, keď nás obsluhuje predmet našich túžob. A keď sa mu pohľad stretol s jej jasným okom, pristretým dlhými vlasmi: cíti dvojnásobné kúzlo, lebo mu kynie z jej oka oddanosť. On by kávu ta popil, i bez cukru, a bola by sladká i prisladká... Nuž čo preto? Cíti sa tu ako doma, v kruhu jednoduchých, ale zas rozumných ľudí, ba v svojom odbore vynikajúcich... Stopuje starostlivé pohyby jej krásnej, mocnej ruky, nie malej, to je pravda, ale súmernej a zažiarenej, teplej, teplej, kde sa pod kožou prelieva krv, vrelá, južná krv a kde na stavcoch naskakujú rozkošné jamky...

„Nie ako u vás,“ vyhovára sa Jera Nikovi s tou skromnosťou; za ktorou sa často kryje toľká zásoba pýchy sedliackej. „Len tak, ako pri chudobe. Nuž ale, čo si počneš?“

„Šor Niko to už dávno vedia, žena moja,“ ozval sa Mate s výčitkou. „Nie sme dnešní, chvalabohu! Ale zato,“ doložil sebavedome, so žiarou v oku, „zato nežiadame ešte. Máme všetkého nadostač a jesto čosi i na nepredvídaný prípad... Nuž nepotrebujeme sa držať za najhorších... A teraz už dones, ženo, nech sa napijem, čo dal boh i réva...“

„Ale, Mate!“ zahriakla ho Jera, celá bez seba, že jej tak pýchu popodstrihoval a teraz ešte chystá sa piť víno z krčaha, podľa svojej obyčaje, pred hosťom takým vzácnym. „Teraz vidíte... Azda by ste limonády!“

„Dones ty mne vína a chleba. A tuto Ivanovi tiež. Vidíš, ledva mu tá káva ide dolu hrdlom. Nuž nediv sa... nie je naučený. Držme sa my už len každý svojho: motyka a krčah patria spolu. A šor Niko už odpustia...“

Nepozostáva už ako doniesť ten nemóresný krčah s vínom. Mate a Ivan si naliali do pohárov a máčajú v ňom domáci dobrý chlieb, až radosť. Niko medzitým popil svoju kávu, ktorá bola prituhá a prisladká. Nuž ale kde by on mal kedy posudzovať kávu?

Katica vyniesla riad do kuchyne, za ňou sa vytratil i Niko, že vraj zapáliť cigaretu... Rodina takto medzi sebou uprela pohľad na Mateho. Každý by mal toľko čo sa pýtať! No on len máča svoj chlieb vo vínu a mlčí...

„A ako sa to skončí, ácé?“ osmelil sa Ivan rovno na otca. Je síce vec neslýchaná u Pretúrov, aby sa syn opovážil pýtať vývod od otca: ale i okolnosti sú čudné. Ivan neodobruje všeličo, čo sa okolo neho robí a menovite nie, že prijali pána do domu. „Mne sa vidí, že by Paško lepšie pristal...“

„Hm, i ja som tej mienky,“ pokyvuje Mate hlavou, no celkom pokojne, neuraziac sa na synovom výstupe, „ženská ti je to pulenta, môj synko! Bol by veru i div, ak by sa na nej kto ten neoparil... Nuž, čo si počať? Tvoja mater je spokojná, jeho mater tiež – on je, tak sa mi aspoň vidí – mládenec statočný. A konečne všetci sme ešte tu, chvalabohu: Uvidíme, čo z toho vykvitne. A na najhlavnejšie nezabúdajme: boh všetko riadi a spravuje.“

No Ivan, napodiv, sa nepoddáva. Otcova taktika sa mu nepáči. „Mne sa vidí, že bez tohoto mohli sme sa obísť.“

„I ja by radšej – i ja,“ prisviedča Mate, „ale počiatok je už raz urobený...“

„A ak vypadne nedobre? Čo potom svet?“

„A čo nás do sveta?“ zahriakla už teraz Jera syna. „Svet, vieme, nebude sa radovať s radujúcimi... Ved' klepnú nejednej zúbky naprázdno! Budú i závidieť i ohovárať! Ale čo to všetko prospeje, keď raz pani pristala! A keď sa radi majú, prečo by malo vypadnúť zle? Ja sa veru nebojím – a ani my sme nie dnešné, chvalabohu! Netreba nám chodiť do susedov požičovať si rozumu! Len sa ty už spusti na nás, môj synko, a spi spokojne...“

No Ivan je ťažak, ktorému do hlavy sa nerada hocaká vec poprace... On len krúti tou tvrdou hlavou, krúti povážlivo, ako človek, ktorý vidí ďalej od nosa. Je v tom krútení hlavou i istá póza hrdosti, že dnes prvý raz pozdvihol svoj hlas v rodinnej rade a nebol od otca zahriaknutý. Naopak, jeho vystúpenie i sám otec odobril...

Niko a Katica ani netušia, aký je tamdnu rozhovor. On vyšiel za ňou do kuchyne. Je to kuchyňa letná – jednoduchý prístavok pri dome, kde sa varí, obzvlášť v lete, aby v dome nebola horúčava. Ohnisko je primitívne, na zemi, múry sú vystavené „na mŕtvo“, t. j. bez vápna a dach je z tľapák. Dym sa tisne špármi pomedzi tľapky a keď zaduje vietor, i škárami v stenách.

Katica položila žeravý uhlík na čriepok a podala ho svojmu Nikovi.

On, vypustiac oblak dymu, cele modrého, díva sa na svoju snúbenicu s oduševnením. Jej oko nevyhýba jeho pohľadu, norí sa doňho, akoby sa z neho chcelo napíť šťastia a radosti. Tu už nemohol sa premôcť. Pristúpil k nej, pritiahol ju k sebe, tichú, pokornú... Cíti tlkot jej srdca, ruka, ktorou sa drží jeho ruky, chveje sa a horí...

Vtisol jej vrelý bozk na ústa – jeden jediný, ale dlhý.

„Zajtra zase prídem,“ šepce jej nežne. „Prídem na kávu zase, pred večerom.“

Neodpovedala, iba dlhým pohľadom mu zvestuje, že ho bude očakávať.

„A prídem, duša, každý deň... Oh, aké krásne časy nás čakajú – koľko blaha a šťastia!“ zvolal on s oduševnením.

„Ja budem rátať každú minútu,“ odpovedá ona, hrud' sa jej dvíha hrdosťou, že sa jej korí on, Niko Dubčić, prvý mládenec, za ktorým všetky vzdychajú...

Z Grabovika pozerá medzitým veľmi pozorne do Mateho dvora štíhla, hrdá postava mladého ťažaka. Vidí všetko, čo sa tamdolu robí. Dvor je pred ním ako na dlani. Neušlo mu nič, ani živý, výrečný výjav pred kuchyňou... Zaľúbení vrátili sa i do domu, a postava stojí ešte vždy nehybne na svojom mieste, akoby bola skamenela od divu.

Je to Paško Bobica. Bol sa vybral s mulmi na pašu a tu, obzrúc sa náhodou, spozoruje dievča s pánom v bielych šatách, ako idú pomedzi vinice. Nika Dubčića poznal zaraz, dievča poznal, až keď sa priblížili, že je to Katica... Ešte väčšmi sa zdesil, keď zazrel za nimi Mateho s pestrú torbicou... Zastal na vrchu Grabovika, čakajúc, čo tamdolu bude. Videl, ako vošli všetci do domu, ako ženy behajú sem a tam, ako sa majú okolo ohniska. Naostatok videl zase Katicu s riadom a onedlho Nika. Nasledoval výjav pred kuchyňou, taký jasný, zrozumiteľný, rovno pod jeho očami! Pochytili ho zimomriavky a tamdnu akoby sa bolo čosi zrútilo s ohromným rachotom... Okolo neho, pred ním všetko pusto, prázdno a clivo. Nič potešujúce, odnikiaľ, nič radostné... Všetko sa zrútilo, rozmlátilo v jednom okamihu – nádeje,

výhľady; všetko zhynulo, neostalo nič, len holotina, pustoš... V hlave mu mocne tlčie, žily sa nabehujú, päsť sa stískajú a v očiach suchá horúčava...

„A už je raz tak... I ju omámil!“ zastenal bôľne. „A ja – ja som ju úprimne ľúbil! Hľadel na ňu ako na blahoslavenú pannu! A ona, hľa, teraz – verejne!“ Srdce sa mu stiahlo a päsť sa stisli. „Nie ona – ona za nič nemôže – on nech zodpovie – on, on...“

Konečne, nevediac ani sám, kedy – vidí Nika vychodiť z domu. Vyprevádzajú ho do dvora všetci, i sám Mate. No ostatní sa skoro vrátili – v bráne ostala Katica s Nikom. Berie ju za ruku a drží vo svojej. Paško skočil, akoby ho bol šľahol bičom do tváre. Odputnal mula, skočil naň, nevediac sám, čo robí, a už letí s ňou víchor dolu strmým, kamenitým chodníkom. Táto krkolomná cesta mu lahodí, vietor mu chladí tvár a rozširuje pokoj v duši. No on letí v zúfalstve, snáď v nádeji, že padne, zlomí väzy a tak vyhne mukám a trápeniu... Keď doletel pred bránu, ešte sa tí dvaja držali za ruku. Uprel na nich pohľad, z ktorého srší plameň. Niko ho vydržal zmužilo, hoc nemohol zadržať jej ruku, ktorú mu prudko vytrhla z jeho ruky. Sklopila oči, obledla ani stena...

Paško preletel popri nich ani víchor. Niko nemôže zabudnúť ten jeho pohľad – plný hrozby a nenávisti. Čo je tomu šuhajovi? Ani ho nepozdravil ako obyčajne!

„Čo je tomu človeku?“ pýta sa Niko zarazený.

Katica pohla plecom a usmiala sa opovržlivo.

„Akoby sa hneval, ani nás nepozdravil!“ dokladá Niko.

„Hádám sa nahneval dačo. Viete, akí sú, keď sa nahnevajú!“

A Niko zabudol i na túto čudnú príhodu. Veselo, bezstarostne kráča hore brehom do mesta, akoby ho nosila tajomná sila; i pohvizduje si. No vchádzajúc do mesta, stretol zase Pašku, ako sa spúšťa do údolia, ktoré vedie pod Grabovik. Ten istý divoký výraz v tvári, jed a nenávisť v oku...

Zas ho len nepozdravil, bárs mu hľadel vyzývavo do tváre.

„Čo to má byť?“ húta sám v sebe Niko. „Ten chlapák akoby ma vyzýval...“ No pružným krokom, nemysliac viac na Paška, poberá sa do svojho domu.

IX / Noc má svoju moc

V nedeľu na tretom zvonení Niko už bol dolu u Pretúrov. Vždy sa obliekaval vkusne, no dnes sa vyobliekal vyberane. Slnce praží z neba, hoc nenie ešte desiata – nuž v auguste sme –

horúčava je ťažká, hustá akási. A náš mladý pán siahol vzdor tomu k čiernym šatám, ktoré Mande včera večer, s veľkým hundraním, vytiahla z kamonúla. Siahol k nim hrdinsky, lebo hrdinstvo sa vyžaduje obliecť sa v taký čas do čierneho. V čiernom došiel pod Grabovik, trochu rozhorúčený, spotený, aby vyvolenú srdca svojho doprevadil do kostola – prvý raz v živote! – alebo aby jej „dal vodu“...

Šora Anzula, ukrytá za záclonou, pozerala za ním, keď sa poberal z dvora. Nie bez rozčúlenia, a možno i tajnej nádeje – že sa azda sám od seba nakriatne, rozmyslí si; že v poslednom okamihu, pred rozhodným krokom, cúvne... Keď zmizol jej očiam, ešte čakala chvíľku, že sa azda vráti. A keď sa nevrátil, vzdychla zhlboka a, utierajúc horúcu slzu, vyšla do kuchyne.

„Boj teda sa započal,“ húta ona s ťažkým srdcom, „a kedy sa skončí a na aký spôsob?“

Stará Jera sa netrápi zbytočnými otázkami. Jej je celá vec cele jasná a prostá, bez zvratkov a úskalia, istá a zabezpečená... S nesmiernou hrdosťou pozerá za nimi, ako kráčajú družne jeden popri druhom hore brehom do mesta, zabratí, ako vidno, v nežnom rozhovore. Ako by nebola hrdá, keď sa jej vyplnil hlavný sen života? Neradovať sa, keď dcéra si zabezpečila budúcnosť a ona, stará „hlúpa“ Jera, zvíťazila nad múdrymi a opatrnými! Hľa, starý múdry Mate podľahol, i jeho čudné náuky a náhľady. Ona triumfuje nad ním, prvý raz v živote, nad ním i nad celým svetom – no nie ostatný raz! Dnešným dňom započal sa pre ňu nový život, plný radosti a materskej potechy.

Barica sa utiahla na pôjd a výhľadom pozerá, čo sa to ide robiť. Vlastným očiam neverí: ako to prišlo, prudko, neočakávane. Jej sa všetko zdá, že ide byť koniec sveta, lebo sa stávajú divy a zázraky, veci nevídané a neslýchané.

Ivan bol na malej omši. Vrátil sa domov, preobliekol sa do všedných šiat, vysadol v prudkom hneve a rozhorčení na mula a ženúc pred sebou ostatný statok, ufujazdil do hory, na pašu. Tam mu bude lepšie než v dome, kde naň neberú ohľad. Ani čo by bol paholok a nie mladý gazda...

Mate sedí za stolom sám, v čudných myšlienkach. Ťažko sa mu v nich vyznať a nájsť východ. Ako poznať po vráskach na čele, zhrýza sa i on, trápi a ustavične sa pýta sám seba: prečo sa to stalo – prečo sa to stalo práve jemu?

Zvonili práve „dozvon“, keď sa naši mladí dostali na námestie. Námestie je plné sveta, ako vždy pred veľkou omšou. Svet stojí v skupinách, alebo sa sem a tam premáva. Z protivej strany prichodí don Roko v svojom lesklom, štvorhrannom klobúku, čiernych pančuchách, nohaviciach do kolena a lakových črieviciach, bez reverendy, len tak v dlhom čiernom zvrchníku. Ďakuje na všetky strany, vlúdne, usmievavo, ako vždy, i na pozdrav Nikov. Jeho

oko dotklo sa zbežne mladého páru, obočie akoby sa bolo trochu stiahlo – no úsmev mu nemizne z tváre, ako na znamenie, že nič na svete nenie v stave rozrušiť jeho kl'ud, skalit' náladu predomšovu...

Zato svet zatíchol, od divu alebo zhrozenia... Všetky oči sa obrátili k mladému páru. Čítať v nich rozdielne city. V mnohých podivenie, v iných ustrnutie, v daktorých poľutovanie a najviac rozhorčenie... Niko prestál dosť búrok v svojom mladom, ale pohyblivom živote: neraz ľudia i bočili od neho, i verejne ho odsudzovali. Mal sa teda kedy ostrieľať, utužiť svoje nervy. Stojí pri dievčine i teraz cele nenútene, na rozličné pohľady ľudí odpovedá pohľadom kl'udným, ľahostajným. Akoby sa to všetko jeho ani netýkalo. Katica zas nepozoruje nič. Ona vie iba to cele určite, že pri nej stojí Niko Dubčić, prvý gavalier ostrova, najväčší boháč; jej Niko, ktorého jej už nik nevytrhne, za ktorým vzdychali toľké a beznádejne... Ju si vybral, ju povzniesol vysoko nad všetky...

Jej skromné kamarátky utiahli sa stranou, v nedorozumení. Nemajú sa kedy ani radovať, ani závidieť.

Na vlnách hodvábu priplávala na námestie i naša šora Andrijana, vycifrovaná, lesklá, skvelá, ovešaná zlatom a skvostmi, so svojím komonstvom. Päť alebo šesť slečien a tri-štyri pospolité ženičky ju okružujú a lichotia jej.

„Či ste videli, šora Andrijana moja, čo sa to robí?“

„A čo si počneš, dievka moja?“ pohla ona plecom. „Čo kto hľadá, nájde...“

Prišiel i prešiel šor Ilija Zorković, sviatočne vyobliekaný, s tvrdým klobúkom, ktorý mu sedí trochu nešikovne na vrchhlave. V ruke má palicu, ale nie striebrom kovanú, jednoducho čiernu, ako patrí človeku, ktorý je vo večnom potyku s cirkevnými kruhmi a ktorý môže naostatok prísť i k vyznačeniu, ak náhodou príde chýr o ňom do samého Vatikánu... No nenie to dnes zmeravená osoba úradná, ako bol na procesii: nie, dnes je on človek cele obyčajný, ako ja alebo ty, alebo hádam i o poznanie menší... Doprevádza svoju paniu, šoru Bone, do kostola, ktorá vedie dievčatko asi osemročné a chlapca máločo mladšieho, do chrámu Pána. Áno, paniu, ktorá vedie a spravuje dom a gazdovstvo, sama, podľa svojej vôle, neobmedzene. Šor Ilija je pri nej dosť malý, úslužný a zdvorilý, usmievavý a zhovorčivý.

„Laľa, náš Niko!“ zvolal šor Ilija radostne prekvapený. „Srdca je prostého, v pretváraní sa nevyzná: čo na srdci, to na jazyku... Vidíš kaliku! Pôst sa mu ochladil! No, no...“ a pokyvuje hlavou. „Keby bol nebohý Luka tu, duše mi, zaradoval by sa. Taký pár!“

Na tvári šori Andrijany zahral ironický úsmev. „No a vy čo, šora Andrijana!“ vyzval ju rovno v oduševnení a natešení. Jej úsmev si vysvetlil cele na svoj spôsob.

„Veľmi sa neponížil, to je pravda!“ odpovedá ona. Vidno, že horko-t'ažko čakala, aby mohla verejne proklamovať svoju mienku.

„Ako to ráčite myslieť?“ pýta sa šor Ilija, znepokojený trochu jej prudkým tónom a bleskom v jej oku, a zase naučený rozumieť dôkladne iba to, čo sa povedalo z mosta doprosta.

„Tak ja to myslím, drahý šor Ilija,“ pokračuje ona ticho, ale hlasom rozochveným a s bleskom v jej oku. „Tak, že váš šor Niko pohyboval sa ustavične v podobných kruhoch. Mala sa kedy ošúchať na ňom i tá trocha pozlátky, čo sa kde-tu prilepila naňho. A teraz, keď ľahol do bahna – pozrite ho, aký je hrdý! Myslí si, že je on najčistejší...“

„Nieže tak, šora Andrijana, odpusťte!“ zvolal on zarmútený úprimne. Úprimne ľutuje, že ju takrečeno sám vyzval. On, ktorý nikoho nikdy nenahneval, nikdy nezavdal podnet k nepríjemným výstupom! A tu odrazu taká surová urážka na Nika, ktorého má rád ako syna. „Vybral si dievča, ako vidíme, keď i nie od rodu, ale bez úhony a driečne. Súca tiež bude, bez otázky! Preturuše bývali od stvorenia sveta robotnice!“

„A ja mu gratulujem, môj šor Ilija. Od srdca! A keď jemu neprekáža jej pôvod, nám môže prekážať ešte menej. Šikujú sa, ako svedčí – on sa len ta vrátil, skadiaľ vyšiel. A lepšie tak...“

Šor Ilija sa cíti ako na trní. Rád by dákosi zakončiť nepríjemný výstup, ktorého je šora Bonina cele tichou poslucháčkou. Nerada sa ošklivila nikdy s oslavovanou šorou Andrijanou. No jej muž pozoruje, že sa jeho panej líca začínajú zapáľovať. Preto, aby zahladil stopy ostrých slov, obrátil sa k slečnám.

„A vám, deti, čo – nenie ľúto? Hm, neviem pochopiť, že ste ho nesputnali... No, čo ako, to sa mi nepáči. Mali ste sa lepšie obhadzovať...“

Dievčatá sa rozchichotali, i šor Ilija sa smeje s nimi, až sa mu klobúk kýva na hlave. Nuž triumfuje i on, že tak šikovne zakončil nepríjemnú konverzáciu. Teraz len hlboká poklona – a výstup bude zaokrúhlený, po pravidlách zdvorilosti.

„Ach, kde by ony, nebožiatka!“ zvolala šora Andrijana so zlostným pohľadom na stranu. „Akože by ony – očarovať takú aristokraciu! A potom nebola ani jedna v ústave, schválne – kvôli nemu...“

Šora Bonina zbledla. Túto zlostnú narážku už nemožno prehltnúť. Menovite od nej, ktorou opovrhuje, odkedy ju zná... Akú má ona minulosť? Jej muž kupčil so všeličím, i úžerníčil. Kúpil domec i čosi zemí a nechal čosi i v hotovosti. Pani vedie dosiaľ šikovnú úžeru a rozmnožila kapitál. A v skliepku utáhuje, ako môže, na tovare i váhe.

„Prosím vás, vznešená pani, len nie s toľkým hurtom!“ zvolala teraz už šora Bonina a z očí jej šľahol blesk. Šor Ilija vie, že taký blesk zvestuje búrku, božeuchovaj! „Ja veru

nepochopujem, ako sa vy opovažujete istých vecí týkať... No darmo je, môj Ilija, darmo ma ty budeš šklbať za rukáv keď je raz tak a dakedy i pravda musí zvíťaziť!“ Chudák šor Ilija odstúpil, dajúc pokoj rukávu bojovnej manželky. „Dom Anzulin – zachovajte si to – nenie žiadne bahno. V ňom je všetko čisto, v každom ohľade. Tej čistoty je toľko, že by stačila pokryť fláky všetkých úžerníkov, koľko ich len poslal trest boží na tento nešťastný ostrov. A teraz, porúčam sa!“

A so vztýčenou hlavou, vykračujúc hrdo, prešla popred šoru Andrijanu. Úbohá pani ostala ohlušená po takom nápade. Div mdloba na ňu neprišla.

„No, čo povieš na to, Ilija?“

„Ah – kto by sa bol nazdal dnes, vykročiac z domu, idúc do chrámu božieho, že upadneš do takej ošklivosti...“

„Odkresala som jej dobre, čo?“

„Oh, ty krešeš – no, Bonina moja, ako pravá sekera...“ A chudák šor Ilija utiera krupaje potu na tvári. „Strach a hrúza, čo ešte nedožiješ. Orrori!“

No vzdor pohoršeniu prešmykol sa so zvláštnou šikovnosťou popri žene, aby ju predbehol k svätej vode a nadložil jej omočené prsty, ako sa patrí nežnému mužovi. A pustiac ju už potom pred sebou celým kostolom, kráča za ňou na prstoch k lavici zorkovičovskej, na ktorej snáď pred sto rokmi vydlabali jednoduchým žabykláčom: „Sorcowich“.

„Nech ďakuje bohu, že bolo pred kostolom,“ šepká mu pani, kľakajúc do lavice. „Za ten ústav bola by jej oči vybila...“

„Ach, boh ti pomáhaj, duša – také úmysly pred božím oltárom. Vypovedaj sa!“

„By ja – a čo by mi prišlo zahynúť!“ A na šťastie sa už prežehnala a začala čítať z drobnej modlitebnej knižočky.

Šor Ilija v zmätku neslýchanom zabudol stopovať Niku a jeho snúbenicu. To isté sa prihodilo i šore Andrijane. Ona najprv zbledla a pozdejšie počala jej krv podlievať líce. Keď sa privliekla k lavici, s pôžitkom sa spustila na kolená, šuštiac hodvábom. A keď medzi modlitbou, ktorú číta z bieleho oficija, pomyslí, čo dnes preglgla od tej hladnej pýchy, mráz jej letí po ľadviech a nohy jej stydnú do kolien.

„Ja to odležím, Dorinka moja, uvidíš!“ žaluje sa dievčine z komonstva. „Uvidíš, ja ti ochoriem ešte. Žlč sa mi vyliala – príde na srdce a potom adijó!“

„Keby ste teplej limonády kvapku!“ radí ustarostená Dorinka spod čierneho, čipkového závoja. „Alebo šálku kamomila.“

„V kostole, pod omšou – hlúpa!“

Zato druhí ľudia, menovite dievky, stopujú starostlivo, čo sa robí. Ako Niko podal Katici vodu, ako ju odviezol ďaleko, temer k oltáru – v zmätku chcel ju uviesť do svojej lavice – ako sa ona spamätala a v náhlom hnutí poníženosti spustila sa pod kazateľnou na kolená. Dnes necíti, že je dlážka tvrdá...

Niko sťa v snách stojí v lavici, nerozumejúc, čo sa okolo neho robí. Prebudil sa z omámenia, až keď don Roko zaintonoval svojím nosovým prízvukom: „Ite – missa est – a!“ Omša sa mu nikdy tak chytro neminula.

Keď vyšli z kostola, všetko ustupuje z cesty, prepúšťajúc ich mlčky... On si nevšima nikoho, nedbá o nič, nezáleží mu na všeobecnom odsúdení. On má oči pre Katicu, veselo švitoriac, vedie ju nazad pod Grabovik.

No kritika vzdor tomu nevypadla tak ostro, ako by bola mohla vypadnúť. Šora Andrijana s nikým už neprehovorila. Ponáhľala sa domov napit' sa čím skorej tej teplej limonády alebo kamomila. Šora Bonina kráča víťazoslávne domov. Ako jej je ľahko, ako voľne na srdci! Nenazdala sa ver', že ju čaká dnes taký radostný deň... ,Rozmliaždila som zmiji hlavu. Nebude sipieť. Čiže sa Anzula zadiví...' Iba jej je ťažko, že nemôže ísť rovno k nej. Doma ju čaká päť, ktorú treba nasýtiť, ukojiť a opatriť...

Po obede, len čo sa šor Ilija vyvalil na kanapu „stratiť sa v myšlienkach“ – len čo obriadila detváky, vybrala sa do Dubčícov.

„Ach, kebys', Anzula, vedela, ako som ju precúdila, ľahkú plevu... Mala čo prežívať pod omšou; neviem, či hádam dosiaľ neprežíva. Ani ti nemôžem vypovedať, aká som spokojná!“

„Viem všetko,“ usmiala sa pani záдумčivo. „Vyrozprávala mi Mande.“

„Oh, Mande! Tá klebetnica! Všetko znáša do domu – každé pomyje!“

„A čo si počneš – čeliadka ti je taká. Lipne za škandalom. Viem si predstaviť, ako ostala...“ A tvárou jej preletel úsmev, no zas hneď zmizol v chmárach. „Kto by bol kedy povedal, za koho ty budeš dnes mydlieť tú vznešenú dámu. Ach, Bone moja! Ja som predsa len nešťastná mater... Moje zlaté sny!“

Šora Bonina stisla krčovité pery. Nesmie cez ne vyletieť ani vzdych... Nuž pravda je – snovala i ona, snovala – a spod brda vyšlo celkom druhé tkanivo... No patrí ona k zdravým povahám, ktorých sa hrdza nechytá. Striasla zo seba márne starosti a zas bodro sa rozkrákorila.

„Ah – čo! Azda ani moja Dorica nezahynie. Nuž čo je pravda, pravda je: výhodnejšie by bolo takto – Dorica pod tvojou rukou. Ale keď nemožno – nemôžeme si hlavu tícť. Tvoj zanáhľil – neviem, čo mu sadlo na nos... Nuž nechže bude na prospech a my sa už dáko

zaobídeme. Roky neutiekli, môže i čakať... V našej famílii de Welleschi nikto sa nepamätá, aby bola ktorá dievka ostarela. Všetko sa to povydávalo! Ľaľa, i ja som sa vydala a nebol by mi nikto povedal takto, podľa výzoru... Dostalo sa mi môjho Iliju, všeličo mu vytýkajú, no ja sa nemám ešte čo žalovať, chvalabohu! A či je hádam on vina, že je pokrývka neraz trochu krátka? Treba sa vedieť i skrčiť pod ňou a nevyťahovať priveľmi... Zvlášte keď nieto zjavného nedostatku! Hľa, Dorica vyjde o pár mesiacov z inštitútu a Čareta pôjde hneď dnu. Ako je to pohodlne, že aspoň jedna druhú dočká a neurobia daromný stisk...“

V takých rozhovoroch sa priateľky tešia, až šore Anzule pomaličky zmizli vrásky z čela a ona sa začala chutne smiať. Rozveselila ich i kávička, ktorú Mande doniesla v poriadnych šálkach.

Nikovi sa popoludní ozval Rumenko zo stajne. Preobliekol sa, osedlal ho a vyjachal medzi vinice. Tie teraz už vyzerajú ináč. Lístie a vňať akoby sa boli stratili. Vidno už iba strapce jeden pri druhom, nastýbané ani pátriky. Daktoré sú zrna šťúpleho ako broky – no druhé, ktoré sa bohvie skadiaľ nacicali vlahy, napuchli. Očerneli napospol, ofúknuté modrým nádychom. Iné, čo už dozreli, lesknú sa ani zo skla. Medzi vinicami ľudí mnoho, chlapi všetko pod puškami. Pod figovníkmi hostia sa celé spoločnosti na sladkom žltom plode, ktorým sa stromy odrazu, nevedieť skadiaľ, obsypali... Na miestach sa vtiahli chlapi do krovia, alebo si postavili búdky z chvojiny: z tohoto úkrytu hvízdajú, vábiac na lep ľahkomyseľných „voličov“, vtáčiky drobné síce, ale tučné, lebo sa vytučili na zreých figách. Od rozpustu nevedia, čo robiť a hádžu sa jeden za druhým na prúty s lepom...

Ale Niko pozoruje máločo z týchto krás dalmatínskej prírody, v predvečer obračiek takej milej a krásnej! Hojný, rýchly pohyb koníka lahodí jeho nálade – sladkým myšlienkam, do ktorých zaronil tak hlboko, že ani nezbadal, ako sa Rumenko spotil.

„Počkaj ty, kamarát, zlenivel si v stajni. Vezmem ťa ja zase každý deň na muštru...“ A koník zastrihal ušami a skokom sa vracia k mestu, hojdajúc jazdca sťa kolíska.

Koňa oddal Juremu, nech ho poprevádza. On sa vybral do čitateľského spolku.

V Čitaonici našiel mnoho sveta. Tu pretriasajú miestne novinky, inde hrajú karty. Keď vstúpil Niko, nastala všeobecná, nápadná tichosť... Každému je trápne akosi. Keby bol Niko dnes schopnejší pozorovať ľudí, dovtípil by sa snadno, čo znamená táto zvláštna tichosť. No toľko ostroumnosti nemožno dnes predpokladať pri ňom.

„Ehe – ehe!“ ozval sa šor Mene. „Mňa to neprekvapilo ani najmenej.“

Všetci ustrnuli, čakajú sväte, že ide udrieť na Nika. Od jeho surovej, bezohľadnej povahy i to by vystalo. Podajedni ho obstali, aby mohli prekaziť výstup, ktorý, ak by nastal, bol by

hrozný. „Dvaja kohúti na jednom smetisku – to nejde. Menovite keď je smetisko malé. Ja som predvídal, že sa rozkmotria.“

„Čo z toho vypáli ešte!“ zhrýza sa Zandome. „Bez otázky škandál: pobijú sa ako chlapci. Mene je kalika, keď sa najeduje.“

„Starý ostarel konečne, neodvolateľne – je ozaj starý. Teraz by chcel rozkazovať i Frank i Folnegovič. Či nie?“

„Tak je!“ prisviedčajú mu zo všetkých strán. Všeobecné oduševnenie. Odlahlo im, že nastal taký neočakávaný obrat. Pozerajú s povd'achnosťou na šora Meneho, že predsa nie je surovec. Tí, čo ho obštúpili, vzdialili sa zase, len aby ho mohol vidieť každý, veľkého diplomata a štátnika.

„A teraz sa ja pýtam: kto zvíťazí?“ rozkročil sa, založiac ruky a slediac pohľadom po poslucháčoch. Kochá sa v nich, vidiac, s akým očakávaním pozerajú naň, obdivujú jeho ducha. „Lahko veru uhádnuť! Folnegovič je pohodlný – Frank zas pilný ani mravec. Kto by tu pochyboval?“

„Tak je,“ zvolalo dakoľko hlasov.

„A to je najhoršie, moje deti! Ja mu nedôverujem, pánu Frankovi. Nevieš nikdy, čo má za lubom. Kto môže určiť, kam dovedie taký človek stranu? Starý mal pevné zásady, ako takí ľudia tuhí, neoblomní: tento tu má nekonečnú ambíciu a potom, nezabúdajme, ľudia moji,“ dodal, pozdvihujúc prst na výstrahu, „nezabúdajme, že je žid, bárs i pokrstený.“

„Áno – to je dôležité,“ prisviedčajú podajedni. Druhí, čo sú hádam viac prívrženci Frankovi, ut'ahujú sa urazení.

„Sempre questa brutta politica!“ vykrikol bývalý oficiál daňového úradu, teraz v penzii. „Načo strcať nos do vecí, ktoré sa nás netýkajú? Páni spoza Velebita nech sa i pohrdúšia, ak im je d'aka. My nemajme s nimi spolkov. My sme pre seba, a oni nech sa tam hryzú...“

„Ohó – pane!“ vykričko ich odrazu hŕba. „Tak to nejde! My a oni sme jeden národ – my tvoríme jedno telo. Autonómia Dalmácie – to je stanovisko prekonané.“

„Dost' zle, deti moje – dost' zle!“ pokyvuje oficiál hlavou. „Vidno, že sme ešte deti. Aspoň ja pripojím sa radšej k strýcovi, ktorý mi má z čoho dať, ako k bratovi, ktorý nemá nič.“

„A čo nám dala Austria?“ vykrikli zas jedno desiati.

„A ako vám má čo dať, keď sa jej chystáte podchvíľou vymknúť. Pozrite len, ako dáva Bosne! I cesty, i telegrafy, i fabriky.“

„K Itálii by ste vy chceli – k Itálii!“

Oficiál mácha rukami.

„Nechcete, lebo nemôžete...“

„A vy chod'te pre mňa,“ rozkričal sa oficiál v hneve, „kde chcete, pripojujte sa... keď sa spriahnu dve biedy, bude z nich bieda dupľovaná. Nech na vás orú kdejakí politikári. Dnes Frank, zajtra Folnegović, o týždeň Bellabocca, a či už ako sa to zovú...“

Celá spoločnosť sa rozchichotala, ako vždy, keď pán oficiál zaviazne v politike. Hádže rukami veľmi smiešne, v argumentácii má čudné kotrmelce, že každá dišputa, kde sa on zamieša, musí sa skončiť všeobecným smiechom. Preto ho i trpia ako člena spolku, vzdor zmýšľaniu talianskemu.

„Naopak!“ zvolal kaplán, keď smiech utíchol, „my musíme všemožne pracovať na spojení s Bánovinou. Tamojší politikovia sa pokazili – politika ich pokazila. Treba bezzištných ľudí, ktorí neslúžia ctižiadosti, ale majú pred očami blaho národa...“

„A kde sú vám tí ľudia?“

„Ha, počkajte!“ zvolal šor Baldo, ktorý je tiež, to sa rozumie, za spojenie, hoc sa mu nepáči všeličo v strane práva. Je, ako ho má mládež v podozrení, potajomný obzoraš. „Kým sa bijú tí dvaja – príde tretí kohút a zrno im odnesie.“

„Héderváry,“ pokyvuje šor Ilija hlavou. „Nikdy som sa nemohol oduševniť za tých vašich pravašov! I teraz pracujú Hédervárymu na ruku. Oslabujú seba i opozíciu... A biskup len mlčí a mlčí...“

„Biskup nehovorí, ale dáva stovky a tisícky!“ zvolal šor Baldo.

Mládež umĺkla ako vždy, keď sa spomína meno biskupovo. No šor Baldo sa nedá zastrašiť mlčaním. Opisuje slávu biskupovu: veľkolepú katedrálu v Djakove, obrazáreň, ba spomenul i jeho majere a hory. Chváli, aké má kone, koľko záprahov, spomína jeho neobmedzenú pohostinnosť...

No i mládež sa má čím pochváliť. Spomína veľkú chudobu Starčevića, puritánske mravy, rozhegané kanapy i zlé cigary...

Slovom stalo sa i tu, čo sa obyčajne stáva: politická dišputa rozliala sa v neplodnej, otupnej púšti osobného kultu a zbožňovania alebo i znevažovania. Jedni dvíhajú jednotlivcom oltáre a druhí ich zas rúcajú.

Iní nahliadli neplodnosť takýchto dišpút. Vhlbili sa radšej do novín a krmia dušu a srdce dennou politikou, čiže polemikami tiež povahy cele osobnej alebo chlebíčkárskej. Nepríde im na um ľutovať drahý čas, ktorý sa takou lektúrou nemilobohu mrhá a nadovšetko poľutovať tých, ktorí za chlebík musia také veci písať.

Najlepšie zo všetkých robia tí, čo odpoľudnia zaľahli sem, zvliekli kabáty a drhnú preferans a terciu. Pre nich nieto politiky ani plemie. Iba tu i tu čo sa rozkričia po skončení

hry, nadajú si do babrákov a bibasov a znovu zas miešajú karty. Hnevy pri kartách a v dobrom manželstve nemajú vraj trvácnosti. Hra ich zaraz zvedie na chodník svornosti, opravdivých kartárov.

I Niko si zastal k nim a stopuje hru dosť pozorne, aby zahnal nechť, ktorú v ňom vzbudzuje politika. Tu pocítil na pleci mäkkú teplú ruku.

Za ním stojí priateľ Zandome. Hľadá mu rovno do očí svojimi sivými očami, v ktorých ustavične pohráva úsmev, neraz figliarsky.

„Či ti môžem gratulovať?“ pýta sa ho ticho.

„K čomu?“ A Niko žmurká tuho, aby vyhol tomu posmešnému, prenikavému pohľadu.

„Noženo! Len sa nepretvarujme! Starí kamaráti – neznáme sa vari! Gratulovať k tvojmu najnovšiemu triumfu!“

„Áno,“ odpovedá Niko cele vážne, niečo chladno. A poberá sa do chodby, kde nie je nikoho a dá sa bez svedkov zhovárať. Zandome ide za ním, zakvačiac sa mu pod ruku. „Len aby si tento triumf, ako ho ty zovieš, neprirovnával k tým, kde sme boli kamaráti,“ doložil Niko tým istým tónom. „Často, vyznám ti úprimne, hanbím sa za ne. Bolo by aspoň omnoho lepšie, keby ich nebolo bývalo.“

„A ja – ja nebanujem,“ odpovedá Zandome. „Život nám podáva najviac tnie: prečo by neodtrhol i kvietok, keď sa mi nadhodí? Bolo by to také jednotvárne – samá korektnosť, prísnosť! Ináč ti neverím – nie! Ty si šelma!“ A hrozí mu prstom s tým istým úsmevom v očiach... „A máš veru pravdu, svätú pravdu – predošlé triumfy nemožno prirovnávať tomuto. Preturuša – to ti je perla, hviezda, diamant, skvost jedným slovom!“ A oči mu zaihrali zvláštnym bleskom a nosové krídla sa zimnične dvíhajú.

„Ty sa mýliš, môj sokole. Krivdíš dievčaťu a naostatok i mne. Vec je cele seriózna.“

Zandomemu vyhasol blesk v očiach. Hľadá na priateľa kosmo, v nedorozumení.

„Veru tak, priateľu. Na takto rok budeš hľadiť na vec druhým okom. Vtedy už bude ona ženou Nikolu Dubčiča.“

Zandome krúti hlavou a na tvár akoby mu bola vysadla zamyslenosť... No hneď sa spamätal a pozerá na priateľa srdečne.

„Smel by ti poradiť niečo?“

Niko sa mu poklonil.

„Dobre. Ak ti ide o ženu, manželku – nebolo ti zato treba ísť až hen pod Grabovik. Ďaleko je to, kamarát, mrcha chodník... Krásavíc nájdeš hŕbu i medzi našimi, len otvoriť oči. Katica ti nepristane... Ty ma rozumieš a nemaj za zle.“

Nikovi sa počínajú naberat' okolo obrv vrásky. No úprimnosť v pohľade priateľa, rozpomienka na spoločné podniky, vydarené i smiešne, odzbrojujú hnev a hrdosť. Zandome vidí, čo sa v ňom deje a vie veľmi dobre, až pokiaľ sa smie odvážiť.

„Ja čo na srdci, to na jazyku,“ pokračuje Zandome, „aspoň s tebou tak. Nepochybuj o mojich citoch... Ani mravokárcom som nie – to je pole dona Roka, prekášať mu nejdem. Vieš sám, ako som nepredpojatý v istých veciach... Ale vzdor tomu vyznám, že by sa neopovážil vziať si takú Katicu. Veď i medzi seberovnými vyjde neraz manželstvo – nerovné. Muž nevie, ako mu žena zmýšľa, žena zas nerozumie muža. Na to nájdeš príkladov v hojnosti; ak sa dobre rozhládíš...“ a tu v oku Zandomeho zahral zas jeho figliarsky úsmev; „príkladov, vravím, nájdeš i cele blízko okolo seba... No v takom páde máš aspoň útechu, a to tú: osud mi nadelil takú hrivnu a ty si ju, kamarát, drž a rozmnožuj. Možno má to byť i pokuta za hriechy, staré i nové...“ Tu sa i Niko usmial na dobrej vôli priateľa, ktorý i nepríjemnosti života vie brať z veselej strany. „Padne ti tým ľahšie pozerat' takto filozoficky na tvoj kríž, lebo ti nebo dalo neoceniteľný dar: že privykneš totiž pomaličky a nenazdajky na večné šomranie a vyhúdanie sťa mlynár na hrmot svojho mlyna. Potom taký čert, i keď je čertom, zachová predsa len isté pravidlá a formy. Verejného škandálu sa bojí napríklad ako čert kríža. A to je predsa len veľká výhoda. Aspoň svet netuší, v akom ty plávaš blahu...“

Niko hľadá na Zandomeho súcitne. Tuší trpkosť, muku, ktorá sa skrýva za týmito žartovnými rečami; tuší i bôľ i sklamanie, ktoré priateľ drží pre seba. Čo sa týka verejného škandálu – bolo by i toho dosť, keby nebolo povahy Zandomeho, ústupčivej a zmierlivej i taktiky dômyselnej. K takejto trpezlivosti čerpá silu z rozpomienok na výčiny mládenecké i na priestupky novšie... V pokušení náš Zandome veľmi rád podľahne.

„Po takejto spovedi hovorme o tebe,“ pokračuje Zandome tónom vážnym. „Chcel som len poukázať, že jestvujú isté rozdiely, priehrady, ktoré neslobodno prekročiť, ak nechceš byť potrestaný. Postavil ich život sám, vytvoril pomaly, nepozorovane a teraz ti stoja, nevie nik, načo sú... No pomstí sa na každom, kto by ich chcel ignorovať, znevažovať alebo rúcať. Za priehradou ti je druhé ovzdušie, druhý mrav, druhé pochopy, druhé náhlady a môžem temer povedať, druhá viera a náboženstvo...“

Čo máme my s ťažakmi spoločného? Žijeme s nimi, stýkame sa s nimi denne a predsa koľko vecí temných, záhadných v ich byte a živote. My sa v nich nevyznáme, stojíme pred nimi udivení v nedorozumení... Nuž, braček, v také sféry zaletieť tu i tu hosťom je interesantné, zábavné a veru i vábne – to uznávam; jesto v takej premene mnoho pikantnosti. Veď i ja sa rád dávam na také výlety a zálety... No ostat' s nimi, zviazať sa neodvolateľne, zapustiť korene do takej pôdy – nie, na to sa nedám, nemám odvahu ani podnikavosť.“

„To sú ti, Zandome, bežné náhľady, všeobecné pravidlá. Páchnu starinou. Budú hádam spod nich i výnimky.“

„Ja na výnimky nebárs rátam. Výnimkami sú preto, že sú zriedkavé. Kde je záruka, že práve ja mám byť tou zriedkavou výnimkou?“

„A potom ja by mohol na druhý spôsob uvažovať,“ začal Niko už teraz nenútene a tónom hlbokého presvedčenia. „Ja som vyšiel z ľudu, dušou i telom patrím ľudu. Môj otec ešte kopal. Čo na tom, že ma odchovali trochu v druhom vzduchu – napáchnutom benátskym zemianstvom, ktoré beztoho už nemá platnosť? Vo mne je predsa len krv ťažacká... K tomu som ja prvý statkár v meste, boháč – moja je povinnosť pomáhať ľudu, dvíhať ho mravne i hmotne. Ja si musím získať jeho dôveru bezpodmienečne: a vieme, ľud dôveruje najväčšmi svojim... Vidíš teda, jedna z jeho dcér bude mi mostom, ktorý ma dovedie k srdcu ľudu...“

„Koľko rečí na vyslovenie takej jednoduchej pravdy,“ usmial sa Zandome.

„Ktojej napríklad?“

„Katica sa mi páči, preto si ju beriem.“

„Na to som práve chcel prísť.“

„Viem, lebo je tak: ona sa ti ľúbi i bez tej garnitúry, ktorou si ju obložil... No ja ti poviem ešte jednu pravdu – takú, čo zodpovedá skúsenosti: že ľahšie dosiahaš svoj cieľ, ratovanie ľudu totiž, keď ostaneš na svojej postati, keď sa neznížiš... Pozri, tvoja mater! Ona je i statkárka, i zemianka, i hrdá i v ničom si nezadá – a ľud má predsa k nej i dôveru, i ľúbi ju. Tak by nepochybne ľúbil i jej syna, i keby nemal za ženu Katicu Pretúrovú. Dobrá vôľa sa vyhľadáva predovšetkým, ktorú ty máš a ktorá mne chýbuje. Ja som ti slabý stvor v takých veciach a mám svoje zvláštne náhľady. No o tom potom. Nateraz som rád, že som vypovedal asi všetko, čo mi bolo na srdci. Tebe rovno do očí. Druhí budú menej úprimní – na to ťa upozorňujem napred...“

„Hovorí sa teda všeličo!“

„Kdeby nie! Ty si osobnosť, o ktorú sa celý svet zaujíma, menovite ženský svet. Závidím ti, bratku! Koľko ich zavzdychalo dnes pre teba! Ináč či sa hovorí, lebo nehovorí – nakoľko ťa poznám – teba to nebude mýliť...“

„Ani najmenej.“

No vzdor tomu obľala ho horúčava. Nie je naučený trpieť odpor, chcel by ho zdrviť. No kde ho hľadať? Je všade a predsa zas nikde....

Tak ďakujem ti, Zandome. Ty si predsa len priateľ!“

„To vieš i bez ubezpečovania. Ba sľúbil by sa ti zaraz i za starejšieho – viem, budeš preň v pomykove. No nejdem. Lebo po prvé do tých čias máme ešte celý rok a po druhé neviem, čo by povedal na to môj domáci regiment. A tak radšej nech i táto otázka ostane visieť.

Rozlúčili sa tuhšími priateľmi, než bývali, i veselšie a spokojnejšie, než sa nazdávali spočiatku. Niko, keď vstúpil do čítárne, spozoroval teraz už hneď neúprimnosť i pretváрку, i škodoradosť. Reči Zandomeho otvorili mu oči.

„Teda hovorí sa – hovorí... No nech hovoria, podliaci!“ A vzdor ľahostajnosti, s ktorou sa chcel vystatovať, pečie ho to, že nemôže vydržať dnu a poberá sa von. „Nech hovoria – a ja vzdor tomu mám svoj smer, svoj cieľ... Čoho sa jeden Zandome durí, na to sa môže odvážiť Niko Dubčić. Načo by potom už bola smelosť a odvaha a nadovšetko – viera v dobro. Veď dobro má svoj stánok všade. Chalupa má naň tak právo ako i palác. V morálnom svete privilégiá nemajú, chvalabohu, ešte platnosti.’

„A ja ťa predsa musím vyslobodiť,“ zastrája sa Zandome, hryzúc červenkasté fúzičky, „musím z pút tej krásnej bosorky. Ale ako – ako, Zandome, to ti je hák, a čertovský hák.“ So zvesenou hlavou prechádza sa po dvorane medzitým, čo udierajú päste hráčov o stôl.

Na ulici je už tma. Nevidí Niko ničoho, iba kontúry bielych domov a krovov. V sluchách mu bije rozbúrená krv. Dobré mu padá večerný chlad: chladí krv, krotí búrku... A keď sa utíšil, prvý pocit je, že je on už teraz osamelý, akoby vystrčený. Všade pusto, prázdnota... Synátor šory Anzuly a kapetana Luku opustený od všetkých, opovrhnutý!

„A čo preto? Oстане mi Katica!“

Pustota, osamelosť sa tratí – on dvíha hlavu dohora, s hrdosťou opovrhujúc všetkých, čo sa odhodili od neho. Čo ho do nich? On vidí nivy budúcnosti obliate čarovným svetlom, kúpajúce sa v opojnej vôni. Čo mu môže škodiť osamelosť?

Sám nevie ako, iba keď sa našiel na konci mesta. V tých stranách, kadiaľ sa ide pod Grabovik. Biely dom Pretúrov odráža sa váblivo od tmavého úzadia stráne, s driemajúcimi česmínami. Tam dlie jeho zlato, jeho poklad... Prešiel ani vo snách popri spoločnosti šuhajov, porozvaľovaných pod obecnou lampou na múrikoch; dnes, že nieto mesiaca, lampa je zažatá. Zamĺkli šuhaji, zhliadnuc pána na tomto opustenom chodníku. Uľahli, utajili sa, štuchajúc sa laktami. A keď zahla jeho driečna postava za uhol, šepli: „K Preturuši ide!“

„Dobre jej vychodí! Šora Kate bude, a nám deliť bochnice. Viem, zmenší ich o polovicu naraz.“

„Niet horšej veci, ako hladný keď sa dostane k válovi...“

„Čušte, prosím vás,“ zahriakol ich hlas, v ktorom sa trasie jed a rozhorčenie. „Všetko by zmlátil na kašu!“

Zatíchli. Postava Paškova sa vystrela, hlava sa vyzývavo podvihla.

„Chlapci – pôjdete so mnou? Nám všetkým je hanba! A čo naostatok? Nech ma vsadia do Kapodistrie, ak chcú!“

„Paško – maj rozum! Nehodno sa oškliviť, a keby pre koho...“ „Nebojte sa – vás nik nelapí. Prehnali sme druhých – čo by sme nie jeho? Nech má pamiatku!“

Chlapci hotoví, poskákali na nohy...

Niko voľným krokom poberá sa „k bielym dvorom“ svojej snúbenice. Vrátka na bráne sú zatvorené, závora zdnu zatisnutá. Tak býva každý večer v dome Pretúrovom, tak bývalo od pamäti sveta, lebo tak vyžaduje starý mrav... V dome a vo dvore tichosť tajomná, ba sviatočná. Taká tichosť môže byť len nad domom sedliaka, keď zletí naň prvý sen na mäkkých perutiach. Ako pretrhnúť mier posvätný? Niko pocítil v duši niečo ako zlodej... I zľakol sa, keď mu vykrikol kohút nad hlavou, zo starej česminy, tento verný strážca, ktorý zaspieval i Petrovi, keď zaprel Pána... Kdesi od stráne ozval sa brutálny rev osla. Posvätná tichosť zmizla – už mu nenie toľme otupno hrať sa okolo závory. Kohút výstražne kriká, i sliepky sa počínajú ohlášať. Z domu čut' tlmené hlasy a o chvíľu ľahké kroky. Závora sa zvrtila, zaškrípala, dverce sa otvorili a v nich Katica, ešte oblečená.

„Práve som chcela ľahnúť, keď som vás čula. Prečo ste nič nespomenuli, že prídete? Boli by sme čakali.“

„Keď ma to teraz nadišlo. Sám neviem ako... Bolo mi clivo, pusto, zatúžil som za tebou. Tak som prišiel...“

A zas mu zišiel na um rozhovor so Zandomem, i ťažoba osamelosti, čo ho potom napopáckala. Teraz sa mu to všetko zdá ako škaredý sen. Na nivách života kvitne zas kviet'a, jagá sa nádhernými farbami.

„Ako pekne od vás!“ raduje sa ona a držiaca sa za ruku idú k lavičke pod stenu. Tam sedia, Niko mlčí, opája sa vzduchom, ktorý i ona dýcha. „Ah, nebol by zaspal do rána – nech ťa nevidím, nečujem tvoj hlas ešte raz...“

Každé jeho slovo, každé dýchnutie sála šťastím a túžbou. Ona vidí, že on je už jej – už jej ho nikto nevezme. Cíti, akú má nad ním moc, ako sa on podriaďuje jej vôli. A v duši sa kochá, raduje sa, triumfuje...

„Len či to bude vždy takto!“ vydýchla ona s novými pochybnosťami.

„A akože? Ja si žiadam, aby bolo vždy, až do smrti...“

„Ako je to čudné – nemožno temer uveriť. Ja z nízкости – ah, ako by bolo pekne, keby ste boli z našich, mne roveň!“

A naklonila v zabudnutí hlavu na jeho plece. No hneď sa strhla. Vyriekla nepravdu. Ved' jej Paško bol roveň a čo mu urobila? Práve to ju privábilo k pánovi, lebo jej nebol roveň!

Nikovi zase zišli na um Zandomeho reči, jeho výstrahy...

„Ty budeš roveň mne i každej panej v meste. Neboj sa. Mama raz pristala, nemáš sa čoho báť.“

Stisla mu ruku svojou rukou, horúcou, mocnou. „Ja ju budem slúchať, milovať...“ riekla s oduševnením, prekypujúc povďačnosťou k nej, k nemu, k celému svetu... Prijali ju, vyzdvihli, ožiarili šťastím a bohatstvom – ako by nebola povďačná? V žiari toho šťastia zapadla čudná podoba Pašku, neskromného, surového, ktorý si čosi namýšľa, osobuje...,

Všetko sa dá prekonať, všetko premôcť, kde je láska,“ odpovedá on ako na svoje námietky. „Ešte nás budú spomínať, požehnávať a to práve pre teba. Ty si spomedzi nich, ty si moje srdce im naklonila. Práca je veľká, pole zapustené, rozsiahle...“ A ona pozerá naň, čo to on vraví za divné veci, ktoré nemajú ani zmyslu, ani nestoja s ňou, s jej láskou v žiadnom spojení.

„Ty si mladá, vtipná, učenlivá. Do roka sa premeníš v paniu, akoby si sa bola rodila v prvom paláci. Prečo by sa dal zastrašiť kadejakými strašiakmi? Hlavné je láska a súzvuk sa už dostaví.“

„Ach, ako ma on rád!“ myslí si ona. „Nemohol zaspať, kým ma znovu nevidel!“ A primkla sa mu bližšie, z povďačnosti a radosti.

„Ja budem bdieť nad tebou, ja ti budem rovnať cestu, aby ti nebolo ťažko,“ posmeľuje ju on. „Neboj sa. Druhé privyknú biede, prečo by sa nevžila moja Katica do bohatstva? Ved' má také krásne spôsobilosti! Či je tak?“

„Oh – to je ľahko – ja sa naučím...“

„No vidíš! Ved' ja hovorím, že ty budeš, ako čo bys' bola z paláca!“ zvolal on s oduševnením, privinúc ju k sebe.

„Veru ani rok nebude treba – zaraz, len chcieť...“

„Akoby nie! I ja myslím... Predovšetkým usiluj sa zapáčiť mame. Prichádzaj k nej, nech ťa pozná, obľúbi... Pri nej sa naučíš poznávať všetky spruhy, ktorými budeš kedysi hýbať!“

„Ako krásne hovorí – ako krásne, bože môj!“ myslí si ona. „Aká som ja šťastná, bože môj – ako mne bude dobre!“

A utíchli obaja, pritúlení jeden k druhému, obaja naplnení šťastím, brodiac po nivách budúcnosti, plných kvietia, vône a jasu...

Udrela jedenásta, keď vyšiel starý Mate pred dvere pozrieť, „či sa nezberá na dážd“. Nikovi to pripomenulo materinu narážku, že má zachovať pomer ku Katici čistý, bez

poškvrny... Zobral sa s ťažkým srdcom, v povedomí, že nedoriekol všetko, čo mal na srdci, ledva že len načas a toľko jej má povedať... Ona ho vyprevadila do dverí, kde sa rozlúčili dlhým, nekonečným bozkom, akoby sa lúčili navždy a nie do zajtra. Ona pozerá za ním, ako sa pohybuje chodníkom do údolia, kým nesplynula jeho driečna postava s tmou nočnou v temný, neurčitý chaos. Potom načúvala hudbe jeho pružného energického kroku, ktorého ozvena tak jasne dolieha k nej tichou nocou...

Tu odrazu čosi čuplo, sť a keď padne niečo. A čuplo zas, dva-tri razy...

„A čo to za zbojník!“ čuť Nikov hlas rozliehať sa naďaleko. „Kto to hádže?“

Ale odpoveď nepočuť, iba to cupkanie, teraz ešte častejšie.

„Kto sa to opovažuje?“ kričí Niko v hneve do hluchej noci, ktorá zakrýva tých, čo hádžu, neodpovedajúc ničoho.

A už sa nečuje ani Nikov rozčúlený hlas. Čuje sa len, ako padá, prší kameň a medzitým jeho krok nie odmeraný a energický, ale rýchly, ktorý sa viac podobá skoku, ako zaberať dohora k mestu, sprevádzaný dažďom kameňa.

I on teda proboval, čo znamená skákanie pred kameňom... Keď nevidíš ničoho, iba čuješ, ako ti padajú skaly husto jedna za druhou, za päťami, vytrvale, metodicky. Tu neprospeje osobná zmužilosť. I najsmelší berie nohy na plecia, keď čuje padať kameň za päťami. Nehanbí sa utekať ani udatný, len aby skôr prebehol priestorom, ktorý obsadila kameňujúca kompania. Lebo ak hra má vypadnúť, ako svedčí, kameňujúcich musí byť hodne rozostavených rad-řadom – aby nasledujúci mohol začať, kde predošlý nechal...

Niko dobehol do mesta s rozpálenou tvárou – rozpálenou nie tak od behu, ako od jedu a hanby. Jed je tým väčší, že nemožno chytiť vinníka, ktorý sa ukryl kdesi za plotom, aby sa naň vypomstil.

„Paško Bobica!“ mihlo razom Nikovi hlavou. Zišlo mu na um, ako onehdy preletel popri ňom na mule, ako mu vyzývalo hľadel do očí... On, Niko Dubčič, musí utekať pred dákymsi Bobicom! Aká potupa!

I Katica cíti hlboko tú potupu. Každý kameň akoby jej bol padal na srdce, uveličené, preplnené radosťou a nádejami. I ticho nastalo a ona vždy stojí, načúva a trasie sa na celom tele... „Možno ho trafili do hlavy a on ostal ďakde na chodníku. čo majú proti nemu?“ Vyšla na chodník, že pôjde pomaly dohora, presvedčiť sa, či ďakde neleží... Vtom sa ozvali hlasy a smiech. Uchýľila sa za česminu pri chodníku a načúva.

Hlasy a smiech sa blížia.

„Nepôjde ten už nocou tadiaľto!“ smeje sa jeden.

„To už nie! Nie blázon – tak letieť!“

„To nestojí nič, keď nedostal ani jednu do hlavy!“ odsekol mrzutý hlas. Katica v ňom poznala hlas Paškov...

Uchýlili sa medzi záhrady a chodníkmi pomedzi ploty a múry povkrádali sa zas do mesta a roztratili sa v tmavých uličkách.

Rozochvená sa pobrala do domu. Teší ju aspoň to, že ho netrafili do hlavy.

X / Oberačka

Nastala oberačka!

Ráno vstávať do dňa, líhať neskoro. Celý deň skákať, vrtieť sa, obhadzovať v poli i doma a predsa sa nežalovať na ustatosť. Oh, krásne dni, kde sa zberá požehnanie božie, pri speve oberačiek, došlých zo spevného Zagoria: zberá sa odrazu na hrsti, na koše, na putne do obrovských kadí, kde ho kyjmi pučia, gniavia na hustú kašu. Po uliciach a poľných chodníkoch zo všetkých strán ozýva sa neprestajný dupot mulov a mulíc, obťažných koženými mechmi. Po dva sa nadúvajú na samári sťa gajdy, v nich ločká hroznová kaša, premokajúc okolo hrdla a na stehnách mecha, kde sú pookrúcané špagáty. Za statkom letia upachtení pohoniči, pokrikujúc a strkajúc obrúčkami na svojich korbáčoch. Druhí, čo sa vracajú prázdni do viníc, vysadli na mula a letia besným úprkom po nové breňa, strčiac prst do ucha a vyspevujúc hulákavo. Ryčanie oslov, vždy bočných a neúnavných, ktorých i teraz, hoci sú i strhaní robotou, nadchodí besnota, keď sa stretnú s mulicou alebo oslom.

Nuž trma-vrma od svitu do noci, bez prestania. Všetko je pohrúžené v robote. Nikto nemyslí na dom ani kostol, na spanie a pohodlie – všetko zaujala jediná náruživosť: ponapíňať kade a sudy, koľko ich len jest vo dvore a v pivnici, sladkým mocom vínnej révy.

Nikto sa nežaluje na ustatosť a zmalátnenosť. Každému žiari úsmev na tvári, bodrosť a veselosť. Težak je plný sebavedomia a hrdosti. Inokedy pokorný, plný zdvorilosti a poklôn, vykračuje si dnes hrdo ani kráľ, so zalomenou hlavou, s čiapočkou nad uchom. Ak ťa pozdraví, pozdraví ťa mimochodom, z milosti; ak pozrie na teba, pohľad jeho vraví: „Ja som, čo som a ty si obšivkár, lebo žiješ zo mňa...“

U Dubčícov je ani na jarmoku. Honci dochádzajú a odchádzajú, po jednom i po hrbach. Neraz sa ich zhrnie, že celý dvor dudnie pod konskými kopytami. Niko sedí pred cieňou v svojom trojnohom kresle s knihou na kolenách. Do nej vpisuje, kto koľko odovzdal, či na dlh a či z dôchodku. Jure skáče s celým štábom zagorských šuhajov, krásne urastených, mocných,

kydá kašu hroznovú do mier a stadiaľ do kadí. V každej kadi druhá brečka: V jednej biela, v druhej červená, v inej zase čierna. Vzдор trme-vrme, náhleniu a skákaniu, každá vec má určité miesto, každý človek vymeranú úlohu. Ak kto pochybí, zasekne celý stroj a nastane všeobecné rozčúlenie. Rozčúli sa gazda, rozkričí sa Jure, Vlasi začnú cifrovane kliat' a muly pod mechmi plnými netrpezlivo dupkajú. Ba podsadne ich neraz kýsi d'as, počnú sa hrýzt', ryčať, skákať, vyhadzovať...

Z kadí prenášajú kašu Vlasi a Vlachyne pod preš a či už turne, a to na hlavách, ako je tu obyčaj nosiť bremená v dosť hodných šafl'och. Z nich sa neraz preleje sladký lepkavý mok a steká dolu tvárou a po hábach. Pekný národný kroj vlašských krásavíc premenil sa v obaračkovú uniformu, zalepenú muštom. Krdle včiel a osí roja sa okolo kadí a okolo Vlachov a Vlachyň. Pod cieňou sú turne, preše novej i najnovšej konštrukcie, medzi nimi je i primitívny prvotný preš, aký bol bezpochyby v móde ešte za rímskych časov, solídny, impozantný a jednoduchý. V ňom tlačí Vlach nohami kašu, sť'a keď Slovák tlačí kapustu, a pod jeho stupajami syčí a cedí sa mušt pomedzi šranky a steká žliebkom do kamenice, zakopanej v zemi. Keď sa šranky naplnia terkeľom až dovrchu, odhodia ich a terkeľ opášu mocnými, hrubými povrazmi. Na túto furmu položia hradu, ktorú šrauba potíska nadol, pod mocnými ramenami Vlachov. Na taký spôsob neostane ani zrnka celého, mušt sa vyprešuje do kadí, kde bude vrieť do zimy, kým ho nevypália na rakiju. Novšie a najnovšie turne sú zariadené na hriadle a páky. V nich sa hrozno veľmi snadno chytro a dôkladne vyžmýka. Z nádržiek sa mušt pumpuje a vedie dlhými kaučukovými cievami do sudísk, ktorých sú dlhé rady rozostavené v pivnici.

Toho roku prevzal Niko velenie nad touto komplikovanou robotou. Matka iba tu i tu zíde do dvora a poprezerá, čo sa robí. Jej príchod dostačí, aby sa utíšil najhorší zmätok. Jediný pohľad – a ona už vie, kde je počiatok neporiadku. Dakoľko slov tichých a krátkych a už zase tečie všetko v najlepšom poriadku. Sám mladý gazda cíti, ako pod jej pokojným pohľadom stratí sa i v ňom najhoršie rozčúlenie.

I v kuchyni je neobvyklá činnosť. No vzdor tomu nikto by neuveril, že sa tu varí ani v ktoromkoľvek veľkom hostinci – pánom, čeliadke i celému zástupu Vlachov a robotníkov, čo sú vo dvore i tamvon po viniciach. V určenú hodinu je obed hotový i v jedálni paláca, v čel'adnej izbe i na dvore. O jedenástej večer utíchne všetko. Každý sa poberá na odpočinok, ustatý, utrmácaný. Iba čo Vlasi, táto rasa obrov a železných ľudí, po denných lopotách trkocú ešte okolo vatre na dvore, alebo pri hundravých gusliach vyspevujú svoje nekonečné, monotónne piesne, alebo vystrájajú šanty s robotnicami Vlachyňami,

V jeden taký obaračkový deň, že si sa nemal kedy prežehnať, dohnal Paško Bobica hospodárovi dôchodok. Niko, keď zazrel jeho vysokú, hrdú postavu, keď zachytil v jeho oku zlostný, vzdorovitý blesk, zastal v práci a obzerá si ho vnímavo. Zišiel mu na um nočný výjav, keď musel skákať pred skalami mládencov – presvedčený, že Paško bol všetkému pôvodca... Stisol zuby, pred očami mu naskakujú iskry. Jeho potupiť, na posmech obrátiť pred ťažackou mládežou! Ostro pozerá medzi oči tomuto sedliackemu hrdinovi, ktorý každým pohľadom, každým pohybom akoby ho hľadel vyzývať, potupiť... akoby mu chcel ukázať silu, zručnosť svojich údov: pohybuje sa so vztýčenou hlavou, s čiapočkou nad uchom. Sebavedomie mu žiari z očí, smelosť a odhodlanosť. Chodí medzi svetom sťa aristokrat dáky, sťa pán a gazda: a čo je nepríjemné – každý mu ustupuje z cesty, ochotne a dobrovoľne, uznávajúc jeho nadvládu...

Na mrkaní zas dohnal Paško svoj dôchodok. Vo dvore sa už trochu prečistilo, cudzieho sveta málo. Čo ešte ich bolo, poodprával ich Niko. Pašku si nechal naostatok. Uvidí on, kto bude tu hlavu dvíhať!

Paško vyprázdnil mechy, vytriasol ich statočne nad kaďami, aby hospodárovo neodniesol ani kvapky. Prázdne mechy priviazal pekne poskladané na samár a že pôjde. Tu zakýval naň mladý gazda a vedie ho do pivnice, ktorá je ešte prázdna.

Stoja zoči-voči, sami dvaja, ako nikdy dosiaľ. Na slepom okne kmitá svetlo kahanca, nezdolejúc vyhnať hustú tmu z kútov a spod klenby. Tamvon pokriky, robota – tu tichosť temer ako v hrobe. Merajú sa pohľadom, jeden druhého, oko im iskrí – v oboch skrsla myšlienka: „Najlepšie by sa bolo odrazu porátať...“

„Ty sa teda nazdávaš, že ma zastrašíš!“ začal Niko tlmeným hlasom, ktorý sa nesie dudnavou ozvenou v prázdnej pivnici. „Azda ma držíš za zbabelca!“

„Ja by bol zbabelec, podliak, keby sa nepomstil!“ zvolal Paško a tvár mu horí od jedu. „Ale zbabelec som nie, ani podliak, chvalabohu!“

„Mňa nezastrašíš, a čo by padali centové skaly. Len aby daktorá netrafila kohosi druhého...“

„Oj, ja viem, že ma môžete privaliť, hospodáru, i zakopať. Iba vám chcieť. Tam máte žandárov, súd, temnice... Čo čakáte? Čím skôr, tým lepšie: prv, než sa vám čosi prihodí. Potom už vám bude ľahko – nebude prekážok. A mne,“ dodal hlasom, v ktorom sa akoby zachvievalo pohnutie, „mne už beztoho všetko jedno: tu alebo na šibenici... Nuž tak, pane!“ dodal s iskriacim pohľadom. „Vy máte moc, spôsoby a ja – odhodlanosť. ..“

„Ó, nieže tak, môj sokole!“ A Nika polial rumenec hnevu, že sa ho ten opovažuje tak potupovať. „Nie, neboj sa! Nepošlem ja na teba žandárov, ani súd. Ja si už s tebou poradím sám!“

„Nech sa páči – kedykoľvek. Počuli ste, že sa nedurím.“

„A budeš mi prekážať?“

„Kým len budem môcť...“

Čo tu treba už vyjednávať? Tu už niet miesta slovám; mali by nasledovať skutky. Premerali sa očami, v ktorých blčí jed a nenávisť, v údoch nastala napätosť, akoby mali dvíhať ťarchu. Sú nerozhodní, či sa pochytiť zaraz a či čakať vhodnejšiu chvíľu. Krv v oboch vrie, prsia oddychujú sťažka. No vonku sú Vlasi, – začujú, priskočia, roztrhnú ich a škandál sa roznesie hneď dnes večer celým mestom.

V Nikovi sa prebudila rozvaha, opatrnosť. Zišla mu na um matka, ako by mu ona zazlievala, – zišli mu na um jeho plány, jeho úmysly, smerujúce k dobru a napomoženiu blahobytu ľudu. Zišiel mu na um Zandome, jeho výstrahy i posmešný pohľad...

Hnev vzkypel v ňom ešte väčšmi preto, že ho musí tlmiť, pritajovať. Cíti, ako je Paškovi ľahšie, výhodnejšie – jeho neviažu ohľady, postavenie. No načím sa premôcť, utíšiť hnev; v tom práve záleží jeho prevaha nad surovým, sedliackym parobkom...

„A čo máš proti mne!“ začal Niko, hlasom už cele pokojným.

„Vy to ešte nevíete!“ posmeškuje Paško, hľadiac naň s opovržením. „A či sa vám hádam zachcelo posmeškovať!“

„Chcem vedieť, aké máš právo?“

„Každý má právo hájiť svoje... I sliepku hájim, keď sa k nej prikráda líška. To je povinnosť! I vy by ste sa hájili, keby sa vám kto vlámал do truhly, ktorá je vraj plná cekínov! A ja by nemal práva!“

„Jeho práva!“ – zasipel Niko a v hrdle cíti, akoby ho čosi stískalo. „On spomína akési práva!“

„Jej sa vy spýtajte – jej!“ odpovedá Paško cele pokojne, skoro chladno. „Vie stáť v slove, môžem povedať: bude i vedieť pravdu povedať... Oh, ona je vôbec pravdivá, úprimná! čo na srdci, to na jazyku...“ Tu mu čajsi zišla na um jej láska, sľuby, vyčkávanie a stretávanie na odlahľých chodníkoch, pohľady zažaté ľúbosťou, všetko, čo prežil, čo ho k nej púťalo: lebo hlas mu zlyhal a srdce sa mu stiahlo do bôľu, ako v kliešťach. „A ja ako som veril! Ako som ju pestoval, štítil. K nej priviazal všetky nádeje, výhľady! Nech povie, čo sľúbila, keď odchodila do služby: slobodno nech rozpovie... Nie, bez nej mne niet života! Radšej temnica, radšej hrob, než takýto život. Ona ho podkopala, skazila... Vy, vy – čo ste ju privábili

mamonou. Čo ste ju kúpili, zvedli na klzké chodníky. Ako had – sľuby, ligot zlata... Vy, vy – čo ste jej urobili potupu, hanbu pred celým svetom! Ej, bude vás ona ešte preklínať, bude – ej, bude oplakávať pravú lásku, čo zapredala za truhlu zlata, čo zahodila do bahna, čistú, veľkú – pošliapala bezbožne nohami, zaprela, zradila... A ja že sa vás mám báť, hospodáru? Ja? Vyžeňte ma zo svojej zeme, z ktorej vás krmím, tučím mojimi mozoľmi – vyžeňte, beztoho bude prekliata, trnie a bodľáče bude rásť na nej! Vyžeňte, zatvorte, ožobráčte – a ja sa nebojím...”

Niko sa neboril naň, ani len neodpovedá. Jeho zúfalstvo otriaslo ním do základu – cíti čosi ako ľútosť, hádam i súciti. Ten je skutočne tak hlboko, že ho nemožno hlbšie zrútiť: stratil všetko – nemožno mu už nič odňať... A potom i podozrenie, pochybnosti! Koho ona ľúbi: jeho a či tu toho? Čo ju púta k nemu – láska ozajstná a či len zlato, lesk a prepych?...

A jemu sa zdalo všetko také jednoduché, prosté. Života niva plná kvietia a bájneho svetla. Cieľ životný cele jasný, určitý... A tu odrazu záhada, ktorej nevidíš na dno. Možno, v hĺbinách sa skrýva sklamanie, vytriezvenie, snád' i banovanie. Kto môže prehliadnuť nekonečné pláne budúcnosti? Kto vidieť všetky skerky a zvraty, priepasti a trasoviská?

Hľa, i Zandome nadhodil čosi, že tam v tých sférach nájde mnoho temného, záhadného. Nuž záhada je tu, hneď na počiatku; ťažká, nerozriešiteľná. Kde on má spôsob vniknúť do ženského srdca, vyznať sa v každom záhybe, prehliadnuť každý kútik! Tamtoho zaviedla, opustila, zradila: kto mu zaručí, či neopustí dnes alebo zajtra jeho?

„Oh, Zandome mal pravdu!“ uznáva sám v sebe. „Je ľahťár, ale mal pravdu. Kto sa tu vyzná?“

Paško hľadá naň, zamysleného, utrápeného skoro, zvyška, čosi mu šepká, že zvíťazil. Do kalicha pôžitkov nalial mu kvapku horkého jedu... Zasadil mu do srdca trň, ktorý sa nedá ľahko vytrhnúť. Pripravil ho o vieru, zasial doň pochybnosti, podozrenie – teraz len zrnko, to je pravda: no zrnko môže vzísť, rozrásť v strom veľký...

Ožila v ňom nádej, divoká, neodôvodnená; no predsa nádej, že sa boj skončí jeho víťazstvom. On to cíti, má akúsi predtuchu. A zúfanie ho minulo, akoby bolo vyšlo nové slnce.

„Už nemám tu roboty, hospodáru?“ pýta sa hlasom cele pokojným, s vyjasnenou tvárou. „Ja idem...”

A odišiel, nikto ho nezadržal.

Niko už naň nemyslí. Vyšiel za ním z pivnice, hľadá k nebu, posiatemu trblietavými hviezdami. Ony sa smejú, hrajú na čistej oblohe, a jemu v duši temno, ťažko a clivo. Kde je

rozlúštenie záhad, všetko je jasné... Pozatváral pivnice obrovskými kľúčmi, umelecky skovanými, a šiel do domu.

Pri večeri sedí zamyslený; sotva sa dotkol, čo mu predkladajú. Mat' vidí, že ho čosi trápi; šípi, že to súvisí s tou spod Grabovika. No nevystíha, nevypytuje sa, len tu i tu pozrie kosom naňho. Ako sa trápi! Oči mu nesvietia svetlom bezstarostným; hľadia do diaľky, zatiahnuté závojom smútku...

Áno, neposkytol mu uspokojenia ani kľud, ktorý veje naň z bytnosti materinej. I ona je hladká, vznešená, ako to nebo... Nikde pokoja, nikde rozlúštenia!

Vytratil sa zas do dvora. Tam už všetko ticho, iba čo okolo vetry dudajú Vlasi. I z mesta odkiaľsi dolieha spev, tiahly, neveselý.

Vyšiel na ulicu, potom na námestie a už sa spúšťa známym chodníkom dolu briežkom. Srdce mu nepokojne bije. Pretúrov dom sa mu belie v svetle mesiaca, tichý, tajomný. V jednom obloku ešte sliepňa svetielko. On vie, čím je to oblôčik. Bystrým krokom zišiel do údolia, hodil skalku na biely krov a už závora vŕzga na vrátkach. V bráne ho čaká Katica, obliata bájnym svetlom mesiaca.

Jej zjav zahnal odrazu všetky trapy a muky. Oh, láska je predsa len mocný lekár, ona poskytuje balzam, lieči rany! Ako je sladko spočinúť v jej tône, ako sa vlieva mier do srdca, a pokoj!

Sadli na lavičku pod ostreším, hlesnú kedy-tedy slovíčko. Z mesta dolieha tiahla, smutná pieseň; teraz ho uspokojuje, nezanecháva v ňom nič prázdneho, nedokončeného... On sedí, ako ustatý pútnik, zmučený, usužovaný – kochá sa v pokoji, ktorý sa rozhostil v srdci, zahnal pochyby a záhady. Spev tam odhora zosilnel, zdá sa mu, že jeden hlas vyráža z neho – hlas, ktorý sa v ňom ozýval pri večeri: zničil jeho mier...

„I on je medzi nimi,“ myslí si, a mier sa stratil, kúzlom uletelo. Skočil mu pred oči celý výjav z pivnice a pochyby sa ozvali mocným hlasom.

„Či vieš, kto ma to kameňoval vtedy?“ pýta sa jej razom.

„Neviem,“ odpovedá ona ticho, sotva sa zvládajúc, aby sa jej hlas nezatriasol.

„Paško Bobica a kompánia,“ odpovedá on.

„Ako len zvedel!“ trápi sa ona, a po tele akoby jej bol prebehol mráz.

„A či vieš prečo?“ spytuje sa on.

Tichosť – no čuje dobre v tej tichosti, ako jej búcha srdce... Jemu je ešte ťažšie. Predtuchy, pochyby ho neklamali. Prichodí sa mu biť s Paškom a nevie, či je tá, pre ktorú sa ide biť...

„Nemôže ťa vraj zabudnúť,“ riekol s nesmiernym namáhaním, akoby mal podvihnúť a odvaliť balvan. „On ešte nestratil nádej. Míva, že si ho nezabudla...“

„Ja!“ vyriekla ona, chcela sa zasmiať, no smiech sa skončil zastenaním. Skočila pred ňu postava, strojná, hrdá, so vztýčenou hlavou, pohľadom plným odvahy. Taká, ako sa jej ukazovala v chvíľach samoty a snenia.

„A ja sa mu nedivím. Ťažko oželiť, čo ľúbime a čo bolo – naše... Či je pravda, že si sa mu sľúbila?“

On znáša veľký bôľ, akoby mu trhal srdce; a predsa sa vyspytuje, vystíha, lebo sa úfa, že ho pravda uzdraví...

Na Katicu akoby sa rútila planina, ktorá ju ide pochovať.

„Dali sme si slovo. Ja som bola mladá. Čo sa potom stalo, viete sami najlepšie. A či som ja na vine, že mi odpadol od srdca? Koľko som sa natrápila!“ A hlasom jej prebývajú slzy.

„Moja drahá, drahá...“ A hladí ju rukou po hlave. „A odpadol celkom – navždy?“ pýta sa jej, kloniac sa k nej.

Miesto odpovede pritúlila sa k nemu, akoby uňho hľadala záštitu.

„Že som ťa zaviedol bohatstvom, privábil mamonou! Aké hlúposti! Akoby sa láska dala kupovať...“ Hovorí on viac sebe než jej, chcúc rozohnať pochyby, upevniť vieru. „Aké podlé upodozrievanie, aká nízkosť!“ Rozhorľuje sa on. „No neboj sa, moja – neboj! Ja sa už s ním porátam. Naučím ho, ako treba zabudnúť.“

Katica cíti hrozbu, aká zneje z jeho rečí; že sa idú zraziť dve sily, z ktorých jedna musí podľahnúť. Chytla sa ho kľúčovite za rameno. „Oh, nerobte – dajte pokoj...“

„No, neboj sa: tebe nebude nič. Ani vlas na hlave sa neskriví. Ale skončiť dákosi načím. Takto nemožno ďalej.“

„Ja budem žiť vo večnom nepokoji. Dajte mu pokoj, netýkajte sa ho. On je zlý, nehľadí na nič!“

On neodpovedá, hľadí pred seba, akoby rozmýšľal o čomsi. A medzitým ona hynie od strachu. Tuší, že sa má stať čosi, snád' nešťastie, alebo aspoň posmech. Príde do reči, budú sa jej posmievať...

A keď odišiel, naoko cele spokojný, bez hnevu, ona s úzkosťou pobrala sa do komôrky. Drží ju strach pred čímisi neznámym, no veľkým... A keď zaspala, ukázala sa jej jeho hrdá postava, so vztýčenou hlavou, ale zakrvavenou. Strhla sa v strachu, a prebudila sa v znoji. V strachu nemala ani kedy myslieť na Nika... I ráno sa prebudila s jeho krvavou predstavou. Stojí jej ustavične pred očami; hľadí na ňu svojím odhodlaným pohľadom, so zvláštnym

leskom v oku, ako na ňu hľadiel. Chcela by tú predstavu zapuďiť, volá na pomoc svojho Nika: no jeho obraz je bledý, neurčité, rozplýva sa v hmle.

Čo robiť? Kto jej poradí?

Všetko sa jej zdá, že najlepšie by bolo ísť k Zandomemu. „Posmešník je – mrcha človek, pozerá tak nešťastne na každú, ale predsa...“ A k nemu sa jej vracia myseľ jednotaj. On porozumie, odrazu sa vynájde, nebude vytýkať, ani zazlievať, ani hrešiť. A čo je hlavné, on vie i mlčať, kde treba: a to je hlavné, len aby nebolo rečí... I Nikovi je veľký priateľ. Niko dá moc na jeho slovo a možno slúchne ho i Paško, hoc je zaťatý zanovit, sťa mul...

Tak sa vybrala k Zandomemu hneď zrána. I jeho našla v pivnici, zafúľaného muštom, medzi hrbou Vlachov a Vlachýň. I uňho sa pracuje na dvoch prešoch: bárs on svojich viníc nemá mnoho, dosť mu donáša svet za dlh. I uňho tiahnú Vlachyne so šaflíkmi na hlavách, ako v procesii, ibaže tieto tu sú všetko mladé a pekné. „Platiť ich musím, tak i tak,“ rozumuje Zandome. „A radšej platím peknej ako škaredej. To je už moja obyčaj taká...“

„Ah – Preturuša!“ zvolal milo prekvapený, keď ju zočil. „Čo si mi doniesla, ty hviezda od východu?“

„Mám vám čosi povedať.“

„Oh – či tak?“ Ona prisvedčila. „To pôjdeme do kancelárie,“ dodal veselo, naprávajúc vestu na sebe.

Robotníci vymenili významný pohľad. Podajedna Vlachyňa sa potuteľne uškrnula. Keď pán odišiel, sluha, čo načiera varechou do šaflíka, riekol.

„Tá veru pristane do jeho kancelárie!“

„Bodaj zhorela, i kancelária!“ ozvala sa jedna z Vlachýň.

Všetci sa rozrehtali.

Zandome voviedol Katicu do prízemnej izby, kde je kasa, písací stôl, dve-tri kreslá a kanapa. Keď zatvoril dvere na písárni, sadol do kresla a pozrel na Katicu živo, skúmavo. No ona si ho veľmi nevšíma, zaujatá svojimi starosťami. Oko mu blúdi po jej oblej tvári s ľahkým nádychom rumenca a zastaví sa s pôžitkom na jej oku, s dlhou čiernou riasou, v ktorom utkvel výraz zamyslenosti a či skôr úzkosti. Obdivuje sviežu krásu, od ktorej akoby sa bola pisáreň rozjasnila; jej súmernú postavu i skladné pohyby. No zas badá na nej čosi, čo mu nedovoľuje, aby sa jej priblížil, ako možno k druhým návštevam svojej kancelárie.

„Krásna, bez otázky, okúzľujúca,“ usúdil sám v sebe. „Nikovi odpúšťam. Múdrejší ľudia stratili rozum pred menšou krásou. Aké tvary, len kde sa to našlo v sedliackom dome!“

„Ja som vás prišla čosi prosiť,“ začala ona stiesneným hlasom.

„Prosit'! Skorej rozkázať! Slobodno, nech čujem. Tu som – ja poslúchnem...“ riekol trhane a oko sa mu zažalo. „Ale sadni najprv, ty ruža spod Grabovika!“

„Ah, prosím vás!“ odhadzuje ona lichotenie od seba. „Keby ste vedeli, v akom som kríži! Vy neviete, čo je medzi šorom Nikom a Paškom!“

„Hm – neviem všetko, ale šípim. Ľahko sa tu dovťúpiť!“

Vyrozprávala mu všetko, čo sa stalo. On počúva so zaujatosťou a vážne. Už nebanuje, že sa ustávala k nemu. Už vidí, že ju neopustí. No vzdor tomu Zandome nielen že počúva, ale sprevádza pozorne každý jej pohyb, každé začervenanie – neujde mu ani jeden blesk z jej krásneho oka. Nuž nezabudol na seba, nezabudol – berie, zhŕňa pre seba, čo sa dá.

„Hovorím ja – ľahko sa tu dovťúpiť! Vždycky som sa ja bál; že sa pohrdúšia pre teba tí tam. Ty ich budeš mať na svedomí, ty!“

„A či som ja vina?“

„Ja ver nie, duša moja! Tvoje oči – tie sú na vine. Na koho pozrú, svet sa mu zakrúti – v čerty rozum! I ja, chudák, celý deň nebudem mať pokoja. Ani mne nenie práve najlepšie, môžeš mi veriť.“

„Zas posmeškujete!“ strhla sa ona v sklamaní a pozrela naň s výčitkou. „A ja som prišla pýtať radu, sama od seba, rovno k vám!“ dodala s prízvukom opravdivosti v hlase. „Myslela som, že mi pomôžete a nebudete taký... Máte ženu a deti!“

Pokýval hlavou melancholicky.

„Koľko ráz mi ich už vyhodili na oči! Akoby to bol zločin mať ženu a deti!“

„Majte na ne zrenia! I vy máte dievčatá: dnes-zajtra vám narastú. Možno, pôjdu ku komu o radu a on keby miesto rady posmeškoval, žmurkal takto smiešne na ne...“

Zandomemu zmizol úsmev z tváre, i oko sa uprelo na ňu s výrazom vážnym. Dotkla sa ho na citlivom mieste; a len sa diví, kde sa našla ženská, čo takto hovorí v jeho kancelárii...

„Ty nezasluhuješ, aby lámal hlavu pre teba. No mám ohľad na tých dvoch. Blázni sú oba, ale vidím, nezblazneli bez príčiny. Tak teda ja to už zariadim dákosi.“

„Naozaj? Sľubujete?“ zvolala živo s leskom v oku, s veselosťou v tvári.

„Už som sľúbil – môžeš sa spoľahnúť, jedného pošlem z dediny, nech nezavadzia tomu druhému...“

„Ktorého?“

„Hm – to je už moja vec!“ doložil s furtáckym úsmevom. „Kebys' bola vľúdnejšia, možno by ti povedal i ešte všeličo... Takto musím mlčať, lebo by sa kto vytasil s mojimi deťmi a ženou... Dost' na tom – pohrdúsiť sa im nedám.“

Uspokojená odišla z kancelárie, i veselá. Odpustila Zandomemu i paniu a deti. Už sa nebojí prekážok, ani posmechu – netrasie sa ani pre jedného...

Nuž povodilo sa jej dobre, ako sa nenazdala. Prečo by nešla ďalej, keď je už raz v meste a takto vyobliekaná? A skutočne pustila sa dolu ulicou. Kráča ako v snách, pred železnú bránu s prútmi všakovak spoprehýbanými. Neotáľa – vstúpila srdnate do dvora, v ktorom je živo, veselo, ako vždy.

Prešla i dvorom, ktorý sa jej zdá byť ohromný ako pláň. I palác svojimi rozmermi, výškou a výstavnosťou akoby ju hrozil udusiť. Čo tu chce? Čo tu hľadá? Či ju kto volal? Ako sa tam predstaví, čo povie? Najradšej by sa vrátila, utiekla, utiahla sa pod prítulný krov otcovského domu. Ale ako sa vráti? Muly sa pobili medzi sebou, hryzú sa a vrieskajú, perúc sa i kopytami. Honci kričia, tíšia, nadávajú jeden druhému, pravda zakaždým šibnú okom hore, na terasu, kde vidno kohosi pod bielou šatkou.

„Ja tu neprivyknem nikdy!“ zhrýza sa, stojac pred dvermi a váhajúc sa chytiť kľučky. Predstavuje seba gazdinou tu, ako rozkazuje, riadi a spravuje – nie, nikdy sa ona tu neudomácní. Všetko také veľké, široké, vysoké... čo je ona proti tomu?

„Darmo je – raz sa musím osmeliť; dnes či zajtra, všetko jedno. Poručenobohu – bude, čo má byť...“ A už neváha, položila ruku na kľučku a vstúpila odhodlane do veľkého, čistého pitvora. Mohol by byť svetlicou...

Do jedálne sú otvorené dvere, ale nieto ani v nej nikoho. Vidno, že nepočali ešte v nej jedávať. Pani sa drží ešte vždy terasy, bárs septembrové večery počínajú byť dosť chladné. Zato z kuchyne zaznieva hovor, ako kde je mnoho ženských. Katica sa obrátila ta.

V kuchyni našla Mande s mladou slúžkou a Vlarchyňami.

„Vitaj, Katica – vitajte!“ zvolala Mande, opravujúc chybu, že jej v prenáhlení zatykala, „Či že sa zadivia gospodarica!“ Nevie, čo robiť v rozpakoch. Nesmie s ňou zachodiť ako dosiaľ, musí mať ohľad na to, čo je a čo nebudaj ešte bude! Nuž bez otázky, ak sa čo nestane, ona bude tu rozkazovať a stará Mande slúchaj. „Gospodarica sú na terase okolo bielizne. Všetko sa zhrnulo odrazu. Ja že počkáme s bielizňou, kým sa v pivnici odtisne dačo roboty. Ale horký, len sa pretrhni!“ Na terase skladá šora Anzula do stôsov plachty a obrusy. Stôl je potiahnutý do tône, slnce pripeká dosť hodne.

„A – Katica!“ zvolala pani skoro radostne. Stiesnenosť spadla odrazu z host'a, Katica pocítila, akoby bola prišla do svojho vlastného domu. Pani pristúpila k nej, tvár jej vzala medzi svoje mäkké, teplé dlane a pozerá jej do očí s úprimnou záľubou. Musí klopiť oči pod tým jasným, hlbokým pohľadom. „Teda si nás prišla raz i vidieť! My sme prali, aspoň nám pomôžeš, ak máš kedy.“

A Katica prichytila sa do roboty, radostná, že tak dobre obišla.

„Mande, chod' dolu, dozeraj. Tmolí sa veľa cudzieho sveta po dome. A na obed máme host'a. Povedz i hospodárovi...“

Koľko sa jej bála, a hľa, ako sa pri nej cíti – dobre, nenútene. Akosi bezpečne jej je tu, pod jej očami: bárs sa cíti pri nej maličká, nepatrná... No jej vznešenosť ju nedlávi, lebo z jej bytnosti veje na ňu kúzlo teploty, ktoré pozdvihuje, blaží.

„Zdá sa mi, že si trochu bledá – čo ti je, dievča?“ prihovára sa jej tónom temer materským.

Ona sa zapýrila v rozpakoch. Nemohla sa vyraziť, že sa celú noc trápila. „Bolela ma hlava,“ vyhovorila sa i Katica.

„Blíži sa južina, i mňa hlava bolí trochu. I mních počal dvíhať kuklu. Zato som sa ponáhľala s bielizňou: nech sa obriadi, kým nepočnú dažde. U nás keď raz príde dážď, nemá konca kraja...“ Katici sa vidí, že táto žena nemyslí o počasí, bárs o ňom zaujate hovorí, ale skôr že myslí o niečom cele druhom. A tu sa jej zdá, akoby bola na vine, akoby sa bola v čomsi previnila... Je srdečná, vlúdna, milá – no je strašne vznešená. Ona jej nebude nikdy hodna, nikdy rovná... A jej veľkosť zase ju pritíska, ako prvej pritísli ju veľké rozmery dvora a domu...

A pani si myslí: „Zvláštna náhoda – i on sa žaluje, že ho, bolela hlava...“

Niko vyšiel na terasu, myseľ zaujatá robotou. Oberačka si ho podmanila úplne – chvíľami mu vyženie z hlavy i myšlienku na Katicu. No keď ju zazrel, takto znevrady, neočakávane, lebo mu, Mande nepovedala, kto ho na terase čaká – tu sa mu tvár premenila razom. Výraz šťastia, radosti, uveličenia rozšíril sa na nej. Nie, nebol by sa nazdal! A to ešte obe spolu v jednej robote, v dorozumení a harmónii.

„Nech vidia i hospodár, koho tu máme,“ usmiala sa matka. „Na obed budeme spolu.“

Syn pozerá s nesmiernou vďakou na mater. Vo vytržení objal ju náruživou. „No zato ma nemusíš zgňaviť!“

„A ako si prišla na túto skvelú myšlienku!“ obrátil sa ku Katici, s výrazom nežnosti, šťastia. „Včera si nespomenula nič!“

„Bola som v meste – tak som sa ohlásila a tak som tu.“ A i ona vďačným okom pozrela na paniu. „Zadržali ma a ja som vďačne ostala...“ A zapýrila sa pod jeho pohľadom, plným radosti a šťastia.

„Moja mama je taká! Teraz je mne ľahko!“ A rukou pritiahol k sebe matku, ktorej oko žiari materinskou láskou. Druhou pritiahol Katicu a poberá sa s nimi k múriku, ktorým je

obrubená terasa odo dvora. „Takto by si už trúfal kráčať nie po terase dubčícovskej, ale i na kraj sveta, až do smrti...“

„Oh, hneď tak ďaleko!“ obrátila ona v žart jeho narážku. „I tu máš dosť roboty.“

„A starostí!“ zvolal on v smiechu. „Počínam byť v núdzi o sudy, muštu viac, ako sa myslelo.“

„Mladý gazda má šťastnú ruku: len čo chytil gazdovstvo do ruky, všetko rastie pod ňou,“ usmiala sa matka.

„Lebo som šťastný!“ zvolal on v nesmiernej radosť. Tak prišiel s nimi k samej obrube, skadiaľ vidno celý dvor ako na dlani. Hemží sa v ňom statok a ľudia – no všetko je to malé, akoby stlačené. Katice sa chytá závrat; odvrátila oko od dvora, a hľadá ta ďalej, kde sú dubčícovské záhrady, za nimi biele krovy nízkych domcov, tesné dvoríky, úzke uličky. Do daktorého dvora vidno, ako svet pracuje okolo prešov, ako zavíja šraubu, alebo tlačí v trstiach. Aká to práca nepatrná, úbohá oproti tejto tu rozsiahlej, veľkej! A hľa, vidno pekne až pod Grabovik, ich biely dom, nad bielymi krovmi druhých domcov, nad sivými korunami olív. Usmiala sa tomu milému drahému domu, poslala mu pozdrav, prekypujúc šťastím, hrdosťou, opojená skvelými nádejami a či už skvelou skutočnosťou...

Hľa, jej budúce kráľovstvo! Áno, jej nastávajúci predstavuje ju svojim poddaným... Tamdolu spozoroval zvláštnu skupinu najprv jeden, potom druhý, tretí. O chvíľu zvedeli všetci veľkú novinu. Pozerajú s divom na Preturušu na terase panského domu. Podajeden sa prežehnáva od divu... Niko čaká, či budú uveličení, či vidí radosť na nich, že jedna z ľudí dostane sa na túto výšku. No nevidí nikde ani dojatosti ani radosti. Štuchajú sa medzi sebou, šepkajú čosi a zas sa len divia a závidia...

Nepříjemne sa ho dotkla táto tuposť, nedostatok hrdosti. „No to len spočiatku tak, kým privyknú. Pozdejšie pochopia hlboký význam toho, čo dnes vidia...“

Zbehol zase dolu, pred pivnicu, akoby ho víla nosila. Prirovnáva svoj osud k osudu tých, čo sa hemžia po dvore, naňho pracujú... Nuž on je vyvýšený, vyvolený spomedzi toľkých druhých! Oni pracujú na jeho blahobyte, moci a konečne i na jeho šťastí. Napájajú jeho zem potom svojej tvári, vyvádzať z nej požehnanie tvrdými mozolmi. Stoja v jeho službe, a to bez šomrania, dobrovoľne a nejeden s láskou a oddanosťou...

Konečne i Paško je jeden z nich, donedávna oddaný, pokorný. A čo urobil? Hájl konečne predsa len svoje... A urobil to predsa len šetrne – hoc mohol, nedokaličil ho, neublížil... Prečo sa pomstiť ešte, načo sa vršiť? Načo biť toho, koho osud beztoho zdepčil až do zeme, zatrel sť a červa!

Ja nezačnem – nie, vršiť sa nebudem. Brániť sa budem, ale nie napádať. Nech si on rozhodne, čo volí – pokoj a či boj!

A komu by on neodpustil v takejto nálade?

I obed vypadol dobre. Katica upadla neraz do rozpakov, neraz nevedela, čo si počať: ale či je konečne div? Ved' sedela za jedným stolom s nimi, ktorí jej boli ešte včera bytnosti vyššie, nedostížné. No pani ju zakaždým vyviedla z rozpakov, spôsobom vlúdny, šetrný, neraz tak zručne, že ani Katica sama nezbadala. No Niko vidí dobre, čo sa odohráva pred ním, jeho povďačnosť k materi nemá hraníc. Jej dobrota ho omráčila...

Keď Mande odnášala riad po obede, Niko jej privolať:

„A teraz mi dones lulu, čo je v mojej izbe.“

Zapálil čibuk a púšťajúc dym, rozložil sa pohodlne v svojom kresle. Tie dve sedia, matka naľavo, Katica oproti a on sa díva raz na jednu, raz na druhú. Ako sa dym rozťahuje v obláčkoch a krúžkoch, tak sa snujú jeho myšlienky, jeho plány. Takto, hľa, jednúc bude, on v kresle, s dlhočizným čibukom. Zvážnie, oplešvie, akiste stučnie. I otec stučnel v pohodlí statkárskeho, bezstarostného života. Bude si hovieť v pohodlí, venujúc celú činnosť rodine a úbohému ľudu. Od veľkej politiky bude sa držať ďaleko: jej zvraty a skrutky náhle a nepredvídané protivia sa mu; daktoré zjavy verejného života, menovite politického, ho odstrašujú... Nuž bude žiť svojim a sebe a najbližšiemu okoliu, v utiahnutosti a skromnosti, to je pravda, ale predsa len na vďačnej postati. Po obede bude takto sedávať v kruhu svojich. Mať ostarie, bude po dome ciepať krokom stareckým, zhrbená pod ťarchou rokov. Alebo skôr zasadne i ona v kresle, zhromaždí okolo seba vnúčatá ako kvočka svoje kuriatka, a bude im rozprávať o starých dobrých časoch... A Katica? Čo bude ona? Ako bude vyzeráť? Pod akou formou ju vpratať do obrázka ďalekej budúcnosti? Ona mu i naďalej ostáva tá istá štíhla, pružná, svieža Katica, s trhavou chôdzou, s tajomným výrazom v očiach čohosi nedokončeného... Ona nechce byť inakšia, ustavične len usmievavá, vlnadná, ako ruža – nie, pri nej – aká bude, nedá sa predvídať, vyrátať.

A materi zišla na um Dorica Zorkovičová, tá, ktorú mu ona odchovávala, od malička... Hľa, tu druhá miesto nej, neznáma, z druhých končín! Kvet presadený z hory do kvetníka. či sa udomácní v tomto dome, v novom ovzduší? A či ostane bylina bez koreňov? ,Hľa, i on je zamyslený vraví ona sama sebe, ,hádam pozoruje, uvažuje...' Čosi sa v nej pohlo, kási nádej, bez oprávnenia, slepá – ale predsa nádej. A rozmýšľanie skončila vrúcim vzdychom: ,Ukáž mu, bože – ukáž pravú cestu!'

Niko nedofajčil čibuk, oprel ho o kreslo a pobral sa do pivnice. Treba ho pri prešoch... Idylu zakončil prvej, než sa sám nazdal – nie pre honcov a mušt, ale pre nepríjemné

myšlienky. Zobral sa jednoducho preto, aby tie dve nespozorovali, že čosi v ňom heglo... „Ja som ženská – plný vrtochov a nápadov. Neviem vytrvať jedným smerom: obzerám sa ustavične napravo a naľavo a najviac nazad. Bieda je to s tebou, kamarát, bieda!“ Tak uvažuje, hreší sám seba, napráva sa smerom, kam umienil si ísť: a jemu sa vždy vracia pred oči výjav z pivnice, Paškovo sebavedomie, istota, jeho ubezpečovanie, že ona bola jeho, že on má na ňu právo...

A Katica, unesená novým prúdom, ktorý ju dvíha do nasnívaných výšin, ktorý ju nesie, kam ju srdce vábilo – Katica nebadá, čo sa to deje okolo nej. Ona sa kochá v svojom šťastí.

Zandome v ten istý deň pred večerom riekol jednému mláďencovi, čo vytriasal kožené mechy nad kaďou:

„Pošli mi toho Bobicovho mláďenca – Paško sa, myslím, volá. Nech príde hneď, čosi mu mám povedať.“

Motajúc sa pomedzi sudy v pivnici a pomedzi vrecia s múkou v magazíne, bol si on zosnoval osnovu dost' šikovnú. V živote neraz potkol sa o čudné problémy, ale nikdy sa neprevrhol. Jeho čulý duch zakaždým vedel nájsť východ... Koľko ráz si už míval, že musí v afére nechať čižmy i nohy: keď tu znevrady blysla v hlave iskra a on vytiahol nohy i topánky. V lavírovaní, obchádzaní, vyhýbaní je on majster, akého ľahko nenájdeš ani v našom meste. I nepoddajné charaktery vie on okruť okolo prsta. Keď treba, vie pretiahnuť i medové motúziky... Len tak sa dá pochopiť, že sa jeho manželstvo už dávno, dávno nerozsypalo s' a starý, vysušený sud.

Paško prišiel potme. Zandome ho nevoviedol do kancelárie, jemu je dobrá i klada na dvore. On sadol na ňu, Paško stojí pred ním a Zandome si krúti cigaretu. Sotva ju zapálil, začal zaraz:

„A kýho to ty čerta stváraš s tou Preturušou, Paško? Čosi sa trúsilo, trúsilo, ale až dnes ráno som sa dozvedel, čo je, ako je... Môžem povedať – záležitosť bez hlavy a päty! Bože môj, ako môžete byť takí – takí, nuž povedzme – deti!“

„A čo!“ ozval sa spurne Paško.

„Sama bola u mňa, dnes ráno, abys' vedel. Ja mám dost' svojich krížov, veď i sám vieš – neprichodí mi i cudzie brať na plecía. Ale mi zišlo na um: škoda chlapa, bude hniť kdesi v Kapodistrii... Lebo ak nevieš ešte, musím ti povedať: braček, ty vesluješ rovnou cestou do Kapodistrie. Viem ja dobre, ty myslíš v svojej hlave: – A ja dbám? Čo koho do toho? – Hej, kamarát, ja znám tú nôtu samopaše a bujdošstva. Ona sa pekne hudie, až radosť, ale len do tých čias, kým nepríde do živého... Ej, boli i druhí a inakší chlapci, čo sa tiež takto upriamili na Kapodistriu a zalamovali hlavu a hybaj s ňou do múra: boli, a keď sa do nej dostali,

zunovalo sa im v nej po dvoch-troch rokoch do skapania a skrotli tí, skrotli ani jahniatka. Naučili sa tam húsť celkom druhú nôtu: „Ej, blázon som bol, blázon. Pre takú pletku zmámil som svoj mladý vek...“

„Pre pletku!“ zvolal Paško urazený, ale predsa i zastrašený. „Pre pletku – ľahko vám hovoriť!“

„Čidali pletka! A či myslíš, že Preturuša vsadne kedy do domu kapetana Luku? Ak to myslíš, ej, synku, nedivím sa už potom, že vystrájaš také chlapčensvá po nociach... Kto jednu vec nevidí, bárs ustavične na ňu pozerá: nuž ten sa ti ľahko prestraší mátohy. Taký slepáň si ty, môj sokole!“

Paško sa usmial smutne.

„Že sa zaň nevydá! Vy teda neviete, že je on tam každý od boha deň. I včera bol pri nej, do polnoci! Dnes zas ona bola u nich, pred chvíľou odišla. Ja verím, čo vidím!“

„A nerobíš dobre. Takto ju nevybojuješ nikdy!“

„Už ani nechcem!“ odvrkol Paško.

„No, no – pomaly!“ zavrátil ho Zandome. „Nemáš čo proti nej povedať, proti jej chovaniu totiž. A ja tiež viem, Niko sa drží korektne. Neslobodno teda odsudzovať a tým menej dobré meno dievčat'a napádať... Nie, komu česť, tomu česť, zachovaj si. Zíde sa ti! Dost' na tom, dievčici treba naliať rozumu. Napila sa z kalicha, v ktorom bola naliata márnosť nad márnosti až dovrchu: to ju omámilo akomak. A naliať jej rozum, k tomu sa vyhl'adáva, môj priateľu, trochu ľsti, niečo úskočnosti a veľmi, veľmi mnoho trepezlivosti. Teda nie bújať po noci, kamením hádzať ako deti! Ale vy ste všetci ham! Chlieb náš vezdejší daj nám hneď! Ba či si si len rozmyslel, kde ju dovedieš, ak by tak šla za teba!“

„Kde!“ zvolal zadivený viac než urazený. „Domov – kde inde!“

„Vidíš, v tom sa najlepšie pozná tvoja nesmierna zadubenosť, ktorá ti nedá vidieť na prst od nosa. Ona ti pôjde do domu – mívaš si ty – v ktorom sa už nedá nič prehradiť! Veď je plný – v každom kúte vreští po päťsto detí. A či myslíš, že je ona tvoja švagriná Mare alebo Jele: celý týždeň chodiť neumytá, neučesaná... Ak chceš mať rozkasanú sedliačku, rozdrndaného strašiaka: vyber si ktorú druhú. Máš ich, chvalabohu, na každý, prst po desať. Potom už nepochopujem, načo si jej dal ovoňať mesta, poznať jemnejšie mravy! Lebo každý dom má svoju zvláštnu vôňu: jeden po fialkách, druhý po spotených opánkach...“

„A ona nech ide, kde jej budú voňať fialky a jahody!“ zvolal Paško, ranený na citlivom mieste, v sedliacku pýchu. „Bárs sme nie ktovieako fajnoví, ale žijeme statočne a nedostatok nemáme.“

„Veď ja hovorím, že si zadubený! Nechceš a nechceš pochopiť veci, ktoré sú ako na dlani, zjavné a jasné... Nechceš pochopiť, že okrem toho čo máš, sú i druhé potreby a nároky. Máš jej čo dať jest', to jej pravda, ale okrem toho musíš sa postarať o trochu pohodlia, o trochu čistoty a ponúknuť jej tu i tu grajciar-dva na stužku, alebo šatku. To sú pletky, maličkosti – ale čo si počneš? Doktorá ženská v nich nachodí svoje šťastie a uspokojenie.“

Paško si už nevie raz rady. Mudrovanie páново vyhodilo ho vonkoncom z koľají.

„Kde by ja mohol nadobúdať toľké výdavky! Veď vy viete dobre, ako sa žije v našich domoch.“

„Viem a viem i to, že by bolo lepšie, keby bolo trochu poriadku a šanovlivosti. No dajme my šanovlivosti pokoj! Ty máš pravdu: v твоjich okolnostiach ty jej nemôžeš vyhovieť. To som i ja povedal prvej... Ale dajme tomu, že by si ty mal službu, mesačný plat, čo i nie veľký: čo myslíš – dalo by sa potom? A ktovie, či bys' i vyhodil tak mnoho na tie parády! Ona sa rada cifruje, to je pravda – ale zas treba vziať do ohľadu, že je z pretúrovskej fajty, najlepšej v našom meste. Tí ti vedia z ničoho stavať domy, sadiť vinice, ukladať kapitály. Nuž čo povieš na to?“

„Opustiť dom, pole – ísť do služby!“ zhrozil sa Paško.

„Skúsení ľudia hovoria, že láska vraj vyžaduje obete. Nuž keď je tak a ak je láska taká nekonečná, že bys' chcel pre ňu ísť na dvanásť rokov do Kapodistrie – vtedy ani veľká obeť nemôže ti byť taká ťažká... A potom nepochopujem, prečo by ti malo byť toľme ťažko. Traja bratia – ožen sa i ty, všetci ženatí! Každý s krdľom detí! Z čoho budú tie vaše deti žiť? Čo máte, to bolo vášmu otcovi hojne, vám bude just toľko, že budete môcť vyjsť horko-ťažko. Vaším deťom, keď sa poženia, už bude chybovať sedem mesiacov čo jest'... Miesto nadobúdať, počnú predávať kus za kusom vaše mozole. Na ten spôsob z bobičovskej rodiny, sedliackej a mocnej, o päťdesiat rokov stane sa krdel' nahých nešťastných ľudí, hladošov a pobehajov. Tak sa stane všetkým, čo visia na tej otcovskej škvarke. Delí sa, kým sa má čo deliť. A to je i v poriadku! Ako nemôžeme byť konečne všetci popi a advokáti, tak nemôžeme ani všetci kopat'. Jeden nech kope, komu pristane motyka, druhý nech sa postaví na druhú postat'.“

I v Paškovi sa ozýva bôľ, ako v každom sediakovi, keď ho trháš od jeho zeme. Zapustil do nej korene hlboko; do tej zeme, ktorá mu je matka, láskavá, starostlivá a štedrá. Ona vyvádza zo svojho lona netušené poklady, nimi obsýpa a kŕmi svoje hladné deti. Bôľ, ktorý cíti každý, kto sa odchoval na jej ňadrách, ktorý je hotový cediť pot čela svojho, aby ju obmäkčil, zúrodnil. Zem, ktorá prijíma do svojho lona napokon naše kosti a poskytuje im sladký odpočinok...

Bôľ ten vie si uctiť i Zandome, nevysmieva sa mu, nezatraca ho.

„A potom,“ pokračuje on, „ktovie, keď by bola raz tvoja, keď by jej vyfučali vrtochy – ktovie, či by sa jej nezažiadalo mať najprv kúsok záhradky, potom kúsok vinice, alebo dve-tri olivy, zas držať kozu, aby deťom bola kvapka mlieka. A tak, môj Paško, pomaličky napred... ktovie, či by ju nenadišla vôľa za rodným mestom, za poľom a našimi vrškami... I starý Mate sa vrátil k hrude, keď si čosi groša zhonobil. I kapetan Luka, otec tvojho protivníka, nemohol sa obísť bez zeme. Vrátil sa po rokoch, ale ako víťaz! Tak ani v nej sa nezatají sedliacka krv: nadáde ju vôľa vrátiť sa domov. No a ty čo si stratil? Otcovský diel bude ťa čakať, nedotknutý a krém toho budeš mať zgzdovaný ktorý groš, čo bys doma nikdy nezgzdoval. Vieš sám, aké sú teraz časy ťažké – každý kto môže, beží z domu...“

„A kde by ja to našiel, čo vy hovoríte, tú službu?“ pýta sa Paško váhavo.

„Už by sa len čosi našlo. Rozmysli dobre, ale sa mnoho nerad'. Menovite starých báb nie. Pozajtre je nedeľa – idem do mesta po práci. Príď mi zajtra večer povedať, či ti mám čo v meste pohľadať, alebo nie...“

„A ako vám zaďakovať, môj hospodáru? Ak dobre vypadne, naveky vás budem spomínať.“

„Ach čerta! Hanba a potupa trvá v našom meste osem dní –a povďačnosť ani polovicu toho... A potom, kto má Preturušu, zabudne ľahko i na dôležitejšie veci, než sú také haraburdy. To ti je dievča! Ej, zaslúži veru ísť za ňu slúžiť sedem rokov!“

Paško nečakal do zajtra večera. Hneď za rána prišiel mu oznámiť, že pôjde do služby...

„A teraz čakaj, kamarát! Vykrešiem ja z teba človeka, namoj hriešnu! Sám sa sebe nebudeš chcieť priznať, keď sa nazrieš do zrkadla!“

XI / Neočakávaný návrat

Zandome sa zabavil iba dva dni v meste. V obaračku nemôže vystať z domu na dlhší čas, hoc šora Ćara je osoba súca a vyzná sa v pivnici. No jeho kupectvo je také skomolené, že uzol nemôže nik druhý rozviazať, iba on. Keby gazda nenazeral, ľudia by mu veru neplatili staré dlhy. Časy tie minuli dávno, keď sa dlžník sám od seba domyslel platiť.

Keď vybavil celý lajster záležitostí domácich a kupeckých, pobral sa do veľkého skladu vína, nad ktorým sa skvie nápis: ‚Bráća Okladina'. Bratia Okladina sú firma nie veľmi stará, no zato pevná a solídna, ani hradby Siona. Kapetan Kuzma je dušou celého podniku; on

kupčí, narába s vínom šikovne podľa ustálených princípov, tak, že celý rok predáva víno tej istej akosti svojho vlastného typu. Má agentov v celej Dalmácii, a jeden z nich je i náš Zandome. S kapetanom Kuzmom zarobil dosiaľ pekný groš, predávajúc mu svoje víno i víno z celého okolia.

No po obvyklých poklonách Zandome nezačal o kupectve, ako očakával kapetan Kuzma, lež o veciach cele iných.

„Vy ste, kapetane, ak sa nemýlim, za onoho času museli poznať kapetana Luku?“

„Dubčica?“ domyslel sa kapetan Kuzma. „Chvalabohu! Dost’ sme sa naponevierali po Benátkach a po Senji. Ved’ je to i všetko, čo sme užili. Veru mladost’, zlatá mladost’, ktorá sa nevráti! Tak spieva tuším náš Preradović a či hen starý fra Andrija Kačić... Krásne časy! On sa utiahol – vyvolil si lepšiu stránku: kdežto ja, hľa, ešte sa vždy lopotím v týchto ťažkých časoch – vytĺkam z kameňa vodu. Nuž ale čo si počneš – každý žije, ako môže. Komu koláče, komu kukuričné pagáče...“

„Nože, no! Vy sa počnite žalovať!“ usmial sa Zandome, zažmurkajúc naň. „Vieme, kto koľko váži!“

„Každý verí sebe, môj synku – nikomu nenie postlaté na ružiach. Verte mi! I kupectvo zasekne neraz, s’ťa naše nové parníky, keď sa im vykrúti vrtuľa. Ale naostatok, čo osoží vzdychať?“

„Dost’ na tom,“ pokračuje Zandome, „tento kapetan Luka zanechal syna: znamenitý šuhaj! Neviem, či ho poznáte?“

„A koho nepozná úbohý vínokupec? Poznám ho z detinstva. Bol som u nich dva-tri razy, keď som nemal tam vás a keď som musel otlkať prahy na všetkých pivniciach a košťovať víno od rána do večera, až ti tá spusta udrela do hlavy, takže sa ti večerom krútila ani mlynské koleso. Ako sa má šora Anzula? Ešte sa vždy naťahuje s ťažakmi pre hrst’ kamomila? Eh, uznať treba – súca osoba!“

„Vždy tá istá!“

„Len ako sa mohla vžiť do takej roboty!“ zvolal kapetan Kuzma. „Na každý pád, zvláštna ženská. Najlepší Lukov kšeft, že si narazil takú polovicu. Dnes by už takú nevyriadol, a čo by zodral nohy do kolien!“

„Ja som prišiel k vám kvôli tomu synovi,“ pretrhol Zandome jeho úvahy.

„Nech čujem!“ A kapetan Kuzma zobral obrvy do fercov. Bol si istý, že ho idú unúvať o čosi.

Zandome mu vyrozprával celú históriu, vrelo a zaujate, ako človek, ktorému prihára. Kapetan počúva pozorne, pokyvuje hlavou, tu i tu vrkne pod nos: „Čertovská mládež!“ a keď Zandome vydýchol, pýta sa:

„To je všetko?“

Zandome rozvinul kapetanovi svoj plán: vzdialiť Pašku, nájsť mu v meste službu, aby predchytí Nikovi Katicu.

„Diavolo – diavolo!“ škrabe sa kapetan za uchom. „Hm – medzi nami rečeno – mladý sa udal na čaču. I on sledil za každou zásterkou... No ale predsa je rozdiel! Dnešná mládež letí do ženenia ani mucha do muštu. Nerozváži, že sa tam utopí na večné veky: nie – len nech bude trochu sladký ten mušt. My – my sme boli inakší: lízali sme med všade, ale pozor na zadné kolesá! A ako sa volá ten dedinský hrdina?“

„Paško Bobica.“

„Nepije?“

„Náš sedliak vôbec nepije – to jest neopíja sa,“ poznamenal s istým povedomím hrdosti Zandome.

„I ja som to spozoroval,“ prisviedča kapetan Kuzma. „Nepije najskôr preto, že má čo: keby vína nemal plné pivnice od roka do roka, väčšmi by lipol za ním... Ja by mu mohol zadovážiť miesto. Hneď v mojej pivnici. Súci ľudia sa mi vždy zídu. Pätnásť zlatých mesačne, byt a kost: pre počiatok dost' a pozdejšie uvidíme, čo sa dá robiť. Spávanie u mňa, vína koľko hrdlo ráči; kost – to je už referát mojej starej. Každý deň druhá omáčka, v nedeľu im vypeká fánky a či už čo. A keď sa ožení, bývanie a chovu mu dám v peniazoch... Veru, veru! Všetko následok záhaľky! Nedbalosť a lenivosť, to nás zjedá... My – to bolo inak! Vo dne v noci na stráži, v nebezpečenstve. Bije ťa dážď, more ťa polieva, búra ťa prefukuje: a ty tvrdo, ani kremeň, nedaj sa a ustavične napred. Sempre avanti, ako hovorí Talian, ale hahaha – nekoná. A mládež čo – fajnové, mľandravé, a keď taká dievka naň zažmurká, hybaj, už je tam... Nuž na každý pád už len prijmem toho vášho Bočicu.“

„Bobicu!“

„Teda Bobicu, keď je už tak. So mnou bude spokojný a ešte spokojnejší s mojou paňou. Ona mi ich rozhodne kazí, moju čeliadku. K mäsu musí byť omáčka, každý deň inakšia, chlieb pšeničný. Ja som dvadsať rokov hrýzol údeninu a lámal zuby na suchároch. Moji krčia nosom, keď im predložíš solídnej údeniny. Čudné časy žijeme veru! Zárobku čím diaľ, tým menej, a požiadavky čím diaľ, tým väčšie. Ba ako sa len držíme!“ A pozrel pritom prenikavo Zandomemu do očí, ako by tam hľadal odpoveď na svoju otázku. „Žijeme zo starých úspor – to je rozlúštenie!“

Zandome sa usmial svojím významným úsmevom. Kapetan zažmurkal a konečne odvrátil pohľad pred tým prenikavým, výsmešným okom.

„Pošlite mi ho tento týždeň. V pivnici sa pomaly začne robota. A čo tam u vás nového? Cena je urobená?“

„Nikto nič nehľadal ešte. Ale mušty sú veľmi dobré.“

„Každý rok sú veľmi dobré a víno nanič... Ale vzdor tomu, zoberte dakoľko muštier. Probujeme, či sa čo dá robiť... Pravda, závisí od toho, ako sa ukážu ceny. Pri lanských sme sa popálili – načim nahrádzať, hojiť staré rany, ináč by sme vypriahli.“

Kým sa Zandome takto ustával v meste za svojho priateľa a za svoj obchodík, za ten čas sa i v našom meste prihodilo čosi neočakávané.

Šor Ilija Zorković, predseda cirkevného výboru, ochorel, a to náhle a neočakávane.

Keď nadišla oberočka, i šor Ilija premenil svoj spôsob života. Zanechal riadne prechádzky na námestie, kde mával obyčaj poučovať „úbohého težaka“, t. j. dakoľko starcov, čo už nechodia do poľa; rozkladať im veci prítomné a budúce a minulé, rozvíňať im politickú situáciu v Chorvátsku a Európe. Prestal navštevovať Čitateľský spolok a sedávať nad novinami celé dni. I jeho zachvátilo oduševnenie ako každého Dalmátinca. Dal sa seriózne do roboty, obliekol staré, obšúchané háby a tmolí sa v nich po dome a dvore, kde pracuje len jeden jediný i to starosvetský preš. Nazrie i do pivnice, kde sa túlajú Vlasi a Vlache, nevediac, čo si počať od dlhej chvíle. Dozerá i na cirkevné turne, no nemôže tam dlho vydržať, lebo don Roko všetko riadi a spravuje sám, podľa svojho dobrozdania a nedá mnoho na jeho pokyny... Zato sa zas vracia do svojho dvorca znechutený, urazený, že ho pri cirkevnom nemajú za nič. Šora Bonina sa jeduje, že sa muž tak vystavuje a nešahuje, no on jej odpovedá:

„Zachovaj si, ženo: v oberočku sa obrodzuje človek, ako i víno! Ak v oberočke neužiješ pohybu a štrapácie, celý rok budeš ako trstina vetrom sa klátiaca. A preto mi neprekážaj vykonávať moje povinnosti...“

Šora Bonina sa uspokojila a zanikla kdesi v dome; šor Ilija rozpráva napred svojim Vlachom, ako prešiel Gurko cez Balkány a ako sa utáhuje pred ním turecká sila. Vlasi, furtáci, ho obstúpili a počúvajú ho s obdivom sťa proroka Eliáša, nechajúc turaň turňom.

Šoru Boninu trápi, že svet okolo neho zaháľá, počúvajúc jeho náučania; no zas sa teší, ako jej Ilija pritom prekvitá, aký je statný a bujarý sťa mohutný dub. S úctou pozerá naň, keď zasadne za pokrytý stôl, ako sa drží za ním junácky, menovite keď príde baranina pečená na ražni.

V štrapácii takej pripeklo ho jesenné slniečko do chrbta, až sa spotil, a šor Ilija miesto toho, aby sa bol preobliekol, rozopäl kabát a vestu, chladiac hrdinské prsia na čerstvom meštráli, ktorý poťahuje pri tejto krásnej pohode od mora sťa o Jakube. Keď sa trochu ochladil, vošiel do domu, vypil kávu – dnes odpoľudnia tretiu – zapálil na čibuk a vyvalil sa na nízky divánik, rozmýšľať, ako by sa dalo docieľiť, aby v Chorvátsku bola len jedna strana. Keď vyfajčil čibuk, vytriasol ho a očistil, ako svedčí, chytil noviny do ruky a vhlbil sa do rozpravy o tom, kto bozkal napred druhého, Strossmayer Starčevića a či Starčević Strossmayera. V týchto úvahách usnul – prebudil sa, keď šťukla kľučka a vstúpila do izby šora Bonina.

On jej riekol:

„Smiešno! Horúce je ani v kanikule, a mne je predsa zima...“

„A prečo si sa neobliekol!“ zvolala ona rozhorčene. „Toto tu je pavučina a nie oblek! Ešte ochorieš!“

A už mu nosí oblek súkenný, solídny, vlnenú košeľu a povoj.

Pán Ilija voľky-nevoľky musel sa preobliecť a čaká ten blahý pocit, aký sa dostavuje, keď miesto premočených oblečieš suché, čisté šaty.

No ten pocit sa nedostavil. Miesto toho prebehli ho zimomriavky po chrbte a vlasy akoby sa boli naježili. O chvíľu začali mu i zuby hrkotať, takže musel stisnúť ústa, aby sa nestal smiešnym. Vtisol sa do kúta divána, že sa skôr zohreje a mlčí, čaká, čo to bude. Šora Bonina prešla dva razy izbou, hodiac naň okom bezstarostne. To ho trochu uspokojuje. „Bude iste dákasi pletka; keby bolo čo, Bonina by hneď urobila kravál...“ No pred večerom mu už bolo cele mizerne, začalo ho i v boku kľať, takže sa jej musel požaľovať, aby ho nevyhrešila, keby jej pritajil, čo je s ním.

Položila mu ruku na čelo a vraví:

„Čo sa žaluješ na zimu, keď ti je hlava ako oheň. Najlepšie, ľahni a ja zavolám Anzulu. Ona sa vyzná vo všetkom, lepšie ako doktor.“

A zobliecť sa tiež nenie ľahko. Bárs stíska čeľuste, zuby hrkotajú neprestajne. Ba i kolená sa trasú a hlava akoby ju kálal.

„Šľak ide naň, bože, odpusť hriechy!“ desí sa šora Bonina, ukladajúc ho do postele, prikrývajúc ho teplými kobercami.

Šora Anzula len čo vyrozumela, čo sa stalo, vzala fľašku s octom „ružovým“, hrst bazového kvetu, divotvorné kvapky proti „matici, matrúnu a krčom žalúdočným“, prehodila len tak mantilu a pobrala sa do Zorkovićov. Keď vystúpila na altánku, vybehlo proti nej

dvoje-troje detí s krikom: „Teta Anzula – bonbóny!“ Najstarší zo zurvalcov len toľko, že sa jej nenanosil do vrecka.

„Ideš ho, Ivica, čo sa natískaš!“ zahriakla ho mat' z pitvora.

„Druhý raz vám donesiem bonbóny, teraz som nemala kedy.“ A prebíja sa horko-ťažko tým krdľom vrešťúnov.

Tak vtiahla triumfálne do spálne. Šor Ilija nezabudol ju privítať, vzdor nevôli, ako patrí človeku pravému. „A vitajte, pani kmotra! Dobrý deň! Ráčte si sadnúť...“ Chcel sa nadvihnúť na lakeť, no bodlo ho v boku, takže zas musel ľahnúť pokorne. „Odpusťte, preboha, že vás prijímam takto... nemiestne. ..“

„Kto bude myslieť teraz na pletky!“ zahriakla ho temer surovo energická pani. „Ľahnite, prikryte sa. Vidím, zima vám je. Bolí hlava – čo?“ prihovára sa mu, pristúpiac bližšie, už prívetivým, starostlivým hlasom.

„Všetkého po troche, pani kmotra – všetkého. Napríklad nohy studené a hlava horí. A čo tajiť – v boku kole. Niežeby bohvie koľme, nie, maličkosť, pletôčka – ale sa hlási; dá znáť o sebe. Hej, darmo je, kole...“

„No nič to – popustí. Čo by si im uvarila, Bonina, trochu bazového kvetu. Tu ho máš, doniesla som ho. S medom to rozohreje. Najtiaz sa zohriať, spotiť, hneď bude lepšie. I mne bolo takto sto ráz: nuž – a tu som, chvalabohu.“

Pán Ilija vypil odvarok teplý, natreli mu žily ružovým octom, aby „sa osviežili“. Keď ho obriadili, on sa vyslovil, že mu je „rozhodne lepšie“. Akoby sa bol znovu narodil!

„Povedala som – popustí,“ teší ho šora Anzula, dôverujúc svojim liekom. Posedela chvíľu, pohovárala sa – no šor Ilija sa zadržal nezdvorilo k host'ovi – prvý raz v živote. Zachrápal v prítomnosti kumy a to až obloky drnčali. Pri odchode riekla priateľke tichým hlasom:

„Nech spí. Cele iste sa spotí. A ak by mu nebolo lepšie, pošli ty zajtra po doktora.“

„Či tak!“ preľakla sa šora Bonina.

„Ak by mu nebolo lepšie! Nuž a čo by bolo také hrozné, ak bys' ho í zvala? Príde, poklepe, povie tým svojím fufnavým hlasom: ‚Moglo bi se i ne bi se moglo' a zas ide... Aký je, taký je, vždy je na osoh. Aspoň sa ti srdce uspokojí, že si mu volala i doktora.‘“

„Pekná potecha!“ pokyvuje šora Bonina hlavou. „Vidím ja, že sa ti čosi nevidí... Povedz mi radšej odrazu, že mu je čosi. Ja vidím, šípim – viem sa i domyslieť...“

„Nezmýšľaj – prosím ťa!“ zahriakla ju šora Anzula tvrdým hlasom. No odišla domov zamyslená s nepokojom v srdci.

Zavolala Nika a zverila sa mu:

„Strýc Ilija nenie práve najlepšie. Zaspal, kým som sedela pri ňom. Ani tá zima nebude bez príčiny. Všetko sa mi vidí, že mu je čosi. Keď sa obriadiš, choď, ako sa má...”

„A prečo mu nevolajú doktora!“ zvolal Niko, prestrašený rečami mamy.

„Len som jej ho napomenula a už sa triasla od strachu. Veď sa ona odhodlá, ak mu nebude lepšie.“

„Ja ho jednoducho zavolám a dovediem.“

„Najprv choď a potom opatrne... Vieš, aká je divná.“

„A nech je akákoľvek – potreba je potreba!“

Niko šiel do Zorkovičov. Paniu našiel ustarostenú. Šor Ilija leží sťa povalený dub, červený v tvári, s oživeným okom.

„A – náš Nikoleta – hehehe, milá návšteva! Sadni, sadni, drahý priateľu. Odpusť, že ja takto – no ženské, že som vraj chorý. Hm – treba im vyhovieť, treba sa pokoriť, keď si čo vezmú do hlavy, čo by ty takto? Dve-tri broskyne – čo? V takejto horúčave dobrá je broskyňa. Hasí smäd.“ A zamľaskal suchými ústami sťa kapor, keď ho vyhodíš na sucho.

„Čo to hovoríš, môj Ilija! Broskyne dávno prestali,“ riekla šora Bonina karhavo.

„Máš pravdu. Vidíš, zabudol som, že ich obral ten lotor Luka Perin. Ale počkaj, veď ho ja raz prichytím...”

Nové zdesenie. Luka Perin o broskyniach vôbec nikdy neslýchal, lebo je slepý a z preddomia sa málokedy pohne.

Ale Niko nedal znať na sebe, že sa zľakol. Pristúpil k chorému a pýta sa ho:

„A vy – či by ste si nezajedli?“

„Teraz nie. Ale večerať – to už hej! Mäso na ražni, braček, mŕtveho by vzkriesilo.“

„I ja ho rád,“ prisviedča Niko.

„Teda by naozaj?“ zvolala pani natešená.

„A akože. Ale najprv odbav deti. Vieš, nevedia sa strpieť.“

Šora Bonina odišla do kuchyne hotoviť tú večeru. Sotva kedy bol pán Ilija tak ochotne obslúžený. Prezrel dve lyžky polievky ako-tak a mäsa pečeného vzal kúsok do úst. Hryzie, prežúva, strcia ho sem a ta a konečne vraví: „Bonina moja, to ti je neslané, nemastné. Odpusť, ja ho raz prezrieť nemôžem. Mäsiari, lotri, dávajú mäso na posmech. A v obaračku malo by byť ako cíperie.“

Tak sa zhováral s Nikom šor Ilija, tu živšie, tu zas sa zamysliac a vydychujúc. Keď odchodil, šora Bonina ho vyprevadila do pitvora.

„No – čo myslíš – ako sa ti vidí, Niko?“

„Mne sa všetko vidí, že tu treba doktora. A to čím skôr. Vidíte, že ani nehovorí skladne. Vykĺznu mu i nesúvislé slová. Tu nenie čosi v poriadku.“

„Ah, môj Niko! Čo sa mu to stalo! Ráno celkom zdravý ako dub, a teraz, hľa, takto...“

„A môže byť i pletka. Čo mu môže byť? Konečne vidno, že ho nič nebolí. No vzdor tomu treba vykonať, čo nakladá povinnosť. Ja by ho dovedol, toho doktora, ak nemáte ničoho proti tomu.“

„Urob, ako myslíš. Čo si ja počať – úbohá. Keby aspoň deti boli doma, ak má čo prísť.“

„Ale teta Bonina! Čo to zas zmýšľate! Bolo by najlepšie, keby ho mama pripravila, že má prísť doktor...“

„Urob, ako vieš. Vidíš, v čom som. Nemám nikoho, len vás...“

Slzy ju zaliali a zo stiesnenej hrude sa derú ťažké vzdychy. I Nikovi samému je ťažko. Žiaľ tejto ženy dotýka sa mu srdca. Stisol klobúk do očí a hrnie sa po doktora. No pritom si uľahčuje šomraním.

„Bože, aký svet prevrátený! Toľké okolky kvôli pozvaniu doktora! A čo by bolo, keby bolo čo ťažkého!“

Doktora doma nenašiel. Milost'pani mu zdelila, že je popoludní kdesi „v komisii“. Jej sa zdá, že už dnes večer nepríde. Akiste našiel neodkladnú prácu dakde v dedinách... Možno sa chlapi pobili – ošetrovateľka je – alebo ťažký pôrod. Ona sa nikdy nemieša do vecí mužových, zvlášte čo sa týka praxe. Čaká ho zajtra, najneskoršie k obedu, prvej sotva... Niko sa len vyspýtal, v ktorej asi bude dedine, odpísal mu a list dal Juremu a Rumenka, nech dovedie doktora, ak nie prvej, teda zajtra ráno.

V tú noc zažil dosť trápnych chvíľ pri posteli chorého, počúvajúc jeho súvislé a nesúvislé reči. Pani si zúfa. Bola by hotová doktora už nielen prijať, ale mu i vybozkávať ruky a nohy. Zdá sa jej, že by bolo cele inakšie, keby ho tu videla knísať sa na vysokých nohách a poprávať svoj škripec na nose. I to jeho „moglo bi se i nebi se moglo“ zdá sa jej byť čímisi prepotrebným – snáď tajomná formula, ktorá zaháňa nebezpečenstvo...

Doktor prikvitol zavčasu. Jure ho vyburcoval na svitaní zo sna, vysadil na Rumenka a dopravil do mesta, rovno do dvora zorkovičovského. Chorého našiel spiace a, ako to býva obyčajne, teraz mu je „omnoho, mnoho lepšie“. Doktor sa odknúsil domov, že príde, keď sa pacient prebudí.

Šora Bonina sa zas potešila. Vidí ten pokojný, tichý spánok. Strach, ktorý na ňu pustili mrákoty noci, zdá sa jej teraz prehnaný, smiešny. I robotníkov vypravila do viníc trhať. Nad prešom a pivnicou už sama bude stačiť dozrieť.

S doktorom prišiel Niko.

„Odpusťte, doktore, že vás takto prijímam,“ zvolal pacient bodro. „Akosi som zlenivel a zaspal. Ja by sa napil. Daj, Bonina, vody, ale studenej, studenej.“

„To on vždy pred kávou,“ jasá šora Bonina, vidiac, že muž nezabúda na staré obyčaje. „Dobrý znak,“ usudzuje sama v sebe.

Lekár vyšetřil nemocného, zabavil sa dlhšie na pravej strane hrudníka, naslúchal a preklepával. Šora Bonina visí očami na jeho tvári; vpíja sa nimi, spytujúc mu srdce a dušu. No tvár lekára je cele kľudná i nezrádza nič, ani zadivenie, ani bázeň.

„Ach, bože – akí ľudia!“ horekuje pani sama v sebe. „Držal ho za priateľa a hľa, teraz ani čo by bol hoviadko. Neciteľný sťa ten kameň!“ Lekár odmeral i teplotú, termometer vstrčil do futrála, zabil ho, ako svedčí a vstrčil do vrečka. Dľa hodiniek mu odčítal i pulz. Konečne začal ruky umývať, akoby ich nebol umyl od stvorenia sveta; obzrel sa dookola a spočinul pohľadom na panej, ktorá horí netrpezlivosťou.

„Pán Zorkovič prestydol akomak, preto musí ostať v posteli. Nebezpečia niet. Záležitosť bez následkov. Pár dní a ako prišlo, tak pominie... Na prsia, kde to stíska a bodá, priložíme sinap. Bude trochu hádam páliť, ale treba zniesť. Urobím odvarok, z ktorého budete dávať každú druhú hodinu lyžku. To sa rozumie, v noci nie a ani vo dne, ak by pán Zorkovič náhodou spal. Sen tichý a spokojný hoden je viac než všetky odvarky a balzamy. Jest' – ľahké veci. Polievka, mlieko, kávička. Piť limonádu, vodu, víno, prošek. A druhé neviem, čo by mal ešte nariadiť. Nuž a hlavná vec – pokoj a nadovšetko nebát sa nič po nič.“

„Ahm, ahm,“ prisviedča pacient, pokašľujúc, „I ja som tej mienky. Nebát sa! Rozumeli sme, budete slúžený. V chorobe ja uznávam jeden jediný zákon – predpisy lekára.“

„To je pekne,“ poklonil sa doktor. „Tak sa ľahko dorozumieme. S takými pacientmi i lekárovi poľahoda.“

„Ó, ja vám budem dobrý pacient. Hoci zas, poviem vám, bol by radšej, keby nebol pacientom. No nič to. Bonina, zachovaj si, čo predpísal doktor. Ja som zábudlivý.“

„A hovoriť čo možno najmenej,“ doložil doktor, položiak prst na ústa.

„Hovorí cele rozumne,“ myslí si pani, pozerajúc na doktora. „A ja som ho držala, že nevie nič...“

Zdá sa jej, že je to druhý človek. Akoby bola nová bytnosť vyskočila zo starej podoby. Akoby bol narástol pod jej očami do nedohľadnej výšavy. Je v ňom čosi nadprirodzeného; kási moc, ktorá vládne prírodnými silami, tajomnými a záhadnými, čo by dala, keby mu mohla prehliadnuť myseľ a srdce; keby sa dozvedela, čo on myslí, čoho sa bojí, čo očakáva! No jeho tvár je taká chladná, ľahostajná!

S mnohými poklonami ho vyprevadili. Na altánke stojí zoči-voči pani Bonine; cíti na sebe jej skúmavý, úzkostlivý pohľad, ktorý by chcel vyzvedieť „všetko“ a toho všetkého sa zas bojí... Stisol plecيا ako človek, ktorý odprosuje, že sa previnil. A z úst sa mu ledva odtrhávajú slová:

„Trochu zapálenia, bohužiaľ... Nevykašlal dačo krvavej sliny? No – no – vy sa ľakáte!“ chlácholí ju, vidiac, ako ona spína ruky. „Býva i ťažšie a zato ozdravejú...“

„Ach, bože – čo to bude!“ zastenala, oprúc sa o stenu.

„No, no – neľakajte sa toľme. A čo konečne? Povedal som, čo som musel povedať. Z mojich rečí nemohli ste vyrozumiť, že je nebezpečie veľké...“

„Práve to, že vás znám – vašu delikátnosť. Nerečiete, len čo za dobré uznáte. Ostatok držíte pre seba... Ja viem, čo si môžem z vašich rečí vybrať! Že je zle, zle...“

„Ale ja som to nepovedal!“ rozčúlil sa doktor a zapálil ako ruža. „Ani zd'aleka. To sa ráčite myliť. Priveľká úzkostlivosť – bez základu a príčiny.“

Cestou ho čakal nový výsluch, zo strany Nika totiž. Doktor si stiera pot z čela. Prebŕdol najťažší diel útrap. Teraz mu je ľahko – pred sebou má chlapa s mocnejšími nervami. Jemu rozložil všetko do základu. Zoznal, že je zapálenie cele obyčajné, na typickom mieste, ale vyzdvihol i daktoré momenty, ktoré vzbudzujú v ňom obavu...

„Moja úloha je nevďačná,“ žaluje sa Nikovi. „Vzdor tomu, že sa držíš istého poriadku, odhaľuješ stav pacienta stupňovane okoliu: predsa si a ostávaš istý druh strašiaka, každá vizita nová pilula a – trpká. Každé slovo úder na prestrašené srdcia. To je moja úloha: veru nie hodna závidenia! I vám odporúčujem veľkú opatrnosť. Pred ženskými jazyk za zuby! Stratili by hlavu, naškodili sebe i pacientovi...“

„Oh, moja mama nenie taká – nebojte sa!“ odpovedá Niko nie s nehrdosťou.

Keď jej vyrozprával, čo sa stalo, ona len pokývala hlavou a odišla do Zorkovičov.

„Či vieš, Anzula, že má zapálenie?“ pýta sa jej šora Bonina.

„Čo ešte! Len či je to tak!“ diví sa ona.

Šora Bonina pozrela na ňu, akoby chcela vidieť na dno srdca, čo tá tam myslí: no nemožno ani na tejto tvári vyčítať nič. Vyrozprávala jej, čo povedal doktor a doložila:

„Keby vedela aspoň pravý stav! Tak si mívam, bolo by mi ľahšie. Trápi ma neistota. Oh, keby znala, čo ma čaká zajtra, pozajtre: ale tie veci dozvedáme sa my ostatní; my, ktorých sa týče...“ Zalomila rukami a z očí vypadli trpké slzy ponosy.

„Ah, čo by ti to pomohlo, dievka moja!“ začala šora Anzula vážne. „Nič by ti nepomohlo, ako ani toto horekovanie. Buď silná,“ a doložila hlasom tichým, no tým dôraznejším, „kvôli nemu, kvôli deťom... I ja som prebrodila tú riekú – to jest brodím ju i

dnes. Každý deň nový kríž – čo deň, to nová obeť, nové odriekanie. To je už náš údel taký, nás žien vydatých... Nedaj znat' na sebe, keď si pri ňom – premáhaj sa; prehlti slzy! Nevieš, ako to načim – alebo trpké ti je? Ej, duša moja, horký, horký je to chlieb...“

I z týchto rečí vycítila, že s jej mužom je zle. No nenaľakala sa toľme. Z úst tejto ženy i takáto reč znie útešlivo.

„A – pani kmotra!“ zvolal šor Ilija, keď vošla k nemu. Bol by chcel bodro, veselo, ako obyčajne, no zrazu akoby pocítil, že nenie všetko v pravej koľaji. Akoby tie tu pritajovali pred ním čosi; darmo je, vidí on, cíti! A i jemu nenie práve najlepšie. Vie on, ako mu je. Ale čo si počítať – ponosa nepomôže, trpezlivosť je tu na mieste. Ej, neraz stisne zuby, aby nezastenal, aby nevykrikol od bóľu a úzkosti...

„Vy tu v túto hodinu!“ diví sa šor Ilija, no zase sa mu vracia myseľ, že sa tu čosi pritajuje, a on len kýva hlavou... „Odpusťte, že sme v neporiadku... Dávate si toľko starostí o nás! Eh, povďačný som, budem – naveky... No Bonina – bude, čo boh dá. Neplač a odpusť, že máš toľké starosti...“

Pani Bonina bez slova klesla k jeho poduške a zaplakala od srdca, akosi sladko. On pozerá na ňu pohnute, pohladí ju po hlave – a už zas pozerá do povaly... Šora Bonina sa konečne zobrala a vyšla sa vyplakať na dvor.

„Načo si pritajovať – všakver, pani kmotra!“ začal, keď boli sami. „Nech viem, na čom sme. Ja mám zapálenie,“ doložil on hlasom tlmeným. „Neviem, čo vraví doktor – no myslím, že i on zaňuchal... Nuž ak ste znali, dobre: chceli ste ma ušetriť. Ja som vám povďačný. Ak ste neznali, ja vám oznamujem, lebo choroba nešetří nikoho – ani smrť. Ak ona ešte nevie, pripravte ju – oznámte jej, to sa rozumie, šetrne...“

Šora Anzula nebola by sa nazdala, že je tento človek schopný toľkého ostrovtipu. Útláci k žene, ktorý sa skrýval i v predošlých slovách, dotkol sa jej. Ledva mohla zatajiť slzy. No miesto všetkého, ona odpovedala:

„Dajme my tomu pokoj. Nech nebudú výstupy a scény. Utíšte sa, buďte trpezlivý a nebojte sa. Ak je i zapálenie – i zo zapálenia mnohí ozdraveli.“

„A umrieť raz musíme,“ doložil on, „smrteľní sme.“

„A doktor nám nariadil mier a pokoj!“ karhá ho šora Anzula.

„Už je mier!“ A chvíľu hľadá nehybne do povaly. „Úbohé deti,“ doložil ledva čujno, „možno siroty zanedlho!“ L'ahko je naložiť pokoj a mier, keď duch je čulý a neprestajne blúdi po nekonečnej pláni života; nakukuje do každej sluje a priepasti, na ktorú sa naďabí. „A Dorica moja... nevie – ani nepísala... Pani kmotra, vyprostredkujte, nech príde. Chcel by ju

vidieť, snád'...' zamlkol. Chcel doložiť ,ostatný raz', ale prísny pohľad šory Anzuly ho odstránil.

„To je ľahko. Môžeme písať do ústavu.“

„Telegrafovať, pani kmotra. Telegrafovať.“ A doložil s úsmevom, ktorý nebola by nikdy predpokladala pri ňom: „My, čo sa chystáme, nám je pošta prizdĺhavá...“

„Teda telegrafovať. Pozajtre má parník odísť do Dolčín, nech sa prichystá. Keby ho odpásla, nemohla by prísť už tohto týždňa...“

I materi oznámili tento plán. Tá sa veľmi potešila.

„Aspoň budeme v hrbke. Hneď je akosi inakšie. Keď ich máš všetkých okolo seba...“

Večerom začal šor Ilija zase hovoriť. Mnohé veci i v neporiadku. No doktor vzdor tomu sa vyslovil, že nieto nič mimoriadneho. Postup procesu chorobného mu je cele prirodzený...

I pani Anzula a šora Bonina pozreli naň temer s poľutovaním. Úbohý zaslepenec! Alebo nevidí, alebo schválne nechce prehliadnuť. Áno, nechce – zakrýva, pritahuje z lenivosti, pohodliamilstvi, aby mu dali pokoj, neburcovali po noci...

Pacient bol celú noc nespokojný. Chcel sa i dvíhať a vyjsť na dvor, do pivnice... Nad ránom sa utíšil niečo a zaspal. Bárs je sen nespokojný, predsa len je sen: mysle sa niečo utíšili. Nastalo zvlnenie a nepokoj, keď nemocný po doktorovej návšteve dal si zavolať dona Roka. Ako vždy, i teraz vyspovedal sa skrušene, kresťanský.

„Odpadol mi veľký kameň zo srdca,“ vzdychol s uspokojením po odchode farára.

Popoludní začal byť nepokojný. Museli zavolať doktora. Šora Bonina ho prosí so zloženými rukami, aby pomohol. Zdá sa jej, že on má v rezerve prostriedok mocný, nepochybny: chcela by, aby ho upotrebil, aby sa zaujal. Sleduje mu v tvári, či je dojatý, či ho pohlo jej nešťastie, jej hrozná tieseň. No v nej nenachodí len zamyslenosť, uvažovanie, akoby porovnával, ktorá strana prevažuje, kam treba priložiť závažie... Konečne, zdá sa, premohol pochybnosti. Oko sa mu vyjasnilo, akoby z neho zakmitlo svetielko nádeje.

Nariadil pijavice. Akt temer posvätný v očiach chorého a domácich. Ako všade, i tu postretol sa rozkaz s veľkým uspokojením ,Aspoň sa urobí, čo sa urobiť dá a môže,' myslí si každý. ,Ostatné je v rukách božích...' Šora Bonina okriala, šuká po dome, zháňa a znáša, čo treba. V dome nastal nový ruch, v ňom akoby sa zabudlo, čo za nešťastie visí nad ním...

I doktor, bár veľký nepriateľ krvi, vrátil sa spokojnejší domov. Povedomie, že nepoškodil a predsa urobil kvôli, dvíha ho. Víťazoslávne zvestuje svojej panej: „Rita, Zorkovičovi som nariadil pijavice. Tej noci budem mať na každý pád pokoj.“ Vyzul sa zápät z topánok a vhuhol do pantoflí, dar – ktovie, či nie symbolický – jeho panej. V nich cíti poľahodu, akoby všetky starosti boli padli z hlavy. Zdá sa mu, že je teraz on, prehánaný,

osudom socaný z dediny na dedinu, tulák, rovnoprávny druhým poriadnym ľudom. I on môže, keď nie vždy, aspoň výnimočne užiť kúsok toho pohodlia.

I u Zorkovičov zavládol posvätný mier. Zmocnila sa všetkých radostí, rozhojnila sa nádej, keď Danduľa, prehrebajúc drevkom v popole, čo je na korýtku pred posteľou, zvestovala slávnostným hlasom:

„Podochli všetky do jednej! Krv bola v nich ani kolomaž. Len čo by bolo, keby ju neboli vycicali! Bože môj! Krv sa ustojí v žilách ako voda v mláke a zhnije – to ti je základ choroby...“

Niko odišiel od chorého až po polnoci. Slnce bolo vysoko, keď sa zobudil z ťažkého sna. V zadnom dvore našiel mamu s lajstrom v ruke. Prevzala starý „referát“ a vedie ho s obvyklou ľahkosťou.

„A čo vy myslíte, pán gazda,“ usmiala sa mu vzdor tomu, že vidno na nej starosť, „že sa my už nevieme hnúť bez vás? Pozrite, koľko sme toho prijali od rána!“

„Vidím ja, že som spachtoš,“ odpovedá Niko a dokladá tichým hlasom: „A čo tam nového?“

„Mande som poslala k doktorovi. On je vraj spokojný. On je vôbec vždy spokojný – závideniahodná spokojnosť! A tam našla, že spáva. Ako každé ráno...“ A keď Niko chcel prevziať lajster, ona podotkla: „Dnes má prísť Dorica: nemá kto ísť proti nej do Dolčín. Ak pošleme sluhu, mohol by ju daromne prestrašiť...“

„Teda pôjdem ja,“ núka sa Niko. A čosi, ako výčitka, ozýva sa mu v duši. Zabudol na malú priateľku v ostatné časy! Prvé roky ju navštívil zakaždým, keď bol v meste. Ostatný raz bol tri dni, chodil za Katicou a na Dorku ani nepomyslel...

„Dovedieš ju rovno do nás. Ja pôjdem s ňou sama ta...“

Po obede poslal Jureho s Galešom do Dolčín. On sa ohlásil ešte u Zorkovičov, kde našiel všetko bez premeny. Nakukol i do dvora a do pivnice – tu našiel zorkovičovský neporiadok a nedbanlivosť. Vyhrešil Vlachov, až skákali jeden cez druhého sťa muchy bez hlavy a vrátil sa rozčúlený domov. Osedlal Rumenka a pustil sa v dolinu. O dvadsať minút už bol na nábřeží v Dolčinách, kde čaká Galeša priviazaný o bŕtlavú jahodu. Dumá so sklonenou hlavou nebudaj nad tým, čo to asi znamená, že ho vylúčili z krdľa kamarátov; miesto do viníc, dohnali ho sem dolu, kde tak čudne razí soľ a jód z tejto veľkej vody.

Dolčania obstúpili Nika, zamazaní i oni od muštu. Obsypávajú ho otázkami o šoru Ilijovi. Čo robí, čo hovorí, či urobil poriadok, čo vraví doktor a čo pani... Otázky nenásytnej zvedavosti, svrbľavé, naliehavé. No zas i spomínajú jeho cnosti. Priateľstvo, úslužnosť, ochotu, zdvorilosť bez konca a kraja, milosrdie s chudobou, ba i zásluhy o cirkev a mesto.

„Škoda ho, duše mi, škoda,“ verajú sa rad-radom, „málo sa ich rodí takých. A čo sa rodí, to nestojí nič. Veru-veru bude sa cítiť medzera, bude roky a roky...“

A Dolčine naplnili sa čudnými chýrmi odrazu. Zorkovič umiera, urobil testament, vyspovedal sa, ba prijal i ostatné pomazanie. Doktor mu povedal – dnes ako-tak prebiedí a zajtra...

Niko sa ani nenazdal, len keď zahvízdal parník a vkeroval do prístavu. Na palube vidí sestru v čiernom habite a bielom čepci. Pri nej druhá postava, vzdor jesennej sezóne, v širokom slamenom klobúku, popolavých šatách, nápadne skrojených. Skočil do bárky Špirovej, vyšinul sa schodmi na palubu, kde ho čaká sestra so svojou chovanicom.

„A mama neprišla!“ ozval sa pri ňom zvučný milý alt. Zdá sa mu, že ho nikdy ešte nepočul. Pozrel a naňho sa dívajú krotké, tmavomodré oči spod čistého, bezstarostného čela.

Zmiatol sa pod týmto novým dojmom.

„Nemohla prísť, poslala mňa. Ináč bárs na Galešovi, o malú hodinku budeš pri nej.“

„Galeša prišiel!“ zvolala Dorica milo prekvapená.

Niko sa chytil batožiny, ktorá ide do člna. Medzitým sestra poodstúpila na stranu s mladou devou a čosi jej dôrazne hovorí. Deva počúva, ako vidno, dojatá; ostatné rady a pokyny čajsi, aké máva pestún naporúdzi, keď púšťa chovanca spod svojej ruky na búrlivé more života... Konečne i sama sestra dojata, privinula k sebe mladú devu, urobila jej nad čelom kríž a láskavo pobožkala.

A už je Dorica v člne. Zaslzeným okom pozerá na palubu, kde ostala pestúnka zase sama, možno s bôľom v srdci, že sa od neho trhá to, čo k nemu bolo prirástlo. Stojí sama, skl'účená neistotou, nie nad samou sebou – lebo veď jej dráha je rovná, vymeraná, medzník tvrdo postavený: ale skl'účená neistotou, kam ten čln zavedie, cez ktoré búrky a úskalía a či tam dakde nepríde k úrazu...

Dorica pociťuje iba žiaľ od lúčenia s osobami milými, drahými. S láskavými pestúnkami, s úprimnými družkami. Nemala kedy sa rozhl'adiť, uprieť zrak do tajomného horizontu, ktorý ju čaká. Nemá ešte povedomie čisté, že dnešným dňom zatvorila sa brána neúprosne, neodvolateľne: za ňou je zatvorená minulosť navždy, bez návratu!

Stála na nábreží nehnute, oči upreté na parník, ktorý múti pod sebou more, peniac ho naďaleko okolo seba. Obracia sa ťažkopádne, s námahou, a keď mu nos oňuchal šírú hladinu – parník sa šinie po vlnách, nechávajúc za sebou brázdu. Čierna postava s bielym čepcom rozoznáva sa ešte na palube, máchajúca bielym ručníkom. Čím ďalej je menšia, menšia a konečne rozplynula sa v nič. Zmizla jej spred zaslzených očí s'á vidina; s'aby jej nikdy nebolo bývalo.

Dorica zaplakala a akoby ju boli prešli zimomriavky. Vidí už zrejme, že čo bolo, minulo – čo znala, zaniklo navždy a teraz nastávajú veci nové... Vzdychajúc, obťažaná milými rozpomienkami, clivými scénami, ktoré sa pred ňou odohrali včera a dnes, výjavmi lúčenia z ústavu, vysadla na Galešu. Hodila ostatný pohľad na parníček, ktorý ležal na hladine sťa húsenica s obláčikom dymu nad sebou – a už sa drží pevne samára, aby sa nezvážila.

Galeša sa driape namáhavo hore strmým brehom; Jure kráča popri ňom, dávajúc pozor, aby sa mladá neprevalila. O chvíľu vyšli na vršok; otvoril sa pohľad na vršky a kopce domova. Pozdravilo ju rodné mestečko svojimi prívetivými, známymi domami, bielymi krovmi. Tieseň padla z hrude, žiaľ sa rozplynul. Nezíde jej na um obzrieť sa nazad, ta, kde na hladine mora ešte vždy stojí, akoby nehybne, parník... Radosť, uveličenie rozširuje jej prsia, ktoré s pôžitkom vťahujú aromatický, sladký vzduch domova. Všetko jej kynie ako na vítanku. Starí, milí známi, dávno nevidení. I Galeša, ktorý od tých čias ošedivel okolo pysku, i Jure, ktorému sa tiež nabrali vrásky na tvári. A za ňou kráča, cvendžiac podkovami o kamenitý chodník, Rumenco – na ňom jej druh, priateľ Niko. Čo sa ho naspomínala, čo sa za ním natúžila v prvé časy medzi vysokými múrmi ústavu! Tvár sa vyjasnila, oči sa smejú, bárs na riasach sa ešte trasie zaostalá slza... Niko ju dohoniť; vidno, ide jej čosi povedať. Chytila sa pevne za rohy samára, aby nespadla.

„Ty teda zase doma!“ prihovára sa jej. „Bude sa ti zdať všelijako, všakver?“

„Divná vec!“ zvolala ona veselo. „Prve sa mi zdalo, že je to bohvie ako ťažko, že ani neprenesiem: a teraz sa mi vidí, že som ani nikde nebola! Akoby bola včera odišla z domu!“

„Mladosť!“ myslí si Niko. „Dojmy vznikajú a rozplývajú sa, akoby nič.“ A nemôže sa zdržať, aby sa mu nevzdychlo. Jemu sa teraz zdá, že jeho mladosť uletela: že ostarel.

„Každý deň som myslela na vás – na dom,“ a okom zaletela v protivnú strán, zarastenú nízkym krovím. „Viem si predstaviť každého, i Ivicu i Caretu – akoby bola medzi vami žila, Mamu mám ustavične pred očami a papeho – akoby čula jeho hlas. To bola moja jediná zábava v ústave; žiť akoby medzi vami a byť predsa d'aleko. Aké to bolo krásne!“

„No vzdor tomu podobalo sa to žaláru,“ nadhodil Niko.

„Ani najmenej! Mali sme i zábavy, záhradu, dvor i kúpele. Bolo nám vždy veselo, čas sa míňal, ani nevieš ako. Ťažko sa bolo rozlúčiť – ťažko.“

„Videl som,“ usmial na Niko. „Podľa toho súdiac, povedal by bol, že nestojíš bárs veľa o svoje rodisko.“

„Ah, to už nemôžeš povedať. Vidíš, ako sa teším na dom, na všetkých. Ledva čakám, aby ich zhliadla. Ale mame neodpustím, že neprišla proti mne!“

„Má mnoho roboty, musíš jej odpustiť. Ostatne sama nahliadneš, keď sa presvedčíš.“

A už ho neľahalo nič do rozhovoru. Zišlo mu na um, čo dievčinu čaká doma, aká skúška, hneď pri prvom kroku do života. Bol sa prichystal, že jej nadhodí niečo o stave otcovom – no prešla ho chuť. Ťažko by mu bolo zarmútiť toto bezstarostné dieťa. Privolať na jeho čelo chmáru starostí, snáď prvú v živote. Nie, tú úlohu ponechá druhým, nech ju rozlúšia, ako vedia.

No vzdor tomu všima si každé slovo, každý pohyb. A v úzadí duše ozýva sa mu hlas: „ona mala byť tvoja“. Koľko chybelo, že sa nesplnil? Málo, toľko, koľko môže zaviniť púha náhoda... Teraz sa mu zdá pravda smiešnym, aby toto dieťa mohlo upútať jeho. Dieťa s obzorom tesných múrov kláštorských. Nevdojak ju prirovnáva zjavu svojej Katice, ktorý mu i teraz, zvlášte teraz, stojí živo pred očami. V jej očiach sa neodráža hravý svet dieťaťa, ale duša ženy, zapálenej náruživosťou. I v týchto tmavomodrých očiach zažíha sa kdesi v hĺbke oheň oduševnenia. No ten je ďaleko od jeho sféry, jeho sa on netýka, jeho nerozohrieva. I tu musí prísť ktosi, kto vnesie pochodeň nových citov do duše, zapáli oheň: ten, ktorý hreje a páli. No on sa na ňom hriať nebude...

„A ozaj ty si prišiel, a okolo oberačky i ty si mal roboty! Teraz i pape bude v práci!“ zvolala veselo. „Bude sedieť vo dvore, pri turni a rozkladať Vlachom.“

Niko sa skormútil. Súdené je, že on musí jej zadať ranu. Bolo by mu ťažko, keby aspoň čo-to nenadštrkol.

„Pape bude teraz pravdepodobne v posteli. Trocha prestydol, doktor mu nariadil...“

„Otec!“ zvolala, pozrúc naň ustraseno svojimi veľkými očami. Vyhaslo z nich nadšenie i hravý rozmar dieťaťa. Akoby sa v nich bola otvorila priehľbeň, do ktorej i Niko pozerá s prekvapením... „Ty ma klameš, klameš!“ vykrikla s náruživým prízvukom. „Vidím ja už všetko. Volajú ma telegraficky, neočakávané – volajú ma k otcovi, lebo je chorý!“

„Tu to máme!“ zhrýza sa Niko. „Na mňa sa to muselo vyliat.“

„Hovorím ti, že prechladol; preto musel ostať v posteli.“

„Pre nastydnutie! Oj, viem ja, neležal by on pre maličkosť. A potom vidím – len netaj – vidím, že nehovoriš pravdu!“

„Ja ostávam na tom, čo som povedal. Ostatne uvidíš sama, presvedčíš sa...“

„A kto ma dal zavolať? Prečo?“ A jej hlboké oko uprelo sa naň temer prísne.

Už mu nemožno luháť. Pod tým pohľadom priamym a prísnymsa mu pravda na jazyk.

„On ťa dal zavolať. Vidíš, že nepritajujem. Naľakal sa, ako všetci, ktorí nikdy neochoreli. Niet teda príčiny, aby si sa znepokojila.“

Ona len pokrútila hlavou a zanovite mlčí.

Niko usúdil: ‚Diet’a je a už je v nej žena. Tvrdohlavá je – nemožno ju nakriatnuť.‘ A v ňom sa dvíha čosi ako nevôľa, že toto naivné, slabé stvorenie nesklonilo sa pred ním – že nechce uznať jeho nadvládu...

No nevôľa sa zas uľahla, keď zazrel, ako stisla krčovite svoje plné pery; len preto, aby udusila plač. Nie teda zanovitost’! Brada sa potruhuje krčovite, červeň stúpa do tvári: vidno, ako tlmí v sebe výkrik bôľu. No nemôže prekaziť, aby jej slza nenavrela do oka a prevaliac sa dlhými riasami, nezvlažila jej svieže, okrúhle líčko, na ktorom len pred chvíľou hrali dve milé jamôčky.

Radosť z návratu premenila sa, hľa, v žravý bôľ.

‚Oh, živote, aký si ukrutný!‘ žaluje sa Niko sám sebe. ‚Nemáš pokoja, kým nepremeníš smiech v slzy. Slzy sú tvoj každodenný nápoj – v nich čerpáš silu, ktorou nás gniviš.‘ A zas sa hneval na to, že ju odvolali z ústavu. Mohla nevedieť o ničom; jej prítomnosť beztoho nemôže zahnať, ani popraviť ničoho...

Šora Anzula ich zazrela z terasy a čaká ich v bráne, jediný pohľad a uhádla, že Dorica vie všetko. Sňala ju z Galeša mocnými ramenami a vinie ju matersky k srdcu. V prsiach jej buráca žravý bôľ. Ináč si predstavovala príchod tohto diet’aťa do tohto domu. S úsmevom šťastia na tvári, ovenčenú, ramennú, posypanú kvietím...

Dorica na jej hrudi zabudla chvíľku na svoj bôľ. Temné predtuchy zanikli. No len na chvíľku. Len čo sa vymotala z jej náručia, už prosí, aby išli domov.

‚Ja sa nedivím, dievča, že sa ta ťaháš,‘ odobruje šora Anzula. ‚Pod’me teda, a ty, Niko, tu máš svoje lajstre.‘

Nikovi odlahlo, keď prišiel do zadného dvora a keď ho tam ovial ruch zimničnej práce.

XII / O posledných veciach človeka

Do večera mal dost’ roboty okolo turňov a v pivnici. Veľký prúd obaračkový prehrmel, ne jeden kmeť vybavil obaračku na svojom území: no ostali Nikovi ešte jeho vlastné vinice. Nechal ich naschvál naostatok. Práca je pohodlnejšia, nenie náhlivá a výhoda k tomu, že hrozno môže dokonalejšie dozrieť. Roboty je teda i dnes dost’; no jemu sa vidí, že jej je málo, keď pomyslí na minulé dni a týždne zimničného chvatu.

Šora Anzula prišla až večerom domov. Ani doma nemôže sa striasť ťažkých dojmov, ktoré ju ohlušili u Zorkovića. Pred očami jej stojí úbohý Ilija, červený, ba skôr modrý v tvári, dýchajúci prudko, akoby sa bol zadychčal. Navidomoči hynie, telesne i duševne sa tratí, čo deň, to jedno svetielko uhasené, umovej a citovej oblasti. Okrasa duše padá jedna za druhou, ostáva iba pustá holota hmoty. I strom tak ostáva, holý so suchými rárohami, keď mu oberú ovocie, keď mu mráz opáli lístie a jesenný vietor ho pokmása a zhrnie do kúta záhrady.

„Veru tak!“ začala si uľavovať, keď Mande poodnášala zo stola. „Úbohý Ilija, bude mať čo zápasit', aby vybrádl. Lúto mi je jej a opustených dietok. Ostanú bez záštity, siroty v pravom zmysle slova.“

Niko prisvedčil materi a čelo sa mu zachmúrilo.

„Dalo by sa mu vytýkať všeličo,“ pokračuje ona. „A najväčšmi, že nebol príčinlivý. Žil zo dňa na deň, hľadel bezstarostne do budúcnosti, starosť ponechával osudu. Bude, ako boh dá – hovorí náš ťežak; tak hovorieval rád i on a tak i konal. Keby nie to, mohol dnes byť v iných okolnostiach. Koľkí sa vyšinuli z ničoho a stali sa zámožní! Nuž ale konečne, komu by sa nedalo čo vytýkať?“

„A k tomu jeho statočnosť!“ zvolal Niko, „dobré srdce!“

„Áno, šľachetný bol človek, to mu uzná každý. Zaujímal isté miesto a zaplňoval ho dôstojne. Teraz to miesto ostane prázdne. Prázdnotu po ňom pocíti každý a najväčšmi úbohá rodina. A škoda jej – takej rodiny. Je plná lásky, skladu a svornosti. Deti všetko vydarené, bohato nadané. Keby mala vodcu, mohla by zmohutnieť, stať sa najmocnejšou v našom meste. Nuž ale zdá sa, súdené jej je, že má upadnúť, hádam i rozpadnúť sa: byť rozptýlená na všetky strany...“

„A doktor ináč netratí nádeje,“ ozval sa Niko. „Sľubuje prajný priebeh, ak nenastúpi nič nepredvídaného...“

„Práve v tom je háčik. Prízvukuje priveľmi to nepredvídané. To znamená, že on čosi predvída, čohosi bojí sa, čo nechce vyzradiť...“

„Mne by sa zdôveril, keby sa čoho bál. Hrdina on nenie ani najmenej, a menovite pri posteli chorého. Naľaká sa ľahko, a čo je hlavné – opatrný je a drží na svoje renomé.“

„Veď je pravda. Možno sa i my ľakáme vecí, ktoré nenastúpili a azda ani nenastúpia...“

Po večeri sa vybral do Zorkovićov. Ani raz mu nebola táto cesta taká ťažká ako teraz. Nemôže striasť zo seba povedomie – povedomie niečoho ťažkého, smutného: že je on na vine... Viny necíti len on – i z rečí materiných mu zvučí výčitka; vidí i ona jeho vinu, ibaže nechce na ňu ukázať. Teraz cíti na sebe ťarchu viny, kým sa nestalo nič neodvolateľného – a čo bude potom, keď sa obavy splnia, keď umrie otec rodiny?

Áno, svätá je pravda: ostane bez otca, bez zástity. A zástitou, otcom mal byť on...

Pri chorom našiel Doricu i Mateho Pretúra, budúceho test'a. Dorica sedí pri záhlaví postele a prikladá otcovi obklady. Obracia sa k nemu s usmievavou tvárou – no keď vstúpil Niko, pozrela naň s výčitkou. Ťažko jej je, že jej zaraz nevyjavil pravý stav otcov.

Niko sa schúlil. Pretvára sa, akoby nebol spozoroval tú trpkú výčitku v jej oku. Obrátil sa k chorému cele nepredpojate.

„No – teraz vám bude ľahšie, keď máte pri sebe Doricu!“

„Kdeby nie! Veľký rozdiel. A i treba, na dušu. Ten zatratený proces...“

„Zase proces! Aký, prosím vás?“

„S kováčom z Podola. Advokáti všetko pozobajú: vieš, aký je to národ...“

Dorica pozerá na Nika, akoby hľadala uňho vysvetlenia. Reči sú dosť rozumné a predsa je zrejmé, že sú nesúvislé. Niko hľadá cele nepredpojate. Nevidno na ňom, že i on je znepokojený. Pod jeho pohľadom i u nej strach mizne a nastáva utíšenie.

„A kto to tam kvačí?“ pýta sa chorý, dvíhajúc hlavu a obracajúc strhaný pohľad k Matemu. „Čo nezápalite sviecu?“

Svieca je zapálená, ale položená na zemi, aby svetlo naň nepadalo. Tak i Mate sedí v tône, ledva ho rozoznať.

„Berac spod Grabovika,“ odpovedá Niko, no hneď sa zarazil. Pomenoval budúceho test'a, akoby mu bol cele cudzí.

„A, Mate! Dobré, dobre – vitaj!“

„Prišiel som vás pozrieť, hospodára!“ ozval sa Mate, pristúpiac bližšie, takže svetlo padlo na jeho ohorenú tvár. Stúpa, šetrne, na prstoch. Zhodil i oblek, zalepený muštom, a obliekol sa do čistých šiat. I tvár mu je čisto oholená, až sa leskne pri sviečke. Obeť veľká od sedliaka v takúto tuhú robotu: obliekať sa a holiť v robotný deň. Nika uspokojuje toto vystupovanie Mateho, šetrné a jemné. Zdá sa mu, že takto je jeho vina menšia...

„Bolo mi ľúto, že ste ochoreli...“

„Ďakujem ti, Mate, ďakujem. Príde na každého. Na jedného prv, na druhého pozdejšie. Hľa, kapetan Luka, tiež vrstovník – ten nás predišiel. Teraz na mne rad, a ty, chvalabohu, zdravý a jarý. Bože ti daj šťastia i prospechu...“

„Oj, nebojte sa, hospodáru. Budeme my ešte nové víno piť.“

„Ja som hotový, Mate, a vôľa božia nech sa deje... Hôľ v ruke, pás opásaný – hostia sme a príchodzí: taký je už raz náš život.“

„Dobré je myslieť i na tieto veci, hospodáru,“ odpovedá Mate hlasom pevným, plným presvedčenia. „Ale myslieť vtedy, keď si zdravý a čerstvý. Všeličo nevykonáš, majúť tieto

prípadnosti pred očami, čo bys' vykonal, keď na ne zabudneš. Ale keď ťa prikvačí choroba, drž sa života, pevne a tuho, kým je duch v tele. Veď i na tomto svete nájdeme roboty a máme i povinnosti.“

„Ej, povinnosti, Mate, povinnosti!“ prisviedča nemocný, hľadiac do povaly. Zhľadáva čosi rozprchnutého po rozsiahlych poliach starých rozpomienok. Nové svetlo zažalo sa pred ním – hľadá, vyzerá, či by sa čo našlo, na čom by spočinulo oko so zaľúbením. Prehrebá sa v tej hlbokkej truhle minulosti, kam ukladal, zháňal a zatváral, čo sa mu zdalo, že bude mať cenu. St'a mladucha, keď sa prehrebá v truhle, kde uložila svoje rúcho. Nazdáva sa, že je to tam všetko vzácne, skvostné: šarlát, kment, drahocenné látky – a ono, v tomto novom svetle nachodí malichernosti, pestré handričky a fáborce, čačky a hračky! Kde je jeho bohatstvo i hrivna, čo bol prijal od pána?

Naskočila naň otázka s mučivou ukrutnosťou:

„Načo si žil? Čomu si žil? Čo si vykoná! ?“ A on v trapiech hľadá odpoveď, hľadá ospravedlnenie...

„Zaplnil som miesto, ktoré by bolo ostalo prázdne. No neviem, či by bolo toľké nešťastie, keby bolo i prázdne ostalo...“

„Ej, povinnosti – povinnosti, môj Mate! Len či ich kto plní! Ja – vyznám, nachodím veľké medzery... Čo sa vykonalo? Holohumnica – holota... Teraz by ja vedel, teraz, keby sa bolo vrátiť. No kto dohoní, čo uniklo naveky? Povinnosti – zanedbané povinnosti: to ti je rana, môj Mate, hlboká, páľčivá rana... Zle sme sa pohli, poblúdili, dostali sa do závozu: nevieš, ako skerovať. Všetko v neporiadku, rozklade a rozpade. Dedovizeň načatá, len-len že drží v hrbke: dnes-zajtra sa počne rozsypať. Oj, vyšli sme s rozšírenými plachtami na široké more – hrdosť v srdci, bezpečnosť, sebadôveru v oku, a vraciame sa nevládni, ošarpaní, so stroskotanou loďkou...“

„Vy hovoríte priveľa, strýko Ilija,“ okríkol ho Niko. „Nerozčuľujte sa...“

„Vydaj počet zo svojho šafárenia – to je vyšší rozkaz. A ja, môj Niko, ja som bol šafár neverný... Ja vidím; zjavne, určite, neverný a nehodný som bol. Dedovizeň je istá, zem je bezpečná, nemôže zahynúť, boh postavil stav statkársky a štíti ho: to bola moja mienka, moja pevná viera. A medzitým sa zaháľalo, v malichernostiach sa premrhal čas. Dnes mi už nepozostáva, iba poukázať na chybu, na zanedbanie – ale napraviť, nahradiť, zhromaždiť a upevniť, na to už nieto času. Hodiny a chvíle sú sčítané; počet treba vydať, hoc je i v neporiadku... A ty, moja, moja malá, ty si sa dostavila, chvátať si...“ Hlas sa mu zachvel, na oči naskočili slzy...

„No ja vás nechávam, hospodáru! Boh vám daj dobrú noc a zdravie!“ zvolal odrazu Mate, odhodlajúc sa odísť. Pozdalo sa mu, že je tu zbytočný. Vyčíta si, že vyvolal, hoc i nechtiac, vyznania, ktoré by mali ostať, bárs by boli i odôvodnené, v najužšom kruhu rodiny. Zdá sa mu, že nemocný, ak sa zotaví, bude mať ťažké srdce naňho, že bol svedkom tejto spovede, ktorá láme palicu nad celým životom človeka, ktorý hovel márnivosti a rád sa skvel pred ľuďmi v slávnostnom rúchu.

„Tak ideš, môj Mate! Zbohom teda, a pozdrav si doma!“

Podali si ruky a stisli si ich srdečne. Mate si poutieral oči, keď vyšiel do pitvora. Osud nemocného dojal ho hlboko. Už preto, že boli vrstovníci: a smrť vrstovníka vždy je mohutné pripomenutie, že jej nemožno vyhnúť. Okrem toho bol on, vzdor zdrvujúcej samokritike, človek dobrý, mäkkého srdca, zhovievavý a milosrdný. Kde bolo treba pomoci, nevyhýbal, ale sa vždy našiel na svojom mieste. Chudoba v ňom trätí milosrdného samaritána. V svojich záležitostiach ťarbavý, neraz nedbanlivý, zaujímal sa neraz činne a energicky za druhých. Sebe nevedel často rady a druhým rád radil a výborne. A ak nepomohol – aspoň potešil, uchlácholil...

„Vyvaľujú sa staré stĺpy – padajú – jeden za druhým,“ dumá Mate a ťarcha mu padá na prsia. Zdá sa mu, že svet sa ide premeniť do základu. A – čo je najhoršie – premeniť na zlo. Hotová záhuba!

Po jeho odchode chorý naozaj zatíchol. Aspoň leží cele ticho, s privretými očami. Povedal bys', že je zdravý, keby nie to rýchle dýchanie a rozpálenosť v tvári. Len tu i tu vykradne sa mu z hrude vzdych, akoby sa bol odvalil rovno od srdca. Dorica sa zľakne, či sa mu čo nestalo, nachýli sa k nemu a pozrie na Nika svojím modrým okom, v ktorom sa zračí úzkosť, hľadajúc uňho vysvetlenie...

A on sedí z druhej strany postele ticho, zabratý v ťažkých myšlienkach. No keď ona pozrie naň, hľadajúc uňho vysvetlenie, zoberie sa a v ňom sa dvíha viera, že chorý vybrádl z nebezpečenstva. Na jej úzkostlivý pohľad odpovedá pohľadom pevným, ktorý jej zvestuje: „Neboj sa – to je nič...“ A keď sa ona uspokojí, posilní v nádeji, on cíti v sebe nesmiernu radosť, sladkú rozkoš, že utíšil toto stvorenie. Hrdý je na to, že je podporou, útechou ustrašeným; že jeho pohľad má takú moc, že zaháňa strach a vlieva útechu.

Teraz už pochopuje, že je tu potrebný. V dome by nastal zmätok a zdesenie pri najmenejšej premene. Zo šory Boniny je cele nič. Motá sa po dome ako v trapiech. Ešte-ešte, kým má s deťmi robotu. No keď ich poukladá a po dome sa čuje ich tiché, harmonické dýchanie – úbohá žena nevie, čo si počať. Nadchodia ju okamihy zúfania, že by sa najradšej hodila do vody – no tu ju zas hamuje myšlienka na dietky... Prejde neraz i jedálňou, ktorá je

ustavične obsadená návštevami. Sedia tu celé hodiny, zhovávajú sa, a ak niečo nikoho z domácich, i zabávajú sa v žartoch a kratochvíli. Keby smeli, vošli by i do izby chorého, sedeli tam hodiny a hodiny a dívali sa. Šora Bonina nevíta ich bárs prívétivo, vyhýba ich zvedavým pohľadom a utiahne sa rada do tmavého kúta, kde sa môže nerušene vyplakať. Do izby mužovej sa neopováži vojsť. Niko ju hneď posielá spať. I ona sa naučila podrobovať sa jeho vôli.

Keď sa priblíži jedenásta, vytratia sa i návštevy, i najhúževnatejšie akosi ostýchavo; nemá ich kto na odchode ani pozdraviť, ani vyprevadiť. V dome sa rozhost'uje tichosť, nerušená ničím, iba čo čuť dýchanie detí zo susednej izby. Niko nalieha na Doricu, nech si ide odpočinúť: zide sa po ceste a rozčúlení z príchodu. No ona sa nedá vzdialiť; s posvätným presvedčením premieňa otcovi studené obklady. Tak ostali sami: každý so svojimi myšliami a starosťami, nehovoria medzi sebou, ba ani nepozrú jeden na druhého: akoby boli na sto míľ ďaleko. No keď sa chorý pohne alebo zastene, ich mysle sa snímu, zdeľujú sa v pohľadoch. Cíti, že toto dorozumenie, tiché a nemé, v ktorom sa skrýva toľko dôvernosti, je svätokrádež z jeho strany: on už nemá naň právo, nemá právo ani ostať pri tejto posteli. No zas cíti, akoby bolo neprirodzené, ukrutné, keby toto miesto zanechal prázdne a celú ťarchu biedy zvalil na jej slabé plecia...

Bolo hodne po polnoci, keď sa zas nemocný vzrušil zo sna.

„Bonina, čo myslíš: nebude čas vypraviť kopáčov?“ zabľabotal, otvoriac omámené oči. Potom povoziac ich sem a tam v pološere, pýta sa: „Koľko hodín?“

„Jedna minula,“ odpovedá Niko.

„Ah – náš Nikoleta!“ pokýval prívétive hlavou. „A slečinka,“ usmieva sa k nej, „moja zlatá malá...“ A zas privrel oči, akoby chcel odpočinúť z dojmu, ktorý v ňom vyvolal zjav týchto dvoch strážcov pri jeho posteli. Dievča pozerá na otca okom vyjaveným, dychtivo, či neprerečie niečo; zdá sa jej, že je tu chvíľa na dôvernú zdieľnosť. Všetko ju vyvoláva, posmeľuje – i tajomná tíšina noci, i tma, ktorá kynie z kútov, skadiaľ ju svieca nemohla vypudiť.

Ona ešte nikdy nezažila tajomnú poéziu noci. Nezastrela jej zmysly svojím závojom ticha, spoza ktorého čuť predsa i pravidelné dýchanie detí v susednej izbe i mäkký šum borov tam spod oblokov a brechot psa odkiaľsi z nižného konca mesta. A predsa sa nebojí. Proti nej sedí on, ktorému z oka kynie istota a bezpečnosť...

A Niko medzitým zanáša sa svojimi myšliami. Hlava opretá o ruku prehrebá sa v rozpomienkach; rozoberá jeho osud, ktorý je taký všedný a vykazuje predsa toľko čudných momentov. I biely dom pod Grabovikom, i murovaná lavica pred ním... Koľko večerov, čo

nesedel na nej! Čo sa tam deje teraz, v tomto okamžení? Nepochybne spia, snom zdravým, pevným. Zdá sa mu, že bolo dávno, čo tam bol posledný raz. I črty Katice sú také d'aleké, neurčité, s'aby ich bol vídal vo sne. Pri ich videní striasavala sa mu celá bytnosť – srdce mu spechalo jej v ústrety: a teraz? Ba či to bola skutočnosť a či len sen?...

Zastenal od strachu a či zúfalstva, že je to teraz tak d'aleko, že obraz je taký hmlistý, nejasný...

„Ja som človek nešťastný. Vo mne bude rozhodne kdesi chyba: čosi mi chybuje,“ vyčítuje si a cíti pri tom akúsi úľavu. „Nie som schopný stálych vreľých citov: to je tá chyba... Ba horký chyba! Nešťastie, nešťastie tvoje, i druhých! Oh, nešťastný som ja tvor – nešťastný...“

„Niko, druh mojich ťažkých nocí!“ prehovoril odrazu chorý pri ňom.

„Čo rozkážete, strýko Ilija?“ pýta sa Niko, strhnúc sa zo svojich dúm.

„Nerozkazujem, ale prosím. Keď nebude mňa, bdi nad sirotami. Bude im potreba záštity...“

Z tamtej strany postele ozval sa razom tlmený vzlykot. Dorica zaborila hlavu do podušky otcovej a usedavo plače. Otec sa obrátil k nej a hladí ju po hlave. „I ty, moja malá – i ty...“ A viac sa mu nedalo prehovoriť. Niko je mocne dojatý, no drží sa pevne. Tu ho podsadlo znevrady akési oduševnenie a v srdci vznikli šľachetné predsavzatia.

„To všetko vám sľubujem, od srdca vám sľubujem, strýko Ilija,“ prehovoril pevným hlasom. „Všetko, čo ste vyslovili i nemohli vysloviť...“

Zdá sa mu teraz všetko takým ľahkým, jednoduchým. Jeho predsavzatia sú mocné. Na líci a v oku horí mu plameň oduševnenia a ochoty ku každej obeti.

„A ja umriem spokojnejší,“ doložil chorý. „Čítam ti v oku, že si sľúbil od srdca, čo si sľúbil. Nová, ťažká úloha ťa čaká – no boh ti dá sily a svojho požehnania: lebo si potešil umierajúceho.“

„Oh, strýko Ilija, čo to hovoríte! Ja naopak, pevne verím a dúfam, že sa zotavíte.“

„Život i smrť je v rukách božích. A nám sa treba hotoviť každej chvíle...“

Chorý ho chytil za ruku a drží, stíska ju mocne vo svojej horúcej ruke. Ako topiaci sa, keď sa chytí slamky a hľadá sa vyslobodiť. Skutočne cíti, že mu odľahlo, starosť naliehavá, ťažká odvarila sa mu zo srdca. Zdá sa mu, že je všetko v poriadku, že splnil povinnosti a môže s čistým svedomím umrieť.

Niko ešte vždy stojí pri posteli, dušou tiahnu dozvuky zažitých dojmov. A zmocňuje sa v ňom predtucha, ba skoro istota, že sa tu odohralo niečo veľmi, veľmi dôležitého, rozhodujúceho. Nevie ešte bližšie označiť, čo to má byť; no cíti, že sa jeho postavenie ešte

väčšmi skomolilo; cíti, že čím diaľ, tým ťažšie bude mu nájsť rozuzlenie a východ. Cíti na sebe jej pohľad, plný tepla, uznanlivosti, ba obdivu. A zdá sa mu, že ten pohľad lahodí jeho duši, rozširuje v nej teplotu a šľachetný plameň dobrých predsavzatí. Akoby bol v ostatnú chvíľu zbohatol, vyšinul sa z nížin, narástol... Ale vzdor tomu, pomýšľajúc na budúcnosť, ťažko mu je, chytá sa ho úzkosť. Niečo sa v ňom narútilo, zosula sa kási budova, hrdá, vykrášená. Ostal oblak prachu, tma a chaos, kde sa nemožno vyznať, kde všetko dovedna splýva a motá sa. Z chaosu mu svieti len oko s pohľadom plným oddanosti a obdivu...

„Teraz mi je skutočne omnoho ľahšie,“ ozval sa chorý. „Ty, malá moja, chod' spať a pošli mamu. I Niko si pôjde odpočinúť.“

Nezišlo jej na um, aby sa vzpierała. Odišla k materi, prebudila ju a radostne vzrušená rozpráva jej, čo sa prihodilo v izbe otcovej.

„Chvalabohu!“ zvolala šora Bonina. „Dobrý znak, keď nebalamutí. Bože daj, aby už to minulo a zachovaj nás od nešťastia!“

Dorica zaspala sladkým, tichým snom. I vo sne čuje ustavične krásne slová Nikove, ktorými potešil jej strápeného otca. Vidí jeho tvár s tým zážihom šľachetných citov a dobrých predsavzatí. Vidí jeho oči, ktoré jej vlievajú do srdca uspokojenie a bezpečnosť...

Šor Ilija ešte mnoho ráz prestrašil ženu a dcéru v nasledujúce dva dni. Mnoho ráz sa v nich narútila nádej, ktorá ledva čo skrsla, nemajúc sa kedy ani upevniť. Konečne svitol pre nich i šťastný deň, keď mohli slobodnejšie vydýchnuť.

Jedno ráno vyšetril doktor chorého veľmi starostlivo a navel'a preriekol:

„Ja vám gratulujem, pán Zorkovič. Chorobu ste prevládali a vstúpili do štádia rekonvalescencie.“

„Ďakujem vám za horlivosť a zaujatosť,“ odpovedá chorý s obvyklou snahou vyjadriť sa čím najkrajšie. „Vaša je zásluha, že sme víťazne bojovali a obstáli... Ale, hovoriac úprimne, musím vyznať, že v ničom necítim obľahčenie. Naopak, akoby mi bola väčšia slabosť a potom i tento kašeľ.“

„Akurát! To je práve znak, že vám je lepšie,“ ubezpečuje doktor.

„Nuž vy ste kompetentný – to ja uznávam. Vy musíte znáť lepšie, čo je so mnou než ja. Ďakujem teda ešte raz. A teraz, ak dovoľíte, ja by si pospal. Vyznajúc pravdu, predošlých nocí nespával som najlepšie. Ak som i usnul, všeličo sa mi miatlo.“

„Vy si pospíte. Spánok je najlepší liek,“ pristáva doktor. „Odvarok vám pošlem zas a budete ho piť i ďalej...“

Šora Bonina žiari šťastím a spokojnosťou. Čaretu poslala hneď do Dubčícov. Doktora vyprevadila na altánku a pozerá mu do tváre plná povďačnosti. Chytila mu obe ruky, stíska ich

vrúcne vo svojich rozochvených rukách a ústa bľabotajú všeličo nesúvislého, čo by malo byť poďakovaním. Doktor v rozpakoch stojí pred ňou a prijíma jej vďaku s tým istým citom, akoby prijímal i výčitky: v nedorozumení totiž. Zdá sa mu, že vďaky nezasluhuje, akoby nezasluhoval ani výčitky a preklínania. Urobil jednoducho, čo bola povinnosť...

„Ja vám závidím,“ prihovára sa mu Niko, keď zišli do ulice; „Takýto výstup, ako ste ho prežili, musí vás naplniť veľkým uspokojením a radosťou.“

„Áno, vyznám i ja, že náš stav má mnoho potešlivých momentov. Ja som najšťastnejší, keď môžem zvestovať takto rodine, že prestala kríza. Preto mi je zapálenie pľúc najmilšia choroba, bárs je veľmi nebezpečná. Ale zas zažijeme neraz i okamihy, keď by radšej kopal čakanom v živej skale, než stál nad nemocným, ktorý leží pred tebou v stave beznádejnom a ty stojíš pri ňom bez pomoci s poviazanými rukami.“

Šora Anzula nemohla nič vyrozumiť od Čarety. Znepokojená, že sa dačo zase prihodilo, odišla sama do Zorkovičov.

„Náš chorý dostal sentenciu!“ zvestuje jej šora Bonina radosťou rozochvená, vybehnúc proti nej na altánku. „Prestál nebezpečenstvo, chvalabohu! Ach, nevieš si predstaviť, čo som vystála!“ Objala priateľku tuho a vybozkávala ju náruživou. Nevie, čo si počítať od veľkej radosti. Zdá sa jej, že sa znovu zrodila: život zas má svoj cieľ a svoj zmysel – nemá sa čoho obávať. „Muž v dome – to je koruna, ozdoba. Nech i nerobí nič, len nech pozerá a nech sa čuje jeho hlas. Nikdy, nikdy sa vám neodslúžim – tebe, ani tvojmu synovi. Koľká láska, ochota, obetavosť...“

„A načo to spomínať, Bonina moja! Ďakujeme bohu, že nás zavaroval od nešťastia... Á – naša slečinka!“ zvolala s úsmevom, vidiac Doricu vchodiť do izby. „Či ste sa vyspali?“

„Ja som spala vždy spokojne. Ja som sa nikdy nebála o otca: verila som pevne, že vyzdravie...“

„Teda viera tvoja ho uzdravila!“ odpovedá pani, hladiac ju po hlave, pozerajúc s úľubou na devu, ktorá sa k nej vinie sťa k materi, citom detinským. Tu i tu ozve sa temný bôľ, tam z úkrytu, na dne srdca, kde je rana nezacelená, rozjatrená: rana, ktorá nikdy nezacelie. No bôľ zas umlknú, keď čuje jej zvučný alt, keď jej hľadá do milého, krotkého oka.

„Dakedy bolo pri ňom tak ťažko! Keď začal hovoriť bez súvisu. Neviem, čo by sa mi bolo stalo, keby nebolo bývalo Nika. To vám je zvláštne! Keď on bol pri ňom, nebála som sa ani najmenej. Aký je on smelý, ako sa on nebojí ničoho! Vo vojne by on bol ako Zrinjski. I ponáša sa naň, na bána Petra, čo je na obraze u vás. Iba že Zrinjski nosil dlhé vlasy...“

Šora Anzula zadívala sa pozorne na dievča... Nikdy sa neozval bôľ v jej srdci tak živo, ako v túto chvíľu. „Zohrdiť takýto kvet, čo som pestovala jemu! Prečo – prečo...“ No zatisla bôľ na dno srdca a snaží sa usmievať bezstarostne.

„Nika mi neprirovnávaj k Zrinjskému. Viem, že bol velikáš, bán, hrdina: ale rodina bola predsa len nešťastná. Ten, čo je na obraze, dokonal rukou katovou.“

„Ale za domovinu!“ zvolala dievčina s dôrazom. „On chcel oslobodiť vlasť od Turkov a Nemcov. Keby ste čítali – videli by ste, aký to bol hrdina.“

„Ja také veci nikdy nečítam. I ty, dievka moja, vyhod' si z hlavy kadejakých Zrinjských! My máme, chvalabohu, svoju vládu, požívame boží pokoj; nie je naša Dalmácia utisnutá na nikoho. To by ju títo mladí chceli pripriať k ich veľkej Croatii... Bola som ja i v tom ich slávnom Záhrebe. Ledva som tam vydržala. Handrkuje ti to tam všetko po nemecky: a po novinách veľkí Hrvati. V Benátkach viem, že som v Itálii a budem hovoriť po taliansky. A medzi Hrvatmi stojíš ako hlúpa, lebo nevieš po nemecky. Daj ty Zrinjským svätý pokoj! Nech si s nimi rozbíja hlavu tvoj pape, keď vstane. Ty máš dosť druhých starostí. Napríklad hned': kedy myslíš zhodiť zo seba toto vrece? Ctihodné sestry ťa naučili kadejaké pletky o Zrinjských – ale ťa nenaučili, ako sa načim obliekať. A oblek, moja dievka, je najdôležitejšia vec pri ženskej.“

„To je pravda,“ prisviedča Dorica. „Takto ja ostať nemôžem.“

„To verím,“ usmieva sa šora Anzula. „Treba mať druhé šaty, lebo šaty robia človeka a zvlášte ženskú. No o šaty sa už postaráme,“ dodala s úsmevom. „Knihy nech si odpočinú, pri nich by sa rozvarila ryža a na pančuchách by sa zodrali päty. A dáma s holou pätou nenie práve okúzľujúca.“

„Ale prosím vás – vy ma ohovárate!“ durdila sa Dorica.

„Neohováram, ale si žiadam, ako to hovoríva tvoj otec, aby každý mal svoj politický smer. Tvoj politický smer nech ťa vedie do kuchyne, aby si sa naučila slušne variť. Muža nemôže nič toľme znechutiť, ako naničhodná kuchyňa, ktorá mu pokazí žalúdok.“

„No dobre, keď ma toľme haníte, ja sa vám chcem raz preukázať. Ja vám spravím obed, sama, bez Mande!“

„Uvidíme teda ten obed!“

„Nebojíme sa. Bude polievka s ryžou, mäso so zemiakmi a pečienka na ražni. Na múčne jedlá sa ešte nepodberám.“

„To ti už ja pomôžem,“ pristáva šora Anzula.

A idúc domov, jej myseľ sa ustavične vracia k dievčaťu, ktoré ju okúzľuje svojou krásou a milotou. A myslí zas na syna a žiada si: „O, keby Hospodin ráčil uzdraviť, nielen Iliju, ale i môjho syna – aby mu padli šupiny z očí a aby prehliadol...“

Niko popoludní bol nesmierne rozčúlený. Zdá sa mu, že sa prehrešil, spreneveril. O polvečer postavil Jureho na svoje miesto, nech prijíma mušt, kým on príde. Jure nevie čítať ani písať, no jeho pamäť je spoľahlivejšia od všetkých lajstrov.

„Už som dávno nebol tamdolu. Čas je ísť pozrieť, čo sa tam robí,“ myslí si, idúc mestom a dolu chodníkom pod Grabovik. A hneď mu je voľnejšie, cíti, že je takto v poriadku. „Ešte by pomyslela, že som na ňu zabudol pre druhých...“ Ale srdce mu nebije tak rozochvene, ako bývalo po iné razy. „Teda i v láske nastáva ochabnutie,“ myslí si on, vstupujúc do dvora. „Ako je to ťažko!“

Privítala ho stará Jera.

„Preboha, náš šor Niko!“ zvolala a oči jej svietia od radosti. „A našej nieto doma ešte!“

„A kde je?“

„Išla do poľa, duša moja milá,“ začala Jera rozkladať. „Nemôže sa vonkoncom odlúčiť od poľa. Ja dosť, že sa to nesvedčí: a ona len ustavične, že ide, že ide... I jej sa vraj zide zafúľať sa raz do roka muštom: a tak ona, duša moja milá, hybaj do poľa...“

Nika novina viac potešila, než zarmútila. Páči sa mu, že Katica drží sa svojho, že sa neodcudzila od svojho bytu ani výhľadom na skvelý vydaj. „Lepšie, keď sa drží tichých pôžitkov, čo poskytuje pole a dom, než zanášať sa za mestom a jeho márnosťou...“

„A ja som radšej, že jej niet doma,“ ozvala sa stará, prisadnúc k nemu na lavicu; ta, kde sedávala v intímnych chvíľach jeho Katica. I stará je zafúľaná muštom, ako všetky ženy v obaračku. Na šiji medzi vráskami tiež sa nachodia stopy muštu, hádam i včerajšieho... I vlasy sú len spredku prihladené. Podrobnosti, ktoré sa mu nasilu tisnú do očí. Chcel by ich nezbadat', a vzdor tomu musí ich vidieť, musí ich jednu za druhou rozberať, bárs sa mu protivia.

„Ako hovorím; nedbám, že jej niet doma. Aspoň sa pohovárime,“ pokračuje ona dôverne. „Beztoho sme neboli ešte nikdy takto na slove, pri pokoji.“

Niko má temné predtuchy, že tento rozhovor ho bárs nepozdvihne. Ľutuje už, že sa odhodlal prísť v taký neobyčajný čas. Keby bol počkal do večera, mohol vyhnúť tomuto rozhovoru a ušetriť si hádam nepríjemnosť. No pozde banovať. Oprel hlavu o ruku a pozrel na ňu, ako by jej chcel povedať: „No – tak počnime!“

„Viete vy, duša moja milá,“ začala, prisadnúc ešte bližšie, tajomným hlasom, akoby mala vyjaviť bohvieaké tajnosti, „viete, aký je svet mrcha. Ani tvoja vlastná krv ťa nezašanuje, ak

ť a môže štipnúť. A svet – nedajbože vidieť u koho o jednu kaďu viac muštu, alebo lepší ručník. Od počiatku má na nás zlé oko, utopil by nás v lyžke vody; lebo máme, lebo sme neboli nikdy utisnutí... Ja som sa dosť nautáhovala a navyhýbala, len aby im neklala oči. Ale teraz už nebudem. Nie veru! A prečo by mala, povedzte? Čo mám, chvalabohu, mám zo svojich mozoľov: ani som neukradla, ani som neodniesla. Poctivé mozole, utískanie a gazdovlivosť. Prečo by si neprehodila hodvábnu šatôčku, keď mám; a čo by si nepovoľkala, keď môžem?“

Usmiala sa pritom sipl'avo akosi a z oka jej šľahol blesk nenávisti. Niko len počúva, bárs ho predmet ani nebaví, ani nezaujíma, čakajúc, čo sa to vyklúje z tohoto úvodu.

„No dosiaľ len bolo ešte, ešte. Ale teraz, duša moja milá, čo robí svet proti nám! Závidia jej šťastie, všetci bez rozdielu, a nám všetkým. I vlastná nevesta, i ona sa ide zájsť od závisti. Nemôže nijako preniesť, že ona biedi, trápi sa a druhá sa bude šíriť v paláci... Vidíte, to je vaša krv – a keď tá tak, čo môže úfať od cudzieho? Či je to nie svet mrcha? Miesto aby sa tešili, žičili – závidia ti každú tú handričku!“

„A čo si počnete, svet vám je už raz taký,“ chlácholí ju Niko. A tu mu zišlo na um, že on chcel práve ženbou získať si priazeň ťažactva. Tá priazeň vyzerá teda čudne, podľa slov Jeriných aspoň. Teraz už i jemu je jasné, že svet musí jej závidieť: veď konečne každý môže myslieť, prečo bola vyvolená ona a ja nie...

„V nedeľu mi došla, duša moja milá, plačúc z večierne. ‚Čo ti je, čo ti je?‘ ja na ňu a ona plače ako dieťa. A čo bolo? Po večierni pochytili ju a do nej ako osy. Zode, čo kúpila tú handru ktorúsi na seba, zle-nedobre na ňu: kde ti je dar od tvojho, keď je taký chýrny... Ukáž, či je reťaz, či záušnice... Anke kúpil jej Joze brilantín: a kde je tvoj brilantín? A či tvoj len tak naokolo sa obšmieta, kým sa mu nezunuje? Plakala, neborká, ledva som ju utíšila. Čo plačeš, hlúpa, a či si mívaš, že ti nemôže kúpiť retiazku alebo tie záušnice?“

Niko sa začervenal. Ťažko mu je, že skutočne zabudol sa dosiaľ preukázať darom Katici. No on také obyčaje nadržal nikdy za zákon. A v tomto páde sa mu zdalo, že Katici postačí jeho láska, ako stačí jemu jej láska. Ťažko mu je, že pre takú pletku mohla toľme plakať. Umienil si, že sa vynasnaží márnivosť a pýchu vybiť jej z hlavy.

„Mne veru nezišla na um táto formálnosť,“ usmial sa Niko, bárs i silene. „Bolo mnoho roboty a starostí. Mohla napomenúť...“

„I ja jej tak!“ zvolala stará a oči jej zasvietili nad ľahkým víťazstvom a či hádam i od lakomosti. Nikovi sa ich blesk protiví a mimovoľne sa odtiahol od nej. Pri Katici blízko, áno – to je niečo druhého: to je prirodzené a v poriadku. No čo on má spoločné s touto starou ženou, ktorú podsadla pýcha a nebudaj i lakomosť? Nie, jej spoločnosť ho nezabáva, ale ani

nectí. Ako by sa mohol takto predstaviť mame, ktorá má oko ostré a prenikavé? A zase sa len odtiahol od nej, temer na kraj milej, murovanej lavičky. „I ja jej tak!“ pokračuje Jera. „Povedz, pýtaj – dajú ti. Čo treba, bože môj – ako by to bol celý svet! Majú odkiaľ, chvalabohu. Nepôjdu založiť zeme zato! Nemému dieťaťu ani vlastná mater nerozumie...“

Niko už pochopuje cele jasne, že podľahol úskočnej starej žene. Previedla, čo chcela, čo skrslo v jej hlave i bez pričinenia dievčaťa. Trápi ho nemálo, že on, ktorý držal vysoko hlavu, nezadal slobodu a neodvislosť ani materi: on dnes slúži za nástroj ctižiadostivej žene, aby mohla utlačovať pomocou jeho druhých. Nebude už nikdy neobmedzeným pánom svojich skutkov – ostane hračkou, ktorú budú vrtošivé ženské hádzať a obracať v rukách podľa svojej vôle.

Vzbúrila sa mu krv, v hrudi podvihla sa búrka, celá bytnosť sa vzoprela – núti ho, aby nepovolil, aby sa ohradil.

„Ostatne,“ riekol on a z očí šibol blesk na starú, „okrasou dievčaťa je jej krása a nadovšetko cnosť. Ani nevyzerá bohvieako pekne, keď dievča navešia na seba celý zlatnícky krám. Skromnosť pristane lepšie, než pýcha a nadutosť.“

„Tak hovoria, môj drahý šor Niko, tí, čo nemajú ani kúska zlata,“ odpovedá ona, prestrašená takým obratom.. „I náš starý tak hudie, lebo mu je muka oželiť groša na dievku. Ja som zas taká, že radšej sa utisnem doma, zaobídem v ničom – ale medzi ľuďmi ľudsky... Vidíte i šoru Andrijanu, šoru Čaru, keď idú do kostola, ozdobia sa, ako môžu. Nech má na čom spočinúť oko...“

A Niko už mlčí, ani nemá vôle odpovedať. Prišiel okriať pod Grabovik, otriasť sa myslí, ktoré ho trápia vo dne v noci – nájsť útechy a mieru pri boku vyvolenej srdca svojho. A stretol sa s názormi, ktoré sa mu protivia, načúva rečiam, ktoré sa mu hnusia. Rana, ktorá beztoho pálila, hrýzla – rozjatrila sa ešte horšie. Bol by najradšej, keby sa mohol dakam podieť, nevidieť, nečuť ničoho...

I jej zjav ho uráža; lesk jej oka mu je dobre známy – vídal ho pri Katici. Poznenáhle odkrývajú sa mu pozostatky krásy, ktoré staroba prikryla, roky znetvorili. To sú oči jeho Katice, i obočie, i vlasy tie isté, ktoré museli hrať v mladosti do modra...

A už sa mu nemožno striasť dojmu, že pri ňom nesedí vlastne stará Jera, ale jeho Katica, zbožňovaná, milá. Ona, aká bude bezpochyby o desať, o dvadsať rokov; keď sa zaostria črty, keď city pohasnú a namiesto lásky zavládne vypočítavosť, sebeckosť, vládybažnosť. On bude takto pri nej musieť sedávať, mlčať a zhrýzať sa nad jej názormi, bezprávím a násilím. Ako to prenesie? Kam to povedie?

„Dnes razom som sa sňala s Bobicovým,“ skočila ona na druhý predmet, aby mu ešte nenapadlo odoprieť, čo jej raz prisľúbil. „I mater bola s ním. Boli na omši, lebo sa on vyberá do tej služby. A jeho mater na mňa, že pre moju dievku on musí ísť medzi cudzí svet. No i jej som odkresala, z mosta doprosta. Bolo si šanovať, bolo utíkať: teraz by bolo v dome i čo zjesť i čo vypiť. Bol by dom inakší, neboli by ste na jednej hrbě všetci, ani v mravenisku ... Veru tak; zle-nedobre na nás, i na vás – akoby sme my boli na vine. Ale nech, mňa veru za to hlava nezabolí. Ak bude naničhodník, ja veru mu nedám dievku, aby žiadala kúsok chleba... Oh, svet je mrcha, mrcha, môj šor Niko. I nevesta! Nenazdávajte sa, že sa ona udobrila. Horkýže – do očí sladká, ale za chrbtom utopila by nás. Všetko sebe a do detí by titlala. Na dievky by zvalila hory, a napráva mladého proti nám. A povedzte, čo jej chýbí? Vari doma bola v sláve nebeskej! Dandula mi povedala včera, že sa ona sníma s tým Bobicovým!“ To už Jera hovorí pošepky. Nahnúc sa Nikovi nad samé ucho, tak, že ho ovieva jej dych, presýtený cesnakom. V oku zas ten lesk, plný nenávisti. „Ona by ju nedbala s ním spriahnuť. Že prečo ona má biediť a druhá ležať v páperí... Rada by, nech moje budú jej do smrti za podnož, aby sa mohla po nich vozit'. Oj, viem ja, kde ona bije, viem. Ale nech sa nenazdáva, ani najmenej, coky! Veď my uvidíme ešte...“

„V dome má byť svornosť a znášanlivosť!“ poznamenal Niko. Už sa nebúri pri jej slovách – zdá sa mu, že čo hovorí, že hovorí v poriadku. Veď konečne je ona z najlepších žien medzi ťažkými. Aspoň každý to uznáva, i vyzdvihuje. Ona si je vedomá, že hovorila pravdivo, nikomu neutrhala, nekrivdila. Prečo sa teda on má proti nej búriť a stavať? A či ju chcel premeniť, naučiť ju na staré dni: aby cele ináč myslela i hovorila? Či mu neprorokoval Zandome: „V tých sférach nájdeš všeličo temného, záhadného...“? Hľa, tu hneď jedna taká záhada. On ju považuje za sebeckú, bezohľadnú, vládychtivú: a svet ju drží za dobrú, súcu, ctihodnú. A ktovie, či i z jeho Katice nevyrastie časom takáto záhada, keď počnú okolo nej pracovať nové pomery, a nadovšetko roky. Ako sa bude s ňou rozumieť?

„Svornosť – veď i náš starý neprestajne o svornosti hudie. Prečo nepovie jej?“ „Možno si myslí, že ho vy skôr slúchnete,“ odpovedá on, nie bez humoru.

Niko sa zodvihol. Zdá sa mu, že sedel roky na lavičke, a kým on tu sedel, že nastali nové časy. Ej, nasedel sa, nasedel, napočúval a nauvažoval. Z mnohých ilúzií vytriezvel, no zase, tak sa zdá, mnohým veciam prišiel na koreň a nazrel na dno. Naučil sa viac, než za roky a roky svojho života – nahliadol, že treba zvrtnúť, lebo bárka sa bola tuho zahnila, rovno na úskalíe. Zvrtnúť, premeniť beh, na druhý spôsob zariadiť život, ak nechce oplakávať chybu mladosti a kajať sa, keď bude pozde.

Starej je ľúto, že sa zobral tak chytro.

„Mala by vám ešte toľko čo rozprávať! A i jej bude ľúto, že vás nezastihla...“

No on odpovedá:

„Pozdravte mi Katicu a povedzte, že som tu bol.“

A už sa poberá z dvora, s uľahčením, že, chvalabohu, odbavil, čo odbavil.

Vrátil sa do svojho dvora, ako sa vracia generál s roztrieskanou armádou. Nádherný obraz Katice, ktorý ho všade sprevádzal, premenil sa. Tvár zvráskovatela, zafúľala sa muštom, oči sa nelesknú nehou lásky, ale nenávisťou a lakomosťou. Pritom to prorocstvo Zandomeho, ktoré nechce odstúpiť od neho ani na okamih...

Jure, keď ho videl, ako sa tmlí po dvore, zabratý v myšliach, krúti hlavou a škerí sa pod nosom. ‚Veštice mu srdce vypili,‘ usúdil konečne. ‚Tak mu treba, čo sa im dáva do moci?‘

Po večeri odišiel k Zorkovičovcom. Šor Ilija leží preoblečený v parádnej nočnej košeli, s čiapočkou na hlave.

„A – druh mojich nocí!“ zvolal živo, usmievajúc sa, a podal mu ruku. „Čakal som ťa ako preziabnutý slniečko. Urobil som, ako vidíš, i toaletu, na slávu toho, že sme prebrdli.“ Tu sa rozkašľal, že musel chvíľu oddychovať. „Iba tento kašeľ. No náš svet hovorí, že do tých čias dobre, kým kašleš.“

„Nuž vidno, že vám je ozaj lepšie.“ A na ňom tiež nepozorovať zronenosti, ako keď sa vrátil spod Grabovika. Z očí mu svieti zas radosť zo života.

Vstúpila do izby i Dorica. Líca jej prekvitajú, z očí, celej bytnosti sála šťastie a spokojnosť. Priviazala si zásterku. Tá dodáva nového kúzla jej postave, akoby bola vyššia, švárnejšia. I šaty pod ňou nevyzerajú také uniformované. Vlasy tiež nemá okrátené okolo hlavy, ale sú zmotané do tyla po móde. I kučierky nad čelom sa spúšťajú, o ktorých včera ešte nebolo slýchať. Šťavnatá tuberóza vo vlasoch dodáva tvári tiež čosi nového...

Niko si všíma všetkých týchto podrobností, pozerajúc na ňu, pozorne. Jeho pohľad nenie už pohľad kamaráta, ani ten pohľad, ktorým hľádieval na ňu pri posteli otcovej. V ňom je vyjadrený obdiv a spolu mimovoľný hold, ktorý kladie k nohám bytnosti, okúzľujúcej naše oči. Ona musí pred ním klopiť oči červenat' sa, nemohúc vydržať na sebe žiaru, ktorá mu svieti z očí.

Na výstup pod Grabovikom zabudol úplne...

Medzitým Paško skutočne zoberal sa do mesta. Dal slúžiť omšu pred Matkou božou v našom chráme a modlil sa skríšene za zdar svojej výpravy a nadovšetko, aby zas všetko obrátené bolo na dobrú cestu...

Zandome mu načrtol dakoľkými slovami nové povinnosti; napomenul ho, ako sa má v službe držať, aby si získal spokojnosť a priazeň nových svojich pánov, a vyprevadil ho do dverí svojej kancelárie.

No v Paškovi sa prebudili pochybnosti. Nerobí dobre, keď sa vzdáľuje. Mohla by náhodou nastať roztržka medzi Katicou a Nikom. V taký čas byť naporúdzi a kovať železo, kým je horúce. Katica by ľahko vykonala z protivne k Nikovi, čo nechcela vykonať z lásky k Paškovi – vydať sa totiž odrazu a naponáhle za Pašku. Nie dobre byť ďaleko, nie...

„Ak sa stane taká premena, ľahko sa ti vrátiť,“ uspokojuje ho Zandome. „Ja sám by ťa uvedomil, keby sa čo takého stalo. Ostatne si nemívaj – tak ľahko sa to nestane: a keď sa stane, roztržka bude úplná...“

Paško sa zadíval zhlboka na tohto hladkého pána, ktorý ho v rukách obracia, ako len chce. Keby sa mu mohlo vidieť do srdca: čo je tam. Prečo sa zaň zaujal? Čo má s ním za úmysly a či sú tie úmysly statočné? A keď je vôbec ťažko vyspýtať srdce i ľadvie človeku a menovite človeku tak prehnanému ako Zandome!

V pochybnostiach odišiel z dvora Zandomeho s ovesenou hlavou. Zandome krúti hlavou, no konečne pohodil rukou. „Nech robí, čo chce. Nedôveruje mi... Tým horšie jemu. Ja ho už prehovárať nebudem, lebo by nedôveroval ešte väčšmi...“

Paško prežil dopoludnie ako v horúčke – nevedel sa rozhodnúť ani sem ani tam. Bieda v dome, tesnota – to všetko ho ženie z domu do služby, a srdce sa vzpiera, búri... No našťastie sa stretol s Baricou. Ona mu skutočne drží stranu, menovite odkedy sa usalašil Niko v dome. I teraz mu odobruje, že ide do služby a sľubuje, že mu odpíše za horúca každú novinu.

S tým sa rozhodol, a to definitívne, neodvolateľne. Keď sa predstavil zase Zandomemu, ten pobadal zjavný výraz rozhodnosti a odhodlanosti na ňom.

„Teda si sa konečne odhodlal!“ pozdravil ho ten s posmešným úsmevom.

„Áno, idem, nech viem, ako ide vo svete.“

„Teda pozdrav svojho pána. A ideš rovno?“

Paško prisvedčil, iba čo má porobiť ešte návštevy.

„No, veľké odberačky nerob. Ľahko by sa mohlo stať, že sa vrátiš: svet by sa ti vysmieval.“

Paško vyrozumel, že Zandome má pravdu a vytratil sa z domu temer nepozorovane. Iba čo ho matka odprevadila k parníku a porosila mu čelo svojimi slzami.

Tie znamenajú viac, než najslávostnejšia odberačka.

XIII / Kde môže vyrozumiť každý, čo je vo veci

Prešli dva-tri dni. Nikto nevytiahol nohy z domu. Nedbal by sa ohlušiť robotou, aby nemusel myslieť, uvažovať a pozeráť napred: na nivy prvej zakvitnuté kvietím – dnes otupné, holé a pusté. Tmolí sa v pivnici, medzi sudmi, v ktorých vrie ako v kotle, z nejedného i kypí pena nečistá, hustá brečka, ktorá onedlho bude obveseľovať skormútené srdcia, rozháňať mrákavy na zachmúrenej tvári.

Nebol pod Grabovikom, to je pravda, ale sa neukázal ani u Zorkovičovcov. Zdá sa mu, že je to v poriadku: keď nejde ku Katici, nejde ani ta inde...

Cíti sa poníženým: stará Jera mu je ustavične pred očami. Keď mu zídu na um jej chvasty a stesky, musí sa začervenáť sám pred sebou. Najväčšmi ho mrzí, že i mama tuší čosi. Neraz prichytí jej skúmový pohľad na sebe. Oh, keby ona vedela, čo sa v ňom deje, čo ho trápi a morí! Prepadol by sa od hanby, keby tušila!

Raz podvečer vyjasnil sa mu pohľad, trapy akoby zázrakom spadli z neho. Vo dverách pivnice vidí mladistvú, bezstarostnú tvár Zandomeho. Žltkavé fúziky lesknú sa mu s'ťa zlato pri zapadajúcom slnci, v očiach mu svieti radosť zo života, i trochu šibalstva. Otvára ich teraz naširoko, rozhliadajúc sa v pološere pivnice.

„Zandome!“ vykrikol Niko natešený. Neraz myslel naň v svojom súžení, ale mu ani raz nenapadlo ísť k nemu, ohriať dušu, okriať v útrapách. „Čo ťa donieslo k nám, človeče?“

„My troškári vymývame a presúšame turne,“ odpovedá on svojím obvyklým spôsobom. „Oberačku sme odhajduchovali, i na ňu zabudli. Prišiel som pozrieť, čo robíte vy, úbohí boháči, ktorí nosíte bremeno dňa a horko.“

Vstúpil do pivnice a prezrel obrovské sudiská. Jeho čulý duch už sa zanáša výpočtami: koľká oročka by mu pripadla, keby zakúpil celú pivnicu kupcovi Okladinovi...

„V tvojej pivnici, braček, je formálna potopa. Koho začne prenasledovať šťastie, prenasleduje ho do skapania.“ A z oka mu zas šibe šelmovský svit, akoby jemný výsmech. „Ináč i ja som sa nalial, ako svedčí. Tol'ko plných sudov nebolo ešte nikdy v mojej pivnici. Nuž ale čože je to proti tebe!“

Niko má Zandomeho rád i preto, že nezbadal pri ňom nikdy závisť. Zandome obdivuje jeho bohatstvo, kochá sa v ňom, s'ťaby obdivoval peknú stavbu alebo veľkolepý obraz, no bez prímešku závesti. On obdivuje a obdiv budí v ňom snahu nasledovať príklad, namáhať sa, pričiňovať sa, rozhojňovať svoju skromnú hrivnu. A nie darmo veru! Odkedy sa oženil,

popravil dokonale svoj majetkový stav. Zeme dal na ťažakov, takže sa mu začínajú vyplácať; poplatil čosi dlhov, dom prestavil takrečeno do základov, uplietol si milé hniezdo, pohodlné – lebo na pohodlie drží – iba čo šoru Čaretu nepodarilo sa mu zreformovať. I teraz, ako i spočiatku, pripravuje mu neúnavne domáce scény. Hej, dosiahol mnoho, čo sa sám nenazdával: a to všetko pilnosťou, príčinnivosťou, a to sa vie, šťastím, ktoré ho sprevádza pri každom podniku.

„A teraz poďme k tete Anzule,“ navrhuje Zandome. „Sto rokov, čo ma nevyhrešila.“

I ona víta s radosťou host'a. Ona ho rada, bárs ho neraz karhá pre ľahké mravy. No i v tom badať, že sa šuhaj popráva. Mladé víno, tak sa zdá, vyzrelo, začína sa usádzať. Nebránila ani synovi, aby sa s ním kamarátil. Poklesky súdi zhovievavo, neraz dáva jeho žene viac vinu než jemu. „Každý muž má náchylnosť k hriechu,“ vysvetľuje šore Čarete mnoho ráz. „Žena musí prehliadnuť a nespozorovať všeliniečo, ak ho nechce odpudiť od seba.“ No takéto rady padajú ani hrach na stenu pri náruživej, žiarlivej mladej panej.

„Čo len znamená, že Zandome prišiel už raz k nám!“ zvolala veselo.

„Nič iného, ako okriať trochu pri tete Anzule,“ odpovedá on s prízvukom úprimnosti. „A veru je i potrebné človeku, ktorý stojí prevažne na vojnovej nohe, aby ho tu i tu ohrialo slniečko pokoja.“

Šora Anzula vyrozumela narážku, vycítila melanchóliu spoza žartovných rečí.

„To sme už dávno odbavili. Ja myslím, že závisí len od teba, ak chceš naozaj požívať večný mier,“ odpovedá ona napoly vážne, odpoly žartovne. „Ale čo, keď si ty už privykol takto!“

„Ja viem, že som ja vina; uznávam, kajam sa. Načo by obviňoval koho? Ale i to stojí, že mám i dobré úmysly, predsavzatia: ibaže nad nimi víťazí neraz pokušiteľ... Možno by sa mu to nedarilo tak ľahko, keby mal kto napomáhať. No neraz sa stáva protiva toho.“

„Veď v tom je práve chyba!“ zvolala pani skoro prísne. Aspoň z oka zmizol úsmev. „Bdiet' nad sebou samým. Rozvážuj a nerúť sa ako slepý, kde volá pokušiteľ. Uvidíš, že potom už bude všetko inakšie.“

„Či som nepovedal, že ma teta zase vyhreší!“ žaluje sa Zandome. „A vzdor tomu som vďačne prišiel. Z jej úst sa všetko dá slúchnuť a vydržať. Škoda, že druhé nemajú takýto spôsob.“

„Nie sme ani my všetky jednaké. Rozhoduje v tom i povaha.“

„Veď tá povaha, povaha – to je ten hák!“ pokyvuje Zandome hlavou. „Zniest' ju nemožno, premeniť sa nedá...“

„Zato má byť pravidlo, vám mladým,“ pokračuje ona vážne, „keď sa idete ženiť: otvor oči, rozváž!“

„Ja som sa ich dosť naotváral,“ odpovedá Zandome, „a čo som ich väčšmi otváral, väčšmi sa mi páčila. Nebolo kedy rozvažovať, skúmať.“

„Nemožno! Hovorme cele úprimne, medzi sebou sme, všetko naši. Ja ju rada, tvoju Ćaretu, dobrá je, poctivá. Ty keď si si ju vyhliadol, ty by si nebol tušil, čo v nej väzí! Len povedz, Zandome, cele úprimne!“

„Hm,“ krúti Zandome hlavou. „Vedel som, že je krásna, milá. Ba spozoroval som, že je v domácnosti súca, zručná. Na základe toho som urobil môj výpočet: vezmi si ju, budeš s ňou šťastný. A ono, vidíme, že som sa prerátal, babrácky prerátal! Nie som šťastný ja a čo je hádam ešte horšie, nenie šťastná ona. ‚A kde je chyba v tom výpočte, na ktorej pozícii?‘ pýtam sa neraz, keď mi žena zjedá srdce, a teraz už vidím, áno, viem určite, kde je...“

Šora Anzula pokyvuje hlavou. Tiahnú ňou smutné myšlienky, plné obavy a hrozivej predtuchy.

„Takí ste vy mužskí! Hľadáte na zovňajšok. On vás omámi, zaslepí – ostatok ani nevidíte. A ak vidíte, zdá sa vám, že je to vedľajšia vec, bez významu. Až kedysi, pravda, po nečase, otvorí sa oči; pochopíte, že tie vedľajšie veci, maličkosti, rozhodujú a zavádzajú v ceste. Ale čo ti osoží, že si mýlku zbadal a uznal, keď sa už napraviť nedá?“

„To je môj prípad,“ priznáva sa Zandome. „To je moja vina a či poblúdenie – zaň, hľ'a, znášam trest. No, nič to!“ zase sa vzchopil Zandome. „Každý nech znáša svoj údel. Na to sme na tomto svete!“

Niko sa nezúčastnil tohto rozhovoru; no cíti, že sa vzťahuje práve naňho. Slová materine mu znejú ako výstraha, ba ako hrozba. Vidí on jasne, že ich neriekla Zandomemu, ale jemu, ktorý má ešte kedy otvoriť oči, prehliadnuť, skúmať, uvažovať...

Mater sa potešila, že jej slová neprešumeli. Vidí zrejme, že vyvolali dojem, no netuší ani zďaleka, akú vzbudili v jeho duši ozvenu, koľko čarovných snov a ilúzií narútili...

„Keď som už raz v návštevách,“ zvrátil Zandome hovor v inú stranu, lebo spozoroval, že Niko je ako na trní, „ja by šiel k nášmu šoru Iljovi. Celú chorobu som ho nevidel.“

„Pochváľ sa,“ pokyvuje šora Anzula hlavou, už zas žartovne.

„Zas ma odsudzuje ukrutná teta!“ zvolal Zandome. „Vyrátam vám príčiny!“

„A ja počúvam.“

„Prvá: že boli oberačky a roboty vyše práva. Druhá: nechcel som mu kaziť vzduch v izbe, keď plúca beztoho nepracovali, ako svedčí. V jedálni vysedávať zdalo sa mi zas hlúpym a bez zmyslu. Tretia: keď môžem vyhnúť sa nepríjemným dojmom, radšej im vyhnem.“

„Mohli sme spomínať len tú tretiu a doložiť: nepríjemným vyhnem a vyhľadám si príjemnejšie,“ nadhodila šora Anzula.

„Tento predmet sme už prvej vybavili. Prosím, nenoste ho viac na tapet,“ zasmial sa Zandome. „K najnepríjemnejším dojmom patrí, keď hľadáš na človeka, na ktorého siahla smrť svojou rukou. To nám pripomína, že sme i my smrteľní. A to povedomie mňa nepozdvihuje, A najhlavnejšia príčina: chcel som ukázať svetu, že hlúpo je robiť vec zbytočnú a k tomu nepríjemnú, jednej i druhej strane.“

„Nuž dobre si sa vysekal,“ smeje sa šora Anzula. „Len sa divím, ako sa nájdu takí, čo môžu odolať tvojim dôvodom.“

„Jednoducho tak, že počnú sami kričať a moje úbohé dôvody vôbec nepočúvajú. Ale, vyznajúc pravdu, ja sa bojím tejto návštevy. Ja by najradšej, keby ma Niko odviedol.“

„Veľmi vďačne,“ odpovedá Niko. „Beztoto som tam nebol po tieto dva-tri dni.“

Šor Ilija sedí na posteli. Čiapočka zlatom vyšitá na hlave, i kabát oblečený. Vyzerá ani patriarcha tak medzi poduškami. Dorica sedí v kresle pri stolíku a číta mu noviny.

„O, dieťa, dosť! Politiku na stranu – idú nám vzácné návštevy. I druh mojich nocí sa už ráta medzi vzácných. Radšej dones dačo pánom: hádam kávy. Zviezol by sa i ja s nimi.“

Hostia posadali a šor Ilija, šťastný, že sa má s kým pohovárať, ako svedčí, prejal po obvyklých poklonách slovo.

„Dal som si čítať noviny. V chorobe som ich trochu zanedbal. Bolo treba dohoniť, aby nestratil nič.“

„Ja noviny vôbec nečítam. Pozriem tu i tu obchodné správy Piccolu,“ priznáva sa Zandome. „Tento systém sa mi najlepšie páči.“

„Ja čítam noviny,“ ozval sa Niko, „aspoň sa najedujem, a to je vraj zdravé.“

„A ja čítam všetko,“ rečie šor Ilija, pomknúc čiapočku do tylu. „Niečo ma ťahá do nich. A musím vyznať, že zakaždým obanujem, keď ich zložím, že som ich bral do ruky. Práve ako s fajčením. Vieš, že ti škodí, ale nemáš pokoja, kým nemáš v sebe dózu jedu. I noviny sú jed. Novinárstvo je ťažká rana, novinári hrozný bič na tele nášho národa...“

Zandome zaškúlil významne na priateľa, ktorý sedí so schýlenou hlavou, učupený, sťa človek, keď ho vystaviš na lejak. A šor Ilija, keď začne raz, neprestane tak ľahko, práve ako poriadny lejak. Zandome si myslí: „Aha – už sme zas tam, v politike. Môžeme tu i nocovať...“ No šor Ilija nepozoruje jeho významný pohľad, nebadá na ňom ten figliarsky úsmev: on pokračuje s oduševnením.

„Keby nás chcel kto posudzovať podľa novín, my, Hrvati, boli by sme národ horší od Ľudožrútov. Krajina by bola plná zradcov, podliakov – nie krajina, ale trestnica. Ach, bože,

ako sme upadli! Aké hrozné sklamanie pre nás, čo sme prežili prvé časy národného prebudenia a oduševnenia! Aké hrozné sklamanie!“

Šor Ilija sám seba ráta medzi buditeľ'ov, bárs on na budení už nemal žiadnu účasť. Mohol by sa držať za buditeľa, ak považuje svoje prednášky na piaci za budenie. No práve naopak sa stáva – pri jeho výkladoch neraz zadrieme starý Dominko a Tomić prisviedča, šturkajúc kvakou v štrku monotónnym tempom. „Veru tak, veru tak, šor paron.“

„Zato ich ja nečítam vôbec,“ ozval sa Zandome, ktorý kde môže, znevažuje takzvanú politiku, lebo nemá pre ňu zmysel. „Dost' mám druhých mrzutostí, načo by si ich dal lifrovať ešte za drahý groš až hen zo Záhrebu? Noviny ma zaujímajú, keď je vojna. V rusko-tureckú som čakal každú poštu s horúčkou. Ináč ich môžu pre mňa i nepísať.“

„A predsa – nemožno odtajiť, i noviny vykonali svoju úlohu, menovite v našom národe, čestne,“ odporuje šor Ilija, ktorému sa nepáči smer Zandomeho. „Dost' je poukázať na pohyb ilýrsky: noviny, ak ho i nevyvolali, ale ho aspoň rozšírili.“

„Časy ho vyvolali, časy ho i šírili,“ ozval sa Niko. „No zato neupieram zásluhu i novinám: ani ich nechcem uraziť tým, že by ich prirovnal dnešnej žurnalistike. Ich mravná cena stojí nesmierne vysoko nad úrovňou našich veľkých denníkov a orgánov. .. Len mi ešte dovoľte jedno, strýko Ilija, nech podotknem: totiž že bola pochybená cesta i starých i nás mladých...“

Zandome sa netrpezlivo premína na svojej stolici. „Vidíš ti ho, kde on zaoral! Len čo sa mu stalo, tomu šuhajovi: tá Preturuša ho priniesla o rozum!“

„V akom ohľade, môj priateľu?“ pýta sa šor Ilija, i on v očakávaní, čo to má vyjsť.

„Ja sa spytujem: aký cieľ malo účinkovanie starých, aký cieľ malo by mať naše pôsobenie? Ja myslím, že je cieľ vždy ten istý – pozdvihnúť národ, a či skôr ľud. No a ľud sa novinami pozdvihnúť nedá, a takými novinami, ako sú dnes naše, už vonkoncom nie...“

„Dnešnými – áno: v tom súhlasím,“ dopúšťa šor Ilija. „Čo sa toho pozdvihovania týka, priateľu, úprimne rečeno, má i k nemu nedôveru. Večne sa o ňom hovorí, háda a dišputuje: a vždy sa len hovorí. Skutky a výsledky odnikadiaľ nevídať. A ani ich neuvidím tak skoro. Lebo národ a či skôr ľud nemôže sa pozdvihnúť, kým je v otroctve. Vymaňte ho z otroctva, dajte mu jeho práva, nech bude pánom v svojom dome: a uvidíte, ako sa chytro pozdvihne ľud!“

„Oh, strýko Ilija, vy ste zabehli ďaleko!“ zvolal Niko so zvláštnym ohňom, že Zandome sa diví, čo sa to robí s jeho priateľom. „Aký je on šťastný,“ myslí si Zandome, „on si hlavu láme, ako pozdvihnúť ľud, kým ja musím sa trápiť, ako vyjsť s početnou rodinou v týchto ťažkých časoch!“

„Vy ste zabehli prid'aleko, strýko Ilija!“ zvolal Niko s ohňom, ani nezbadajúc, že Dorica položila pred neho šáločku s čiernou kávou a pozerá v udivení, čo sa títo tu odrazu hádajú tak ohnivo. „Mať svoju d'žavu, svoj štát, svoje ministerstvo, parlament, svojich nadžupanov i podžupanov: to je všetko pekné, vznešené. Ibaže to nemôže byť cieľ, ale len a výlučne len prostriedok. Cieľ je a ostane vždy blaho, šťastie a spokojnosť ľudu, ktorý tvorí celok. Pozdvihujme ho teda, poučujme, napomáhajme – nech si on utvorí, ak tak chce, d'žavu; nech si ju on odchová. D'žava neodchováva národ, ale národ áno, on je povolaný odchovať si svoju d'žavu. Lebo aký je on, taká mu je d'žava, ako vidíme na Serbii i inde...“

Niko sa zahryzol do tohto predmetu s náruživosťou, ktorú Zandome obdivuje pri ňom. Nevie pochopiť, ako človek praktický môže si lámať hlavu nad takými vecami, ktoré sú tak d'aleko, temer nedosiahnuteľné. Ved' každodenný život podáva sám toľko starostí, biedy: kde by ti zvýšilo času a vôle zaoberať sa, vecami, ktoré sa rozplývajú kdesi v hmle, nedajú sa dosiahnuť. No Zandome nezná, že Niko hľadá úľavu, obľahčenie v svojich trapiech. Každodenný život ho znechutil, pripravil ho o ilúzie, rozprášil mu zlaté sny. Nie div, že hľadá východ, hľadá spôsob, ako by sa dalo umknúť trampotám, alebo aspoň zabudnúť na ne chvíľku.

„A teraz už mi vysvetli, ako si predstavuješ to pozdvihovanie ľudu?“ pýta sa Zandome. „Vezmime si príklad: čo by bolo nám tu robiť? Tu sme hneď traja – i ja sa opovažujem medzi vás rátať,“ doložil s jemným výsmechom v očiach, čakajúc, že sa Niko zmätie. Lebo ľahko hovoriť, horliť: no nenie snadno priložiť ruku k práci. „Chcel by som vedieť, ktorý by bol prvý krok v tom podniku.“

„Prvá starosť, ako som riekol, je pozdvihnúť blahobyť ľudu. Dvíhať ho teda hmotne.“

„Nie samým chlebom živ bude človek,“ podotkol šor Ilija.

„Ale ani hladný sa vám neoduševní za vysoké ciele. Kto stojí majetkove na pevných nohách, on sa vám ľahšie bude starať o veci verejné; lebo začne cítiť potreby vyššie; skrsnú v ňom vyššie túžby a požiadavky. Ten sa vám začne zaujímať o literatúru, umenie a verejný život. Ten vám bude stáť pevne, nedá sa zviest' a sklátiť, keď prídu politické zápasy...“

„To je všetko krásne,“ zamiešal sa Zandome so svojím úsmevom. „Ibaže náš človek je vám zvláštna bylina, či ste ho pozorovali, keď je bohatá obaračka a sudy plné? More mu je do kolien – ledva ťa pozná. Indy čiapku v ruke a teraz nad uchom. Keď mu nadhodíš: mal bys' urobiť toto alebo toto – mrdne plec om opovržlivo a robí, ako on chce. Náš ľud znáša biedu hrdinsky – blahobyť by ho pokazil.“

Stoja, hľa, všetci traja proti sebe, každý inej mienky. Dorica načúva, hľadá z jedného na druhého, a bárs nechápe všetko od základu, zdá sa jej, že Niko má pravdu. S porozumením

visí jej milé oko na jeho tvári a v hrudi sa rozlieva teplota, ktorá ju blaží, čujúc ho tak vrelo, zaujate hovoriť. No razom strhla sa v svojom snení a sladkých dumách. Pociťovala na sebe prenikavé oko Zandomeho, smelé, až pichľavé. Jediný pohľad – a on ocenil všetko, čo je v jej zjave milého a vzácného. Poodkrýval, čo kde bolo prikryté, pokochal a popásol sa na kúzlach dievčiny. V očiach sa mu zažal ten zvláštny lesk, ktorý je Nikovi tak dobre známy.

Niko spozoroval, čo jeho priateľ robí – táto nešetrnosť dotkla sa ho trápne. Hodil naň pohľad, plný hnevu a výčitky. A Zandome sa len usmieva, priateľova výčitka ho netrápi. Zato sa i Niko rozveselil, uľavilo sa mu, keď sa Dorica pohla a postavila tak, že ju nemôže zasiahnuť pohľad Zandomeho.

Niko a Zandome chlipkajú kávu a zapálili si. Šor Ilja so závisťou hľadá na nich; sprevádza okom, ako sa dym súka v chumáčoch nad nimi a rozplýva v modrastú pláču.

„Šťastie, že ho môžem aspoň voňať, keď už neslobodno kúriť. Okriam som, odkedy ho čujem v izbe.“

„I mne by bola choroba len preto neznesiteľná,“ nadhodil Zandome, „že by ma pozbavila mojej cigarety. Beztoto tak málo pôžitku nám nadelil ten osud! A väčšina z nich je k tomu zakázaná...“

Niko pozrel naň zase s výčitkou, lebo tuší, kam bije Zandome svojimi narážkami. Jeho pohľad zmiatol pôžitkára – nedal mu dohovoriť, čo mal na jazyku. Zandome sa usmial s uspokojením. Že Niko pred ním štíti Doricu, nehnevá ho ani najmenej.

Po tejto prestávke vrátili sa zas k svojmu predmetu.

Niko nadhodil:

„Keby ja vyrukoval s mojím návrhom, ty, Zandome, pokrútiš; v pochybnosti hlavou. Ty neveríš v dobro, ani bezzištnosť.“

„Čosi je na tom,“ pokýval Zandome veľmi živo hlavou. „Ale sa nediv a neodsudzuj ma. Ja poznám ľudí možno lepšie od teba a na každý pád lepšie od nich,“ ukázal na šora Ilju. „Poznám, ich, v ich cnosti neverím. Každý je egoista, ako i ja: pracuje proti tomu, čo sa protiví jeho egoizmu. Preto, môj sokole,“ doložil cele vážne a s dôrazom, „ja verím v čistotu vašich námah, vo vašu bezzištnosť, ale neverím v zdar vašej práce. Vy sotva čo vykonáte. Nie preto, že, ako vidím, ani nie ste na čistom, kde a ako načim začať – ale preto, že sa pozdvihnú proti vám všetci egoisti ani múry hradné. Nedivte sa im, oni tučnejú v dnešných pomeroch, rozháraných a nezriadených. No čo je ešte čudnejšie, vzbúri sa naostatok proti vám i ten, koho by ste chceli zachrániť: váš ľud totiž. On vás nepochopí, neverí vám a vzoprie sa vám. Naostatok vás bude upodozrievať! Uvidíte, nezabudnite moje reči! Ja som vás upozornil, aby ste vedeli čo vás čaká.“

„To vieme i tak. Odpor musí byť pri každej dobrej veci,“ poznamenal šor Ilija s dôrazom.

„Áno – a ak ho chceš premôcť, potrebný je protiodpor, tlak a úsilie a vytrvalosť. A toho ja pri vás nenachodím. Šor Ilija nenie do zápasu – Niko Dubčić vie byť prudký, náhly, ale nie húževnatý a bezohľadný.“

„Seba, to sa rozumie, nerátaš,“ vyhodil mu Niko na oči. „Ty sa vymykáš spod činnosti: ty, u ktorého by sa našlo všetkého po troche. Rozumu, ľsti, húževnatosti i vytrvalosti – toho, čo nám dvom chýbuje.“

„Áno – seba predbežne nerátam.“

Šor Ilija zvesil hlavu. Akosi mu je clivo, že on nenie s nimi, bárs ešte vždy netuší, čo sa to ide podnikať.

„Nerátam totiž na ten spôsob, ako vy rátate na mňa,“ pokračuje Zandome cele chladne. „Ty máš bez otázky v hlave plán dákej pomocnice. O nich sa veľmi mnoho teraz píše a hovorí. A takého podniku sa ja veľmi bojím. Nemáme ľudí súcich nie na založenie, ale vedenie takých ústavov. Ak myslíš na Vinársku zadrugu alebo čosi podobného – i takého podniku sa bojím. Také Zadrugy sa nekončia dobre, kde nieto ľudí činných a obetavých. Víno sa popije, alebo porozlieva a Zadruga koniec. Nediv sa teda, že neletím do takých podnikov. Ja mám dosť podnikov svojich, začatých, ktoré musím viesť obozretne, vytrvale a energicky. Na nich visí moja a mojej rodiny existencia. Kvôli neosvedčeným, neistým pokusom nesmiem ich zanedbať. Naostatok našiel by sa na holom! A čo by bolo z mojej rodiny, ktorá sa, chvalabohu, pravidelne a postupne množí, potrebujúc chleba čím ďalej, tým viac.“

„Teda, podľa toho, mal by každý byť pre seba!“ zvolal Niko.

„Ja myslím, to je i najistejšia, ak nie jediná záruka pokroku. Jednotlivec zosilnie, zmohutnie – zosilnie i spoločnosť. Keď nás bude v meste viac samostatných, majetných – potom bude ľahko zakladať podniky peňažné i priemyslové. Podnikavosť skrsne sama od seba, z nutnosti. Kto ti dnes vstrčí svoj groš do neistého podniku, keď môže žiť pohodlne z tučných úrokov? Ani v Čechách, ani v Nemecku nebolo by podnikov, keby mohli tamojší boháči dostávať úroky, ako sa dostávajú tu...“

„I ja som tej mienky,“ zamiešal sa šor Ilija. „Nie sme ešte zrelí. Ľud treba dvíhať mravne: nech sa zachová v svojej rýdzosti, nech sa otuží k borbe.“

Zandome sa zas usmial svojím spôsobom.

„V tie mohutné, veľké borby ja tiež neverím,“ začal tým istým spôsobom. „Nieto k nim tiež tej húževnatosti. Ilýrsky pohyb bol dobre pripravený, slávne vedený: a čo nasledovalo po ňom? Tak prichádza vždy po záchvatoch veľkého vzpruženia – dlhá, nekonečná perióda

ochabnutosti, mŕtvoty. A taká mŕtvota stroví všetko, čo zhonobila činnosť v dobách vzpruženia. No dajme pokoj pohybom vo veľkom štýle, vezmime radšej do povahy naše malé miestne... Ani k nim nemáme zrelosti a vytrvalosti. Pri voľbách nesmierny ruch, šum, krik a prípravy – a koniec? Prídu sľuby, citácie a všetko sa učupí... Nie, s takým materiálom nedá sa ísť do borby. Ja sa aspoň vyťahujem i spod nej. Nerád sa dávam na dačo, kde čaká blamáž.“

„A tak nám nepozostáva, iba ďalej hlivieť!“ zvolal Niko.

Vidí i on, že Zandome má v mnohom pravdu; uznáva, že ťažko, veľmi ťažko urobiť prvý, rozhodný krok. No to vedomie ho hnevá a zhrýza. Celá bytnosť sa mu vzpiera: podľahnúť hneď na počiatku! Všetky pekné úmysly sú teda nič – hmla a dym! Ako privátny človek ide urobiť s osobným šťastím bankrot: vidí zjavne, že ho čaká v budúcnosti sklamanie, rozháranosť, nelad v rodine. Vo verejnom živote chcel nájsť náhradu, chcel hľadať šťastie a spokojnosť, chcel šíriť dobro a občianske cnosti: a hľa, ani to nejde, ani to sa nedarí. Ach, aká prázdna, otupná budúcnosť ho čaká! Nikde ničoho, kde by spočinulo oko s nádejou a uspokojením. Ozajstná, všeobecná zhuba, rozpad a rozklad!

Povzniesol pohľad plný žiaľu a zármutku, plný ťažkých obáv a starostí naokolo: zastihol na sebe krotký, milý pohľad dievčaťa... V jej oku číta i súhlas, účasť i sústrasť... Sklopila oči a zarumenila sa sťa pivónia. Srdce mu zaplesalo milotou; čosi nádejného, sladkého rozlieva sa mu v hrudi. Nenie sám – nie, súhlasia s ním, súcitia...

Zapadol do dумы – tá je osladená tým čímsi milým, nádejným. Zapadol hlboko a rozhovor tých dvoch šumí mu v ušiach sťa zvuky ďalekého vodopádu.

Pobadal kýsi pohyb naokolo – strhol sa z dúm. Zandome sa zberá a zhľadúva klobúk. Niko pozerá v udivení, čo sa to tu robí. Nepochopuje, ako on môže odísť z tohto domu, neodnášajúc so sebou nič hotového, istého... Či mu je už súdené navždy motať sa v mrákote, neurčitosti?

„A na čom sme ostali?“ pýta sa priateľa i šora Iliju. „Veď len nebude takto i naďalej! Znechutili by sme ľudí dobrej vôle a odsotili ich od seba.“

„Ja si našu činnosť predstavujem takto,“ začal Zandome. „Ty budeš dobre obrábať svoje pole, i my všetci statkári. Prinútime i ťežaka, nech pracuje dôkladnejšie. Víno a olej budem i naďalej skupovať ja: to sa vie čo lacnejšie a predávať čo drahšie. Tak sa zveľadíme my a keď nám bude dobre, bude sa mať s nami i ťežak lepšie. Medzitým ho prinútime, nech má budúcnosť pred očami. Vykoreníme z neho to nešťastné, čoho sa drží ako slepý plotá: ‚Bude, čo boh dá...‘ Tento lenivý, chromý fatalizmus, o ktorom národ myslí, že je náboženstvo čisté a nepoškvrnené. Vykoreníme v rodine, i spoločnosti a tak sa azda vykorení i v politike; tento

ťažký háť na káre nášho pokroku. Musíme mať druhý, lepší materiál, s ktorým sa dá narábať. I šor Ilija nám tu pomôže: jeho slovo váži medzi národom.“

Zandome, vidno, rozhorlil sa ako málokedy. No akoby sa bol zahanbil, že sa dal vyšíňúť z koľaje pohodlia, utíšil sa, zahasil oheň v oku a vyvolal na tvár svoj obvyklý úsmev.

„To je náš program. A prostriedok na jeho prevedenie je trpezlivosť. A teraz hybajme – každý svojou stranou...“

„Ja som teda prehral bitku,“ ozval sa Niko nie bez trpkosti. „Zhlasovali ste ma.“

„Áno – bitku s nami,“ odpovedá Zandome. „Na tvojej je strane morálne víťazstvo,“ doložil, pozrúc na Doricu, ktorá sa strhla a zapálila až po uši. „Na tvojej strane sú sympatie poslucháčstva. A za ne by ja oželel toto víťazstvo Pyrrhovo...“

Niko sa tiež usmial, pohľad Dorice vynahradil mu všetko. Tak sa rozišli všetci príjemne akosi vzrušení.

Pri rozlúčke poznamenal ešte Zandome:

„Pozoruhodné je na každý pád, že sa dnes tu zišli traja a rokovali hodinku dost znesiteľne o veciach verejných. Nespomenuli ani ošúchaný kabát Starčeviča, ani židovský pôvod dr. Franka. A to je značný pokrok, páni moji! Ja by doložil, že sme my boli najtriezvejšie zasadnutie politické celého trojjediného kráľovstva!“

Začínalo sa dobre šeriť, keď vyšli na ulicu. Hviezdy sa zapálili, pozerajúc krotko na našu zem. Dvory zatíchli, ulice osameli, iba čo z domov dolieha hovor od ohnísk. V povetrí čuť chlad a vlahu. Kdesi spoza mesta, snáď od kríža, dolieha spev mládencov, mohutný a tiahly.

Zandome chytil priateľa pod ruku.

„No – čo ty ešte obhrýzaš vždy tú jednu kosť?“

„Ktorú?“

„Nuž ideu ženby s Preturušou.“

Pod jeho ramenom škubla sa ruka Nikova.

„A prečo sa spytuješ práve teraz?“

„Videl som túto malú Zorkovičovú. Zdá sa mi, že sa vyvinula nie najhoršie. Bárs je toaleta hrozná, predsa vidno, že je to zjav spanilý.“

„Práve! Ani ten kroj neušetril ju tvojho pohľadu,“ doložil Niko rozhorčene. Hnev v ňom vzkypel znovu, keď pomyslel na bezohľadnosť priateľa. „A to je kroj dvojnásobne posvätný: napoly klášterský, napoly detský.“

„Ja sa kochám v žene, ak zasluhuje obdiv, už či je v kroji takom alebo takom. Kroj nerozhoduje. A táto tu zasluhuje i obdiv. Nevidia to len slepí, za ktorých nám nepozostáva ako modliť sa, aby prehliadli...“

„Z tvojich úst neznamená taká chvála mnoho. Ty ju mrháš i na predmety menej vzácne.“

Zandome sa rozosmial. „Ty si prvý, ktorý mi upieraš vkus. A v týchto veciach, amice – dal som sa vždy viesť vkusom.“

Darmo je, Niko cíti nechúť proti nemu, ktorú nemôže nijako prevládať. Jeho slová ho urážajú. Uráža ho spôsob, ako hovorí o nej, i že vôbec o nej hovorí...

Došli pred Nikov dvor a zastali. Zandome nadhodil:

„Ty sa čosi hneváš na mňa. A ty si predsa šťastný človek – šťastní ľudia nemali by sa hnevať nikdy! Podmanil si si dvoje najkrajších dievčat. Nevieš, za ktorú sa rozhodnúť: váhaš, otáľáš, trápiš sa a hneváš sa na najlepších priateľov. A rozhodnutie je predsa na dlani!“

„Aké rozhodnutie, prosím ťa?“

„Vybrať si túto malú za vernú a poctivú manželku.“

„Ja ťa ľutujem, môj Zandome!“ zvolal Niko s rozhorčením. „Mňa viaže, ako vieš, slovo...“

„Ja by sa dal viazať len láske. Ináč nemaj za zlé!“ A podajúc mu ruku a stisnúc ju vrelo, stratil sa mu pred očí vo večernom šere.

Zandome zmizol – no jeho slovo zvučí jednotaj okolo hlavy nášmu Nikovi; dolieha neprestajne, prosebne a hrozivo; nevie sa mu obrániť, nevie sa vymaniť spod jeho čarovnej moci. Zastal na chodníku, vedúcom do dvora, pod šumiacim borom: nech sa utíši, zriadi rozháranú myseľ. Ako vstúpi takýto pred oči mamy?

No nezdarilo sa mu už prísť k rovnováhe. Celý večer bol zamyslený a či skôr smutný. Po večeri dal mame cele znevrady dobrú noc a odobral sa do svojej izby. Ani sa nepozhováral, ani neporadil, čo a ako sa má zajtra robiť.

Šora Anzula nemôže potlačiť v sebe trpkosť, bárs sa snaží neďať znať na sebe, že sa cíti urazená. „V posledné časy sme privykli na všakovaké maniere,“ myslí si. „Sú trochu sedliacke, no tak sa zdá, prichádza do módy, čo je sedliacke.“

„A viete, čo sa ma vypytovala stará Preturuša?“ ozvala sa Mande, upratujúc zo stola.

„Ja ver neviem, Mande moja...“

„Či hospodár nekúpil Katici dačo zlata... Prsteň alebo reťaz, alebo už čo takého.“

„To je jeho starosť, Mande. A čo si jej ty povedala?“

„Že ja neviem.“

„Mande, ak si ešte čo povedala, zle si urobila. Do tých vecí nemáš sa čo starať,“ doložila pani prísne.

„Viac nič – ani slova, gospodarica!“ zvolala Mande prestrašená. „Ja som išla po piaci, ona ma zastavila a hneď sa začala vystatovať, že hospodár sľúbil to i to, že však uvidí každý...“

„Dobre, Mande, uprac zo stola!“ zahriakla ju pani. Pocítila čosi ako hnusenie. Všetko sa jej vidí, cíti čím diaľ určitejšie, jasnejšie, že jej syn zabrdol; že jej ho kási temná sila trhá z náručia, socia, hádže, hlboko, do priepasti...

Nespokojná, vzrušená pochodila po dome, vyhrešila Jureho, že nevyviedol muly na pašu a utiahla sa s rozbúrenou mysl'ou do svojej izby. Tu konečne sa vyrútili slzy, kde ich nikto nevidí, neráta: slzy trpké, páľčivé, ktoré neprinášajú úľavu...

„I ja mám komu kupovať – i ja!“ vzchopila sa konečne. „Každý podľa svojho vkusu a vôle...“ A cíti útechu, ba radosť – zdá sa jej, že sa tým napráva poblúdenie synovo... Sedí pri stolíku a pero v násadke zo slonovej kosti behá po papieri.

Keď vstala od stola, bola celkom uspokojená. Darmo je – i šora Anzula je žena. Píšuc modistke o záhadách toalety, dávajúc jej rady a pokyny, zabudla na celý svet. I na žiaľ, ktorý cíti, myslíac na osud jediného syna...

Ráno, hneď pred odchodom pošty poslala Mande do Zorkovičov.

„Nech príde zaraz, ale nech nepovie nikomu, kde ide. Ani mame! A ty ju pošli rovno do mojej izby.“

„Čo je toto zase za novina!“ láme si hlavu Mande celou cestou. „Zas sa robí čosi. Veru, nikdy nevieš, hriešna stvora, čo sa robí...“

Doricu zastihla samú. Veľmi opatrne, pošepky jej povedala, že ju pani volá, ale hneď, a aby nikomu nič neriekla...

„A čo to môže byť, Mande? Vari sa dačo stalo?“ vypytuje sa Dorica. „Azda je čo kume?“

„U nás musí byť jednodaj čosi. Ale gospodarica sú chvalabohu zdravá. Mladý zas nebodaj...“

„Vari je jemu čo!“ zľakla sa deva.

„Čidali – zamyslený je. Omína ho čosi... Ale nech, prečo nemá rozumu? I gospodarica sa zjedajú – viem ja dobre,“ doložila tajomne. „Ó – darmo zakrývajú, vidím ja neraz, veru i slzy!“

„A čo je, preboha! Čo mi nepoviete?“

„Aký osoh hovoriť! Tá spod Grabovika – veď viete. Odkedy sa s ňou zaplietol, verte mi, všetko sa prevrátilo. Ani gospodarica nie sú, čo boli prvej. Trápi ich to – morí...“

Dorica hľadá na ňu v udivení a strachu. Nerozumie nič, čo Mande rozpráva.

„A čo, prosím vás – ktorú spod Grabovika? Rozpovedzte mi všetko...“

„Ach, vy ešte neviete – nerozpovedali vám! Naozaj?“ zvolala Mande vo vytržení. Áno, vo vytržení. Ona bude prvá, ktorá ju takou novinou prekvapí. A s pravým pôžitkom vyrozprávala jej celý román Nikov, od počiatku do konca. Nelenila nadpriasť i svoje poznámky, dosť kúsavé a nepriaznivé. V horlivosti nezbadala, že Dorica bledne, že sa jej kolená trasú, až sa musí spustiť na stolicu. I tu sa musela chytiť stola, držať sa ho kľčovite: ináč by bola padla... Mande zbadala, čo sa s devou robí až na ostatku, keď vykrikla v rozhorčení: „Či by vás šľak netrafil od jedu?“

„A čo vám je, preboha?“ A prihnúc sa k stolu, usiluje sa jej pozrieť do tvári. „Čo vám je? Či doniesť octu, proška?“

„Nechod'te, prosím vás. Nekričte! Ešte dakto počuje! Tak,“ vydýchla, „teraz mi je ľahšie...“ Zložila ruky na stôl, na ruky sklonila hlavu a nehýbe sa.

Mande stojí nad ňou v nedorozumení. Nepochopuje, čo sa to tu pred ňou deje. Nevie, čo robiť: či kričať a či stáť takto nečinne, čakať. Naveľa sa rozhodla. Sklonila sa k nej, nadvihla jej hlavu. Tvár dievčaťa je mokrá – oči plné slz...

A Mande už pochopila... Vidí, že vyviedla hlúposť, že jej to gospodarica neodpustí. „Oh, ja hlúpa!“ udrela sa o čelo, „čo som urobila! Išla ja vyštekáť všetko-všetko, a vám pritajili! Čo som urobila, nešťastná stvora!“ No v úzkosti nadišla ju druhá myšlienka a tá ju teší. „A čo prospeje tajiť a zakrývať! Raz by ste museli zvedieť, tak či tak. Čo prospeje tajiť?“

„Ah, nehovorte – nehovorte!“ prosí ju Dorica. „Nepovedzte nikomu, prosím vás, nikomu!“ Deve sa zdalo, že sa musí prepadnúť od hanby. Vyzradila tajomstvo srdca svojho, ktoré malo byť zakopané a zakryté celému svetu: Vyzradila ho žene, ktorá možno ju zradí, zneužije, v posmech obráti.

„Ani duši – ani duši!“ sľubuje Mande skoro s radosťou. Hospodarica sa teda nedozvie, čo ona vyparatila. „Ani živej duši, živučičkej! Len vy nedajte znať na sebe. Utrite oči a hybajte, hybajte...“

„Ako sa ukážem takto!“ horekuje Dorica. „Poznajú ma; kuma má oko, nič mu neujde...“

„Nebojte sa – len sa utrite. Tak! A teraz umyte tvár, pekne, vyutierajte, do červena... Ah, moja holubica! Ani pivónia! A nebojte sa – ja ani duši... A necnejte si. Ani on nemá pokoja. Veru! Heglo ho, ako svedčí... Ej, čidali majster! Víno piti a dievčatá ľúbiť...“

Dorica sa obriadila, vyutierala a líca sa jej zas začervenali. No v oku ostal celý žiaľ a hlboký bôľ ako pochovaný a z oka zapustil korene do srdca, do najtemnejšej, najskrytejšej priehrady. Uviazala ešte šatku, stiahla ju na oči a pobrala sa do Dubčícov.

Šora Anzula ju pobozkala a po obyčají zadívala sa jej skúmavo, až prísne do tváre.

„Ty si chorá – malá; tvár horí, oči...“ Strhla jej šatôčku z hlavy a prezerá ju znaleckým okom proti svetlu. „Čo ťa bolí, malá? Povedz kume, čo ťa bolí!“

Dorica sa drží zmužilo: nedá sa prehliadnuť, vysvietiť svoje tajomstvo. Usiluje sa i usmiať: no úsmev sa nevydaril. Čím je, teta nežnejšia, tým väčší žiaľ ju nadchodí. Premáha sa, no na oči jej navierajú slzy.

„Ty plačeš? A čo je to, dieťa!“

„Ah, teta moja – prosím vás – nič...“ Odvrátila sa, zakryjúc si tvár od žiaľu i od studu.

Pani pozerá na ňu, premieta, rozvažuje. A už nevyzvedá. Došlo jej vnuknutie, že tu treba prezvedieť sa od Mande. Ona musí vedieť, prečo dievča plače. Vyšla do kuchyne a myslí si: ‚Nech sa vypláče, odľahne jej...‘

Mande pozrela ostro do tvári. Tá nevie, kde by sa podela v rozpakoch a strachu. ‚Ona už vie!‘ zhrozila sa a na kožu jej naskočili zimomriavky. ‚Len ako zvedela – panebože! Čo urobím, hriešna stvora – čo si počnem...‘

A pani skutočne vie už, čo sa stalo. Zdesená tvár Mande jej vysvetlila všetko...

„Čo si to naklebetila, nešťastná stvora! Povedz, čo si to urobila!“

„Veď nebolo nič, čo by vám mohlo byť ľúto,“ vyhovára sa Mande skrušene. „Prišlo do spomienky, aj som nevedela... Sama neviem, ako...“

Pani ju premerala srdito, oči jej iskria, na čele jej navrela žila.

Mande zložila ruky, očakávajúc hroznú búrku, aká v dome ešte nebola.

„To ti je ostatný raz – zachovaj si, miešať sa do záležitostí pánov,“ vyriekla hlbokým pritlmeným hlasom. V ňom sa trasie hnev, ktorý nevybúšil, no ktorý sa nahrnul do hrude panej, už navrela pod ním a dvíha sa a padá namáhavo.

„Slúžka si stará, ale ak sa mi spríkriš, pošlem ťa, pošlem, ako nádennicu... Zachovaj si!“ A obrátila sa prudko, pričapiac dvere jedálne s buchotom za sebou. No jedáleň neprešla celú – zišlo jej čosi na um a zjavila sa zas na prahu kuchyne. Mande stojí ešte vždy na predošlom mieste, zásterku na tvári, plačúc usedavo.

„Choď na jatku,“ preriekla pani svojím obyčajným hlasom, ibaže sa ešte vždy trasie rozčúlením, „choď a povedz mäsiarovi, že je mäso nanič. Ak ma bude takto obsluhovať, povedz mu, že nebudem uňho soliť na zimu. Odkážem mäsiarovi z Prímoria...“

Mande vyšla z kuchyne viac mŕtva než živá a pokorená, zahanbená... Vo dvore prešla popri Jurem bez slova, ani ho nevyhrešila. Ten pozerá za ňou v udivení a pokrúca hlavou. ‚Nebodaj – nebodaj chlípala papuľovú polievku,‘ usúdil naostatok.

Pani medzitým našla Doricu uspokojenú.

„Zmužilosť, moja malá, odhodlanosť...“ šepce jej nežne, hladiac jej hlavu. „Zvedela si, čo si nemala zvedieť. Chcela som ti ušetriť bôľ, sklamanie. Beztoho ja sa úfam, obráti sa všetko na dobrú stranu. Budeme sa smiať na tom, pre čo teraz plačeš... Zmužilo, akoby sa nič nebolo stalo...“

Pohladkala ju, pozrela jej do tváři, ktorá je pekná, rumenná od plaču, a horúca, horúca... Deva, zvládaná akýmsi milým, trúchlivým citom, vrhla sa panej na prsia a na nich ukryla rozhorúčené líca...

XIV / Obed

Dni sa počali krátiť – no pekná, suchá chvíľa trvá ďalej. Nastúpila jeseň, dalmatínska jeseň – najkrajšia čiastka roku. Len škoda, že netrvá dlho – dakoľko týždňov, neraz iba dakoľko dní. Obyčajne sa minú razom a za nimi zaduje jugo, a duje donekonečna, do zunovania, kvíliac a zavýjajúc, s pľuštami i prudkými lejakmi.

V také milé ráno na samom konci októbra prišla šora Anzula do Zorkovičov. Šor Ilija sedí v kresle, úplne zotavený, jarý a veselý. Cíti sa, akoby sa bol znovu narodil. Rozpomienka na prestaté neresti a nebezpečenstvo vzbudzuje v ňom povďačnosť k bohu, naplňuje ho novou radosťou k životu. Doktor mu dávno dovolil, aby sa vrátil k starým návykom. Iba úzkostlivé ženské strážia nad ním, terorizujú ho ešte. Dorica napríklad prekryla mu čibuk, každodenne zvádza s ním potýčky pre dohán; úbohý šor Ilija padol úplne pod papuču svojej dcéry.

Keď vstúpila šora Anzula, domáci pán sa pozdvihol a podišiel proti nej galantne, ako to už on vie. Dobré mu padá, že môže pred ňou blýskať svojím junáckym zdravím.

„Á – pani kmotra! Pekne vítam. ‚Vlašský‘ rok, čo sme vás nevideli. Mal by vôľu zase ochorieť, aby vás mohol častejšie vídať.“ A nadkladá jej v návale zdvorilosti svoje pohodlné kreslo. No ona sadla na stoličku.

„Teda úplne zdravý!“ teší sa šora Anzula. „Ibaže nevychodíte ešte. Čo vraví doktor? Dokedy vás mieni tu držať ešte?“

„On už nerozkazuje, neterorizuje: iba radí. Znak, že sme na dobrej ceste. Keď mi bolo ťažko, vtedy si dovolil i hrubianiť. Teraz je, chvalabohu, zdvorilý, pokorný...“ Vtom mu zišlo na um čosi. Zazvonil, že sa rozlieha celým domom ostrý cveng zvonca. Vbehla šora Bonina, priučená už nezachvieť sa na hlas zvonca a nepretrhnúť do špiku.

„Kde je malá, prosím ťa? Povedz jej, nech si nesťahuje k otcovi, ktorý ju už čaká vyše hodiny. Potom, ako vidíš, pani kmotra je tu.“

Vbehla Dorica. Šora Anzula ju privinula k sebe. Na svoj starostlivý pohľad, skúmový, dostala v odvetu pohľad plný povďačnosti, okrášlený krotkým úsmevom. No v oku, na tvári nesvieti radosť a roztopaš; pretiahol sa žiaľ, hlboký, ťažký smútok jej lícom sťa jemný závoj. Hoci sa usiluje odhodit' ho, rozveselit' tvár – nedarí sa jej to. Hja – daromná námaha! Život ju ešte nenaučil znášať bôľ pod veselou maskou, usmievať sa keď bys' najradšej plakal...

Šora Anzula ju mocnejšie privinula. Chcela by ju obodriť, pozdvihnúť. A pozorujúc jej namáhanie, ktoré prevyšuje jej sily, usmieva sa jej s porozumením, s uznanlivosťou.

Šor Ilija ani jeho pani netušia ani zďaleka, čo sa tu odohráva medzi ich dcérou a jej krstnou materou. Netušia, že medzi nimi leží tajomstvo, ktoré skrýva v sebe toľko žiaľu, ale i sladkej útechy...

„No – pán pisár! Korešpondencia je vybavená?“ pýta sa Ilija dcéry.

„Ešte list tete Anke,“ odpovedá ona.

„To vás nechválím veru!“ Vzdor žartovnému tónu vidno, že je znechutený.

„Korešpondencia má sa viesť, ako svedčí. Moja zásada je: neostať nikomu ničoho dlžen...“

„Oznámiť, že ste ozdraveli,“ durdí sa dievča. „Akoby nevedeli, že ste zdravý! Toľko dní, čo sa nedopytovali.“

„Zdvorilosť je prvá povinnosť na svete – zachovaj si: prvá!“ zvolal on so zvláštnym dôrazom. „Na zdvorilosti spočíva spoločenský poriadok – ba skoro by povedal, celý beh sveta. Nedostatok zdvorilosti zapríčinil nejednu katastrofu v svete. Príklad – vojna prusko-francúzska. I rusko-turecká, keby sa vzalo prísne. Zdvorilý človek má ohľad i na chyby svojho nepriateľa: zdvorilý človek neurazí nikdy nikoho...“

„No – teta Anka vám azda nevypovie vojnu, ak list dostane jeden deň pozdejšie!“ zvolala Dorica a núti sa do žartu a smiechu. „A bola by vojna interesantná: vy s čibukom, teta s omelom.“

„Teda vidíte, pani kmotra: dnešná mládež!“ rozhodil ruky a už sa nachodí v svojom prúde. „Pokazila sa, dnešná mládež. Rozhodne! V čom sme odrástli, v čom si zakladali – ona sa vysmieva, zľahčuje. Starí Ilýrci sú im fantasti! Ideály – prekonané stanovisko...“

„A vy zas v politike, pán kmotor?“ zvolala pani nie bez strachu, vediac, že keď do nej zabŕdol, ťažko ho z nej vyvábiť. „To vy dvaja budete dobre vychádzať. I ona vám je veľká patriotka!“ Doricu poliala rumeň, zišiel jej na um rozhovor s tetou, i úfanie a nádeje, ktoré v nej vtedy žili. Cíti sa zahanbená. Jej citmi opovrhli prv, než sa o nich dozvedeli. A ak tušili, ak videli?

No šora Anzula tuší, čo sa v jej duši deje. Zvolala razom: „Politike pokoj! Obráťme sa my radšej k našim záležitostiam – domácim.“ Dorica cíti odrazu, že jej je ľahšie. „Slečinka je zbehlá v politike – to už vieme. No radi by sme sa presvedčili, či sa rozumie do kuchyne! Pozajtra je štvrtok – nenie teda pôst. Ona príde do nás a spraví nám obed. Na tejto skúške, pán kmotor, musíte byť i vy.“

On roztvoril oči od divu, konečne vykrikol: „Ale vy, pani kmotra, budete aspoň dozerat'; čo hneď zd'aleka, no predsa, aspoň jedným okom. Sľubujete?“

„Ja sa nebudem miešať do ničoho.“

„V tom páde ráčte vziať do povahy, že som rekonvalescent! Povážte, či môj žalúdok môže preniesť takú skúšku?“

„Oh – nepotrebuje sa báť, pape!“ zvolala Dorica s veselým smiechom nad posmeškováním otca, ktoré ju i v terajšom duševnom naladení neraz rozveseľuje. „Nebojte sa, ja vám spravím obed, že by ste mi dali zaň prvorodenstvo, keby ho už beztoho nemala.“

Niko nevedel nič o týchto prípravách. Ani si nevšíma, čo sa po dome robí. Má svojich vlastných starostí vyše práva... Ani práca v pivnici ho už nezaujíma. Najhorší nával roboty sa odtisol, krik, hurt zatíchol, práca vstúpila do bežných, obyčajných koľají. A taká ho nezaujíma, ani neteší: nemôže mu zahnať z duše obavy, úzkosti, výčitky a zúfanie. Tmolí sa po dome, po dvore a pivnici: no nevie sám, čo rozkázal, čoho sa chytil. Duša mu blúdi cele inde a len nerada sa vracia sem, kde jej všetko pripomína biedu a nerest'. Neraz predloží sám sebe otázku: čo je to s ním? Či takto má byť až do konca? Či nieto východu, nádeje? No nemá odvahu zodpovedať otázku z mosta doprosta, úprimne a bez prekrúcania. Nevie sám, čo je to s ním – nechápe, nemá odvahu rozmýšľať: no vidí, cíti, presvedčený je, že sa musí stať čosi, musí byť inakšie, musí nastať alebo obrat, alebo – koniec...

Vo štvrtok vošiel náhodou do kuchyne. Pri ohnisku zazrel Doricu, samu, opásanú tetinou zásterkou.

Zastal udivený a pozerá na neobyčajný zjav na tomto mieste. Nechce veriť očiam, že to ona – práve ona pred ich ohniskom. Čo tu robí? Kto ju sem postavil, kde sa ona pohybuje nenútene, s'aby v svojom dome. A zápäť pociťuje poľahodu, akoby sa obzor bol vyjasnil a z neba zas svietilo slnce. Zdá sa mu, že všetko, čo bolo, prešlo, minulo sa – on našiel východ na svoje nivy, o ktorých sníval – posiate voňavým kvetím...

„Oho – nová gazdiná!“ zvolal natešený, keď sa ona obrátila k nemu. Tvár je jasná, niet na nej stopy predošlých chmár a búrok. Jej zjav ho ešte väčšmi upútal, keď spozoroval jej milé rozpaky na zohriatej tvári. „Čo to znamená?“

Z jedálne vstúpila šora Anzula, tiež veselá akosi dnes. Zvestuje synovi, že sa bude jesť dnes veľkou lyžicou, lebo slečinka skladá skúšku z umenia kuchárskeho.

„Teda hostina!“ zvolal on. „Ja oznamujem napred, že budem veľmi zhovievavý examinátor, lebo som hladný.“

„Budú i prísni sudcovia, aby slečna nespýšnela, i chýrne kuchárky i rekonvalescenti so žalúdkom háklivým,“ oznamuje pani.

„Teta Bonina i strýko Ilija!“ diví sa Niko. „Celá komisia!“

„Veru tak!“ prisviedča šora Anzula.

„Ale potom ste neuznanlivé! Dnešná hostina by nebola, keby nebol ozdravel strýko Ilija. Doktora ste nemali vynechať. V kuchárskych záležitostiach je on autorita.“

„To už nie. Pováž len, ako by ju roznosil, keby tak prepadla!“

„Ó, ja neprepadnem,“ zvolala ona živo, „ja nemám trému. A pretože ja tu dnes rozkazujem – nech idú, čo nepatria sem: ináč ich zamúčim...“ „Ja i beztoho idem. Treba pripraviť víno. I moja pivnica sa musí preukázať.“

A v celom dome sa rozložil nový ruch, nový život. Nevrlosť, zunovanosť nebadat' na nikom. I čeliadka skáče, s'aby ju bol vymenil. I na tvári Mandinej, vždy nevrljej, hašterivej, sa rozložil dobrosrdečný úsmev...

Niko zas chodí svojím pružným krokom, hlavu dvíha dohora. Necíti rozpoltenosť v svojej bytosti – je scelený, akoby zliaty v harmonický celok, zvon, ktorý vnáša súzvuk do všeobecného akordu.

No tam spoza hôr, obliatych nádherným svetlom, odtiaľ, kde je zatiahnutý závoj zabudnutia, kde je prázdno, otupno a smutne – odtiaľ doliehajú k nemu zvuky, ktoré kazia súzvuk. Chcel by nevidieť, chcel by nepočuť – a predsa natíska sa mu obraz starej Jery, jej ostrý, škrekľavý hlas hučí mu v ušiach, pred očami mu svieti protivný lesk jej čierneho oka, zažatého nenávisťou... Nie, nieto už radosti preňho – on je súdený, odsúdený. Priviazal sa, pripútal, sám, bez nútenia...

A už zas búri celá bytnosť. Bráni sa zúfale, aby striasla jarmo, zhodila neznosné bremä... či on nemá právo na svetlo, na slnce, na jeden lúč, na jeden zásvit aspoň! Či jemu súdené hlivieť v mrákotách, krčiť sa v kútoch pod ťarchou svojej hanby, svojho údely! Ved' on chcel, nútil sa, silil – a keď nemožno sa zrieť...

„Ja som nie vina – ja som nie vina!“ opakuje si jednostaj. „Ona je vina – ona: prečo vzbudila hnus, protiveň. Nie som vina – nie som vina...“

Cíti, že robí krivdu, nespravodlivosť. Odvrhol sa, zohrdil ju, vyhýba jej. Výčitky svedomia snaží sa prehlušiť zúfalými výkrikmi: „Nie som vina – nie som vina...“ V nich akoby nachodil ospravedlnenie...

Pozerá na jej vábny zjav okolo ohniska s úľubou, oduševnením – zabúda na ňom oči, ktoré akoby sa pripíjali, pritiahnuté kúzlom jej zjavu, a na ospravedlnenie má len odpoveď: „Nie som vina – nie som vina...“

Pred obedom oblieka salónne šaty a starostlivo si pripína kravatu. Nie kvôli nej tam, čo je zabudnutá – nie, ale kvôli – host'om. Strýko Ilija je taký formalista, drží sa istých pravidiel...

Hostí prijal slávnostne, ako vyžadovala povinnosť. Šor Ilija je šťastný, lebo vidí, že všetko je slávnostné! Hneď z príchodu mu vyjadril dakoľkými slovami radosť, že ho môže uvítať pod svojou strechou po ťažkej chorobe. Šor Ilija je vzrušený, slová počuté roznetili v ňom celú stupnicu citov, ktoré vyjadriť nenachádza ani slov napochytre. Miesto odpovede so slzami v očiach pobožkal hostiteľa vo tri vrhy – na starohrvatský spôsob.

„No – a čože!“ zvolal veselo, chcjúc čím skôr zahnať slávnostný náter tohoto okamihu. „Kde je gazdina? K jej úradu sa ráta i prijímanie hostí.“

„Tu som!“ zvolala Dorica vo dverách, v tej istej zásterke tety' Anzuly. Je červená, možno od ohňa na ohnisku, možno i od rozčúlenia. Materi sa leskne oko hrdosťou, prsia sa jej vypínajú, hlava sa dvíha dohora. Tento spanilý kvet vzišiel a rozvil sa v jej záhradke! Otec jej pokyvuje dobrotivo hlavou a v oku akoby mu bola zaľahla hmla. O chvíľu hmla zhustla a z nej sa vytvorila slza, ktorá mu odvisla na brvách. Slza radosti, uveličenia nad nezaslúženým darom, že mohol dožiť i tento okamih, zažiť túto radosť, keď dieťa počína robiť prvé samostatné kroky na svojej, oddelenej dráhe... „Ustrpte sa trochu – nie nadtľho. Ríz som už stavila...“

„To ma teší – to už hej!“ zvolal otec. „Na hostinách sa vždy obed opozdľ, aspoň ja som to vídal – a ty, hľ, druhý poriadok...“ „Keď bude zvonit' poludnie, budeme sadat' za stôl. Do tých čias nech sa páči do salónu, alebo ak vám tam bude dusno, na terasu.“

Šor Ilija sa smeje. „Málo hovorí – ale čo rečie, rečie rozumne...“

Prišla i domáca pani vítat' hostí. S obdivom pozerá na svoju chovanicu, nemôže sa jej priznať. Zdá sa jej, že to už druhá bytnosť, bez nútenosti, spokojná a bezpečná vo vystupovaní.

Šora Anzula hodila ešte jeden pohľad na prikrytý stôl. Vyše polhodiny, čo Dorica postavila naň všetko, čo bolo treba: panej sa zdá, že je všetko v úplnom poriadku. Príbory sú rozostavené i poháre s malými kalíškami na prošek. Na kredenci sú tenké čaše na šampanské.

Na stole je už i víno, červené a biele, i štíhle fľaše s prošekom, ktoré ešte bol naplnil nebohý kapetan Luka. Hrušky a hrozno, čerstvé, akoby boli dnes natrhali, hotové je v ozdobných sklenených vázach.

Keď zvonili poludnie na mestskej veži, Dorica vstúpila do salónu s obvyklým: „Na stole je!“ Hostia vstúpili do jedálne – šor Ilija popredku, bárs sa tuho odhrýzal, chcjúc dať prednosť dámam. Druhá šarvátka bola pri sadaní. Jeho usadili na vrchstola, pod obraz nebohého kapetana Luku, pod ktorým je solídna kanapa oblečená v koži. Na tanieroch sa dymí polievka ryžová, manistra – na ktorú kuchyňa dalmatínska kladie toľkú váhu.

Konečne posadali, Dorica, ako gazdiná, na konci stola. Pri nej z jednej strany Niko, z druhej pani Anzula. Medzi Nikom a pánom Ilijom sedí šora Bonina.

Za polievkou prišla pečeňa, smažená na benátsky spôsob, potom varená baranina, a či skôr kozľacina, to sa vie, v kusoch akurátnych, obložených smaženými zemiakmi-rožkuľami. Kozľacina v obračku je taká jemná, že sa môže považovať za lahôdku. S ňou sa dávajú rajčiaky na omáčku, pravda, pripravené v kusoch, tiež na dalmatínsky spôsob. Kto je priateľ korenia, môže si vziať kapary, alebo i papriky a olív, naložených v octe.

V obračkovú sezónu nesmú chybovať na stole kozľacie rebierka, pečené na ražni. Pečienka často dosť tvrdá, ale zato veľmi chutná a šťavnatá. Pred ovocím prišiel ešte nákyp s hroznom a druhým ovocím: výtvor šory Anzuly, ktorá má svoje vyskúšané recepty, ktoré nikdy nezlyhajú.

Kuchárku vychvaľovali, až sa musela červenáť. Niko a šor Ilija zajedli si s chuťou, brali zo všetkého po hodnej porcii a niektoré jedlo i opakovali. Keď prišlo na stôl „sladko“, t. j. múčnik, Niko ponalieval kalíšky prošekom a povstanúc pozdravil hostí ‚s dobrošlicou‘, menovite strýka Iliju po dlhej, ťažkej chorobe a mladú gazdinú pri prvom vystúpení do života.

Kalíšky štrngli, vyprázdnil sa a znovu sa naliali. Do spoločnosti akoby bol razom vtrhol prúd oduševnenia, šor Ilija sa podvihol, napravil kabát a kravatu a odpovedá na pozdrav Nikov, lenže výrazmi omnoho vyberanejšími. Vidno, že sa pripravil na túto reč, no zato slová tečú samy od seba, bez nútenia, hoc i v prekypujúcej hojnosti, v neobyčajných zvratoch. Ďakuje za lásku a priateľstvo, ktoré mu preukázali v nemoci, a menom svojej dcéry za lásku krstnej mame a tete.

Pri jeho reči šora Anzula hľadela dolu, na biely obrus činovatý, lesklý ani kovová plocha, a šora Bonina utiera si slzy, slzy šťastia a uveličenia. V túto chvíľu cíti celú hĺbku svojho šťastia; že neovdovela, neostala ako ošarpaný dom s odkrytým krovom – a druhé šťastie, že vidí pred sebou dievča súce a spanilé, ktoré pred nimi ukázalo celé bohatstvo darov, krášliacich jej mladú spanilú bytnosť. Skrsla v nej zase nádej, že jej dcéra sa nestratí,

nezahynie. Oj nie – nájde si ona rameno, o ktoré sa bude môcť podoprieť, srdce, ktoré bude môcť obšťať. „Cesty božie sú divné a nevyspytateľné,“ končí ona svoje uvažovanie.

Čašky sa zas vyprázdnil, šor Ilija utrel oči, ktoré mu boli tiež podbehli vlahou, vyutieral znoj a sadol si spokojne ako človek, ktorý vyplnil povinnosti, ako svedčí.

V celej spoločnosti sa rozprúdila veselosť, jazyky sa porozväzovali, oči zažiarili, keď Niko vytiahol fľašu so šampanským, tiež doma pripraveným, jedálňou sa ozýval smiech a hovor. S čašou šampanského, ktoré sa pení a iskrí, štrngla si šora Anzula na stranu s pánom Ilijom a jeho dcérou, ktorá sa dnes skvele preukázala a zložila skúšku k všeobecnej spokojnosti.

Niko po šampanskom doniesol dlhý čibuk strýkovi Ilijovi. Ten vykrikol od radosti, keď ho zazrel, naplnený dohánom jemným, voňavým, žltým ani dukát. Šora Anzula medzitým vytratila sa s Doricou z jedálne, ktorou sa počína rozvláčať modrastý dym vo voňavých oblakoch. Po dlhej chvíli pani sa vrátila akosi vzrušená a sadla na predošlé miesto. Šor Ilija sa obzerá nepokojne. Chybuje mu koruna obeda – šálka kávy. Nech je v svojom dome, pravdepodobne by ju už bol pýtal.

A šťastie, že sa zdržal: o malú chvíľku otvorili sa dvere od kuchyne a v nich známy strieborný podnos s malými šálkami z čínskeho porcelánu. Kapetan Luka sám ich bol kúpil od ktoréhosi kapetana „dlhej plavby“ a daroval svojej panej. Podnos nesie Dorica sama.

Všetci zhíkli od divu!

„Aké zázraky sa tu dejú!“ zvolal šor Ilija.

Dorica vstúpila do jedálne v nových šatách. Modrá látka zdobená bielymi čipkami okolo hrdla a rúk pristane mimoriadne jej bielej pleti, podbehnutej jemným rumencom, a svetlým vlasom, ktoré šora Anzula podvihla do modernej frizúry.

Dievčinu akoby bol vymenil. Hybký drien v modernej toalete vyniká dokonalými formami. Ľahké, vzdušné čipky okolo hrdla a na hrudi vyzdvihnú ešte krásu drieku a akýmsi novým kúzlom priťahujú oko vždy znova. I krok je teraz iný, v dlhých šatách istejší. Akoby vonkajšok bol premenil celú bytnosť – z dieťaťa vyrástla odrazu deva v celej svojej nádhere. Na tvári jej horí rumenec studu a panenskej hrdosti, krásne modré oko klopí v rozpakoch a keď ho pozdvihne, predkladajúc rad-radom šáločky, leskne sa v ňom svit šťastného uspokojenia.

I sám otec stratil sa v obdive jej panenskej krásy, ktorú dosiaľ nebol ešte spozoroval, ktorá mu je cele nová, nezvyklá. Cíti v sebe niečo – že totiž tu otvára sa nový svet, nová doba: detinstvo prestalo, uletelo navždy, neodvolateľné. Hľa, on už nemá malú Doricu: táto tu je už niečo iného. Jeho dieťa, to je pravda, ale už nie to dieťa, ktoré viselo na ňom všetkými

vláknami duše. Jej sa dnes otvára nová púť, cele oddelená od jeho púte – obrátená v cele iné kraje, kam ju jeho cesta sprevádzať už nemôže...

Materi zvlhlo oko slzou radosti. Odchovala, doriadila tento spanilý kvet v svojej záhradke. Nebojí sa, že zvädne, odpadne – nie, primámi on svojou vôňou záhradníka, ktorý ho bude láskavo pestovať. A zase cíti i tichú melanchóliu – počala vyvádzať odrastené dcéry: doba rozkvetu jej už minula... Cesta sa spúšťa druhým svahom, do nížin tichej starosti...

Šora Anzula cíti uspokojenie ako umelec, keď sa kochá v svojom podarenom diele. Ona pribila na bytnosť dievčiny úradnú pečať toho, čo sa dosiaľ iba tušilo a čo sa v nej tajnostne zachvievalo. No zas na dne srdca jej je clivo, ťažko. Ona si tento okamžik predstavovala cele ináč. Že ju dovedie pred jeho oči, takúto spanilú, okúzľujúcu, a daruje mu ju s ťa záloh šťastnej budúcnosti...

Niko obdivuje jej krásu, ktorú šťastný strih šiat privádza k platnosti. No do čistého pôžitku padá hneď kvapka jedu. „Nie je tvoja – nebude nikdy tvoja...“

Táto myseľ ho ohlušila. Radosť z oka vyhasla – ťažký, nekonečný bôľ zaujal mu dušu a srdce. Mohla byť jeho – a on hľa, sám podľa svojej vôle stratil ju navždy. Prebehli mu hlavou rozpomienky na detstvo, i na pozdejšie časy, a tie všetky súvisujú tesne s rozpomienkou na ňu, na jeho malú priateľku, ktorú on štítil, bránil, ktorú na chvíľku bol zabudol a ktorú, hľa, teraz obdivuje a vrúcne, nekonečne ľúbi. Srdce, duša túži za ňou, celá bytnosť ho núti, aby vyskočil, hodil sa pred ňou na kolená, vylial jej city svojho srdca, prosil zmilovanie, odpustenie, že na ňu zabudol, poblúdlil. Aby ju prosil, aby zas bola jeho, nie malá priateľka, nie štítenica, ale kráľovná, vladárka, neobmedzená pani...

Musí zobrať celú energiu, duševnú silu, aby sa zas vyprostil spod vlády všemohúceho citu. Musí volať na pomoc česť, ktorú dosiaľ držal bez úhony, a trebárs srdce krváca, on s akýmsi divokým uspokojením si opakuje: „Ja som čestný človek – dostojím slovu, dostojím...“

Šora Anzula je tiež zvlášť vzrušená. Vidí, pozoruje, čo sa vo dvorane robí, ale všetky myšlienky zabiehajú inam. Na pitvorných dverách šľukla kľučka. Vo všeobecnej veselosti nikto si nevšimol šľuknutie. No šora Anzula sa strhla, akoby pocítila úder do prs, v tvári trochu pobledla. Zložila ruky pod stolom, krčovite ich stíska, aby utajila neobyčajné rozčúlenie a z hlbín duše vysielala vrúcny vzdych k nebesám. Hľadiac na biely obrus, čuje dakoľko krokov tam za dverami, v pitvore; kroky tiché, váhavé a zakrádové. Priblížili sa k dverám, tlmené ťažkým kobercom. Ona ich zjavne čuje spolu s hučaním krvi v svojich vlastných ušiach, s buchotom svojho vlastného srdca;. Konečne zaklopanie na dverách, tiché, chúlостivé, rukou nerozhodnou, trasúcou...

Všetci zatíchlí a pozreli k dverám. Šora Anzula vykřikla: ‚Napřed!‘ Nikto nepobadal jemné chvění v hlase.

Do jedálne vstúpila Katica.

Zbledla tuho, nevediac sama prečo – no zápäť zatým zapálila sa ako pivónia, pootvoriac ústa a blúdiac okom po prítomných. Všetko cudzí ľudia! Pred chvíľou veselí, bujnej mysle – teraz zatíchlí, lebo ona prišla... Srdce sa jej stislo a nemôže prehovoriť slova. ‚Načo si prišla – čo tu hľadáš?‘, to sú otázky, čo kladie sama sebe. Dala by neviem čo, keby bola odtiaľto ďaleko, trebárs pod zemou...

Prítomným je nesmierne trápny tento výjav. Jej rozpaky rozšírili sa na všetkých a tlačia ich olovenou ťarchou. Dorica sa cíti, akoby ona bola na mieste Katice. Jej rozpaky ju tak ochromili, že nemôže sa ani podvihnúť, aby prispela jej k pomoci. Niko sa dosť skoro prebral z údivu, kde sa tu ona berie a to práve teraz, i jed mu dosť skoro prešiel, ktorý pocítil, keď ju zazrel. Teraz už mu zostala iba muka: ako obraz prepaduje sa a bledne, ten obraz, ktorý nosil v srdci a bol mu hotový priniesť každú obeť. V tom rozpoložení ani nemal kedy pomyslieť na jej rozpaky, pozorovať, aký trápny výjav sa odohráva pred jeho očami.

„Vitaj, Katica!“ ozvala sa šora Anzula so svojím obvyklým kľudom. Nepokoj a rozčúlenosť pominula, ona sa prvá medzi všetkými zotavila. „Mande som povedala, aby ťa zvala na obed, a ona sa pomýlila, zvala ťa po obede. Omyl sme zbadali, až keď sa malo nosiť na stôl.“

„No nič to. Lepšie pozde ako nikdy,“ ozval sa šor Ilija, zabudnúc na chvíľku i na čibuk. On je v dobrej nálade a ani nepozoruje, čo sa okolo neho robí. No cit mu predsa dáva znáť, že je tu potreba intervencie, a on sa ponáhľa, aby vykonal, čo treba vykonať.

Mať mala teda Katicu na pamäti, myslela na ňu, i na obed ju dala pozvať. A jemu nezišlo na um, aby ju sem doviedol. On vôbec na to ani nepomyslel. A ona predsa má onedlho byť tu paňou, spravovať, riadiť a rozhodovať. ‚Čo si tu počne, ako sa bude tu pohybovať?‘ trápí sa on, stopujúc až teraz a rozoberajúc jej rozpaky, z ktorých nemôže ešte vybrádnúť. Polial ho rumenec studu nad jej ťarbavosťou v pohyboch a celom vystupovaní. Nezišlo mu na um, aby jej čím prispel k pomoci. On sedí ako ohlušený.

Dorica sa spamätala pod pohľadom tety Anzuly, ktorý padol na ňu a teší ju, povzbudzuje. Pristúpila ku Katice, podala jej ruku srdečne. Jej mater sprevádza každý jej pohyb s hrdosťou. Hľa, obe, jedna pri druhej – aký rozdiel! Jej dievka sa pohybuje nenútene, akoby tu bola doma – ona tam zas ani čo by bola sputaná... ‚Ba či ozaj vie!‘ myslí sama v sebe. ‚A hádam ešte nevie, kuriatko moje. Ak vie, toto by bolo pekne od nej. Veľmi pekne – ozajstná de Welleschi! Oh, krv sa nezatají nikdy – darmo je to – ver, nikdy!‘

„Ani ma možno nepoznáš,“ prehovorila svojím milým hlasom ku Katici, ani čo by boli priateľky, „vídala som ťa, keď si chodila do školy. A pozdejšie,“ tu sa zasekla a doložila: „pozdejšie som nebola doma...“ Chcela v prvú chvíľu povedať, že ju videla v meste, s košíkom na ruke, dakoľko ráz, keď vyšla s druhými chovanicami na prechádzku. No nechcela ju ponížiť a priviesť do rozpakov, ju i kohosi druhého. Jeho i uraziť, keby mu napomenula, že jeho nádejná bola slúžkou v meste...

„Oj, poznám ťa – vás veľmi dobre, od malička,“ odpovedá Katica chvatne; rada je, že má sa čoho chytiť a vyplávať z rozpakov a hrozného položenía. „I v meste som vás videla, dva razy, keď ste boli na prechádzke...“

No Katica zamĺkla odrazu. Zdá sa jej, že nemala spomenúť mesto a službu. Tu je v spoločnosti, kde sa jej bude onedlho pohybovať ako gazdinej: nepatrí sa spomínať svoju službu...

Ináč všetci stopovali so záujmom obe dievčatá. Šora Bonina si láme ustavične hlavu otázkou: či ona už vie, že Niko a Katica sa zasnúbili? Ona jej o tom nič nepovedala. Z výrazu jej líca nemôže vyrozumieť nijako, na čom je. Keby vedela, nebola by taká srdečná s ňou, aspoň ťažko by sa vedela opanovať, a keby zas nevedela ničoho, ktovie, či by jej preukazovala takú pozornosť...

I Niko si kladie tú otázku, vidiac ju pri Katici. No jemu sa všetko vidí, že Dorica ak i nevie – no tuší, domýšľa sa. S obyčajnou ťažkou dievkou nebola by taká vlúdna, ba srdečná. Uhádol i jej nežný útlocit, keď jej nechcela napomenúť službu v meste: prečo by takú okolnosť mala jednoduchej ťažke pritajovať? Ona vie, určite vie, že Katica je jeho snúbenica, mať jej povedala alebo kto iný, a ona sa snaží zaobchodiť s ňou ako so seberovnou...

No seberovné nikdy ony nebudú! Nemožno! Ona má vrodenu nežnosť a vznešenosť v pohyboch a vystupovaní, v pohľade i každom slove. Katica je pekná, možno i nádherná ťažka – ale len ťažka. Ona to nezatají nikdy, a čo by sa ako vyobliekala. Až teraz vidno, čo znamená rod, pôvod, výchova. On, ktorý si zakladal na nej, tešil sa, ako sa ona prispôsobí, pozdvihne, stane jemu rovnou – on ovesil hlavu malomyseľne. Nie, nepozdvihne sa, ona bude naveky už len ťažka. A ten cit ho uráža do krvi, ponízuje, jeho, ktorý len nedávno balamutil všeličo o zblížení stavov, o pozdvihovaní ľudu... Teraz sa hanbí, že si on vyvolil takú, čo slúžila v meste, ktorú možno v meste i vídali a teraz z milosrdia nechcú dať znáť na sebe, že ju tam videli. Hanbí sa, že je ona jeho, nemá odvahy pozdvihnúť k nej oka pred Doricou. Pred ňou mu je najťažšie priznať sa, že je jeho tá, ktorú ona vídala v meste... Nevedel, čo si počať

v rozpakoch, keď Dorica prepustila svoje miesto Katici, usadila ju rovno k nemu. Doniesla jej na tanieriku kus nákypu a postavila pred ňu kalištek s prošekom.

„Ona vie všetko,“ myslí si Niko; „ba čo si len myslí!“ a to sa mu teraz zdá byť hlavná vec. Ani nepomyslel, že ju prijal chladne akoby mu nebola ničím, ba pozoruje a stopuje jej každý pohyb; akoby jej bol nepriateľ...

I Katici napadlo, vzdor všetkému zmätku a rozčúleniu, že neprijala od neho ani slova, ani pohľad! Vzhliadla naň nesmelým okom, akoby očakávala od neho výčitku. Na jeho tvári vidí rozpaky a možno odsúdenie... Pravdepodobne mu je ľúto, že sa sem odvážila, medzi nich, medzi ktorými len pred chvíľkou rozliehal sa smiech a hovor a teraz panuje tichosť. Prečo? Lebo sa ona vtisla medzi nich, pokazila im zábavu.

Do očí sa jej hrnú slzy a musí sa premáhať, aby nepreborili hať a neliali sa cele zjavne. Čo ju do druhých, nech si myslia čo chcú o nej – no on drží s nimi: on ju odsudzuje a možno sa hanbí za ňu...

Načo len prišla? Všetko tu dýcha cudzotou na ňu. Pani sa usmiala vlúčne, povzbudzuje – no i to je z milosti, veru nie z lásky a dobroprajnosti. Nemá s nimi nič spoločného, ani jedna nitka ju neviaže k nim. Áno, pod Grabovikom, keď bola s ním sama, ešte-ešte: boli chvíľky, keď si mývala, že je ona jeho a on že patrí jej. Vtedy, keď mesiac lial na nich svoje krotké svetlo, keď sa hviezdy trblietali nad hlavami a on opakoval ohnivé, vrúcne svoje sľuby. Áno, vtedy mala úfanie, že bude jeho, že ju bude nosiť na rukách. I keď bola tu ostatný raz, keď stála na terase pri ňom a jeho materi, keď sa predstavila dolu svojim budúcim poddaným. Ó, vtedy bolo jej cele ináč, pod mohutnou klenbou neba, kde sme si všetci rovnakí... Ale tu v tejto parádnej svetlici, za týmto stolom s nádherným náčiním a lahôdkami, v tomto intímnom kruhu priateľskom: oj, tu nemá ona čo hľadať, vzdor ich vlúčnosti a povzbudzovaniu a blahosklonnému usmievaniu. I on je ako druhý, cudzí, chladný. Ani nepozrel na ňu pohľadom, z ktorého jej kynulo prvej toľko lásky a oddanosti. Nevidí pri ňom žiar lásky, ale skôr rozpakov a za nimi stud a hanbu.

V ruke sa jej trasie malý pozlátený nožík, ktorý jej vycifrovaná slečinka podala, aby si ním ukrajovala jemné pečivo. Trasie sa ruka, podnášajúc k ústam lahôdku; bojí sa, že sladký kúsok spadne a vynesie najavo jej nemotornosť. A jemné pečivo jej v ústach horkne, malý kúsok v nich rastie, napájaný trpkými slzami, ktoré sa od srdca lejú a padajú na dušu ako ohnivý dážď. Nie, nemôže užiť ani kúska, ani omrvinky tohto pečiva, ktoré sa jej zdá, že je poliate žlčou...

Ani Niko sa nemôže striasť ťažkej dумы. Kási mocná ruka chopila ho v tyle, stlačila k čiernej zemi, dusí ho a dávi. Kde preskočí on priepasť, ktorá je medzi ňou a medzi ním, kde je

sila a odvaha? On je predsa len slabý červík, bez smelosti, obťažkaný bremenom starých predsudkov a k tomu s rozkálaným srdcom, zraneným, skrvaveným. A že ju on oblaží? Hľa, ako bude vyzerat' to oblažovanie! Že ju pozdvihne, ju, ktorá sedí pri ňom schúlená, nešťastná, želajúca si, aby sa zem otvorila pred ňou a pohltila ju... Nemožno – jej chýbajú krídla povzniesť sa, a on nemá sily ju pozdvihnúť.

Ona padá a svojím pádom strhla i jeho do prachu...

A čo ostatní? Bujará myseľ poklesla, veselost' minula. Na všetkých akoby bola vysadla mora a tlačila ich. Vtipné myšlienky, veselé nápady rozprchli sa, sťa keď durkne výstrel nad krídľom prepelíc. Predmet rozhovoru padol a teraz sa vyťahuje predmet za predmetom nasilu, rozhovor sa vlečie napínaním všetkých síl. Prvej sa hýbal vo vyšších sférach ľahkosťou pestrého vtáka, teraz sa namáhavo plazí po vlhkej pôde šedivej každodennosti.

Katica konečne zmohla ten kúsok pečiva, zmočila ústa na vonnom proseku, aký nikdy ešte neokúsila a zoberala sa placho ako strokotanec, keď ho vyhodí mocná vlna na pustý breh.

„A ako sa majú vaši?“ pýta sa jej šora Bonina dobrotivo. I jej sa ulútilo devy v tejto stiesnenosti.

„Ďakujem, dobre, chvalabohu. Mat' dobre. Ale otec čosi polihuje.“

Jej mat'? Niko sa trhol v svojej dume. Vidí starú Jeru na lavici, ako sedí pri ňom, šprihajúc zlostným jazykom na celý svet... „Z tej mláky som ja podvihol tento skvost, tento drahý kameň!“ posmieva sa v zúfalstve sám sebe. „Veru drahý kameň! Dýchni naň, dotkni sa ho, a už nemá lesku.“ Zišlo mu na um, že jej má kúpiť šperk. Len kde ho zavesí? Na ruku – na ktorej sa červenie koža mnohým umývaním, od ktorej sa šíri parfum lacného mydla? I ten živôtik s tmavými stuhami stál jej neodolateľne pod Grabovikom. No tu je brutálny svojou vyzývavosťou pri dokonalom vkuse šiat Doriciných, ktoré stoja na nej, akoby sa bola v nich narodila...

Zberá svoje sily, celú energiu ducha, aby opakoval: Ja som čestný človek – ja dostojím sľubu, dostojím... Chcel by to vyriečiť úprimne, s oduševnením, s celou vrúcnosťou duše pred bohom i pred ľuďmi. Nemožno! Zakaždým mu vyjde: Ja som obeť – nepotrebná obeť, škodlivá a zbytočná obeť... čo pomôže čestnosť, a čo najrýdzejšia ako zlato, keď je brutálna, bezohľadná. Pod ňou by sa každý len mučil a trápil. Jej surový zákon je bez života, bez tepla, bez mravného podkladu a bez účelu – je zákon otrocký, ktorý by chcel skovať nerozlučne dve bytosti, slobodné, voľné bytosti, stvorené k šťastiu, by v ťažkých okovách stenali, zvíjali sa a hynuli.

„Načo taká čestnosť? Nie, ja ju neuznávam, neuznávam, opovrhujem!“

Šora Anzula vidí zjavne, čo sa deje v duši synovej. Vidí i výsledok zápasu v tvrdom, ukrutnom výraze, ktorý sa mu rozprestrel na tvári. Oko sa mu zaiskrilo odhodlaním, z úst sa vykradol vzdych, vzdych úľavy, slobody po toľkých, toľkých dňoch stiesnenia! Cele druhý človek, ktorý vystúpil z mrákot a s jasotom pozdravuje nový deň...

„Teda polihuje!“ zvolal šor Ilija. „A čo sa mu stalo? Len nedávno, keď bol pri mne, závidel som mu jeho zdravie.“ A šor Ilija s úprimnou sústrasťou pokyvuje hlavou.

„A čo mu je ozaj!“ spytuje sa šora Anzula.

„Žaluje sa, že ho bolí. I schudol navidomoči.“ „Nastydol,“ usudzuje šor Ilija, ktorý po svojej chorobe bojí sa nastydnutia ako ohňa a na všetky strany vidí nebezpečenstvo nastydnúť sťa dáke strašidlo.

„Alebo sa presilil v robote,“ ozvala sa šora Bonina. „A už v robote nemajú naši ľudia miery. Keď robiť, nuž vraj robiť, a potom už ženu ako diví. A menovite v obračku!“

„I to je pravda,“ prisviedča šor Ilija. „Doktor mi vravel, že v obračku nemá pacientov. Kto môže sa hnúť, vykyvká sa do tej roboty...“

Niko predvída, že ani tento predmet nedá sa žmýkať ďalej. Vytratil sa s čibukom strýka Iliju, že mu ho naplní. Medzitým mu je to len vítaná zámienka vybrádnúť stadiaľto. Zdá sa mu, že by sa musel zadusiť v tomto ťažkom ovzduší. Dorica pristúpila ku Katici a odvieďla ju. Uľútilo sa jej v tom ustavičnom trápení, rada by ju vyslobodiť. Védie ju pitvorom a potom schodmi hore na terasu. Na schodoch ich stretol Niko s plným čibukom. Zastal, pozrel na ne...

Neušlo Katici, že mu pohľad oživil. Záblesk radosti svitol v ňom, čo i len na chvíľku. No ten záblesk už nepatrí jej. Ó, videla ona dobre! Jej oko, bárs zastreté slzami, vidí i cez slzy: žiarlivosť mu dáva preniknúť i do hlbín i do tajných skrýš. Nie – jej nepatrí už ten záblesk. Jej sa tiež dotkol jeho pohľad, ale radosť v ňom nespozorovala. Záblesk vyhasol razom a jeho oko zastreté rozpakmi zviezlo sa neúprosne na stranu.

Oj, vie už ona všetko – všetko! Netreba vysvetľovania, ani vykrúcania. Ona už vie, čo ju čaká. Ah, či by vykrikla bôľom a ponížením, keby sa nehanbila! No treba sa premôcť, neukázať žiaľ a zúfanie. No ruku vytrhla spod ruky Doricinej prudkým trhnutím...

„A vy idete nahor?“ prihovoril sa im a zapálil sa od hanby, že preriekol takú plytkú hlúposť. „Tamhore je už zima!“

„Popoludní býva slnce,“ odpovedá Dorica celkom spokojne.

Vybehli popri ňom dohora. Oviaľ ich svieži, trochu už ostrý vzduch, premiešaný vôňou mora, ktorá tam zďaleka, za krovmi domov, za vrškami, kynie. Oviaľ ich vzduch, všetkým ten istý, nad nimi sa pníe modrá, nekonečná obloha, čistá, veselá, usmievavá. Akoby chcela

vyjadriť, že je všetkým jednaká – vysokým i nízkym... Katica okriala, ožila. Cíti, akoby boli z nej spadli okovy, ona už teraz necíti stiesnenosť. Rovná rovnej pozrela jej priamo, odhodlane do tváre – jej, ktorá je pôvod všetkého nešťastia, ktorá ju pripravila o to, na čom si zakladala. Oko jej zahorelo divokou nenávisťou...

Jej je už jasné všetko. Načo sa táto jemná deva odchovala pod starostlivou rukou matere i šory Anzuly, prečo ju poslali do ústavu medzi dievčatá z predných rodín, prečo má dnes tieto vkusné šaty, ktoré sú na ňu ako uliate – vie, prečo jej žiari z oka uspokojenie a radosť. „Ona mi ho ukradla! Kým jej nebolo, každý deň chodil pod náš oblok. Keď prišla domov, on už ani nehľadá na mňa...”

Dorica so strachom cúvla pred škaredým výrazom jej tváre, v ktorej svietia oči divokým ohňom, akoby ju chceli spáliť. Stoja ako prikované, jedna proti druhej: Dorica prestrašená, ona akoby rozmýšľala, váhala.

„Tu je predsa len voľnejšie,“ preriekla Dorica hlasom, zvlneným od rozčúlenia. „V jedálni bolo dusno. A aký krásny výhľad!“

„Pekný – naozaj!“ odpovedá chvatne Katica a podišla rýchlym krokom k obrube terasy. „Stadiaľto sme pozerali nadol, my traja: on, mať jeho a ja. Teba ešte tu nebolo vtedy. Vtedy som bola ja i slnce i hviezda...”

Dorica sa zapálila až po uši, od studu i hnevu. Oko jej zaiskrilo.

„A v čom ti ja prekážam?“

„Áno!“ skríkla náruživo Katica. „Vtedy stál medzi nami – ja z jednej strany, mať jeho z druhej, a povedal: čo mi je najmilšie na svete, to stojí pri mne... Teba tu ešte vtedy nebolo! Ukazoval dolu, na dvor, a tam bolo hŕba nášho sveta. Tí nás všetci videli, tu hore, mňa pri ňom. A čo povedia teraz tí ľudia? Čo povedia o mne? Oh, ako sa budú radovať z môjho nešťastia, ako sa budú posmievat’!“

Celým telom oprela sa o obrubu a tvár pokryla rukami.

Dorica nevie, čo urobiť. I ona pred dakoľkými dňami takto plakala. I ona okúsila celý blen, celú horič odriekania... Čosi v nej zmäklo, popustilo. Pristúpila bližšie a dotkla sa nežne jej hlavy. Mäkkou rukou pohladila jej lesklé nádherné vlasy.

Katica sa strhla a narovнала. Oči, plávajúce ešte v slzách, uprela na ňu s nenávisťou.

„A čo chceš ešte? Máš mi ešte čo odňať? Azda si praješ, aby ma nebolo na svete? Pozri dolu!“ A ukázala nadol, kde sa rozprestiera široký dvor. „Nebude ti treba dva razy povedať!“ Dorica sa zhrozila, keď videla pod terasou altánku, preklenutú prútím, na ktorom sa roztáhuje réva. „No – povedz slovo, neboj sa – budeš sama! Nikto ti nebude zavádzať!“

Na tvár jej vysadla zúfalá odhodlanosť. Dorica zvolala úpenlivo:

„Katica – preboha – prosím ťa...“

„Falošnica – zmija!“ A v hrdle jej zlyhal hlas. Stojí pred ňou sťa veštica, s ohňom v oku, s trasúcimi sa perami. „Prepadni sa od hanby, pobehlica! Ja som nechodila za ním – nenúkala sa. On ma uprosil... Nehanblivá! Zmija – jašterica!“

„A čo to tam robíte?“ ozval sa zdola zvučný mužský hlas. V ňom sa trasie hnev a rozhorčenosť.

To bol jeho hlas.

Zatíchli obe, schúlili sa ako deti, keď ich prichytia v kváre a idú im nasúdiť trest. Dorica sa spamätala najprv. Nahla sa nad obrubou a vraví:

„Šantujeme.“

„V šantách sa také reči nehovoria,“ zvolal on.

Dorica sa už neobzrela na nikoho. Pobrala sa a beží dolu schodmi. Za ňou sa poberá Katica, červená, zadychčaná. Ide dolu, ta k nemu: nech ho vidí ešte raz, nech s ním prehovorí nech ho zničí, slabocha, podliaka, zradcu!

Pod schodmi čaká ich už on, obrvy stisnuté, mrak na tvári.

„Neobviňuj nikoho, Katica – a ju najmenej!“ ukázal na Doricu. „Ona nenie na vine. Ja som vina, ja sám... A všetci sme jednako nešťastní – ty, i my... čo sa roztrhlo, roztrhlo sa – nenávisť a zlosť to už nezviaže...“

„A tys' zabudol, čo si sľuboval! Toľké sľuby, toľké prisahy! Kde ti je duša? Oh, čierna je, čierna a podlá!“

„Ja iba viem, že som nešťastný! Oh, keby ma nebolo na svete!“

„Ty si mi zaviazal svet, otrávil život, znivočil! Ty si ma hľadal, ty si sa natískal, ako si ma vyvýšil nad všetky druhé! Nech sa posmieva svet, nech pľuje, nech hanobí...“

A zakrývajúc tvár rukami, zaplakala usedavo. Niko stojí zničený. Kdekoľvek pozerá, všade holota, púšť. Na duši ťažká vina, v srdci pálčivá rana. A každé jej slovo, každý výkrik nová rana. Má pravdu – on ju pripravil o všetko: o nádej, vieru v budúcnosť; pripravil ju i o česť. Stojí zničený nad zrúcaninami bytnosti, ktorú chcel pozdvihnúť do výšin a ktorú zničil, zahrávajúc sa s ňou ľahkomyselne...

„Oh, šor Nikoleta!“ čuť rozjarený hlas pána Iliju z jedálne. „Ako ja vidím, ty sa držíš toho: požehnaný medzi ženami. Zato si nám zbedzgal...“

„Veru ste uhádli, strýko Ilija: požehnaný!“ zvolal on s čudným prízvukom.

„My sa ideme zberať,“ zvolal šor Ilija. „Každá pesnička, čo aká pekná, musí mať svoj koniec. Tak i naša slávnosť!“

„Veru naozaj!“ odpovedá s tým istým trpkým prízvukom Niko. „Dnešná slávnosť mi ostane naveky v pamäti...“

„I nám, pán gazda, i nám,“ prisviedča šor Ilija.

XV / Na hrobe rastie kvietie

Katica sa ledva dovliekla domov. Bola by sa v zúfalstve a rozhorčení hodila do vody, no na šťastie vody tu nieto nikdy naporúdzi. Nemáš sa často kde napíť a kdeby ešte utopiť sa! Dovliekla sa horko-ťažko domov – šťastie, že nikoho ani nestretla. Utiahla sa do svojej komôrky a oddala sa svojim mukám.

V prvú chvíľu nemohla sa ani vynájsť v nešťastí. Nemala kedy rozmýšľať a rozkladať svoje postavenie. No stratená, utopená v ňom, nesená jeho divokým vírom, cíti dobre, že je stratená. To, čo kynulo ako nový život, nová nádej, čo dávalo sily, radosti a pružnosti, zapadlo: ostal bôľ a zúfanie...

Zabudla na domácich a rodinu, na celý svet. Nič ju nezaujíma ani neteší. Zničená a pripravená o všetko díva sa tupým okom na tento svet i čo sa na ňom robí.

V nedeľu nato, hneď po obede, zavítala do nášho mesta muzika svätojurská. Pánom muzikantom sa zažiadalo urobiť výletík: tak prekvapili znezrady naše mesto, upriamené na také zábavky. Na námestí sa vyhrávalo až do noci pri mestských lampách a pri osvetlených susedných domoch. Bolo veselo. Mládež sa zhĺkla a hneď na námestí dala sa do tanca. Deti a starí stoja naokolo popri domoch a múroch, hľadia a načúvajú, socajú sa a zadievajú jeden do druhého.

Vzdor tomu hurhaju Katica sa z domu nepohla. Mať sa diví, krúti hlavou a konečne ju badurká:

„Choď, čerče moja, už, kým si mladá.“

A ona iba pohla plecom, zlostne a opovržlivo, stiahla ústa, na ktorých sú červené pery krvavé od zhrýzania, a odvrkla materi:

„Nech tam blaznejú! Čo ma do nich?“

Mater sa len zjedá, čo je to; premýšľa, trápi sa.

„Reťaz jej nekúpil. Kto by bol povedal, že je taký skupáň. A keby nebolo odkiaľ! Do kostola ju nevodí, do nás nepáchne... Hm, ona sa, ľaľa, nadula: nemáš z nej ničoho. Mne sa to

vonkoncom nepáči. Toto je akosi všetko nijako: ako stará bočka, keď opuknú obruče... 'Čelo sa jej nabralo do vrások, hlavou tiahnú čudné myšlienky, pochybnosti, obavy. „Ah, čo! Poharkali sa nebodaj! I to sa stáva, kde je láska mladá. To kým sa narazí do koľaje... Pomeria sa zas oni a láska bude ešte tuhšia. Nech sa tam hašteria. Mladosť – pochabosť!'

Tieto úvahy ju uspokojili, ale nie nadtľho, čakala, že nastane obrat, no čakala darmo. Dievka sa trápi a mučí. Najviac sa túla po poli, i to sama; vracia sa obyčajne s vyplakanými očami. Nie sú to už žarty! Jera sa vážne zamyslela. Začala ju i po noci špehovať. Neraz čula ju vzdychať sťažka a hlboka. Neraz našla i podušky premoknuté.

„Čo je to – pane večný bože!" trápi sa Jera. „Keby len vedela, čo je to? Ale raz neviem...'
Jedno odopoludnie, keď boli samy, začala zd'aleka:

„A čo je tebe, čerče? Ty sa zhrýzaš? A všetko len dusíš v sebe: nikomu slova, čo ti je? Vari ti kto ublížil?“ Jej oko žiari láskou a materskou nežnosťou; ostrý hlas prijal hlboké, nežné sfarbenie.

„A či môže byť horšie!“ zvolala Katica prudko, rozčúlená a zlostná. Nežná otázka materina rozbúrila jej dušu. Zdá sa jej, že jej je každý na vine – všetci, i mater. „Či nevidíte, čo sa stalo? Veď sa neukonal, chodiac pod Grabovik...“

Sotva to vyriekla, vypadli jej slzy z očí, z hrude zas sa dvíhajú ťažké, bôľne vzdychy.

„A ozaj, čo je to?“ spytuje sa mater, teraz už naliehavo. „Chodil, a odrazu akoby presekol. Vari je čo medzi vami? Dáka mrzutosť?“

„Mrzutosť?“ A Katica pokrútila smutne hlavou. „Nie, mame moja – koniec, roztržka...“

Jera ostala, akoby ju bol ohlušil. Sedí nepohnute, díva sa len a díva – hlavou jej mihajú čudné obrazy, úlomky myslí, dávnych predstáv, a to sa zmiešalo v nechutné kľbko, ktoré sa krúti, navíja a odvíja a nikde nemá konca.

„Srdce mu odo mňa odpadlo,“ pokračuje Katica a každé slovo akoby sa jej trhlo od srdca a zanechávalo ranu, pálčivú, boľavú ranu. „Odhodil sa nadobro – vonkoncom, naveky. Našiel druhú – vyparádenú – Zorkovičovú...“

Teda tak! Oj, teraz už chápe, rozumie. Ju i jej dievku zahrúžilo veľké nešťastie, stretlo ju znevrady, keď si už mívala, že dosiahla štít všetkých nádejí... Oj, rozumie ona, odkiaľ ten žiaľ a to zúfanie! Veď i jej materinské srdce akoby bol rozdrapil na dvoje a zdrapy hodil pod nohy a depčil a gniavil. Nesmierne nešťastie, z ktorého sa nezotaví ani dievka, ani ona nikdy. Nieto tu ani nápravy, ani úfania – večný bôľ, žiaľ, zúfanie...

Len ako – ako sa to stalo, pane večný bože! Toľme sa ľúbili – zmierali jeden za druhým... Takto odrazu... Ako sa môže len stať čo takého, neslýchaného! A Jera sa

zamyslela hlboko – myseľ sa zas zotavila, zobrala dovedna, počala zimnične pracovať, hľadať, vynachádzať, dovtipovať sa.

Oh, nie sú to cesty božie! Nie, horkýže tam. I okrem tých ciest nájdú sa veci tajomné, ktoré nevystihneš... Nebohá Toncuľa napríklad bola v oblakoch, keď to zmlátil ten kamenec celý chotár. Nebohý šor Zorzi videl ju na vlastné oči, ako sa niesla na omele... A nielen že ju videl, ale i strelil do oblaku posvätným nábojom. Po búrke ju našli pod cestou s prestrelenou nohou. Také sa veci dejú! Predlanským Guina prešiel po krížnych cestách. Ktosi-čosi musel položiť na ne: lebo na celom tele vyhodili sa mu rany a koža sa mu olienila ani hadovi. Kotlár Bartul trhal tohto leta trávu okolo cmitera. Čos' ho ofúklo, opuchol ani dieža a ktovie, kedy príde k sebe... Áno, sú moci tajomné, po zlom i dobrom, ale sú – zamiešajú sa do osudov človeka a nešťastný stvor sa pýta: prečo taký obrat, pane večný bože – odkiaľ a ako?

I tu mohol dakto sa zamiešať. A možno i sama Bonina. Má dlhý nos, bradu ostrú, vystrčenú napred... Celý ostrov závidel jej dievke. Koľko vzácnych, bohatých držalo sa zaň! Či by bol div, ak daktorá probovala niečo?

Jera takto mudruje a naostatok i vymudrovala čosi. Naplnila mech vínom, tekvicu naliala olejom, naložila na osla a hybaj pred svitaním k starej Urse do Vrchov. Ursa je vdova po čobanovi (pastierovi), napaduje na jednu nohu a mnohé veci rozumie. Vieme, ako býva medzi čobanmi! Všeličo sa í tam stáva...

Vrátila sa pred samým poludním s prázdny mechom a prázdnu tekvicou... No zato jej je ľahšie. Veľká jej spadla ťarcha zo srdca.

„No neboj sa,“ teší dievku. „Všetko bude dobre. Veď on príde, neboj sa!“ a usmieva sa škodoradostne. „Príde, a bude väčšmi zaľúbený ako prvej. Uvidíš, ako príde: počkaj len, nech nastúpi spln mesiaca...“

„Ani sa nenazdávajte, mame moja!“ pokrútila Katica hlavou.

„Ty mlč – ty nevieš... Všetko mrcha svet! Dušu zapredali, len aby nám ho odviedli! Neboj sa – i na nich jesto sprava – uvidíš, ako ti príde...“

A Katica len sedí s rozháranou mysl'ou, reči materine ani akoby sa jej netýkali. Cíti ona dobre, čo sa stalo; vie, že návratu nieto.

Niko sa cíti ako pravý zločinec. Nevie, ako by odkajal, čo spáchal. Podchvíľou čaká, že ho zahrúži trest boží. A keby i doľahol naň, pokryl ho celého, bolo by mu hádam ľahšie. Kam sa obrátiť – kam sa vrhnúť, aby bolo chvíľku pokoja? Ustavične mu je pred očami ona, s jej pohľadom plným odsúdenia, rozhorčenia, čuje ustavične jej hlas, jej prudké výčitky, jej usedavý plač. Chcel by vidieť, čo robí ona, jeho obeť, presvedčiť sa, ako znáša nešťastie: no za celý svet nechcel by sa sňať s ňou. Zdá sa mu, že by sa prepadol pred ňou od hanby, zhorel

by, koniec sveta si urobil... Preto je ustavične doma. Celé dni sa túla po pivnici, alebo hodiny a hodiny trávi pri mlyne, kde sa melú olivy. Pozerá tupo, bez účasti: zdá sa mu, že v hlave a hrudi je nesmierna, otupná prázdnota, púšť...

U Zorkovičov sa už vôbec neukázal. S materou sotva čo kedy-tedy stratí slovo.

Šora Anzula mlčí, nenatíska sa. Vie, čo sa so synom deje. No konečne sa jej ulútilo – dala si zavolať Zandomeho.

„Čo je s tým našim mladým?“ pýta sa ho šora Anzula. „čis' ho videl?“

„Bohvie, odkedy som ho nevidel. Skrýva sa akosi: pre tú spod Grabovika najskôr.“

„I mne sa tak vidí,“ prisviedča pani. „Celkom sa premenil. Ani ho nepoznáš!“

„Hm,“ usmial sa Zandome svojím úsmevom. „Následok tetinej výchovy, táto prehnaná citlivosť. Vy ste sa nazdali, že máte dievča – a ako dievča ho rozmaznali. Tu máš následky teraz! Človek musí mať hladkú kožu, ktorej sa nechytí hocičo. Ináč, ak ju nemá, život vám ho doráňa; vidíte ako! Sť'a invalid.“

„No ja už radšej, nech bude takýto. Ale ty ho poteš, vybi mu z hlavy škrupule.“

„Ako vy rozkážete. Viete, že vás ja slúcham teraz – po nečase. Bár by som vás bol vždy slúchal!“ zvolal tónom opravdivým, bez smiechu. „Dnes mohla byť moja bárka v druhých vodách.“

„Ešte sa môže naraziť do pravých vôd, Zandome,“ ubezpečuje ho pani.

„Už je pozde, teta moja,“ krúti hlavou, usmievajúc sa smutne. „Tá sa nasadila na úskalí. S ňou sa už nehodno zaoberať...“

A Niko netajil pred priateľom, čo ho trápi.

„Nikdy si neodpustím, že som tak ďaleko zabídl. Uvalil som do hanby seba a nadovšetko ju... Tento hnusný fl'ak ostane navždy na mne. Bude ma páliť, hrýzť sť'a rana raková...“

„Také fl'aky, môj synko, nie sú nič zriedkavého v našej spoločnosti,“ odpovedá Zandome spokojne. „Skôr sa pýtaj: kto je bez neho? Bude ich veľmi málo, nás, civilizovaných, ktorí by sme boli bez neho... Veď i nie div. Spoločnosť ľudská ide byť čím ďalej, tým väčšmi zložitá. Cesty a chodníky, ktorými sa máš uberať, čím diaľ, tým väčšmi sú pospletané, všakovak pozakrúcané. Neraz vedú k jamám a priepadliskám, pokrytým zelenou chvojinou. Ideš bezpečne, ani sa nenazdáš, a už si upadol... Musel bys' byť človek cele mimoriadny, ak bys' chcel vyhnúť všetkým nástrahám a prísť k cieľu bez úhony. Všetci, ktorí kráčame týmto labyrintom, ktorí máme ambíciu hýbať sa napred, všetci sme pokrytí takými fl'akmi, i jazvami po starých ranách a úrazoch. A zjedať sa preto veru nieto kedy. Ak máš kráčať napred –

nemôžeš sa utiahnuť sťa slimák do svojej búdy. A napred musíš kráčať, ináč skostnatieš, ako náš pán Ilija Zorković!“

„Tebe ľahko! Ty nemáš na svedomí skazu dievčaťa! A ona mala ku mne dôveru – a jej otec...“

„Otca nechajme na zdravej strane: ten nemal dôveru, ani nikdy neveril, že mu budeš zaťom. On je človek rozumný a má náhľadu toľko. A čo sa týka tej skazy – to ešte uvidíme, či je skaza. Ona teraz nech sa špurgá, tvoja Katica....“

Niko pozrel naň udivený, čo to hovorí. Zandome sa mu usmieva svojím úsmevom.

„Veď vieš, čo to znamená: ‚špurgat‘ sa?“

„Slimáci sa špurgajú,“ usmial sa i proti vôli Niko.

„Áno, keď ich donesú z hory, dajú sa im najprv špurgat a či už čistiť. Nedajú sa im pást, nech vylúčia najprv tuhé šťavy, ktorými nasiakli, pasúc sa na tráve a tuhých bylinách, a ktoré sú škodné nášmu žalúdku. Na to sa vyžaduje neraz i mesiac, ak sa slimák dotuha napásol. Tak i tvoja Katica. I jej srdce nasiaklo šťavami, tuhými a jedovatými. Ona ich počala vyhadzovať, bude už skoro mesiac, ak nie viac. Nuž vyžaduje sa dosť hodne času, kým zabudne, čo všetko si ona namyslela. Až potom bude súca za Pašku. Ver mi, on ju i tak vezme, vzdor všetkému, čo sa bolo stalo. A menovite ak šora Anzula otvorí svoju štedrú ruku, ako to už ona vie... A konečne, čo si máš vyčítovať? Tvoj pomer k nej pohyboval sa v hraniciach, v ktorých som nikdy nemyslel, že sa vie tak prísne držať náš Niko Dubčić. Veď ty si už ani nie Dubčić, ale ozajstný Plato!“

„Moje úmysly boli čestné. Ja som sa ich držal húževnate i vtedy, keď mi začínalo byť jasné, že ona nenie pre mňa. Bol by sa hádam i obetoval za jej blaho – no presvedčil som sa, že by jej pri mne blaho neprekvitalo. Ona by sa nevžila do našich pomerov... Nepozostávalo mi, ako návrat z kratšej cesty. A ty myslíš, že by sa ju dalo zložiť zase s Paškom?“

„Vidno, že si zaľúbený po uši, keď to nenahliadaš. Ty všade len rovno – a rovno sa často nemies... Ja zas najradšej zákrutami. Je zdĺhavejšie, často otupno, ale skrutky a zvratky obyčajne vedú k cieľu... Paško, môj sokole, ti je dnes veľký človek. Dnes-zajtra prvá partia v našom meste. Má službu, plat, postavenie a dobré výhľady a nadovšetko – býva v meste. Ja som istý, že dnes-zajtra počnú nad ním poletovať dievčatá sťa osy nad sladkými hruškami. Prečo by nebola spokojná jedna Preturuša? Nenie on síce Dubčić – ale je pri tom všetkom šuhaj súci a driečny. S pomocou božou a podporou tety Anzuly môže byť majetným krčmárom dakde v meste a Katica krčmárka, akých sa nájde málo. Aspoň nás bude mať kto pritúliť, keď zavítame do mesta. Ja beztoho nemôžem vystáť kost hotelovský. Ty, pravda,

nebudeš môcť tak skoro u nich zosadnúť – ale ja, ktorý prostredkujem, ktorý budem pozvaný za kuma – ja nájdem vždy dvere otvorené...”

„Zandome, ty si môj najlepším priateľ!“ zvolal Niko vrele. Priateľove zvraty a skrutky omámili i jeho. Zdá sa mu, že všetko sa dá vyrovnať ešte – ba že je vyrovnané...

„Áno, ja rovnám cestu na prijatie nového božstva... Oltár je už vystavený, ak sa nemýlim, len ešte daktoré ozdôbky porozvešovať... Oj, Niko – ty si šťastný človek. Keby ti nebol najlepším priateľom, musel by ti závidieť.“

„Ty neveríš teda, že ťa považujem za najlepšieho priateľa?“ pýta sa Niko skoro urazený. „Ja som ťa vyskúšal – prečo sa mi vysmievaš?“

„Najlepší – nuž nechže ti bude,“ odpovedá Zandome, teraz už bez úsmevu. „Ale nie bezzištný. Teta Anzula by ti to mohla vysvetliť dôkladnejšie – keby chcela. No ona vie mlčať... Ale ja mlčať nepotrebujem, ani nemusím. Dost’ na tom, ja by bol klepáril a nebudaj i doklepáril, nech niet tejto ženy. Poprezerať lajstre spred pätnástich rokov, keď mi otec umrel a zo všetkých strán ma obkľúčili veritelia. Nájdeš v nich možno okrúhlu sumičku, čo mi požičala: ak ju totiž zapísala. No v rubrike príjmov nenájdeš nikde interesov...”

„Taká je ona, koho si obľúbi. Mňa len teší, že pri tebe tak bolo.“

„Skutočne, nech niet tej záľuby, ver mi, nemal by ja dnes dvesto hektolitrov v pivnici a o päť rokov možno i tristo. Behal by dnes ako agent-priekupník po cudzích pivniciach a koštoval z každej bočky, a čo by ako smrdela...”

Dorica sa u Dubčícov tiež viac neukázala. Výstup s Katicou ju rozčúlil. Na dne srdca ostala predsa akási trpkosť, a to trpkosť proti nemu, ktorý v jej očiach bol hrdinom nad všetkých hrdinov. Pri výstupe s Katicou pravda poklesol v jej očiach. Nejednu slzu preliala v svojej komôrke; ustavične ho mala pred očami, ako stojí pred Katicou v rozpakoch, neznajúc, čo by mohol predniesť na svoje ospravedlnenie.

Pomaly stratila i tá scéna živost’ svojich farieb, začínala ustupovať do úzadia, pokrývať sa popolom zabúdania, ako všetky scény... Život poskytuje každý deň čo nového, žiaľneho a radostného: nový údel vytíska rozpomienku na predošlé rany. I ona počínala zabúdať – obraz jej hrdinu počal sa rozjasňovať, dvíhať, priťahovať a omamovať. Jej srdce sa zas otvorilo novým lúčom, čaká dychtivo, aby dalo miesta kvetine lásky...

V tejto ťažkej kríze stála jej pri boku verne a nežne šora Anzula. Ona našla slová, ktoré jej uľavili, ktoré potešili. Pod ich milým kúzlom vtiahla do srdca dievčaťa znovu nádej a očakávanie šťastia. Rozložila jej, ako je ťažko nájsť muža, ktorý prvej neľúbil.

„Prvá láska je kvet najmilší – no dnešný mladý svet si ho neváži. Neraz ho pošliape... Ani ja som nebola predmetom takej prvej lásky. Uspokojila som sa, že som ostala ostatná. A dosiahla som, že za mnou nezostalo už druhej žiadneho miesta!“

„Veď ja to nežiadam!“ zvolala Dorica. „Ani som nie hodna! Len nech druhá netrpí pre mňa a nech ma on ľúbi ako ja jeho.“

„Neboj sa – môžeš byť bezpečná!“ A Šora Anzula objala Doricu a pritisla na materinské srdce, rozochvené citmi radosti.

Onedlho, v prvé dni adventu, zavítal do nášho mesta Zvonimir Stojanović, dramatický umelec zo Záhrebu. Bárs nosí meno chorvátskeho kráľa, financie mu budú na slabých nohách: ináč by sa nebol zatúlal až do nášho zákutia. Veď i komunikácia nenie práve najpohodlnejšia, menovite nie pre Záhrebčana. Nemáš fiakra ani tramvaje a ani reštaurantu s plzenským pivom. Ešte šťastie, že taký umelec cestuje bez batožiny. Cestuje pešo, po apoštolsky, a čo nosí, nosí na sebe.

Len čo zosadol v ‚hoteli‘, učesal sa, prihladil, vyleštil topánky a vybral sa na návštevy po lepších domoch. Oznámil, že ide dať tri-štyri ‚divadelno-deklamatorné‘ predstavenia v našom meste. Prvé predstavenie malo byť v ten istý večer v miestnostiach Čitaonice. Odbavilo sa cele hladko pred predsedom Čitaonice, ktorý musel prísť ex offo, a pred pol tuctom detvákov, za ktoré predseda zaplatil vstupné... Keď pánu predsedovi jeho pani letela k hlave, že nemilobohu márne groše, on sa jej vyhováral:

„A čo si počneš, duša moja? Ešte by sa rozchýrilo v Záhrebe, že sme my tu zaostali...“

Po tomto ‚morálnom úspechu‘ Zvonimir Stojanović zopakoval návštevy po domoch: druhé predstavenie že je výlučne pre inteligenciu. I šor Ilija sa vzchopil a pochodil po známych, povzbudzujúc. Jeho pani mu riekla doprosta, že na ‚tiatar‘ nepôjde, lebo má celý deň teátra dosť i doma. No premenila úmysel i ona, keď jej predpoludním odkázala šora Anzula, že ide na predstavenie, a ak nepôjde ona, nech aspoň pošle Doricu. Mande dostala rozkaz, aby bola večera o siedmej hotová. Dozvedeli sa slečinky z komonstva šory Andrijany, že sa šora Anzula strojí: počali ju trápiť, prehovárať, až dala pred samým olovrantom i ona signál, že sa teda pôjde.

Tak sa stalo, že umelec Zvonimir mal v ten večer i veľký ‚vonkajší‘ úspech...

O ôsmej už boli miesta na státie zaplnené šarvancami, ktorí čiastočne sami zaplatili po šestáku, alebo ho pri vchode vyžobrali od pánov, svojich hospodárov. Tu sa postavili do radu i paholci a slúžky, ktoré sprevádzali svojich pánov do divadla. Priestor medzi touto galériou a pódium, ovešaným chorvátskymi trikolórami, zaplnený je radmi stoličiek a lavíc pre vážne

publikum. Dlho boli rady prázdne, lebo nikto nechce znášať ódium, že na predstavenie prišiel prvý...

Šora Anzula vstúpila prvá s Doricom a za nimi šora Bonina s Nikom. Šor Ilija, člen výboru Čitaonice, bol odišiel prvej konať vlastenecké povinnosti, a teraz ich víta pri dverách. Šora Anzula oblečená je jednoducho, temer domácky. Dorica má zase šaty z modrej látky s bielymi čípkami. Vyzerá veľmi elegantne, postavou sa temer rovná tete Anzuli, ibaže je štíhla v drieku, v pohyboch mladistvá, hybká. Oko jej žiari spokojnosťou a radosťou: nad čím, nevie sama. Dost' na tom, že dnes sa jej zdá všetko i dobrým i krásnym a v duši sa šíri radosť a spokojnosť.

Sotva zaujali miesto, vtiahla do dvorany šora Andrijana a s ňou jej dievčatá s veľkým šumom a chichotom. Celá dvorana sa rozkrákorila, tu hovorom chorvátskym, tu talianskym.

A už nebolo chvíle, aby kto-ten neprišiel. Na tanieri pribúdajú šestáčky a kde-tu zatrúsi sa i zlatník. Šor Dinko Lopatić, sediac medzi dvoma sviecami, tarsuje groše do hrbky, nadstrkávajúc zlatníky ako vábidlo. Medzi panstvo vtrúsili sa i dve-tri sedliacke dievky z lepších rodín, Dore Lukina i Anica i Lode. Utiahli sa do ostatných radov, bárs vstupné zaplatili práve tak ako panské slečinky.

Medzi ne vkĺzla i Jera a Katica spod Grabovika. Málokto ich spozoroval. Umelec predstavoval práve prvý bod programu: Pomätenca Petöfiho, obligátny bod takýchto predstavení. Galéria otvára ústa, čuduje sa a čaká, čo z toho kriku len vykvitne. No keď videla, že nejde byť nič, sleduje pohyby umelca so smiechom a jeho šialené „ha ha ha“ sprevádza hlučným smiechom.

Jeru nedoviedla sem túžba za umeleckým pôžitkom. Ona i v kostole pod kázňou sedáva so sklopenou hlavou, preberajúc svoj ruženec; alebo rozmýšľa, kde sa má zajtra ísť, alebo kedy vyprší Andrijovi alebo Ivanovi termín na interes, čo treba kúpiť dievkam, ktorá krajčírka najlepšie šije. Pri takom rozjímaní reči kurátove padajú jej do uší monotónne, akoby čľapotal dážď po obloku a donosil driemotu na oči. Ona sa sem vybrala, lebo z Vrchov prišla zas čobanica Ursa, zvestujúc už po desiaty raz, že urobila, teraz už ozajst, čo sa urobiť malo... Chce sa presvedčiť za horúca, na vlastné oči, ako pôsobí umenie čarodejnice na Nika. Ona ani nehľadá na umelca, čo robí, ako sa namáha: ona beztoho opovrhuje hladošmi, ktorí sa štítia statočnej práce a túlajú sa svetom. Nie, ona hľadá na Nika, čaká, kedy sa vzchopí, nechá mater a Doricu a prisadne k jej Katici...

Prvý bod sa skončil v homérickom smiechu. Pomätenec rozveselil i podajedny dámy na sedadlách. Nasleduje rozhovor a štebotanie, zamor a pohyb, pretriasanie a klebeta. Umelec medzitým sa preoblieka k druhému bodu za trikolórami.

Šora Anzula sa najviac baví s Doricou, tu i tu sa obráti k pani Čarete Zandomeho, ktorá je ustarostená, že ju čaká pranie a v cisternách nieto dost' vody.

„Keď sme spomenuli vodu – ja by sa napila,“ zvolala šora Anzula, obrátiac sa k synovi. „Aká horúčava tu!“

Niko skočil, že zíde do prízemí, kde je kaviareň. Prechodiac k východu, zablyšťali naň čierne, bodavé oči... Až teraz vidí, že je tu stará Jera, pri nej ona, Katica. Ledva sa zdržal, aby nevykrikol. Ich prítomnosť ho prekvapila. No hneď sa ovládal – pozdravil ich s tvárou hladkou, spokojnou...

„Čo tu hľadájú!“ rozhorčuje sa, vychodiac do pitvora. „Čo chcú ešte po všetkom tom, čo sa stalo. Akoby sa dalo hádam čo napraviť! Nechápe teda, že je všetko roztrhané? Žiada sa jej čuť ešte komentáre, pohrebné reči, a či chce sypať obvinenia a výčitky? Aké je to hlúpe!“

„Aká panovitá ženská!“ rozčuľuje sa dolu v kaviarni, zhľadávajúc poháre. „Chcela by hodiť celý svet pod nohy. Ja som sa vymkol – zato rana toľme bolí... A ja slúžiť za nástroj takých chůťok! Nechápe, nie – treba jej vysvetliť; nemožno vyhnúť novému vysvetľovaniu! Nuž dobre, nechže bude: užijeme i tú pilulu. To bude pokuta za hriech a ja sa strasiem tohto nadbehovania, týchto rozpakov...“

V takom rozpoložení vrátil sa do dvorany s čašami vody.

„Dost' bolo pštrosích manier... Nebudeme hlavu tísnuť do piesku. Budeme pokračovať, akoby sme boli Zandome...“

Prechodil dvoranou, zase cíti lesk tých čiernych, bodavých očí. Neuhol im, lebo sú naň obrátené oči celej dvorany. Všetko hľadí, čaká, či pozrie na ne, či sa im prihovorí. „A čoby nie i to!“ chlapí sa on, hľadiac vyzývavo, s opovržením na Jeru. Bol by snád' Jere i povedal niečo – no vtom pozdvihla k nemu Katica svoje krásne oči, do ktorých tak túžobne hľadieval, nemohúc im nikdy vymerať dna... V nich ešte plamienok úfania, nádeje, i prosby...

„Spadla trochu – pobledla,“ usúdil on ľahostajne naoko, no na dne srdca čosi sa hýbe.

Stisol obrvy, v hrudi sa podvihla búra, jed a rozhorčenie. Prečo? Lebo ten plamienok neuhadol ešte, lebo tleje pod popolom iskra nádeje, očakávania – preto, lebo on je slaboch, nevie sa vymaniť, pozdvihnúť... Preto, lebo nevie byť, ako by vedel byť Zandome...

Rozsrdený pristúpil k materi a núka ju a zas k Dorici a do pohľadu snaží sa vložiť všetku nežnosť, ktorej je schopný... Nech vidia tie dve tam, na čom sú: nech už raz pochopia, že čo sa stalo, už sa neodstane. Nech zhasne už raz i tá malá iskrička pod popolom...

Tie dve tam sedia ako na lavici obžalovaných. Zdá sa im, že sa prehrešili a celý svet hľadí na ne škodoradostne. Za sebou čujú šepot a chichot. Kto máš škodu, o posmech sa nestaraj...

Na šťastie dostavil sa druhý bod programu: opitý listár zo Záhrebu. Hádže rozličné svoje glosy a zapíja ich z fľaše. Publikum a zvlášte galériu tento bod zaujal nesmierne.

„Mohli sme slobodno nechodiť,“ naklonila sa Katica k uchu matere. Nikto ju už nepozoruje, čo robí, v tom všeobecnom smiechu. „Dala by neviem čo, keby ma tu nebolo.“

„Čakaj, hlúpa! Uvidíš na konci, čo bude! Bude i modlikanie!“

Katica schýlila hlavu a zamĺkla. Vie ona, že minulo všetko. Láska utiekla, ako keď ju voda odnesie.

Po druhom bode galéria pocítila v sebe podnikavosť, že i ona napomôže program. Spustila pochod: „Oj, junáci, oj, Hrvati!“ Spieva ho s vervou, až sa dvorana trasie. Všetko hlasy mohutné, neblazeované. Druhý chór, ako na protiveň, ozval sa z námestia. To sú tí, čo nenašli miesto vo dvorane.

Po speve sa galéria akosi rozbúrila. A skutočne, z tlupy vylúčila sa dosť skoro postava statná, driečna v mestských šatách. Paško Bobica podáva ruku rad radom vynikajúcejším postavám galérie.

Pohyb sa zdelil pomaly i sedadlám. V celej dvorane nastal šum a šepot. Keď sa Niko obrátil, čo je to tam, vidí, ako šor Ubaldo dáva ruku Paškovi. Spoza Paškových širokých pliec vidí sa usmiata ako vždy tvár Zandomeho. Zažmurkal naň jedným okom, akoby chcel povedať: „Vidíš, kamarát, aký som ja furták. Čo povieš na to?“

Aký triumf pre Pašku! Či sa on kedy nazdal, že dožije takýto večer? Že bude o ňom celý večer hovoriť celé mesto? On, ktorý si urobil rozvrh života, aby sa o ňom mohlo povedať: „Žil a umrel!“ On sa stal osobou dôležitou, na ktorú sa obracia toľko očí s obdivom a závišťou. Kási mocná ruka chytila ho za šticu, vytiahla z masy všednosti, položila na podstavec a medzi tie dve krátke slová ide mu napísať akiste ešte dlhý, dlhý životopis, plný chvály a uznanlivosti!

A k tomu zadosťučinenie, že je to pred očami Jery a pyšnej Katice!

„Aha – opadli nám krídelká, ako svedčí!“ myslí si náš hrdina nie bez škodoradosti. „Trochu spadla – no nerobí nič. Veď ona stučnie! Radšej, ako by sa nadúvala. A stará Jere, dušo moja – i jej bude teraz dobrý Paško Bobica. Spadli sme na nízky konárik, dušo moja!“ A krúti si fúzy, ktoré už uspeli dostať tam v meste akýsi nový, onakvejší strih. „Uvidíme, čím ti bude teraz páchnuť Paško Bobica!“

Tieto úvahy pretrhol mu umelec zo Záhrebu. Vystúpil v salónnom obleku, vlasy geniálne našuchorené, sivé oko výbojne sa túla po počerných líčkach našich švárných krásavíc. Konečne zastalo ako prikované ponad hlavy publika, v pitvore, kde Dinko Lopatić stavia zlatky a šestáky do stôsov. Konečne po hlbokkej poklone vyriekol: „Na grobu izdajice.“ A

teraz nasledujú slohy, plné výčitky a kliatby na zradcu vlasti, každá sloha má refrén: „Oh, oprosti – oh, oprosti.“ To kosti zradcove prosia z hrobu šepotavým hlasom o odpustenie. To „oprosti“ dáva náš umelec s takou neodolateľnou mimikou, že galéria zakaždým vypukne v hromový smiech. Ba i slečinky na sedadlách sa chichocú, ale, to sa vie, slušne a diskkrétne, za vejárom.

Keď sa stíšil smiech a potlesk, Paško pristúpil k sedadlu Jerinmu. „O dobro se povratili!“ víta ho ona, usmievajúc sa s oduševnením’.

I Katica mu dala ruku, bárs takú chabú, studenú. Padol naň i pohľad z jej oka, potiahnutého závojom bôľu. Lúto mu je, že sa radoval z jej nešťastia. Zdá sa mu, že sa poškrvnil tým nízkym citom. Prv sa radoval, že pole je voľné – teraz sa zase zlostí, že ten, čo ju zohrdil, sedí tam pri druhej a zabáva sa s ňou.

No Jera mu nedala mnoho času na uvažovanie. Obsypala ho celým radom otázok. „A skade ty, synko? A celý pán odrazu...“

On jej rozpráva, akú má službu, koľko platu, aké sú jeho výhľady. Jera počúva pozorne a uvažuje:

„A ak Ursa zas bez osohu robila svoje figle? Zabáva sa, ani sa raz neobzrel... A tuto šuhaj k svetu, súci a ktovie, čo ho ešte čaká... Šťastia má, vidím, vyše práva.' A čím si viac vyratuje, tým krajšie jej vy chodí. 'Obe dievky v meste – hm, ľahko sa môže stať, nebude ti mať kto oči zatisnúť'. A ono u Dubčiča bolo by ešte horšie. Nemala by k dievke ani prístup. Chudobnú mater by ani k nej nepripustili. Viem ja, aká to čeliadka všetko – všetko samý horenos – kto som, ten som... A tu sa môžem k nim uchýliť. Barica – nech sa starý vyvalí, začne zaraz inakšie. Viem ja. Nemáš sa čo úfať...' Už banuje, že sa s Ursou vôbec zaplietla. 'Ešte zatratím dušu nič po nič. Musím sa vyspovedať, ešte tohto týždňa...'

„Čo by sme sa vari pohli!“ zvolala odrazu Jera. „Čo budeš počúvať taľafatky, keď ho nerozumieš. Nebodaj Kráňac dakýsi, a či odkiaľ je, tuláčisko!“ Zdá sa jej teraz, že im tu ani nepristane sedieť. „Úbohý národ mozoľuje, robí na nich, a oni tu po kratochvíľach.' Jeden má sklep – váži v ňom i neváži a veru nikdy nepreváži. Nosíš mu dôchodok, on meria vrchom, napíše i nezapíše. No a v skliepku zakaždým pripíše... Derú ťa na jednu i druhú stranu a nešťastie, ak si na nich utisnutý. A národ hrdluje na nich, trápi sa o hlade a smäde – a čo je krajšieho, onakvejšieho: oňuchajú, oblížu, vycicajú krásu, ako by chcel tamten... Ale coky! Ešte som ja tu, chvalabohu...' A svoje potajné mudrovanie zakončila vzdychom: „Ach, bože, zmilujže sa!“

Katica na jej ponúkanie odpovedá: „Počkajme, keď sme raz tu, kým skončí...“ Ešte tlie tá iskrička pod popolom. „Pozrel na mňa, akoby nikdy nebolo bývalo medzi nami ani spomienky. Len či sa to môže – či sa to môže!“

Po dlhej deklamácii akejsi básne skončilo sa predstavenie. Galéria sa prázdni so spevom: „Živila Hrvatska...“ Za galériou sa dvíha i lepšie publikum. Dinko Lopatić pri východe rozdáva šatstvo, pomáha obliekať kepienky a mantily, okrucat' ručníky, navliekať menčikovy a haveloky. Vonku od prímorských vrchov poťahuje búra, ktorá štípe a odročuje výhľad na dážd' na ďaleko.

„Vy nemáte nikoho – nuž vás odprevadím,“ núka sa Paško Jere. „Nie je ďaleko, ale pod Grabovik je – von z mesta...“

„Keď už sa chceš ustávať,“ zvoluje Jera. „Ale i doma ťa budú čakať...“

„A kde je môj dom?“ zvolal s prízvukom žiaľu Paško. „Kde je môj dom – tam je každý pre seba. Každý má so sebou dost' biedy a starosti. Bezo mňa sa už oni zaobídu. Ja im v ničom nechýbim – za mnou im neostáva medzera. Ja už musím takto sám...“ Jeho smútok a osamelosť vzbudili v srdci Katice tiež smutnú ozvenu. To isté cíti ona dnes v svojom dome... Pozrela naň prekvapená, že vyriekol, čo ona sama myslí a cíti. Takto ho ešte nepočula hovoriť, a tieto slová sa jej pri ňom zapáčili.

„Tak hybaj s nami!“ riekla Jera neobyčajne vrele. „I nám bude veselšie. Rada som, čo nikdy, že sme sa vypletli, chvalabohu! Bola horúčava, Katica, dobre sa pookrucaj!“

Na rohu pod lampou šemotí sa Katica so svojím vlneným ručníkom. Ona v tme a okolo nej všade svetlosť. Popri nej sa trúsia rozjarení diváci so smiechom a šumom. Vyšla i šora Anzula, pri nej kráča ťažkopádne šor Ilija a z druhej strany šora Bonina. Dorica a Niko idú zápäť za nimi. On jej okrucá šálik, ktorý dvíha všetečná búra, a hovorí jej čosi dôverne...

Katica s otvorenými očami stopuje každý ich pohyb, hlava sa jej krúti, v ušiach hučí... A ona len sa díva, sleduje ich pohyby, napína sluch, aby zachytila ich dôverné slová. Snád' to nenie pravda – hádam len sen, šeredný, ukrutný sen... Možno sa obráti, navráti k nej, schváti okolo pásu a pozrie jej do očí túžobne, hlboko... Prešli pásom svetla, vnorili sa do tajomnej tmy noci – zmizli, neúprosne, navždy...

Katica zastenala. I tá ostatná iskrička pod popolom vyhasla...

„No pod'me!“ riekla hlasom dutým, premeneným.

Zdalo sa jej, že ide za rakvou – a to rakvou, kde sú pochované jej nádeje, výhľady, a krásne, nádherné sny. Hovor Paškov a materin zdá sa jej, že je monotónne odriekame modlitieb podľa zrn ruženca.

Predošlej, slávnej, nádhernej Katice už niet...

A Niko sa vrátil domov rozčúlený. Skrýval sa pred pohľadom matky, a obrátil sa hneď do svojej izby, radostne vzrušený, s novou nádejou v duši...

Šor Ilija vstúpil hneď za dcérou do izby. Keď rozožala lampu, díva sa on na ňu, díva a čosi sa mu zdá na nej divného. Ruky sa jej trasú, líčka horia, oči svietia zvláštnym čarovným leskom, ktorý nikdy na nej ešte nespozoroval.

„Teba, dievča, vyšťípala dokonale tá búra!“ usúdil konečne. „Ty budeš spať, ja viem, ako v oleji!“

Dievča s oduševnením priskočilo k nemu a privinulo líce horúce, rozpálené k jeho starej tvári a obsypalo ju náruživými bozkami. A nerečúc viac slova, odletelo do svojej izby, ukryť tam svoje sladké tajomstvo...

XVI / „Zriadiť svoj dom“...

Paško odprevadil Jeru a Katicu až do dvora pod Grabovik. Katica sa ho celou cestou držala; šťastie, že sa mala koho držať. Slabosť ju zaujala, kolená sa jej triasli. A on nepozoruje jej muky a trápenie: on cíti iba sladkú ťarchu, ktorá mu odvisla na ruke. Cíti sa šťastným, nekonečne šťastným, že jemu padla za podiel...

No jeho šťastie netrvalo dlho. Vo dvore sa ho pustila a bez slova zmizla v dome. Jera ho našla samého v bráne, ako sa chcel vrátiť do mesta.

„A ona?“ pýta sa ho zarazená. „Vari ťa ani neponúkla vojsť?“

„Veď tam spia,“ odpovedá Paško v rozpakoch, „čo budem búriť?“

„Predsa!“ A zobzerajúc sa, chytila ho za ruku, začínúc tajomným hlasom: „Duša moja milá – kde sa mi podela! Nevie, čo robí, chodí ako v trapiech. Boh nás navštívil, chvála mu i sláva! Či sa jej bolo treba chytať cudzích plotov? Našli iné svoje šťastie: ani jej sa nebolo treba báť. Ale boh zatemní rozum – a potom takýto kríž.“

„Teraz je daromná hodina banovať,“ odpovedá on a v hrudi sa mu rozširuje zvláštne teplo, celej bytnosti sa chytá podnikavosť a nová nádej vlieva novú silu do srdca. „Nech sa utíši – a ja – ja som hotový. Dal som jej slovo, ja ho zadržím.“

„Tak hovoria statoční čel'adníci!“ zvolala Jera v slzách, nie od radosti, ale od žiaľu nad zmiznutým sladkým snom, nad zhasnutými nádejami. „Boh ťa požehná, lebo si sa ho

nespustil! Ja som jej vždy letela k hlave, prečo to robí. Ale daromná robota – zaslepila ju sláva. A ona aká sláva, hľa!“

Paško iba pokyvuje hlavou. Radšej mlčí, aby nevyriekol niečo, čo by starú urazilo. Odobral sa od nej, pozdravil Katicu a hneď na druhý deň odišiel zase do služby.

Pod Grabovikom sa dosť skoro prestalo hovoriť o Katici a jej nešťastí. Jedno nešťastie pokrýva druhé popolom zabúdania a hoc je nešťastie, poskytuje v istom ohľade uľahčenie.

Mate obľahol.

Polihoval oddávna; ak nebolo naliehavej roboty, zostával dlhšie v posteli alebo pri ohnisku. Obaračku ledvaže odtisol. Začalo ho hneď po obaračke klat' v pravom boku, a keď ho chytalo, čím ďalej, tým horšie, vybral sa k doktorovi. Ten ho vyšetril pozorne; čo našiel, neriekol, no Matemu sa zdalo, že sa doktor zamyslel. So zvláštnou starostlivosťou hľadel mu do očí, otváral ich, prevracal, čo sa Matemu zdalo byť divným. Konečne mu dal dákusí masť, pod ktorou mu hodne uľavilo. Tak prišli olivy, obaračka a mletie, práca, ktorá nemôže zaobiť bez gazdu. On sa zas dvíhal, premáhal, nechcel sa dať chorobe prevládať. Tohto týždňa konečne vyliali ostatnú putňu oleja do ohromnej kamenice. On povzdychol s uspokojením, že odtisol i túto robotu, pre gazdu takú dôležitú. No i zarmútil sa – nadišla ho predtucha, že je toto hádam ostatný raz...

„Ja som ho zhromaždil, víno i olej – ale či ho budem užívať? Hádam ani predávať...“

A táto predtucha obľutuje ho neprestajne sťa bezočivá mucha. Neraz ho i v noci vyruší zo sna a nedá mu zavrieť oka do svitania. Sprevádza ho do poľa, medzi vinice, teraz také smutné a pusté; kladie mu otázku: či ozaj uvidí ešte kedy toto dejisko svojej práce, skropené znojom, obrobené ťažkými mozol'mi...

A on vracia sa vždy znovu, prehliada vinice a polia, každý deň v druhom poli, sám, samučičký so svojimi trúchlivými myšlienkami. Zdá sa mu, že je to potrebné, že musí ponavštevovať všetko, čo je jeho, lebo ináč by nebol spokojný, nemal by pokoja ani vo dne, ani v noci.

Keď navštívil i ostatný kúsok vinice, už viac nevyšiel z dvora. Vysedáva hodiny a hodiny, sám, v myšlienkach, na jesennom slniečku, ktoré sa prívetivo usmieva na modrej oblohe. Pozerá v tamtú stranu, kde je mesto, rozosiate po návrší, spokojné a veselé po skončenej obaračke. Šum mesta a spev, ktorý k nemu dolieha, zdá sa mu, že je pozdrav, ktorým sa mu vďačí rodisko na sklonku života. Slniečko skerovalo za uhol domu, tóna sa rozťahla čiernym fľakom po dvore, pokrýva temer celú lavičku – a Mate sa zberá, berie hlavnicu, na ktorej sedel, lebo by ho kameň chladil, a vracia sa do domu do postele.

Nežaloval sa nikomu, nezdôveril sa nikomu so svojimi predtuchami a nikto si bližšie nevšimol, čo sa to s gazdom robí.

No dnes na svitaní skočili všetci z postele predesení. Prebudil ho zo spánku prudký bôľ v boku, stenanie a výkriky ozývajú sa celým domom. Jera mu pretrela bok olejom, keď to neosožilo – teda octom. Pozdejšie mu začala prikladať teplé obkladky. Keď ani tie nepomohli, ona stojí nad ním zdesená a zúfalá. Tu padol mu na tvár pruh svetla z odchýleného obloka, osvietil odrazu jeho zmučenú, vpadlú tvár. „Preboha, čo mu je! Veď neostala z neho iba tôňa!“

Starosti o dievku zaujali jej celú bytnosť: ani raz si ho nevšimla, ako svedčí, nespozorovala, že zo dňa na deň hynie. Zavzdychala, chytila sa za hlavu a odviekla do kuchyne. Vyhadzuje si na oči, že ho zanedbala... No zas sa vzchopila, vyšla na dvor, a hneď pred bránu, na chodník a poberá sa popred domy mužových bratov, usedavo plačúc.

Okenice na domoch sa otvárajú, z nich vyzerajú splašené tváre švagrín.

„A čo je, švagríná, preboha? Kde idete tak zavčasu ...“

„Ach, duša moja milá, ide mi umrieť... Nemá chvíľky pokoja, ani odpočinutia: ako ho zahrúžilo. Ach, ja úbohá sirota...“

„Vari Mate!“ zvolali švagríné. „Ja hneď, že musí byť čosi. Schudol na div. A kde idete?“

„Alebo po kuráta, alebo po doktora. A čo ja viem, nešťastná.“

Takto vykladajúc vtiahla do mesta. Vyburcovala doktora z najlepšieho sna – a vyrozprávala mu, s mnohými slzami, čo sa stalo. Z jej reči bol by si mohol doktor vybrať i dosť zrejmú výčitku, prečo ho neozdravil, keď ho mal pod rukou ‚dost’ zavčasu‘.

No doktor si nezariadil zbierku z takých podarúňkov. Pretrel oči, ktoré sú trochu napuchnuté od zdravého spánku, obliekol sa, ako vedel, a pobral sa pod Grabovik.

„No čo je, Mate! Vari si sa naľakal,“ začal on ako vždy bezstarostne. No Jera vyčítala mu z tváre, že ustrnul nad zovňajškom chorého. I z jeho otázok vyrozumieva, že v doktorovi je mnoho závažných obáv. Vyšetрил ho zas veľmi pozorne, preklepal, preobracal na všetky strany. Z tvári sa mu stratil i obvyklý úsmev a vysadol na ňu výraz zamyslenosti. Je zjavné, že je pohnutý, akosi rozčúlený. Na púti svojej, hľa, zas sa stretol s problémom hynutia, pomíjajúcnosti.

Ale to je len chvíľkové hnutie. Zvyklosť a či pocit povinnosti prevládal zmäknutie a nemiestne úvahy. K chorému sa obrátil zas svojím bohrým, bezstarostným spôsobom.

„Ako hovorím – ostať v posteli. Masť ti dám druhú, bude menej bolieť. A čo je hlavné: treba sa posilňovať: jesť, piť. A neslobodno sa zaraz ľakať...“

„Áno, áno – tak je,“ prisviedča chorý, ale tak, akoby prisviedčal na cele druhú vec – d’alekú, záhadnú, ktorú nik nerozumie, iba on, lebo ho zaoberá vo dne i v noci. Pozrel pritom

na lekára okom, ktoré preniká do srdca, sonduje tajné myšlienky a city. Doktor sa odvrátil, aby zastrel rozpaky.

„Chudák, chcel by ozdraviť – nemôže... Masťou smrť nezaženieš. Takej masti niet v tvojej apatieke...' A usmejúc sa smutne, doložil: „Ja som vám i tak povďačný, mám začo. Boh vám daj zdravia!“

Doktor uhádol, čo si pacient myslí, no neodpovedá. Potľapkal ho po pleci a doložil:

„Statočný náš Mate!“

V izbe mu je dusno, ťažko: vytratil sa z domu chytro a úzkostlivo ako zlodej, obzerajúc sa, či spoza dverí dakto naň nečíha s naliehavými otázkami.

Odlahlo mu, keď vykročil z dvora. Pred ním stojí mesto poliate prvými lúčmi slnka, ktoré vyskočilo spoza prímorskej Planiny, kdesi v kroví podletel čierny drozd a so škrekom hodil sa do najbližšej húštiny. V povetrí čuť vôňu prebúdžajúcej sa zeme zo spánku a v údoliach a nížinách ťahá sa riedka hmla s ťa priedračný závoj.

Vydýchol doktor s uľahčením a pod milým obrazom jesenného rána pozabudol na ten obraz tamdnu, obraz vädnutia a hynutia života ľudského.

No pred domom stojí Franić a ta ďalej Ivan, bratia nášho Mateho. Čakajú netrpezlivo a zase v rozpakoch, že idú pripraviť doktorovi nepríjemnú minútu. Zakabonilo sa mu čelo, skutočnosť mu skočila pred oči a neúprosná povinnosť vysvetľovania... Číta im otázku, ktorá ich vyrušila z pokoja, na rozpačitej tvári. Ani nečaká, kým mu ju nastolia. Urobil ešte pár dlhých krokov a zastal pred nimi a začal, pokyvujúc hlavou:

„Úbohý Mate teda chorý! V dutine brušnej, a to na pečeni rastie mu novotvar povahy, podľa všetkého, malignej. On spôsobuje bôľ a ťažkosti pri trávení a budúce zapríčiní ešte druhé príznaky a trápenia...“

Takto rád hovorí vtedy, keď nechce prestrašiť okolie nemocného. A títo úbohí ľudia, s čiapočkou v ruke prestupujú z nohy na nohu ani na trňoch. Hltajú každé slovo z jeho úst. Každé samo v sebe dá sa ešte len akosi po biede rozumieť: no keď ich zložíš do takej kytice, ako prvej pán doktor, znejú ti ako španielčina alebo nemčina, a ty nevieš, čo si máš z nich vybrať.

„A čo je to, prosím, pán doktor?“ osmelil sa pýtať mladší Franić. „To ako že mu je ťažko.“

„Veru, sotva môže byť ťažšie,“ vyriekol doktor naradovaný, že preskočil, čo najhoršie bolo. „Čo v ňom rastie, bude rásť čím diaľ väčšmi, i prekážať a mučiť. Bude i opuchať, možno...“

„To akože umrie!“ zvolal Ivan stiesneným hlasom, s úžasom v tvári.

Lekár rozhodil ruky bezmocne.

„Nedá sa vyliečiť – nijakovsky!“

„Lekár lieči, môj Ivane – boh uzdravuje...“

„Rozumiem, pane, rozumiem,“ podotkol Ivan a pokyvuje hlavou.

Oba bratia sa zamysleli, pozerajúc do zeme, spriateľujúc sa s myšlienkou, že najmladší brat, kosť z ich kostí, ide byť vytrhnutý z rodinného kruhu. Skadial' sa to rúti taká pohroma? Kto ju posielal tak znevrady? Človek ako buk, zdravý a jarý – dorúti sa víchor a vyvráti ho sťá vekovitý buk i s koreňom...

„Najhoršie je,“ doložil doktor teskno, „že sa môže dlho trápiť. Úbohý Mate – skutočne mi je ľúto. Neviem, či je to náhoda a či čo, ale je raz tak, že práve na dobrých ľuďoch dolieha kríž a súženie, kým sa nezmluje smrť. Lebo smrť v takomto páde je skutočne oslobodením...“

Na tieto reči človeka cudzieho, otvrdnutého cudzím súžením, bratia zaplakali a skl'účení vracujú sa do svojich príbytkov. Lekár im privolal ešte:

„Nehovorte nikomu ničoho. Mohlo by sa mu dostať do uší a trápiť ho ešte väčšmi.“

Bratia len pokývali hlavou a obťažkaní novu ťarchou, čo im navalil život, vracujú sa k svojim prácam.

Doktor sa navrátil domov s istou úľavou. Zhodil zo seba ťažké bremä a starosť a naložil ho druhým na pleciah. Mateho nemoc ho morila ako mora, vedomie jej beznádejnosti ho tiesnilo. Teraz sa zbavil zodpovednosti, a s istou škodoradosťou si myslí: „A teraz sa oháňajte vy, ako viete.“ Iba ostal ešte v mysli trčať osteň nemilých dojmov, ktorými nasiakol hneď zrána. Milost'pani to hneď zbadala pri káve, keď ho videla, že ani nedrobí do kávy, a pot'ážkala si:

„Vita dei cani! Nedala by syna na medicínu – radšej by ho utopila, či je to povolanie, ako druhé povolanie? Nie, to je magazín cudzieho nešťastia a súženia.“

V pomere svojom k Matemu nie je on už doktor, učenec, objektívny, na výške svojich známostí a povolania. Čo prospeje, že mu pozná chorobu, jej povahu, rozvin a budúci priebeh, keď je proti nej práve taký malomocný ako tí, ktorí jej nepoznajú spôsobu a obyčaji? I jeho nová masť nedoniesla žiadnu úľavu. Neskoro večerom musel sa znovu ustávať pod Grabovik.

„Ľúto mi vás bolo búriť,“ preriekol chorý, ledva vyrovnajúc tvár, skrivenú bôľmi, „ale darmo: nemohol som ďalej; keby smrť prišla, zaraz, v okamžení, ja by bol najšťastnejší človek na svete.“

„Ach, družo môj, čo to hovoríš!“ vykrikla Jera, hodiac sa mu na posteľ, „Čo mi to hovoríš! Ty by si nás chcel opustiť?“

„I na to príde rad, i na to – a nemysli, že je smrť najhoršia.“

„No – trpezlivosť, Mate!“ teší ho doktor. „Tej noci si odpočinieš, neboj sa. Zajtra ti bude omnoho ľahšie.“

„Aby vás boh uslyšal!“ zvolala Jera, zložiac ruky.

Po injekcii nastala skutočne úľava. O chvíľu zaspal nemocný snom, ako všetci ubezpečovali, zdravým. Susedia sa vytratili jeden za druhým, i domáci ľahli, s novými nádejami v srdci. Doktora vyprevadili s uveličením ako vyššiu moc, ktorá utišuje bôle. No Jera, vidiac spiaceho muža, nemôže sa zdržať, aby nepodotkla synovi:

„A ktovie čo bude. I doktor sa môže pomýliť, boh sám vie, čo nás koho čaká...“

Švagrovia boli jej totiž zdelili výrok doktora, ktorý ju podesil a teraz hľ'a, prebudila sa v nej pochybnosť.

Po tomto prvom, prudkom útoku v chorobe Mateho nasledovali dni tiché, bez útrap a súženia. Málokedy ho pochytil bôľ, že by bolo treba doktora ustávať. No vzdor tomu presvedčil sa už každý, že tu niet pomoci a uzdravenia. Vidno, že sú mu dni a hádam i hodiny sčítané... Nikto ho neodhovár'al, keď on sám zažiadal si vyspovedať sa. Ani Jera už nezaplakala. Očakáva v pokore a oddanosti, čo má prísť...

Po sviatkoch vianočných jedno tiché ráno zazvonil stredný zvon na veži, akosi divne, na jednu stranu, akoby zvonil na poplach. Kto má kedy, ide k chrámu, kde práve má sa počať omša: a tu stojí už šedivý don Roko pod malým baldachýnom, ktorý za ním nesie náš úslužný pán Dinko Lopatić. Miništranti, oblečení v bielych kamžiach, kráčajú popredku, vyzvňajúc horlivo chrámovými zvoncami. Ich ostrý hlas rozlieha sa výstražne a hrozivo akosi tichým mestečkom – a každý, kto stihne, v posledný okamih pripojuje sa k velebnému sprievodu, modliac sa tlmeným hlasom ruženec.

Izba chorého je vyriadená. Stolík prikrytý obrusom, na ňom horiace voskovice. Don Roko vstúpil so sviatosťou a prislúžil ju chorému, nie bez pohnutia, ako členovi cirkevného výboru a vzornému mešťanovi.

A už sa poberá celý sprievod hore chodníkom, mumlajúc modlitby, do chrámu, odkiaľ onedlho zaznel zvon, pozývajúci na omšu.

V ten istý deň, hneď po obede, keď slniečko prívetivo svietilo a na úslní i hrialo, príorská Planina, posypaná čerstvým snehom sa skvela ani na obrázku – v ten istý deň zobral sa šor Ilija Zorković, dobre vyobliekaný a okrem toho ešte s prehodeným ťažkým zimníkom na pleci, a kráča tým istým chodníkom v dolinu, kde sa ráno uberala procesia. Z obloka ho spozorovala Jera, zadivila sa, čo ten tu hľadá.

Či vie, či nevie – ale jeho dievka je všetkému vina. „Mohol i nechodiť, keby bolo v ňom hanby...“

Katicu vypravila na zadné dverce k strýcovi Franičovi a ona poupratujúc po izbe, čo myslela, že nenie na mieste, odišla za ňou. „Darmo je – či je tak lebo tak,“ nemohla by mu pozrieť do očí, ospravedlňuje sa sama pred sebou.

O chvíľu začul Mate ťažké kroky šora Iliju popred dom na chodníku a potom po dvore. Zatíchli na chvíľu pred pitvornými dverami, až konečne sa obrátili k izbe, kde leží Mate. Nasleduje klopanie, na ktoré odpovedá Mate hlasom akosi stenčným:

„Napred!“

A už sedí pri posteli, pekne proti nemu, šor Ilija, utierajúc znoj z tváre a tyla. Zotavil sa po chorobe dokonale. Vyzerá temer mladší než pred ňou. Nenechala mu žiadnu pamiatku, iba strach pred prechladnutím. Preto nosí toľké šaty na sebe a neurobí krok bez svojho povestného zimníka.

„Veru tak, hospodáru, prišiel rad i na mňa. Dožil som, chvalabohu, Božie narodenie; a nenazdal som sa. Či dožijem Nový rok, neviem. V rukách božích a nie našich.“

„Nevyzeráš tak zle. Môžeš sa i zotaviť ešte.“

„Oj, to je už niečo iného! Nie sme z tých, čo sa vystrábia. My sa kníšeme, hýbeme, kým nám dajú. Keď raz obľahneme – nieto zotavenia... A ani si už nežiadam. Viem i ja, čo znamená sýtosť dní. Pri vás to bolo niečo iného. Vás zvali povinnosti. U mňa sa i tá miera už naplnila. Všetko je odbavené – i povinnosti, i radosti, i žalosti.“

„Tak hovoria tí, čo nikdy neochoreli. Choroba ich ofúkne trochu a oni už hovoria o smrti.“

„A vy ozaj myslíte, že by ja mohol vybrádnúť?“ zvolal Mate zadivený. „Ja vám neverím! Pozrite len na mňa dobre a súd'te. Ja myslím, že ma smrť už poznačila: ako gazda ovcu, keď ju má vsadiť do svojho košiara...“

Šor Ilija slúchol. Ostýchavo akosi si ho prehliada. Jeho oko všade nachádza stopy neznámeho, ktorý už položil ruku neúprosne na túto obeť... Všade znaky hynutia, rozkladu, smrti. Zoznanie toho prešlo po ňom hrúzou, spod ktorej nemôže sa vymaniť ani srdnatý a smelý...

Chorý sleduje bystrým okom každý jeho pohyb. Neušlo mu hlboké pohnutie host'ovo. Ono mu potvrdilo, že nádeje tu nieto... A tlela ešte, v úkryte, pod popolom iskrička, ktorá by nerada vyhasnúť. S nádejou očakával, že host' neobjaví na ňom znaky smrti a neúprosneho konca. No zas bol dosť silný, že sa nepredesil, keď zoznal, že i tento človek, ktorý chcel

klamať i seba i jeho, sám sebe musel uznať, že je tu smrť nevyhnutná. Už privykol myslieť na smrť, čakať ju bez strachu a bázne.

„A keby i tak bolo, nám nepozostáva, len čakať v pokore a oddanosti, čo má prísť. Všetko sú dary božie – i smrť sama. Veď jej musíme podľahnúť všetci.“

„To je pravda,“ presviedča Mate. „Ani sa neprotivím, ale čakám a neraz ju i volám. Veď konečne čo je život? Mysleli by sme, že život trvá, kým nastane smrť: a ja myslím, že my počíname umierať ešte vtedy, keď chodíme po svete zdraví a čerství. Nádej za nádejou ťa opúšťa, žiadosti hynú a pomíňajú, na čom si si v mladosti zakladal, v starobe o to nestojíš. Tak poumiera pomaličky všetko, čo v tebe žilo, naostatok i priateľstvo. A keď vidíš pred sebou dlhú púť na druhý svet, srdce ti odpadne i od rodiny, lebo vidíš, že si na púti ostal sám, úbohý, nevládny – tak, ako keď si prišiel na svet. Nie div, že sa ti žiada odísť, keď ťa už nič neviaže.“

„To je všetko pravda. Preto i tie v nás vždy povedomie, že sme prichodzí na tomto svete,“ prisviedča šor Ilija.

Chorý pozerá povalu, ktorá od dakoľko dní predstavuje mu celý obzor. O chvíľu doložil hlasom cele obyčajným, až šor Ilija so zadivením naň pozrel:

„U vás sa teda hotuje svadba! Ja sa vám radujem – dajbože, aby bolo na šťastie!“

Vystrel vychudnutú ruku a podal ju šoru Ilijovi. „Ja neviem, či môžem prijať radovanie,“ odpovedá šor Ilija, položiac svoju ruku, teplú, plnú života, do ruky Mateho suchej a studenej. „My nevieme nič určitého. A ty vieš sám, ako sú tie veci nestále. I vy ste tú nestálosť zakúsili, čo mi bolo ľúto. Nuž neteší ma šťastie mojej dcéry, ako by ma bolo tešilo, keby nebolo vyrástlo z vášho sklamania.“

„Ó, to už nie!“ zvolal nápadne živo. „U mňa sklamania nebolo: čo sa stalo, ja som to predvídal. A ďakujem bohu, že sa stalo teraz, ďakujem vrúcne, že som dožil ešte, že sa rozpadlo, čo sa protivilo pravde a rozumu. Lebo stálosti nemôže mať, čo nenie prirodzené.“

Šor Ilija neočakával tieto slová. Zarazili ho a zmatli, ba zdalo sa mu, že sa skrýva za nimi výsmech a pohrdanie.

„Ty, Mate, nemáš teda veľkú mienku o mojom priateľovi Nikovi! Ináč by si banoval za ním...“

„To je niečo cele iného. Ja som mal o ňom veľkú mienku, i vážil som si ho. Veď som mu dal prístup do môjho domu, zveril som mu moje dieťa, lebo som vedel, že je mládenec čestný. Ale som nedôveroval jeho podujatiu: protivilo sa rozumu a pravde. Moja dievka nerástla do Dubčicovho domu! Bola by v ňom večite prílepok a hádam i na prekážku. Vaša – to je niečo iného! Ona je preň stvorená, preň odchovaná a obecaná. Ja by prvý ľutoval, keby nebola ona

do toho domu vstúpila. Zato som sa vám radoval úprimne, od srdca, ako som sa málokomu radoval.“

Šor Ilija bol oduševnený slovami Mateho a zvlášte pravdivosťou a úprimnosťou. Málo chybovalo, že sa nehodil na kolená pred posteľou a nevyobjímal toho, ktorý na nej leží a tak šľachetne s ním zmýšľa a spolu s jeho a dubčičovskou rodinou. No zadržal ho od takého výbuchu oduševnenia prirodzený stud, že by Mate mohol pomyslieť, že mu odobruje náhlady len preto, lebo sú jeho dievke na osoh. A potom bolo v jeho slovách a celom držaní i niečo hrdosti, keď vyzdvihoval rozdiel medzi svojím stavom a stavom statkárskeho. Nebol si teda istý, či by ho Mate i s týmto výbuchom neodsúdil a neodvrhol. Zadržal sa teda a uspokojil sa tým, že mu ruku ešte raz stisol vrele a zadržal vo svojej.

„Ďakujem ti, Mate, od srdca ďakujem!“ prehovoril hlasom dojatým. A potom doložil ostýchavo: „A tvoja dievka? Teraz sa ti priznám, že som bol vo veľkých rozpakoch, keď som mal ísť k tebe. So strachom som sa blížil, či sa ty nenazdávaš, že som ja z nepriateľstva, alebo falše túto vec nastrojil. No teraz ťa ubezpečujem, že to prišlo bez môjho pričinenia. Samo od seba akosi.“

Chorý mu prisviedčal s výrazom radosti v očiach, usmievajúc sa spokojne.

„Veď i ja vravím, že to tak muselo vypadnúť. A ďakujem bohu, že mi dal dožiť ten prevrat.“

„A ver mi, Mate – ja som ani nezbadal, čo sa hotuje. Chodil k nám ako indy, ba menej ešte. Ja, ako vieš, mám dosť iných starostí a o takéto veci nerád sa starám. Nech si v tom ženské rozhodujú samy. To sú moje zásady také. Keď som sa dozvedel, čo sa prihodilo, bol som znepokojený: a dosť dlho som váhal, či nebude treba proti tomu z mojej strany zakročiť...“

„Nerobte, preboha! Či nevidíte zjavné cesty božie?“ zvolal Mate s hlbokým presvedčením. „Áno, vo všetkom cesty božie. Vaša choroba, jej návrat domov, všetko, všetko... A moja dievka? I ona nájde šťastie, ak ho zaslúži a bude si ho vedieť vážiť. Oj, nebojím sa, i ona. Ale najprv treba vytrhnúť zo srdca márnosť a pýchu... A ak sa nevydá? I tak bude spokojnejšia, než tam, kam nepatrí. I jej sa trafí šťastie. Poznáte Bobičovho? Človek spôsobilý, šanovlivý a dobrý robotník. Prečo by nemohla byť s ním spokojná?“

Šor Ilija sa uspokojil úplne po týchto slovách, stratili sa obavy a rozpaky. Mate ešte doložil, akoby ho chcel ešte lepšie uspokojiť:

„My sme toto všetko očakávali, i želali si – šora Anzula a ja. Ona je ženská rozumná a šľachetná – viem teda, že vo veci nemohlo byť ani falše, ani nepriateľstva.“ A s úsmevom doložil: „Spýtajte sa jej, ona vám všetko potvrdí a prijme moje radovanie.“

Šor Ilija pohovoril si s ním ešte trochu a odobral sa od neho. Nie bez pohnutia vyslovil svoje „Do videnia!“ Mate tiež pokyvuje hlavou smutne a doložil:

„Odoberme sa my hneď nadobro. Ktovie, či bude stihu na to do videnia...“

Šora Anzula v ten istý večer išla do Zorkovičov spýtať sa, ako sa má Mate. Šor Ilija jej opísal jeho stav zúfalým.

„A doktor ešte nečaká jeho smrť!“ zvolala ona.

„Možno, lebo on bude vedieť lepšie. Ale mne, ktorý sa nerozumiem, mne predchodí viac mŕtvy než živý. Šťastie, že sa spriatelil so svojím stavom. Nieto pri ňom náreku ani reptania: vo všetkom pokora a oddanosť do vôle božej. Aká to šľachetná, vznešená duša! I vo veciach každodenných súdi tak statočne a šľachetne!“

Šora Anzula sklopila hlavu a potajomky utrela slzu, ktorá sa vyronila z oka.

„To je raz pravda,“ preriekla hlasom dojatým. „Dobrí nám umierajú. Tej povahy ľudia idú pomaly vyhynúť medzi našimi ťažakmi. Taký skvelý vzor a, môže sa povedať, bez nasledovníkov. Neraz sa pýtam, kam nás to dovedie, čo nás ešte čaká, keď takíto hynú a medzera za nimi ostáva prázdna? A bojím sa, bojím, že nás nečaká nič dobrého. V mladej vrstve nieto lásky ani oddanosti k hospodárom, ako bývalo pri starých. Vo všetkom sa ukazuje pokrok, i v módach, i obrábaní poľa – no v tejto hlavnej veci pokroku nieto a preto, verte mi, nieto ani blahobytu. Skôr ho je menej, než ho bývalo v staré, jednoduché časy. Nuž veru neviem, kam nás to povedie, kmeťov i hospodárov, všetkých vospolok, tento dnešný moderný prúd, k dobrému sotva...“

Na druhý deň vybrala sa i ona pod Grabovik. V povetrí už cítiť južinu. Nebo sa v noci zatiahlo, nad Planinou zavisli šedé mrákavy, spúšťajúce sa nadol sťa dáke plachty. I more premenilo farbu. Včera ešte usmievavé, modré s kresbou dlhočizných bielych pásov, dnes je ako z ocele a na hrebeňoch vlín belie sa pena.

Ženské spozorovali paniu, urobili v dome krátku trmu-vmu, a keď poupratovali, kde-čo mohli, dali sa zas na útek. Katica by sa za svet nebola chcela ukázať na oči tej, ktorá s ňou zachádzala vždy dobrotivo a vlúdne, s ktorou sa na terase dubčícovského domu ukázala svetu ako budúca nevesta. Čo ona myslí o nej teraz? Či vie ona, prečo ju jej syn tak nešetrne odsotil?

„Teda ty tuná!“ začala šora Anzula, sadnúc na to isté miesto, kde sedel včera šor Ilija. „Vyrozprávali mi všetko, i doktora som si dala zavolať. Nuž nepotešilo ma, čo som čula. Jediná vec ma uspokojila: že ty máš odvahu a trpezlivosť. Vidíš, že hovorím otvorene. S druhým by sa neopovážila tak hovoriť. Pri tebe vidím, že klamať by bolo zbytočné.“

„A načo klamať?“ odpovedá on s úsmevom. „Bolo by i bez osohu. Vidím i sám, rozumiem... A odvaha? Úfam sa, že jej bude až do konca toľko, koľko jej bude treba. Nemám sa čoho báť, lebo som sa odovzdal do vôle božej. Nech ona naloží so mnou, ako ráči. Ved’ naostatok jediný pravý výdobyток na tomto svete je, čo sa dá dosiahnuť – smrť tichá a blahoslavená.“

„Ty si bol vždy filozof, môj Mate,“ usmiala sa pani. „Naši ťažáci vôbec radi filozofujú, lenže ich filozofia im nenie na osoh. No ja mám s tebou jednu záležitosť. Keď sme takto sami, ja by zaraz...“

„Ja už viem, čo je to,“ usmial sa on a v očiach mu zažiarila čistá radosť. „Doniesli ste mi dobrú novinu, ktorú sme očakávali dávno...“

„Tak je!“

„Vidíte, preto i ľahšie mi padne umrieť. Spadla mi z hlavy ťažká starosť, veľké bremä. K tomu som sa sprostil výčitky, že sa má rozpadnúť pre moje dieťa rodina, ktorá má svietiť nášmu mestu s’ a nočná pochodeň strateným lodiam. Keby nie vy, ktovie, čo by sa bolo stalo, ktovie, či by neľahla moja hlava do hrobu pokrytá hanbou a posmechom...“

„Ty preháňaš, Mate. A vieš, že boli chvíle, keď sa mi zdalo, že sú súdení jeden druhému? A v tie chvíle bola som hotová i prijať ju do domu. No to boli iba okamihy. Pri prvom náraze stroskotala sa ich láska a oni sa rozišli sami od seba. Ja som v tom dopomohla iba natoľko, aby roztržka nastala čím skorej, keď už mala nastať. Veľkých prostriedkov nebolo treba: vidno, že zväzok nebol tuhý a trváci. Nuž viem, že tvoja dievka prežila sklamanie, trpké sklamanie. Bože daj, aby bolo ostatné. A teraz tú záležitosť!“ Pani sa popravila, aby mu mohla lepšie vidieť do tváre. „Bola som si umienila, že ju zaopatrím. Teraz je príhodný čas. Tu je vklad, ktorý som jej uložila v sporiteľni. Mnoho toho niet: toľko, koľko im bude treba pre začiatok...“

Položila mu knižku medzi prsty, no tie ju vypustili spomedzi seba, akoby v nich nebolo sily. Tvár jeho prijala výraz tvrdý.

„Moja dievka to nemôže prijať,“ riekol on pevným hlasom, v ktorom zvučí stará odhodlanosť a hrdosť. „Vyzeralo by, že za odmenu odstúpila od vášho syna, a to by ju nectilo.“

„To je pravda,“ uznáva pani. „Mrcha ľudia by to dost’ ľahko povedali.“

„A to by bola krivda, mojej dievke i mne.“

„Urobíme takto. Peniaze sú tvoje a ty ich darúvaš najmladšej dcére. Môžeš to spomenúť i v testamente. Tak by už nik nemohol nič povedať.“

„Hm,“ očami blúdi, rozmýšľajúc, po povale. „Ani to sa mi nepáči. Mne sú všetky dietky jednako milé: ťažko mi robiť rozdiel medzi nimi. Nechcel som im krivdiť za živa, bolo by hriešne krivdiť im po smrti. Potom vie každý, že ja nemám kapitály tajné, aby ich mohol pri smrti rozdávať. Každý by sa dovtípi, že peniaze pochodia od vás – že ste ma podplatili. Vy viete, že som bol z čistého presvedčenia proti tomu zväzku. Že sa roztrhal navždy, teším sa väčšmi, než by sa tešil bohvieakej náhrade. A potom v testamente luhať nedopúšťa svedomie... Vidíte, vec je nemožná. Ja by ju ani nespomínal viac, ak by ste pristali.“

Pani vzala knižku a jej tvárou rozlial sa výraz hlbokého smútku, hádam i zahanbenia. On ju nespúšťa z očí a chápe, čo sa asi v nej deje. Je mu ľúto, že ju zarmútil.

„Odpusťte, gospodarica, že vám nemôžem vyhovieť.“

„Takto sme sa nezjednali, môj Mate. Sľúbili sme si, že ostaneme priateľmi až do smrti. Vidím, že sme priateľmi neostali...“

„Nie je to tak,“ krúti chorý hlavou. „Tak je to – lebo ty odvrhuješ môj dar. Medzi priateľmi sa tak nehovorí, ako si ty hovoril. Ani nieto medzi nimi takých malicherných ohľadov. Svet! Aký je to dôvod z úst človeka na smrteľnej posteli? Nie, takého človeka už neviažu ohľady na ľudské predsudky a mrcha jazyky! Povedzme doprosta, čo tebe bráni. Hrdosť je to, sedliacka pýcha... Nech vidí každý, že Pretúr nepotrebuje ničoho a menovite od pánov z dubčícovského domu. Ani peňazí, ani priateľstva. Nuž dobre, ja som dlžnicou, ktorá svoj dlh nemôže už nikdy vyrovnať. S mojím vedomím snal sa môj syn s tvojou dievkou, mojou pomocou sa s ňou rozišiel. Mojím pričinením je nešťastná a nezaopatrená. Čo si pomyslí svet o mne? Či sa neodvráti odo mňa s opovržením, že som ani neprobovala aspoň čiastočne napraviť, čo som zavinila? Ja som chcela vykonať, čo bolo slušné a spravodlivé, čo svet hovorí, o to sa netrápim: aspoň v tom som prevýšila teba.“

Trpké slová panej pôsobili na Mateho: snád' ešte väčšmi jej žiaľ, ktorý sa zračil v jej slovách. Stalo sa, čo by sa nikdy nebol nazdal, že sa môže stať: popustil.

„A keď vy takto, gospodarica, ja prijímam,“ zvolal živo a cíti v sebe uspokojenie. O ponížení ani chýru; zdá sa mu naopak, že vykonal, čo je slušné a spravodlivé. „Prijímam váš dar, i vložím ho do testamentu. Ale prosím ešte jednu milosť: aby sa mohol odobrať od vašich, ale od všetkých...“

„Ó, Mate, čiže si ma potešil!“ zvolala ona, tisnúc mu vrelo ruku. „Nech ti boh vynahradí tvoju dobrotu! Práve som ťa chcela prosiť, aby smel prísť môj syn. Vidím, aký je nešťastný; nevie, ako napraviť vinu... Hoc ľúbi tú druhú od srdca, predsa nemá pokoj. Svedomie ho trápi a pečie. Oh, keby tvoja dcéra mohla nájsť šťastie, to by bola najväčšia radosť a úľava. Keby sa aspoň pomerila – odpustila...“

„Azda vyrovnáme i to. Smrť vyrovnáva všeličo... Aspoň oprobujeme. Ale treba trpezlivosti a času, i prípravy a prehovárania... Keď bude všetko pripravené, ja vám dám znáť, vy prídete všetci a ak boh pomôže, rozídeme sa všetci priateľsky...“

Rozišli sa v najkrajšom súhlase. Mateho našla žena a dcéra spokojného a tichého. Katicu hneď zadržal pri sebe.

„A čo je to s tebou, dievča?“ pýta sa jej, keď ostali sami, hľadiac na ňu láskavo. „Ty si chorá a či sa zjedáš?“

Striasla sa v celej bytnosti, lebo dotkol sa razom rany jej srdca, ktorá ju pečie a páli a ktorú ona hľadí zatajiť. Ako ju zakryť jemu, ktorý je na smrteľnej posteli, hľadí na ňu očami, ktoré prenikajú hlboko do srdca. Všetka trpkosť života, blen a horič hrnie sa na jazyk prívalom: sama nevie, kde počať. Chcela by ten príval vyliť na dakoho. No on nenie na vine, veď ju múdro vystríhal. Ba predvídal tieto muky a teraz možno pasie sa na nich škodoradosťou, lebo sa vyplnili... Nie, to už nie! Jeho oko so sústrasťou hľadí na ňu. Neraduje sa, ľutuje ju.

„Veď vy viete, čo je,“ odpovedá ona, pridŕžajúc ten príval, ako len môže, aby ho neurazila. „Prihodilo sa mi, čo sa neprihodilo ani jednej. Vidíte sami!“ Slzy jej navliali sa do očí, roniac sa rovno od urazeného srdca. „Dovoľte mi teda plakať.“

„A kto ti bráni plakať?“ pýta sa jej. „A či som kedy nemal srdca k tebe?“

Ona mlčí urputne a v duši sa jej dvíha vzdor. Vzdor proti nemu i celému svetu, ktorý nepochopuje jej bôľ. Prameň slz sa vysušil a ona stojí pred ním s iskriacim okom.

„Tak by si mohla hovoriť, keby ja bol čomu na vine. Ja som ťa vystríhal – ale som ti dovolil, čo by druhý otec nebol dovolil, hoc som vedel napred, aký to bude mať koniec. A ty na mňa, akoby ja bol na vine! Nevieš ty, že to bolo riadenie božie? Nevidíš ešte, že je to vykúpenie zo súženia, ktoré by bolo trvalo do hrobu? Aká zatvrdilosť nechciet' uznať, že bys bola tam večite na prekážke! Nevidíš medzi nimi a nami tú priehradu? Ty hovoríš, že sme pred bohom všetci jednakí! To i ja hovorím – jednakí sme, ale na svete tomto nie sme jednakí! Ani nikdy nebudeme, nikdy! Tráva nikdy neprerastie bor, mach nikdy neprerastie trávku! Boh tak dáva, nech budú vysokí a mocní, ktorí rozkazujú, a zas nízki, ktorí žiadajú a poslúchajú. Keby nemal kto rozkazovať, vodiť a riadiť, boli by sme ako blázni, ako muchy bez hlavy...“

Ona stojí so sklopeným zrakom pred ním ako skamenela. Cez stisnuté pery neprepúšťa ani hláska, ani dychu. Prsia sa jej búrne nadúvajú zhrozením, že musí počúvať také kruté reči. Oj, rozumie ona tieto vývody, ktoré vymyslel svet, hrádze, ktoré nastavil svet. A čo ju do riadenia sveta? Či ona prekážala komu, aby ho riadil a viedol? Ona priložila svoje srdce, k

nemu, nehodnému. Do jej srdca boh nevložil priehradu, nenarobil v ňom priečiny, nezakázal: toho môžeš, tamtoho nesmieš ľúbiť... A predsa celý svet postavil sa proti nej. Nikto nepripomohol, nikto, nikto! Každý podrážal nohy, kým sa nezrútila... A teraz žiadajú, aby im d'akovala, aby cítila povďačnosť, aby bola veselá a spokojná.

„Ty si ešte mladá, pyšná: moja náuka sa ti nepáči, lebo vyžaduje pokoru,“ poznamenal on, vidiac ten vzdor, ktorým dýše celá jej bytnosť. „Ty ich nepochopuješ a nevieš oceniť. Ale príde čas, keď prehliadneš a uznáš, že ti je na osoh dnešné utrpenie. To ti zvestuje tvoj otec na smrteľnej posteli.“

„A prečo by ma neoblúbil, keď som ja nízka?“ odpovedá ona. „Ani vtedy som nebola vysoká, mocná, keď sľuboval, prisahal. A či som ho ja hľadala? Nevyšlo to odo mňa, nebola to moja náuka...“

Z očí jej srší oheň hnevu a opovrzenia. Z jej hlasu zneje trpkosť, ale i nenávisť, čo cíti k nemu. Považuje ho za podliaka, zbabelca, luhára, ktorý ju zaviedol, na posmech uviedol.

„Bol zaslepený ako ty teraz ešte. Oči sa mu otvorili, vrátil sa z kratšej cesty. A či sa vari nemal práva vrátiť? Veď tak urobili i mnohí druhí – i zo sedliackych synov, bez príčiny a či odôvodnene. Prečo by to nesmel urobiť práve Dubčič? Hádam preto, že je bohatší od druhých! Alebo sa mal pretvarovať kvôli svetu! A čo by si ty bola vykonala, keby sa ti bol zošklivil? Ja už raz nechápem, na čom sa toľme urážaš!“

Katicu zarazili jeho dôvody. Hĺbka presvedčenia, ktorá zvučí v jeho hlase, prinútila ju vypočúvať jeho dôvody, bárs sú ukrutné, bezohľadné, bárs ju ráňajú a urážajú.

„A prečo mi to on nepovedal – rovno do očí!“ zvolala náruživo, cítiac, že tratí pôdu a oprávnenosť. „Nemal smelosť! Svedomie mu nedalo!“

„Nie je tak – vidíš, i teraz mu krivdíš. Nechcel ťa uraziť. On čaká, že ho ty zanecháš a obrátiš sa k druhému.“

Ona sa strhla a vrkla medzi zuby:

„Koľká milosť od veľkého pána! Kto by sa bol nazdal! Ja už len ponechám jemu, nech sa on obráti k druhej. Nech bude šťastný!“

Slzy jedu a urazenej hrdosti vyhrkli jej z očí. A Mate na taký výbuch obrátil reč z druhej strany.

„Vidíš, dievča – dni sú mi spočítané, možno i hodiny. Rád by ťa uviesť do sveta ako druhé deti, zaopatrit' a umrieť v pokoji. Od teba závisí, aby vkročil pokoj zas do nášho domu. Drží sa ťa verne, vytrvalo roky a roky, čaká trpezlivo, trápi sa a sužuje. Opustil dom a šiel do sveta za chlebom, aby ti pripravil miesto. Prečo ty nechceš jeho, keď si ho mohla chcieť pred rokom?“

„A keď nemôžem, nemôžem! Prečo ma silíte? Oh, čo by dala za to, keby mohla!“

„Pýcha to bude skôr – pýcha, dievka moja!“ zvolal on smutným hlasom. „Neuznávaš, žeš' mu urobila krivdu – ale svoju krivdu jednoducho spomínaš. Srdce ti je zatvrdnuté, otrávené. Oj, nie je to láska, čo ho naplňuje: pýcha je to, nadutosť. Ešte ti raz privolávam: kto sa povyšuje, bude ponížený! A teraz choď, rozvažuj a vstúp do seba.“

Nie, nepresvedčil ju. So vzdorom odišla od jeho postele. Vidno, ani on nepochopuje, v čom je jej šťastie; nechce pochopiť, úmyselne. Že pristal, popustil! Nie – popustil naoko a naporúdzi mal druhých, keď ju odvrhne on...

No i rozhorčenie sa utišilo; hnev ochladol, popustil. Už sa nemožno hnevať naň, vyčítovať mu, ktorý je navštívený krížom a súžením. Pred oči stúpila istota, že jeho dni sú spočítané, že sa mu prichodí uberať: ona ostane sirota, bez záštity.

Vari ešte najťažšie jej bolo žehranie materino. Ju pečuje ešte horšie než dievku nešťastie a jediná pomoc vidí v tom, aby sa Katica na inú stranu zabezpečila. Keby sa zasnúbila s druhým, čím skorej, a čo hneď s Paškom, zdá sa jej, že potupa by bola hneď odstránená. Ľudia by zatíchli a nepretriasali ustavične jej dievku.

„Ako budeš sama, čerče moja!“ dohovára jej podchvíľou. „Každý ťa skubne, sirotu, a sotí do kúta.“

Dievka mlčí zanovite a len tu i tu trhne netrpezlivo plecom, keď sa jej zunuje počúvať výčitky.

„Kto ťa obráni, keď z neho duša vypadne? A jeho je už namále, duša moja milá! Keď pomyslím, o čom žije, mráz ma prechodí. A ja že sa uchýlim k tebe od tejto vretenice. Kto s ňou obstojí, keď ona vezme kľúče do ruky?“

Katica naostatok skočila a utiekla do svojej komôrky. Tu sa hodila na posteľ a kde ju nik nevidí, vyplakala sa do dobrej vôle...

Mate dal si jeden deň zavolať pisára a dvoch svedkov. V ich prítomnosti urobil svoj testament. Keď z domu vyšli, mlčanliví a vážni – dom ostal za nimi tichý a zamyslený akýsi. Ivana beztoho doma nebolo. Keď ich videl vchádzať, odbehol do poľa. Celou cestou plakal ako dieťa. Zaľahol naň ťažký cit osamelosti. Myšlienky a plány o samostatnosti, o vlastných nohách zdajú sa mu dnes hriechmi. Zdá sa mu, že sa prehrešil proti otcovi, že ich pred ním prejavil.

Až teraz pochopuje, že čo sa v dome robilo, nerobilo sa samo od seba. Čo sa honobilo, nehonobilo sa samo. Nie je dosť vyjsť na vinicu a hľušiť motykou. Iní tiež chodia na vinicu a hľušia, možno mocnejšie od otca – a kde je výsledok ich práce? Niet ho – domy sa rozdelili, spustli – zahynuli... A on vybudoval svoj dom, postavil ho na mocné základy. On ho naučil,

ako robiť v poli, potom ako sa držať vo svete. V škole mu dal náuku, bárs on sám nikdy nechodil do školy. Vodieval ho do chrámu za ruku, naučal ho k dobrému. Vystríhal ho zlej spoločnosti, bdel nad každým jeho krokom. Koľko ráz by bol pokľzol, keby nie jeho múdra rada? I teraz by sa ponevierať dakde po Amerike a dedičstvo by hynulo opustené. A ako s ním zaobchodil! Vždy šetrne a láskavo. I keď karhal – karhal v duchu tichosti a lásky. Ako bdel nad jeho zdravím – v robote ho miernil, sám sa postavil na postati, kde bola robota ťažšia...

Všetko to poschádzalo Ivanovi na um, idúcemu v trapiech do poľa.

„Už nemám otca – už nemám otca!“ zakvílil úpenlivo, hodiac sa na holé kamenie v puste vinici...

XVII / Dom v stráni

Minulo dakoľko dní, dlhých, nekonečných, bárs je zima a dni sú krátke. Mande chodila každý deň pod Grabovik prezvedať sa, ako sa má chorý. Zakaždým mu doniesla čo-to: tu dáku lahôdku z kuchyne, tu fľašku proška na posilnenie. No chorý máločo užil zo všetkého toho; najsladšia lahôdku pretvorila sa mu v ústach v blen a horič.

Jeden večer dostavil sa k šore Anzule Paško Bobica. Zadivila sa, keď ho videla vyobliekaného, a zadivila sa ešte väčšmi, keď jej oznámil, že ju zajtra čakajú pod Grabovikom.

„To je dobrý znak!“ zvolala ona. „To znamená, že sa medzi vami vyrovnalo všetko!“

„Eh, nemôžem sa pochváliť,“ tuží sa Paško. „Ani sám neviem, aký to vezme koniec.“ A krúti zamyslene hlavou, bárs nebadáť na ňom zronenosti ani hnevu. „Úfajme sa, že sa poddá časom...“

„Hľa – ako hovoríš teraz! Kto by povedal, že to ten starý Paško!“

„Treba mať trpezlivosť,“ odpovedá on skromne a akosi zahanbený. Ako každý náruživec, hanbí sa teraz, keď sa utíši, čo vyvádza v prudkosti a prenáhlenosti. Najťažšie mu je, že nevie, ako by odprosil paniu a jej syna za urážky a mnohé hrozby, ktoré sa im nebodaj dostali tiež do uší...

Pani hádam badá, čo sa s ním deje, a ľutuje ho pre rozpaky.

„A ako Mate?“ obrátila hovor na druhý predmet s tým taktom, ako to vedia duchaplné ženy.

„Vždy jednako!“ zvolal Paško chvatom, zachytiac sa za slamku, čo mu ona podáva... „Horšie zo dňa na deň. Opuchá – a vy viete, čo to znamená! Všetci ho už oželeli, i on sa oželel sám. Veď i aký je to už život? Pomoci nieto, a plačom ho nevyplačeš.“

Paško sa odobral s hlbokými poklonami, ako si ich osvojil v meste, od panej a odišiel k Zandomemu.

„Á – pivničiar!“ zvolal Zandome živo, zvrtnúc sa šikovne na stoličke. Usmieva sa prívetivo, no nepodáva ruku host'ovi. „Môžem povedať – služba ťa nezmárni. Prázdniny za prázdninami. Skoro by ja mal vôľu do služby k Okladinovi! A ani sa nezariekam. Toto hrdlovanie po magazíne sa mi už protiví; a ešte väčšmi toto vpisovanie dlhov do kníh! Beztoho ich nezinkasujem nikdy, ani ja, ani môj syn. Môžeš ma mu slobodne ponúknuť, a ak chceš, odporučiť. A ako sa má on?“

„Dobre – pozdravuje.“

„Pozdrav i ty. A víno? Neprekyslo vám?“

„Ba ešte!“ zvolal Paško s indignáciou.

„No – no!“ tíši ho Zandome, pokyvujúc hlavou. „Vieme my, čo sa robí po pivniciach, kde je kohútik vodovodu hneď pri sudoch... A potom nebol by div! Má tam ľuď, ktorým všetko prekysá... A čo tá tvoja – nuž tá cifraňa, Katica?“

„Nuž len tak – ako obyčajne.“

„A čo povedal na moje vzorky? Richtujem vám víno ako kvet! Pravý prošek! A čo cena? Po čom tam kupujete?“

„To ja neviem,“ vyhovára sa Paško.

„Ty si furták!“ pohrozil mu Zandome. „Držíte spolu, vy vínokupci, sť'a zbojníci – jeden druhého nevyzradí.“

„O muštrách že vám bude písať,“ pokračuje Paško s úsmevom. „Žaluje sa, že majú málo stupňov.“

„To verím! Viem ja, čo by ste chceli, vy vodári!“ vykrikol s rozhorčením, uprúc prst rovno na Paška. „Nedbali by z hrozna žmýkať čistý alkohol a potom ho už krstiť. Vôňa, aróma, chuť, pitnosť – to sú im vedľajšie veci. No počkaj, kume, počkaj, naučíme vás i my, troškári, čo sa dá robiť z nášho vína bez stupňov!“ Pomlčal chvíľu, obrátiac oči kamsi d'aleko, kde stopuje čosi, čo ho zaujíma – snáď dáku novú myšlienku, nový nápad alebo projekt. No hneď sa zas vytrhol z dumania a obrátil sa k Paškovi. „A smoklí sa ešte, čo? Tá tvoja totiž! Hovorme o nej – beztoho ty vždy o nej a o nej...“

„Tak, ako obyčajne!“

„Nijaká premena? Hm – a prečo?“

„Eh – viete, otec na smrteľnej posteli: nieto času myslieť na pletky.“

„To je pravda. Škoda toho človeka – preškoda! A ja práve, že mu ponúknem kus hory na Buniach. Jeho vinice sú sť a záhrada... A syn neviem, čo je zač. No všetko sa mi vidí, taký Mate nerodí sa každý deň. A ty že nemôžeš, lebo je on na úmore: a mne sa vidí, že je to najlepšia príležitosť. Ona plače, ty potešuj. Utieraj slzy zarmúteným – to nakladá i evanjelium. Ženské veľa dávajú na to...“

„Lahko vám hovoriť! Vy ste vždy tu, a ja, vidíte, na skoku. Zajtra večer musím byť v službe.“

„Práve zato: budeš vzácnejší.“ A ledva sa Paško spamätal, už zas skočil na druhý predmet. „Mate teda – vravia mi – urobil testament! A hoci testament je tajnosť, vie sa celkom iste, že sa zhrnula pekná hrbka. A ja si mívam, že okrem tej škvarky máločo má v hotovosti. Má i v sporiteľni groša. Kto by bol povedal, ha?“ Usmial sa pod fúz a šibol bokom na Paška. „I Paškovi sa omastia gamby z toho sadla, ak mu kto nepredchytí tú jeho prelietavú...“

Paško sa zadivil, na čo naráža Zandome. On ani nepomyslel, že by ona mohla mať výplatok, aspoň nie veľký. Takto nezbývalo len veriť; vie, že tento človek vie všetko. No zas ho nadišla i obava: ktovie, či si ju kedy nakloní, keď je ona bohatá. Nájde sa kto druhý, čo sa upriami na groše. Veru nedivil by sa, keby mu ju kto predchytí...

„Človeče, hore sa! Čo sa bojíš?“ udel ho Zandome po pleci. „Železo sa kuje, kým je horúce – zachovaj si!“

Vzdor tomu odišiel Paško zamyslený od neho. Tie groše omínajú ho nesmierne. Oh, keby mal majetok – prvý majetok na ostrove! Keby on bol Dubčič! Ako by seabavedome predstúpil pred hrdú Preturušu! Takto sa treba stisnúť a s trasením očakávať jej rozhodnutie...

No do rána predsa sa len zotavil. „Čo som, to som,“ počalo naňho účinkovať. „Nie som ani ja najostatnejší. Ak som Bobica – ale som rodu statočného, mešťan írečitý, z najstaršieho rodu v meste, a mám službu. Neumriem od hladu, nebudem utisnutý na nikoho...“

A seabavedome si vykračuje pod Grabovik, a to hneď ráno, temer na svitaní. Zdá sa mu, že dnes nadíde rozhodnutie — áno, dnes sa zvrtnie jeho osud: na tú stranu alebo na druhú. Nuž — v mene božom — rozhodnúť sa raz musí. Zandome má pravdu — kovať železo, kým je horúce...

Odhodlaný je na všetko a v duši ho hreje nádej. Bárs sa pnie nad ním nebo rozplakané, ovešané šedými chmármi, z ktorých mrholí; bárs je zem pod ním lepkavá, smutná, jemu sa vidí, že kvitnú naokolo ruže a že hreje tam zhora slnce turíčne. Ani mu nezišlo na um, že ide do domu, kde je gazda na smrteľnej posteli.

Chorého našiel tichého, ako býva vždy, keď ho čo nesúžuje. Tvár sa mu vyjasnila, keď mu Paško pristúpil k posteli.

„Vitaj, čakal som ťa,“ prihovára sa mu vládne, no s istou teplotou v hlase a vo vpadnutom oku. „Či si videl naše ženské?“

„Nie ešte. Chcel som najprv k vám,“ zajaká sa Paško. Predsa len nie tak snadno hovoriť s ním, ako si predkladal, čosi akoby ho stískalo, akoby ho ochromovalo, keď je s ním sám — zoči-voči...

„Chod', Paško – probuj – ja ti žičím a či skôr si žiadam... Azda sa tebe podarí... Ja som nemohol nič – probuj, vynasnaž sa... A ešte jedno, keď sme takto sami. Maj trpezlivosť s ňou teraz i napotom, ak bude tvoja. Trpezlivosť, synko, vyhl'adáva sa so všetkými, bez rozdielu: ale s ňou nadovšetko. Ináč, ja myslím, bude dobrá, aspoň sa úfam..."

Paško stojí nad ním – no nie ani odhodlane, ani sebavedome. Je hlboko dojatý, srdce mu naviera vďakou a oddanosťou. Ako ho naučia, napomína – ticho a dobrotivo sťa otec...

„Oh, čo by ja dal za to, keby vás ja mohol zvať čáče – oh, čo by dal!“ zvolal s oduševnením. Zdá sa mu, že na večné veky nemal by čo prosieť z neba, keby sa mu táto jedna túžba splnila...

„I to by sa mohlo stať; i stane sa, ak boh dá. No nepotrvá dlho..."

Navreli mu slzy do očí pri tejto narážke na smrť. Ťažko ho oželiť jeho, ktorý sa chová k nemu sťa otec, jeho, ktorý je rodič tej, za ktorou mu bije srdce od rokov. Odvrátil sa, aby utajil pohnutie a nerozžalostil ho.

Keď vyšiel z izby chorého, vyutieral sa a hľadá prísť do svojej koľaje. I treba sa pozberať, veď ustavične mu privoláva vnútorný hlas: „Teraz alebo nikdy!“ Neodváža sa ani rozoberať dopodrobna následky, ak sa mu nevydarí. Vedomý si je iba toho, že nastáva rozhodnutie: všetko vyhrať alebo všetko stratiť, odrazu, naveky...

Prežehnal sa, vstupujúc do komôrky. Bola samotná ako temer vždy. Pozrela k dverám, strhnúc sa v myšlienkach. Zazrúc jeho, zapálila sa a odvrátila.

„Čo robíš, Katica?“ pýta sa jej hlasom trasúcim. V hrdle akoby ho niečo stískalo, nedalo mu vydýchnuť. Chcel sa jej predstaviť nepredpojate, aby ani netušila, načo prišiel – a hľa, teraz sa zhrýza, že ona musí vidieť.

A klamal sa. Mala ona druhých starostí, než si všímať Paška a jeho rozčúlenia. Odpovedá mu cele bez pretvácky, ľahostajne.

„A čo by mala robiť? Vidiš, čo je v dome..."

Jej chladný tón, ľahostajnosť, nevšímavosť zarazili ho ešte väčšmi.

„Mater doma?“ pýta sa znovu.

„Bude tam kdesi!“ pohodila hlavou k dverám.

„Preto si prišiel, t'ut'mák jeden!“ nadáva sám sebe, jedujúc sa. „Preto t'a poslal starý? Čo mu donesieš za odpoveď?“

Bolo mu nesmierne trápne. Nemôže obviňovať nikoho, iba odsúdiť seba... Ach, keby aspoň na hodinu mohol si požičať zručnosť Zandomeho! Čiže by to bol hneď druhý obrázok, nie takýto smiešny, pre ktorý sa bude hanbiť sám pred sebou do smrti...

Šťastie, že ona zas zapadla do svojich dúm, akoby tu ani nikoho nebolo. Keby ho videla, pozorovala, čiže by mala nad čím popásť oči – mala sa komu vysmievať!

„A ty sa hneváš na mňa?“ pýta sa jej ticho, približiac sa k nej, hoci krokom váhavým. A už vidí cele jasne, chápe, že urobil chybu, veľkú chybu...

Ona mu prekvapená pozrela do tváři. V jej oku švihla iskra hnevu a zasiahla ho rovno do srdca. Ústa sa utiahli, akoby chcela s opovržením povedať: „A čo tento zas chce?“

Bol by utiekol pred ňou, utiahol sa – no nesmie. Čo by povedal starý? Pomyslel i na Zandomeho a zas mu pribudlo odvahy.

„I teraz sa hneváš. Len čo som vstúpil, pochytil t'a hnev...“

Chcel prosieť, chcel si podmaniť srdce, ktoré mu kedysi patrilo, a hľa, miesto sladkých rečí, miesto lichotenia on jej pripomína jej poníženie, hanbu a útrapy.

Spadla z nej zamyslenosť, zahнала dumy d'aleko od seba; tvár prijala výraz hrozivý a z očí jej sršia blesky.

„Prečo sa hnevám? Rozmýšľaj, ak nevieš – domyslíš sa. Alebo nie – pomôžem ti ja vynájsť príčinu. Zabudol si na tú noc, keď lietalo kamenie? Zabudol si, keď si to preletel popri nás na koni a pozeral, ako to iba ty vieš? Zabudol si, ako si výsmešne, vyzývavo hľadel, keď som sa stretla s tebou? Zabudol si...“ Hodila rozčúlene rukou a zamĺkla. Trasie sa na celom tele, tvár horí, oko hádže blesky a pery sa trasú. „Judáš! ste boli všetci, katovia, kým ste ma neukatovali! Nuž tu máte, čo ste chceli. Radujte sa, plesajte!“ Hlas jej zlyhal, v oku sa sperlila slza a spustila dolu lícom. Rozbúrilo sa v nej zas celé to more žiaľu, muky, sĺz a trápenia. „Nemala som priateľa, nikoho, nikoho! Nikto nežičil – všade závisť, výsmech, bes a podlosť!“

„A ty nevieš, prečo som robil, čo som robil?“ pýta sa on ticho, skoro pokorne.

Ona pohla prudko plecom a odvrátila sa. Akoby chcela povedať: „Čo mi na tom záleží?“ Konečne doložila, ale hlasom už pokojným:

„Ja len to viem, že si ma prenasledoval...“

„Čo mi to vyhadzuješ na oči. Ja som prišiel o rozum. Nevedel som, čo robiť od zúfania. Divím sa, ako som sa nezmárnil. A čo ja viem, čo som nenarobil ešte? Ale pováž,“ doložil so zvláštnym dôrazom, „že to bolo všetko z lásky.“

„Ďakujem za takú lásku!“ zvolala s opovržením. „Ja takú lásku zavrhum – držte ju pre seba, darujte, komu chcete, takú lásku!“ Žiaľ, horkosť naplnili jej srdce; sklamanie, trpkosť robia ju bezohľadnou, nespravodlivou.

„Moja láska bola úprimná!“ zvolal Paško, i on v ohni, urazený jej rečami.

„Láska u vás!“ A rozosmiala sa s opovržením. „Dym, čo vietor zaveje. Plameň, čo blčí, páli a – vyhorí. To je tá láska!“

„To sa nevzťahuje na mňa!“ zvolal on prudko. „Ak máš koho haniť – mňa nehaň!“ Z očí srší i jemu hnev, tvár sa mu podliala krvou. Stali mu pred oči muky a útrapy, čo mu spôsobili. Hanbí sa až teraz, ako ho bola zavrhla. Zabudol razom na Zandomeho i jeho šikovnosť. Začal sa držať, ako by sa držal Paško Bobica. „Ja som ťa ľúbil, verne, úprimne. Bol by život dal za teba. I vtedy, keď si už nestála o mňa. Ty si našu lásku zavrhla, poškrvnila, ty si ju zradila. A povedz, za čo? Povedz, ak sa nehaníš, zoznaj – za čo?“

Chcela mu odpovedať; oko jej horí, ústa sa pohybujú, ale nevydávajú hláska... Stoja zoči-voči s ťa dve zúrivé šelmy, hotové skočiť jedna na druhú.

„Ty mne hovoríš!“ zúri Paško so žilami navretými na hrdle a sluchách. „Moja láska je pevná – nič ju nemohlo podvrátiť; ani mamona, ani sláva. Tys' ju zavrhla pre bohatstvo, a teraz ju zavrhuješ z pýchy; lebo nechceš uznať, žeš' blúdila. Vtedy si ma nechcela, lebo som ti bol prinízky – teraz ma nechceš, lebo som statočnejší. Jednu krivdu naprávaš druhou – všetko pre pýchu a nadutosť: a ešte žiadaš, aby ja uznal krivdu za pravdu. Všetko urobím – ale to jedno nie, nikdy, a čo bys' bola kráľovná!“

Ona pozerá naň s akýmsi strachom. Videla ho už zúrivého, viac ráz ho videla, ale takto ju nešľahal nikdy. Ani sa nenazdala, aby on vysvietil kedy jej tajné myšlienky, aby ich rozostrel pred jej očami v celej ich nahote... Všetko, čo jej vyhodil na oči, musí uznať, že je pravda, skutočnosť. Čaká s pootvorenými ústami, čo vynesie ten hrozný človek ešte na svetlo.

Paško cíti, že pokazil všetko, rozrúcal a zdepčil s ťa rozzúrený kôň, keď sa vymkne z ruky svojho gazdu. Nieto už tu vyjednávania, okrašľovania – tu treba odísť, a to dôstojne, bez modlikania, ako sa svedčí na pravého človeka, nepozrieť už viac nikdy v tú stranu, kde je ona.

„Povedal som, čo som mal na srdci – nech sa teraz robí, čo chce!“ zvolal chrapľavým hlasom. „Rob, čo chceš, ale otrok ja nebudem nikdy nikomu. Ani Katici Pretúrovie! To si zachovaj – zbohom!“ Hodiac na ňu pohľad zúfalý, ktorým sa jej zriekol navždy – vyrútil sa z izby.

„Hotové – koniec!“ hučí mu v hlave, v ktorej ešte vždy myšlienky, sťa bláznivé, naháňajú jedna druhú. „Pekný Zandome! Pekná trpezlivosť! Eh, čo – na dušu, lepšie takto, ako tak nijako! Nech vie každý, čo je, a kartu vysvietiť!“ A hrnie dvorom do dveríec a na chodník, neobzerajúc sa o nikoho, nevidiac ničoho, a hore brehom do mesta. Až teraz počína v ňom krv vrieť a rozlievať sa hnev po žilách.

Vzdor besnote zbadal, že kráča dolu brehom proti nemu tlupa akýchsi ľudí. „A čo ma do nich, kto sú...“ Myslí si a trieli popri nich dohora. Čuje hlasy, ako ho volajú, ozýva sa i jeho meno – no on letí neodolateľne napred.

„Bude mu náhle,“ zvolal hlboký ženský hlas, „beží možno po doktora alebo dona Roka.“

Vtom ho chytila čiasa ruka za ruku a nevypustila ju už. Zadívil sa, kto je ten mocný chlap a prebral sa zo svojej zúrivosti. Za ruku ho drží Niko Dubčić.

„Čo ti je, človeče? Kde to hrnieš“ pýta sa ho. „Zdá sa, ty nevieš, čo robíš...“

A teraz vidí, že sú v tlupe šora Anzula, pán Ilija s dcérou a Niko. „Oni idú,“ mihlo mu v hlave, „ja už nemám po čo chodiť...“ Zaujala ho chabosť, sily ho opustili a pred ním sa otvorila hlboká priepasť zúfania. Poddal sa mimovoľne sile, ktorou ho Niko ťahá za sebou.

„Čo sa zas stalo?“ vypytuje sa Niko. „Kde si chcel bežať?“

„Ah, bolo by lepšie, keby ma ani nebolo. Ja som pokazil všetko. Mne najlepšie zahynúť.“

„To už hej!“ posmieva sa Niko. „Nerob hlúposti a pod'. Radšej mi povedz, čo sa vlastne stalo...“

Stisol ho za rameno, aby sa mu zas nevytrhol a ťahá ho za sebou. Kým prišli do dvora, Niko vyrozumel z trhaných odpovedí, čo vyparatil jeho bývalý sok.

Pred domom oddal ho šoru Ilijovi a dával pozor, či vošiel s druhými do izby chorého. On sa vrátil do dvora a pozerá v kuchyni, či nezazrie daktorú ženskú.

Pri ohnisku našiel Baricu.

„Kde je Katika?“ pýta sa jej.

„Bude tamdnu kdesi,“ odpovedá ona a díva naň, nevediac sama, čo si myslieť.

On odišiel do domu a nevesta si myslí: „Mladý Dubčić zas! Čo je to zas? A Paško si máva, že ju už má. Veru divný dom! Nevieš nikdy, čo sa v ňom robí...“

Niko sa nemal kedy mnoho radiť. Bol si ešte doma umienil, že prehovorí s Katicou, ale o sebe: a tu ho odrazu čaká povinnosť hovoriť s ňou i o Paškovi. Musí jej vysvetliť svoje pokračovanie, musí sa ospravedlniť, alebo aspoň dosiahnuť odpustenie. Nemožno ďalej váhať, ani odkladať. Zdá sa mu, že by ho boh potrestal, keby naďalej padali jej kliatby na jeho

hlavu. Treba lásku, keď už raz umrela, dôstojne pochovať a na hrob privaliť kameň – ak nie kameň zabudnutia, aspoň kameň zmierenia...

Katicu našiel na tom istom mieste, kam bola klesla, keď odišiel Paško od nej. Hlavu podopiera rukou a na smutnej tvári sú stopy slz. Keď ju zazrel takto, ozvala sa v ňom výčitka: ‚Pozri, čo si vykonal! Pre teba tieto slzy a spustošenie...‘ Nevie, čo by prehovoril. Posvätný strach pred jej smútkom pomútil mu myšlienky. Každé slovo zdá sa mu posmechom a rúhaním.

Nazdala sa, že to Paško – pohla sa, s vyjasnenou tvárou, že ho prijme, s ním sa pomerí. Zazrúc Nika, otvorila oči, od divu a tvárou sa jej rozlial rumenec. Musela sa premáhať, aby nevykríkla. Potrvalo dlho, kým sa vzchopila; pozrela naň, akoby sa ho pýtala, čo on tu hľadá.

On stojí, ešte vždy otrok hlbokého pohnutia, nemôže prehovoriť ani slova. No jeho zmätok prinavrátil jej rozvahu. Predstavili sa jej všetky muky a trapy, čo preň preniesla. Zišli na um dlhé, nekonečné noci, strávené v žiali a zúfalstve. Zišla na um zrada a celá podlosť, ktorej sa stala obeťou – a premerala ho s opovržením od hlavy do päty...

„A čo tu ešte chcete, pán Dubčič?“ pýta sa ho hlasom tichým, no badať v ňom celé chvenie srdca. „Všetkého už mohlo byť dost’ – ja myslím.“

Jej pohľad ho urazil hlboko, i toto prvé slovo. Pozrel na ňu okom pevným. No zadržal prudké slovo, ktoré sa mu začalo tisnúť na jazyk. ‚Trpezlivosť‘ napomína sám seba. Treba skončiť, definitívne, načisto...‘

„Neurážaj prvej, kým ma nevypočuješ, Katica,“ začal on tichým, pokojným hlasom. „Beztoho je toto náš ostatný rozhovor. A skončiť dákosi načím.“

„A čo treba ešte hovoriť? Čo sa stalo, už sa neodstane – ostatok je daromné hovorenie.“ „To je pravda, že sa neodstane,“ počal on. „My sme rozlúčení naveky. Ťažko mi vyriešiť také slovo po všetkých sľuboch a prisahách z mojej strany. Ale už raz je tak... Ja len toľko viem, že nebolo klamstvo ani lož, keď som sľuboval. Vtedy som bol presvedčený, že moje srdce patrí tebe naveky. Ale všetko sa premenilo! Nevieť sám ako – iba viem, že sa premenilo všetko. I vzpierať som sa, premáhať city – ale konečne musel som podľahnúť...“

Na jej ústach zjavil sa opovržlivý úsmev a ona len pokývala hlavou. To ho pohlo, že podvihol hlavu a riekol:

„No teraz nahliadam, že je dobre, keď sme sa rozišli. Ja som presvedčený, že nadíde deň, keď to i ty nahliadneš a budeš mi povďačná, že som roztrhal zväzok, ktorý nemal trvácnosti. Radšej ma obviňuj teraz zo zrady, než pozdejšie z podvodu.“

„To je celkom statočné,“ odpovedá ona. „Ja som už dnes povďačná...“

„I ty sa spamätáš, i ty nahliadneš,“ pokračuje on neúprosne, hádam i pobádaný jej výsmechom v pohľade a slovách, „i ty nahliadneš, že i tvoje city boli klamlivé... Keby sme sa neboli rozišli teraz, ty by si bola na takto rok túžila za slobodou, za rodičovským domom, za svojimi pomermi, za svojím vzduchom. Ty by si mi bola vyčitovala, prečo som ťa presadil do pomerov, kde nenachodíš nič svojského, kde všetko dýcha na teba cudzotou. Ty by si bola žila vo večných mukách a rozpakoch v mojom dome.“

Katici zišlo na um, ako sedela u neho za stolom, ako sa nevedela hnúť, aké zniesla muky a rozpaky, čelo sa jej sperlilo znojom pri trápnej rozpomienke. Ale vzdor tomu jeho dôvody neuznáva! Zrada je zrada a podlosť je podlosť.

„Chyba je len tá,“ ozvala sa ona, pozrúc naň ostro, „že to všetko bolo prvej rozmyslieť. Prvej, kým sa nesľubovalo, kým som nešla do kostola pred tvárou celého mesta pri vás, kým ste ma neukázali z vašej terasy sťa kňahyňu... Ved' i vtedy boli pomery, čo sú dnes! Kde bola vtedy tá vaša múdrosť, tá opatrnosť a rozvaha?“

„A ja zas opakujem, že som sa vtedy mýlil. Náruživosť mi zastrela zrak, vzala rozvahu. Namýšľal som si, že ťa ľúbim, a to nebola pravá ľúbosť. Namýšľal som si, že sa blížim k ľudu, keď sa s tebou zoberiem – a tu som sa presvedčil, že sa mi ľud vysmieva, lebo ma nerozumie, považujúc ma za čudáka. Áno – všetko, všetko bolo nám v ceste – nedalo sa zotrvať naďalej v lži a klame. Museli sme sa rozísť... Ach, kebys' vedela, aký som nešťastný i teraz pre to poblúdenie! Ako si vyčítujem, nemám noci, ani dňa, ako sa trápim. Nemám odvalu ani siahnuť za kalichom lásky, čo sa mi podáva. Bojím sa, že jeho sladkosť premení sa v jed a horič, kým mi neodpustíš. Či by si mi nemohla odpustiť!?“

Pri ostatných slovách zmäkol jeho pohľad a v hlase zunela vrúcna prosba, ktorá k nej prúdila z hlbín jeho duše.

A na jej tvári zaťatost', hrdosť a opovrhovanie. Hodila hlavou nazad, pozrela naň okom, v ktorom blčí nenávisť, čo ešte by nepýtal od nej! Odpustenie, ba uznanlivosť a k tomu povďačnosť! Vzbúrila sa v nej všetka trpkosť, čo dosiaľ sa nahromadila a naplnila dušu – nenávidí ho pre jeho pretváрку a sebeckosť!

On spozoroval účinok svojich slov. „Viac ani slova!“ umienil si, vypnúť sa hrdo pred ňou ako človek, ktorý vykonal, čo bola povinnosť, ktorý nenie podlžený nikomu ničoho.

„O odpustenie ťa už prosiť nebudem,“ riekol ticho, ale chladne. Ani chýru po pohnutí, čo sa ho bolo prvej zmocnilo. „Ani mi už na ňom nezáleží. Chcel som sa s tebou rozlúčiť ako priateľ, s poľutovaním – lúčim sa už ľahostajne ako človek, ktorého tvoj hnev a opovrhovanie nemôže ani raniť, ani zasiahnuť.“

Skočila a pokročila k nemu, nevediac, čo robiť – chcela mu povedať niečo, čo by ho ranilo, čo by nezabudol do smrti – no opustili ju sily a klesla zas na predošlé miesto.

On sa už viac nepozrel o ňu. Bolo mu už skutočne ľahostajné, čo ona robí a myslí. S vyhriatou tvárou, ale uspokojený, vstúpil do izby chorého.

Tu boli všetci, i Paško. I on sa uspokojil. Stojí v kúte so zloženými rukami a hľadá pred seba ľahostajne, čo mu do koho? On už nemá čo získať, ani čo stratiť. Niko pozrel naň so súcitom. „Ani tebe som nepomohol bohvie koľme,“ myslí si. „Ešte št’astie, že je takto.“

Šora Anzula pozrela na syna svojím prenikavým okom. Uhádla, odkiaľ prichodí; výraz jeho tvári ju potešil. Neušlo jej, ako sa mu zalesklo oko radosťou a tichou rozkošou srdca, keď mu padlo na Doricu, ktorá sedí pri nej. Netrvalo dlho a Niko pristúpil bez okolkov k dievčaťu a vzal ju za ruku.

No izba sa naplnila dupkom, keď vošli domáci všetci i s deťmi. Dostavila sa i Matija a naostatku vkĺzla i Katica. Niko sa nemohol premôcť, aby nepozrel na ňu. Pobadal na jej zmenu: po rozčúlení nieto pamiatky, skôr zaujala miesto na tvári zronenosť a žiaľ.

Chorý leží nehybne na posteli. Lícne kosti mu vystavajú, černejú sa jamy, v ktorých sú oči zapadnuté. Vlasy, skoro celkom šedivé, nemôžu pokryť hlboké jamy na sluchách. Nos zaostrený čnie mohutne nad ústami; dodával by tvári ešte i teraz výraz sily a energie, keby sa v posledné časy nebola vyskytla okolo úst črta plná bôľu a utrpenia. Na celom zjave badať už dýchnutie smrti, neúprosne známky hynutia. Iba oči dodávajú tvári čosi života. Spod zježeného obočia, ktoré neuspelo ošediviť úplne, hľadia povedome a s účasťou po prítomných. Vidno, že ho teší, vidiac ich všetkých takto pospolu.

„Teda ste prišli – všetci,“ riekol suchými ústami a stenčným hlasom, akoby vyvieval len z hrdla, „prišli. Ja vám ďakujem...“

Všetci sú pohnutí týmto divadlom, ale i spokojní. Iba Katica čo klopí oči v rozpakoch, nevediac kam sa dieť. Nech pozrie, kde chce – všade urážka, trápenie. Niko spokojný pri svojej milenke, plný lásky a ohľadov, o ňu sa už ani neozrie, ani sa neokúňa. Paško, bledý síce sťa stena, no tiež spokojný a ľahostajný. Šora Anzula, šor Ilija i jeho dievka – všetci, všetci ju urážajú, nežičí jej ani jeden...

Šora Anzula vhlbila sa do zvláštnych myslí. Kochá sa pohľadom v obraze, ktorý sa rozprestiera pred ňou. Rodina obstupuje posteľ umierajúceho, pohľad všetkých visí na jeho tvári; plný úcty a očakávania, čo má ešte povedať, rozkázať. Zdá sa jej, že ožil jeden z tých starých výjavov, kde patriarcha zhromažďuje okolo seba deti a potomstvo, aby im požehnal. „Skutočne jediný dom zo sedliackych,“ myslí ona sama v sebe, Jediný dom, čo ja znám, ktorý vie, že má gazdu a hlavu. Inde rozkazuje každý a neposlúcha nikto. A najväčšmi

rozkazujú deti. Čím sú hlavatejšie a drzejšie, tým ochotnejšie plnia ich rozkazy...' S uveličením pozoruje tento výjav, netrpezlivo čaká, čo má ešte povedať svojim tento zvláštny človek, stojac nad hrobom...

Z dúm ju vytrhol jeho mdlý hlas, ktorý akoby nasilu vychodil z hrdla.

„Ďakujem, že vás môžem ešte raz vidieť, vás, gospodarica, i vás, šor Ilija. Ďakujem vám i vašim deťom, že ste pocitili tento príbytok...“

Oko mu padlo i na Nika – no nie ako inokedy, skúmavo, nedôverčivo – nie, ale skôr akosi nežne a láskavo. Z neho sa hneď pomklo k Dorici, ktorá sa túli ku kume Anzuli, utáhujúc ruku z Nikovej ruky – spočinulo na nej s patrným zaľúbením. Pod tým pohľadom sklopila oko a začervenala sa sťa pivónia.

„Deti môjho gospodara a gospodarice!“ obrátil sa k Nikovi zas pohľadom, „ja sa vám radujem a prajem šťastia – úprimne, od srdca...“

Niko pristúpil k posteli, mimovoľným pohybom podal mu ruku. Zachvel sa, keď pocítil v nej ruku studenú, bezvládnú.

„Nič to zato!“ pokračuje chorý, držiac ruku Nikovu v svojich rukách a hladiac ju láskavo. „Nič preto, že táto ruka nedostala sa mojej dcére. Vaša matka vie, ako som ja zmýšľal o tom. Naopak, teší ma: táto ruka ide sa dostať druhej, ktorá je takej cti hodna.“

Pozrel na Doricu, ktorá, akoby sa mala prepadať pod zem, chytila sa kľčovite ramena kumy Anzuly.

Katica sa zachvela a tvár jej ešte väčšmi pobledla. „Či nemám pravdu? Nežičili mi, závideli, trápili, prehánali – všetci, všetci, i on, bárs je nad hrobom...' Pozrela na Pašku, akoby mu chcela vrhnúť zas do tváre tú istú výčitku. A prichytila na sebe zas jeho pohľad. Ani jedu, ani zúrivosti niet v ňom. Svieta z neho a hreje celý svet nežnosti a lásky. Sklopila oko, zarumeniac sa a vhlbila sa zas do svojich dúm.

„Nech bude dobrotivá,“ doložil chorý, hladiac ruku Nikovu, „nech bráni tento dom, ktorý som vzdelal – i dom každého težača...“

Niko sklonil hlavu a pozerá chorému rovno do očí, neprerečúc slova. No v duši mu zas skrslo tisíc dobrých citov, šľachetných predsavzatí. Áno, bude štítiť úbohý národ, brániť ho a napomáhať v potrebách. Bude pracovať na jeho povznesení, neúnavne a bezzištne. Bude, ak boh dá sily a požehnanie...

Chorý vyrozumel, čo mu to horí v očiach za posvätný plameň a prikývol hlavou, doložiac: „Bože, daj zdaru a požehnanie!“

Pozrel na syna a hruďou starého zachvelo pohnutie. Ivan stojí pred ním, držiac oboch chlapčeka za ruky. Pohľad umierajúceho utkvел najdlhšie na milej tvári detí.

„Ja teda odchádzam, syn môj,“ začal a hlas sa mu mocne zachvel.

Ivana sa dotkli tieto slová ako trpká výčitka. Zdalo sa mu, že ho upomína na výjav, keď chcel vystúpiť z domu a ísť do Ameriky. Ťažko mu, že zarmútil otca. Padol k posteli na kolená a šepce hlasom vzrušeným: „Odpusťte – odpusťte!“ Berie jeho studenú ruku do ruky, tisne k nej náruživú ústa, pokrývajúcu ju bozkami. „Ešte raz – ešte raz!“ šepce mu čosi, „pobozkaj ju, kým nevystydne z nej život...“

„Tebe ostane dom, vinice, pole – všetko, čo som zhonobil,“ pokračuje hlasom pokojným: „Ty budeš hlava a vodca. Všetko, čo mám, ostane v jedných rukách. Gazdovstvo rozdelené na kusy nikde sa neveľadí – vidíme príklady...“

Jera pozrela významne na Katicu, akoby jej privolávala: „Či som nepovedala?“ Jeho slová ju urazili. Kúзло, ktorým ju dosiaľ zaujal tento slávnostný výjav, razom sa rozpáchlo. Skočila pred ňu hrozba ťažkého opusteného vdovstva. A nevesta uveličená, nemôže nijako pritajiť veľkú radosť. Pohľady oboch sa stretli ani britká zbroj, horiac nenávisťou.

„Mater, ktorú ti nechávam, cti a opatruj verne. Nezabudni, čo nakladá zákon boží...“

„Bude ctiť, bude opatrovať – akurát!“ Málo chybovalo, že tak nevykríkla ponížená Jera. No výkrik sa premenil iba v tupý vzdych. Zaplakala naostatok usedavo nad svojou veľkou krivdou, zakryjúcu tvár rukami.

„Ženu veď, napomínaj. Zachovaj si – neraz je ťažšie rozkázať než slúchnuť. Vystríhaj sa v dome zvady a rozbroja. Dietky vychovávajú v bázni božej...“

Ivan sľubuje všetko v srdci. I v ňom sa budia krásne predsavzatia.

„Budem sa usilovať, abych bol ako vy,“ zvolal konečne hlasom prerývaným slzami.

„I ja sa úfam, synko!“ odpovedá starý. „I sestry ti odporúčam. Ty im budeš otec, pestún a radca, či slobodné, či vydaté, nech nájdú u teba vždy teplý kút...“

Dievky zaplakali usedavo. Mat' si pomyslela: „Pekne vás odbavili, holubice moje!“

A Katicu zaujal cit opustenosti ako nikdy. Zdá sa jej, že ju vyhnali do samoty, na púšť. Ona i mater! Nemá ochrany, ani záštity. O všetko ju pripravili, olúpili nemilosrdne. Ani pri otcovej posteli nedopriali jej kúsok miestka. On, 'hlava a vodca', so svojimi deťmi jej zahradil prístup k nej. On bude záštita, vodca, ktorý nikdy ničoho neurobil svojou náukou. Ona ho bude i naďalej naprávať, búriť – ona, ktorá teraz slávi víťazstvo, nad ňou i nad materou... „Sama – samotná ako prst,“ opakuje si, cítiac ťarchu a bezcieľnosť života. „A načo mne i žiť, keď má byť takto?“ Mimovoľne sa rozhliada, kde by sa prichytila. Niko, ktorý sľuboval, prisahal, drží druhú za ruku...

A predsa v opustenosti hľadia na ňu jeho oči s útrpnosťou a láskou – oči toho, koho zohrdila, odstrčila. Ako by jej privolával: „Hybaj pod moje krídla! Čo ju hľadáš inde, keď ti je

u mňa obrana bezpečná? Závisí od teba...' Celá bytnosť okriala, svet sa nezdá byť púšťou a ona odsotenou, vysúdenou.

Zišli jej na um urážky z jeho úst – zas sa zatvorila pred jeho nežným pohľadom. I on sa teší – áno, raduje sa. Myslí, že v opustenosti musí sa pripojiť k nemu. „Nie, radšej opustená – radšej sama...“

„Vy dcéry,“ pokračuje otec, „slúchajte brata... Matija, buď poddaná mužovi. A ty, Katica?“ Hlas sa mu zatriasol zas pohnutím. Ona, nevediac sama ako – hnaná akousi tajomnou silou – padla na kolená pri posteli a zmocnila sa jeho ruky.

„Ach, otec môj – otec môj dobrý!“ zvolala, celujúc mu vrúcne ruku.

Navreli mu slzy do vpadnutých očí.

„Áno – áno, ty si najslabšia – ty potrebuješ najviac ochrany. Na teba som nezabudol – nie, neboj sa,“ a hladil ju po skvelých lesklých vlasoch. „A čo, dieťa – či ma nepotešíš nad hrobom?“ doložil hlasom tichým, že sa ledva čulo v izbe, hlasom, ktorý si našiel cestu rovno do jej srdca. „O koľko ľahšie by sa umrelo!“ A jeho oko s prosbou a láskou pozerá na ňu. Ona zahrabala tvár do prikrývadla a mlčí.

Vytiahol ruku z jej ruky a dvíha jej tvár, aby ju mohol ešte raz vidieť, presvedčiť sa, či je ešte tvrdošijná a zanovitá. Ona hľadá naň okom plným slz, no okom plným dôvery, detinskej oddanosti a pokory. On sa kochá v jej tvári, odmäknutej citmi. Zdá sa mu, že je to Katica z dávnych čias, keď ju brával dieťaťom na kolená a učil ju prvé modlitby. Vidí, že ešte nikdy nestál tak blízko jej srdcu, že sa mu podarilo zlomiť kôru, do ktorej bolo schované. Našiel dcéru, to je pravda – ale ju našiel v okamihu, keď ju má zas opustiť. Vnímavo pozerá do jej tváre, akoby si chcel vštepiť jej obraz na rozlúčku do pamäti.

„No, čo mi vravíš, dieťa?“ pýta sa jej tichým, nežným hlasom. Niko nepočul, čo hovorí starý; všetci sa utiahli mimovoľne od postele, aby ich nerušili. No Paško cíti dobre, čo sa tam deje – cíti, že sa teraz priblížilo rozhodnutie, a nová nádej vtiahla do srdca a rozbúrila jeho tlkot.

A Katica cíti, že čosi popustilo, čo ju viazalo na hrudi, čo nedalo slobodne dýchnuť, ani jasne prehliadnuť. Hodila sa na otcovu hrud', ktorá sa mocne dvíha pohnutím. Slzy tečú voľne, donášajúc úľavu.

„Ja vás slúchnem,“ šepla na jeho prsiach, zakrývajúc tvár.

„Jeho?“ pýta sa otec.

„Jeho!“ odpovedá ona bez váhania.

Pozdvihol oko k nebu s nekonečnou vrúcnosťou. Prosí tam odhora požehnania i na tento krok svojho dieťaťa. No zas sa v ňom prebudili starosti; obrátiac sa k nej, pýta sa ešte:

„Z lásky – či z prisílenia?“

„Z lásky,“ zvolala ona nahlas, v slzách.

Tým slovom akoby bola padla ostatná ťarcha zo srdca. Akoby sa bolo odrazu všetko vyjasnilo, vyrovnilo. Otcova tvár žiari šťastím, zabudnúc na svoj stav, kochá sa v svojom dieťati, studené ruky skladá na jej hlavu.

No už nekľací pred ním sama. Pri nej sa odrazu našiel Paško, a držiac ju za ruku, čaká od neho i svoj diel.

A on skladá na nich ruku, ústa šepocú, modliac sa vrúcne za ich šťastie.

Prítomní stoja ticho, bez slova. Oviaľalo i ich čosi sviatočného z toho výjavu. Niko pocítil v sebe nesmiernu úľavu. Po toľkých týždňoch trápenia a smútku, cíti sa zase spokojným v duši. Zdá sa mu, že sa očistil, striasol zo seba brud a blato, stal sa hodným svojho blaha...

„Teraz mi už neostáva,“ preriekol chorý hlasom dojatým, „len prosiť smrť tichú a blahoslavenú...“

Hostia ešte dlho zabavili sa u Mateho, prežili ešte pri jeho posteli mnohý vznešený okamih. Niko ešte raz odprosil jeho a jeho dcéru a obdržal teraz už odpustenie. Iba Jera mlčala zaťato a v srdci sa nad čímisi zhrýzala. No akosi nikto sa o ňu neobzeral.

Chorý oddychuje pokojne. Cíti, že všetko dokonal a nemá už tu čo hľadať. Telesné muky nezdajú sa mu byť už mukami, ale čímisi potrebným, nevyhnutným.

Ved' i pútnik musí sa unaviť, ak má prísť k svojmu cieľu. A takí pútnici sme všetci...

XVIII / Koniec

Keď sa Niko odoberal od Dorice, dovedúc ju k domu zorkovičovskému, riekol jej:

„Idem k Zandomemu. Ja som taký vzrušený, že by nemohol nič robiť. Dnes mi bude sviatok.“ A doložil v rozochvení: „Sviatok najväčší v živote.“ Pozreli významne jeden na druhého a porozumeli si. I jej sa zdá, že až teraz sa smie oddať svojim citom, ktoré ju neodolateľne viažu k nemu.

No vzdor tomu ona je nerada, že jej Niko sa priatelí so Zandomem. „Rád sa vysmieva,“ podotkla ona.

„To je pravda, často je i trpký. No vzdor tomu on je dobrý: lepší, než sa nazdávame. Prečo je taký? Nediv sa – má i on svoj kríž. Žena ho nemôže pochopiť, upodozrieva a stopuje ho na každom kroku. Keby mal druhú ženu, bol by inakší.“

„Ktovie!“ odpovedá ona roztržite. Vidno, že jej myseľ už dlie pri druhom predmete.

Zandome sedí nad knihami v svojej písárni. Ako každý rok, i teraz má o novom roku roboty s komputmi. Ráta sa s ťažakmi, ktorí mu oddali mušť a za to odberali od neho celý rok, čo sa potrebuje v domácnosti. Účty on drží v poriadku: nepripisuje, ale ani neodpúšťa nikomu. I komputy uňho sú púha formálnosť. Ťažak vypočúje lajster: koľko a za čo dlhuje, s čiapočkou v ruke, a keď sa dozvie konečný výsledok, prikývne spokojne: „Boh vám daj zdravia, hospodáru!“ Odchodí od neho v povedomí, že Zandome hľadá na svoje, ale nekradne. Podajeden nemá ani vôle počúvať, za čo je dlžen. „Len povedzte, hospodáru, koľko vychodí...“

„Nie tak – kamarát! Počúvaj a súd.“ A číta mu neúprosne celý lajster a keď skončil, poznamená: „Vidíš, že si múky strovil primnoho. Pohroz ženským, nech nemrhajú. Múka je drahá...“

V tejto práci ho zastihol Paško.

Oko sa mu leskne, tvár je vyhriata, v pohyboch pružnosť a sebavedomie. Zandome ho premeral svojím okom a na tvári sa mu zjavil úsmev.

„No, pozri do zrkadla – povedz, či sa poznáš!“ zvolal Zandome. „Pamätáš ešte, čo som ti bol sľúbil!“

Paško ho chytil za ruku a stíska ju mocne, akoby ju chcel rozmačkať.

„Len mi nepolám kosti naostatku,“ zvolal naň v smiechu. „Teda v poriadku – všetko?“

„No, chvalabohu!“ zvolal Paško.

„Bohu sláva!“ odpovedá i on, vypnúť ruky s komickou vážnosťou. „O dvoch bláznov na svete menej. Hrali ste sa na schovávačku: a konečne sa našli. Bol už i čas, veru!“

„A za to všetko musím vám ďakovať. Čo by bolo, keby nie vás?“

„Neustávaj sa, priateľu. Druhí tam mali prsty: ja som babrák proti takým majstrom... Keď ťa prvý raz vyobšíva tvoja Katica, poďakuj sa ty šore Anzule. To si zachovaj a, preboha, nevolaj ma z povďačnosti za kuma.“

„A vy ste mi z úst vyňali!“

„No o tom potom. Zdá sa, že musíte najprv pochovať úbohého Mateho. Čo on?“

„Čaká smrť. Hovoril ako pop. Všetci plakali. Šor Niko vám môže povedať. I šor Ilija pekne hovorili...“

„Môžem si predstaviť! Hotový snem dalmatínsky! A potom, kde sa pohovorí toľko a krajšie ako u nás? O to nieto núdze, môj priateľu!“

Paško sa odobral od Zandomeho. Jeho žartovné poznámky nemohli rozohnať dojmy, ktoré si z Mateho domu odniesol. Ostatne on Zandomeho ani nepočúval.

A Zandome sa zamyslel. Výsmešné oko vzalo zas výraz zamyslenosti, ba smútku. Nuž nebol to rozpustný Zandome...

Z myšlienok ho vytrhlo klopanie. Vo dverách sa zjavil Niko. Zandome ho privítal s radosťou, črta zamyslenosti vyhladila sa zaraz.

„Aha!“ zvolal, primknúc mu kreslo. „I ty zo spovede! A to generálnej, ako čujem. Pozeráte ponad hlavy nás hriešnikov všetci tahore, k hviezde polárnej.“

„Nevysmievaj sa ty – daromná vec! Smrť je sama v sebe nesmierne velebná; jej velebe nikto neodolá. Ja stojím pod dojmom jej tajomnej moci a nemôžem sa mu nijako vymknúť. A preto dnes žarty na stranu.“

„Ja ti neodporujem,“ pripúšťa Zandome vážnym tónom. „Keď žartujem, z toho nenasleduje, že neľutujem Mateho. Naopak, často rozmýšľam, prečo sa mal carcinom práve doň zasiať. Má toľko úrodnej pôdy, napríklad hneď v našom meste! A môj plytký rozum vystihol iba toľko, že sa dobrým zle vodieva. To je úkaz každodenný. Veď i národ hovorí, zlá zelina nevyhynie...“

„Ty ešte vždy žartuješ. Ja ti raz rozožením žarty. Odvediem ťa kamsi.“

„Viem už – k chorému. A v tom veru neviem, či ťa poslúchnem. Mňa nikdy nepresvedčíš, že hynutie človeka má v sebe čo povznášajúceho. Mňa to skôr znižuje, ochromuje. Oslabuje mi energiu, berie mi vôľu k práci. A ja teraz mám v hlave projekt veľmi dôležitý.“

Niko pozrel naň pozorne. Zvedavosť rozohnala dozvuky pohnutých výjavov pod Grabovikom. „Pamätáš sa, keď sme to mali tú dišputu u nášho šora Iliju? Pohovorili sme dosť všeličoho. Máločo menej, než vy dnes pod Grabovikom. Ja som sa tou vecou zaoberal bližšie.“

„Čo – ty, Zandome!“ zvolal Niko prekvapený a začervenal sa od radosti.

„A prečo nie práve ja? Možné je všetko, ako hovorieval veľký Korzikán.“ Usmial sa Zandome. „Krém toho som uviedol do poriadku komputy s ťažakmi, urobil inventár môjho nevelia i viedol sedemročnú vojnu s domácimi mocnosťami...“ Chcel sa zas usmiať, ale v očiach sa mu toho úsmevu nenašlo. Vyšlo skôr z toho niečo veľmi smutného.

„Musel mať zase scénu, domýšľa sa Niko, žarty mu akosi nejdu.“

Zandome pokračuje zas svojím spôsobom.

„Vaše reči dlho mi cvendžali v ušiach. Blahobyť, pokrok, zjednotenie... Ba raz i Ilýria sa mi vo sne ukázala. Ostarela trochu, pobledla ona, pre ktorú sa toľkí oduševňovali! Ja sa do toho všetkého málo rozumiem, ty vieš. Slovám neverím a oduševniť sa neviem. Ale verím číslciam – a tie, či vieš, čo ma naučili?“

Niko pohl plecom, hľadiac naň pozorne a čakajúc, čo z toho všetkého vykvitne.

„To, že nám veľký groš spod nosa berú takí Okladinovci a podobná čeliadka. Azda neveríš? Najprv kúpi lacno moje víno, potom ho predá zas lacno. Alebo ešte skôr zmieša ho s talianskym alebo druhým vínom, alebo hádam najskôr zmieša ho s vodou z mestského vodovodu. Dost' na tom pozbaví moje víno individuálnosti. A okradol ma ešte tretí raz, lebo na takto rok kúpi ho odo mňa ešte lacnejšie.“

„To je pravda,“ prisviedča Niko.

„Nasleduje otázka: prečo by ja sám nemohol predať moje víno? Prečo by malo zahynúť anonymne, alebo pod cudzím menom, keď môže obveseliť ducha dakde v Pešti alebo Viedni pod menom napríklad Čarety. Ja by mu dal ženské meno. Je ohnivé a prudké a hádže iskry – nuž st'a žena. Čo povieš na to?“

„Ja? Že sa musí vydaríť, na čo sa ty podberieš...“

„Nie. Ty povieš: dobre, ale kde ti je kapitál!“ „No ten by sa našiel,“ zvolal Niko.

„U vás – to už vieme. Vidím i ja, že musím zas podniknúť útok na mešec tety Anzuly. Bez nej, ver mi, nepohneš sa ani na krok.“

„Keď ju presvedčíš, ona sa nebude vzpierať,“ riekol Niko.

„Presvedčím ju ja ľahko. Ja chcem z najlepšieho hrozna mať víno, držať ho a riadiť aspoň rok vo vzornej pivnici a potom ho predávať na veľko a na drobno, pod svojím menom. Bol by hák, ak by mu nenašiel odbyť! Hrozno podlejšie nech slúži nášmu ťažakovi na domácu potrebu – vybrané hrozno beriem ja pod svoju správu, ja ho zariadim, ja ho predám, to sa vie, za dobrý groš.“

„Teda Vinárska zadruga v druhom, opravenom vydaní!“ preriekol Niko.

„Vinárska áno – zadruga ani za svet! Spolkov ja nechcem. Najviac ak by sa dal prehovoríť na firmu: „Ivan Dinko Guľjanović i drug.“ alebo: „Niko Dubčić i drug.“ Meno nerozhoduje. Dvaja sa ešte môžu zniesť, piati už čosi ťažšie, päťdesiati, nijakovsky! Potom na vedenie Zadrugy nemáš ľudí, na vedenie firmy – to je niečo iného. Tu som ja a ty a tí ešte, čo si ich nájdeme. Teda: čo ty na to?“

„Na nové podniky nemám ja času,“ riekol Niko trochu sklamaný. Po dlhom úvode očakával druhý podnik. Taký, kde by bol vtiahnutý i ťažak; ak i nie každý ťažak, ale aspoň dakoľko z predných, aspoň pre začiatok.

„Vyštudoval si vinársku akadémiu a predávaš svoje víno kadejakým Okladinovcom a Kohnovcom,“ posmeškuje Zandome. „Závisí pravda od vkusu, komu predávať. Môjmu vkusu to nezodpovedá...!“

„A kde ti je pivnica na takú špekuláciu?“

„Pivnica? To je hlavný bod môjho programu. Ja si vystavím pivnicu. ‚Prvú Pravú Pivnicu‘ v Dalmácii. Pivnicu totiž, ktorá bude pod zemou.“

Pozrel na Nika, usmievajúc sa. Niko sedí bez zvláštnej účasti, ešte vždy zamyslený.

„Kapitál by mi poskytla teta Anzula,“ dodal sebavedome.

„Prečo nie?“ odpovedá Niko. „Podnik je životaschopný, v твоjich rukách musí sa vyplatiť. Ale pri tom všetkom ja som nie oduševnený za tento plán.“

Zandome sa pohl v svojom kresle a rozložiť sa pohodlne, s cigaretou v ruke, pozerá naň vnímavo.

„Čujme teda tvoj plán.“

„Nie som oduševnený, hovorím,“ začal Niko. „Prečo? Keby bol Ivan Guljanovič vypracoval stanovy Zadrugy a prišiel pýtať kapitál na stavbu spolkovej pivnice a jej vzorné zariadenie; keby bol pýtal peniaze na zakúpenie muštu alebo hrozna: ja by sa bol zaradoval, bol by s ním s telom, dušou. Takto je to podnik privátny, bárs opakujem, že výnosný. Teta Anzula otvorí mešec, bez otázky: lenže nie s takou radosťou, ako by ho otvorila, keby podnik bol verejný.“ Zas zamlčal a na tvári sa mu rozprestrel výraz žiaľu. „Prečo odstrkuješ ľud od podniku, ktorý by ho mohol postaviť na nohy? Prečo si takého tvrdého srdca k nemu? Ved' viac-menej vyšiel si z neho tak ako i ja, žiješ z neho a s ním ako i ja. Práve dnes som si zas umienil, že budem pracovať na jeho pozdvihnutí a blahobyte, a hľa, ty ma vyzývaš práve dnes založiť podnik, ktorý mi zabezpečí pekný úrok z ťažakových mozoľov.“

„Nuž dobre – teraz nech sa čuje i druhý zvon, ako hovorí náš národ, čo ja chcem? Ja chcem, nech ťažak dôkladne kope, ako svedčí polieva – vôbec nech obrába svoje vinice statočne a dokonale. Nech mi dodáva hrozno dobré – ale do vína nech sa mi nestarie,“ zvolal Zandome skoro slávnostne a vážne. „V tých veciach je on nedouk, hlúpy a zaťatý, ukrutný nepriateľ sám seba. Ved' ne jeden nevie ani svoje sudy povymývať, ako sa patrí, pred obaračkou: t. j. nechce, lebo to nepovažuje za potrebné. Preto sa mu v nich víno zosmradne, že nemožno s ním nikam. A takého zadubeného zanovita ja pripustiť do správy podniku! Dať mu právo rozhodovania nad tým, čo som ja založil horko-ťažko a čomu on nerozumie a neverí? Ja ho odtrhovať od roboty, ktorú len on vie vykonávať, ako svedčí, kradnúť mu čas zasadnutiami výboru a valného zhromaždenia, kde chce každý preukázať, aký je rečník, kto zavoňal do novín? To nie! Ťažak nech kope, riadi svoju vinicu – ja mu dám prostriedky a

spôsob na to: víno opatrovať, predávať, s čistým osohom disponovať chcem ja. A ktovie, či výlučne na moje obohatenie? Možno, z čistého odkvapne dačo i tomu tvojmú ťažakovi.“

Niko začal počúvať pozornejšie. Podľa týchto spádov šípi, že Zandome má ešte čosi za lubom.

„Ja z čistého by dal niečo i ťažakovi: možno, modrého kameňa alebo podporu na dobré obrábanie. No ale najprv musel by mať čistý osoh.“

„To je dobrý nápad,“ pochvaľuje ho Niko.

„Teší ma, že uznávaš konečne,“ usmial sa Zandome. „Ja chcem byť neobmedzeným pánom môjho podniku. Sedliaka budem držať v reze, lebo len tak sa dá s ním vyjsť. Ak bude prostriedkov tam o dakoľko rokov, ak sedliak preukáže, že je zrelý tvoriť spolky a ja ostariem alebo zbohatnem – dobre, nech si utvorí svoju Zadругu. No ja neverím, že by to bolo tak skoro.“

„Ktovie!“ odporuje Niko. „Snáď prvej než sa nazdávame.“

„Tu ti je môj návrh v celosti. Zaoberaj sa ním, premýšľaj – beztoho budeš ty odborným správcom.“

Niko sa nevzpiera. Uznáva, že je sám súcejší na takú vec než jeho priateľ. Zandome je dobrý, ale v otázkach peňažných prísny a bezohľadný. S takými ľuďmi náš človek nerád ploty pletie. Má radšej úžerníka, ktorý ho pri odieraní hladká, než pomocníka, ktorý ho pri pomáhaní hreší. On sa úfa, že s ľuďom omnoho lepšie bude vedieť vychádzať.

„Ináč ešte do jari budeš mať príležitosť poučiť sa o veci,“ rozkladá Zandome ďalej. „Prv, než sa do čoho chytíme, treba poprezerat' dakoľko podobných podnikov. Dalo by sa to spojiť s tvojou svadobnou cestou,“ usmial sa Zandome, „ktorá sotva dá dlho čakať na seba. Tak by sme mohli vzornú pivnicu nazvať 'Pivnica Dorica', bárs groše by dala teta Anzula.“

Po Troch kráľoch zavítala pravá zima – dalmatínska totiž. V noci holomrazy so srieňom, vo dne slnce a teplo. V nedeľu zastavil sa Niko v čitateľskom spolku – našiel tam i Zandomeho, ako načúva dišputy.

„Otrávil ma už dišputami!“ žaluje sa Nikovi. „Hrozní ľudia! Hádajú sa, či by bolo lepšie, keby bol dážď, alebo keby bolo slnce? To sa rozumie, i dážď i slnce, ako vyžaduje potreba. Ja by najradšej dákam na čerstvý vzduch...“

„Ja idem pod Grabovik,“ odpovedá Niko. „Ak sa ti páči – poďme.“

„Teda predsa chceš oprobovať na mne tie tzv. silné dojmy! Radšej by nešiel; nuž ale povedalo by sa: Zandome je zbabelec. A my poďme.“

Keď poodišli, začal zas neúnavný Zandome:

„Nuž čo je s naším podnikom? Čo vraví teta Anzula?“

„Ona je náhl'adu, ktorého som bol i ja. Núdza nenie o kapitál, ale o súcich ľuďí. Predvída, že my sami nezdolíme toľkú robotu.“

„Núdza o ľuďí! To má pravdu!“ zvolal Zandome neobyčajne živo. „To je pravda. Nieto ľuďí. čo sme nechceli chodiť do školy, my sme kupci a statkári. Tí, čo vychodili školy a dobre sa učili, sú všetko rad-radom advokáti a doktori. Kto bol v učení slabší alebo nemal groší na karambol po Hradci a vo Viedni, utiahol sa do seminára alebo práve na učiteľskú preparandiu... Druhých stavov medzi nami takrečeno ani niet. No nič to! Nech sa nám len podnik vydarí! Z tých nádejných seminaristov vytiahneme my dvoch-troch spod tonzúry. Dáme im podpory do vinárskej školy alebo obchodnej akadémie, daktorého pošleme do priemyselnej školy za debnára. Súcich ľuďí budeme mať, koľko chceme. Ved' by to bol hriech, keby malo ostať takto naveky! Na našich stranách nenájdeš súceho stolára ani kováča. V celej krajine nieto priemyselnej školy! Nemáme technikov. Naše vodopády idú padnúť cudzincom do ruky. Slovom – náš rozvoj hospodársky je ešte v plienkach. Sme národ sedliakov, pastierov, popov a učiteľov. Nemáme vôle vyškriabať sa na postáť trochu vidnejšiu! Ale zato v Čitaonici pestujeme vysokú politiku, delíme Európu a Ameriku...“

„Prečo nevystúpiš s týmito náhl'admi?“ pýta sa ho Niko, zadivený a zarazený. Nenazdal sa nikdy, že Zandome myslel i na takéto veci.

„Sotva by našiel miesta v našich novinách,“ zasmial sa zas šelmovsky. „Majú toľko druhého materiálu! Treba napríklad rozhodnúť: kto je najväčší Hrvat doby terajšej. Otázka nie taká ľahká, ako sa vidí. Velikánov mnoho – viac žiaľbohu, než ich môže uniesť náš malý národ. A keby mi dali kúsok toho miesta – tu by hneď skrsla druhá otázka: kto je vlastne ten Ivan Dinko Guljanovič? Je národníak, či radikál, obzoraš a či právaš, a ak právaš: čistý a či nečistý? Kde sa vyznačil ten čel'adník, že sa opovažuje dávať národu lekciu? Vari rečnil v daktorom zhromaždení? Kto mu bol otec? A keď hovorí o národnom hospodárstve. A naostatok – nech ukáže diplom...“

Ani sa medzi rozhovorom nenazdali, len keď vošli do dvora pod Grabovikom.

Tam je dnes veľmi živo, návštevy sa vymieňajú, jedna druhej podávajú kľučku. Prídu do izby, postoja, poprizerajú sa, odídu. Iní tu vysedujú, vyvaľujú oči a odchádzajú pred večerom plní novín a látky na rozhovory. Na chorého už netreba brať ohľad, on beztoho leží nehybne, nič si nevšíma. Netrápi sa on už o nič na tomto svete. Domáci zas sa pouťahovali, každý do svojho dúta, a Jera – čo ona? Sedí sklonená pri posteli, o nikoho sa neozrie, ani o umierajúceho...

Zandome vošiel napred. Pri posteli zazrel učupenú Jeru. V druhej izbe pootvorenými dvermi akoby sa bola mihla svižná postava Barice. Ostatné ženské bohvie kde sa utiahli, čakajúc, kým nadíde rozhodný okamih...

No nemožno si nevšimnúť nášho Loleho. S čiapočkou na šedivej hlave vrtí sa ako na perách jeho vysoká postava, v páse tenká, že bys' ju preštikol. Usmieva sa vlúčne a berie tu i tu pero omočené v prošek a zvlažuje ním suché pery umierajúceho.

Kde sa tu vzal Lole? Prišiel sám, nevolaný, ešte včera a už sa nevzdialil od postele umierajúceho. On je človek, ktorý každému v našom meste zatisne oči, alebo ho oblečie. A ak nie to, aspoň ho pomôže vystrieť na dosku. Keď do domu začne chodiť doktor a za ním don Roko, Lole čaká, akoby číhal. Ak za donom Rokom vtiahne i on – to je znak, že je smrť blízko. Postaví sa k posteli, obsluhuje umierajúceho, pozoruje, kedy nadíde zápas smrti, zapáli hromničnú sviecu: vôbec prihotoví všetko, aby chorý dôstojne po kresťansky odišiel na druhý svet.

I včera, keď ho Mate videl vstúpiť do izby, pochopil, čo on tu hľadá. Utíšil sa a neprehovoril od tých čias slova...

Lole, zvlažiac umierajúceho pery, poodstúpil, ukloniac sa zdvorile Zandomemu a Nikovi, pohodil rukou, s'aby ich chcel dakomu predstaviť, ukážuc na posteľ. Zandome ho premeral od hlavy po päty v údive, kde sa berie v tom človeku táto náruživosť hľadiet' na zápas smrti.

„Tiež podivné zamestnanie!“ myslí si, pristúpiac k posteli.

Svetské myšlienky rozprchli sa razom – očami a celou bytnosťou vpíja do seba obraz, ktorý leží pred ním; obraz desný, strašlivý a predsa pútajúci. Snaží sa nepozerať a predsa niemo, ktorá by zdolela odvrátiť oko, dychtivo hľadiace na ten istý predmet...

Niko pozerá tiež pozorne, nachodí všetko tak, ako bolo, len jamy v tvári a na sluchách sú hlbšie, nos končitejší. Na prsiach, ktoré sa predsa ešte dvíhajú a klesajú, leží čierny kríž, symbol utrpenia a víťazstva...

Zandome cíha, či nepostrehne v tvári trosky života. Zlomené oko upreté je kamsi do neznámych končín, bez výrazu, potiahnuté závojom smrti.

„Hovorí ešte – hovorí?“ pýta sa Zandome hlasom tichým, nesmelým.

Jera, čujúc ten hlas a tú otázku, zavzdychala bôľne a zakryla si tvár rukami.

„Nehovorí, prosím, šor Zandome,“ odpovedá Lole ochotne, nahnúc sa k nemu horným telom. „Nehovorí už, lebo nepozná nikoho a zanemel.“

Zandome zvrátil čelo, že sa tento tu natíska medzi neho a umierajúceho, akoby chcel slúžiť jemu za vodcu v záhadnom údolí smrti. Potom i plač Jerin ho trápi, ako vôbec každý

ženský plač. „Niet v plači nič pekného,“ myslí si neraz pri domácich výstupoch, „a ženské si v ňom predsa toľme zakladajú.“

Nemôže sa zdržať, aby nepristúpil bližšie. Naklonil sa nad umierajúceho, nad jeho prsia, ktoré sa trhane dvíhajú a klesajú. Chytil ho za ruku. Je nielen studená, ale i odpoly stuhnutá. Iba prsty čo sa zachveli dotknutím teplej ruky Zandomeho; no hneď sa zas strnule vystreli. Nadvihli sa viečka akomak, ktoré dopoly zakrývali oko vyhasnuté, bezvýrazné. A na Zandomeho tvári, ustrašenej a úzkostlivej, utkvieva pohľad umierajúceho, pohľad prázdny, zatáhaný hmlami. No pohľad sa drží húževnate, nehýbe sa z predmetu, ktorý si vybral, akoby bol naň prikovaný. Hmly rednú, zákmit v oku, iskra, konečne zas život – výraz! Mateho oko plné výrazu, života! Striasol sa pod dojmom toho pohľadu, ktorý s akýmsi poľutovaním upiera sa naň – pohľadu, ktorý sa vrátil z tamtých svetov, aby sa stretol ostatný raz s jeho okom, na pozdrav a či na výstrahu hádam...

„Rozhodne ma poznal!“ zvolal Zandome, i v úzkosti uchvátený akousi zvláštnou radosťou. „Poznal ma – ja vidím. Neboj sa, môj Mate!“

Pozdalo sa mu, že okom preletel milý úsmev.

„A že vraj nehovorí!“ obrátil sa Zandome k Lolemu. „Hovorí, celkom zjavne – ale nie úctami! Oj, človek sa môže vyjadriť nielen slovom. Hľa, tu ten pohľad – a ako zreteľne hovorí! Vraví viac, než všetky prázdne reči...“ Stisol mu studenú ruku a zvolal: „Zbohom, Mate – zbohom!“

A cíti, ako sa prsty v jeho ruke potrhli, no nemajú sily opakovať stisnutie a ten istý pohľad, úporný, výstražný...

„Divná vec,“ uvažuje Zandome, keď vyšli do dvora, „na ňom nepoznať, že by bol na mukách. Že nenie pri sebe! A ono je len v akomsi polosne. Čaká v predsieni smrti, kým príde rad naňho... Ale výzor, musím vyznať, je hrozný. Vzbudzuje čudné myšlienky, veru nie práve povznášajúce. Človek sa trápil, hrdloval, zháňal do úmoru, a keď by mal vidieť ovocie práce a namáhania, mal žiť bezstarostne, ako kapitalista žije zo svojich úrokov: práve v tom čase prídeš ta, kde je dnes úbohý Mate. čo je potom už vlastne ten život ľudský? Aký má zmysel?“

„Mate by ti ľahko zodpovedal i tú otázku,“ odpovedá mu Niko. „Vysvetlil by ti, prečo nepozorovať na ňom muky, prečo s poľutovaním pozrel na teba, s výstrahou. On verí v druhý život, ktorý trvá naveky. To je jeho filozofia; jednoduchá – no, ako vidno, jemu dostačí, a čo je hlavné: nenechá ho v blate v rozhodnej chvíli, ako necháva nás, úbohých filozofov, neraz naše duchaplné mudrovanie...“

„Viera je klenot,“ prisviedča Zandome s hlbokým presvedčením, „neoceniteľný dar, kto si ju znal udržať. Žiaľ, že celá naša kultúra smeruje k tomu, pozbaviť nás toho pokladu. Neviem, komu tým osoží? Nám, úbohým filozofom, rozhodne nie. A spoločnosti ľudskej už práve nie. Šťastie, že práve úbohí, nešťastní, ktorým je údel utrpenie, si ju zachovajú. Keby nie jej, spoločnosť by pozostávala zo zúfalcov, svet by sa pretvoril v predpeklie...“

V ten deň cele iste čakalo sa v našom meste, že sa ohlásí „mužský zvon“. Čakalo sa to už dakoľko dní – no Lole bol rezervovaný a nechcel sa vysloviť určite. No dnes, po odchode Zandomeho, vyhlásil, že sa blíži ostatná hodina. Zhromaždila sa rodina celá okolo umierajúceho; do pitvora a do dvora nahrnulo sa susedov a priateľov. Zdá sa, že všetci čakajú netrpezlivo koniec drámy, možno, že i domáci sami. Veď konečne tento stav je neznesiteľný: život v dome od toľko dní vyhodený je z obyčajnej koľaje. Ivan nesmie vyjsť do poľa, povaluje sa po dome alebo sa túla po dvore sem a tam, bez osohu a bez cieľa. Ženské sú žiaľom a plačom utmácané; mimo toho i dom, otvorený vo dne v noci návštevám, podobá sa viac námestiu alebo krčme než domu. Spí sa málo, a čo sa spí, to je spánok nepokojný, ako na strážni, v očakávaní toho, čo visí nad domom, čo sa už zamedziť nemôže...

Vzdor očakávaniu, všeobecnému očakávaniu, mužský zvon sa neohlásil. Vyzvonilo sa Ave Maria na mrkaní a nenastala udalosť, ktorá tak určite mala nastať. Rodina strávila celý večer a hlboko do noci okolo posteľe a na svitaní odišli všetci na krátky odpočinok.

Ráno, keď už slnce dost' vysoko stálo, vstúpila Jera do izby. Mate leží nepohnute, ako včera – no nepoznať na ňom nijakú premenu.

„A čo myslíš?“ pýta sa tichým hlasom Loleho, „Čo je to, pane bože?“

„Vždy jednako – vždy jednako!“ opakuje Lole v rozpakoch. Zahanbil sa, že sa prerátal. „Ja sám neviem, čo je to – nepochopujem, lebo ešte včera malo byť, čo malo byť. A dnes už sám neviem...“

Jera sa prestrašila.

„Keď už nevie Lole – a čo môžeme my vedieť?“ túži sa synovi. „A kedy to bude? Ach, bože, skrát' jeho muky, skrát' jeho muky a povolaj ho k sebe...“

Nevesta navrhla, aby sa pred Blahoslavenou Pannou zažala voskovica; syn je tej mienky, aby pozvali dona Roka modliť sa za smrť tichú a blahoslavenú nad umierajúcim. Čokoľvek kto radil, všetko urobili. Predpoludním bol i don Roko, odriekal modlitby nad umierajúcim, celá rodina padla na kolená a vrúcne prosí z neba milosť a zmilovanie...

Popoludní Mate ležal v tom istom stave ako včera a predvčerom.

Tu sa Jera odrazu rozhodla. Darmo je, treba siahnuť k druhým prostriedkom. Poslala potajomne po starú Ursu do Vrchov.

Bolo sa dobre stmilo, keď Ursa vstúpila do izby. Vonku sa trúsi drobný dáždik. Aby nezmokla, natiahla na hlavu vrece, ktoré tvorí na nej kuklu a dolu chrbtom padá jej nadol. Pod vrecom červená šatka, tmavá ohorená tvár so širokým nosom a veľkými zubmi – to všetko dodáva Urse zvláštny výzor. Ten sa ešte stupňuje tým, že Ursa drží v pravej ruke palicu, ktorá jej siaha temer pod pazuchu.

Všetci hľadajú so strachom na neobyčajnú ženskú, o ktorej sa hovorí, že všeličo vie, lebo je vraj v obcovaní s tajomnými silami. Ursa si je vedomá svojej povesti a, ako vidieť, hrdá je na ňu.

Pristúpila k posteli a pozrela vnímavosťou svojím čiernym okom na umierajúceho. Všetci úzkostlivo čakajú jej výrok: iba ten na posteli sa nehýbe, iba čo sa mu prsia trhajú a padajú.

„A či sa on nenarodil v čiapke?“ obrátila sa Ursa k Jere.

Tá pozerá, nevediac čo odpovedať.

„Ja viem, že mal čiapku,“ vraví Ursa určite, palicou búchajúc o zem na dôraz svojich slov. „Ja viem, že ju má kdesi, pohľadajte!“

„A ako viete, preboha?“ pýta sa Jera, predesená nad tajomnou mocou tejto ženy.

„Viem, že ju má,“ tvrdí ona, pozrúc významne na všetkých. „Pohľadaj, čerče moja, pohľadaj po truhlách a skriniach. Vidiš, ako sa trápi, a bez nej ti nemrie...“

Na všeobecné zdesenie potvrdil i brat Ivan, že sa Mate narodil s čiapočkou. Nebohá mat' o tom často hovorievala.

„Pohľadajte – pohľadajte!“ vyzýva ich Ursa. „Musí byť kdesi.“

Zhľadávali po celom dome, poprevracali všetky truhly a skrine, vyťahali bielizeň. Vo veľkej truhle, kde bolo všakové náradie, kince, dláta, kliešte, staré podkovy a všakové haraburdy, pod schodmi, čo vedú na pôjd, našli malú skrinku, na nej vymaľovaná loď s nadutými plachtami na modrom mori. Je zamknutá táto skrinka, ktorú Jera dakoľko ráz videla, no nikdy do nej nenazrela. Kľúča nebolo a Ivan bez váhania založil dláto pod vrcheň a vyvážil ho zo závesov. Dychtivo pozerajú, čo bude dnu. Nenašlo sa ničoho, len stará šatôčka so žltými kvetmi a v nej kúsok kožtičky.

„Veď povedám, že musí byť kdesi!“ zvolala Ursa, vezmúc kožtičku do ruky a položiť ju na hlavu umierajúceho. „A nech dakto ide zaraz po dona Roka.“

Ivan sám išiel dona Roka prebudiť, ten prišiel a začal odriekať modlitby pri horiacej svieci hromničnej.

Pred polnocou v tú istú noc vypustil Mate dušu.

Don Roko, vypravdiac ho takto zo sveta, odbaviac svoju povinnosť až do konca, odobral sa na faru spokojný a tichý. Tej noci ho už nikto neprebudí, aby šiel k umierajúcemu.

Keď na svitaní vyzvonili Ave Maria, zápät' za tým ozval sa „mužský zvon“, umieráčik. Jeho tklivý hlas rozlieha sa mestom kvíľivo. Ľudia, pozdraviac Matku božiu nábožným vzdychnutím, pripojili otčenáš za Mateho dušu s vrúcim želaním: „Pokoľ viční daj njemu Gospodine!“

Na druhý deň ráno uberá sa z chrámu pod Grabovik dlhý impozantný sprievod, pod krížom. Za krížom kráča don Roko v pluviáli, okolo neho okolití farári a kapláni. Za duchovenstvom zástup sveta, teŕakov, remeselníkov a pánov. Na konci sa valí čierna hrba ŕenských a po stranách sprievodu skáču deti sem a tam poniektoré boso a všetky bez klobúka. Don Roko s kňazmi vstúpil do dvora, z dvora do domu. Dvaja chlapi s náručím dlhých voskovic chodia pomedzi svet a rozďavajú sviece mužom a ŕenám. V dome a pred domom tichosť – no len chvíľku. Keď vystúpil don Roko z domu a za ním rakva, pokrytá čiernym súknom, rozľahol sa zrazu v dome krik a plač, výkriky a kvilba i vykladanie. Okenice, ktoré boli dosiaľ pritvorené, rozleteli sa na všetkých oblokoch – v nich sa ukázali hlavy ŕenských, plačúc a kričiac. Spev kňazov a kantadurov preráŕaný je výkrikmi ŕenských, menovite zúfalým krikom Jery, ktorá zhodila šatku z hlavy a trhá si vlasy. Keď sprievod prešiel popod obloky, sype sa na rakev zo všetkých oblokov kvietie, a padajúc na zem, rozšľapané je zástupom. Iba dakoľko ŕltých lístkov čo ostalo na čiernom súkne.

Zandome, kráčajúc pri Nikovi, stisol ústa a nehovorí. Ťažko mu je, nesmierne ŕažko, čujúc tento nárek, krik a plač. I jemu sa nadúva hrud', nadchádzajú myšlienky na vlastnú smrť...

Konečne sa vzdialili, krik nedolieha zblízka, prehlušovaný tiahlym spevom kňazov a spevákov, Zandome sa obzrel ta, skadiaľ vyšiel sprievod. Obloky sú ešte vždy otvorené dokorán, v nich ŕeny kričia, plačú, zalamujúc rukami. V dverciach dvora stojí Ivan, v šatách všedných, zanedbaného zovňajšku, ako to vyhľadáva stará obyčaj; pozerá za otcom, ktorého nemôže doprevadiť na ostatnej ceste, skadiaľ nielo návratu. A ako vďačne by išiel, ta, za ním, kde ho srdce ŕahá, keby to dopúšťala starodávna obyčaj! Takto nepozostáva iba stáť tu, sprevádzať očami sprievod, kým otca neodnesú...

No Zandome musí sa obracať znovu a znovu k domu smútku, kde v okne, čo je na štíte domu, kdesi na samom pôjde stojí osamelá ŕenská, ticho a nehybne. Ona nekričí, nezalamuje rukami, ale ticho, usedave plače, hľadiac za sprievodom, v ktorom sa uberá jej otec na ostatnej ceste. Je to Katica a za ňou vidno i hlavu Paškovu, tiež sklonenú smútkom.

Za sprievodom, sám a sám kráča Lole, už nemá čo hľadať v dome. Povinnosť ho teraz volá na cintorín, kde bude treba spustiť rakev do pripravenej hrobky.

„Ja už viac nikdy nepôjdem na pohreb,“ preriekol Zandome, keď vstúpili do mesta a nebolo vidno Grabovik a Mateho dom. „Nie, nikdy!“

Niko pozrel naň a zdá sa mu, že Zandomeho oči, tie usmievavé, figliarske – podbehnuté sú vlhou...

A keď sa predpoludním vracal sprievod do mesta, už bez Mateho, riekol Zandome: „No tak! I o ňom môžeme povedať: žil a bol... Na takto rok nebude nás upomínať na jeho život nič iného, ako čierne háby na jeho dievkach...“ A nasilu otrasúc zo seba smutné myšlienky, pýta sa zas už obyčajným hlasom:

„A kedy sa vyberieš na tú cestu?“

„Druhý týždeň po Veľkej noci...“

Rysavá jalovica

1

„Starý, pozor na kapce, aby si ich nepotratil; na cukor, kávu, med, bryndzu, mak, piepor, papriku, olej a sviečky nezabudni. A nechže sa ti hrnčeky nepobijú!“ volala Eva za svojím mužom Adamom Krtom, ktorý práve poberal sa na jarmok, aby zaopatril domácnosť týmito maličkosťami.

„Nezabudnem, starká, nič, animak. Ó, ja kúpim všetko, keby som len mal dobrú trž na kapce.“

„Nezabudneš, horký nezabudneš! Najtiaz ti trochu obliznúť, nebudeš ani vedieť, či si. Keby ja tak s tebou šla, nerečiem, že by sa nevykonalo, ale...“

„Šla, šla! Obidvaja budeme krky lámať v tom stisku? Či sa ti to ešte toľme žiada? Na, vezmi kapce a choď si ich ty predávať, a ja zostanem doma na pokoji.“

No Krt nemyslel to dopravdy, veď ako by opustil jarmoček, ktorý už oddávna túžobne čaká, a síce preto, že doma je ani v putách. Žena dohliada naň sťa na papľuha, takže Adam Krt nikdy si nemôže kopýtkom vyhodiť. Nuž či potom div, keď spod ženinej ferule ťahá sa na jarmok!

Na chrbte má priviazanú tanistru; v nej pokladené kapce, jančiarky a papuče, ktoré on na hotové našil a teraz ich ide predávať. Do tanistry utarsoval to tak, že každý pár zošil hrubou dratvou, aby spolu držal. Krt je síce gazda, ale v zime šije z valaského súkna obuv pre dedinčanov. A to je veľmi ľahká robota. Na merťuk nemusí sa veľmi dbať, lebo kapec čím je väčší, tým lepší; nemusí byť ani veľký výber v kopytách, veď i sám Krt má len tri. Jedno malé pre nevesty, čo majú malé nôžky; druhé veľké pre chlapov, ktorí potrebujú kapce ako vahany, aby mohli z pece do nich skočiť. Tretie je ani malé, ani veľké, ale len také stredné.

Kopytá si Krt urobil sám, a to z bukového dreva, a nech by ním do starej hodil, iste by mala čo niest'. Ale on je poslušný manžel; ženu slúcha, ako Pánboh prikázal, má pred ňou veľký rešpekt. On nikdy nesprotiví sa jej, ale slúcha ju pobožne, a čo mu hned' rozkáže, aby vypil o jednu skleničku menej.

Ale sa preto nesmejte na ňom! Čo on zarobí, to jeho žena uschová, ukladajúc tak babku k babce, aby z toho boli kapce. Čo raz vpadne do ženinho truhlového priečinka, to Krt nevymodlíka stade, čo by ju tri dni prosil. Ešte keď si pýta od nej tri grajciare na dohán, to mu dá; ale ak by chcel ďalšie tri na nejaký ten nápoj, to nevydrie od nej ani do súdneho dňa. Ale Krt preto nenie nikdy bez groša; on si pomáha tak, že pri oddávaní každej roboty stiahne potajomky dva-tri grajciariky a s tými si pomaly gazduje. Keď žena vystíha nedoplatok u neho, lebo sa jej obdržaný zárobok máli, on do tých čias vzdychá a v prsia sa bije, kým mu neuverí, že spustil tri alebo štyri grajciare z ujednanej ceny.

Jarmoky pre Krta nemajú žiadneho pôvabu a príťažlivosti, keď Eva stojí mu tam vždy za chrptom, odberajúc utržené peniaze. Ale dnes je v Mrhanove jarmoček, a to je pravý jarmok pre smädnú dušičku Krtovu, lebo Eva nemôže ísť s ním. Onedlho budú Vianoce, Krtuľa voľky-nevoľky musí ostať doma, aby izbu vybielila a k nastávajúcim sviatkom náležite vyriadila. No a keď Krt ide na jarmoček sám, to akoby rybu pustil do vody alebo capa do záhrady. On oddávna robí si chuť, ako si tam vypije rozolišu, sladkého ani číry, čistý med, a ako zgazduje pár šestákov pre neistú budúcnosť.

Hoci Eva ani po iné roky nechodievala na jarmoček, predsa dnes ťažko jej padne zostať doma, lebo v mužovej tanistre je aj päťdesiatka, za ktorú má kúpiť kravu.

Krt je celý uveličený nad svojou dobrou ženou. On ani netušil, že by u nej toľký groš mohol byť. Akože by neposlúchal ju? Či jeho vyschnuté hrdlo bolo by kedy zhonobilo toľkú sumu? Oj, nikdy, a čo by bol pre celý regiment navyšoval kapcov! Koľko ráz žena priložila po šestáčku, až z toho päťdesiatka narástla! Už takto rok mala štyri desiatky, jednu piatku a tri zlatky, lebo drobné hned' premieňala na bankovky. Ved' července a tie šestáky sú okrúhle a tak chytro sa rozkotúlajú, že človek sa ani nenazdá, len keď je mešec prázdny. Keby Krt bol zavoňal toľkéto peniaze u ženy, iste by ju bol vše do tých čias unúval o olovrant, kým by mu nebola dala z nich pár grajciarov. No takto jej uveril, keď sa mu zaverala, že nemá ani grajciara, a stiahol smädný hrtan na užšie, aby ho toľko neznepokojoval.

Krtuľa už vlani bola by sa kroz nejakej kravy na jarmok vybrala, ale tu prišlo jej zaplatiť osem zlatých porcie; zostalo jej teda len rovných štyridsať. A za to nedostane sa dobrá krava. Zviazala teda mešec dotuha, aby desiatky nerozleteli sa. A nerozleteli sa. Ba

teraz v jeseň prišla k nim ešte jedna, takže Krtuľa mohla dnes mužovi dať celú novú-novučíčku päťdesiatku, takú ako lopár.

Krt dosiaľ ešte nikdy nemal razom toľko peňazí! Ani so ženou nedostal toľký výplatok. Rátal v hlave, koľko skleničiek rozólišu by dostal za tento papierik. Hej, isto toľko, že aj mlynské kolo pohlo by sa od neho. A koľko kapcov by musel ušiť za päťdesiatku; isto zahatil by nimi mlynárovu vodu. Krt nevie, čo má robiť od radosti. Ach, toľkú radosť musí zapíť, to už ani inak nejde! No Eva hneď uhádla, za čím piští vysušená dušička mužova. Zohrialala mu na cestu sladkého, až mu srdce v rozkoši plávalo. No pred pitím musel sľúbiť, že nikde nebude dneska unúvať krčmárov a že celkom triezvy príde z jarmoku. Darmo je, Krt čo sľúbil, chcel aj splniť, a preto doma chlipkal si svedomito, aby inokde nemusel.

Takto posilnený pobral sa na cestu. Kapce, ktoré nespratali sa do tanistry, sárkami zbodnuté prevesil na ohromnú čugaňu a túto založiac na plece, zaberal na jarmok. Jeho čierne očičky, aj inak dosť malé, od užitého nápoja ešte väčšmi sa zúžili a blyšťali ani u opravdivého krta, čo pod zemou ryje. Na ušiach stiahnutá veľká čapica, že iba koniec jeho dlhého, chudého nosa spod nej vykukuje. Krt, hoci nebol ešte starý, predsa nemal ani jedného zuba. Zalanským jeden zderavený ho bolel; akási stará baba poradila mu, aby si naň priložil liadok. Krt slúchol dobrú radu. A deravý zub nikdy ho viac nebolel, lebo vypadol, s ním šli aj všetky zdravé. Od tých čias má od zubov pokoj.

Na rukách má hrubé pletené rukavice o dvoch palúchoch. Jeden z nich je pre hrubý palec, druhý ale pre ostatné štyri. Pravou rukou drží čugaňu na pleci, ľavou zaháňa a vesluje v povetrí, až sa na tanistre prevesená halienka ometá zboka- nabok. Jeho chôdza je taká, akoby pravou nohou stúpala na stolček a ľavou do jamky; lebo pravá bola asi o dva palce dlhšia než nebožiatko ľavá, preto sa musel zahadzovať v chôdzi.

A tak sádzal dlhé kroky, tu i tu podhodiac na chrbát tanistru, priviazanú na prsiach frumbijami v jeden uzol zviazanými. Žena vložila do nej i veľký poplanok, upečený natvrdo, nie po chuti bezzubému Krtovi.

Z Adamoviec už všetci jarmočníci odišli, preto Krt musí ísť osamote. Zamrznutý sneh vrzdí mu pod nohami a striebřistá osuheľ mu sadá na neoholenú tvár a chlpatú čapicu. Dlhý nos, mrazom doštipaný, očervnel ani pivónia na Turíce.

2.

Jarmok sa koná v Mrhanove. Mrhanovo je inak dedina, ale má rínek a vežu s veľkými hodinami. Teda nemenujte Mrhanovo dedinou, lebo slávny magistrát vás zaprosuje. Kde sú na veži, a to ešte toľké hodiny ako na mrhanovskej, tam nemožno, aby to bola dedina. To i

slepý musí nahliadnuť. Aké sú tie hodiny zdnuka, neznám; zvonku by boli dosť dobré, len ruky sú oslabené na nich. V Mrhanove niet síce blázna, čo by šiel ruky potískat'; no keď silnejší vietor zafučí, kratšia pohne sa aj o dve hodiny ďalej. To je niekedy aj nepríjemné a má špatné následky. Napríklad ako vlani na Ondreja sa bolo stalo.

Pán richtár mrhanovský držal vtedy obar, a ako sa to v Mrhanove svedčí, povolal naň celý magistrát s pánom notárom v čele. Pani richtárka od božieho rána bola ani na kolečku; tu jadernice, tu zas klobásky obstarávať, a najhlavnejšie: hostinu pre slávny magistrát chystať. Ako sa stalo, ako nie, dosť na tom, opozdili sa s robotou, takže obar nebol by sa mohol v určenú hodinu vydržiavať. Pán richtár bol celý zjašený, nahnevaný, troch žobrajúcich vandrovných vyhnal zo svojho domu. Vošiel do kuchyne, chcujúc žene pomáhať. Vzal si na starosť jadernice. Tam na korýtku boli uvarené omastené krúpy, ktorými sa mali nadievať. Pán richtár sa chytil do toho a šlo mu to od ruky omnoho lepšie než písanie nejakej inštancie. Ale čože: nezvyčajný kuchárskemu remeslu, zabudol krúpy osoliť, ba nedal do nich ani majoránu ani piepru. Pani richtárka zas behala z izby do kuchyne; v tom vrtení skrútil sa jej okrúhly čepiec, takže čo mala mať v tyle, to mala na čele. Veľká mašľa, čo mala byť nad samým čelom, bola obrátená k tylu. Mäsiar sa tiež náhlil s klobásami. A náhlivá robota nebýva vraj dobrá. Tak i on v tej trme-vrme dve jadernice nadel miesto krúp mäsom. Vôbec všetci v dome behali ako bez hlavy: šesť hodín je čochvíľa tu, hostina sa má započat', a na stole a pekáčoch ešte nič.

No hlava mesta Mrhanova ani v tom zmätku nestratila hlavu, ba pánu richtárovi napadla zlatá myšlienka.

Docituje hlásnika, riaditeľa vežových hodín, a naloží mu, aby ruku o dve hodiny vrátil na nich. Hlásnik sprvu divil sa čudnému rozkazu pána richtára a vyhováral, že to nemožno; no potom poslušol. Nuž a čo by sa mal sprostý hlásnik diviť? Akoby pán richtár z Mrhanova nemohol vládnuť hodinami, keď Jozue mohol slncu rozkazovať, aby za tri dni nezapadlo. Hodiny sú teda, dľa rozkazu, napravené: miesto pol piatej ukazujú pol tretej. Slávnemu magistrátu čas pomaly plyní. Veď, Bože môj, na obed sa len máličko prehodilo v očakávaní tučného obaru. Od obeda nietu, a predsa tak málo hodín. Vyobliekaní údovia slávneho magistrátu vychodia na priedomie a pozerajú na hodiny. No nedá to nikam: iba pol tretej. Natešený nad svojou múdrosťou, richtár potešuje ustarostené kuchárky, že však ešte dosť času, aby sa nebáli. A tie sa neboja; všetko im ide pekne od ruky, veď sám pán richtár vypomáha im. No jeho radosť bola privčasná. K veži zamierila vrana, a že slávny magistrát ešte nebol uzavrel, že vrany nesmú sadat' na hodiny, usalašila sa práve na tej slabšej, kratšej ruke, zakvákajúc a klaňajúc sa na nej. Jej šťastie, že mala krídla, lebo ináč bola by letela ako

anjel a padla ako čert. Ako si tam dvorila, rúčka začala klesať a zošmykla sa dolu, až ukazovala šiestu hodinu. Vrana zviezla sa z rúčky: no podletiac sadla na vrcholček veže.

Slávny magistrát vydýchol radosťou, vidiac, že už šesť hodín. Pobrali sa tak v krdli do richtárov. Pani richtárka len zhíkla, vidiac takú mrákavu vchodiť do izby; jej muž ale odskočil do komory, aby preobliecť a tak slušne pred magistrátom objaviť sa mohol. Nemôže od divu, kde sa tých šesť hodín vzalo; veď len pred chvíľou bolo pol tretej, iba dve jadernice nadel, a už je šesť. Obliekal sa pomaly. Nič mu nešlo od ruky. Košeľu tridsať (ak nie viac) ráz obrátil, raz naopak, raz na líce, a nikdy nemohol jej na poriadok prísť. Čižmy boli tesné a nechceli nijako na jeho tučnú nohu. Konečne vyšnurovaný, ale aj dobre vyparený pán richtár objavil sa medzi svojimi hosťmi, vítajúc ich. Pravda, títo boli namrzení, lebo na stole nevideli ešte nič a v žalúdkoch im náležite svitalo. No s tým väčšou chuťou jedli potom neosolené a nepokorené jadernice a klobásky, takže zabudli i zašmakovať, aké vpravde sú.

Na druhý deň, pravda, kolovalo mnoho chýrov o nespôsobilosti a zdĺhavosti pani richtárkinej. A to všetko pre oslabnutú hodinovú rúčku na veži.

Aby som vás uspokojil, zdeľujem vám, že tie hodiny sú už napravené, minulého leta ich hodinár reparoval, a síce novou, peknou, bielou farbou natrel ciferník, až je bieloskvúci a čierne čísla z neho sa odrážajú; oba ukazováky pekne pozlátil, až sa to tam na tej mrhanovskej veži jagá – za lacný groš.

V tomto meste ide byť dneska jarmok. Už teraz sveta plno po uliciach. Vôkol veže sú šiatre postavené, ľud sa hemží vôkol nich ako v mravenčísku.

Náš Krt rozložil kapce pod stenou akéhosi známeho, a kým na obed zazvonili, nemal pred sebou nič, lebo všetko mu rozchytali akoby darmo. Zamastený plátenný mešec, do ktorého utržené grošíky metal, oťažieval a rozveselený predavač poštrngával si šesťáčikmi, až ľudia kolostojaci mu závidia. Keď všetko popredal, ani si nezaobedoval, lež s triezvou hlavou pobral sa na rínok v tú stranu, kde predávali rožný statok. Chcel ísť kravu kúpiť.

Ale cestou svedomie ozvalo sa v ňom, vytýkajúc mu, že gazdovi ani len nezaďakoval za prepustenie podstenu; a to takému dobrému chlapovi, ako bol Ferko Lahký, mrhanovský mešťan. Krt bol citlivého svedomia: vrátil sa. Vošiel do izby a zaďakoval za podstenu. Ale či má odísť bez všetkého, ako mrzkí ľudia robia? Veru to! Poslal po rozóliš. Eva proti tomu nepovie nič, však i ona po každom jarmoku počastuje Ferkovcov. Nuž a či Adam má byť horší od Evy?

Krt chce najprv počítat peniaze. Vysype července na stôl a ukladá po šajných jeden rýnsky za druhým. On vie najlepšie na šajny rátať, lebo keď chodil do školy, len takéto šli. Ráta, ráta, i vyšlo mu za kapce štyridsať rýnskych šajnov. A ako to ľahko na tie šajny rátať!

Päťdesiatka v tanistre je stodvadsaťpäť, a teraz za kapce štyridsať, teda spolu sto i šesťdesiatpäť rýnskych šajnov.

Tolko peňazstva ešte nikdy nemal; zdá sa mu, že kešeňa chce sa odtrhnúť od veľkej ťarchy. Hlava sa mu krúti, akoby stál na vrcholci veže a vsadzoval do nej kríž. No na jeho šťastie prišiel rozóliš, i nalial si ho plný verdúnok. Ved' on, chudák, nikdy nevyliat, ani nedal si odtrhnúť rukáv pre núkanie.

Najprv zazdravkal a len potom vliat ohnivý nápoj do bezzubých úst. A nie že by, ako iní žráči, chytro prezrel, ale posociava ho po všetkých kútoch smädných úst, aby jeho chuť tým dlhšie mohol cítiť, ba i požuje ho svojimi hladkými d'asnami. Natiahne krk, pozrie do povaly, vytreští drobné očka, a rozóliš čľup do bezmernej kadlubiny Krtovho žalúdka. Jeho tvár zvrásť sa, bezzubé ústa stisnú sa, až koniec dlhého nosa polúbi vpred čnejúcu bradu. Ešte si mľaskne, oblizne chudé pery, aby ani len kvapka dobrého nápoja v nič nevyšla, a dnom prázdnej skleničky súcha prsia, aby ukázal, že mu od skleničky v nich obmäkne.

Keď sa takto posilnil, hneď veselšie zahadzoval sa na dlhej čugani ku kravám.

Tu jarmok sa už rozchodil. No stojí ešte jedna čierna krava, čierna, akoby ju bol z komína vytiahol. Krt pozrie zboku na ňu, hneď sa mu spáčila. Je síce malá, neveľká; no vemä ohromné, rohy malé a na nich len po dve obrúčky: teda krava mladá, šesťročná. A načo je mu stará krava? On chce mať mladú, preto mu táto tak na plúca padla. Hej, Krt, Krt, pozri na rohy! Roztvor oči a uvidíš, že päť obrúčí pilníkom odobrali. Hľa, krava už vôkol huby šedivie, to už stará rebrina. No Krt nepozoruje nič; len zuby chce jej vidieť, i roztvára jej hubu. Hľa, jeden zub chybuje. To priviedlo Krta k rozvahe.

„Tu má hvizdák,“ riekol predavačovi.

„O to malá starosť, i vy ste museli byť štrbavý, keď vám zuby pršali. A teraz ste, chvalabohu, nie,“ a predavač šelmovsky sa usmieval na holých d'asnách Krtových, potom doložil: „Toto hovädo iba teraz váľa zuby, lebo je ešte mladé. Kúpte si ho, dojka je chýrna. Ani nekope, mlieko má husté, zmúti sa za otčenáš. Moja žena banuje za ňou, ale čo robiť; musím odpoly darmo predať.“

„A čo vaše poctivé meno?“

„Píšem sa Martin Šmálok a som až hen z Pitvorníka. Ľudia ma široko-d'aleko znajú. Ani by som nepredával toto hoviadko, ale idem vydávať dievku; nuž a viete, že k tomu to i to treba.“

„Tak, tak,“ prisviedčal mu Krt, ktorý Šmálkovi všetko do litery uveril. Šmálok nevydáva dievku, ale kupčí s kravami. A že okolo Pitvorníka na tri míle niet človeka, ktorého by ešte nebol oklamal, musí ísť do d'alších miest medzi neznámych ľudí. On za maličkosť

kúpi starú hrachovinu, štrbavú kravu, pilníkom jej onoví rohy a takú omladnutú za dobrý groš predá, keď trafi na dobrého blázna. I teraz raduje sa, že dobre predá, lebo hneď ako na Krta pozrel, zbadal, že je tento v kupectve nezbehlý.

„Povedzte, ale razom, čo pýtate za túto kravičku?“ pýta sa Krt.

„Šesťdesiat rýnskych,“ odvetil Šmálok.

Krt div nepodskočil od radosti; myslí si: „

Šmálok pýta len šesťdesiat, bude dobrá kúpa. Domov dovediem mladú kravičku aj stopäť rýnskych v mešci. Budeže Eva rada. Hneď ma učastuje tým sladkým, čo od rána zvýšilo.“

No Krt ešte nejde sľúbiť cenu, najprv chce skúsiť kupca, či mu ešte niečo nespustí.

„Pýtate šesťdesiat, bez čoho?“

„Bez meštaka,“ rozosmial sa Šmálok. I Krt sa pousmial na jeho vtipe.

„Ale no, dám vám rovných štyridsať, vyčítam tu na dlaň, hotových. Verte mi, štyridsať jej je cez uši dosť, už je i preplatená. No ešte keby nie ten zub, ale ten hvizdák...“

Šmálok sa hneď vynašiel, hovoriac Krtovi: „Práve ten hvizdák je drahý, o piatku je viac hodna preň, veď po ňom poznať, že hovädo mladé. A vy sľubujete štyridsať, ale by ste mi dali! Otcu-materi, hodna je sedemdesiat, ale že som utisnutý a vy hodný človek, dám vám ju za päťdesiatpäť.“

Krt mal zhíknuť od radosti, že trafil na takého mäkkého človeka, čo päť rýnskych spúšťa, akoby pero opálil. Doložil i on, povediac mu:

„Dajte ju za štyridsaťdva – i koniec veci.“

„To nemôžem, švagre môj drahý, čože by mi žena povedala?“

„A čo by mne povedala, keby jej za také nič toľký groš vysypal?“

„Dobrého mnoho nebýva. Krava nie veľká, ale dojka dobrá. Veď ste vy tiež malý, a predsa odvážite iných desať. Bože môj, či len to, čo je veľké, má byť aj dobré? Ak si ju kúpите, veru budete ma spomínať a po jarmokoch len Šmálka hľadať, pamätajte moje reči.“

A Šmálok hovoril pravdu. Mnohí ľudia spomínajú už nielen jeho, ale i jeho mater a otca, aj hľadajú ho po jarmokoch. No Šmálok neukáže sa im na oči, nechcejúc počuť, ako chvália od neho kúpený tovar.

Krtovi obmäklo srdce: prihodil tri, sľúbiac rovných štyridsaťpäť.

Šmálok nechce byť horší od Krta, pustil za rovných päťdesiat.

Medzi nimi je len päť rýnskych. Dosiaľ šlo jednanie hladko, lež teraz nechcelo sa pohnúť. Ani jeden nechcel ani grajciarom popustiť. Krt desať ráz pošiel preč a desať ráz sa vrátil; no nemohol Šmálka obmäkčiť. Konečne doložil:

„Dám štyridsaťsedem, ale viac ani babky, čo by mierami dukáty meral. To je moje posledné slovo.“ A Krt staval sa, akoby chcel Šmálka nechať a odísť. Konečne tento zvolal za ním:

„Ale dáte štyridsaťdeväť. Lacnejšie nemôžem.“

Krt sa vrátil na dva kroky a povedá:

„Len ešte spust' te niečo.“

„Nepustím ani halier, a čo sa mi hneď dievka nevydá. Ako chce; nech sedí doma, nemusí to byť tak hupkom.“

No Krt sa tuho držal. Zadúšal sa, že neprihodí ani pol babky. Ale vtom priblížil sa k nim akýsi švec. To bol priateľ Šmálkov, od neho najatý na to, aby postrašil zatvrdilých kupcov. Pristúpi k Šmálkovi a pýta sa ho, akoby ho nikdy nebol videl:

„Čo pýtate za túto kravičku?“

Šmálok odpovedá:

„Štyridsaťdeväť. Ale tuto je prujší kupec,“ a ukazuje na Krta.

„Prujší, prujší,“ odvráva si švec, „ten je prujší, kto dá viac. A ja dám štyridsaťosem.“

Krta nahnevalo, že mu spod nosa berú už skoro dojednanú kúpu. Osopil sa rovno na ševca:

„Nestarajte sa do nás, choďte svojou cestou! Ba nemáte na svojom bydle štyridsať grajciarov, nie toľko rýnskych.“

„Ale ja nemám? Tu máte štyridsaťdeväť,“ i vyťahoval pugilár, akoby chcel platiť za kravu.

Krtovi mrklo v očiach. Nechcel dopriať takému obšivkárovi kravu, ktorá sa mu len teraz začala, ako svedčí, pozdávať. Také mladé a lacné hovädo opustiť pre mizerný rýnsky? Po krátkom rozmýšľaní priskočí k Šmálkovi a lakt'om odstrčí ševca nabok.

„Ja som prujší, mne ju musíte dať! Tu máte vašich štyridsaťdeväť.“

Šmálok sa pokojne usmieval i priťapol Krtovi, podvihnúc mu pravú ruku dohora.

„Nech vás pánboh požehná! Uvidíte, že neobanujete. Ale musíte dať aj oldomáš a ním aj tohto suseda počastovať.“

Krt zazrel na ševca, ale podvolil sa počastovať ho oldomášom. Zakerovali i s kravičkou k hlučnému hostincu.

Krt štedre platil oldomáš; keď mal pod črepom, pomeril sa i so ševcom, na ktorého posiaľ sa bol hneval. Všetci boli dobrej vôle, Šmálok pod stolom šúchal si ruky od radosti nad dobrým predajom. Oldomáš skončený, treba Krtovi poberať sa domov. Jeho drobné očičky zúžili sa a zas žiarili ako zaránky. Jeho rozólišom obliata dušička bola vo vytržení.

Za oldomáš vyplatil dva rýnske; teda viac, než čo zarobil ihlou za jeden deň. Vytriasol peniažky z meštaka; no päťdesiatku treba zmeniť. Za márný papierik dostal kopu červencov, i ukladal šajnové rýnske jeden za druhým na stôl. Vyčítal štyridsaťdeväť, ponúkajúc ich Šmálkovi. Šmálok sa díva naňho ako teľa na nové vráta, konečne vraví:

„Ešte prichodí dvadsaťdeväť rýnskych a štyridsať grajciarov.“

Krt roztvoril oči, nakoľko mu len stačili, a pýta sa:

„A akých?“

„Nuž takých, čo sem chybujú.“

„Ale veď je tu všetkých štyridsaťdeväť, nechybí ani grajciar. Počítajte si len!“

„Horký štyridsaťdeväť; to je devätnásť rýnskych a šesťdesiat grajciarov.“

„Ale veď vy neviete rátať,“ oborí sa naň Krt. „Pozrite: jeden, dva tri... až štyridsaťdeväť.“

„Veru to! To by bola pekná vec! Nemajte ma za blázna. Vyčítajte ešte dvadsaťdeväť rýnskych i štyridsať grajciarov.“

„Štyridsať grajciarov, štyridsať grajciarov,“ odvráva si Krt. „Nuž, švagre, veď štyridsať grajciarov je jeden rýnsky. Vy teda pýtate ešte tridsať rýnskych,“

„Ja pýtam len dvadsaťdeväť rýnskych a štyridsať grajciarov. Do rýnskeho ide sto grajciarov, a nie štyridsať.“

„Ba ide štyridsať,“ odsekol mu Krt.

„To išlo za krčaha kráľa, kým sa krížikmi rátalo a straky čepce nosili.“

„A kým ľudia ešte statočnými boli, a nie šmálmi,“ poznamenal Krt.

„Nuž ale povedzte mi, kto ráta teraz na šajny? Len sprostí ľudia, čo nemajú všetkých doma. Nuž i vy chcete byť hlupákom. Ak nie, vyčítajte mi mojich štyridsaťdeväť rýnskych a pôjdem zbohom.“

Krt, rozhorčený na celý dnešný poriadok, zvolal:

„Veď je to bohaprázdny svet. Keď ja predávam kapce na šajny, kupujú ako med, ale keď chcem i kravu tak kúpiť, zahudú mi, že to vraj len sprostáci robia. Nuž či tak budeme žiť. Há? Za starodávna bola krava za štyridsaťdeväť šajnov, a teraz pýtajú za ňu stodvadsaťtri i dvadsať grajciarov. Nuž či to tak?“ A staval sa Šmálkovi do očí len chytiť a chytiť. No Šmálok sa poriadne držal. Po dlhom hádaní Krt zhrnul vyčítané peniažky nazad do meštaka i bolo po znamenitej kúpe. Meštek oľahčel o dva šajnové rýnske, vyplatené za masťný oldomáš; napojený Šmálok a švec konečne odišli, potešujúc sa aspoň tým, že tak darmo k oldomášu prišli.

Tak, hľa, pochodil náš drahý Adam Krt. Kravy nič, päťdesiatka zmenená a dva rýnske v krčmárovej kapse. „Bože, Bože,“ vzdychá si, „čo mi Eva povie? Koľko sa, neborká, natrápila, kým zhonobila päťdesiatku, a ja som ju tak nemilobohu zmenil. Ako jej ukážem toľkúto hľbu červencov? A čo mi povie, keď sa dozvie, že som dva rýnske utarmonil? Viem, že mi dá celý týždeň slanú vodu chlípať.“ Potom sa potešil: „Ale ako by žena mohla zvedieť, koľko peňazí som minul; veď nevie, čo som za kapce dostal.“ Horký jeho nezvie! Ona mu na očiach vyčíta každúcky grajciar, o ktorý by ju chcel priviesť. A preto sa jej aj tak bál.

Ako takto v hostinci opretý o stôl premýšľa o svojej biede, hupne mu do hlavy, že treba kúpiť korenia, škoric, medu, kávy, cukru, maku a iných vecí. Vezme čugaňu a berie sa na rínok k šiatru, kde to predávajú. Tam kúpil hrnok na med, lebo vedel, že z papiera vytečie. Dal si ho navážiť dva funty, lebo je to treba na dobrú medovú. Maku kúpil pol holby, aj škoric hodne. Do fľaše mu naliali za šesť grajciarov octu; kdesi v sklepe kúpil do sklenice rybieho tuku na ženine sviatočné čižmy. Idúc popri medovníkovom šiatri, kúpil Eve ohromné srdce so zrkadielkom a za celý šesták voňavých marcipánov. Takto obložený hrnčekmi poberal sa domov. Ľudia sa z rínku práve rozchádzajú, lebo je už ovršených päť hodín. Medzi idúcimi zazrie i suseda Adama Trnku, vedúceho tučnú, rysavú jalovicu.

Krt beží za susedom, že pôjde s ním do Adamoviec. No zide mu na um, že sa s ním hnevá. Nuž tak, práve dva roky minulo na Michala, čo sa poškriepili. Od tých čias ani nepozreli jeden na druhého. Hnev sa strhol takto:

Trnkovie kohút chodieval do Krtovho dvora; a nebolo ho tam treba, lebo i Krt mal, lenže slabšieho a mladšieho než Trnka. Nuž a kde sú dva kohúty a dve jazyčné ženy, tam kedy-netedy musí povstať zvada. Tak bolo i tu. Kohúty sa vše pochytili a váľali spolu a Krtov vykochlený, ubitý neraz musel z vlastného smetiska utekať pred Trnkovým. To konečne domrzelo Evu. Či jej kohút nemá byť pánom ani na svojom smetisku a Trnkovie má si dvoriť na dvoch? Nahnevaná odkázala do Trnkov, aby na kohúta dávali pozor. Trnka hneď uznal, že kmotra Krtovie má pravdu. Chytil kohúta, vyniesol ho na pôjd a prikryl veľkou ličienkou. Zavčas rána vybral sa do hory a prišiel len na tretí deň domov. Úbohý väzeň čupel tri dni pod riečicou o hlade, o smäde. Na jazyk sadol mu veľký pípet, takže ledva zdýmal, až kým mu ho Trnkuľa nesňala. No nahnevala sa na Krtovcov, a hoci boli duchovní kmotrovia, nesadla si už ku Krtovej, keď v nedeľu prišla do kostola, ale do samej ostatnej lavice. Tak sa predtým takí dobrí kmotrovia rozkmotrili pre kohúta. Naoko boli síce ešte dobrí, no Trnkuľa hľadala zádrapku k ďalšej vojne a dost skoro ju našla.

Krt mal starú kozu, ktorú od rokov držal pre úžitok. V lete obhrýzala kríky v Trnkovie plote, ktorým je jeho veľká záhumnica obtočená. V zime vláčil jej jedličinu. Kým bol Krt dobrý so susedom, nebál sa do jeho plota uviazať kozu. Veď či by sa svedčilo duchovnému kmotrovi zahnať ju preč? Čože by svet povedal na to? Krtova koza mala v susedovom plote dobré časy: poobhrýzala lístky i mládniky dočista, akoby tam húsenice boli bývali.

I tohto minulého leta v jeden deň ráno Krt zaviedol ju do kmotrovho plota a uviazal o hrubý trň. Pozabudol, chudák, že sa hnevá s Trnkovcami!

Trnkuľa len to čakala. Ako koza v jej plote zamekotala, pochytila nožnice a príduc k nej, odstihla jej dlhú bradu. Odstrihnutú srst' zviaže do choviasla a priviaže nitkou o jeden roh. Takto zneváženú kmotrovu kozu zavedie k humnu a priviaže o vráta. Krt sa len zdivil, keď počul Lízu kdesi blízko zmekotať. Ide pozrieť, kde je, čo je, i nájde ju pri humne.

„Líza, Líza, čože sa nepasieš? Nuž ale i v lete budem ti vari smrečinu nosiť. Oj, to už nie!“ Gazda sprvu myslel, že sa odtrhla. No, príduc k nej, videl, že ju ktosi o vráta priviazal, ba zočil, že má i bradu odstrihnutú. Kto to urobil? Prečo? Konečne zvolal:

„Nuž tak, kmotre, tak ty mne budeš robiť? Hej, to za to, že ti každú zimu ušijem kapce. No počkaj!“ a tu zahrozil sa na susedov dom.

Kozu zaviedol do maštale a priviazal k žľabu. Choval ju tam týždeň a potom odpoly darmo predal. Šlo mu skoro do plaču, keď sa s ňou lúčil, a od tých čias na susedov dom ani nepozrel. No umienil si, že sa Trnkovi vypomstí. A to sa mu podarilo.

Trnkovie kohút pozabudol, že sa mu gazda hnevá s Krtovcami, i prišiel zas do ich dvora. Gazdiná vovábila ho do izby, posýpajúc mu jačmeň po zrnku, po dve. Tam ho i s mužom chytili. A čo mu urobili? Ona mu odstihla chvost a on vsadil piadlo do zobáka, vyhodiac ho naprostred dvora. Zostrašený kohút preletel Krtovie dom a behal s veľkým škrekotom po svojom dvore, akoby bol rozum potratil; všetky sliepky u Trnkov zleteli z pántu a robili po pôjde krik ani o súdnom dni. Po mnohom trápení Trnkovci dostali kohúta do izby. Žena zvolala:

„Vidíš, ten chýrny kmotor! Takto sa nám odsluhuje.“

„Čo si mala s jeho kozou, há?“

„Ja som ju len vyviedla z plota; ale tento bohaprázdny človek odstihne môjmu kohútovi chvost a do pysku mu vsadí piadlo.“

„Veru tebe by mohol vsadiť, aby si takto tým jazykom nemlela. Tu sa pozri, akého máš kurtavého kohúta. Všetci ľudia nás preň vysmejú. Nech som Kubo, všetci!“

„Mňa nik nebude vysmievať,“ a nahnevaná Eva schytí nôž a podreže kohútovi hrdlo. Chudák, potancoval po izbe, utiahol sa dva-tri razy a vystrel nohy ako struny. Pysk mu je rozzevený, v ňom vsadené piadlo.

Trnka bol síce namrzený na kmotrovcov, ale väčšmi dopálila ho žena.

„Teraz si ho ty zjedz! Ja sa ho nedotknem, a čo mi príde dva dni slanú vodu chlípať.“

„Nech si ho tí zjedia!“ a Trnková chytí podrezaného kohúta a nesie ho do susedov. Otvorí tam dvere a hodí im ho do izby.

Krt sa len vtedy zbadal, keď zarezaný kohút padol mu skoro k samým nohám. No potom chytil ho a zanesol do Trnkov. Položil im ho na stôl.

„Ja nemám s vami nič, a takúto mrcinu nenoste mi do domu, lebo...“ a zahrozil pani kmotre päšťou a zaškripel zubami.

To, hľa, stalo sa zalanským na Michala, a už minuli dva roky, čo susedia nestratili k sebe ani slova, a to je už dosť málo!

4.

Teda kmotor Trnka vedie z rínku tučnú jalovicu. Krt zahadzuje sa na kulhavej nohe za ním, a keď mu je za chrbtom, zakašle, až jalovica podskočí. Trnka sa obzrie, kto to kašle; vidiac Krta, odvráti sa, akoby nič nebol videl. No Krt nadbehne, až ho dohoní, i prihovára sa mu:

„Kmotre, sused, to ste kúpili túto jalovicu?“ Hej, keby bol býval triezvy, nebol by sa mu prihovoral; ale keď niečo chlipol, hneď potratil hnevy.

„Nie,“ odsekol mu Trnka, ani sa neobzrúc na neho.

„Nie? A kdeže ste ju vypriadli?“

„Ešte povedzte, že som ju vám ukradol.“ Tým chcel pohnevať Krta a zahanbiť, že nemá ani len srsti v maštali.

„Poďte, kmotre, dnu, pohovárime sa. Ale vy sa hneváte? Pre také pletky, pre kohúta, kto by sa to hneval?“ A Krt ťahá suseda do hostinca.

Trnka, vidiac, že Krt chce sa meriť, uviazal jalovicu o krčmovú obločnicu a vošiel s ním dnu.

Jalovica je mladá, práve v troch rokoch. Celkom červenej srsti, len dolu chrbtom má biely pás a nižšie kolien i paprčky biele. Dolu čelom až k samej hube biely pás, lampášom menovaný. Jalovicu to večné vystávanie začína už domŕzať, i vyloží hlavu do obloka a pozerá rovno do korheľne, preplnenej potrundženým jarmočným ľuďom, akoby chcela dozerať na slúžku, ktorá za rekešťašom meria špatne zapáchajúce pálené.

Gazda Trnka a jeho kmotor utiahli sa do bočnej chyžky, aby si mohli potrizniť tak medzi štyrmi očami. Krt povie:

„Kmotre, predajte mi tú jalovicu.“

„Prečo nie? Radšej vám než inému.“

Jednali sa, jednali. Krt kmotrovi nalieval, až mu ju pustil za tridsaťtri zlaté. Dali doniesť oldomáš, za ktorý Krt tri šajnové vyplatil. A tak prvý i druhý oldomáš vyniesol ho na dve zlatky.

Keď už mali hodne pod čapicami, pomerili sa. O koze a kohútovi zabudli, ba boli zase ako med. Vypili i mernô, pri ktorom dochytila ich Trnkova žena, ktorá bola na rínku poostala, aby pokúpila jedno-druhé na sviatky potrebné. Idúc z rínku, myslela, že jej muž niekde za horami za dolami, no pri krčme zazrie jalovicu. Na mužovi nahnevaná vtrhne do izby s dobre naostreným jazykom. No vidiac pri ňom kmotra Krta, začiatok vady zabudla, len samý koniec jej zišiel na um:

„Nuž ale sa poberáš domov, ty popiť?“

Trnka sa pekne usmial na ženu, pomknúc sa jej na lavici.

„Eva, sadni si. Tuto sused zaplatil mernô. Na, vypi!“

Eva Trnková sa obrátila a s hnevom odišla preč.

5.

Už súmrak padal na rozvlečené Mrhanovo, keď pánom kmotrom zišiel dom na um. Krt vyplatil tri rýnske za druhý oldomáš a vzdychol si, výčitkou svedomia trápený, že dve zlatky strovil. Ženy sa bál, čo mu povie, keď sa dozvie o toľkej útrove; no potešil sa potom, pomysliac sám v sebe: „

Počkaj, Eva, nebudeš ty vedieť, koľko sa minulo! Veru len to, aby ešte i to zvedela. Aby som mal počúvania za pol roka. A ona to vie tak od kraja vytrízňať; nezabudne nič, ani márnú vec. Spomenie i to, čo si až hen pred sobášom urobil. Dobre, oklamem ju. Poviem, že som dal za jalovicu o dve zlatky viac, že som vyplatil tridsaťpäť. Ona sa nedozvie nikdy, čo som Trnkovi dal; s tým sa hnevá, i s kmotrou; veru sa ich nepôjde opýtať! Ale Trnkovi tiež nepoviem nič, ten má nasolený jazyk; nezdrží na ňom, ale všetko vylalotá.

Trnka si zas myslí: „

Počkaj, Eva, veď ti ja ukážem straku na kole! Myslíš si, že ti dám všetkých tridsaťtri? Ohó — dosť ti bude rovných tridsať. Nuž veď všetky by podľa pravdy mali patriť mne. Ja som vychoval jalovicu, ja som ju krmil, ja som predal i oldomáš vypil – a žena mala by sa v peniazoch prehádzať! Nechám si aspoň tri zlatky a vyplatím Jakuba, lebo mi na krk stúpa. Hej,

Jakube, vyplatím ťa do grajciara, ó– neboj sa, vyplatím. Ale Krtovi nepoviem nič, ten by hneď po dedine rozbubnoval, ako klamem ženu. Nik nebude vedieť, len keď Jakuba vyplatím.“

A susedia naradovaní, ako budú Evy klamať, poberali sa domov. Ale čože, Trnkovi je dobre, nemusí nieť domov hrnky, rajnice a iné pletky, lebo všetko to jeho žena zabrala. Horšie je s Krtom! Ukladá do tanistry jedno k druhému dva funty medu, sklenicu s octom a druhú s rybím tukom, zas sklenicu s petrolejom. No on vie, že by sa sklenice jedna o druhú potĺkli, i ukladá medzi ne bryndzu, mak, škoricu, lekvár, sviečku a iné kúpené veci. Na samý vrch vyloží veľké srdce so zrkadielkom a voňavé marcipány, čo za celý šesťák bol kúpil. Budeže Eva rada, keď jej donesie toľkoto všeličoho, či ho nemusí rada vidieť, keď takto stará sa o ňu? Naloženú tanistru uviazal na chrbát, zatiahnúc jej frumbije popod pazuchy a zviažuc ich na prsiach do hrubého uzla. Na uši čapicu, do pravej ruky čugaňu a v mene Božom poberá sa preč.

Predo dvermi čaká ho Trnka, ktorý prvý bol vyšiel z krčmy. Krt obzerá sa sem i ta, vpravo i vľavo, kde je jalovica; no nevidiac nič, pýta sa Trnku:

„Kmotre, kde je jalovica?“

Trnka mu ukazuje holé dlane:

„Práve ste mi slovo z jazyka vzali. Ja som sa vás chcel to isté opýtať.“

„Nuž veď ste ju sem na túto okenicu uviazali. Či neviete, kam sa podela?...Ťaj!“ škrabal sa Krt za ušami. „Veď vy ste ju uviazali. Akože ste ju to uviazali, há?“

„Kmotríčku, verte: dobre. Keby som mal tu povraz a vy rohy, ukázal by vám, ako som ju priviazal.“

„Mňa, mňa! Čo by ste mali viazať mňa? Mohli ste si hovädo radšej uviazať.“

„Nuž veď som ju uviazal, veď som ju uviazal,“ a Trnka obchodil okolo krčmy. „Ja neviem, ako sa mohla odtrhnúť. Ale tá sa neodtrhla, lebo tak by bol zostal aspoň kúsok z vôdzky, ale tu nezostalo nič. Kmotre, tú nám ktosi ukradol.“

„Kmotre, to nepovedajte, lebo ja sa zbláznim od strachu. Čo by nám povedala moja Eva?“

Trnka povie Krtovi:

„Kmotre, poďme ju hľadať; veď len nepôjdeme domov bez nej!“

A susedia pobrali sa dolu mestom. Ľudí už nebolo nikde vidno, po celodennom hluku nastalo všeobecné večerné ticho. Jarmočníci odišli domov a páni mešťania strážili pece, aby im niekam do Ameriky neutiekli. Ale predsa naši susedia idú stretnúť jedného mešťana mrhanovského. Práve ide popri nich, i pýta sa ho Trnka:

„Švagre, nevideli ste tu rysavú jalovicu? Je celkom červená, dolu chrptom má biely pás a na čele lampáš, pol huby je tiež bielej.“

„Ba som videl; práve takú, ako povedáte. Ani čo by jej bola z oka vypadla.“

Obaja susedia priskočili k nemu a vo zvedavosti chytili ho za kepeň. Krt podskočil na krivej nohe od radosti, že jalovica je už tu.

„A kde ste ju videli?“

„Pred obedom som bol na trhu medzi statkom, i videl som ju tam stáť.“

Susedia v nádeji oklamaní pustili mešťanov kepeň. Krt bol by mohol čapicu i zahodiť, lebo od strachu mu zo šstice len tak tieklo.

„Pred poludním, pred poludním; ale tá sa stratila teraz pred večerom.“

„Teraz? A odkiaľ?“ pýta sa ich mešťan.

Trnka sa zaokúňal; nechcelo sa mu povedať, že spred krčmy. No potom predsa vyznal: „Kým sme sa zjednali, vošli sme do krčmy...“

Nedopovedal, lebo Krt mu skočil do reči:

„A ja som už i vyplatil za ňu tridsaťtri zlatiek.“

Mešťan pozrel ostro na nich a pýta sa:

„Aj oldomáš ste si vypili, však?“

Susedia neochotne mu prisviedčali:

„Vypili, vypili.“

„A musel byť hodný, keď vám i jalovicu ukradnúť mohli. Teraz si ju hľadajte. Štyria Pucovci ju na kolíkoch niesli.“

A pán mešťan smial sa na susedoch. V Krtovi zovrela žič, i kričí za ním:

„Ty si veru Pucovec!“

Pobrali sa dolu mestom ďalej. Stretli akéhosi dedinčana.

Krt povie Trnkovi:

„Kmotre, spýtajme sa tohto; tento azda nebude taký sprostý ako ten mešťan.“

I obrátil sa Trnka k dedinčanovi:

„Švagre, nevideli ste tu niekde rysavej jalovice?“

„Akú jalovicu? Ja neviem, čo za jalovicu.“

„Bola červená ako plameň, dolu chrptom biely pás a na hlave lampáš. Kým sme sa jednali, kamsi sa podela.“

Dedinčan sa poškrabal za uchom, bodol pár ráz palicou do zeme, usmial sa pod nos a povedal:

„Ja viem, kde je vaša jalovica.“

Krtovi odl'ahlo, akoby mu kameň bol odpadol zo srdca, priskočil k dedinčanovi a div ho neoblapil od radosti.

„Nuž viete, švagorko? Povedzte, kde je, a dáme vám náleznô.“

„Vaša jalovica alebo leží, alebo ide, ak nestojí.“

„Pod'me, kmotre,“ ťahá Krt Trnku za halenu. „Pod'te, toto sú pohania. Vysmievajú sa z nešťastia iných ľuďí. Najprv človeka okradnú a potom vysmejú. To je po kresťansky?“ obrátil sa k dedinčanovi.

No ten už kráčaľ v inú stranu, ale teraz sa obrátil k verným susedom a volal na nich: „Len jej rohy hľadajte. Keď tie nájdete, už akoby ste ju mali.“

Susedia sa mu ani neohlásili. Len Krt sa prihovoriľ Trnkovi:

„Kmotre, my ju už nenájdeme.“

„Veru nenájdeme,“ prisvedčil s povzdychom Trnka.

„Bože, Bože, čo mi povie Eva? Och, och, čo som nepojal na jarmok i ju? Čo som len šiel sám? Tá mňa dočista zabije.“

„No a moja!“

„Horký vaša, čože vaša! Ale moja! Ó, vy neviete, aký má dlhý jazyk!“

„I moja má dlhočizný ani deň na Jána. Mohli by ste sa ním tri razy opásať.“

„Nuž i vaša má taký? Hm, hm“ pohmkal si Krt. „Ale mojej je i podrezaný.“

„No a mojej naostrený. Viem, že si ho brúsi od rána.“

Takto žalujúc sa jeden druhému, šli dolu Mrhanovom. Nevedeli žiadnej rady v tejto veľkej biede. Konečne Trnka povie Krtovi:

„Kmotre, pod'me k richtárovi. Oznámime mu, čo sa nám stalo. Keď je richtárom, musí vedieť, čo sa v meste robí.“

„Ozaj, ozaj, pod'me!“

A išli k trhovému richtárovi, lebo v Mrhanove majú troch richtárov. Jeden nad mestom, čo i hodinám môže rozkazovať; druhý nad poľom a horou; tretí nad jarmokmi.

Trhový pán richtár mal dnes mnoho práce, preto sedí si teraz pri ohnisku, ale neoddychuje. Oblečený je v sviatočný šat, obuté má kordovánky. Na kolená prestrel si ženinu zásteru, aby nové nohavice ušetril, lebo práve chytil sa do plátania krpcov. Pán richtár, vytrhnutý z pilnej roboty, pýta sa do izby vkročivších susedov:

„Čože by ste radi? Vari ste sa popriečili a prišli ste na ponosu?“

„Ó, nie, my sme sa nezvadili, lebo sme duchovní kmotrovia,“ odpovedá Trnka. „Ale jalovica nám zhynula, i hľadáme ju. Či by ste nevedeli, kde je?“

Pán richtár odložil krpec na lavicu, sňal z očí okuliare a celkom ľahostajne im odpovedá:

„Ja neviem, kde vaša jalovica; ja som ju nemal na motúzku uviazanú.“

Trnka i Krt poškrabali sa za ušima. Bolo im dosť mrkotno, keď počuli, že ani richtár nezná nič o zhynutej jalovici. Domrzený Trnka naskočí teda na pána richtára:

„Nuž to vy nevíete, ani čo sa v meste robí?“

„Ku mne veru neprišiel zlodej oznámiť, že vám chce jalovicu ukradnúť. A ktorému z vás patrila?“

Krt sa ohlási:

„Tuto kmotrovi Trnkovi.“

„Ba moja nie, ale vaša.“

„Ej, akože moja! To bola vaša.“

„Ja už mám peniaze za ňu. Teda je už nie moja.“

„Tak mi dajte jalovicu, keď máte peniaze.“

„Ja jalovicu nemám, tak vám ju nemôžem dať...“

„Vráťte mi teda peniaze.“

„Vráťte vy mne zas jalovicu. Tak pekne, z ruky do ruky.“

„Kmotre, povážte, či ja môžem vám jalovicu vrátiť, keď ste mi ju neoddali? Čo sme neprijali, to ani dať nemôžeme.“

„Ba museli ste prijať, keď ste mu peniaze za ňu vyplatili,“ nadhodil konečne pán richtár.

„Neprijal som nič, len som zaplatil.“

„To ste mačku vo vreci kúpili, a kým ste sa jednali, zlodej vzal.“

A pán richtár zasmial sa na Krtovej biede. Trnka od radosti rástol, že má aspoň groše. Krt bol by zas do myšacej diery vošiel od hanby a ľútosti, že do sveta vysypal svoje peniažky. Na čele sperlil sa mu pot a v ňom každý vlas sa kúpil, ani čo by ho bol horúcou vodou oblieval. Keď pomyslel na stratenú jalovicu a Evu, zuby mu od strachu zdrkotali. Keď mu prv bolo v hlave hmlisto, teraz sa mu dôkladne rozbrieždilo, ani čo by opitého uložil do kvetúcich konopí. Začal pekným spôsobom dorážať do kmotra:

„Kmotre, viete, kto som, čo som. Povážte, že Eva miesto kravy mňa priviaže k žľabu a tieskom zabije. Áno, zabije dočista, ak prídem bez peňazí. Vráťte mi moje peniaze.“

„Kmotre, a vy myslíte, že moja by ma za sklo položila, keby som bez peňazí a jalovice prišiel?“

„Rozdeľme sa teda s peniazmi,“ navrhol Krt.

„Dobre, ja pristanem, ale vy mne najprv dajte polovicu jalovice.“

„Ale jalovica nie je moja.“

„Ba je vaša,“ tvrdil Trnka.

„Ba je nie jeho,“ ohlásil sa pán richtár, „veru tá jeho nezovie pánom. Tá je zlodejova.“

Krt sa mrzute poškrabal za uchom. Už mu plač začal koniec nosa štekliť.

„Pravdaže je nie moja, preto si pýtam nazad peniaze.“

„Hja, ale ja peniaze nedám, lebo tie sú moje.“

Krt i od ľútosti, i od hnevu začal skoro plakať. Skočil k Trnkovi a volá naň:

„Ani jalovica, ani peniaze, ani nič! I ubijú človeka, i plakať mu nedajú. Ej, Eva, Eva, čo som ja urobil! Načo som ja šiel samotný na jarmok? Načo som kupoval jalovicu od takéhoto mrcha človeka? Načo som sa spriahol s takýmto pohanom? Ach, Eva moja radostná, už som tam!“

Pri ostatných slovách slzy ako hánky padali mu dolu neoholenou tvárou.

„Vidíte,“ povedá pán richtár, „máme sa najprv obzrieť o statok a len potom o hrdlo. Mali ste si jalovicu zabezpečiť a len potom oldomáš piť; lebo jalovica má nohy, tá ľahko utečie, ale sklenica neutečie.“

„Pán richtár, vy len tomuto chytáte stranu, a mne nie. Ja mám mrcha ženu: ak sa bez peňazí vrátim domov, dá mi do týždňa slaná vodu chlípať a bude sa vadiť, že mi uši opuchnú od počúvania. Ale ja ju len sem k vám pošlem.“

„Kmotre, pánu richtárovi poctivosť, i mne poctivosť! Čo ste ma do krčmy zajali? Keby nie vy, mohol som už byť doma. Ja idem — čo tu budem robiť? Dobrú noc, pán richtár!“

A tak Trnka odišiel, za ním pobral sa i Adam Krt. Na ulici sa zas zišli. Krt chytil Trnku za halenu a začal ho prosiť:

„Kmotre, sme susedia, duchovní kmotrovia: zas sa máme pohnevať?“

„Vidíte, vy začínate hádku. Dajte mi pokoj a budeme zas dobrí.“

„Kmotre, vráťte mi mojich triatridsať, čo som krvopotne vyrobil. Viete, že mne kozy neorú.“

Trnka mu s hnevom odpovedal:

„A mne vari capy bránia? Nejedem raz doniesol som mojej jalovici sečky, kým som ju vyriadil, a teraz by som ju mal niekomu darovať! Veď vy sa nazdávate, že mne pečené holuby letia do úst. Čo vypytujete toľko akési peniaze? Choďte si radšej od zlodeja vymáhať jalovicu. To!“

Teraz už i Krt vzbĺkol spravodlivým hnevom a skríkol na suseda:

„Lakomec, nejdem ďalej s tebou! Veď ti moja žena ukáže — ej, ukáže!“

„A moja ti vari odpustí! Ty me-e-e-ek!“

A Trnka zamekotal, akoby človek Krtovu kozu počul.

Ani Krt mu neodpustil, skríkne naň: „A ty kikirikí!“

Tak sa rozišli dobrí kmotrovia. Krt šiel vopred a Trnka poostal za ním. Dnešné mernô bolo im teda daromné, akoby peniaze bol dolu vodou pustil. Krt, idúc hore mestom a vidiac, že Trnka tiež kráča za ním, obrátil sa a zavolať:

„Kikirikí!“

A kmotor sa mu ohlásil:

„Me-e-ek!“

A hore celým mestom ohlášalo sa: „Kikirikí!“ A zápät' za tým: „Me-e-ek!“

6.

Adam Krt so zvesenou hlavou kráča k svojej dedine Adamovciam. Hlava mu oťažela od užitých oldomášov a od starostí a trápenia. Nedbal by ju niekam oprieť a pospať si. No ale má si do snehu ľahnúť? Nie do snehu, nie ľahnúť; zápasí celou silou s ťažkou cestou konanou uzučkým vyhladeným chodníkom. Nohy sú ako centy, ani čo by tie súkenné kapce boli podbité olovom a železom. Do nich vliezol užitý trúnok a zaputnal ich. Nohy podkľakujú, hocikedy i ušmyknú sa do kyprého snehu, no tu nadloží sa čugaňa a zachráni svojho gazdu od pádu. Tá mu slúži za tretiu nohu. Nie, nedal by ju ani za zlatého somára.

Ťažká chôdza rozohrila ho a oldomáše zaľahli mu v hlave. Čím ďalej kráčal, tým menej bol povedomý samého seba. Všetko sa mu pomútilo v hlave; nezná, či sníva a či v skutočnosti kráča; len udalosť s jalovicou nezišla mu z umu. Jalovica, kmotor Trnka sú tie predmety, ktoré mu v hlave strašia; niekedy zjaví sa mu i Eva, a vtedy ho mráz prechodí. Kráča zvolna, z nohy na nohu, a odvráva si:

„Ty si kmotor? Hej, zlodej, psovi budeš kmotrom, a nie mne! Preňho predať kozu, a teraz ma pripraví i o tridsať. Ozaj, koľko som mu vyplatil? Tridsať, jeden, dva, tri; hej, triatridsať. Oldomáš s ním tri rýnske a so Šmálkom dva, to je päť. Tak, tak, päť rýnskych. Eva, Eva, ale ma čakáš? Hej, vediemže ti za jalovicu. Hahaha! Jalovicu vediem. Ale, Evička, tá sa ti bude tvrdo dojiť. Nech som Kubo, tvrdo! Ale ťa nebude kopat' — ó, nie, neboj sa, ani ti nevyleje pri dojení mlieko. Ó, nevyleje. A ľahko sa bude od nej mútiť, aspoň neustaneme pri ňom. Ale načo by nám bola tá krava? Kto by jej trávu nosil? Tebe, Evička, škoda by bolo tým sa zapodievať. A kto by jej v zime sečku rezal? Ja veru nie, a ty, Evička, tiež nie! Aspoň strigy nebudú mať čomu u nás porobiť, to už sa nebojím. Ale Trnka je zlodej, cigáň, mrcha

človek, o peniaze ma pripravil. Ten zlo—“ Nedopovedal, lebo sa mu noha pošmykla. „Ale kde je? Či ide, či zostal v meste? Nože sa obzrime!“ A Krt, obzrúc sa, videl Trnku asi na dve strelenia kráčať.

Krt dochodí k potoku, nad ktorým úzka lavička; na druhom brehu stojí stará bütľavá vrba. Krt, pozrúc na lavičku, vidí, že mu pred očami tancuje. Nemôže nijako vykročiť na ňu. Čo raz podvihne nohu, to mu kročí mimo.

„Lavička, netancuj, pekne stoj, aspoň kým ja prejdem. Ale tamtoho, čo príde za mnou, zhod' ta, do vody!“

A Krt pekne, pomaly ako malé dieťa, keď sa učí behať, vymeriava rovné kroky po lavičke. Pri každom húta, ako má nohu položiť, až šťastne prešiel na protejší breh.

„Tak, už som tu! Chvalabohu, že ma lavička nezhodila; nebol by to užitočný kúpeľ. Odtiaľto pôjdeme voľne, z nohy na nohu. Och, Eva, Eva, čo ti odpoviem, keď budeš pýtať peniaze? Och, och! Chvalabohu, že som kúpil srdce. Keď prídem, sadnem k stolu a poviem jej: Na, Evička, kúpil som ti srdce, i za šesták marcipánov. Kým to zje, za ten čas na peniaze zabudne.“

Hľa, tu je bütľavá vrba. Vôkol nej krovie, prez ktoré Krt razí si cestu, idúc uzučkým chodníkom. Obzerá sa vpravo i vľavo, či nevidí niečo zlého, lebo všetci Adamovia v Adamovciach i všetky Evy povedajú, že tu žena bez hlavy mátava. Obzerá sa Krt, obzerá, či ju niekde nezazrie; no nikde nič. Ej, ba horký nič! Hľa, tamto vrbina sa trasie, z nej zamrznutý srieň sype sa dolu. Spomedzi krovia vyredikalo sa čosi, Krtovi rovno zastanúc cestu. Niet pochybnosti, to je tá mátoha. Zjavila sa mu preto, lebo nechcel nikdy uveriť iným, keď o nej vyzprávali. Ruky tenučké ako paličky, ale hrdlo dlhočizné-dlhé, dlhšie než ostatok tela. Mátoha rovno oproti Krtovi rozšíri ramená, akoby ho objat' a so sebou vziať chcela. No nemôže sa akosi až k nemu dopraviť, lebo hodí sa vše na zem, až zamrznutý sneh od toho pádu zavrždí. Krt, vidiac nerovné, prežehnal sa po kresťansky. Zuby mu od strachu drkotali, takže jeden na druhý ani nestačil dopadať. Adam mlčí, len sám v sebe myslí:

„Pane Bože, to je mátoha! A ako sa hádže, a ide rovno ku mne. Och, Eva, Eva, už som tam! Nikdy ma viac neuvidíš. Škoda peňazí a nového kožuška, čo mám na sebe!“

A Krt, vidiac, že žena ide k nemu, začal ustupovať k bütľavej vrbe. Tam sa mienil pred ňou schovať. Mátoha rovno za ním. Krt sa oprel o vrbu a zvolal na mátohu:

„Kto si? Ak si dobré, povedz, a ak zlé, nepochodíš dobre!“ A ukázal jej svoju ťažkú čugaňu.

Mátoha vyskočila vozvysok a padla na zem, aká dlhá bola. Krta opustila všetka smelosť, skrčil sa a hľadal bütľavý otvor vrby. Na šťastie bol otvor veľký a Krt malý, i tiahol

sa do vrby, a to tanistrou vpred, aby sa jej dajako neuškodilo. Ako sa tak title, nohy sa mu na chodník uvezú, a milý Adam je už, chvalabohu, dnu. Búšil sa hlavou o vrbu, ba aj tanistru pritisol chrptom o vnútro vrby, i schrapšťalo mu to v nej, ako čo by roztrhol razom pol štvrtníka orechov. No on je len rád, že sa pred mátohou ukryl. Ale tá ešte posiaľ neodišla, ba kníše sa mu pred očami zboka nabok. Vypne sa, vyskočí a hodí sa Adamovi na kolená, ktoré v otvore vrby ako krosná postavil. No ten sa pochlapí, chytí čugaňu a prásk po mátohe. Mocný úder zadudnel na jej dlhom hrdle, ktoré sa rozsypalo a odpadlo; i pádi od vrby mátohin krátky driek, ometajúc dlhým chlpatým chvostom. Bol to pes, dlhé hrdlo bola dbanka. Pes vošiel niekam do kuchyne a chcejúc mlieko vychľaptať, vopchal hlavu do dbanky, no nemohol ju stadiaľ vytiahnuť. Nevediac si rady, bežal poľom, až ho Krt od nej oslobodil.

Krt vidiac, ako udatne bojoval s mátohou, vykrikol:

„Hej, nebudeš ty mňa viac mátať! A ako chytro sa premenila vo psa, keď som ju čugaňou obdaril. Najhlavnejšie je nebáť sa nikdy.“

Prestrašený chytro sa pozbieral. Vo vrbe zostala po ňom hodná mláka, ba i dolu kožuškom dosiaľ mu akási masť kvapká. Krt sa berie ďalej, avšak nohy už oťaželi, nevládali chytro kráčať. Hlava chcela ísť, dost' sa vopred nadchyl'ovala, ale tie nešťastné nohy miatli sa mu popri čugani. Chodník mu je tiež priúzký, i zide z neho do čerstvého snehu, ktorý sa mu i za sáry tisne. Krt je úplne spitý. Čisté povetrie ho rozobralo a dodalo mu. V hlave sa mu myšlienky pomiatli, no nezabudol ešte o stratenej jalovici; kráča ďalej a odvráva si:

„Hoj, chvalabohu, dedina je tu! Vidím už vežu. Ach, pospímže si po takejto ceste! Ale Eva! Ach, Eva, Eva, čo ja budem robiť? Ani kravy, ani peňazí. Čo ti poviem, keď prídem domov? Oj, nebojím sa, nesiem ti srdce i marcipány, ty to rada. Keby jej bol len ešte šatku kúpil. To rada má, aj oko by si dala za takú olejkovanú vyklat'. A mohol som radšej jej kúpiť než Šmálkovi a Trnkovi oldomáš. Hej, Trnka, kmín, zlodej; počkaj si ho!“

Krt už vchodí práve do dediny. Ide od kraja do kraja, akoby celú cestu mal v árende. Prple sa v čerstvom snehu, akoby celú cestu chcel svojimi kapci preniesť. Akoby s niekým šiel, rozkladá si rukami:

„Veď ja viem, kde mi je dom. Najprv je môj a potom Trnkov. Ale môj je trochu inakší, mám pred ním nové vráta, mne ani vtáča do dvora nepreletí. Trnka, babrák, nemá závrstý dvor. Kdeže je môj? Aha, tu je! Oj, nové vráta zabeleli sa mi. A v oblokoch sa ešte svieti. Eva ma čaká. Ach, Evička moja, nuž ma ty čakáš? Teraz len hore, na podstenu. Tak, tak, len pomaly. Najtiah ta vyjsť, človek je už akoby v izbe. Ale kto rozlial vodu, a to pred samou podstenou? Azda si to ty, Eva, aby som ti tu padol a hrnčky pobil. Oj, ja nepadnem.

Adam, pozor na ľade; Krt, pozor, aby si nepadol! A ty, čugaňa, drž. Tak, tak, tak! No — už som tu, už som na podstene. Pozrimeže, čo tá Eva robí, prečo tak dlho svieti? Potichu, len oblôčikom kuknime, aby nás nezbadala. Aha, aha, ako si sedí a pradie. Ach, moje nebožiatko, ono mi pradie. Ale to nie moja Eva. Nech som Kubo — nie! Krt, Krt, kde sú ti okále, že si ju hneď nepoznal? Bože, strigy mi vzali Evu a miesto nej túto špatu dali! Veď je táto čertu podobná, a moja Eva je pekná. Mne sa všetko pozdáva, že je toto Trnkova žena. Nuž, pravdaže; hej, to je ona s takým roztlápaným nosom. Ale čo chce v mojom dome? Trnkuľa, a v mojom dome! Už viem, oj už viem! Akiste prišla žalovať Eve, že som s jej mužom pil. A veru to bude! Ale dobre, žaluj, a ja dbám! Hoj, moja Eva mi neurobí nič, nesiem jej srdce i marcipány. Ale keď mojej tu niet! Kdeže si? A už v izbe jej niet! Iba ak v posteli; už akiste bude spať, lebo si včas líha. Ale kde je posteľ? Nuž veď tu posteľe niet! Eva posteľ kamsi podela, lebo jej niet pri kozube. Ej, ba je tu, hľa, pri samom stole. Ale naša býva pri kozube. Iba ak by ju bola k stolu preložila dnes, keď mazala. Ale načo by to bola robila? Toto nie môj dom. Ja sa mu nepriznávam. Veď ani šidla niet do povaly zabodnutého, ani hodín. To nie môj dom. Poďme ho hľadať.“

Krt skutočne pomýlil sa o jeden dom, lebo tento je Trnkov, ktorý tiež dal si predeň postaviť podjeseň nové vráta. Pravda, Krtovci neznali o tej oprave ničoho, lebo v tuhom hneve ani nepozreli na Trnkovie dom. Krt sa pomýlil aj vtedy, keď hádal, že idúc z Mrhanova, najprv k svojmu príde domu. Ten pomer stál vtedy, keď sa vchodilo protivnou stranou do dediny, napríklad z Čepiaroviec. Nuž nedivme sa Krtovi, on chodí viac do Čepiaroviec na jarmoky než do Mrhanova; preto i dnes pomýlil sa, mysliac, že bol v Čepiarovciach. Keď zbadal, že poblúdl, poberal sa zo susedovej podsteny dolu na cestu. Kročí z podsteny na ľad, a prv než by bola čugaňa pomohla, bác! – zabil klin do zeme, ani čo by ho bol podťal. Udrel sa v chrbát, najväčšmi v to miesto, kde visela tanistra. Schrapšťalo to v nej znovu, ani čo by bol štvrtník orechov bol v zuboch roztlkol. Krt sa horko-tážko pozbieral a krívajúc poberal sa pomaly k vyšnému domu. Za každým krokom hrklo mu v tanistre ani židovi, čo skupúva kosti.

„No, tu je môj dom! I nové vráta sú tu. Ale akosi prešiel vyššie Trnkovho a Trnkov nižšie môjho. Počkajte, ako voda tečie, to je najistejšie. Nuž keď ideme do Čepiaroviec, ideme najprv popri mojom, a keď do Mrhanova, popri Trnkovom. Ba nie, prv popri Trnkovom a len tak popri mojom. Ale čo, ten bol Trnkov a toto je môj. Ale či naozaj? Veď tu sa ani nesvieti, a moja Eva by nesvietila! To by bolo! Akokoľvek, tento dom je nie môj. Ja sa mu nepriznávam. Čo sa len od rána v týchto Adamovciach porobilo? Domy akosi popreskakovali. Ale zavolám do izby, povedia mi, cí sú.“

A Krt zaklopal na tmavý oblok a zavolať na spiacich:

„Hej, počujete, máte muža doma?“

Rozospatá Eva, nemôžuc sa chytro prebrať, odvetila:

„Hej!“

„Veď povedám, že to nie môj dom. Tu majú muža doma. A ja či som muž? Odkiaľ? Iba ak by som sa do druhej dediny zatáral. Ach, Božemôj, čiže som? Ak mám čugaňu, Krt som, a ak palicu, Trnka som. Ale ja som predsa len Adam Krt, kapčiar z Adamoviec. Ale nezaškodí, keď sa opýtam ešte raz.“

A Krt ešte raz zaklopal na obloku a zavolať do tmavej izby:

„Ale naozaj vám je doma?“

Z izby sa ešte raz ozvalo:

„Hej!“

Adam začal sa už pratať od obloka, bojac sa, že ho ešte ubijú, keď im sen kazí; keď v pitvornom plechu zaškrípel kľúč. Eva sa už spamätala, že muža nemá doma, i šla mu otvoriť. Keď prišla až k nemu, nachýli sa k nej, prizierajúc sa jej pilne do tváre, akoby ju nemohol poznať. V tej neistote pýta sa jej:

„Ktože ste?“

„Ak chceš, mnoho sa ma nevypytuj! Ja viem, kto som; ale ty si zas dobral, že ani už nevieš, či si.“

„Oj, už som ťa po anjelskom hlase poznal, že si to ty: moja starička.“

„Len pod' dnu, tulák, veď ma ty i po metle poznáš, že som to ja.“

„No-no-no! Len nebud' taká chytrá do bitky. I ja radšej dávam než beriem.“

Vošli do izby. Krt ledva sňal čapicu; hlava sa mu uchlpila ako šop. Každý vlas trčal osobitne. Potočil sa raz-dva a ustatý, s tanistrou i v halene zavalil sa na lavicu k stolu.

Eva od jedu osinela ako šata. Skočí k mužovi, zodeje mu halenu a pozerá mu do tváre. „No, ale si hodný ako kšu. Veď ty, človeče, petrolejom smrdíš!“

Muž sa pekne na ňu usmial. No bolo na nej poznať, ako nedobre jej padne hľadieť naň. On odpovedal:

„Čo nosím, musím tým aj smrdieť. Ale aj izba smrdí vápnom a mazivom. Fuj.“

Neuspokojená týmto vysvetlením, odvažuje mu frumbije a sníma dolu tanistru. Pozrie dnu, no okrem pár papierikov a hrbky črepov nevidí tam nič. Adam jej vezme z ruky tanistru a pozerá do nej. Vytiahne z nej masťový papier, v ktorom je čosi zakrútené. To je marcipán, omastený petrolejom a fištránom. Krt chce ním začať, aby ženu udobril.

„Vidíš, Eva, ty na mňa kričíš nič po nič. Ja som ti nikdy ešte neublížil, ale vždy ťa na rukách nosil. Aj teraz som ti kúpil marcipán. Na, vezmi!“

A podáva jej už z papiera vykrútené čosi, čo bolo rozmäknuté.

„To si ty zjedz. Veď smrdí fištránom.“

„Ale tebe dnes akosi všetko smrdí, tu petrolejom, tu fištránom. Do marcipánov len nelejú fištrán! Len zavoňaj, ako vonia pieprom.“

Krt hľadá v tanistre i srdce. No nikde ho niet. Na samom dne jest pár omrvínok z neho. I chváli sa jej:

„Žena, i srdce som ti kúpil. A to aké: so zrkadlom!“

Miesto srdca vytiahol bryndzu v masťnom papieri zavinutú.

„Tu je bryndza na zaliepance!“

„Ale ty sám si ich budeš jesť. Ja veru nie!“

A vytrhla mu tanistru z ruky. Obzerá bryndzu, no smrdí petrolejom. Rozhnevaná sťa fúria hodila sa k nemu, jej prsty lietali a mihali sa mu popred oči. Adam nachýlil hlavu a zažmuril oči, čakajúc, kedy mu na hlavu jej dlaň dopadne. No Eva neurobila mu nič, len sa prehrabuje v tanistre a vyťahuje zbytky potlčených fľašiek a nakúpeného tovaru. Horké slzy kanú jej lícami. Na muža ani len nepozrie, lebo ak by to urobila, vzkypela by v nej krv a bolo by s ním zle.

Dlhá cesta, prekonané námahy, nemierne užitý nápoj a náhla premena náteplia dotkli sa Krta mocne, takže upadal pomaly v ťažký sen. A preto čo by koľko žena kričala, on z toho nerozumie nič, len z polosna zamumle pod nosom pár nesúvislých slov. Mihalnice sú ako z olova, zaťaželi jedna na druhú, a milý Krt si už odľukuje, ani čo by ho bol ukolísal. Nevyzlečený vyvalí sa na lavicu za stôl a chrápe, ani čo by drapačky driapali. Zarmútená Eva tiež zadusila svetlo a ľahla si. No dlho roj nepokojných a trápnych myšlienok zaháňal jej žiaduci sen z oka. Konečne nado dňom čosi zasnula, ale i to bol sen viac unavujúci než občerstvenie poskytujúci.

7.

Bolože dobre Krtovi, kým snil. Zabudol na všetky neresti a biedy svojho života. Veru by nedbal, čo by mohol do súdneho dňa takto za stolom ležať a také milé snívať. Veď sa mu prisnilo, že jalovica je tu a že ju sám doviedol domov. Ešte keď sa prebudil, držal päť mocno zavretú, aby sa mu z nej nevytrhla. Snívало sa mu, že fľašky sú celé a všetok tovar v poriadku. Slovom, Krt, kým snil, bol ako v nebi. Ešte i keď prebudil sa a videl Evu už sedieť pri stole a priať, spokojný sám so sebou usmieval sa na ňu. No trhol sa na tvrdej lavici, vidiac na žrdke

zavesenú včerajšiu tanistru s veľkým masným flákom a na stole paklíky včera kúpených a potom umačkaných drobností. A keď teraz už pozrel lepšie na Evu a na jej dočervena vyplakané oči a smutnú tvár, verte mi, smiechoty mu prešli, ba šlo i jemu skoro do plaču. Ľutoval úprimne všetky svoje včerajšie priestupky, sám sebe nadával v duchu do ožranov a naničhodníkov a dva razy sa pošepky zaprisahal, že viac nikdy rozolíšu piť nebude, a čo by ho celá rieka tiekla. Ale čo mu to už dnes osoží? Či si za to kúpi čo i len zápaliek, nieto jalovicu? Svedomie mu správne vytýkalo, že včera ráno mal si to predsavzať a vykonať.

Rozmýšľal, ako by mohol ženinej kázni ujsť. Utíšil sa za stolom, nechcejúc vyjaviť, že je už hore. No zaspať nemožno. Čo Eva raz vzdychla, to ho zakaždým bodlo, akoby ho bol ovaď uštipol. Neopovážil sa ani údom pohnúť, hoci holá lavica dosť omínala ho. Tak sa cítil, akoby ležal v trní. Ani len nedýchol hlasito, aby neobrátil na seba pozornosť ženinu.

Adama prešiel mráz, lebo Eva šibla už raz okom za stôl, chcejúc snáď presvedčiť sa, či jarmočník ešte spí. Jeho predtým otvorené oči bleskorýchlo zapreli sa a tvár, ako len možno, je vážna a spokojná. Od tých čias neopovážil sa otvoriť oči, bojac sa, že Eva zbadá jeho bdenie, a začne mu čítať lekcii. So zavretými očami vzdychá sám sebe:

„Bože, Bože, čo som to porobil! Achach, ako pozriem Eve do očí? Čo len flášky a hrnček, to je ešte málo, ale tridsaťtri zlatky a oldomáše! Ach, ja som do kúpy nešťastný, mne nehodno po jarmokoch chodiť. Raz kúpim starú kravu, raz ukradnutú jalovicu. Veď som ja zasial peniažky! Ja, troviteľ naničhodný, sprostý ako obuch! Ale ja utečiem, pôjdem v kraj sveta, nech potom v Adamovciach šije pančuchy, kto chce. Keby len Eva vymkla nohu z izby, ale tu sedí.“

A Eva sedí a pilne pradie. Lecikedy utrie si slzu, ktorá sa jej po istých prestávkach z oka derie.

„Ach, ako plače, nebožiatko! A ešte ani o jalovici, ani o oldomáši nevie. Ó, ja biedny človek, ako jej to vypoviem? Čo jej poviem, keď bude peniaze pýtať? Ja sa pominiem od žiaľu.“

No Adam nemohol tiež do večera ležať. Hodiny ukazujú štvrtú, treba už vstať. Dvíha sa teda; najprv, pravda, ťažkú, ubolenú hlavu. Čo len hlava, bez tej by sa obišiel, ale peniažky!

Chytrý sa obliekol, kľakol k stolu a nábožne sa modlí. Nikdy mu modlitba tak zo srdca neprýštila ako dnes; prosí z neba pomoc v tejto veľkej biede. Modlí sa dlho-predlho, skoro dva razy toľko ako inokedy, len aby zvaďu odtisol. No ani modliť nemohol sa do večera, vstal od stola a bral sa do práce. Riadna ranná práca jeho bývala švábku škrabať. Inokedy, pravda, kým sa chytil do toho, mohol by bol i desať ráz naškrabať; musel sa vše aspoň tridsať ráz

vytiahnuť a tridsať ráz zažívať, akoby bol chcel tú naškrabanú švábku i s opálkou zjesť. Eva sa ho vše natisla do tej práce ako nadutý mechúr do vody. No dnes nemusela mu ani slovom rozkazovať, lebo sám od seba chytil sa do práce. Inokedy musela mu navyberať čo najväčšej švábky, len aby sa s tým nemilým škrabaním čím skôr odbavil. Dnes navyberal si samého drobizgu a pokorne sadol na nizučký stolček. Škrabe pekne dočista; vyberá i z jamiek, len aby Eva bola s ním spokojná a nemala príčinu zadrapiť sa doň.

A ona len pradie a pradie, ani len nepozrie na muža. No Adam vie, že neujde jej jazyku, že Eva už len nad tým premýšľa, ako začať harmatanc. Aby sa kázeň odtisla, začal spievať rannú pieseň. Inokedy i Eva chytila sa a obom to išlo lepšie než samému Krtovi, ktorý má aj tak mizerný, zachrípnutý hlas. No dnes ona mlčí ako ryba a sedí ticho ako krapeň na panvici. A tak milý Krt spieva a zaťahuje si sám a sám, len hocikedy kohút z pánta jedným kikirikí zamieša sa mu do remesla. Švábky je už dosť, treba rozložiť oheň a k nemu panvu pristaviť. To všetko vykonal Adam sám. I piesne mu vyšli, lebo viac ich už nevedel naspamäť. Sadne k stolu – práve proti žene – a chytí sa prišívajť opäť na jeden už ináč vyhotovený kapec. Na škutinu pripevnené dratvy zručne si pretahuje.

Eve je už slovo na jazyku; len nevie, ako má začať. Krt previnil sa včera toľko, že ťažko je vynájsť najťažší priestupok. Keby bol jedno previnil, iste by sa už bolo sprášilo na ňom.

Krt trepezlivo čaká začiatok. Čím väčšmi Eva s kázňou odťahuje, tým väčší strach sa ho zmocňuje, lebo vie, že tým ostrejšia bude.

Tak nadišiel konečne smutný okamih. Eva začala, ale len s otázkou.

„Šiel si len sám z jarmoku?“

Muž ochotne odpovedá:

„Hej, sám ako palec; živej duše nešlo so mnou.“

„To verím, lebo všetci poriadni ľudia sa za vidna poberajú z jarmoku a netúlajú sa po nociach ako ty. Noc má svoju moc.“

Krt ako napravený hriešnik zhlboka povzdychol.

„Povedz mi, človeče,“ pokračovala Eva, „čo si tam robil do polnoci?“

„Ja som sa pobral ešte za vidna, ale...“

Eva nedala mu dopovedať, skočiac mu do reči:

„Neplet', synku! Ešte vraj za vidna! To ti dosiaľ nevyšumelo z hlavy, keď tak pletieš?

On sa pobral za vidna!“

„Nuž dosť dobre sa už bolo zmrklo, keď som sa hýbal. Bol by som včашšie prišiel, ale ma mätalo.“

„Ó, to verím; keď tak doberieš, potom už hlava voľky-nevoľky máta.“

„Nie veru, stará. Ale uver mi, že ma bezhlavá žena tam pri vrbe matala. Keď prišla ku mne a hodila sa mi na kolená, ja som ju čugaňou udel a ona sa hneď premenila na psa.“

„Žena premeniť sa na psa! Braček, nepleť také hlúposti!“

„No, to bolo tak, či veríš, či neveríš. Ja som od strachu padol do bútlavej vrby a pobil som hrnce i fľašky.“

„Nemysli, že ja ešte raz budem kupovať bryndzu a med,“ vyhrážala sa mu Eva. „Na Hody budeš jesť pečenú švábku miesto opekancov, a to nie z misky, ale z vahana. Lebo ty nie si hoden, aby ti poriadna žena predložila misku!“

„No to nebude ešte veľká pokuta,“ pomyslel si Adam a pokorne doložil:

„Ja nedbám; mne môžeš dať, ak chceš, len slanú vodu chlípať, ale sebe musíš navariť poriadneho jedla.“

Tým sa chcel žene trochu zalíškať. No Eva, akoby to ani nebola počula, opýtala sa ho:

„A kde sú peniaze? Ešte mi ani len nepovedal, čo kúpil a čo predal! Povedz, tak robí poriadny muž?“

Adam zbledol a trhol sa pri tejto otázke, akoby sa mu bol niekto vreda dotýkal.

Povzdychol si zhlboka.

„Čože vzdycháš? Čo ti je? Hej, ja už vidím, že si čosi s peniazmi porobil.“

„Peniaze s mešcom boli položené v tanistre, musela si ich už tam nájsť.“

„Mešec som našla, ale peniaze som nepozerala, lebo chcem od teba počuť, čo a ako je.“

„Za kapce som utržil štyridsať rýnskych a z domu som vzal stopäťadvadsať.“

„Koľko si z nich prepil?“

„Kúpil som jalovicu.“

„Jalovicu! Nuž a kdeže je? Veď si nič nedoviedol!“

Krt miesto odpovede chytil sa do otvárania mešca.

„No, kde je jalovica, há?“

Krt vzdychol zhlboka, akoby chcel zo srdca zhodiť bremä, ktoré ho tlačilo.

Prestrašená Eva netušila nič dobrého z týchto častých vzdychov. Pýta sa muža:

„Bože, čo vzdycháš? Čo sa ti stalo? Adam, veď ty plačeš?! Kde je jalovica? Povedz!“

Krtovi sa hrdlo zúžilo, že ledva mohol prejsť cezeň zvuk. Hrdúsilo ho tam, takže slová len trasúcim, úryvkovitým hlasom drali sa z neho; konečne vyriekol:

„Zhynula.“

„Zhynula!“

„Zhynula.“

„Kde?“

„Na jarmoku, v Mrhanove.“

„Z ruky ti ju ukradli!“

„Kým sme sa jednali, ktosi ju z obločnice odviazal.“

„Bože, Bože, moje mozole sú tam! On ide do krčmy a jalovicu nechá von naverímboha.“

A Eva zalamovala rukami. No zvedavosť premohla jej žiaľ i hnev a pýta sa ho:

„A od koho si ju kúpil?“

„Od Trnku.“

„Od koho? Od Trnku? Či sa nebojíš Boha toto slovo na lačné vypustiť z úst?“

„Veď tak ma aj potrestal Pán Boh!“

„Kde si sa s ním zišiel?“

„Keď som šiel z rínku.“

„On ti ponúkol kúpu?“

„Nie, ja som sa mu prihovril. Vieš, že ja dlho nedržím hnev.“

„Mernô ste pili? Šak hej?“

Krt neodpovedal, oči sklopil k zemi. Od hanby nemohol na jej tvár pozrieť. Žena pokračovala:

„Oj, sto ráz som povedala, že pri pálenke nemôže sa nikdy dobre robiť. Preto som ťa včera ráno tak prosila, aby si nikde nepil. Ale tebe je všetko darmo! Z dobrej rady sa vysmeješ, z vlastnej škody nezmúdieš. Tebe hovoriť a hrach na stenu sypať, všetko jedno.“

„Nebolo tej pijatiky toľko, ako si ty myslíš; len mi zaškodilo.“

„Akonáhle niečo zaškodí, už ho bolo mnoho. Keby si bol na raňajšom pristal, mohol si tohto minúť. Koľko si vyplatil za jalovicu?“

„Tridsať...“ Tu Adam pokašlal, rozmýšľajúc, či pravdu povedať, a či Evu oklamať. Konečne doložil: „Tridsaťpäť zlatých.“

„Tridsaťpäť zlatých! Ako čo by to dolu vodou pustil, akoby to na smetisko vyhodil! Dal si mu teda tridsaťpäť?“

Eva pri tejto otázke prísno pozerala do mužovej tváre, ktorá bola bledá ako stena. No muž zaluhá ešte raz:

„Tridsaťpäť.“

„Sem ostatné peniaze!“

Adam číta peniažky na stôl. Prevracia meštek naopak i na líce, aby videla, že si nenecháva nič. Vyčítal na stôl tridsať zlatých i desať grajciarov. Žena, zhrnúc peniažky do meštaka a schovajúc tento do svojej kešene, podáva mužovi od včerajška petrolejom zafúľaný kožuštek, rozkazujúc mu:

„Obleč sa! Ber halenu, čiapku a palicu! Neukážeš sa mi v dome, kým nedovedieš jalovicu. Von!“

Chudák Krt odel sa, stiahol čapicu na uši a rukavice na ruky, zavesil čugaňu na laket' a poberá sa von. Vo dverách povedá:

„Žena, dobre sa maj! Už ma viac neuvidíš.“

Rozhnevaná Eva ani len nepozrela v jeho stranu. Len počula, keď v tmavom pitvore hrubým, no plačlivým hlasom zakvílil, že ho vyhánajú z domu o hlade a smäde, bez grajciara. Na dvore sa práve brieždilo a Eva pozrela za ním na cestu a videla, ako si utiera oči hrubou pletenou rukavicou.

V Krtovie dome nastalo ticho. Eva tíško pri ohnisku plakala: veď všetko v dome upomínalo ju na žiaľ a stratu. Muž ľahkomyselný, ona opustená.

Keď sa rozvidnilo, nové vráta u Krtov zavrzgali. Eva skočí k obloku, pozrie na dvor a zhíkne od radosti. To, čo tam vidí, teší ju nesmierne a pudí od nej bôľ a žiaľ.

Sused Trnka z polootvorených dverí zavolať do izby:

„Kmotre, jalovica je tu! Bodajže sa chovala! Podťe si ju uviazať!“

Kmotor sa Trnkovi neohlásil, ale Eva sotva tri skoky urobila cez izbu, už bola na dvore. Jalovicu priviazali, obriadili a museli i Trnkovci vojsť do izby, lebo Eva na dvore sa už s nimi pomerila.

„Hej, čiže sme už dávno neboli tu!“ ozvala sa kmotra, vstúpiať do Krtovie izby.

„Sadniteže si, sadnite!“ a Eva ometala lavice pre vzácných host'ov.

„Hej, zlú som ja mal noc! Iba o jalovici sa mi plietlo. A kmotor, viem, že ešte horšiu. Ale kde je kmotor?“ opytuje sa Trnka.

„Kmotor mal i ráno zlé, lebo dostal. Ktovie, kde chodí; musel ísť jalovicu hľadať. Ale kde ste ju vy tak chytro našli? Povedzteže, povedzte!“ prosí ich Eva Krtovie.

Trnkuľa povedá:

„Ja som včera z jarmoku môjho muža i s jalovicou poslala vopred, lebo som si mala ešte jedno-druhé kúpiť. Ale ten zišiel sa akosi s kmotrom, jalovicu uviazali o krčmovú obločnicu a vošli dnu. Keď som si všetko potrebné — ako to pri týchto sviatkoch býva — pokúpila, poberala som sa hore Mrhanovom domov. Idem popri krčme, i akoby sto hromov do mňa udrelo, tak som sa nahnevala, vidiac, že tam stojí moja jalovica. Vojdem dnu, nájdem

muža s kmotrom; nahnevalo ma to ešte väčšmi, lebo som sa nazdala, že mernô pijú. Volám ich domov, ale tí sa nechcú ani pohnúť: odišla som sama. No jalovice mi bolo ľúto; nebožiatko hovädo veru neprerečie ani sa nepožaluje, čo mu chybí. A tá sa už triasla od zimy. Pojala som ju teda domov a uviazala do maštale. Muž večer prišiel pod hejnom, nevedel o svete ničoho - nič, až teraz ráno keď mi začne čítať tridsať zlatých, čo bol včera za jalovicu dostal.“

„Tridsaťpäť,“ opravovala ju Eva Krtová.

„Akých? Rovných tridsať,“ povedá Trnková.

„No, čo je už ako, môj muž zaplatil tridsaťpäť zlatých,“ dotvrdzovala Eva.

„Ale ja som prijal len tridsať,“ osvedčoval sa Trnka.

„Preto si ma ty nechcel do Krtov pustiť! Báľ si sa, že sa s kmotrou dohodorím a vyzviem tvoj klam. Kam si podel piatku? No, povedz! Daj sem! No, povedzte, kmotra, či možno s takýmito oplanmi vyjsť? Aby ho žena vždy na povrázku vodila; ak ho len popustí, už urobí škodu.“

„A var si ju ty vychovala, sečku jej rezala, vodu nosila? Som sa dost' nenatrápil s ňou? A teraz by z nej nesmel ani srsti vidieť? Na, tu je zlatka, dostal som tridsaťjeden zlatých, viac ani pol grajciara.“

Trnka vyhodil z mešca jeden strieborný zlatník. Jeho žena sa nedala:

„Aha, zlatka je už tu, a tú si chcel nechať; súd'te, len súd'te! Sem štyri zlatky, ani grajciara ti z nich nenechám. Veru to, aby si ich cez hrdlo prehnaľ. Ja mám dať tu na soľ, tu na porciu; človek nezná, kde prv plátať, a on si chce štyri zlatky schovať! Bože môj, štyri zlatky, toľký groš, miera pšenice za to! Keby to štyri šesťáky, ale i to je moc, štyri šesťáky! To tiež hodný peniaz! Ja sa nepohnem, kým nedáš všetky štyri.“

Sused Trnka bol v úzkom. Už vedel, že darmo sa žene vykrúca. Držala ho ako v kliešťach, nevedel si rady; vyznal teda:

„Dostal som tridsaťdva, a to verte; viac ani len toľko, čo by mucha na krídle uniesla. Z toho som musel platiť i oldomáš, a tak mi zvýšili len dva šesťáky.“

„I tie sem daj! Dva šesťáky, a tebe! To akoby ich človek do vody hodil. Či ty znáš, čo sú dva šesťáky, na čo je to? Budeš sa s nimi ako dieťa zabávať, vložíš ich do úst a prehltnieš. Sem ich daj, budú mi na soľ!“

Trnka sa nahneval, siahol do mešca. V tom slamenom hneve pomýľil sa, lebo miesto dvojšesťáčka vytiahol zlatník, a omyľ len vtedy zbadal, keď zlatník na stole zacvendžal. Na ženu zavolaľ surovým hlasom:

„Na, tu máš, rob s ním, čo chceš! Ja už nemám ani grajciara!“

„Pozrite ho, ľudia boží, veď je to zlatník! Hahaha! Veru si mi pochodil. Verí sa, že nemá len dvojšesták, a teraz miesto neho vytiahne zlatník!“

Trnka bol bez všetkej vôle. Vyhodil i tretiu zlatku.

„Na, tu ti je ešte jeden, a ostatný. Nechcem mať z toho ani špetky. Ale ak z tých peňazí stovíš len márný grajciar, dám ťa ako márnوترatnicu s trúbou po dedine vodiť. A vy, kmotra, nemyslíte si, že som ja opitý. Ja som dostal len tridsaťtri zlatky, a že som ich už oddal mojej žene, mi budete svedkom. A ty, Eva,“ obrátil sa k žene, „vyplatíš Jakuba, dáš mu tri zlatky. Tie som chcel dať jemu, lebo nechcem byť nikomu dlžen.“

Trnka, obrátiac sa ku Krtovej, pýta sa:

„Kam odišiel kmotor? Chudák, chudák!“

„Jalovicu hľadá; ani nič nejedol ráno, o hlade sa pobral,“ odpovedá Eva, no zatajila, že ho ona vyhnala.

„Kmotra, je to po kresťansky? Muža vyprášiť z domu, a to na lačný žalúdok!“

„Oj, má on, má. Nebojte sa, veď si nechal tri zlatky z jalovice. Mne povedal, že dal tridsaťpäť za ňu.“

„A z čoho vám dával peniaze?“

„Z mešca.“

„No, inde nemal ani grajciara. Ja som videl, keď všetky peniaze doň zhrnul. Tie dve zlatky minul pri minulom oldomáši, aj so mnou pri mernom.“

Trnka vyrozprával Eve, ako jej muž pochodil so Šmálkom.

Krtová sa zamyslela. Lutovala muža, že ho tak ukrutne vyhnala. Trnka sa pýta:

„A bol smutný, keď odchodil?“

Krtová vyznala, že plakal a povedal, že sa viac nevráti.

„Nuž tak! Najlepšie! Nech gazda ide preč z domu pre jednu srst'. Nech sa muž ide pásť. Či neviete, že kmotor je ľútostivý? A ak si niečo urobí?“

Trnková sa zamiešala do reči:

„Hej, ale sa zastávajú! Dobrí kamaráti, jeden druhému nepokazí. Hja, vrana vrane oko nevykole.“

Krtová začala sa o muža omýšľať; bála sa, že si niečo urobí. Konečne obráti sa ku kmotrovi:

„Choďte za mojím; vyhľadajte ho a povedzte mu, že jalovica je tu. Nech sa len vráti domov a bude zas dobre.“

„To i bez rozkazu urobím, aby sa moja žena presvedčila, že som len tridsaťtri za jalovicu dostal. U mňa sú kone už na chomútoch. Dobré sa majte, idem!“

A Trnka aj tak urobil. Zamieril kroky svoje do Mrhanova, hľadal ho ako ihlu, no Krta nič a nič.

Trnková bola celý deň u Krtovej na priadkach. Obe čakali mužov. Prišiel večer, nedočkali ani posla, ani osla, ani nič.

V druhý deň Trnková pribehla povedať kmotre, že Trnka len neskoro v noci vrátil sa, ale jej muža nikde nenašiel. Dnes ešte za tmy odišiel ho hľadať.

Obom kmotrám tento deň pomaly plynul. Ledva sa domodlili večera. Na mraku prišiel Trnka bez Krta.

V tretí deň zase chytil sa do hľadania. Pochodil všetky okolité dediny, no večer nedoviedol sebou kmotra. To bolo práve dňom pred Luciou.

V nasledujúci deň chodil Trnka po okolitých dedinách, pochodil všetky krčmy i gazdovské domy, vyspytoval sa ľuďí, či nevideli takého a takého malého chlapa s čugaňou v ruke, s krivou nohou, dlhým nosom a bez zubov; ukazoval im, aká je jeho chôdza, ako napaduje na jednu nohu a ľavou rukou zametá. Ľudia sa smiali, že takej potvory ešte nikdy nevideli, a prosili Trnku, aby im ho doviedol, ak ho niekde nájde, aby sa naň podívať mohli. No Krta nič a nič, akoby bol vliezol do zeme.

Eva celý deň plakala nad strateným Adamom svojím; ale úfajúc, že predsa len príde, každý deň mu navarila sladkej hriatej. Trnkovi sa veru uhovel; on ju vše miesto kmotra vypil, keď samotný sa z cesty vrátil. Eva na Luciu večer ani kmotre nedala sa potešiť. Trnka jej už nevyčítaval, že zahнала muža, vidiac, ako tá chuderka i beztak sa zožiera preňho. Kmotor Trnka sprvu chválil Krta, že sa svojej žene tak prekryl, ba i sám umienil si niekedy svojej Eve tak strachu nahnať; no po toľkodennom márnom hľadaní dnes pevne verí, že kmotor už nežije.

V dedine rozličné chýry kolovali o stratenom Krtovi. Ženy na priadkach len o ňom sa zhovárali. Jedna povie:

„Čert ho uchytil, že tesné pančuchy strihal.“

„Pamätajte, ten nezíde dobrým koncom zo sveta, lebo bol na nápoj úlipný,“ vravela iná.

Vtom vietor zatriasol oknami, až zahrkotali; totka Rapavie ohlási sa z prípecka:

„Počujte len, ako vietor duje! Ktosi sa obesil.“

„Obesil, obesil! Akiste Krt,“ dosvedčil jej svák, Adam Rapavý, smrknúc tľapkaným nosom svojím.

„Ktože nám bude kapce šit’?“ nadhodila totka Rapavie; bála sa o Krta, lebo od troch rokov mu je za kapce dlžna.

Starý Adam, jej muž, dosvedčil jej:

„Šit', a tak lacno ako on! A ten i pozhovel človeku, keď nemal hned' hotových.“

„Nech teraz už tá jeho veľkomožná šije,“ poznamenala jedna nevesta.

„Neviem, ako sa jej bude bez neho gazdovať. Viem, nebude nosiť široké ako šindol' čepce a na nich červené ako plameň stužky,“ doložila Eva spod zvonice.

„Ale sa aj mazne za ním. Nuž teraz už veru môže si vyplakať oči, keď ho raz vyhnala! Už ho nevyplače, a čo by ho nechtami hrabala zo zeme. Už je darmo!“ hovorí Eva Štítomdopotoka, ktorá sa hnevala na Krtovú, že kedysi jej bola Krta predchytla.

„Ale čert ho vezme! Zlá zelina nevyhynie. Nenazdáme sa, keď zdakadiaľ prikvitne. Hoci je len ako päst', ale figliar od koreňa; nikdy pravdou nedýchne, len na samých fígl'och žije,“ rozhodol a dokončil hádku Adam Vrčňaň.

Škoda Krta, preškoda! Kmotor ho už i po horách hľadal, že ak by sa bol zmárnil; no hľadaj-nehľadaj, Krta len nič a nič. Trnka sa škrabe za ušima, len sebe dávajúc príčinu. Horekoval si:

„Och, keby som mu len bol vrátil tie peniaze v Mrhanove, mohli sme tohto všetkého minúť!“

No horšie sa držala Krtova žena. Chodila po dome ako v trapiech a nariekala za ním ako na surmách. Ani kúpená jalovica nechcela privyknuť, každý deň bľáčala. Eva šla do maštale a oprúť sa o drabinu, nariekala za mužom. Krtova tanistra, už opratá a vysušená, visela na žrdke. Hej, dala by Eva stovku, keby sa tak teraz vrátil. Ba všetko imanie by vďačne preň oželela. Už vychvaľuje ho i pred ľuďmi, aký to bol gazda, takto a takto. No Krta nič a nič. Smutne visí šidlo i s dratvou zabodnuté do trámu pod povalou. Pri ňom zavesené veľké nožnice tiež zvlhli a zhrdzaveli, akoby od žiaľu, že nemajú gazdu, ktorý ich každodenne užíval. Ba i staré hodiny zastali, lebo niet toho, kto by ich chúťkam a vrtochom tak rozumel ako gazda Krt. Eva pokúsila sa natiahnuť ich, no retiazka od pondusa založila sa na ktorési koliesko, a hodiny nedajbože pohnúť. V izbe všetko smutné; nepočuť buchot mlatčeka, ktorým Krt nabíjal kopýtko na pančuchu. Keď Eva pozrie na tie veci, slzy ju zalejú a potom len plače a plače.

A akože by neplakala? Pozajtre sú už Hody, a muža nič a nič. Už vylúčila i ostatnú nádej, že by ho kedy videla. Vyše týždňa ho už hľadajú, a nemôžu nájsť. Každý človek, čo ako zďaleka, aspoň na tie Hody tiahne sa domov. Keby on žil, isto by aj on už bol prišiel. O seba ona nedbá nič, ku sviatkom nehotuje sa ničím, neobzrie sa o žiadnu vec. Veď ona nemusí mať na Hody zaliepance a parády, keď je len samotná; jej i pečená švábka dostačí.

Trnka ešte vždy chodí po okolitých dedinách a mestách; už toto tretí deň, čo zas ani do domu nenazrel. No Eva neúfa už v návrat mužov. Ved' kdeže by sa aj vzal? Ten už niekde zamrzol, tam ho sneh zavial; iba v jar, keď skopnie, nájdu miesto jej Krta zamrznutú krkošku. Už i v noci pletie sa jej s ním. Predstaví sa jej ako mŕtvola s obmrznutými údmi a s vyďobanými očima. Ona sa strhne, prebudí a začne za ním vykladať, a to potom trvá až do božieho večera.

Dnes po iných domoch hotujú sa už k Štedrému dňu. Chlapi rúbu drevo, režu sečku; ženy obstarávajú múku k zajtrajšiemu pečeniu. Len Eva mlčí, ani len neobzrie sa o nič; ide do maštale, tam sa vyplače – to jej dnešná ranná robota. Príduc do izby, vyloží pred seba mužov kabát a vykladá nad ním:

„Ach, kabát, kabát! Veru kabát: či ťa bude kedy môj Krt nosiť? Čo som ho vyhnala! Môj dobrý, drahý Adam! Bože, Bože, už sa zmárnil alebo zamrzol! Neborák Krt, ach môj milý Adam!“

A zalamovala rukami nad kabátom.

„Eva, žena, čo ti je? Hej, tu som, tu!“

Do izby vkotúlal sa Adam Krt, držiac v ruke čugaňu, na rukách hrubé rukavice o dvoch palúchoch. Eva myslí, že sa jej to sníva; no nemôže to byť púhy sen, lebo za Adamom vošiel aj kmotor Trnka.

„Kmotra, vidíte, že som ho našiel! Nepovedal som vám: reku, pamätajte, že vám ho dovediem, a dovedol som ho.“

„A kdeže bol?“

„Ťajaj, kmotrička, bolo to na krajsvete, pri samučkej Trantárii. Tam v jednej hore je veľká pila, už tam bol vstúpil do roboty. Hej, kmotre, ale sa tam len napili tých dosák! A to vám, kmotrička, tými doskami obíjajú kraj Trantárie, aby sa zem neusuštila.“

Eva nepočúvala veľmi Trnkove smiechoty, lebo dosiaľ nemohla od divu, že sa Adam vrátil. Pán Boh vie ako, dosť na tom, Eva Trnková akosi zavoňala ich príchod. Hoci má zápražku na panvici, predsa v pravý čas dobehla. Čo tam po zápražke, však celý svet nezhorí, ak tá zhorí! No pri všetkej radosti nemohla sa zdržať, aby kmotrovi nenapovedala:

„Kmotre, či to tak robia? Há? Utiect', ženu i dom nechať, a ani len u kmotra sa neohlásiť! Ej, ej, nebola by sa tomu od vás pozdala.“

„Žena, mlč! Vidíš, i ja ti takto utečiem, ak ešte raz začneš odo mňa tak vystíhať peniaze ako po mrhanovskom jarmoku. V pile, kde bol kmotor, veru dobre platia.“

Kmotre Trnkovie zišlo len teraz na um Krta sa opýtať:

„Ale, kmotorko, povedzte mi, koľko ste dali za jalovicu?“

„Triatridsat,“ znela odpoveď.

Krt obrátil sa k žene:

„Eva, tu máš peniaze, čo som vtedy zatajil. Tu sú dve zlatky, v píle som ich vyrobil.

Od týchto čias nikdy nik neuvidí ma piť. Vy budete svedkovia.“

„Ale na Hody, takej zohriatej...“ napomína mu Trnka.

„Nikdy, a čo by bola ako med!“ zatákol ho Krt, udrúc sa v prsia.

Trnkovci odišli a Krt sadol k žene a rozprával jej, čo zažil od svojho odchodu v tom širokom svete.

No kmotra Trnkovie nemohla toto všetko zdržať na jazyku. Vedieť, že Krt je doma, a nikomu to nepovedať, bol by pre ňu neodpustiteľný hriech. Zápražku nechala zápražkou a bežala do Rapavých na priadky. Všetky tam zídene ženy híkali a híkali nad novinou, ktorú od Trnkovej počuli. Ba i starý gazda Adam, zapekajúc fajočku na kozube, prišiel o nový pipasár, lebo tak pilne počúval, že fajku v ohni zabudol.

Adam Vrčnaň s radosťou dodal:

„Povedal som, že mrcha zelina nevyhynie.“

Stará totka Rapavie, sediac na prípecku, tak sa trhla od divu nad počutou novinou, že vreteno jej z ruky vypadlo a za ním zletel i kužeľ nadetý pačesmi. Ostatné ženy v podivení tak drgli stolcom, na ktorom sedeli, že sa hneď jedna noha na ňom zlomila.

A ako vypočuli všetko od a do zet, trochu pohovorili spolu, ale začal im už pupenec na jazyku rásť. Aby nedostali z toho chorobu, rozutekali sa po domoch a všade rozprávali o návrate Krtovom. O hodinu vedela to celá dedina. Celý deň sa len o tom rozprávalo; na večer na priadkach už bolo počuť, že Trnka našiel svojho kmotra až tri dni chôdze za Trantáriou, že tam ľudia i strechy popradú, že je tam píla, čo pol hory naraz rozpíli, že Krt doniesol žene stovku, čo tam zarobil. Na Hody ľudia dívali sa v kostole naňho ako na nejakú morskú potvoru, a od tých čias zostal váženým občanom v Adamovciach.

Ale on to uváženie i zaslúži, plniac verne sľub po návrate svojom urobený: nedotkne sa vôbec žiadneho nápoja, okrem vody.

A všetko mu ide ani po masle. Dnes už má štyri voly a oviec ako hmýru, že ani ovčiarení nestačí. A to je pravda; kto neverí, nech ide do Adamoviec a navštívi ho. Pravda, je to prid'aleko; kým by ste ta prišli, mnoho by ste krpcov podrli: preto žite tak, ako náš drahý Adam Krt po mrhanovskom jarmoku, a sami na sebe skúsite, že to svätá pravda.

Neprebudený

1

Na zemi leží Ondráš Machuľa, husár lenovský. Nie žeby bol zabitý alebo ranený – vyvaľuje sa po pasienku, lebo nemá roboty. Telo jeho mŕtva hmota, stopu života prezrádzajú len nohy postavené v krosná – svojím občasným lúpaním sa. Nedbá ani na muchy, ktoré naň bezočivo dotierajú a po tvári sa pasú. Tak dobre padne mu odpočinok v dusnom úpeku: nevstal by ani za pol Lenovca, aby pretrhol svoje pohodlie. Užíva ho nie nepovedome, ale s lakotou, dychtivosťou. Pred zažmúrenými očami utvorí sa najprv malý čierny bod, ktorý rastie, nadobúda farieb, rozširuje sa na všetky strany. No jeden pohyb oka stačí, aby rozohnal prelud, ktorý hneď začne znovu, a stratí sa – Ondráš sníva. Kto by mu nezávidel? Nestará sa o ženu, o deti, o statok, o dom, o gazdovstvo – o nič. Tak mu je ako v raji.

Je husárom; no nevidno koňa, že by sa pri ňom pásol, ani uniformu, že by zatušovala nedostatky, ktoré od matky prírody pochodia. Miesto toho vidno po celom boku rozlezené jeho husi vo väčších-menších krdľoch. Husacia republika nechce husára uznať za svojho zvrchovaného pána – len keď musí. No a on veru ani nepomyslí na to, aby im chcel bez poriadku vôľu lomiť: stálo by ho to mnoho práce, a výsledok by nebol žiaden. Zavrátené husi o krátku chvíľu rozliezli by sa zas po celom boku a husár mohol by zas zavracať.

Nuž dobre má, keď sa vyvaľuje, to je aj tak len jediná prednosť jeho stavu. Dost' sa natľchie po domoch sem a ta – keď je v poli, aspoň vtedy nech si pohovie. V dedine ho aj tak strkajú z kúta do kúta – všetkým zavadzia. Tu v poli nezavadzia nikomu, iba ak tej tráve, na ktorej leží, že by jej odnímal svetlo. No do jesene – božemôj – ešte i tá strata vynahradí sa jej.

Ondráš Machuľa veru biedny tvor Boží. Kto len pozrie naň, musí ho poľutovať. Akoby Stvoriteľ chcel vzbudiť v ľuďoch obdiv, zasypúc ho všetkými nedostatkami. Hlava veľká, krytá ostrými vlasmi, ktoré svojou nepoddajnosťou ponášajú sa na zvieraciu srst'. Čelo nízke, oči nápadne malé, líčne kosti vypuklé, nos rozpláštený na kabáč a ústa široké. Postava malá, nevyvinutá, zhrbená. Keď kráča, ruky mu vopred celembajú ako cepy – celý človek málo ponáša sa na človeka. Ľudia s útrpnosťou hľadajú naň a s istou šetrnosťou chovajú sa k nemu ako k malému, slabému dieťaťu. Len on sám nedrží sa za mrzáka, spokojný je sám so sebou, nikdy nezareptal proti svojmu osudu a biede. Ba zdá sa, že sám seba drží za pekného, lebo často zastane na brehu močidla a márnivo sa prizerá do nečistej hladiny jeho. Vкус má, zná rozoznať pekné od mrzkého – no o svojej osobe predpokato súdi. Nuž, je človekom.

Rodičia jeho boli veľmi hodní lenovskí hospodári. Každý ich rád videl, ako dobrých, znášanlivých ľudí. Nikto ani zlého slova o nich nevedel. I veľmi ich ľutoval každý, keď narodil sa im tento syn, Ondráš. V dedine začalo sa pošuškávať, že im ho striga vymenila za pekné, podarené dieťa. Iní zas vytýkali šestonedielke, že načo sa na tom jarmoku na tú opicu zadívala...

Machuľa zúfal, jeho žena mala životom zaplatiť pohľad na vlastné dieťa. No, chudinka, oddala sa pokorne do vôle Božej a s tým väčšou láskou privinula k srdcu dieťa svoje. Väčšmi ho milovala takto, než keby bolo bývalo takým, akým si ho predstavovala.

Tým väčšmi odpadlo otcovi od srdca. Ten nemohol naň ani pozrieť. Zakaždým zamrelo v ňom srdce, trápil ho žieravý bôľ. Často sedel zadumano za stolom, oprúc hlavu o dlaň, tvár zakalená zlými myšlienkami, zúfalstvom. Žena neopovážila sa ho pýtať, čo mu je: dobre vedela, čo ho trápi. Raz osmelila sa mu povedať:

„Jano, neželej nič. To bola vôľa Božia.“

Ten pozrel na ňu tupo a do hlasu zamiešal sa mu i tón hnevu, ktorý žena ešte nikdy nepocítila od neho. S tajeným bôľom vykrikol:

„Ako by som neželel, keď mám nie dieťa, ale – Ach, čo,“ a máchol rukou, „to nie dieťa. Všetci ľudia smejú sa na mne – na očiach im vidno, ako sa radujú z môjho nešťastia. Dobre sa mi srdce nepukne. Radujú sa mi za chrptom – myslia, že si nevidím ďalej od nosa.“

„Nik sa ti nesmeje – nie! Ved' sú var nie pohania, aby sa z tvojho nešťastia smiali.“

Jano vypukol v zúfalý smiech. „Ha-ha-ha! Vraj nesmeje! Tebe dobre povedať, nesmeje, keď sa ani neukážeš medzi svetom – nesmeje! Šla by si len do poľa ako ja, alebo ku kováčovi: veru videla by si, ako sa nesmeje! A čo by sa nesmial rodič, čo má pekné dieťa, na rodičovi, čo má nepodarené! Bože, keby ja mal dieťa, ako som si žiadal! Ach...“ Bolestný

ston jeho otriasol celou dušou ženy. No vzmužila sa, podošla k nemu: znala ho ako dobrú, mäkkú dušu, prístupnú múdremu, láskavému slovu.

„Vidíš, ja ho i takto rada vidím: veď predsa len je tvor Boží. I ty privykneš k nemu, najťaž ho vziať na ruky. Jano, probuj... veď si mu otec...“

„Nie, Zuza, nie! Chod' – nemôžem. Vidí Boh i svet – nemôžem. Len pomyslí naň, a už dobre mi srdce nepukne. Ako by ho vzal na ruky? Bolo by var lepšie, keby ho ani nebolo.“

Zuza strnula, jej srdce zmietalo sa bôľom. Náruživým, mocným hlasom napomínala ho:

„Nerúhaj sa Bohu, Jano! Dosiaľ sme len dobré veci prijímali od neho – a pre jednu zlú mali by sme sa už rúhať? Nie — čo na nás dopustil, budeme trpezlivo nieť.“

„Ale všetky tie dobré veci sto ráz by som opustil, keby sa toto nebolo stalo – sto ráz! Čo mi je zo všetkého, že mám všetkého dosť, keď to nemám komu nechať?“

„No, nám ľuďom nikdy sa nevyhovie. Keby sa ti teraz naplnila žiadosť a zato keby ti Boh odňal dom, pole, lúky, statok, živnosť, zdravie: povedz, či by si sa mu zas nerúhal: že ti je z pekného syna nič, keď mu nemáš čo nechať? Ja viem, že by si si zas žiadal, aby ti všetko prinavrátil, i syn aby bol taký ako dnes. Ľudia pozerajú vždy len za tým, čoho nemajú. To, čo majú, nevážia si ani mak.“

Jano bol premožený, nevedel odpovedať ani slova. Cítil, že žena má svätú pravdu a uhádla navlas, čo sa v ňom deje. No práve to dopálilo ho. Nemohol zniesť v tomto bode poučenie od ženy: k bôľu pridružila sa i urazená pýcha jeho. Oko blúdilo nepokojne po izbe, prijalo výraz tvrdosti. Búšil dverami a rozčúlený, rozhnevaný, odišiel.

V krčme hľadal úľavu – po prvý raz.

Už bola tvrdá noc, keď dotackal sa domov. Žena vlastným očiam neverila, že by to bolo možné – veď to nie on, jej Jano. S utajeným dychom sledovala každý jeho krok. No on netrápil sa ani o ženu, ani o nikoho. Ustatý hodil sa za stôl na lavicu a šomral čosi nezrozumiteľného pomedzi zuby. Ševelil sa na svojom mieste, ale žiadaný spánok nechodil. Dieťa v plachte sa pohlo a začalo plakať. Matka hneď skočila k nemu a hľadala ho čičikať.

„No – čože nespíš? Ľahni a spi! Nech si ziape, ak chce, i do rána...“

„Ľahni si i ty, Jano. Už je noc.“

„Ja? Oj, nie... nemám sna – tu mi je dobre... daj mi pokoj... oj, pokoj...“

Ostatné slová preniesol už z polosna. Jednou nohou stál ešte v skutočnosti, druhá kráčala tajinami ríše, vybájenej živou fantáziou. Akoby vysmievať sa mu chcela, pobúrená rodinným nešťastím a užitým nápojom, vykúzl'ovala mu sladké preludy, v ktorých povedomie vždy viac

a viac trátilo sa. Z krásnych snov ho vytrhol výkrik dieťaťa, ktoré práve dnes nespokojne spalo. Jano skočil na nohy a poberal sa k žene. Čosi hrozné jej zašepal. Ona s úžasom vykrikla:

„Preboha – Jano! Chod’ – chod’! Nevzťahuj ruky na pacholiatko! ... “

Jano podvihol dieťa z plachty a držal ho v náručí. No nedíval sa naň s láskou. Jeho tvár vyrážala skôr surovosť, jed – bôľ. Matka, tušiac nebezpečie, skočila k nemu a vychytila mu ho z rúk. On sa potočil až k stolu, zadivený hľadiac za ňou: ona, ako bola, prostovlasá, bosá, utiekla s dieťaťom k staršej sestre.

Jano sa vyvalil na lavicu a spal až do bieleho rána. Keď sa zobudil, hlava mu bola ako prázdna – nepamätal sa na nič čisto, ale neprítomnosť ženina a prázdna plachta, zavesená pod povalou, upravili jeho myšlienky do pravej koľaje. Ženy i dieťať mu bolo ľúto; zaplakal nad svojím skutkom; ľutoval ho, no nešiel po ňu, zavolať ju nazad do domu. Sám nevedel čo – ale čosi mu bránilo. Zostal sám. Nemá mu kto ani navariť, ani poradiť – ako smutno mu doma! Prichlopil dvere a šiel sa zas potešiť, kde bol včera.

Tak to trvalo rok—dva. Jano privykol tomuto životu; viac býval v krčme než doma. Prišiel o to málo—neveľa, čo mu otec nechal; i nemusel sa trudiť, komu to zas po svojej smrti oddá. V dedine nemal kde hlavy skloniť – pred zimou utiahol sa do pálenice. Tam dostane toho občerstvenia, koľko sa len uráči jeho duši. V jar stratil sa i z pálenice – nezostalo po ňom slychu ani vidu. Bude akiste v Pešti, a tam dakde potuluje sa, ak mu pálenka ešte nepostlala.

Zuza bývala u sestry. Keď odučila dieťa, chodila na zárobky. Ale celý život jej už bol zhorčený; jej, potupenej žene i matke. Vyhýbala ľuďom, ako len mohla; urážku i tam videla, kde jej nebolo. Konečne smrť sprostila ju všetkých útrap života. Chlapec zostal pod opaterou totky.

A nemal biedy. Matersky ho riadila, i do školy vyprávala. A chlapec sa dobre učil; bolo znáť na ňom, že predsa i v tom nekrásnom tele sídli duša, duša ako u ostatných. A toto bolo bohatou potechou starostlivej totke – i odplatou.

2.

Ondráš má už dvadsať rokov, ba vyše; totkina nádeja, ktorú hneď od útleho veku jeho prechovávala, že ďalší vývin napraví prírodnú chybu, nesplnila sa. Vady nielenže neumenšovali sa, ale z roka na rok väčšmi sa tisli na povrch. Jeho telo bolo veľmi slabé, inej práce, okrem pasenia husí, neschopné. Rozsudok ďaleko pokulhával za vekom – len pamäť a zvlášte fantázia rozvíjajú sa, a to na úkor prirodzeného rozsudku a rozumu. Ak rieši niečo, je to vždy detinské. Čo robí, to má i teraz náter chlapecnosti na sebe. Totka i ľudia nakladajú s

ním dosiaľ ako s nedospelcom. Žije osamotelo, bez človeka, bez srdca, ktoré by mu rozumelo. Vrstovníci stráňa sa ho odmalička – medzi deťmi má ešte najviac známych priateľov. S týmito skoro najlepšie vyjde, lebo tie mu celkom rozumejú. Často prekvapia ho v krdli na poli a on sa s nimi zabáva pri jarčeku. Vodu narazí na žľaby urobené zo zoschnutej kôry, pod ne dá vrbový prútik, cez ktorý krížom sú pretiahnuté neširoké doštičky – a mlynček už melie. Ak sa dielo zdarí, tleska s deťmi rukami a výska spolu s nimi. Vie i rozprávočky pekné – deti počúvajú ho so zatajeným dychom. A to púta ho k nim; rád je, že i on má ríšu, v ktorej vládne, s tým väčšou záľubou im rozpráva a deti tým väčšmi ľnú k nemu.

No dnes dáva mlynčeku pokoj. Je sám – a samotného zábavka neteší. Dobre mu i ležať, a to na zelenej pažiti. Myseľ jeho lieta bohviekade. Vidí seba v rytierskych šatách kráčať k zámku na stračeň nôžke. Prestojí boj s drakom, a mačka, jediná obyvateľka zámku, premení sa v kňažnú. Hľa, padá mu vôkol hrdla a prisahá večnú – večnú lásku. Ako by sa neusmieval? Či len on má vyvrhnúť túžby po blahu zo svojej hrudi? Usmieva sa, no to nie úsmev, ale úškl'abok, zošklivujúci ešte väčšmi jeho tvár.

Na čelo mu sadla mucha: hoci cíti, ako mu po ňom orie, neodháňa jej. Myslí, že dostačí zvrátenie a vystretie čela. Mucha podletí, no o chvíľu sa vráti a opakuje svoje dielo. Ondráš necíti nič – sníva ďalej.

Mucha sadla na líce – i cítiť, ako prevráha sa po riedkom strnisku jeho brady. To ho dopálilo. Vystrie ruku a celou dlaňou prikryje líce. Muchu nedolapil – spasila sa zavčasu. A Ondráš sníva a sníva ďalej a ďalej.

Či dlho ležal a sníval, nezná. Iba vytrhli ho ľahké krôčky — a ani tráva neohla sa pod nimi. Ondráš obzrel by sa, kto to; no ťažko mu zdvihnúť hlavu. Akiste dáky chlapec ide – o mlynček. Dnes mohol veru len doma ostať. Ondráš nebude robiť mlynček, čo by to bol hneď chlapec richtárov. Veď tá kňažná tak pekne usmieva sa mu! Čo je desať mlynov – nie mlynčekov, ale mlynov – oproti tomu úsmevu!

Kroky zaznievali smerom k nemu. Ondráš zažmúril oči; tváril sa, že spí. Cez víčka navlas pootvorené v neurčitých kontúrach videl postavu – no nie detskú. To je väčšie čosi. Hľa, zhýba sa nad neho, i počuť mäkký, tichý hlas:

„Ondráš – Ondráš!“

Otvoril oči – ba vytreštil ich. Ten hlas – oj, ten hlas! Ani princeznin!

„A si to ty, Zuzka?“

Strojná hlavička prikývla mu – hlava Zuzky Bežanovie. Ondráš prižmúril oči – žiara toľkej krásy oslňovala ho. A nie div. Jej tvár jasná, červená ako ruža, keď slnce jej lístky ohreje. Dvoje modrých očí – akoby ta kus oblohy vložil – záдумčivo hľadeli na Ondráša.

Červený ret odokryvala dva rady bielych perál. Ondrášovi zas zišla na um princezná. Ani tá nebola krajšia, iba že tie šaty mala s hviezdíčkami. Ale ani Zuzkine nie sú špatnejšie. Tá červená šatka na hrdle s tými strapci dodáva jej pôvabnosti spolu s bielymi nadurenými rukávy jej oplecka. A to okrúhle rameno, akoby vyrástlo bolo z bielych záhybov rukáva. Ondráš s vytreštenými očiami hľadel na milý zjav: myslel, že je pred stračacím zámkom.

Zuzka nebadajúc, čo sa s ním deje, rezko ponúkla ho:

„No, vstaň chytro a jedz!“

„Aha – aha!“ Len teraz dovtípil sa, že to nie kňažná, ale Zuzka. Ona neprišla, aby ho vôkol hrdla objala a do stračieho zámku voviedla, ale doniesla mu jesť. Mal vyjednané od mladých husí po groši a od staríg po dva – pritom, kým paša trvá, chovu z dom do domu. Dnes chová sa u Bežanov: Zuzka mu priniesla obed.

Keď jesť, nuž jesť. Tvár prestala mu žiarieť, zatiahla sa, ako keď popred mesiac ľahký oblak prejde. Chytil dvojčacky, hodiac na ich obsah skúmavý pohľad. Nepotešil ho. Prečo neprišla Zuzka s prázdnu rukou a takým srdcom k nemu ako oná princezná? Prečo?

„A čo ti je tak náhlo?“ spýtal sa chladným hlasom, bez nadšenia pozerúc na ňu.

„Vidíš, čo je teraz!“ A pozdvihla v ruke pokovaný kosák, ukážuc ním protiležiaci bok posiaty žencami.

„Aha... i ty ideš... mhm, mhm!“

A chytro ukladal lyžku za lyžkou, že z dvojčiek úvalom ubúdalo. Celý sa oddal dielu — na Zuzku ani nepozrel. Bolo znat' na ňom, že neje len mechanicky, z obyčaje, ale celou dušou mešká pri diele. Vyprázdnené dvojčacky zaviazal do tašky a podal ich Zuzke.

„Na! Už sú prázdne – a choď!“

A utrel si rukávom ústa.

Zuzka zbadala na ňom premenu, no nevedela si ju vysvetliť. Teraz tak chladno hľadí, hoci pred chvíľkou mala sa roztopiť pod žiarou jeho oka. Záhadu nechcela nerozriešenou nechať. Začala okľukou:

„Var sa hneváš? Akiste obed nebol dobrý. Vieš, teraz pri robotách – musíš dačo i prepáčiť.“

„No, veru – obed! Najedol som sa potiaľto!“ A preložil palec krížom cez hrdlo. Vidno, že nekládol váhu na to, aké je jedlo, ale či ho je dost'.

„A predsa sa čosi hneváš.“

„Ja? Ach, ja sa veru – nehnevám.“

Bolo poznať, že váhal tak určite upierať.

Zuzku čosi hnalo vopred, nebola spokojná s výsledkom; nevedela, prečo zmenil svoje držanie. Mrzelo ju trochu i to, že tento bedár nekorí sa jej; ale vymyká sa z kruhu, v ktorom naň pôsobila prv.

„Nuž dobre, keď sa nehneváš – už ťa rada. Nafúkaných ľudí nerada vidím; lebo hneď chodia ako sud, keď im dačo na nos sadne.“

Ondráša nahnevalo, že mu takto vraví. Ani je nie kňažnou, ani nič – i odsekol jej:

„A veru nehľad’... neopustím preto ani jednej slzy. Ako chceš!“

„Veď ja viem – veď ja viem...“ a Zuzka falošne povzdychla. „Pyšný si veľmi – ani neozrieš sa o mňa. Neviem prečo – ale ani do dvora sa nám neozrieš, keď ženieš husi. Neviem...“ a klopiac zvodné oči, malou nôžkou hrebľa prst’.

Ondráša to pohlo. Princezná je – princezná! Just princezná. Zajasal v duchu a podišiel k nej.

„Nuž mrzí ťa to, mrzí? Vari väčšmi by ťa mrzelo, keby Jano Dúbravovie neozrel sa o teba.“

Z jej očí šľahol plameň nenávisti na husára. Jej hlas zostril a pohnutím triasol sa: „Ten? Pre mňa môže – budem mať preto hladkú hlavu.“

„Var ste sa pohnevali?“ Husár pootvoril ústa, čakajúc odpoveď. Zuzka namáhala sa tvrdým hlasom odpovedať, nadarmo. Ticho, skoro žiaľno prisvedčila.

„Rozišli sme sa – nadobre.“

Utajený vzdych vydral sa jej z úst. Ondráš to pobadal. Bol rozochvený slasťou, že srdce dievčaťa otvára sa mu pomaly, záhyb za záhybom. Dôverne, úprimne pohliadol jej v tvár.

„Neželej si, že ťa nevezme. Nebol by ťa ani hoden. Takú veru nikdy nedostane, a čo nohy po kolená zoderie.“

Zuzke dobre padlo počuť o sebe chválu, čo hneď z úst husárových. Nech tečie voda, akými chce rúrami, len nech je čistá. Nech chváli, kto chce, len nech chváli. Polichotilo jej to – hcela ešte viac počuť.

„Predo mnou hovoríš – ale potom! On tiež tak hovorieval...“ a mimovoľne vzdychla. Upadla v predošlý bolestný tón. Ondráš videl, že jej srdce puká – zamrzelo ho to.

„A ty si želieš za ním. Neželej ty nič!“

Zuzke zaťal do živého, rana zakrvácala.

„Ako by neželela: mňa opustil – má druhú.“

Husárove líca zahoreli. Už bol v jej moci. S nadšením vykrikol:

„Neboj sa – ja ťa neopustím! Vieš, koľko ráz pošepol som ti v škole, keď si nevedela? Len tebe som pošepol; ty si bola zo všetkých najlepšia a rád som ťa videl. Raz ma i ubili preto.“

Už oddávna nepocítil, že by mu bola krv tak bystro prúdila ako teraz. Hej – bol veru na väčšom úpeku, než kým ležal na slnci. Dievča usmialo sa mu a on už bol unesený tým úsmevom. Vo vyšnej gambe pocítil trhanie.

„Šak pamätáš? A ty si tiež potom bočila – ani čo by sme sa neboli nikdy videli. A keď si sa sňala s tým Dúbravoviem – to ma tak mrzelo! No ale je už aspoň dobre.“

Zuzka dosiahla svoj cieľ: husár bol podmanený. Ale ona chcela sa pokochať vo svojom víťazstve. Čosi hnalo ju ďalej – len ďalej.

„Nuž a čo teraz?“

Ondráša otázka zarazila. Nepochopoval, ako sa nemôže dovtípiť.

„Teraz? Dopasím a – zoberieme sa. Pôjdeme pekne do fary, ohlášky sa napíšu. O katechizmus sa neboj – ja zodpoviem i za teba. A bude nám celý svet závidieť.“

Zuzka bola zas veselá – dobrá vôľa vrátila sa jej. Ondráš to vysvetľoval tým, že sa jej zapáčili jeho reči. No ona chcela sa ešte zahrať s ním.

„A jest’ – čo budeme jest’?“

„Jest’? Dačo len vypasím – to nám bude dosť.“

„Ale si moc prepásol. Koľko ti chybí husí?“

„Ani jedna. Uver: ani jedna.“ A položil si na prsia dľaň.

„A Fialovie hus – kde sa dala? Tebe dávajú vinu, aj Rúbalovci žalujú sa na teba.“

Husár počúval bez slova – potom sa dobrácky usmial.

„Fialovu hus! Keď zašla do hory. Bolo jej ta nechodiť – mohla už mať rozum! A Rúbalovie prišla domov – to viem zjavne. Videl som ju, ako cestou zametala. Ale musela im zo dvora ujsť – nebolo jej nikdy dosť. Zašla dakde do sadu – otrovili ju. A teraz na mňa zvaľujú.“

„Nuž jest’ by už len bolo čo, ale kde bývať?“

„No veru! U totky, tam je hodná komora. Bude nám dobre.“

„Ja – ale ja nechcem sa po cudzích domoch potulovať. Ja sa chcem len svojho držať.“

„Dobre – vystavím... malý domček.“

„A v čom pôjdeš na sobáš?“

„V čom? Mám v čom.“ A husár obzeral svoje šaty, ktoré ani zanova nezodpovedali lenovskému kroju: boli celkom také, ako čo chlapcom v desiatom roku šijú – lenže zafarbené. I to na kolene bola veľká trhlinka.

„Musíš mať háby ako iní mládenci.“

„Dá mi ušiť totka – keď dopasiam. Povedala, že mi kúpi aj kožuštek.“

„Ale peniaze musíš mať na živnosť. Ha—ha—ha!“ Zuzka zasmiala sa na jeho rozpakoch, že ho vohnala tak do úzkeho, i pobrala sa preč.

„Ty – neutekaj! Pozajtre je sobota: prídem si po pero.“

„Nie – pozajtra nie. Ved' ti ja poviem, keď budeš mať prísť. Ešte nechtík nekvitne. Vieš?“

Ondráš sa uspokojil.

„Dobre – dobre!“

Zuzka strmým krokom odišla. Ondráš dlho pozeral za ňou – páčila sa mu. „Hm... bude z nej žena! Dobrá robotnica. Chôdzu má ani granatier – nám dvom bude svedčať. A Dúbravovie – ale čo, ten jej je nie hoden! A ona sa mi prizná... hm, hm...“

A husár do večera nerozmýšľal o inom, len o princeznej, ktorú už našiel – ale v skutočnosti. Zámok na stračej nôžke nekrúti sa už, zastal. Nebolo mu treba ani dupnúť naň.

3.

Husárova totka bývala v poriadnom domčeku vprostred dediny. Ona je už vdova – a to pobožná vdova. Nezameškala by jednu nedeľu, a čo by mala kolenačky ísť. A to jej dodáva v obci veľkej vážnosti, lebo ona robí tak, ako i hovorí. Neopustí núdzneho, a čo by sama sebe mala utrhnúť. Ale zato prezrie svojím skúmavým okom každého žobráka, a ak vidí, že je ešte schopný práce, nedá mu nič, len obleje ho ešte takou vriacou polievkou jazykovou, že žobrák ani nevie, na ktorú nohu stúpiť, idúc z jej dvora. A to vo všetkom je takáto akurátna, vysoko stojí nad všetkými ženami v Lenovci. Ľudia uznávajú jej nadvládu a chránia sa jej jazyka. Z úcty volajú ju v celej dedine totkou.

Len v svojom vlastnom dome nemôže nič vykonať. Inde na čo sa podoberie, to i vykoná – no doma nemožno. Predmetom jej ostrého jazyka býva Ondráš. Čo sa mu naduplikuje – a to všetko darmo, ani čo by hrach na stenu sypal. On nezohne šije svoje pred ňou, jeho netečnosti nedotkne sa ani pekné, ani špatné slovo – nič. Iný na jej mieste bol by prestal perly do blata hádzať a vodu do koša liať – no jej energická povaha nemôže strpieť žiadneho odporu, robí nové a nové pokusy.

No márna práca mechúr do vody tísnuť a ešte márnejšia Ondráša chcieť preinačiť. Machuľa bude Machuľom – kým len jedna vrana kvákať bude.

Totka práve prišla zo žatvy a ustatá odpočíva si na podstene. Tu, kde sa vezme, tu sa vezme – milý Ondráš vojde do dvora. Jeho tvár nakrivená úsmevom. Vidno, že príroda určila

ho k biede, strádaniu – tento úsmev mu tak nesvedčí! Totka zvedavo pozerá naň, cítiac, že nesie akúsi dobrú novinu.

„Totka – keby ste vedeli!“

„Keby som vedela – nemusel by si mi povedať.“

„Nuž poviem vám čosi!“

„No!“ posmeľovala ho ona. Ondráš oblapil jej hrdlo a detinsky pritúlil sa k nej. Jej srdce pohllo sa nad ním – oteplelo, zahorelo k nemu láskou, materskou láskou. Keď takto túlieval sa k nej, zišla jej vše na um nebohá sestra, ako na smrteľnej posteli odporúčala jej svoje jediné nešťastné dieťa... Oči jej zvlhli – pohladila parobka po drsných vlasoch. I posmelila ho ešte raz: „No veď už len povedz, ak je dačo dobrého.“

„Čidali že dobré! Idem sa ženiť.“

„Čo ti zas máta v hlave? Že—e—niť?“

„Hej, ženiť,“ prisvedčil s dôrazom Ondráš.

„A koho si berieš – či metlu?“

„Zuzku Bežanovie.“

„Nože ma, prosím ťa, nejeduj. Zuzku Bežanovie! To len tak – Zuzku Bežanovie? Za teba, synku, ani Cigánka nepôjde – nieto Zuzka Bežanovie. Čo si to len zas nabral na tej paši do hlavy! Povedala som ti, aby si tam nemilobohu nevylihoval, ale aby si si radšej z Nového zákona dačo prečítal. Zuzku Bežanovie!“ A totka bola už tam. Z jej hlasu všetka mäkkosť zmizla. Ondráš len ešte prisviedčal.

„Hej! Zuzka... pôjde za mňa – povedala.“

„Iba ak jej rozum za sáru padol!“

„Ona povedala. Len čo dopasíem, bude sobáš.“

„Veď ťa on starý zosobáš! Ale papekom! Že mi to v dedine nikomu nepovieš, lebo stihne dačo dopočuť – tylom ti jazyk vytiahne.“

„Ale keď Zuzka chce...“

„Povedám, že sa mu rozum čistí. Len si rozváž: ako by chcela teba Zuzka? Gazdovské dievča žobráka, najkrajšie dievča – strašidlo! Pozri len, aký si! Ani žobrák takto nechodí.“

„Ale už nebudem – odo dneška!“

„A ty – vieš ty, kto si tú vezme? Už je v sľuboch s Janom Dúbravovie. V jar pomáhal u Bežanov orať – i teraz tam kosí. Nuž tá by vari Dúbravovie nechala a teba chcela!“

„Už sa rozišli. Že ho nechce.“

„Kto ti to len natrúbil? Povedz ty mne, ale spravodlivú pravdu.“

„Ona mi povedala, keď mi doniesla jest' na pašu.“

„No? Ale radšej ti mohla povedať, aby si si tuto koleno poplátal – mládenče! Fuj, keď sa len nehanbíš taký chodiť. Ako lipa! Pozri na seba, aký si. Keby si sa aspoň len nosil ako ľudia.“

„Hej – kúpim si nohavice i halenu. Na Všetechsvätých kúpate mi klobúk a jančiarky, a potom...“

„Chod' do hory a naodlupuj z kôry drevených grošov. Ak ti za ne ušijú nohavice i halenu – dobre.“

„Za to mi neušijú, ale čo vypasiem.“

„Ty? Nikdy nič, ani grajciara. Všetko si prepásol. A ja, hriešna stvora, staraj sa, ako ho zaodieť a zaobuť na zimu.“

„Ja budem mať háby – ušijú mi. Ja som neodpásol ani jednu hus – zvaľujú na mňa.“

„No dobre. Ale kde budete bývať? Nazdávaš sa, že ťa na prístupky vezmú a budú ťa tam obchodiť?“

„Starý nám dá sádok – v ňom vystavím dom.“

„Iba ak ho ulepíš z blata alebo hliny...“

„Z dreva bude – z dreva.“

„Ale to sa na veľmi moc podoberáš. I pást', i háby si dať ušiť, i oženiť sa, i dom vystaviť. Vedel bys' rukami tak robiť ako jazykom... to by bolo!“

„Len kúpte vlny na háby. Upradieme ešte do jesene, kým dačo bude...“

„Synku – kým dačo bude, do tých čias i desiata vlna narastie na ovciach. O to sa ty neboj! Len nepopečkuj s takými vecami, ako je ženba. Ak to starý počuje, ten ťa na mieste zabije. No a mladý Dúbravovie – ten ti väzy vykrúti.“

„Ja nepopečkujem – ani nebudem. Mne povedala – a budem sa ženiť.“

„Mlč mi ho – bezbožné dieťa! Nerob sám zo seba posmech – dost', že ho druhí robia. Modli sa Bohu, aby ti dal dar Ducha Svätého a rozumu dobrého.“

Ondráš utiahol sa pred rozhnevanou totkou, ktorá hupkom odišla do Bežanov, že vyzvie, čo je vo veci.

Bežanovie gazdiná len vytreštila oči, čo hľadá u nich stará totka.

„Joj – veď ste už dávno u nás neboli. Mali by sme vám dať vajce. Len čo vás sem donieslo?“

„Ale, pomysli si len; ten chlapec, čo si vzal zas do hlavy – chce sa ženiť.“

Bežanka od divu pľasla si dlaňou o zásteru:

„Ach, už len nepovedajte.“

„A, stvorička,“ pokračovala totka, „že si tvoju dievku vezme.“

Bežanka, majúc ruky v lone preložené, zdvihla pravú a posotila ňou totku znakom zarazenia.

„Ach, chod'teže – chod'te!“

„Veru tak! Mne sa tiež dač nestalo od jedu. Ženby ešte nikdy nespomenul — len dnes sa ňou pochválil.“

„Iba ak by sa mu zas dačo robilo. Ono tá jeho hlava je nie celkom na mieste. Je ako diet'a.“

„Pravdaže – bez rozvahy. Ale jeho ktosi musel navdať. On povedá, že tvoja dievka.“

„Nuž?“

„Nuž, že sa mu sľúbila, keď mu doniesla jest'. Do jesene má byť i veselie.“

Bežanka rozosmiala sa chutno.

„A veru možno! Zas jej dáky parom posvietil – možno!“

„Nože jej povedz, nech mu dá pokoj. Potom by iba ja mala s ním trápenie.“

„Pravda... pravda. Viete, to je to mladé stvorenie. Tára vám a pletie bez všetkého poriadku. Moja dievka veru rada si zažartuje. Od malička bolo také milé a všetečné – čo nedaj Pane Bože – div vám na oheň nepuklo. Ale jej poviem, nech mu nemätie hlavu, neborákovi.“

„Hej, prosím ťa – povedz jej. Nech sa radšej ani neschodí s ním. Ved' mu ono to vyjde z hlavy.“

„Nuž a akože? Pravdaže vyjde!“

A rozišli sa v najlepšej zhode. Každá z nich pochvaľovala druhú, aká je hodná, múdra osoba. A obe boli veru hodné, múdre osoby.

4.

Ondráš Machuľa robil vážne kroky k svadbe. Hneď v ten večer poplátal si na kolene nohavice, aby zajtra nemala mu totka čo vyhodit' na oči. Chcel včas zajímať i včas zašiel za chovou. Choval sa u susedov nižšie Bežanov. I podivili sa gazdovia, keď tak včas vpálil im do domu. Inokedy prichádzal o pol poludní, keď jedlo už zastydlo – dnes bolo ešte na panve.

„No, synku – dnes si akosi včas vstal. Musel si sa akosi nenavečerať, ako svedčí. Akiste si sa hanbil moc jest' – Zuzky.“

Ondráš významne usmial sa na gazdinú, ktorá tak prezrela jeho srdce i žalúdok. Ešte väčšmi ho potešilo, keď mu podotkla: „Ondráš – ozaj – treba by sa bolo o dačo obzrieť... roky prechodia... kým si mladý, zaopatri sa. Na starosť už neskoro.“

„Ved' – ved',“ horlivo jej prisviedčal. „Už som sa postaral.“

„Ba kú jazornú strelu! Aha, aký ti to! Potmehúdol! Ale na veselie ma len zavolaš! Chcela by dačo užiť.“

Ondráš jej nesľuboval nič. Mal by ich mať na veselí, keby zavolať každú, ktorá sa mu len ponúkne! Nazrel do kuchyne, zamračil sa. Na panve zazrel zemiaky, ktoré ešte ani nevreli, len začínali peniť.

„Nemáte dačo zjesť? Šiel by som už.“

„A čo ti je tak náhlo? I o dve hodiny máš dosť času. Už vidno peny – dočkaj, kým zovrie.“

„A od večera vám dačo nezostalo? I studené zjem.“

„Veru to! Abys' ma ohováral, že ťa studeným chovám! Ja len neviem, čo sa ti dnes stalo, že sa toľme náhliš.“

„Zajímať chcem – zajímať.“

„A načo? Ešte ani teliec nehnali... Či chceš pred teliarom?“

Ondráš sadol, čakal ako na klincoch. O chvíľu – jemu zdalo sa, že o rok – predložili mu švábky s mliekom. Jedlo, ktorému bol nadšeným cititeľom. Teraz netešil sa mu tak veľmi. Hodil do úst raz—dva, nabral plné hrsti švábky a odišiel zajímať, cestou dojedajúc.

Husi zajímať – to nie žart! K tomu treba aspoň toľko, ak nie viac zbehlosti ako k vedeniu vojska. Ukrýva sa to pred pastierom – hľadá sa mu z očí stratiť. No Ondráš zná všetky spády svojho povolania, prenikne všetky fortiele husacieho umu. Na dlhé paradlo vztýči svoj klobúk a tie bojazlivo zaberajú pred ním. Len veľké šťastie, že to takouto pletkou dá sa nastražiť – ináč by mu nik nedal rady. Lebo pri všetkom strachu pred Ondrášovým klobúkom hútorí jedna s druhom bez prestania. Tu stariga gagoce, zvolávajúc svoje mladé, strativšie sa od nej v tej trme—vrme; tu zas mladá kvíli, cítiac sa medzi neznámymi osirotenou. Tu zas jedna stariga d'ubne druhú, že sa jej krdlíku príliš zblížila. A to ide celou dedinou tak. Husací gagot rozlieha sa od jedného konca k druhému. Tu ide zbožný voz, i musí zastať – husi nevystúpia, ženú sa ako slepé i pod kolesá. Tu i Ondráš pričíní sa, aby nebolo ticho. Mácha za nimi klobúkom na palici i kričí: „Hinda... jáj...jáj...! U—ú—ú—ú! Haf... haf... haf!“ I napodobňuje hlasom všetky zvieratá. Zas zahvizdne za nimi, zas zaráfa palicou na haluzovom plote – a husi uhánajú.

Ale takýto strach pôsobí len na malú dištanciu – ktoré sú pred husárom, utekajú, ktoré sú len trochu vbok, už zastanú. Tu pobehne k nim – no predošlé mu zastanú, necítiac ho za sebou, a pokračujú vo vade. Tak povstáva hneď na pravom, hneď na ľavom boku zvláštne prúdenie, bez konca a kraja.

Tá miešanina husích a ľudských pokrikov rozčuľuje nervy. Človek, keď popri ňom taký krdeľ prejde, ako osprostený zastane, a dlho, dlho cíti, že mu v ušiach piští.

Len Ondráša netkne sa toto. Všetky práce on koná a pritom i ohliada sa do sádov a medzierok. Lebo husi pocítiac, že ten rákoš sa už blíži, utiahnu sa do závetria, aby ušli očiam svojej gazdinej. Ani nečuchnú, zaprú svoju prírodu štebotavú za ten krátky čas; no akonáhle krdeľ prešiel a zavládla tichosť, vykradnú sa opatrne z úkrytu a zídu niekam do zakázaného. Vidno, že nesladí sa im pod feruľou Ondrášovou.

Krdeľ došiel pred dom Bežanovie. Ondráš ohliadol sa, kto vyženie husi. Nevidno nikoho – ani husí. Skočí do dvora a skúseným okom prezrie naraz celý dvor. Husí nikde – len gazdiná chodí, prezerajúc všetky úkryty.

„Prekliaty hyd! Ani čo by sa boli prepadli!“

„Kdesi budú schované!“ A Ondráš pomáhal jej hľadať. Odchýlil maštal’ – nič. Vošiel do nej a obrátil sa do kúta k malému cáročku – a, hľa, v ňom sú utúlené.

„Hinda—hinda! Jáj – jáj!“

A husi vyhrnuli sa z cárka a s veľkým šuchotom bežali maštal’ou. Za pokutu každá, skočiac z vysokého maštal’ného prahu, udrela sa o hrvoľ, nestačiac zaveslovať v povetrí labou.

Ondráš mal na ceste roboty, kým zohnal sem a tam rozlezenú čriedu.

Na paši nepolihoval, nekradol Pánu Bohu deň. Keď husi napásli sa na pažiti, zašiel do neďalekej hory. Obzeral ju, či sú v nej dáke sucháre. Bola tam húština i mnoho uschlých, zakrpatených jedlíc. Vytiahol z kabáta nožík, čo mal na galúne o gombíkovú dierku uviazaný, a pretiahol niekoľko ráz palcom po jeho ostrí. Tvár uškľabila sa; vidno, že mu jeho ostroba lahodí. Horko—ťažko vyškrabal sa na suchár a odrezal vrchovec z neho. O chvíľu ich mal celú hromadu pred sebou. Kôra z nich opršala a haluznatý vrchovec podchvíľou bol pretvorený v úhl’adnú habarku.

Tak míňal sa čas. Na čele sperlil sa mu pot v hrubých, bohatých kvapkách, i odtekal dolu lícami do strniska jeho riedkej brady. No on nedbal. Pracoval usilovne, aby previedol, čo si v noci na posteli umienil. Ani sa nenazdal, len keď za ním stála gazdiná s obedom.

„Ani ma nevidíš – od veľkej roboty. Čože to stružlikuješ?“

„Len...“ Nevyjavil svojho tajomstva.

„Laľa – koľko habariiek! Kde ich len nabral toľkú silu? Akurát i mne treba – mohol bys‘ mi jednu veru dať.“

„No – túto!“

„A veru bude. Pozrite ho len, ako ju poriadne spravil. No!“ A gazdiná chytila ju medzi dlane a vrtela ňou, akoby zátrepku robila.

„Čo ti len dám za ňu? Múky ti netreba, keď sa po domoch chováš...“

„Dáte mi chl p vlny, ale hodný. Je skoro najväčšia.“

„A načo ti bude tá vlna?“

„Hm, načože by bola? Na nohavice.“

„Mhm, chceš sa vystrojiť. Dobre máš. Navečer si príď – dostaneš.“

Večer, kým do pol dediny došiel, habarky mal už rozchytné. Pod pazuchou niesol miesto nich hodný uzol bielej vlny. Gazdiné mu i naprihadzovali: tešilo ich, že sa už má k niečomu. Len jednej habarky nechcel už nikomu prepustiť. Pýtali ju už mnohé, no on nie a nie. Sľúbil, že zajtra ich zas donesie hodnú viazanicu. Ženy sa uspokojili.

To bola zo všetkých najväčšia i najkrajšia. Ondráš, čo len vedel, najkrajšie cirády navyrezával na ňu. Keď prišiel pre Bežanov, zanesol ju dnu.

„Čože si nám doniesol, čo?“ usmiala sa mu gazdiná, budúca svokra.

„Habarku. Videl som, že nemáte, nuž...“

„Tisíc tisícov! Veru sa mi zide. No! A čože pýtaš za ňu?“

„Nič.“

„Ej, ba! Akože by to bolo? Darmo sa ani k Pánu Bohu nemodlíme.“

Vybehla na pôjd a odvalila hodný rezeň slaniny. Kým zišla z pôjda, Ondráša už v izbe nebolo. Habarka ležala na stole.

Gazdiná zastokla ju do rámika, ktorý slúžil i za lyžičník. Usmievala sa.

Po chvíli sa všetci Bežanovci vrátili domov. Popredku gazda, za ním čel'ad'. Gazdiná zavolala dcéru do kuchyne.

„Ty, dievča, ja neviem, čo je to... ale ten husár sa nám akosi veľmi obšmieta.“

Dievka pobledla a zažmurkala. Poznať, že sa zľakla. Ale zvedavosť ju tiež trápila; opýtala sa:

„Nuž?“

„Nuž ráno mi on sám husi vyhnal – to ešte nikomu neurobil; teraz nám zas habarku doniesol... nič nechcel za ňu. A včera bola tu jeho totka sa žalovať, že je celý zbláznený... len ženiť a ženiť. Že voľáko na teba myslí.“

„Blázon sprostý!“ a dievka vyšla z kuchyne.

Mať podkladala pod panvu i povrávala si: „Hodné dievča – všetko sa mu podkladá. Mladých zaťov na každý prst desať! Len sa tak pretekajú o ňu. Nuž chvála Pánu Bohu!...“

Čas mína sa ako z husi voda. Tečie chytro – ani sa nenazdáš, len keď stojíš tam, kde žiada sa ti, alebo pred čím sa trasieš. Machuľa zas nemôže to povedať. Nie že by mu tiekol, ale vlečie sa mu ako slimák. Ledva prečká vše ten Boží deň. I robotou skracuje si ho, i všetko – a predsa každá, hodina vidí sa mu rokom. A ako by nie? Očakáva ho toľko šťastia: a to všetko v jeden deň má mu padnúť do lona. Najprv rozsadz, potom nové šaty a konečne – sobáš.

Rosadz čaká túžobne ako chorý to Božie svetlo po dlhej noci. Ale aj môže ho čakať. Ved' nechybia mu len tie dve husi. Čo sa snal so Zuzkou, neutratil ani jednej — a to je moc.

Šaty budú dnes—zajtra ušité. Aspoň priadza je už v kľbkách; čochvíľa pôjde na krosná – a ostatok sa chytro spraví. Keď si pomyslí, ako ľahko ide prísť k novým hábom, musí sa zaradovať. Spravil pár habariiek, a do týždňa mal už dosť vlny i čiernej i bielej. Od ušitia tiež bude mať. Má už tri opálky z borovkových koreňov upletené. Za také pohodia mu vďačne i dáky groš, lebo taká opálka pretrvá i dvoch gazdov.

Najtiaz mať nové šaty, potom ku svadbe je len vrabčí skok.

„Hm... prišiel som k žene, ku všetkému. U Bežanov ma radi vidia – ale akoby aj nie! Husi som im vynašiel – i habarku doniesol. A teraz,“ Ondráš sa uškľabol, radosť odňala mu hlas, stiahnuť mu hrdlo, „teraz im dám netakší podarúnok. Do večera ho azda len upletiem. Eh, tomu Dúbravovie som ja utrel hubu! Bude ten pamätať!“ Ale napadlo mu i čosi vážneho, akási obava. „Hm... čo ako, ale my by sme sa len mali dakedy zísť. Nebol som od tých čias s ňou na slovo. To pero... ona, pravda, síce sľúbila... hm, ale pero – to bude. Najtiaz mať háby. Za tento klobúk mi ho len nepripraví! Musím totku kros nového poslať. No – a opálka je hneď, mám sa aspoň na čo zriecť, keď chcem ta ísť. Keby len ju našiel doma – ale málo býva doma. Musím jej stužku kúpiť – alebo šatku... No!“

Pred večerou s hotovou opálkou zašiel do Bežanov. Obzrel sa po dome – okrem starej nevidel tam nikoho.

„Var nám zas dačo nesieš?“

„Mhm...“ prisvedčil jej Ondráš.

„Ty, opálka sa nám veľmi zide pri kopačke. Bude na veľkú švábku. Ešte keby si jednu uplietol na drobnú. Všetky sa nám potrhali na posmech!“

Začala v kútiku postele šukať. Po chvíli vytiahla z nej uzlík. Ondráš cítil, čo bude v ňom. Vzal klobúk a poberal sa preč ako vtedy, keď habarku bol doniesol. No stará zastúpila mu cestu.

„Nie, nie! To by sa hanbila prijať. Koľko si sa natrápil, kým si naťahal toľko koreňov – ako by ja to vzala darmo?“ I podávala mu čosi bieleho – šestáky.

On vložil ruky do vrečka, aby sa dáko nepomýlil prijať, a vzdorovito zavrteľ celým telom, že nechce.

„No, len na, keď ti dávam. Nejedujže ma!“ A tísila mu šestáky. No Ondráš sa bránil, aby mu nemohla nijak pristúpiť.

„Ale čo sa mu to robí? Ono sem donesie každý deň dačo a vziať nechce nič. Na, vezmi si a – choď.“

Ondráš pozrel do tváre gazdinej – jasno, úprimne. Ten pohľad vyzradil jej všetko a potvrdil totkine reči. Ondráš veril – veril!

Gazdiná hľadela spod jeho vplyvu sa vymôcť, i pokračovala:

„A prečo nechceš?“

On hľadel jej do tváre a horúcim hlasom zvolal:

„To by ma nectilo!“

„A mňa by var ctilo! Mňa by ctilo! Keď nechceš peňazí – ako chceš; ale ani ja nechcem tvojej opálky. Ktože by vzal od žobráka palicu?“

Ondráš predošlým teplým hlasom odpovedal:

„Ja som nie žobrák. Ešte ich mám päť – tie predám. Od vás neprijmem ani grajciara.“

„Nuž a prečo?“

„Preto!“ A významne pozrel na gazdinú. Tej sa v napätí dych krátil; bála sa pokračovať, aby neodstránila všetky prekážky jeho dôvere, ktorá dnes sedela mu na tvári. Len z obyčaje opýtala sa ho: „No, už bys len mohol povedať!“

„Nuž mal som vám pri robotách pomáhať... ale nemohol som — nemal som kedy... nuž...“

„Pomáhať? Hm, hm...“

„Hej, mladí zati pomáhajú... mne by sa tiež bolo patrilo, ale, ako povedám...“

Gazdiná usmiala sa naň posmešne.

„Milý môj zať! Len kto ťa vypriadol!“

On nepochopil úsmešok, dôverne jej hľadel do očí. Celá tvár jeho bola ako vymenená. Spotvorené črty obliate boli rumencom. Nával citu, lásky, radosti mu poškubával jeho vyšnou masívnou gambou. Starej ulútilo sa ho. Ved' on nie vina, že takýto prišiel na svet. Dost', čo ho osud bije – i ona má proti nemu povstať?

Pohliadla naň mätko i položila dlaň na jeho tvrdé vlasy.

„A kto ti to povedal, môj syn, že budeš naším zaťom?“

„Kto?“ Ústa mrzavcove uťahovali sa. Blaho, radosť zatláčali mu hlas. Konečne s veľkou námahou vyslovil:

„Zuzka.“

Stará prikývla hlavou, akoby to odobrovala. Chcela mu povedať čo—to, ale nemohla. Nie, tejto radosti mu nepokazím – nebožiatko, zblaznie. Ale tej musím povedať. Čudo – takéto zámäty narobiť!

No hneď i rozsudok vrátil sa jej. Na čomsi istom ustálila sa. Pokojným hlasom mu povedala:

„Chod', syn môj, domov. A aby si sa nepochválil nikomu, že ti povedala...“

„Nie, ani živej duši. Totka už, pravda, vie; ale tá nikomu nepovie.“

A rozradovaný husár odišiel domov.

Bežanku táto vec náramne trápi. Je stiesnená, akoby jej bolo niečo na prsia zaľahlo. Ten mrzák, jeho tvár vzrušená horúcim citom prenasleduje ju všade. Keď začal statok dochádzať, sama sa raduje: aspoň v tej práci pozabudne na neresť.

Večer, keď už čeliadka políhala, stará chytila Zuzku za otázku:

„No, už si ty vykáza: ja len neviem, čo budeš robiť!“

Zuzka pobledla, akoby ju boli na niečom dochytili. Sotva stačila vypovedať:

„A čo?“

„Nuž s tým husárom.“

„Ejha! No veru!“ A Zuzka zvrtila sa na päte a pohla plecom. Mat' nadskočila na ňu:

„Myslíš si, že to žart? Ej ba, ja veru neviem, ako sa ho strasieš. Celý je zbláznený. Len povedz, čo to bolo medzi vami – už muselo čosi byť.“

Dievča pohliadlo do ohňa, pozabudlo v ňom oči – zamyslelo sa. Po chvíli sa strhlo a rovno matke povedalo:

„Nič, nebolo nič.“

„A to ja neverím. Ej, to už nie! Ten by sa voslep neblaznel. Ved' je celý premenený. Ba veru tak mi ho je ľúto, čo nikdy.“

Stará neklamala. Vidno bolo na nej, že hovorí pravdu. Slza jej stiekla dolu lícom. Zuzku to zarazilo, až teraz poňala dosah svojho skutku.

„Ale verte mi, mamó, nebolo to nič. Ja som mu doniesla jesť a stratila som s ním dve —tri slová. Blázon – mohol veru vedieť, že to nebolo naozaj.“

„Nešťastné dieťa, čos' to urobila! Prídeš do rečí nič po nič. Budú hľadiet' na teba ako na dáku bludárku. Ale nám to bolo treba?“

A stará začala zalamovať rukami. Na Zuzku to veľmi pôsobilo. Jej samouverenie bolo otrasené – predtucha akéhosi neistého nešťastia doľahla na ňu. Už oddávna želela ten ľahkomyselný krok – vidiac matku zúfat', tým väčšmi sa zľakla. Začala zalamovať rukami i ona – a narážali si s matkou, ale len pošepky. Báli sa starého – ten vie veľmi chytro riešiť takéto poryvy.

„Veď som mu ja len povedala, že..., že...“

„No, čo za že? Vari že ho rada?“

Zuzka pokrútila hlavou, popierajúc.

„Že pôjdeš zaň?“

„Ani to – len som sa mu požalovala.“

„Požalovala? A čo si sa mu ty mala žalovať? To ti je otec, či brat? A na koho si sa mu žalovala?“

„Na Jana – že ma nechal.“

„A to bola pravda? Naozaj ťa nechal?“

„Večer sme sa boli pohnevali – ale potom pomerili sme sa.“

„Óvi, óvi! Len načo sa mu žalovať! Načo – načo!“

„Veď načo! I ja želiem. Radšej keby bola onemela! Ale on, keď som mu doniesla jest', tak čudno hľadel na mňa. Neprihovoril sa mi, akoby sme ani neboli z jednej dediny. To ma mrzelo – chcela som mu dačo len povedať... nuž požalovala som sa mu na Jana. Nuž tak!“

„No už sa stalo. Čo sa stalo, zle sa stalo. Len aby si dáko do reči neprišla – ja sa len toho bojím. Pováž si len, ak by otec...“

Stará nedopovedala. Ani nebolo treba: dcéra už pri nadhodení otca zmrzla. Predstavila si ho prísneho, ako ju skúma a zbadajúc tieň hriechu, ako tresce. Hej, keď on povie len slovo, trasie sa pred ním celý dom – od gazdinej až po varešku.

„Veď on to nepočuje. Kto by mu povedal?“

„Ej, veru, dievka moja, čert nespí. Nadhodí sa ľahko holomok a – ja by sa potom radšej neviem kde dela. A Jano – ten by zamlčal? S otcom sú ako jeden palec: ten by tiež nezamlčal.“

Dcéra v nemom úžase zalomila rukami. Myslieť nebola schopná – rady nevidno nikde. Husár jej už bol nielen bedárom, ale strašidlom zo všetkých kútov skl'abiacim sa jej. Jej utrápený pohľad uprel sa na matku, vyrážajúc otázku:

„Čo robiť?“

Matka mu porozumela.

„Ved' čo, ved' čo! Ktože ti tu dá rady? Najlepšie by var bolo, keby sa sobáš odbavil čím skôr.“

Dcéra chytila sa tej myšlienky:

„Keby – naozaj: keby!“

„Ale tu zas nemáš ešte kúpené ani na periny, ani na šaty. Jakubský jarmok sme si pekne-rúce prepásli, môžeme si teraz dočkať do Gála. A kým sa to ešte pošije, poriadí. Bože môj...“

„Ako chceš – sobášne šaty nemusím mať, nech sa odbaví všetko len v sviatočných. Ved' sú i to pekné a mám ich toľko, že sa nik nenazdá, aby to boli len sviatočné. A obliečky na periny — no, to sa i po sobáši došije. Len nech budú jedny, tie druhé sa došijú. To na jedno vyjde: či im v truhle ležať a či u farbiara.“

„Ved' už hej, ale ani čepcov nemáš, koľko by patrilo. Starohorky čakám zo dňa na deň, a akosi nechodia. Ale najhoršie bude ešte s otcom.“

„Nuž?“

„Hm... tak sme zostali na slove, že sobáš bude týždeň pred Všetehsvätými. A teraz keď ho my budeme durieť – myslíš si, neopýta sa nás, čo toho príčina? Ten si nedá veru tak ľahko povedať.“

„Dá – prečo nie?“

„Čo ten raz povie – to je už ani pod pečat'ou.“

„Ved' mu my nepovieme, ale – Jano.“

„Ba pravda je, dievča! Ten mu rozpovie všetko; požaluje sa mu, že nemôžu sa už cez kopačku zaobiť bez nevesty. Že cez žatvu tiež ledva vybiedili bez nej. A tomu uverí najskôr. Len ty povedz Janovi, nech podurí otca – azda ešte všetko bude dobre.“

6.

V nedeľu po službách Božích nehovorilo sa v Lenovci o inom, len o ohláškach Jana Dúbravovie so Zuzkou Bežanovie. Sotva ktorá ohláška prekvapila poctivú obec tak ako táto. Ved' ako by aj nie! Už i vrabce čvirikali na streche, že veselie bude len o Všetehsvätých, po robotách – a tu zrazu ohláška o pol lete, akoby z neba spadla! By sa paroma nehovorilo, keď Dúbravovci sami nechceli sa tak náhlit', odkladali so svadbou, ako mohli; starý Bežan tiež už povedal, že všetko bude len o Všetehsvätých, a tu už ohláška! Ozaj, kto to všetko tak prevrátil? Mladý zat', nik iný. Hovorí, že kopačka im treba. Len nech mu verí, kto chce: v žatve zaobišli sa bez nej – a v kopačku by sa už nemohli! No – kto mu uverí?

A ženy ako toto mrzelo! To náhlenie síce nie, ale táto záhada – tá záhada. Ony chcú mať pred sebou jasno, nuž známa je ich pilnosť v hľadaní svetla pri záhadách. Nedarmo majú najviac s priadzu práce – ony všetky záhady chcú rozmotat' tak ako priadzu. Keď sa im nadhodí uzol – usilujú sa ho rozmotat'. Ak sa nedá, prestrihnú ho a idú ďalej. Pravda, často protivným koncom začnú rozmotávať a prídu na nový uzol. No im to nerobí nič. Len nech majú dačo medzi rukami.

Tak i tu prišli k výsledku – no mlčali. Nepochválili sa tým nikomu – verejne. Len po kútoch medzi štyrmi i šiestimi očima, pošuškávalo sa čosi. Bežanovci čosi – čosi cítili. Nemohli zvlášť Zuzke ujsť skúmané pohľady, ktoré ju vše prenasledovali. Zapýrila sa sama pred sebou. Stará tiež porozumela všetkému. Za každým krokom stretla ženičku, ktorá dobrodušne pozrela na ňu, akoby sa chcela pýtať:

„Vo venci pôjde na sobáš, a či ako?“

Starému veľmi mnoho nešlo do hlavy: zvlášť tie smutné, zrazené tváre žien. I tá ohláška ho mrzela. Keď Dúbravovci vedeli od fašiangov čakať – mohli sa veru i tých pár týždňov už zaobísť. No on nerád sa zabýval takými otázkami. On má na hlave len zaopatriť, čo treba dievke do vena – ostatné nech si obstarajú ženy samy. Ak si narobia zle, nech sa vykýchajú z toho. On – na jeho dušu – bude mať preto hladkú hlavu.

Ondráš husár nevedel o ohláške nič. Nemal kto s ním o tom hovoriť. Keď mu doniesli jest', žiadna ho neprekvapila tou novinkou. Veď by to bol zázrak, ak by mu to už suseda včera nebola vyrozprávala: načo toľko jazyk drat'? A ani nepúšťali sa s ním do reči, najviac objednali uňho opálku alebo čo iné. Do Bežanov nešiel, nemal po čo. Ísť nič po nič nemohol, a zavďačiť nemal sa už čím. So Zuzkou sa nestretol, lebo tá najviac doma sedela, nerada chodila po dedine – totka ani nečuchla. Rada bola, že chlapec pomaly zabýva.

No Machuľa nemal pokoja. Čosi ho ustavične trápilo. Žiadalo sa mu zas pohovárať sa s ňou, čo len chvíľku. Ale má ísť do Bežanov, a to len naprázdno? Čo odpovie, keď opýtajú sa ho:

„Čos' nám doniesol?“

„Habarku už majú, i opálku. Mám ešte jednu opálku doniesť – ale tej nemám. Ako len pôjdem; ešte sa nazdajú, že som prišiel za tú habarku pýtať. A mal by veru ísť, Zuzke povedať, že súkno už tohto týždňa vyjde z klady a pôjde ku krajčírovi; aby sa i ona mala k dačomu. Ale ako ísť... ako?“

Ako sa blížil večer, tak rástla i nespokojnosť jeho. Nikdy ešte neťahalo ho do Bežanov tak ako dnes. Pol krdľa by dal za to, keby mu dakto poradil, na čo sa zriecť. No rady nikde.

Nespokojný chodil sem i ta. Myslel hneď na Zuzku, hneď na šaty, hneď na rozsadz. V hlave prehánali sa mu myšlienky ako oblaky v čas letnej búrky.

Pred západom slnka dospel konečne k riešeniu. Zasmial sa veselo a máchal v povetří rukami. Kto by ho videl, myslel by, že zblaznel. Husi, počujúc jeho divné pohyby, zľakli a zhŕkli sa do hŕby, akoby bol orol zakrúžil nad nimi. Ondráša to ešte väčšmi tešilo. Jeho oči bystro sledili, akoby niečo hľadali. Hľa, vprostred čriedy malý krdlik. Zamieril k nemu rovno – črieda nechala mu veľmi ulicu. Majúc pod pazuchou schúlený kabát, vystrel a hodil ho na malý krdlik. Črieda sa rozbehla, len tri starigy vrátili sa ku kabátu a vystrúc krídla, jedovato sipeli naň. No hneď utiekli aj ony: kabát začal sa hádzať z boka na bok. Spod neho, dierou na chrbte, vykukla hlávka – oči pochopili, čo sa robí, vidiac pastierovu ruku siahajú na kabát. No pohnúť sa nebolo možno. Kabát je už pod husárovou pazuchou.

„Ale som ťa chytil! No neboj sa, nezabijem ťa.“

Pohladil ju po chrbte, no stariga uštipla ho v ruku svojím ostrým zobákom. „No, no, len sa neboj... neublížim ti.“

Sadol na zem, hus položil si na lono a objal ju ľavou rukou. V kabáte mal motúz – rozsúkal ho: jeden koniec uviazal husi na nohu.

„No, tak – neboj sa. Veď ťa tu nič nezje. O malú chvíľu aj tak prídem po teba.“

Hus zanesol do vrbiny a priviazal ju o jeden koreň. Kabát prehodil cez plece, a hybaj za krdľom. Prestrašené husi, cítiac, že večer už tu, samy od seba tiahli domov. Viedla stariga, čo napadúvala na nohu.

Krdeľ dostal sa šťastlivo do dediny. Zastavil sa v potoku, vyplákol hrdlo, rozdelil sa na malé skupiny, z ktorých každá obrátila sa k inému dvoru.

Do Bežanov hodil sa tiež malý krdlik, šesť ich bolo v ňom. No nešiel tak veselo ako ostatné, len nesmelo zakrádal sa do dvora. Nemal mu kto cestou hútoriť: „Tata – ta...“ Bez matere, s utrápeným gandžaním vošli mladé do dvora. Tu, cítiac sa už po domácky, pustili sa do hlasitého gagotu, akoby chybujúcu starú privolať chceli. No tá nezjavila sa im nikde. Miesto nej vyšla gazdiná so žrádlom, hodiac im ho naprostred dvora. Húsky, hodiac sa naň, zabudli hneď na svoj žiaľ. No gazdiná na prvý pohľad videla, že starigy niet. Vybehne na cestu a volá: „Šura, šura! Šur—šur – šura, na!“ Ale odnikiaľ neprichodil dobre povedomý gagot starigy. Bežanka pobrala sa hore dedinou.

„Šura—šura! Šurička moja – šura—šura!“

Nehlásila sa jej.

„Ach, Bože – nemalo sa to už kedy indy stať. Človek nevie, kde mu hlava stojí, a musí sa ešte za husami zháňať. Len či ju dakde neodpásol! Rok po rok vyviedla po dvanástoro...“

nikdy takej husi nebude! Joj, Bože, i tie syrníky mi prihoria, radostník tiež treba medom potrieť... a toto musíš takto nemilobohu sa motať. Ale predsa ohlásim sa u toho naničhodníka naničhodného.“

„Kdeže je moja hus?“ zavolala oblokom do izby.

Jej krotká tvár horela hnevom.

Ondráš sa jej zľakol. Už chcel povedať všetko – všetko. Tak bridilo sa mu klamať túto ženu, ktorú ctí, miloval. Pohliadol na ňu svojím krotkým, ohlúpelým okom.

„Ale vám neprišla?“

„Nuž ale by ju vari vystíhala, keby bola prišla? Pravdaže neprišla!“

Už chcel jej vyznať, no bál sa hnevu.

„Nezatárala sa dakde v dedine – za hrtanom?“

Tu Bežanka zostala v hneve bez seba. Bezohľadne kričala naňho:

„A čo by sa mala moja hus za hrtanom tárať? Vari ju nenakrímim každé ráno, každý večer!“

„Čože si to zas vyviedol – ozembuch!“ ohlásila sa i totka, vyjdúc z kuchyne. „Už si si veru hodne ušil halenu i nohavice! Hneď by mu krk odkrútila. Kokoš! Čo len zháňa na tej paši! Teraz už bude rozsadz: tri husi odpásť – nemilobohu. Už vidím, nedostane ani grajciara.“

„Ale moja hus – moja! Nedala by ju, a čo by mi ju zlatom odvážil. Ved' tá každý rok vyvedie po dvanástoro: i toho roku – ale sa zomleli dolu žľabmi.“

„Musela na paši zostať,“ nadhodil husár, ale nescelo.

„Ach, joj – id'že ho v čerty!“ zasmiala sa jedovato Bežanka. „Tá by ti šla na paši zostať... tá má viac rozumu že desať takých, ako si ty. Tá by zostala! Joj, musím už ísť... radostník mi prihorí. Dobré sa majte!“ A už bolo počuť dvercia privrieť. Bežanka odišla. Husár sa ešte štuchal po izbe bez všetkého poriadku.

„Ale sa ho poberáš?“ kričala naň totka. „Abys' ju doviedol. Ani mi nepríd' bez nej.“

Husár odišiel z domu za husou. „Nedovediem... just nedovediem... naprotiveň – ale donesiem... aby vedeli, donesiem! A ako sa hnevá... tá Bežanovie – pre jednu hus! No ved' sa nebudeš dlho hnevať.“ A usmial sa falošne – hlas triasol sa mu vnútorným rozochvením a radosťou; ústa utáhovali sa mu kŕčovite zboka nabok.

Totka chodila ako v trapiach po dome. Z kuchyne do izby – z izby do kuchyne, zabudnúť zakaždým cieľ svojej cesty. V ruke nosila varechu od vody, i zanorila ju do horúcej kaše, miesto do vody. Mlieko zas precedila do pareníka, kde prirábala na kabáče. Pod cieňu vyšla po triesky a doniesla – paradlo. Tak šlo až do mraku, až do tvrdej noci.

„Pane Bože... čo sa mi to dnes robí? Ach, všetko preň – všetko! Hriešna stvora – čo sa natrápiš – joj! Čo som sa zaň namodlila, a ono darmo – darmo. Otrhaný chodí ako lipa, a prepása všetko – všetko.“

Indy o takomto čase ľahla, dnes sedela ešte pri obloku a hľadela do tmavej noci. Konečne buchli dvercia i ozvali sa kroky pod oblokom. Z hustej tmy vnorila sa v svetlo vetchá postava Ondrášova. Totku zarazil výraz jeho vyjasnenej tváre. Každá žilka vibrovala rozčúlením, radosťou, blahom. Rozopäl otrhaný kabát, vytiahol spod neho pol syrníka a trasúcou sa rukou položil ho pred totku.

„Nate – to Bežanovie poslali... výsluhu.“

„A hus?“

„Ejha, hus je tu! Doniesol som ju z paše.“

Totka zasmiala sa srdečne.

„Ale naozaj? Doniesols‘ ju? A akos‘ ju našiel?“

„Na vrbine zachytila sa jej o korienok laba. Nemohla si spomôcť.“

„Chvála Pánu Bohu! Keď je len tu!“

Nevdojak pohliadla na syrník. Ondráš ponúkol ju ešte raz: „Nate... doniesol som vám...“

„Nie, nie. Nebudem. Tebe sa zide... len zjedz sám.“

„Ja? Ja som už zjedol... to je vám.“

Pohliadla na chovanca. Jej oko zažiarilo zas oným výrazom materskej lásky, ktorý sa tajne vkráda v srdce Ondrášovo a otvára ho dokorán. Toto pomyslela: Má srdce... oj, srdce má. Dal by i košľu zo seba. Nebožiatko... ono je ako dieťa. Neublíži ani muche; nezavadí do nikoho... ani čo by ho na svete nebolo. A nemá nikoho – len mňa; nik ho nenapraví na dobrú cestu, len ja. Hej, neopustím ho – neopustím. I utrela slzu z navlhleho oka.

„Sadni si sem – ku mne, na lavicu. Tak!“ A totka pohladila ho po nepoddajných, drsných vlasoch. Pocítil, že totka je zas mäkká, prístupná, že jej srdce opäť silnejšie bije zaňho. Nadhodil nesmelo:

„Totka – ušije tie nohavice aj tú halenu?“

„A akože!“ totka veľmi horlivo dokladala. „Pravdaže musí! Po rozsadzi v tú nedeľu už budú na tebe. Pôjdeš v nich do kostola; pôjdeme spolu, ako si s nebohovou matkou chodieval, Pán Boh ju osláv!“

„A nemohol by ich prv ušiť? Povedzte mu – do nedele.“

Totkou zas trhlo – nepokoj zavládol v jej duši. No kľudným hlasom hľadela sa ho pýtať: „A načo by ti boli – na nedeľu? Do kostola nechodíš – ani nič.“

„Nedbal by ísť...“

„A husi?“

„Zapasiete vy. Rád by počuť ohlášky – už bude druhá.“

Totka zbledla. V ušiach jej zahučalo, akoby popri nej ryčal vodopád. Celá vzrušená vyskočila:

„A kto ti to povedal? Kto ti rozprával o ohláškach?“

„Kto iný?... Ona. Pekne – pekne...“ a s výčitkou pozrel na ňu. „Vy mi nežičíte tejto radosti – zamlčíte predou mnou všetko, čo je dobré. Len keď ma treba harušiť – nezamlčíte nič. Keby nie ona, nebol by ani vedel, že už máme ohlášku. A na prvej som ani nebol. Ani stužky som jej nekúpil.“

„Komu?“

„Jej – jej! Mladý zat’ sa len má preukázať – a ja...“

„Nie, moje dieťa – nekupuj jej ty nič. Daj jej pokoj... ani nepozri v tú stranu!“

„Ale pred oddávaním – pred sobášom? Čo by svet riekol na to? Pomyslíte!“

Starej div srdce nepuklo nad ním. „Nebožiatko! Čo má s ním... ešte teraz – pred samým veselím! Robila by to, keby mala Boha pri sebe? Boh jej to odplat’!“

„Chod’ moje dieťa, ľahni si a odpočiň. Zajtra musíš včas vstať.“

Ondráš odišiel, ľahol si – no nezažmúril oka: snil i s otvorenými očami. Stará krútila sa ešte hodnú chvíľku po izbe – sama nevediac načo. Syrník, čo jej poslali, pomrvila do pomýj...

7.

Od tohto večera hrubý krajčír dedinský nevedel sa obhrnúť pred svetom. Mal roboty plné ruky, a čo by ich mal štvoro, ani tak by si nedal rady. A akoby aj nie? Svadbu tak nešetrne preložili, že čo malo byť hotové za desať týždňov, to musí byť teraz za dva! Mladému zaťovi nový oblek, a to cifrovaný – koľko sa len cifier zmestí! Družbom tiež treba čo—to: tu nohavice, tu haleny. A práve teraz nadhodí sa i husár. Dvaadvadsať rokov vedel sa zaobísť bez súkenných nohavic a haleny — a teraz, aby ho jedoval, každý od Boha deň ráno i večer príde upomínať. Chudák krajčír nikdy v takomto nebol. Radšej by neslýchal o ničom, oželel by i ten zárobček – aj tak je to len ako psovi mucha – len aby sa mu zľavilo tej roboty. No našťastie totka husárova zas každý deň na poludnie prichádza a zakazuje mu tie háby dohotoviť. Nuž nikdy nedodržel rozkaz zákazčíka toľme ako práve teraz. Nebol by sa od neho uhol ani o vlas.

No tu posvietil ten s roškami – ženu, krajčírovu ženu. Tá vo veľkej súre priložila ruky k práci a zošivala jedno za druhým chytro, pekne. Krajčír rástol od radosti – takú ženu mať!

Ale tá v omyle vzala do roboty husárovu halenu. Krajčír zbadal chybu až vtedy, keď mal prišívvať šnúry na ňu.

Poškrabal sa mrzuto, no konečne riešil:

„Nuž keď je tak– nechže bude tak! Zbodni mu aj tie nohavice, nech si ich tam má. Mne sú jeho peniaze také ako i Dúbravovie alebo bárskoho iného: sú okružle aj klzké – utekajú spod rúk. A takýto ešte skôr zaplatí ako tí magnáši, čo remeselníka len za nič nemajú.“

A krajčír, dľa žiadosti Ondrášovej, dohotovil háby. Totka krajčíra vyhrešila, no konečne vyplatila od nich, zviazala do batôžka, uzavrela ich do truhly.

Husár jasal nad svojimi šatami.

„No už nebudem otrhaný chodiť– nemusíte sa hanbiť za mňa. Teraz už môžem ísť i do kostola – len klobúk ešte nemám. Zajtra pôjdem si ho kúpiť, aj stužky naň.“

„Ale čo sa máš náhliť. Do rozsadzu – Bože môj...“

„Ja – mne klobúk treba... keď je všetko nové. Hm, akoby šiel do kostola... Ozaj, vy hotujete dačo?“

„A čo mám hotoviť? Nemám čo hotoviť.“

„No, veď sa to u Bežanov všetko odbaví... už pečú! Dnes už i jalovicu zabili.“

„Už? To už na veselie!“

„Bol som tam, keď ju zabíjali... na holohumnici. Zuzka utiekla z domu: nemohla sa na to dívať – a ja som neutiekol.“

„Povedala som ti, aby si sa ta nevláčil – čo neslúchneš?“

„Musím pomáhať – čo by povedali?“

„Bez teba zaobišli by sa tam dobre.“

No nemohla sa už hnevať naň: veď on ničomu nie vina, ale tie. Už dávno vrelo v nej – dnes prekypovalo. Bola by šla do Bežanov rovno a vyzrubila im pravdu, ale nechcelo sa jej. Do svadobného domu stranní ľudia neradi chodia. Ale stará Bežanka má prísť dnes s radostníkom, i ostrila si jazyk na ňu. Mienila jej dôkladne rozložiť, ako hriešne si zahráva s ľahkoverným, nedospelým husárom.

Čakaný okamžik prišiel. Predvečerom dohrnula sa Bežanka s ohromným košom na chrbte. V ňom poskladané koláče, ktoré tým viac miznú, čím viac domov opáli gazdiná.

Totka bez všetkých okolkov začala: „Veru by sa nebola nazdala, že nám takúto zhubu robiť budete – ty i tvoja dievka. Chlapec nebožiatko bol pri pokoji, nikdy mu nič nezišlo na um, kým mi ho nezbaláchala. Ja, že to len všetečnosti sa jej pridalo – a ono zas druhý raz. A

ešte jej i ty pomáhaš! Ja neviem, čo sme ti kedy urobili! Každému dám pokoj, a predsa každý ťa škubne, kde len môže. Len prečo – prečo?“

„A čo si máte želiť, my sme neurobili nič ani vám, ani vášmu chlapcovi.“

„Neurobili! Ved' viem, že vám je to nič, keď pripravíte nás o poctivosť. Vám je to nič, keď i s chlapcom vyjdem na posmech. Ale keď je to nič vám, pôjdem k tvojmu alebo do Dúbravov – a rozpoviem, ako zavádzate môjho chlapca. Ved' tí nepovedia, že je to nič. Uvidím ja, či je ešte pravda na svete.“

Totka bola ako v plameni. Tvár jej blčala, hlas sa jej triasol, Bežanka stála pred ňou zahanbená, nepovážiac sa ani oka pozdvihnúť. Len keď jej začala hroziť, že ju pred mužom obdá, zachvela sa strachom.

„Prosím vás, nehnevajte sa, totka. Z čistého srdca vám povedám, že nechcela som vám obidu robiť. Ale čo som mala robiť? On ide do poľa, vyhladá mi hus, donesie mi ju na rukách domov – a ja mala by ho zarmútiť! A taký bol vytešený, keď ju doniesol – dobre sa mu od radosti dačo nestalo. Už som mala na jazyku, že mu poviem, aby Zuzke neveril, že z neho urobila blázna; ale keď som mu pozrela do tej vytešenej tváre, srdce mi nedalo. Nemohla som ho zarmútiť – srdce by mu bolo puklo. Povedzte len, či sme my príčina toho?... Prečo nám ho je tak ľúto – ktovie? Pol gazdovstva by dala, keby sa to mohlo dáko preinačiť, napraviť.“

„Zle je naprávať, keď je už pozde. Čo vyhodíš, to nelapíš. Môj chlapec nevie klamať – nuž nazdáva sa, že aj druhí len pravdu vravia, a ešte keď mu sľúbi dačo také dievča! Povedzte, či by aj druhý vďačne neuveril? A tak on sa úfa, že pôjde on na sobáš. Na nešťastie i háby mu ušil. Ja len neviem, ako si s ním poradím, keď príde sobáš. Ale poručenobohu! Keď ste si to vedeli nasnovať, teraz si odsnúvajte! Len vám bude hanba, keď si k nej kľakne pred oltár. Jemu veru nie!“

„Vy mu povedzte sami, čo je vo veci. Vás najskôr slúchne.“

„A myslíš, že moje srdce je z kameňa? Tebe ho bolo ľúto, a mne ho nemá byť ľúto! Mohli ste mu povedať: vám by uveril – tvojej dievke by bol na jedno slovo uveril. Mne veru nie. Na moje reči nedá nič – moje slovo mu je ako toto,“ a totka pľuvla naprostred izby.

„Ale majteže trpezlivosti akomak. Ved' moja dievka sa tiež nenazdala, že to takto vypadne. Chcela si s ním trochu zažartovať: neskúsené dievča – niet sa mu čo diviť.“

„Nuž dobre: môj chlapec je ešte mladší a má horší rozum. Nedivte sa mu, ak vám na veselí dačo vykoná... To bude potom vaše.“

„I celkom sa len hneváte? Ved' by bolo iné, keby sa bolo naschvál urobilo, ale nevedomý hriech, a toľkýto hnev!“

„Keď vy tak, i ja budem tak! Dosiaľ som trpela, ale od týchto čias koniec.“

„A viete, že by sa všetko rozišlo? Keby zvedel môj starý, alebo mladý zať, nech Pán Boh chráni! Prišlo by nám potom z tejto dediny utiecť. Prišla by mi dievka ešte do väčších rečí. Počuli ste, čo mysleli na ňu preto, že ponáhľame sa so svadbou?“ A Bežanka čosi starej pošlepla. Totkina tvár predĺžila sa úžasom – jej pery zašeptali:

„Planý svet – planý svet!“

„A viete, prečo sa náhlime? Nič pre inšie, len pre vášho chlapca, aby sa dlho na ňu nedržal. Čím skôr sa odbaví svadba, tým skôr si ju vyhodí z hlavy: lebo ktovie, čo by sa mu mohlo ešte stať, keby dlhšie chodil k nám. Takto ho trochu pomrzí, potrápi, ale pomaly azda len zabudne na ňu. A on ju veľmi rád vidí. Bože môj– samej mi ho je tak ľúto! Keby nemusela, veru by mu ani za svet nerobila toto.“

Totka trochu, o poznanie zmäkla, no i teraz durným hlasom pýtala sa jej:

„Nuž čo urobíme, aby vám na svadbu neprišiel? Ja neviem, čo robiť.“

„Dakde ho poslať,“ radila Bežanka.

„A ti pôjde? Čožeš mu vyložila na dlaň, kedy má byť sobáš? Nebol by on vedel o ničom. Ja som sa mu s tým tajila a modlila sa – hej, veru modlila, aby mu to nik nepovedal. A ty si mu to musela rozložiť: koho by to nenahnevalo?“

„Keby sme sa my boli o tom nazdali! Ale my sme mysleli, že o svadbe už vie.“

„No už sa stalo. Darmo je!“

„Veď stalo – veď stalo!“ A Bežanka s ťažkým srdcom odišla.

Totka tiež zostala smutná, nevediac pomoci. Rozmýšľala, ako prekaziť, aby jej chlapec neurobil posmech i sebe i druhým. No rady, pomoci nikde. Čím väčšmi blížila sa svadba, tým väčšmi bledla nádej na dobrý koniec.

8.

Už je po sobáši. Jano Dúbravovie a Zuzka Bežanovie sú svoji. Nikdy nebolo krajšieho sobáša v Lenovci! Do kostola nahrnulo sa toľko divákov, že ani lavice nestačili. Akoby aj nie! Pred každým obyvateľom lenovským ležala záhada, ktorú nevedel rozlúštiť. Všetci trdili sa nad tým, prečo odbavili tak chytro sobáš. Nevestina výprava ešte neúplná, neskončená – iste po sobáši má sa doplniť. Čo primälo Bežana, dôkladného, poriadneho gazdu, aby pri svadbe svojej dcéry postupoval proti svojej obyčaji, podľa ktorej vždy a všade jednal. Jedni hľadali príčinu toho v tom, iní v inom. No väčšina myslela, že je na tej pravej ceste. Mladucha v posledné dni tak zriedka vychádzala z domu, a aj to bol úzkostlivý výraz jej tváre. Vidno, chcela sa ukryť pred očami zvedavých. Prečo? Nik neopovážal sa domnienku svoju druhým ani pošepnúť – nieto otvorene zdeliť. Ten starý Bežan je taký prudký – nehodno zavadiť doň.

Všetko mlčalo, no oči tým jasnejšie hovorili. Sobáš mal dokázať, či domnienka tá je pravá: preto toľko divákov. Všetky oči upreli sa na hlavu nevestinu – neviem, čo mali obzerať na nej. Iba ak tak veniec! Je taký krásny, zelený – posiaty ružami. Akiste ten obdivujú...

Mladucha je nie úzkostlivá. Pred oltárom až prihlasno hovorí. A keď sa obráti na odchod, jej oči so záľubou a výrazom kľudu sledia po zástupe. Pozerá dlho—dlho. No nevidí tam toho, koho hľadá; jej krok je tým istejší a tvár tým väčšmi žiari blahom.

Akoby nie! Po jej boku pyšno si vykračuje Janko. Akoby predvídal, že toto už posledný raz, čo má okúzliť ľudí pružným, ľahkým krokom. Po svadbe už musí zložiť mládenecké obyčaje – i krok jeho musí byť vážnejší, ťažší. Strojne kladie nohu k nohe v priliehajúcich jančiarkach. Jeho oblek je pekný, ba nádherný. Dedinský krajčír nevedel by už krajšieho ušit'. Všetky výplody svojej fantázie rozosial po nohaviciach a halene jeho. Kde len mohol, hodil nejakú cifru: nevynechal ani takého miestka, kde by ihlou bodnúť. Mládenci hľadajú na mladého zaťa: nežičia mu ani také šaty, ani nevesty – teší ich aspoň to, že nebezpečný súper je už v putách; nemôže im už zhubu robiť medzi dievčatami.

Po sobáši ešte väčšmi boli zahanbení zlomyseľní Lenovčania. Hostina i muzika plynuli tak, ako sotva na ktorom veselí. Tu už nebadat' ani prenáhlenie, ani chvat. Takúto svadbu môže vystrojiť len ten, kto sa pripravoval k nej dlho a vážne. A to je zásluhou Bežanovou.

Jeho žena radila, aby nebolo pri svadbe muzika.

„Nech sa odbaví len tak ticho. Teraz už každý hofier má veselie s muzikou. Nemusíme dlhé parády strojiť; čo pri svadbe zvýšime, dajme mladým do gazdovstva – z toho aspoň poznajú dačo.“

„A čo by som nezjednal muziky? Vari mi nedochodí! Nedám si vari dievku len tak potme odvieť, aby to nik nevidel! Ja som sa ženil s muzikou, nech sa ona tiež vydáva s muzikou. Aspoň mi nebude mať čo vyhadzovať na oči.“

„Veď i ona chce – bez muziky.“

Starý vyvalil na ženu oči.

„Nuž a prečo? Var rozum potratila?“

„Len tak – nechce, aby sa nám v dome zhon robil.“

Starý pohrozil palicou žene:

„Stará, stará, ty i s tvojou dievkou ste si čosi navarili – v kuchyni. Nemysli si, že ja som váš blázon. Ja už dávno šípim čosi – čosi, čo mi do hlavy nejde. To tiež muselo len od vás vyjsť, že sa takto náhlime.“

„Dúbravovcom treba pomoc...“ nadhodila stará.

No on tým väčšmi sa popudil.

„Chod' mi s takou výhovorkou – stará kvočka! U Dúbravov vari nemajú desiatku, aby si kopáčku najali! Len pováž: nie je to sprostá výhovorka? A mne to chciť obesiť na nos – vy, ženy s dlhými vlasmi a krátkym rozumom! Mne! Nuž ale mne? Ale som ja papľuh? Hneď mi doved' sem tú svoju maznu. Ja jej prečistím rozum! Ja jej ukážem zhony!“

Starý bol už na koni. Nebolo radno vzpierať sa jeho vôli. Pokorne voviedla dcéru pred jeho prísnu, sudcovskú tvár jeho.

„Povedz mi ty – ty... A, ľaľa, ani ti nepozrie do očí! Vari si deväťdesiatdeväť dedín vypálila! Čože sa ma toľme bojíš? Jasná strela– tys' čosi vyparatila. Povedz: prečo nechceš muziky – prečo?“

Dievka váhavým, neistým hlasom odvetila:

„Len – keď je to iba zhon... a to ešte za tri dni...“

„Nuž tak? Jej je to zhon! Ona sa nechce ukázať svetu v nádhernom rúchu. Nuž ale moje veselie bolo tiež zhon? Tisíc okovaných: just zato bude muzika! Ešte dlhšie ako inde! Ja uvidím, kto bude mňa učiť! Aby mi o jedno desať rokov vyhodila na oči: Ty čerte diable, ani len svadbu si mi nevystrojil, ako svedčí. Ja uvidím!“

Zuzka, hnevom otcovým celá zúfalá, vykrikla:

„Naňo– nehnevajte sa... ja som len chcela...“

„Aha, ako sa ti ona zastane! Ona chcela! Počkaj si ty – teraz ja chcem: a muzika bude, bude a bude. Mne nebude nik rozkazovať v mojom dome– aby ste vy vedeli!... A teraz poď sem, pozri mi do očí.“

A starý vzal do dlaní tvár dievkinu a prísne, skúmavo pozrel do nej. Dcéra zamdlievala úzkosťou – jeho zraku otvárajú sa všetky záhyby jej rozrušeného srdca. Starý zbadal jej strach. Tvrdým hlasom riekol:

„Chod' – chod'. A ty, stará čertina, tu zostaň.“

Dievka vošla do komôrky a zaplakala. Jej srdce doráňal hnev otcov nemilosrdne. Teraz, pred samou svadbou, takto hovoriť– takto sa vadiť! Toto má byť otcovské požehnanie? Čo jej z bohatstva i lásky ženíchovej, keď vlastný otec ju odstrčil, vytvoril zo svojho srdca? Jeho hlas i teraz ešte počuť, ako hromuje v izbe na ženu, ktorá len kde—tu opováži sa prehodiť slovo. Zuzka utíchla v plači a mimovoľne naslúcha.

„Krk ti vykrútim... ty si ich zvädzala... takúto hanbu – ak je nehodná toho venca nosiť...“ Zuzka viac nepočula. Buchot srdca prehlušil aj hlas otcov. Po celom dome vrelo – tresk, plesk ozýval sa na všetky strany.

O chvíľu vošla i mať do komôrky a pomáhala dcére plakať...

Hoci pred svadbou zadymilo sa takto z Bežanovie domu, predsa sobáš nebol hatený ničím. Starý sa udobril a dcéru i so starou na milosť prijal. Mladucha, sprevádzaná láskou a požehnaním rodičov, s uspokojením mohla predstúpiť pred oltár.

A predsa – predsa! Kto sa to stavia medzi ňu a jej budúceho? Akoby biedna, zlomená postava, odetá handrami. Akoby pred oltárom schvátiť chcela okrúhlu ohorenú ruku nevestinu. Mladucha pevným hlasom, ktorým odriekala ťažké slová sľubu, akoby odpudiť chcela votrelca. No ten tam – vždy ešte tam! Zdá sa jej, že on prisahá a nie Janko.

Koniec prísaha, sobášu. Čuvy utíchli, ukolísali sa v riadny stav – prelud zmizol. Mladucha vydýchla – akoby jej kameň z hrudi padol! Ach, sobáš, tá prísaha, tí diváci, to všetko rozčuľuje fantáziu nevesty: nie div, že ukazujú sa jej strašidlá. No, keď vážny okamih minie, nastane rovnováha, i chladný rozum príde k svojmu právu.

9.

U Bežanov družina je v najlepšej vôli. Všetko, všetko sedí za stolom. Bože môj– ale je to stôl! Odo dverí k štítu jeden, a druhý od štítu až po širokú pec, na nich pokladené misy a lyžice, z riadu poznať, že hostina pokročila už. No i na družine to badať. Niet človeka, čo by poriadne sedel a jedol, keď má čo. Všetko len čertov zháňa. Tu družba hodí guľku chleba do družice, čo proti nemu sedí. Guľka odrazí sa od jej lesklého, vymasteného čela a padne starejšiemu skoro do úst. Všetko sa smeje, len starejší pokývne vážne hlavou a rečie: „Boží dar! Hej, zjedol bys‘ ho ešte kedysi!“ No nik nedbá teraz na jeho vážne reči. Všetko hľadá na druhého družbu, čo si vzal na mušku veselého zväča, zavolaného na svadbu len na obveselenie svadobníkov. Nalial mu, miesto vína do pohárika octu a podal.

„No – na zdravie mladým.“ Zväč vzal pohár medzi dva prsty a zazdravkal: „Pán Boh vás živ... všetkých vospolok!“ A ocot už bol tam – nezostalo v kocúriku ani kvapky. No zvráštená tvár zväčova svedčí, že zbadal, čo sa stalo – ale neskoro. Oba stoly i s vážnym starejším dali sa do smiechu.

Bežan obchodil okolo host'ov, kde videl prázdne sklenice a krčiažky, zamieňal ich plnými. I bolo všetkým ako– na hostine.

Prišla aj horúca kaša – doniesla ju v obviazanej ruke kuchárka, žalujúc sa, že si ruku obarila. Nikto jej neveril: aj tá jej usmievavá okrúhla tvár svedčila proti nej, ale grajciariky predsa len lietali do varechy.

Modlitba starejšieho zakončila obed. Čo bolo mladé, všetko chytilo sa do tanca, starí spokojne usmievali sa od stola z kúta na tú motaninu. Všetko skáče, výska, krúti sa – ako blázni; hm, mladosť—pochabosť.

No nik nerozmýšľá teraz o pochabosti; tie tóny, vykúzléné bičíkom muzikantov, lahodia každému. Dievčatá hádzu vďačné pohľady muzikantom stojacim na doske, vysoko, pod samou povalou. Mohli by si aj sadnúť, ale po takom obede dobre i postáť si. Primista vôbec nikdy nesesí, keď hrá. On vie len stojačky. Snáď preto, aby tým účinnivejšie mohol pôsobiť. Lebo on nepracuje len rukami – veď on nie nájomník! On telom, dušou dlie pri práci. Jeho duševnú náladu verne zobrazuje tvár. Tu jeden, tu druhý kútik utiahne sa; tu obočie sa zmraští, alebo zdvihne. Tu pery rozťahnu sa v dlhú čiaru, alebo zbehnú sa v malú šošovicu. Keď husle vysokým tónom zvrešia – polovic jeho tváre podvihne sa. A keď umelecký záchvat dostúpi vrcholu – tu zastane rozkošou. Len noha, pravá noha, tá je v súmernej práci. Je akoby stvorená nato, aby dávala takt. Táto podľa tempa dvíha sa a padá. Ostatne toto i jeho podriadení robia: takže doska, na ktorej stoja, pod súmerným ich dupotom dvíha sa a klesá a s ňou aj oni.

Z pitvora do izby otvára sa pekný výhľad. Uprostred izby kolo jedno, obstúpené odpočívajúcimi dievkami. Pri dverách kolo druhé, menšie, v ktorom menší tanečníci si hovejú; muzika už odmladi im poštekli žily. A nad touto mäteninou piati hudú – dľa taktu dvíhaní pružnou doskou.

Čím väčšmi blíži sa večer, tým väčší stisk v izbe. Zišli sa už i stranní ľudia, aby pozreli, ako budú nevestu vykrúcať. Kolo pred hudcami sa úži – to pri dverách čo je, sa šíri. V tom prvom molestujú sa tanečníci, toto druhé je celkom prázdne. Na jeho obode stoja šiesti mladí ženáci – zabávajú sa. Tancovať netancujú, veď sa im ani nesvedčí – sú už starci, no vynašli si predsa zábavu. Do ich prázdneho kola neodváža sa nikto; radšej zostane v pitvore a, stade naťahajúc hrdlo, díva sa ponad hlavy do izby. Lebo kto doň vstúpi, ani nevie, kam sa podel; ocíti len to, že lieta – bez krídel. Koho raz títo ženáci dostanú medzi seba, strcajú ho do tých čias, kým sa im len ráči. A ľudia, tí nehľadia viac na tancujúcich, ale na lietajúcu osobu. Nevesty z pitvora hašteria sa so ženáčmi.

„Ach, id'te – nemáte rozumu ani za náprstok!“

„Vari ste sa pošaleli všetci.“

Daktorý i zastane toho strcaného.

„Dajteže mu už pokoj; už je ani hnilačka, čo ste ho tak usocali.“

I stará Bežanka vyjde z kuchyne pozrieť, čo to za zhon v pitvore. Nenahnevá sa na rušiteľov zábavy, len im prstom pohrozí a zasmieja sa:

„Veď ste za obludy! Veď im len taký čert zide na um!“ A vráti sa do svojej riše, do komory, že im pošle dáku výsluhu.

Mladucha je vo svojom živle, veselá, rozjarená ako obyčajne na tancoch bývalo. Ide z ruky do ruky; kým tancuje, i traja strežú na ňu. Nestačí vyjsť z kola, už ich krdel' zápolí o ňu. A nielen mládenci, ale aj – Bože, odpusť hriechy – starejší! Jeho žena pod pecou zatína päste.

„Veď ti ja dám, starý pes! Zajtra bude stenať, že sú mu nohy ako centy. Veď aj akoby nie – od toľkého tanca! A ako ju vykrúca, na moj hriešnu... hm, ani mládenec. No, počkaj!“

Starejší porozumel vyhrážajúcemu oku svojej ženy i pustiac mladuchu, pobral sa k nej. Žilky ihrali v ňom ani za oných čias. Darmo sa mu bránila, obhrýzala – už bola tam, v kole. Jej oko zažiarilo blahom. Keď jej doňho pozrel, zvestovalo mu odpustenie, milosť.

Slnce zapadalo, keď do Bežanovie dvora vošiel Ondráš, husár. Nevidel tam nikoho, len k humnu bral sa zväč, ktorý už úplne dobral. Bojoval udatne, ale darmo je – dobojoval. Boja neschopný ide si akiste vydýchnuť dakam do sena – na slamu. V ústach ohorok cigary – hm, musí žiť po pansky, keď je na veselí.

Husár s chvatom kráča do pitvora, rozháňajúc rukami a nachýliac hlavu ešte nižšie než obyčajne. Neobzerá sa ani vpravo, ani vľavo, len pitvorom kliesni si cestu do izby – rovno do izby. No nie je to tak snadá vec. Zavadil do žien, ktoré ho ihneď zastavili.

„Aha, aký pyšný! Ani sa ti len neprihovori.“

„Hja, nevidíš, že má novú halenu. Hí, aj klobúk nový. Ondráš– var sa ideš– doparoma, ženit?“

„Ba pozrite len, ženy moje, aké má nohavice; len tak kvitnú na ňom!“

Konečne dobil sa do dverí – k prázdnemu kolu. Veselo skočil doň – no už lietal. Klobúk mu odletel niekam za pec medzi divákov; jeho vlasy hýbali sa vetrom.

„Nechajte ho! Dajte neborákovi pokoj...“ primlúvala sa zaň jedna nevesta z pitvora.

„Ale, hej,“ dosvedčila druhá– „ledva chodí, a oni ho začnú ešte k tomu socať.“

Nechajte ho, ešte mu dáko ublížite.“

I nechali ho. Ondráš vstal konečne na vlastné údy, pohládzajúc si vlasy dlaňami a hlúpo sa usmievajúc. No hneď začal sa drať dopredu, kde sa tancovalo. S biedou dostal sa až ta, skade ponad hlavy mohol vidieť tancujúcich. Hľa, ona! Práve tancuje s Janom Dúbravoviem – a ako hľadia jeden na druhého! Hm, divno, čo ten hľadá tu? Aha, ako sa mu usmieva – tomu Janovi! Veru nepozerala tak, keď doniesla obed k husiam. Hľa, položila mu ruku na plece – Janovi – i oprela sa oň. Sťá tá princezná zo stračacieho zámku. Ale toto predsa nie je princezná! Ach...

Husára zbolelo – zvrátil tvár.

No ani Zuzka nehľadá už tak na mladého zaťa. Oči sa nejagajú ako brilanty — zatiahli sa ako zrkadlo dotknuté horúcim dychom. Akási starosť, úzkosť zakalila ich. Často šibne

okom medzi divákov, a zakaždým akoby ju niečo bodlo. Úzko jej je tu, v tejto izbe, nezdravo; vzduch akýsi ťažký, i muzika nanič. Tancujúci pripadajú jej ako figúrky na drôtikoch: ach, všetko je také hlúpe – sprosté!

Jej zrak spočinul na husárovej tvári, na tom malom očku, ktoré i teraz tak hlúpo, a predsa nežno usmieva sa jej. Na jeho tvári výraz taký, akým hľadá sa na osobu potajmo vo väčšej spoločnosti, chcjúc jej oznámiť, že rozumie všetko.

No vtom husár stratil sa medzi divákmi; ktosi ho chytil za ruku a ťahal von. Neobzeral sa, kto to; vedel všetko.

„Nuž ty potvora jedna... takýto posmech – nuž, ty tlk...!“ šeptala mu rozsrdená totka do ucha. Okolostojaci nepočuli, čo mu hovorí. Len vidiac Ondráša, ako sa zdráha – porozumeli. Ženy v pitvore zastali ho:

„Ale, nechajte ho len! Veď nezavadzia nikomu – nech sa len pozrie a zaveselí.“

„Netreba tomu žiadnej veselosti – dost', čo má na sebe.“

„Nieže, nie! I ten chrobák zahudie dakedy – nieto človek. I v pekle býva raz do roka svadba.“

Vtom vyšla z kuchyne Bežanka. Z jej tvári hned' zmizla všetka veselosť. Tázavým okom pozrela na totku, potom vľúdne volala ju:

„Poďte, totka, aspoň do kuchyne. Ešte ste tu aj tak neboli. Ale nech ide aj on; aspoň dačo užije z nášho veselia.“

Totka neochotne, ale predsa vošla za Bežankou, držiac chlapca za ruku. Aspoň sa stratí svetu z očí. Vošli do komory – husár hned' zavolať:

„Pusťte ma –do izby! Čo ma zas držíte?“

„Čušíš ho! Ani nešuchni!“

A totka priložila mu päšť k čelu. On obrátil sa k Bežanke, akoby o záštitu:

„Vidíte, takto robia so mnou od rána. Ani na sobáš ma nepustili, len čo som im utiekol.“

„Veď je už po...“ riekla Bežanka.

„A ako?“ Uprel tázavý pohľad na ňu.

„Ja veru už – môj syn radostný.“

„A bezo mňa? Len bezo mňa bol? Ako – kto?“

„A už veru tak – bez teba.“

Totka uškľabila sa mu jedovato.

„Čakali ťa — vidíš! Radila som ti, aby si to z hlavy vyhodil. Teraz máš! Čo si im veril!“

No husára to nezaujímalo. On už dost' takých rečí počul. Chcel zvedieť o sobáší všetko dopodrobna.

„A kto ju – kto si ju vzal?“

„Nuž Jano – Dúbravovie.“

„Ten? No, vidíte, totka; načo ste ma zapreli do komory a držali tam až posiaľ? Keď som im neprišiel – čo mali robiť? Poslali po druhého, a teraz už darmo – darmo.“

A sadol na lavičku, obťaženu miskami so studenom. No on sa neobzeral oň veľmi. Krútil klobúk v ruke. Bežanka opýtala sa totky:

„A ako ste to s ním urobili?“

„Akože som to urobila; zaprela som ho!“

„Hej, zaprela... zaprela,“ skočil jej do reči, „a ani neviem prečo. Mal som halenu novú, i nohavice, i klobúk — aha, aké stužky sú na ňom! Len pero chýbalo... mohol som ísť. I háčky som si ako svedčí zapäl, i všetko... a nepustili ma. A teraz... už je koniec! Veď by ja bol utiekol – ale som nemohol prv, len teraz. Keby ste len boli pohoveli – no už je darmo.“ Podhodil nový klobúk a, dolapiac ho, zvrátil ho medzi rukami.

„Nebožiatko,“ pohladila ho Bežanka, podajúc mu hodný kus bielej baby. On zvrtol sa na mieste, že nechce, a bavil sa s klobúkom ďalej.

„Veru, nebožiatko!“ povzdychla totka. „A kebys' ho ráno bola videla! Netrúfala som sa mu zblížiť. Hneď na svitaní začal vystíhať šaty odo mňa. Ja som mu ich nechcela dať. A ten, ováž si len — zdvihol na mňa sekeru. Bol by ma vari zabil, ale ja som mu utiekla... hej veru – na staré dni. On so sekerou vošiel do komory – sňal z truhly vrcheň. Háby si povyberal a obliekol sa. Ja som našťastie vošla do pitvora a dvere prichlopila pred ním. Ja, že z rozumu podstúpi – tak plakal, keď nemohol dverí otvoriť! Uver mi, tak mi ho bolo ľúto!“ Totka zas zaplakala. Utrela si zásterkou oči.

„Nebožiatko!“

„Nebožiatko... teraz už nebožiatko...“ odvrával si husár a odišiel. Stará, súc rečou rozohnená, nezbadala nič; Bežanka nebránila mu. Bol tichý ako jahniatko.

„Ale potom ste ho len pustili!“

„Veru to! On vytiahol sekerou haspru; futro celkom odtrhol odo dverí. Ach – od rána až dosiaľ mala som s ním toľko trápenia, čo nikdy. A strachu čo som podstúpila!“

„Len už nehnevajte sa na nás: verte mi, nemám preňho ani noci, ani dňa.“

„Nuž nech sa stane vôľa Božia. Ja všetko porúčam Bohu. On najlepšie vie, čo treba.“

Husár vyšiel z komory do pitvora a vošiel do izby. Kolo tanečníkov zväčšilo sa; muzika hrala a podskakovala na pružnej lavici. Primista stenal a vykrivoval ústa, barbora prehlasovala husle i dupot tancujúcich svojím dúdú – dúdú – dúdú – dúdú.

Ondráš si to nevšímal. Uprel oči na nevestu a sledoval každý jej krok. Pod povalou svietila malá lampa, jej šimravé svetlo rozlievalo sa len úzkym pruhom. Ondráš stál už v polotme. No videl všetko; ako jeho Zuzka tancuje s mládenkami a najmä s ním – i ako usmieva sa mu! Na jej líci nebadat' ani najmenší tieň pokánia a ľútosti. Všetku úzkosť zotrela veselá nálada a muzika. Zas je veselá – šťastná. Hľa, mladý zat' pošepol jej čosi a ona, ako mu prisviedča – aký to pohľad hodila naň. Dôverný, plný lásky, nehy a túžby... nemožno, ona musí ho milovať. Ondrášovi to primoc. Jeho ústa ťahovali sa rozčúlením, bôľom.

„Ako ho rada vidí. Rada vidí... rada vidí.“ A v očiach mu stemnelo. Nie– jagá sa mu v nich. Vidí tisíc hudcov a tisíc mladúch – všetko usmievaví, blažení. A zas nevidí nič, ani duše; oči zaliali sa mu slzami. Obrátil sa a lakt'ami robil si cestu. Von– von. Tu nevoľno – nemožno vydýchnuť.

Vyšiel do dvora i pod cieňu. Sadol na kolesá a dumal, oprúc ruku o koleso a vložiac do nej ťažkú hlavu. Slza ronila slzu... Zabudnutý, osamote oddal sa bôľu – ako dobre mu tu plakať. Zvuky hudby a výskotu i dupotu tancujúcich v divnej miešanine prichodia k nemu. Dúdú– dúdú – počuť cele jasno. No zas tichšie, tichšie... Nečuť nič. Nemota a tichosť v duši i vôkol neho ako v hrobe.

Snád' svadba odchodí od Bežanov a či husára unáša niečo? Áno, unáša, ďalej – ďalej, ta, preč – preč...

No v izbe dupot, výskot; pre husára nezabolela nikoho hlava. Ba iba teraz začína sa to pravé veselie. Pitvor aj izba plná divákov, a pod každým oblokom kopa. Každý s takým živým interesom díva sa, akoby ešte nikdy nebol videl ani svadby, ani tanca. Hej, videl, videl– a koľko ráz! Ale vždy sa to zíde. Tí starí rozpomínajú sa na mladé časy, na svoju svadbu – tí mladí dumajú, kedy pripútajú oni takto všeobecnú pozornosť na seba.

V tom všeobecnom vytržení ozve sa z dvora hrozné slovo:

„Horí – horí!“

Najprv od oblokov ustúpili skupiny. Nik nepovedal ani slovo, akoby neponímal, čo je vo veci.

„Horí – horí!“

Ohlúpené tváre razom obživil. I z desať strán zaznela otázka: „Kde?“

„Aha– pozrite!“

Bežanovie šop stál v plameni. Vidno, ako slamené snopky odväzujú sa z lát a spadávajú do horiaceho sena. Hudba v izbe neutíchla; ešte nedošiel ta hrozný chýr.

Akási žena vstrčila do obloka hlavu a zavolala:

„Horíte, ľudia– horíte!“

Hudba zamĺkla – páry sa ešte nepúšťali. Tancom zaňatí krútili sa chvíľu – a, nepočujúc hudby, zastali v nedorozumení uprostred izby. Obruč divákov začala sa uvoľňovať – všetko tislo sa k úzkym dverám. Nik neriekol nič, no tým väčšmi usiloval dostať sa von.

Tanečníci ešte nepochopili, čo sa deje. Jeden rozohriaty vyvolal:

„Hudci, hrajte!“

No z obloka zahrmel zase hlas:

„Horí – horí!“

Bolo po zábave. Tanečníci nechali naprostred izby svoje tanečnice a začali sa tisnúť von, k dverám. Mysleli, že vôkol nich už všade oheň; z bezstarostnosti upadli v druhý extrém, každý hľadel spasiť svoj život. Pri dverách stisk ohromný. Stony, krik, kliatba stisnutých desno vynímali sa z tlačenece. Čo boli ostatní, vzdali sa nádeje, že by kedy vôbec mohli sa dostať von: pošli k obloku. Iní zas kuchyňou. Najviac ich zostalo v izbe.

Ktorí už boli von, rozmnožovali krik a zmätok: chceli nahradiť, čo zameškali pre ten stisk, kým vyšli z izby.

„Podložil ktosi, zo šopy vyšlo! Podložil ktosi, nevyšlo z kuchyne!“

„Kto? Lapiť ho! Lapte ho – chytro!“

Chumáč podnapitých svatov podišiel k maštaliam, nad ktorými horelo. Hľa, tam pod cieňou sedí ktosi – na kolesách. Tvár má zakrytú dlaňou.

„Ideš ho sem! Zhoríš tam – pod’ von!“

No nehýbalo sa nič. Chlapi vytiahli husára, ktorý hlúpo díval sa na nich; nerozumel im.

„Čože tu hľadáš? Pakuješ ho!“

On im prisvedčil. „Hej– idem. Kde je mladucha? Už je čas – na sobáš. Pod’me!“

„Aha, veď ten – Bože, odpusť hriechy – blaznie.“

„Alebo je opitý...“

„A má sviatočné šaty! Čo tu robíš– há?“

„Po mladuchu! Na sobáš– na sobáš! Čo budeme darmo stáť!“

Hlavou starejšieho blesla myšlienka. „Ľudia, držte ho! Ak by on bol... naozaj!“

„Veru dosť chytro... rozum mu je nie na mieste...“

Už ho držali. No husár celou silou hľadel sa im vymôcť. Svati nemohli si s ním dať rady.

„Čo chcete? Pust' te ma... idem po ňu!“

Akýsi ženský hlas ozval sa z úzadia:

„Držte ho! Poviazať ho, aby neušiel! Ak nám obehne podpaľač dedinu, všetci ľahneme popolom!“

„Poviazať ho – poviazať.“

„Povraz – povraz!“

„Dajte sem povraz!“

Husár o chvíľu bol o plot priviazaný. Ruky mu stiahli povrazom, že mu žily na nich nabehli. Nemohol sa hnúť.

Ohňu bola teda šťastne prietrž urobená; palič nestačil obehnúť dedinu a ukázať mu cestu. Boli všetci istí, že na Bežanovom dome sa obmedzí nešťastie. Keď už bol zviazaný, nik sa neobzrel oň – nechali ho pri plote.

Konečne vyprázdnila sa izba. Na ostatku vyšiel z nej sám gazda. Prestrašený síce, no úsudok už stačil sa dobyt' na povrch.

„Statok– statok! Pod'te mi pomôcť: vyvedieme statok! Chytrý – podusí sa!“

Chlapci vbehli za ním do maštale. Pri každom volovi bolo ich päť. No tým ťažšie im šla robota. Čo jeden odpäl– to druhý zakosílili. Boli bez rozumu.

Statok vyviedli do dvora.

„Do poľa ho vyhnať, do poľa!“

Bežanka ako zbláznená behala po dvore, kričiac:

„Ratujte nás – ratujte!“

V zmätku zviazala periny do batoha a vzala ich na chrbát. Takto obťažovaná behala a kričala po dvore. Vybehla i na cestu a kričala:

„Horí – horí!“

Ozvalo sa z veže bitie zvona na poplach. Tieto zvuky smutne niesli sa dedinou, osvetlenou nešťastným domom.

Pred domom i vo dvore Bežanovie hemžilo sa ľuďmi. Čo zďalša, tí ostali pri ohni, susedia bežali domov vynášať. Čo je podpaľač aj chytený, čo aj nepôjde ďalej oheň– ale pre bezpečnosť. To už taká obyčaj.

Niektorí doniesli kanvy a vane naplnené vodou. To priviedlo ľudí k rozumu.

„Hasiť, hasiť! Strechu dolu! Vodu nosiť, vodu!“

Húf rozbehol sa po vodu. Každý vzal nádobu, kde mohol. U Bežanov boli už všetky rozchytané. Hrnce, v ktorých bola pred chvíľou polievka a mäso, kaša a drobce – boli už naplnené vodou. Ich obsah – Pán Boh vie kde!

„Voda je tu!“

„Striekačku– striekačku!“ zakričal jeden chlap.

Až teraz im zišla na um striekačka. Rozbehli sa k richtárovi po kľúč od búdy dedinskej, kde bola striekačka.

No pán richtár poprehadzoval všetky kúty. Veľkonočným prachom zaplnila sa celá izba.

„Kľúč– kľúč!“

„Veď... veď!“

„Kdeže je?“ kričali netrpezliví občania.

„Žena ho mala... kdesi ho položila – neviem.“

„Richtárku hľadať! Kde je richtárka?“

„Na tom nešťastnom veselí kdesi.“

Rozbehli sa do Bežanov a mali dosť práce, kým našli richtárku.

„Kľúč... kľúč!“ kričali jej i desiati.

Pani richtárka nepochopila.

„Čo za kľúč? Od sypárne– či od armarky?“

„Od búdy... striekačku... kľúč!“

Richtárka siahla za pás a vytiahla viazanicu kľúčov. Prebrala ich po jednom ako ruženec na peknej mosadznej retiazke, ktorou sa jej bol hodinár zavďačil.

„Ja ho nemám... bude dakde pod povalou.“

Chlapi bežali k richtárovi a jeden nad druhého kričali:

„Pod povalou... pod povalou!“

Ale pána richtárova povala nebola malá. Pod ňou šesť trámov a na každom dvanásť špár, utvorených doskami na ne pokladenými. Hľadá pán richtár, hľadajú chlapi, navyŕahujú kopu kadejakých kartičiek, škatuliek – úradných prípisov. Tam bol aj obecný archív. Jeden našiel i britvu s mydlom a všeličo ešte – no kľúča nič. Pán richtár šúchal rukou po špáre a vykrikol:

„Tu je – chytro po striekačku!“

Chlapi uháňali po striekačku. Otvorili búdu, odpratali richtárove konope a snopky tam naukladané a konečne dodrgáňali sa s ňou k ohňu.

Oheň za ten čas nezahál'al. Maštale, humno i záčin stáli v plameni. Strecha nad maštal'ami už spadla, začína prehárať povala. Oheň začína oblizovať už dach na izbe. Ľudia znášajú z pôjda, čo možno, i vyprázdňujú izbu a komory. Bežanka vzpiera sa tomu:

„Nechajte mi moje veci! Idú ma obkrasť – všetko mi berú!“

A každého, kto dačo niesol, zastavila a vynesenu vec zanesla za vodu do sadu. No ľudia nemali jej za zlé, že ich za zlodejov drží. Ach, človek osprostie, keď príde do takého nešťastia.

Na striekačku vysadol jeden gazda – ostatní nosili vodu. No divná je to sprava. Čím viac lejú do kasne, tým viac vyteká z nej. Voda preliala sa dnom akoby riečicou.

„Zamazat' ju... hlinou!“ kričali čo múdrejší.

„Zamazat'... Zamazat'!“ kričali za nimi čo sprostější. No nikto sa nemal k ničomu – nebolo hliny.

Konečne skočí ktorýsi k Bežanke.

„Dajte mi múky... máte?“

„Nemám ja už ničoho! Obkradli ma... ozbíjali... podpálili... poodnášali všetko!“

„Kde sú múčnice?“

„A ja viem? Tam kdesi...“ ukázala do sadu.

Chlap bežal do sadu, nasypal do kanvy múky, nalial do nej vody — vyhrnul rukávy. Kým prišiel do dvora, už v kanve bolo cesto.

„Preč... preč! Zamazat'... zamazat'!“

Špáry zamazali a o chvíľu striekačka bola plná. Dvanásť chlapov ťahalo sochor; hrubý prúd vody lial sa na šinkový krov. O zadné stavy neobzrel sa už nik. Tým nebolo pomoci.

11.

Poviazaný husár oprel sa o plot. Po tuhom zápase s chlapmi a rozčúlením zoslabol. Spánok mu prichádzal na oči. Ach, tak by si pospal, ale nemožno ľahnúť: čo sa raz pohne, pocíti bolesť poza päste. Oheň ho nezaujíma, ani trma-vrma vôkol behajúcich ľudí. Ani nepochopuje, čo sa to vôkol neho robí. Snád' to pokračovanie veselí. Z ľudí nik neobzerá sa oň. Načo? Ujst' im neujde, je poviazaný, a vypytovať sa ho, čo to urobil, teraz, v najväčšej súde, nikomu nenapadne. Aj tak nenie pri zdravom rozume a zajtra ho iní chytia na otázku.

Ako prišla striekačka, všetko sa skupilo vôkol nej. Jedni nosili vodu, druhí ťahali sochor, niektorí oddychovali, celembajúc rukami, iní dívali sa, ako horí – so založenými rukami. Omarený husár postojacky driemal, tu i tu strhol sa zo sna a poviazané ruky zaboľeli ho. Vtom príde k nemu ktosi a zavolá naň:

„Ondráš – Ondráš!“

Strhol sa, otvoril naširoko oči a úsmev, mdlý úsmev poletoval mu vôkol širokých úst.

„Čo tu robíš?“ pýtali sa ho ešte raz.

„Idem– idem. No, poďme – na sobáš. Pozri; ráno ma zapreli do komory a nepustili ma po teba – teraz priviazali ma zas o plot.“

„A prečo ťa priviazali?“

„Že som ťa prišiel volať. Pozri, mám nové háby; i nohavice, i halenu. Klobúk mi ktosi vzal. Ale preto nič – poďme!“

„Ale si priviazaný.“

„Pusť ma, Zuzka. Ruky ma už bolia... tak mi stípli!“

Zuzka s vencom na hlave a v sobášnych šatách, ale uvláčaná, ucundrovaná. Nosila i ona vodu a poliala sa ňou. Jej podkasané oplecko, ktoré pred oltárom jagalo sa belotou, vyzeralo už ako zamastená valachova košeľa. Zhýbla sa nad Ondrášom a odväzovala mu povraz.

„Nedá sa– mocne ťa zviazali.“

„Hej, mocne, i do komory ma tak mocne zapreli. Ale ja som ju otvoril. Odtrhol som haspru i závesy. Rozopni mi halenu, na kabátiku visí zibák.“

Zuzka rozopäla jeho halienku; pod ňou na kabátiku uviazaná biela tkanica. Potiahla ňou, i vynoril sa z vrecka zibák. Husár cítil jej dych na tvári — zabúšilo mu srdce. Čo prišla, ovievala ho ustavične hrebíčková vôňa. Ondráš bol omámený. O chvíľu vstal oslobodený, zamával rukami vo vzduchu.

„No, a teraz poďme. I večer nás zosobášia.“

„Ale ja som už – s Janom Dúbravovie.“

„Ozaj, ozaj! Už mi povedali – zabudol som. Oneskoril som sa... šak ste ma dlho čakali? Mohla si ma ty prísť vyslobodiť ako teraz. Ach, totka... totka! Nuž nepôjdeš so mnou, nepôjdeš?“

Zuzke ulútilo sa ho. Výčitky svedomia sklátili ju.

„Nečakala som ťa – nečakala. Ja som nechcela ísť za teba – to som ťa len klamala. Vieš? Klamala som ťa, chcela som ísť za Jana Dúbravovie, a teba som zaviedla. Preto nás Pán Boh takto potrestal!“

No husár nepochopoval, čo mu to vraví. „Oneskoril som sa, hej... ale ja som nie vina. Keby nie totka... ale do komory ma zaprela.“

Zuzka mu chcela všetko vysvetliť, aby videl skutočnosť tak, ako je. Chcela, aby ju preklial, možno by bolo jej srdcu trochu odľahlo.

„Vieš, Ondráš– ja som t’a klamala. Mňa nestrojili za teba, ale za Jana Dúbravovie...
Vieš?“

„Hej, za Jana Dúbravovie – hej. Keď som nechodil ja, šla si za Jana Dúbravovie. No už je neskoro – neskoro!“

Zuzka zalomila rukami.

„O rozum prišiel – o rozum! Bože, ja som všetkému vina – nik iný!“

Oheň už neprešiel na izbený krov; striekačka mu zahatila cestu. Zadné stavy praš’ali: zbožie, čo bolo v záčine zvezené, doháralo.

Od striekačky pribehla k horiacim stavom Bežanka. Z prvého ľaku prebrala sa už ako —tak: začala rozmýšľať, čo by bolo ešte ratovať. Tu a tam obď’aleč vidí husára a pri ňom dcéru. Zišli jej na um husi.

„Kde sú husi? Moje husi radostné!“

Bežala k striekačke, či nikto nevypustil jej husi. No nepochválil sa jej tým nikto. Každý krčil ramenami. I zoberie sa pred maštal’ a zavolá:

„Šura—šura! Šurička moja... šura—šura!“ Z maštale ohlásila sa jej stará známym gagotom.

„Ľudia– ratujte! Ľudia!“

Od striekačky pribehlo pár chlapov.

„Čože je zas, čo?“

„Husi... moje husi v maštali! Zhoria mi, nebožiatka – ratujte!“

„A ja že čo!“ ozval sa hrubý hlas z tlupy. „Čo len husi– preto ešte môžete gazdovať.“

„Ale to je nie hus ako hus! Tá vyvedie po dvanástoro z roka na rok. Ja sa tu pominiem, ak prídem o ňu!“

„A už veru prídete! Pozrite, povala už hned’ prehorí. Ktože bude vážiť životom – pre hus!“

„Joj, moja hus! Nikdy – nikdy t’a neuvidím!“

Husárovi až teraz otvorili sa oči: akoby mu bol závoj spred nich sňal. Hľa, čo vidí? Všade oheň, plno ľudí, čo bránia. Iba on stojí ako ten kolík v plote. A tu Zuzka i testiná, ako želejú za husou, za tou, ktorá mu k mladuche dopomohla. Zhodil halenu a smelo vbehol do maštale. Cestu vedel dobre; už raz vypúšťal husi z malého cárku, čo je tam v kúte. Dymu plná maštal’ – no on vie spôsob. Zohol sa; nad zemou bola ešte nízka vrstva čerstvého vzduchu. Odhačkoval.

„Hybaj von! Hybaj... chytro!“ kričali naň zvonku chlapi.

„Pusť ich von, veď ony pôjdu! Šura—šura!“

No husi nehýbali sa. Husár skrčený vošiel do kletky a vyhnal ich. Osprostené, rozospaté nevedeli kam. Ondráš kričal za nimi: „Hinda—hinda!“ A Bežanka spreď maštale: „Šura—šura!“ I stariga podišla k dverám ku gazdinej, hútoriac svojim mladým, čo sa za ňou zakrádali: „Ta—ta—ta, ta—ta—ta...“

Stariga skočila z vysokého prahu, berúc sa ku gazdinej – tu zhmelo a iskry, vyletevsie dohora, osvietili naďaleko horizont.

Nad maštaľou už niet povaly – prepadla sa i s hrubou vrstvou na nej rozžiareného sena. Oheň sa opäť vzňal – nedohorené seno dávalo mu množstvo potravy. Z úst gazdinej a chlapov vydral sa divý výkrik a všetci v nemom úžase hľadeli na dielo.

Hus, zostrašená hrmotom, oslepená žiarou, dala sa do letku a padla do maštale s obškvŕknutými krídlami – k svojim mladým a husárovi. Plameň ju, vystretú, ako nejakú lahôdku oblizoval.

„Vodu sem... vodu! Háky – striekačku!“ kričali chlapi, zotaviac sa z úžasu.

„Háky, vodu – chytro! Na husára povala padla!“

„Trest Boží, že podpálil...“ poznamenal múdry starejší.

A už boli všetci pri maštali, oblievali steny; niektorí odvážili sa dnu a oblievali horiace trámy a hlavne z dosák povalových. Vytáhovali hlavne hákmi, rozžiarený popol klesal vždy nižšie a nižšie – k zemi. Za jedným hákom vyvlieklo sa čosi čierne...

„Môj syn – môj syn radostný! Prišiel si mi, prišiel na hodný sobáš! Už nebudeš nikomu zavadzať!“

To bola stará totka. Všetci sa jej ustúpili a so sústrasťou zdieľali jej bôľ. Múdry starejší poznamenal:

„Hja, trest Boží – trest Boží! Podpaľáči mu neujdu!“

Totka nepočula, čo vraví.

Maštaľ dohasili, zrub skoro celý zostal. Ani izba sa nechýtila; nebolo našťastie vetra a ani podpaľáč neobehol dedinu.

Na druhý deň, keď Bežan čistil pohorelisko, medzi hlavňami našiel čosi obhoreného. Uhádnuť, čo by to bolo, nemohol nikto...

Hneď v ten deň odbavoval sa pohreb. V jednej truhle husár aj tá obhorená mäkká masa, nájdená medzi hlavňami.

Zväčša nemohli nikde nájsť. Múdry starejší nepoznamenal teraz:

„Hja, trest Boží – trest Boží!...“

Z listov

Korešpondencia Martina Kukučina

Korešpondencia Martina Kukučina dopĺňa jeho osobnostný, profesionálny medicínsky a literárny profil. Rozsiahla je korešpondencia najmä z čias Kukučínových pražských štúdií, hoci treba pripomenúť, že sa nezachovala takmer nijaká korešpondencia s českými adresátmi (v Literárnom archíve Památníka národního písemnictví v Prahe sa zachoval iba väčší súbor listov Maruše Neureutterovej M. Bencúrovi). Obsahuje najmä listy niekdajšiemu jasenovskému farárovi Jurajovi Janoškovi, jeho bratovi Jurajovi, ale aj ďalším známym osobnostiam slovenského kultúrneho a literárneho života (T. Grosmannovi, S. H. Vajajnskému, L. Riznerovi, S. Medveckému, E. M. Šoltésovej, J. Vávrovi, D. Makovickému, J. Cimrákovi, P. O. Hviezdoslavovi, J. Maliarikovi, V. Hurbanovi Vladimírovi, A. Halašovi, J. Minárikovi a i.). Značnú časť Kukučínovej korešpondencie tvoria listy, ktoré si Kukučín vymieňal s J. Škultétyom v rokoch 1891 – 1921. Dokumentujú názorovú blízkosť obidvoch autorov na mnohé otázky literárnej tvorby, ale aj Škultétyho starostlivosť o Kukučínove hmotné zabezpečenie počas jeho pražských štúdií, ako aj o vydávanie Kukučínových zbraných spisov (1909). Škultéty neprerušil s Kukučínom korešpondenciu ani počas jeho juhoamerického pobytu, informoval ho o literárnych, kultúrnych a hospodársko-politických pomeroch na Slovensku po roku 1918 a organizoval jeho návrat na Slovensku. V povojnových rokoch (1921 – 1927) Kukučín bol v úzkom a pravidelnom korešpondenčnom styku s mladým publicistom a obdivovateľom jeho prozaických prác Jankom Cádrom, ktorý propagoval jeho dielo a prekladal ho do francúzštiny. Kukučínov život v Chorvátsku je pomerne dobre zmapovaný prostredníctvom jeho korešpondencie s M. a N. Ostojićovcami (1901 – 1904), s V. Krznarićovou (1925 – 1927) a najmä s B. Nižetićom (1920 – 1927), ktorý bol Kukučínovým birmovným synom.

Kukučínove listy a odpisy listov sú uložené vo viacerých archívoch (najviac ich uchováva Literárny archív Matice slovenskej v Martine a Literárny archív Památníka národního písmnictví v Prahe) a v súkromných zbierkach. Doteraz najkomplexnejší výber Kukučínovej korešpondencie vyšiel v Diele XXI Martina Kukučina pod názvom Listy priateľom a známym (Bratislava 1974). Zostavila ho a edične pripravila Marianna Prídavková-Mináriková. Okrem tohto výberu niektoré Kukučínove listy vyšli príležitostne v rozličných časopisoch (Živena, Národné noviny, Slovenský hlas, Kultúrny život, Slovenska). Časť Kukučínovej komentovanej korešpondencie vyšla v časopise Slovenské

pohľady, v Literárnohistorickom zborníku Matice slovenskej, v zborníku Martin Kukučín v kritike a spomienkach pod názvom Z listov Martina Kukučina (Bratislava 1957, s. 834 – 916 s.) a v knižnej práci Kukučín zblízka. Výber z listov (Bratislava 1989), ktorú zostavila z časti Kukučinovej korešpondencie M. Mináriková.

Do nášho výberu sme z priestorových dôvodov zaradili len niektoré Kukučinove listy adresované známym osobnostiam slovenskej literatúry, resp. osobám, s ktorými korešpondoval najčastejšie. Pri tomto výbere sme rešpektovali historický zreteľ, to značí, že listy sme usporiadali podľa času ich vzniku. Napriek tomuto obmedzeniu sme presvedčení, že v nich čitateľ nájde mnoho informácií, ktoré mu priblížia Kukučinov osobný, profesionálny a literárny život počas jeho života.

Teodorovi Ľudovítovi Grossmannovi

Vysokoučený pane!

Už dávno som túžil, keď nie ináč, aspoň listovne vyhl'adat' Vysokoučenosť Vašu; no nebolo k tomu vhodnej príležitosti. Konečne teraz, keď rok roku už podal ruku, odhodlal som sa k tomu, aby som túto túžbu svoju i skutočne vyplnil. Ačpráve opozdene prichádzam s prianím svojim, pri tom všetkom sa úfam, že ako kedysi, tak i teraz u Vašnosti darmo nekopem, lež ku preslyšaniu ochotné uši naleznem. Prijmete teda môj najúprimnejší vinš k tomuto nastalému roku, aby ten Pán, ktorý Vás dosiaľ silil, i naďalej prítomný Vám bol, počínanie Vaše k zdarnému koncu priviedol; tých, ktorých vediete duchom svojim, naplnil, aby tak naučenia Vaše úrodnú pôdu nájsť a úžitok stý vydat' mohli. Vám ale nech popraje sily ešte mnoho blahých liet v dobrom zdraví a čerstvosti účinkovať na roli Jeho, nech Vás Pán Boh živí!

Druhá pohnútka, pre ktorú Vysokoučenosť Vašu vyhl'adat' mienim, je tá okolnosť, že na slávnú správu gymnázia Vášho odoslal som vysvedčenie svoje zo IV. triedy v sprievode prosby, aby mi slávna správa svedectvo moje napravila. Ako obyčajne, i tohto minulého leta, držal som vysvedčenie to zapreté v kufri. Horúčosť už v slobodnom dost' veľká, v uzavretej miestnosti dosiahla takého stupňa, že pečatný vosk tohože svedectva sa rozpustil a naň sa protivná strana svedectva prilepila. Teda nielen tiskopis je zmazaný, lež celá pečať od prilepeného na ňu papiera je biela. V rozpakoch som bol: mám-li to tak nechať, a či niečo konať? Možno je i to, že jestli by niekedy potreboval svedectvo to – upierať by sa mu mohla vierohodnosť, keď pečať je nečitateľná. Preto som svedectvo na sl(ávny) direktoriát adresované i odoslal a prosil, aby nové svedectvo vystavil, alebo aby aspoň pečaťou opatrené svedectvo vydal, kde by udané bolo: že to staré je úplné vierohodné a právoplatné. Prosím teda Vysokoučenosť Vašu, v páde potreby, túto moju prosbu u sávnej správy láskave podporovať.

Po vystúpení zo IV. triedy – ako snád' ráčite znat' – vstúpil som do preparandie v Kláštore pod Znievom. Oprisovať to: koľko som tam musel zniesť spolu i s inými v Martine študovavšími spolužiakmi mojimi úštipkov, surovostí atď. tehďajších učbárov preparandie, bolo by nadmier nudné a aj zbytočné; dost' na tom, že úškľabky tie redli, až v II. a III. kurze úplne vystali. Keď som III. kurz skončiť mal, môj učiteľ a priaznivec pán Kožehuba v Blatnici bol vyvolený za učiteľa, kam i prešiel, a tak v mojej rodnej obci stanica otvorená

bola. Po skončení III. kurzu bol som jednohlasne vyvolený za učiteľa. Miesto radosti nad tak skorým dosiahnutím cieľa svojho pociťoval som nemalú úzkosť a žalosť a začal som želiť toho, prečo som i V. triedu neskončil. V domovine svojej v 18. roku ťažký úrad učiteľský prejať bola obrovská úloha, povážiac i to, koho musím nahradiť, či to vstave budem učiť? Mal som úmysel študovať vyššiu preparandiu, t(o) j(est) tú takzvanú polgárku v Pešti, z tej príčiny som veľmi otáľal pozvanie cirkvi jasenovskej prijať. Lež po uvážení toho, že môj otec už všetky materiálne prostriedky vyčerpal a tak ďalším študovaním bych nielen jeho, ale i brata svojho na majetku citeľne oškodil, ačpráve od štátu mal som sľúbenú 15 zlatovú mesačnú podporu: nechal som ďalšie otáľanie a stanicu som skutočne zaujal a úrad hneď prejal. Prvý rok bol veľmi ťažký, a sotva by bol žiadúceho výsledku v prácach mojich došiel, keby mi pomocnú ruku nebol poskytol náš pán farár Pavel Zoch. On svojou radou, naučením mňa napomáhal, svojou autoritou zastával, a tak výsledok dobrý nevystal. Zjednal som si vážnosť, aká stavu môjmu prislúcha a ajhľa! Už štvrtý rok v úplnej spokojnosti úradujem a viac radosti nežli starosti som okúsil v úradovaní svojom po celý tento čas. Ťažká úloha je to v terajších časiach s prospechom zastávať úrad učiteľský a úlohe všestranne zodpovedať. Spoločnosť ľudská je natoľko skazená, že to, čo škola za šesť rokov pilne stavia, ona pod krátkym časom nemilosrdne zničí; a predsa oči celého sveta na školu – ako dôležitého faktora – sa obzerajú a nič nekoná svet v prospech školy a učiteľstva. Nám sú známe len povinnosti, o požiadavkách a právach šíriť reči bolo by smiešne a zbytočné. Odhliadnuc od tohto i tá nehoda nás trápi: že systémy vyučovacie ustavične sa menia, teória s praxou zrovnávať sa nechce a jej nezodpovedá, takže všetky sily musí človek napiať, aby sa na povrchu udržal a v duchu časovom kráčať mohol. Obťažuje úlohu našu nadovšetko vystávanie detí zo školy v jar a na začiatkuleta, vzdor jasnému zneniu zákona. Prvou príčinou v tomto ohľade sú rodičia, ktorí, bohužiaľ, potrebu školy veľmi ťažko nahliadajú, v druhom rade ale stoličné úrady, ktoré zákon školský exekvovať nechcú a úhorom ležať ho nechajú, ako aj mnohé iné dobré ustanovizne. Miestne vrchnosti cirkevné i svetské v tomto ohľade všetko možné podujímajú, ale výsledok zväčša je malierny, pretože podporu vyšších úradov postrádajú. Ale dosť o tom!

Ako vo verejnom živote, tak i v domácnosti svojej som úplne spokojný. Keď som do Jasenovej prišiel, býval tu jeden zemský pán menom Szabó; ten mi zveril dvoch chlapcov svojich, ktorých som za tri roky zadarmo vyučoval a vychovával, za čo mňa on kostom opatril, ba aj plácou napomáhal. Tak som zbavený veľkej starosti o vedenie domácnosti. Minulého leta tenže pán odišiel do Jágra i s mojimi schovanci, ktorých som bol veľmi obľúbil a ja som

vzal k sebe svoju matku, ktorá obstaráva, nakoľko stačí, skrovnú domácnosť moju, k úplnej spokojnosti mojej.

S pánom farárom a vrchnosťami aj s ľuďmi žijem v zhode a svornosti, čo tiež na váhu padá. Medzi učiteľmi tunajšími som s viacerými v priateľskom zväzku a s ostatnými v pomere vzájomnej úcty.

Z dávnejších spolužiakov mojich jedine s Cimrákom stojím v bezprostrednom styku, spolu si dopisujeme. On je teraz v Prešporku ako tret'oročný teológ, má tohto roku skladať kandidatiku a potom sa chystá do Nemecka na niektorú univerzitu štúdiá pokračovať a známosti svoje rozšíriť. Vodí sa mu veľmi dobre. Cez vakácie sme vše veľmi často pohromade, jeden druhého navštevujúc, spomínajúc na krásne časy, zvlášte sa k Urpínu radi zalietame mysl'ami našimi.

Ďalšími správami Vysokoučenosť Vašu nudiť nechcem, len do lásky a blahosklonnosti Vašej sa porúčajúc a pozdravujúc Vás aj pána profesora Kmeť'a, zostávam Vysokoučenosti Vašej s úctou oddaný

Jasenová dňa 8. januára 882.

Matej Bencúr

Jurovi Janoškovi

Brat môj drahý!

(...) Keď sme sa už takto cez tieto záležitosti ako cez štiplavý chren prehrýzli, budem Ti o našich pomeroch všeliniečo rozprávať.

Sotva som Ti povedal, že som bol u Sasinka. Starý pán ma prijal len tak úradne, vraví sa, že hr. Schönborn veľmi prívetivo prijíma ľudí. Nuž ak prívetivo, tak každý navštevovateľ by mu musel papuču bozkať, jestli by chcel udržať pomer medzi arcibiskupom a spovedným otcom jeptišiek. Mňa to síce neprekvapilo, lebo som od starého pána neočakával dáku fakládu, nuž ale predsa. Aspoň len ruku môže podať človeku, čo som hneď – bože odpusť hriechy – kacíť. Ale odhliadnuc od tohto, je starý pán veľmi fidálny, blahosklonný človek. Odporučil ma tak horlive, že som 30 obedov dostal, aj mesačnej podpory 5 zl. od

Turnovského, vlastne od Českého klubu. Zvláštno Ti je to, ako ja to chodím od Piláta do Kaifáša každého prvého. Ale predsa neni to tak zlé, ako by si myslel. Tí páni veľmi ochotne a zdvorile dávajú, ani by si nepomyslel. Tých päť zl. dáva Český klub, ale len tak pod rukou i Slovákom: Chodíme si po ne do redakcie Pokroku. Tam nájdeš len samých starých pánov.

Ozaj, s Vrchlickým sa znám! Videl som ho na ulici a poklonil som sa mu. On mi ani nezaďakoval. Ako vidno, známosť dosť nedokonalá.

Potom som chodil kandátum od jedného k druhému. Bol som u p. Pokorného. Chudák, má ten oštary s nami. Chodia tam k nemu ani včely do úľa, všetci Slováci skoro, zvlášte chudobnejší. A on nikdy nepovie ani len nevrleho slova, ba každému vd'ačne poradí, veru mnohí zo Slovákov by vykýchali, aby nie on. Jednému nažobral po domoch a reštauráciách obedov a večier, koľko do mesiaca dní, takže patričný človek si Ti chodí po domoch a hostincoch a žije si dobre. No ja by som pri tom všetkom nerád sedieť v jeho koži, lebo je to už len inšie za hotové známky jest', než z milosrdenstva dostávať odhodky. No jeden Ti dostáva obedy a večere u tunajšieho chýrečného uzenára Zvěřinu, ktorý i Milanovi, blahej pamäti, lifroval šunky. No tak sa zdá, že i Milan bude len alumnistom u pána Zvěřinu, keď tak nadostával. Ináč, ako patričný vraví, majú ho tam radi. Sú tam i pekné slečny a bohaté, nuž sa to tak jedno k druhému priberá.

Bol som i u p. Bellu. Je to náramne vážny pán a hierarch od kosti. Inácej sa dá s ním dobre vyjsť. Že je taký zaznaný, to si nepripúšť'a veľmi k srdcu, lebo on sa drží tej známej contra angores, morbos, dolores guttur abunde víno (pivo) perfunde atď. Je Lipták, inu dobre sa má, v Prahe je Liptákom najlepšie. Braček, to sa Ti vyzná vo všetkom. Sú ani vyžle, my chudáci proti nim len tak hapkáme. Nuž to sú životaschopní ľudia. Dokladajú hubou.

Spolkov je tu cez uši. Som už členom toľkých spolkov, že tento týždeň od stredy do soboty by som ani jeden večer nesedel doma, keby som každú valnú hromadu chcel navštíviť. A to je dobre, že skoro všade som bezplatným. V stredu držal zhromaždenike Radhošť. Urbánka Ti z jednatel'stva zhodili, vlastne on sám sa vzdal, keď začul vetrík, že povieva proti nemu. Dost' na tom, neboli by ho vyvolili. Mnohým bol už nepohodlný, kto bude po ňom, ešte nevieme, tak myslia, že Vlček, ak to prejme. Ale pre nás Slovákov by to nebolo výhodné, lebo Čech môže viac urobiť než náš človek. Ostatne, Vlček je už špolovice Čech. Mám už aj druhého protektora tam, a to je Štefan, ovšem len náhradník. Delá Ti nám tu veľkú česť, lebo Ti je zemän, a vo výbore tiež fungíruje ako Štefan z Daxnerů. Vo štvrtok mala Mor(avská) beseda zhromaždenie ale to sa malo skončiť škandálom, ktorý vyvolal sčiasťky predseda Herben (spisovateľ), sčiasťky jeho protivníci. Ako sa vraví, Herben ide zaďakovať a utvorí vraj nový spolok pod tým titulom. Kto vie, čo sa ešte stane. Dost' na tom, Mor(avská) beseda

nenie taká, ako by si niekto predstavoval. Včera zasedal zas Akad(emický) spolok, ktorý má 1100 i koľkosi členov. Čo sa robilo, neviem, lebo som ani tam nebol. Nuž a dnes má zasadnutie náš Detvan. Členov má vari 17, ale riadne chodievala nás len 10 do spolku. Ide to tam ešte najparlamentárnejšie, veď akoby aj nie, keď predseda má i zvoniec. Bez zvonca sa tak veľký spolok ani myslieť nemôže. Debata ide ani v Pešti. Ja mám faktickú poznámku, ja mám k veci poznámku atď., atď. Ešte neznám všetky tie formy. Štefan je revízorom, sužuje knihovníka a iných funkcionárov ustavične, vôbec on je dosiaľ najčinnjším členom. Práce boli dve. Jedna Nádašiho a druhý moja. Rečnilo sa už tiež zo dva razy. Ináčej sa Detvan drží, medzi tunajšími spolkami aspoň požíva dobrú povest'.

Čo sa univerzity týka, tú veru nijako pochváliť nemôžem. Aspoň my prvoročníci vytrpíme viac než – no neviem kto. Chodíme medzi hodinami z jedného ústavu do druhého a to d'aleko. Z profesorov sú najlepší, čo u nás prednášajú: Strouhal a Frič. Prvý fyziku a druhý zoológiu. Človek na Strouhalovej prednáške skutočne má pôžitok. A zvlášte tento predmet študujem s radosťou. Botaniku Čelakovský, ten je vždy chorý, a chémiu Šafařík. Tam máme vše zaspáť, iba keď experimentuje, dávame pozor. Anatómia by nebola taká veľmi nudná, keby ju prednášal iný, ale Steffal je hrozne slabý plátenník. Pritom je auditórium vždy ako nabitý poslucháčstvom, takže človek musí už vopred sa tam pariť a dymiť ako šunka v komíne.

Z prešporských vyhodencov prišiel sem Kostolný, neviem ešte, či ho už prijali. Ja po toľkých otáľaniach som už zapísaný. 21. som sa zapísal. Tak som rád, ani čo by celé Vinohrady boli moje. Už som sa začal báť, že ma pošlú preč. No, chvalabohu, keď sa len skončilo i to. Výhody má tu medik veľmi mnohé. Pravda, musí sa usilovať. Odpustia mu ½ kolejného, jestli dobre kolokvuje. Nuž ako vidíš, musím sa pochlapiť, budem, ak Boh dá zdravia, kolokvovať z anatómie a fyziky, čo je práve desať hodín týždenne. To mi ešte tak naťažko nepadne. Vôbec medicína v prvom roku je nie taká ťažká, ako som si to predstavoval. Na prvé rigorózum tiež požičiavajú tuná z univerzitného fondu, takže mnohí už zložili týmto spôsobom. Druhé a tretie tiež niektorí na bradu skladajú. Nuž i toto je veľké poľahčenie pre nás.

Z fyziky sme už skoro toľko prešli čo v Šoprone do Veľkej noci. Cez najsuchší oddiel chytro prešiel, v polovici februára prideme už k elektrine, a tú budeme drviť až do konca. Je to najinteresantnejšia časť a Strouhal je v nej virtuóz, lebo i na viedenskej elektrickej výstave dostal medailu.

Z anatómie Ti to tiež ide hore-pádem. Ponevác som sa neskoro zapísal, ešte dosiaľ som nepitval, ale zato chodievam ta skoro každý deň. Budúci týždeň už i na mňa snád' dôjde

rad. Ešte sa toľme nebojím, až sa osmelím, no potom pôjdem. Materiálu máme pomerne málo. A to je zvlášte na nás prvoročných zle. Ale pri tom všetkom sa tu všetko využítkuje. Vždy tam sedia a pracujú. Najprv druhoroční preparujú nervy a „cievky“ a potom my to dostaneme, preparovať zväzy a kosti. Často sa stane, že i trojtýždňovú ruku dostane pod nôž patričný Eskulapov syn. Nuž to je na príručňô primoc. Už keď druhý raz vypíšu, dajú novú nohu alebo ruku, aby preparoval svaly, a tretí raz dostane tiež novú mŕtvolu na preparovanie svalov na trupe. Nuž nie je to nič tak hrozného. Nemocnica je veľká, z nej berú materiál i pre nemeckú univerzitu.

Písať do Martina som nemohol dosiaľ, lebo som nebol ustálený, ale teraz sa pochlapím zas, lebo i pri štúdiu mám prázdneho času dost'. Na Besiedky sa hlásia odberatelia, to som veru neočakával. Ja som už s mojou časťou skoro úplne hotový. Bielek akosi kul'há. A Salvov kalendár že čo? Akosi dlho nechodí (...)

Odpusť, že Ťa trápim hlúpost'ami tu nahromadenými a že takto neporiadne píšem.

Pozdravujem Ťa úctive, milost'panej ruky bozkávam, vinšujem Vám šťastlivé sviatky a zostávam Tvoj verný

Praha 28. XI. 885

Ma.

Jurajovi Slávikovi

Drahý priateľu!

Ja som už dávno v Zlaté Praze, a na Tvoj list som neodpovedal. Nuž vec je tá, keď je človek cez leto v dedine, čo bude písať? Nuž a keď som sem došiel, zas ma všeličo zašlo, že ťažko si bolo patričný čas uhl'adiet' a konečne nebolo nijakej zvláštnej látky.

Lebo tu ide život svojimi starými chodníkmi. Pravda, sa akosi Česi vzbúrili, keď k(nieža) Schwarzenberg nadal starým husitom do zberby lúpežníkov a podpaľáčov. Konečne nebolo im to na škodu, totiž Čechom, lebo ľudia sú ozaj divní. Tí by zo samého trucu nejedli. Keby im Taffe povedal: musíte tri razy dňa jesť – oni by povedali, nebudeme just za to ani raz dňa jesť. Taktiež zo samého trucu oproti Schwarzenbergovi zaviedli zbierky na Husov pomník. Zbierky trvajú dosiaľ päť dní a zobralo sa vyše 1500 zl. hotových peňazí. Veľmi

ctihodný je to národ a to jedine ho drží, že sa vie nesmierne oduševniť, keď na to príde. Ináč o verejnom živote tuná nemôžem tak mnoho hovoriť. Všetko, čo som vedel, povedal som v minulej besednici N(árodných) nov(in). Privátne veci, nuž načo rozoberať? Jew, ako je, a bude, ako Pán Boh dá, to je všetko.

Idúc sem, zastavil som sa v Martine. A chcem Ti svoje dojmy v krátkosti podať. Je to vec veľmi delikátna a ja nemôžem s ňou verejne vystúpiť, prosím Ťa, píšem to výlučne Tebe. Bol som tam dva dni, práve Janko Hr(oboň) šiel na Vaše strany s moltkovskými „tajnými“ plány. Nevie o výsledkoch jeho cesty. Ja som po ňom zostal celý ešte deň a pol dňa. Ako poeta laureatus, následkom vyhratej odmeny, bol som všade dobre, ba až veľmi dobre prijatý. Osobne tam nemám jedného nepriateľa, skôr môžem povedať, že sú mi všetci naklonení. A predsa o tunajších pomeroch nemožno mi vyniesť úsudok priaznivý. Či to preto, že od troch rokov, čo som v Martine nebol, videl som kus sveta, naučil sa znáť iné národy, ich prácu, ich osudy, ich útrapy a boje, čiže skutočnosť je „mnoho hnilého“, ako Shakespeare vraví, v Martine – ja som bol vôľne dojatý tým, čo som videl. Úkazy, ktoré ma frapírovali, sú tieto: je to vlastne jeden jediný úkaz: *nedostatok oduševnenia*. A z tohto vyplýva všetko, čo a mi na nich nepáčilo. Nehovorím, že sú chladní oproti veci národa – veď píšu za ňu, ale *nepracujú*. Akýkoľvek program niekto nech akceptuje, musí zaň pracovať. Články a čo také vzletné ako proroctvo Izaiášovo bez faktov, bez iniciatívy zájdu v piesku ako austrálske rieky. Vystavili Dom – mohol by namietnuť, kto ich chce brániť. Ja by odpovedal: Vložili 50.000 zl. mozolných do hĺby, mŕtvej hĺby tehál! Načo sú nádenníkovi, ktorý musí 3 razy dňa jesť suchý chlieb, misy a tanieri z japonského porcelánu a zlaté vidličky a nože? Taký chudák sme my. Načo je nám skvelý Dom, keď o 50 rokov nebude mať kto v ňom hrať, nebude mať čo v ňom hrať, nebude mať kto počúvať. To je spôsob bankrotovaných grófov, ktorí chcú svoje dcéry bohato vydať alebo synov oženiť, že spredajú, čo majú, všetko, a dajú skvelý bál. Tých 50.000 zl. mohlo ísť na iné, užitočnejšiu vec. Kupr(íkladu) na školu pre dievčatá.

Pane, tento jediný fakt, že Martinci v najhlbšej biede národa vystavili Dom – nevedeli vyhútať nič lepšieho – ten fakt ich odsudzuje pred každým rozumným človekom. Čo mali za dôvody? Aby sa vraj Maďari jedovali! Že kto sa železnicou vezie, že sa mu ide žlč vyliat' od jedu, že panslávi majú taký dom. Ten efekt mohli lacnejšie dosiahnuť. Nehovorím, že Dom nenie hoden 50.000 zl. Je hoden viac, je krásny, skvelý – ale tým smutnejší je kontrast, že biedny národ vystavil palác, že žobráci budú v paláci jesť aspoň raz do roka.

Je to oduševnenie, ale postavené na piesku. Oduševniť sa na nádheru, skvelé šaty – to sa nevie každý. Ja som jeden z takých. Druhé je život nemravný! Nemravný v mnohom ohľade.

1. Stavajú sa záujmy osôb nad dobro všeobecné. Z toho povstávajú tie intrigy osobné, ktoré človeku Martin zhnusia za hodinu. Tam niet priateľstva, solidarity – oni imitujú veľiké mesto, ale podržali malomestskú klebetu a priložili k nej veľkomestskú pýchu, skvost, hostiny, pôžitkárstvo. Človek, ktorý tam z vidieka príde a nenie osobný známy s niekým – je prijatý chladne s veľkomestskou prezieravosťou – lepšie, opovrhovaním. Na to je mnoho príkladov. Čo sa tam peňazí premrhá – to neviem, či jest druhé mesto na svete.

2. Vyvyšujú sa nad obyčajných ľudí, nad maďarónov – prečo ich nehl'adia pretromfovať iným, lepším? Oni ich chcú prevýšiť v nádhere, elegantnosti a mrhaní. Prečo im nezaimponujú svojou prácou?

3. Pre vyčkávanie cudzej akejsi pomoci! Komu sa nechce robiť, čaká na druhého. Že sa nedá? Ej, bolo by to! V Uhorsku je väčšia sloboda, než tu v Cis(lajtánii). Povieš, že len na papieri? Nie, i v praxi. U nás sa môže všetko tlačiť, písať, knihy rozposielať, predávať – to všetko tu niet. Sú prípady, že sú i prechmaty. Ale tie prechmaty vrchnosti sa majú stopovať, proti nim rekurzy, reklamácie, procesy až dohora posielat'. Tu každý deň tisíce a tisíce takých protestov ide k vláde a poštmajster si tu rozmyslí nedodať dakomu časopis. U nás to tiež ide, ale nikto to neproboval.

4. Kričia, že sú oni prívržencami Memoranda! To je nie pravda. Nič sa neurobilo za jeho uvedenie v život, v jeho rámci nepreviedlo sa nič od tých čias, čo bolo urobené a zamietnuté snemom. Oni nebazírujú na Memorande, ale na čomsi cele inšom visia v povetrí ako Mohamed.

Vôbec obviňujem ich z neoduševnenosti pre toto: Shakespeare vraví: vtedy robíš najlepšie, keď najviac prekážok Ti svet v cestu kladie, alebo lepšie: že si na pravej ceste, to poznáš z toho, keď je trnistá. Ako vidíš, stará biblická pravda, ktorú i Kristus potvrdil svojím životom, vlastne smrťou. Martinci naopak: šli vždy cestou najpríjemnejšou, kde nebolo prekážok. Prosím Ťa, skúmaj ich všetky skutky z tohoto stanoviska – či mi neprisvedčíš!

Počul som, čosi sa zvonilo o novom časopise, ktorý by sa mal založiť. Bližšieho o tom neviem nič. Ak to bude časopis s mravnou tendenciou, čo bude i proti Martincom – ľutujem, ja budem pri ňom. Ľutujem to preto, že budem z nevďaku obvinený pred verejnosťou, ponevác Martincom mnoho ďakujem, osobne totiž. A ďalej preto, že by som bojoval proti mužom, medzi ktorými sú veľmi mnohí ctihodní a zásluh plní. Dal by Pán Boh, aby, ak bude kríza – slúžila k dobru národa.

Túto moju epištolu, ak chceš, si zadrž, ja by bol radšej, kebys' ju spálil, lebo litera scripta manet – a mne dnes osobne by veľmi škodilo, keby som verejne už teraz bol angažovaný proti nim. Som totiž existencia, ktorá podobá sa lodičke bez kormidla a plachty,

plávajúcej na vysokom mori. Ak by si dakedy zbieral dačo v prospech mládeže, prosím Ťa, nevypuť ma z kombinácie. Myslel som, že mi bude možné toho Tvojho nabídnutia sa zriecť, no vidím, že by bolo smiešne neprijat' pomocnej ruky, keď sa topíme, a chytať sa snád' britvy.

Cieľ môjho listu bol teda dvojaký: 1) Tento osobný môj prospech. 2) Zdelenie dojmov v Martine nadobudnutých. Keď budeš mať čas, a myslím, že ho teraz máš viac v zime – mohol by si svoje myšlienky mi o tomto temate zdeliť, lebo ma veľmi interesujú. Bol by to býval pre mňa väčší osoh, keby sa to bolo mohlo stať ústne – ale nešlo to – musím teda papieru ich zdeliť a Tvoje tiež len z papiera vyčítať – ak mi ich totiž na papier položíš.

Pozdravuje Ťa i všetkých známych Tvoj verný

Pr(aha) 3. XII. 89.

M.

Pavlovi Országhovi–Hviezdoslavovi

Vysokoctený pane!

Dneska, majúc chvíľku trochu voľnú – koristím z nej na tento zvláštny spôsob, že Vás totiž budem nudiť dakol'ko minút vecami, ktoré Vy iste už dávno, dávno znáte, lebo nebudaj ste ich mnoho a mnoho ráz počuli. Ale odo mňa mi raz ešte – teda, nepomôže Vám žiadna moc na svete – musíte to martýrium podtúpiť i odo mňa. Ale prv ako Vás vytiahnem na ten pririchtovaný škripec, musím Vás dačím pridržať, aby ste mi hneď a zaraz nepobehli a nehodili túto dodievajúcu do Vás epištolu dakam pod stolík. A ten prostriedok je môj úprimný, bars opozdený – vinš, opozdený ako všetko, čo sa Jasenovec podoberie robiť – ale úprimný, aby Vás Pán Boh z príležitosti týchto minuvších vianočných sviatkov, i nastávajúceho Nového roku a ešte nastávajúceho dňa Pavla v čerstvosti i sile živil na radosť Vaším domácim i priateľom a na slávu nášho opusteného národa.

Ja, keď som prišiel na tento vyhnanec – i v Jasenovej som býval, čo možno Vy neznáte, tiež „na Závade“ - nečujem tu celé mesiace nášho živého slova. Iba kde-tu zatúla sa drotár alebo starohorská ženička s čipkami, s ktorými ak mám náhodou kedy, sa pohovárám. Vy možno ste sa ešte sa ešte neskúsili, ale myslím, že dobre si môžete predstaviť, čo znamená

byť a žiť v takom zakliatí, menovite, keď je to nie dobrovoľné, ale akýmsi osudom vynútené. Ja nebudem tu sentimentálne rozpriadať všetky (utrpenia) tzv. Osamelosti, lebo čťo by mi to osožilo a konečne ani zmyslu by to nemalo, menovite keď ja netratím ducha ani nádej, že všetko sa môže obrátiť ešte na inakšie: ale musel som poukázať na to, aby ste sám nahliadli, že ak už nie vnútorný pud, teda tieto zovňajšie okolnosti nevyhnutne ma odkazujú na čítané slovo. I naozaj teraz sa stáva, že ja Vám čítam všetko, čo mi slovenského do ruky príde. Ja teraz nesortírujem, ako napríklad kubínsky čítam všetko s najväčším pôžitkom. Myslím, ja by bol vstave čítať trebárs i egyptský snár, keby mi padol náhodou do ruky. Môžete si predstaviť, aký ja mám pôžitok, keď mi dáka delikatesa padne pod zuby! Ja ju tak prežvakujem ako kedysi srňacinu, ktorou ma traktovala nebohá pani seniorka: a nájdem na nej to, čo vari ani sám pôvodca nemyslel, že ta uloží. Ale čože, keď tých delikates je do stobohov málo! Tu i tu dačo – a hybaj zas dlhočizný pôst! Nenie teda divu, že ja si považujem za svoju povinnosť, ba za právo nanajprirodzenejšie, aby bral, kde čo nájdem, a užíval, a kde nenájdem, aby vymáhal, trebárs i pod ťarchou exekúcie, aby dali na svetlo božie, čo sú ukryli. A takýto utajený boháč, alebo skôr skývražník ste Vy. My troškári, čo nazmetáme kde-kade po starých to nasype, premelie a také naprosto zomleté – ináč by hádam všetko padlo medzi otruby – predkladáme, nech v dobrom zdraví zažívajú druhí, čo sme horko– ťažko nazmetali, a nech sa trápia s našimi polovičnými pagáčmi, z ktorých ešte neraz trčia ôsti. Ale Vy – Vy pokračujete omnoho rozumnejšie, vlastne prefíkanejšie. Vy nosíte každú trošku do sypárne, pozamykáte na neviem koľko bľachov, a keď pýtujú od Vás, božíte sa, že nič nieto. A možno medzitým – ako všetci takí lakomci, keď ste sám, zatvoríte sa do svojej sypárne a tam sa na svoju potechu vo svojom poklade prehŕňate a keď ste sa potešili – zas ho zaraz pod zámku! Iba keď Vás nadíde veľkodušnosť – ktorú i najtvrdší lakomec kedy-tedy pociťuje, otvoríte štoky a hneď na vozy vynášate naskývražené poklady. Nuž nechže by ste už robili, ako chcete, len keby také záchvaty veľkodušnosti prichádzali častejšie! Lebo na tento spôsob, verte mi, je to ukrutné.

Nuž keď som Vás na tento spôsob odbavil, ja vlastne už ani nemám o čom písať. O tejto tunajšej Paflagónii a či skôr „Terra de fogo“ písať by sa dalo veľmi mnoho alebo nič. Žije sa tu poľahky. Oravec tu ťažko privykne. Švábky a kapusty sa tu nič neurodilo, lebo nesadia tento náš chlieb každodenný tuná. Jeme síce švábku, alebo to je čiernohorská, akási vodnatá hrozne, a kapustu bosenskú: lenže nikde jej nemajú ani len jeden hordovec. Troškárime. Kašu, mať našu, ani kuľášu neznajú: jeme miesto toho z kukurice polentu, ktorá nie je zlá, ale predsa len zázrivská kuľáša s bryndzou je lepšia. Vína sa čosi urodilo a teraz podjeseň i vody. Lebo tuná vody si musíme nachytať do studien, ak chceme piť: a pred dvoma mesiacmi už nič vody nebolo, museli sme piť víno a variť v morskej vode, ktorá je –

mimochodom rečeno – naozaj slaná. V lete bola horúčava, že sa musím diviť, ako mi nevyhorel mozog a ani nepamätám, čo som robil cez tie štyri-päť mesiace. Myslím, že ¾ z nich som odospal. Teraz sme mali časy najkrajšie, menovite babské leto bolo okúzľujúce. A už sme v bračskej zime! Bože môj – ani neverím, že Vianoce minuli. Nieto snehu, iba tam d'aleko kdesi na Hercegovských vrchoch sa belejú temená skalísk, akoby ich cukrom posypal. Alebo je leja, alebo slnce a teplo, alebo bora a s ňou premikavá suchá zima, alebo sirocco, a to s dažďom, zimou alebo direktno teplotou, šťaby ťa teplá voda polievala. Hôr nikde nevidíš, ale celý Brač pripadá ako hora – zd'aleka. Zblízka sú to vinice a v nich vysadené figy a olivy. Slivky, hrušky, jablone atď. Tu nevidno, kde-tu sa nájde „bor“, t.j. druh borovic. Drevo tu nepálime druhé, ako z olív a laurov. Ja teda nielen že spočítam tu na vavrínoch v pravom slova zmysle, ale i jedávam „jančice“, t.j. jahňatá, pekne na vavrínovom ohni pečené. Ale vzdor tejto vavrínovej idyle tu niečo poetov, ba ani len myrta nepožíva vzácti. Tu rastie všade okolo ciest ako napríklad na Hochwalde borovičie, lenže tu si ju mladuchy nepletú do venca, len rumigujú ju kozy a ovce. Vôbec je to všetko prevrátený svet. Ja mám napr. Päť veľkých izieb, elegantných, sťa na oravskom vidieckom dome, ale ani v jednej niečo pece. Alebo sa krčím dakde v kúte, alebo píšem v zimníku – a keď sa mi taký blahobyt zunuje, dám si doniesť z daktorho domu ohňa jednu misu a postavím si ju akurát tak, ako to robievali v bl. pamäti kofy na „ovocnom trhu v Praze“, t.j. pod stoličku, a tak sedím a snívam alebo vynášam nad zdravím úbohým Krobótov výroky „v ohni a dyme“, sťa kedysi delfické orakulum. Domy sú vôbec z kameňa, naše, t.j. kde býva „inteligencia“ – sú, dobre si zachovajte! i okované, t.j. znútra. Kde býva ľud, toho luxusu nenájdete, a prihodilo by sa Vám, že by ste nemohli v takej „slúci“ fajku zapáliť sirkou, ak je totiž bura. Štukátory, sklepenia a druhé harabudky my neznáme. Ja napr. Z I. „katu“ môžem čuť a ak sa mi páči – i vidieť všetko, čo sa v prízemí robí. Tu netreba inštalovať do domu ani telefón a ľudia sa dobre porozumejú i bez Edisona. Čo je vec znamenitá – tu ma nemorduje muzika. V kostole napr. Nemajú ani len organa, takže v tom ohľade nás Žaškov dávno prevášil. Nieto huslí, ale jest jedna harmonika – ručná – na nej sa hrá, keď my „vyšší“ držíme plesy. A taký ples tu bude vo fašiangy každú nedeľu. Piana, ovšem, niečo na celom ostrove, čo mi hneď vo Split, keď som prišiel sem, zvestovali touto peknou aliteráciou: na Braču nema piana, ale jema pianoh! Tu ani len posteľ nevyzerá tak ako u nás. Tunajšie dievča nepotrebuje zbierať na periny, lebo perín tu vôbec nevidno. Hlavnica je jedna, vypchatá srst'ou od mezka a miesto perín celý systém pokrovcov. Tie sa prikladajú a odkladajú podľa potreby, až v lete nezvýši nič, iba „lancún“ – t.j. plachta.

Premávka je tu celkom obyčajná. Chodíme pešky a ja, ako doktor, mám i foršpont vo vokátore: to je somár, alebo mazga, alebo mul. Cesta z Kubína do Jasenov by trvala hodinu

½ na mulu. Vyzerá on celkom tak ako kone tých, čo chodia u nás s medveďami. To sa rozumie, že ja mám vždy „momka“, t.j. pohoniča, ktorý kričí, kľaje, nadáva „živomu“ a poháňa ho na ten spôsob, že ho paličkou šimre na istom mieste, kde je také „živo“ neobyčajne citlivé. Nosiť sa na takom tátošovi je tu nie hanba, naopak, veľiká sláva. Napr. I vizitácia biskupská sa tak toho roku tu vybavila. A ako u nás vypravádza biskupa desať vozov, tak tuná 40 – 50 mulov a somárov, čo je pohľad neobyčajne interesantný.

Národ je i tu prešibaný, ale sám zo svojho talentu; nie je vycibrený od židov ako napr. naši. Úctívý až hrúza pomyslieť. To poľský šľachtic je proti nemu naozajstný neotesanec. On Vám bude sypať komplimenty takéto: Evo, šor dottór – šta mi? Mi smo šempiasti ljudi! – Vi znadete više spavajuć nego mi gledajuć, alebo: Prvi bog a blažena gospe, pa Vi i Vaše znanstvo! Alebo: Vi ste moj car, moja svila kruno! Alebo: eškušajte šor dottór, da ja passam prvi! Kým Vám vyjaví, čo on chce, potrvá dakedy i päť minút, ale musíte sa len pomaly cez komplimenty prehrýzť k jadru veci.

Spoločnosti tu nemám skoro žiadnej. Jest dakoľko ľudí tzv. Vzdelaných, to je všetko vzdelanosť paduánska a benátska. Čo nóbl hovorí, alebo chce hovoriť taliansky. Taliančina tak znie ako naša cigánčina; všetko mäkklo, miesto siňór je šiňór. Môj titul je sor dottór, kto ma má trochu rád, povie mi: šor Mate, a kto ma má ešte radšej, povie: likár. Vôbec likár je človek, ktorho tu všade hrozne bečeľujú, lebo myslia o ňom, že je v porozumení s tým s rožkami.

A čo písať viacej? Už takrečeno nemám o čom. Ja Vás len pozdravujem úprimne, prajem všetko dobré od Boha a šťastný tento nový rok. O odpoveď Vás neprosím, lebo mi je ťažko unúvať Vás o ňu. Ale ak ste ma „digňali“ za hodného odpovede a ja si mohol dačo vymieniť, ja by si vymienil: aby stala v Pohľadoch.

Zostávam Váš oddaný ctiteľ

29. XII. 894.

M. K.

II.

Kukučín v spomienkach

Vavro Šrobár

KUKUČÍN V DETVANE

Bolo nás v roku 1888 v Prahe asi štrnásť „Detvancov“. Zo starších Daxner, Bencúr, Hanzel, Nádaši, Ursíny; za nimi Slabej, Škarvan, Smetanay, Petrikovich, Novomeský, Minárik a ja. Dušan Makovický chodieval z Innsbrucku len kedy-tedy. Na obchodnej akadémii študoval Skyčák a Hajdúk. Okrem technika Ursínyho, filozofa Smetanayho a dvoch obchodných akademikov boli sme sami medici. Do Detvana chodievali aj moravskí a českí študenti ako hostia. Schôdzky bývali každú sobotu v niektorej kaviarni., kde sme dostali kútik pre knižnicu s archívom. Za miestnosť sme neplatili, bola to obyčajne herňa, ktorú upravili pre večerné zasadnutie spolku.

Podľa slovanskej náтуры Slovákom chybí vôľa k spolčovaniu a disciplíne, ale pod vplyvom českej mládeže, združenej v mnohých spolkoch, i Detvanci si privykli na spolkárenie.

I náš Detvan organizoval sa v medziach stanov. Mal predsedu, tajomníka, zapisovateľa, pokladníka, knihovníka a troch revízorov účtov. Schôdzky bývali v prítomnosti policajného komisára, ktorý na žiadosť maďarskej vlády dával pozor na našu prácu. Na prvom valkom zhromaždení zvolili sme si činovníkov, prečítala sa zápisnica, starý výbor odstupoval a nový zaujal miesta vedľa predsedníctva. Potom niektorý člen predniesol báseň alebo nejakú inú samostatnú literárnu prácu, čítali sa kritiky o prácach členov, o novinách alebo sa referovalo o divadelnom predstavení. Niekedy sa tu vybavovali i osobné spory, ale polemiky vždy stali na úrovni akademickej dôstojnosti. Politika bola síce podľa stanov z debát vylúčená, ale keď sme zbadali, že komisár pri politických debatách mlčí, tak sa vlastne stále politizovalo. Boli i takí policajní komisári, ktorí sa zamiešali i do debaty zo žiadosťou, aby sme ich účasť na debate nazaznačili do zápisnice. Pamätám sa na mladého policajného komisára, dr. Křikavu, ktorý sa často zúčastňoval debát o divadelných predstaveniach v Národnom divadle.

Schôdzky v Detvane stáli na vysokej úrovni literárnej. Kukučín čítaval z rukopisu svoje kresby, novely; vtedy bol už známy ako spisovateľ. Nádaši písaval do Národných novín besednice a ostrou iróniou naháňal strachu nám mladším, ktorí sme sa odvažovali nesmelým krokom stúpať k slovenskému Parnasu... Smieško Škarvan vtipnou krátkou poznámkou vedel

zraziť odvážlivca z Pegasa až k zemi, kde sa musel i sám smiať svojmu komickému položeniu. Dušan Makovický, dobrý, jemný a úzkostlivý, stával sa nám výčitkou svedomia v našich svetských i hmotných túžbach. Štefan Daxner, výtečný ročník, znalec českej husitskej histórie a mesta Prahy, budil v nás sebavedomie a hrdosť, keď nám s veľkou výrečnosťou prednášal o udalostiach zo slávnych dejín českých. A dvojica dvoch Jánov – Slabeja a Hanzla bola našou pýchou, keď po schôdzkach Detava zašli sme na radostné posedenie do hostinca u Primasov, u Šenflokov alebo u sv. Tomáša a keď sme zanôtili naše večne krásne slovenské pesničky. Dakedy prichodil medzi nás i Bohuš Klemens z Vrchlabí, kde lekárničil. Kvarteto: Slabej, Klemens, Hanzel a Daxner získalo si veľkej obľuby u hostí: keď zanôtilo, stíchlo publikum, čašnícky chodili po špičkách okolo stolov a prestali s pohármi hrkotať. Naši speváci v dokonalej harmónii spievali naše trávnicie i české a moravské piesne. Často neznámy mecenáš dal postaviť na náš „slovenský stôl“ „koťátko“, súdoček piva, z vďačnosti za krásny spev a ešte krajšie pesničky.

Nádaši, Škarvan a Skyčák sem chodievali zriedka medzi nás. Tvorili akúsi aristokraciu medzi nami. Primasovské podzemné pivnice sa im nepáčili. Navštevovali lepšie reštaurácie, kde bolo plzeňské, drahšia večera a koncertná muzika. My proletári odbavili sme večeru u Pacáka dvoma „vurštami“ s cibuľou alebo dvoma párkami s chrenom za 12 grajciarov i s prepitným. Aristokratom bol aj Bencúr, odkedy býval u bohatej panej Neureutterovej, ktorá mu dávala celé zaopatrenie a ešte i vreckové.

Keď som bol v prvom ročníku medicíny, predniesol som v Detvane asi päť-šesť literárnych prác. Začal som s veršami Dve práce vyšli i v Pohľadoch a to zvýšilo moju literárnu prestíž. Po tomto úspechu pokúsil som sa v spolku prečítať svoje prózy. Ale kritici z Detvana strhávali ma až pod čiernu zem. Smetanay jednu z mojich rozprávok rozobral tak, že vraj škoda bolo na takúto literárnu haraburdu i atramentu a papiera. Po jeho kritike smial sa mi celý Detvan. Ale o rok, keď on, môj kritik, čítal svoju prácu v Detvane, prihlásil som sa ja o kritiku a vrátil som mu všetky šľahy a seky i s úrokami.

Spomínam to preto, lebo v Detvane nebolo ľahko ozdobiť sa spisovateľskými vavrínmi. A obstať pred kritikou Nádašiho, to už bolo veľké vyznamenanie! I Kukučín musel si vypočuť hodne trpkých kritík, hoci stál už na poprednom mieste medzi slovenskými spisovateľmi.

Kritická činnosť bola tu na mieste. Tríbil sa ňou sloh i koncepcia, fabulácia i básnická výraznosť. Pracovníkom predkladali sa za vzor veľkí spisovateli, Gogoľ, Turgenev, Tolstoj, Gončarov, Dostojevskij, Sv. Čech, Jirásek, Vrchlický, Arbes a i. a Nádaši poukazoval i na

svetové vzory anglické, francúzske a nemecké. Po takýchto kritikách stratil som guráž písať a predčítavať v Detvane.

Jednako Detvanci žili ako úzkospätá rodina. Pomáhali sme si v biede, pri štúdiách, chodili sme družne na vychádzky, do kaviarní, do hostincov.

Koncom rokov osemdesiatych Slovensko bolo pre pražského Čecha neznámou krajinou. Praha poznala síce našich drotárov ako ľud statočný, ale nekonečne biedny a spoločensky zaostalý. Priemerný Pražan nerozoznával Slováka od Poliaka, Chorváta, Srba a Bulhara. Všetci sme boli Pražanovi exotické, cudzie elementy. Pražan si bol samostačný a mal dosť starostí, aby nemčinu vytlačil z ulíc, z verejného života a i z politiky. Kde by bol vzal čas premýšľať o neznámej krajine, nešťastnom ľude pod Tatrami a o jeho študentoch?

*

V roku 1889 vypísali v Martine literárny súbeh. Medzi iným i na pôvodnú slovenskú drámu. Prvá cena bola 50 zlatých. Šiel som k Nádašimu s návrhom, aby sme sa spoločne zúčastnili na súbehu. Nádaši stál pred posledným rigorózom. Odmietol spoluprácu pre nedostatok času. No nahováral som ho, kým len neprivilil. Prišiel som už s hotovým náčrtom deja. Bolo treba už len fabulu podeliť do dejstiev a scén. A tak sme sa dohodovorili, čo ktorý má vypracovať.

Hotovú veselohru som odpísal a zaslal pod názvom Ako sa u nás žije, na súbeh Andrejovi Halašovi. Boli sme istí, že práca obdrží prvú cenu 50 zlatých. Už sme si robili plány, ako sa podelíme a čo všetko si za honorár kúpime a kde aké dlžoby si vyplatíme.

Na naše veľké prekvapenie prvú a jedinu cenu dostala Kukučínova Komasácia. Halaša mi písal, že hlasoval na našu prácu, ale ho prehlasovali, hoci porota uznala našu prácu za vhodnejšiu pre divadelné predstavenie, ako prácu Kukučínovu, ktorá je nedivadelná, viac rozprávaná ako dramatická.

V Detvane som veselohru prečítal. Bencúr si vyžiadal rukopis na posudok, v ktorom podľa spolkovvej zápisnice nám dal takýto „flajster“ na boľavú ranu:

„Po Chalupkovi, nenachádzam vynikajúceho básnika dramatického, lebo tí, čo písali, buď si prvlastnili trud iných, alebo ich práce zostali a zostanú po večné veky na papieri.

Však niet sa čomu diviť, stáleho javiska u nás niet, režiséri naši sú bez vkusu, obecnstvo tlieka všetkému a takzvaná kritika oplýva v pochvalách a nestačí gratulovať k novým a novým umeleckým silám, skrátka, my v tomto ohľade nestojíme ďalej, ako hociktoré stredoveké národíky.

Pôvodca (Šrobár) v tomto smere nemá predchodcov. Chalupka sa vysmieva chýbkám takrečeno každodenným i vzbudzuje smiech sebecký; satirizuje, vyludzuje smiech, pri ktorom

by mal poslucháč zaplakať; je to smiech gogoľovský. Práca nie je vlastne veselohra, ale podarená ostrá satira. Osoby tým, že každým slovom, každým skutkom prestupujú mravné zákony, podliehajú zaslúženému trestu a preto mal pôvodca vyhovieť požiadavkám básnickej spravodlivosti a urobiť z tohto diela drámu alebo tragédiu, a nie veselohru“.¹

Veselohra vyšla tlačou v Bielkových Slovenských besiedkách, ale skomolená a skorigovaná. Bielek ju uverejnil len pod mojím pseudonymom a vynechal Jána Groba, (pseudonym Nádašiho), ktorý mi vyčínil za oboje zle-nedobre. Keď som Bielkovi ukázal Nádašiho list, vyhováral sa, že mu nechcel škodiť ako úradnému lekárovi v Dolnom Kubíne, lebo podľa chýrov musel sa vraj viazať, že sa nezúčastní ani na literárnom ani na spoločenskom a politickom živote slovenskom...

*

Matej Bencúr mal jemnú povahu. Protivili sa mu hádky i zápasy o presvedčenie alebo o hmotné výhody. Nevydával sa ľahko svojich názorov, ale neusiloval sa presviedčať protivníka a nechcel mať pravdu za každú cenu. Keď sa v detvanských debatách niekto veľmi rozohnil, Bencúr sa nejakým žartom alebo vtipom snažil horlivca schladiť.

Mládež v Detvane začala sa znepokojovať pre pomery na Slovensku, na schôdzkach ozývali sa čím ďalej tým častejšie ostré kritiky Národných novín. Po jednej kritike prednášateľ navrhol redakcii Národných novín poslať protest ako prejav nespokojnosti mládeže s ich smerom.

Rozprúdila sa dlhá debata. Väčšina by bola schválila osnovu protestu, ale do debaty zasiahol i Bencúr-Kukučín. Podľa záznamu v detvanskej zápisnici povedal asi toto:

„Ja myslím, že akí sme, taký orgán máme. My sme národ hanebný, v nás je mizéria, a preto nemáme sa čomu diviť. Vžime sa len do postavenia tých štyroch ľudí, ktorí redigujú Národné noviny. Keby sa u nás niečo robilo, mali by sme materiálu dosť, ale nerobí sa nič a čo sa robí, robí sa jedine v Martine. Ja úpadok Národných novín pričítam len tomu, že u nás niet národného života, a čo je život, je zdemoralizovaný, takže u nás život človeka neteší ani ho nevábi. Povážte si len, že všetko, čo sme žiadali, v Martine sa vykonalo, ale na vidieku sa nerobilo nič. Moja hlavná mienka je tá, že sa náprava nestane nijakými rezolúciami, ale len vtedy, keď sa prebudí náš národný život, ktorého sa musíme v prvom rade zúčastniť my a tak ukázať iným príklad. Náš jediný cieľ je pracovať na náprave nášho národného života.“²

Bencúrove slová nás ohromili. Nikto nečakal, že by krotký Kukučín, slovenský spisovateľ, stojaci na vrchole slávy, mohol tak ostro súdiť o svojom národe, zo života ktorého

¹ Podľa článku v almanachu „Detvan“, Marín 1932.

² Zápis o schôdzke zo dňa 14. mája 1892.

čerpal bohatstvá ducha, vychvaľoval jeho umenie, vtip, humor, kroj i spev. Čo sa to stalo s Bencúrom, že takto ostro odsudzuje slovenský národ? – spytovali sme sa.

Do tej chvíle sa nikto neopovážil siahať na česť národa, nikto z nás nevyslovil hanlivého slova o ňom. A ak aj niekto niekde skryte posudzoval náš národ, nikto to nikdy neurobil verejne, na schôdzke a v prítomnosti policajného komisára.

Dosiaľ sme sa dívali na národ ako na niečo sväté, nedotknuteľné. Zbožňovali sme ho s rojčivou láskou; nevideli sme na ňom chyby, ani hany. Milovali sme ho romantickou láskou, ktorá všetko zveličovala, chýb nevidela, všetko odpúšťala.

Takýto duch vládol v „Detvane“.

A tu hľa, slávny slovenský spisovateľ nás takouto kritikou omráči!

Bencúr mal už tridsaťdva rokov. Nebol už nerelý mladík, ale muž v plnej sile ducha a na vrchole spisovateľskej činnosti.

Dnes, keď si na tieto rozhorčené slová pripomínam, zdá sa mi, že Bencúr pod slovom „národ“ nerozumel skutočne národ, ale že myslel na vidiecku inteligenciu, ktorá sa často hrdo menovala slovenským národom. Keby dnes bol medzi nami, azda by nám to vysvetlil. Alebo ani nie? ... Ktože to môže rozsúdiť?

*

V roku 1892 vydal Detvan tlačou výber prác, ktoré členovia spolku čítali na schôdzkach v posledných dvoch rokoch a ktoré podľa posudku redakčného výboru mali literárnu hodnotu.

Prispeli: S. T. Daxner, M. Kukučín, J. Minárik, G. Novomeský, I. Slabej, J. Smetanay a ja. Šesť medikov a jeden filozof. Martinská kritika všimla si najmä prácu Kukučina a moju humoresku. Spolok sa knižkou veľmi dobre reprezentoval i zo stránky literárnej. Ale ak sa dobre pamätám, odpredaj knižky nekryl ani náklady. Nuž taký bol osud každej slovenskej knižky v tej neutešenej dobe...

Dr. Branko Nižetić

KUKUČÍN NA OSTROVE BRAČ

Ba ozaj, či to bola túžba po novom, neznámom a vzdialenom, ktorá literáta Kukučina pritiahla na slnečný dalmatínsky ostrov, či nemal predpoklady, že by mohol slobodne účinkovať medzi svojím ľudom pod romantickými Tatrami, že mladý lekár Matej Bencúr odišiel a v tomto našom hornatom ostrove, vykonával svoje samaritánske povolanie? Možno,

že sa spojili túžba s potrebou. Alebo práve osud (o ktorom v jednom zo svojich listov píše, že je to „slovo bez obsahu“) usmernil Kukučínovu loďku k malému ostrovnému mestečku Selciam, s akými vzdialeným zámerom, o ktorom my nevieme? Dňa 6. januára 1894 prišiel Kukučín na ostrov a ostal tu do 2. júna 1907, teda celých 13 rokov. Jeho pobyt v novom prostredí ostal markantne vyznačený v jeho literárnom diele a jeho opravdivý význam bude môcť určiť len literárna história.

Brač je ostrov stredneho dalmatínskeho archipelagu a veľkosťou je najväčším ostrovom v Jadranskom mori (394 km²). Je na ňom 22 dedín, tvoriacich 8 obcí. Jednou z týchto obcí sú Selca. Sídлом obce je mestečko Selca, ale patria k nej ešte menšie dedinky: Povelje, Sumartin, a Novo Selo a niekoľko menších lazov. Obec je na východnej strane ostrova a na jej území sú chýrne vinohrady, množstvo olív a pekný komplex lesov, najmä borových. Okrem toho táto čiastka ostrova oddávna bola vychýrená pre svoj výborný biely kameň, ktorý sa exportuje do celého sveta na monumentálne stavby. Typicky dinarský kraj s nedostatkom podzemnej vody, takže sa obyvatelia musia uspokojovať s dažďovou vodou z dobre vystavených cisterien. Všetky domy sú vybudované z kameňa a pokryté kamenným črepom. Obyvateľstvo sa živí vinohradníctvom a poľnohospodárstvom; veľa je námorníkov a kedysi hojne emigrovali do Južnej a Severnej Ameriky.

Medzi týchto ľudí, samých Juhoslovanov, a do takéhoto kraja prišiel v jedno januárové popoludnie Martin Kukučín a poberal sa k dverám veľkého domu rodiny Didolićovcov. Starý, priestranný dom, postavený z kameňa do výšky dvoch poschodí, s veľkými pivnicami, vždy preplnenými dobrým ostrovným vínom, plný starobylého, ušľachtilého náradia so všetkými terasami a veľkým dvorom, obývali v čase Kukučínovho príchodu štyria bratia, z ktorých bol ženatý len Vicko Didolić. Mal dve deti, syna Petara a dcéru Pericu, neskôr Kukučínovu životnú spoločníčku. Ďalší bratia Didolićovci, všetci starší od Kukučina, Petar, Antun a Marko, neboli ženatí a ostali starými mládeňcami do smrti. Didolićovci mali ešte troch bratov, ale tí nežili v Selciach. Tomo bol na majetku blízkej dediny Pučišće, Niko direktor námorníckej školy žil aj s rodinou v Dubrovniku a Dragutin s rodinou bol v Senji. V rodičovskom dome okrem bratov žila slobodná sestra Lala, ktorá zanedlho po Kukučínovom príchode umrela; väčšiu čiastku roka trávila s bratmi aj druhá sestra, Katarína, vydatá za Andriu Kovačiča, ktorý žil dlhé roky v Punta Arenas.

V berprostrednej blízkosti tohoto veľkého domu stál menší, kde žil bratranec týchto bratov, Tomo Didolić, známy na široko-d'aleko v našich krajoch pre svoj veľký patriotizmus a katonskú statočnosť. Bol zakladateľom a prvým predsedom „Hrvatskog Sastanka“

čitateľského kruhu, ktorý bol akýmsi národným spolkom v dedine. Založili ho v roku 1884 a za prvého čestného člena vyvolili si biskupa Strossmayera.

V dedine žila vo svojom starom dome stará pani Pole, z rodiny Niseteo, príbuzná Didoličovcov. K tejto ušľachtilej starej panej, ktorá chorela na oči, prilipol Kukučín s neobyčajnou pozornosťou a oddanosťou. Navštevoval ju každý deň a ona vždy s neobyčajnou láskou vítala doktora. Vždy starostlivo chystala tuberózy zo svojej záhrady a podperila nimi Kukučina, ktorý ich mal veľmi rád. Vždy mu pripravila aj vybrané hrozno, figy a iné ovocie, usilovala sa mu vo všetkom vyhovieť. Na jeho meniny (Matej – 24. febr.) ho pravidelne obdarila špeciálnym darom, vychovala bažanta (ináč na Brači nie je udomácnený) a pripravila mu z neho pečenku. V čase Kukučinovho pobytu na Brači táto ušľachtilá stará pani umrela a Kukučín ju stále spomínal s neobyčajnou úctou.

Didoličovskú rodinu poznali v celej Dalmácii pre jej sociálne, politické alebo obchodné spojenia. Doktor Vicko bol poslucháčom medicínskej fakulty v Padove (vtedy ešte patrila do Rakúska a neskôr k Taliansku) a tam sa priatelil s veľkou časťou univerzitnej mládeže Dalmácie, lebo dalmatínska mládež zväčša študovala na starej padovskej univerzite. No, po roku 1866 už v Taliansku neštudovali. Mládež prinášala odtiaľto do rodného kraja slobodomyselné a revolučné idey Mazziniho, Garibaldiho i veľkého bojovníka za slobodu Talianska, svojho krajana, slávneho Nikolu Tomasea. Nasiaknutí týmito ideami, mladí ľudia dávali sa do boja za národné preporodenie Dalmácie a medzi prvými bojovníkmi bol dr. Vicko Didolić, ktorý bol dlho národným poslancom v krajskom sneme v Zadare. Široké politické a kultúrne spojenia udržiaval veľmi intenzívne Petar Didolić, markantný a autoritatívny zjav, akýsi šéf rodiny. Pre každé i bezvýznamnejšie v Didoličovskom dome a v ťažkom zápase s Talianmi v Dalmácii vyniklo na poprednom mieste meno tejto výtečnej rodiny. V sezóne, rok čo rok, navštevovalo niekoľko členov rodiny kúpele Rogaška Slatina (Rohitsch) a tu nadväzovali spojenia s vynikajúcimi politikmi z celého Chorvátska. Biskup Strossmayer bol v takých blízkych stykoch s touto rodinou, že im, okrem ostatnej korešpondencie, ktorú s nimi mal, telegraficky blahoželal k Vianociam.

Inak materiálny blahobyť rodiny zakladal sa na komplexoch vinohradov, lúk a lesov, ktoré boli v obci Selca. Okrem toho boli „Bratia Didolić“ majiteľmi veľkého obchodu v Selciach a vinárne v Prahe, Záhrebe a v L'vove, kde odpredávali vína z vlastných vinohradov. Z týchto vinární najlepšie prosperovala pražská.

Kladieme si otázku ako prišiel Kukučín do styku s Didoličovskou rodinou a prečo jeho prvá cesta v Selciach viedla pred ich dvere? –

Z bratov Didoličovcov dlhší čas žil v Prahe Marko Didolić, viedol tam filiálku obchodu. V tom čase schádzavala sa slovanská mládež v dome pani Máši Neureutterovej, a tu zoznámil sa Marko i s maldým slovenským lekárom dr. Matejom Bencúrom. Mladý lekár bol v rozpakoch, lebo nevedel, kde začať vykonávať svoje povolanie. Práve v tom čase, v Selciach ostali bez stáleho lekára a Marko navrhol novému priateľovi Bencúrovi, aby tam prišiel. Bencúr privolil. Možno zamýšľal tam ostať len kratší čas, no 6. januára 1894 odcestoval na Brač. Od príchodu na Brač žil nepretržite v dome rodiny Didoličovcov, ba aj svoju ordinačnú miestnosť mal v ich dome, ktorý bol na miestnom trhovisku. Tu boli aj miestnosti obecného úradu.

V kruhu rodiny Didoličovcov zoznámil sa Kukučín so všetkými priateľmi tejto rodiny, ktorých veru bolo hodne. Dom Didoličovcov bol povestný svojím pohostinstvom. Markantným príkladom toho je, že tu bolo prvé stretnutie, vlastne akýsi kongres chorvátskych univerzitných poslucháčov v roku 1884. Bola to generácia dr. Trumbića, dr. Smodlaka, dr. Radića, dr. Štambuka a iných. Vtedy zavítalo do Seliec množstvo študentov a poväčšine ich hostili u Didoličovcov. Študenti rokovali o politických a kultúrnych veciach.

Na Brači v čase Kukučínovho pobytu žil ako pohlavár okresu básnik Ivo Vojnović a za čas bol na ostrove lesníkom i významný spisovateľ Ivo Cipiko. Aj básnik Silvije Kranjčević zapísal svoje meno do knihy návštevníkov Hrvatského Sastanka. S Ivom Vojnovićom, autorom dubrovníckej trilógie, zoznámil sa Kukučín lepšie a prežili menšiu Odyseu na mori. Raz sa totiž vybrali v malej plachetnici zo Supetra do Pučišće, Vojnović v úradnej veci a Kukučín, aby sa čím skôr dostal do Seliec. Ale nebolo vetra a naši námorníci museli veslami hýbať loď. Ťažká a namáhavá cesta a loďka sa len pomaly šinula dopredu. Hlad ich prinútil zabočiť do Postiry, kde im priateľ dal sladkého dezertného vína na cestu. Ale cesta sa pretiahla a oni znova vyhladli. Stretli na mori rybárske lode, nakúpili si rýb a odbočili na opustené pobrežie, kde si rozložili ohňa, na pahrebe upiekli ryby a zjedli ich veru bez vidličiek a ostatného príboru, len si cih zaliali dobrým vínom. Neskoro v noci prišli do prístavu. Túto príhodu nám rozprával Kukučín so svojím výborným humorom omnoho neskôr.

Ťažko dnes povedať, či Kukučínova známosť s týmito literátmi priniesla aj nejaké bližšie literárne spojenie. Pravdepodobne nie, lebo Kukučín bol vždy neobyčajne skromný a nikdy nechcel ani len spomenúť a tobôž nie vyzdvihnúť svoje literárne účinkovanie, všetci videli v ňom len dobrého a kultúrneho lekára na dedine a ani len netušili, že ich spoločníkom je Martin Kukučín, jeden z najvýznamnejších slovenských spisovateľov. Túto našu domnienku možno podoprieť i tým, že len po niekoľkých rokoch Kukučínovho pobytu na

Brači písala Tomovi Didolićovi M. Neureutterová z Prahy: „vy ani neviete, koho máte medzi sebou! To je chýrny slovenský spisovateľ Martin Kukučín“. Navrhla súčasne Tomovi, aby preložil niektoré Kukučínovo dielo do chorvátčiny, ale on jej odpovedal, že by to pre neho bola ťažká úloha, lebo nevie po slovensky. V Kukučínovom okolí dozvedeli sa teda od iných, akým je významným spisovateľom. Neskôršie tá istá pani Neureutterová darovala knižnici „Hrvatskog Sastanka“ kompletne, viazané ročníky Slovenských pohľadov a tie zväzky, v ktorých sú Kukučínove práce, sú dodnes v knižnici.

Po chorvátsky písal Kukučín veľmi málo a ani to, čo napísal, nedával do tlače. Jeho priateľ Nikola Ostojić spomína novielku, ktorú mu Kukučín čítal, ale nikde ju neuverejnil, hoci ju napísal po chorvátsky. Pamätám sa z detstva, že Kukučín nám – deťom svojich priateľov, ktoré sme vo veľkom salóne Didolićovského domu v nedeľných, najmä zimných večeroch pred staršími hrávali detské predstavenia, zakaždým napísal scénu, ktorú sme sa nacvičili a ju zahrali. Všetky tieto scény bývali obyčajne z denného a rodinného života a mávali detskú, ale výchovnú zápletku (detská hrabivosť, bojazlivosť bez matky a pod.). Rukopis týchto scénok som neskôr nikde nevidel a pravdepodobne ich sám autor zničil, lebo ich nepokladal za hodné, aby sa zachovali.

Je veľmi zaujímavé, že sa Kukučín nikdy dôkladne nenaučil chorvátsky spisovný jazyk, ale do konca svojho života veľmi rád užíval starý čakavský dialekt, ktorý je rozšírený v Selciach a na celých dalmatínskych ostrovoch; uplatňoval ho nielen v každodennom rozhovore, ale i v súkromných listoch. Tento dialekt má veľmi svojský, starý prízvuk. Kukučín sa ním veľmi šikovne vyjadroval a i tým sa približoval k duši a srdcu svojich pacientov a priateľov. V jeho rozprávaní bola akási zvláštna teplota, čosi vzácne, intímne a domáce.

Dedina Povlje v selckej obci je pri mori a medzi ňou a Selcami je dedinka Novo Selo a laz Oklad. Aj sem musel Kukučín ako lekár častejšie chodiť a v Povljach sa veľmi zbližil s rodinou Ostojićovskou, v ktorej traja bratia boli básnici: Mate, Ivan a Nikola. Tu sa cítil medzi svojimi, priateľstvo ho spájalo najmä s Nikolom. U Ostojićovcov spoznal i Antu Tresića-Pavičića, známeho spisovateľa, ktorý v tom čase vydával v Spliti literárnu revue Novi Vijek. Tresić-Pavičić napísal v roku 1897 článok o Kukučínovi, v ktorom ho vyzýva, aby niečo napísal i pre nás v našej reči, keďže tak dobre pozná náš život. Ale Kukučín túto žiadosť nesplnil.

Ostojićovcov, ich dom, starého otca a dedinu opísal Kukučín v novelách Štedrý deň, Mišo II., Parník atď.

V Oklade žila rodina Vrsalovićovcov, matka a dvaja synovia. Starší Janislav, sympatický a bystrý mladík, obzvlášte priateľsky prilipol ku Kukučínovi, takže možno o nich povedať, že boli, najmä v prvých rokoch, nerozlučnými priateľmi. Každý deň prichádzal Janislav z Okladu do Seliec alebo Kukučín cestou odbočil k nemu na Oklad. Vrsalovićovský dom bol starý, patriarchálny, vybudovaný na južnom konci dedinky medzi kopcami. V doline a po vrchoch, boli lúky a lesy, krásne borové lesy. Odtiaľ, ako i zo Seliec, otvára sa krásny výhľad na Biokovo, nádherné pohorie na makarskom pobreží, ktoré sa vypína strmo z mora do 1800-metrovej výšky. Či zaránky alebo pri západe slnka na jeho holom, modrastom úbočí prelievajú sa mimoriadne krásne farby. Toto pohorie volá Kukučín v románe Dom v stráni – Prímorskou planinou.

Vrsalovićovskú rodinu, najmä matku šoru Peru a priateľa Janislava, možno spoznať v románe Dom v stráni, kde ich autor opisuje ako šoru Anzulu a Nika Dubčiča. Je prirodzené, že sú to len typy a vývin udalostí v románe sa v mnohom líši od skutočných príhod.

Raz v rozhovore mi Kukučín povedal, že román Dom v stráni skrátil, a keby to nebol urobil, bol by býval dva razy tak dlhý. Urobil tak vraj preto, lebo vo vynechaných partiách zašiel príliš hlboko do sociálneho a individuálneho analyzovania a azda by sa mnohé osoby boli mohli spoznať a cítiť urazenými, čo nechcel. „Aj takýto, ako je, je román dobrý,“ povedal doslovne.

Priateľstvo spájalo Kukučina aj s mnohými inými jednotlivcami a rodinami v Selciach. Tak s mojím otcom, obecným notárom, Djordom Nižetićom, farárom Markom Margetićom. Tento starý farár bol neobyčajne zaujímavý zjav. Výrazná tvár, biele vlasy; až do smrti (1912) nosil tvrdý trojrohý kňazský klobúk, krátke čierne nohavice, čierne ponožky a lakové poltopánky, takže celým svojím výrazom pripomínal známych francúzskych abbéov. Kukučín ho spomína v novele Svadba, ako vychádza z fary a ide do kostola, a opisuje ho i v románe Dom v stráni, kde ho menuje Don Roko.

Aj Kukučínov šor Ilja z románu Dom v stráni bol charakteristickou osobou. Bol to nebohý Djorde Vrsalović z Jura, jeho portrét s bielou, širokou bradou visí aj dnes medzi zakladateľmi Čitateľského kruhu.

K sedliakom bol Kukučín veľmi dobrý a všetci si ho neobyčajne vážili. S pôžitkom si všimal ako žijú a obľúbil si ich pri všetkých životných príležitostiach: Zúčastňoval sa ich života, či už v domácnosti, v kostole, na svadbe, či pri zábavách a vážnych situáciách. Neopúšťala ho nikdy duchaplnosť a s radosťou sa zúčastňoval aj nevinných žartov a škriepok medzi dedinami. Raz na Ďura zorganizoval vychádzku na somároch zo Seliec do Povlja a zo svojho nástenného kalendára vytrhol čísla, takže každý jazdec mal na čiapke niektoré číslo,

ktoré mal na sedle i jeho somár. Sám Kukučín šiel medzi prvými. V Povljach ich uvítali búchaním na kadejaké plechové riady a naľakané somáre začali sborove revať. Výjav pre Homéra!

Keď sa stretol s jazyčnými susedami, ktoré sa vadili a nadávali si, Kukučín nevinnú hádku ešte väčšmi priostřil, potajomky nahuckal jednu proti druhej a vyčkával s uspokojením ako sa zveda skončí.

V novele Mišo II. Opisuje svojho sluhu Leša, ktorého v dedine prezývali Šmene. Už dávno odpočívá na dedinskom cintoríne v Okladine a iste sa nikdy nedozvedel, že ho jeho šor dottor opísal. Aj povestný sbor starcov, ktorý zasadal na dedinskom trhovisku, Kukučín tak vecne zobrazil, že ich bezpečne spoznali. Ale tento sbor neraz i domrzol Kukučina: Starí, zoslabnutí remeselníci a robotníci začínali totižto svoje rozhovory pod morušou alebo v sladkom popoludňajšom odpočinku alebo pri čítaní a písaní. Ale našiel si recept aj na tento ich zlozvyk. Rozprával mi o tom dedinský stolár, syn starého Ranja: „Môj starý otec celkom ostarel a skoro oslepol, ale v lete každé popoludnie vyšiel na trhovisko, aby sa so spoločníkmi podiškuroval. Raz sa vracal domov zavčasu, už o štvrej popoludní, a to nebývalo jeho zvykom. Vrazil, že sa vraj začal „dážď osievať“. Pozrel som na nebo a nikde ani obláčka, slnce pripeká celou silou. Zdalo sa mi to podozrivé. Vidím, starec má mokrý kabát a slnce svieti, nikde ani stopy po oblakoch. Keď sa to opakovalo, prikradol som sa raz za ním a čo vidím: starci sa odrazu začali rozchádzať, že vraj dážď poprícha. A naozaj, v lístí moruše z odchýleného obloka strieka na „sbor“ vodu zo svojej lekárskej striekačky. Hneď som pochopil, čo je to za dážď. Starcom som vysvetlil, že sa to nepatrí, aby hlučným rozhovorom rušili doktora, ktorý má mnoho roboty, počúvli ma a preniesli si sídlo pod druhú morušu na opačnom konci trhoviska.“

O Kukučinovom odchode zo Seliec zaznačené sú rozličné i nesprávne verzie a ľudia si ich všelijako vysvetľujú. Faktom je však, že odišiel dobrovoľne, lebo sa nechcel zaplietť do miestnych hádok, ktoré sa stávali stále prudšími. Raz v súkromnom liste nazval tie škriepky „búrkou v čaši vody“. V Selciach totižto dávnejšie trval akýsi latentný spor medzi rodinou Didoličovcov a Štambukovcov, hoci išlo len o nezmyselnú dedinskú prestíž. Pri obecných voľbách sa však tieto nedorozumenia vyhrotili. K protivníkom Didoličovcov, ku ktorým v rodine patrila i Kukučín, pridala sa i jeho priateľ Janislav Vrsalović. Keďže sa Kukučín nechcel zamiešať do tohoto nezmyselného, dlho trvajúceho zápasu, a iste by sa bol doň dostal už čo len po rodinných vzťahoch, odhodlal sa odísť. Spočiatku nebol rozhodnutý kam, najprv chcel ostať niekde v Dalmácii, ale nakoniec sa vybral do Južnej Ameriky.

Odcestoval v polovici roku 1907 a dostal sa do Južnej Ameriky do veľkej kolónie ostrovných emigrantov, z ktorých života čerpal látku pre svoj veľký román *Mat' volá*.

Ako si Kukučín obľúbil ľudí na Brači, vidno i z listu, ktorý napísal priateľovi Ostojićovi, po návrate z Ameriky, keď navštívil Selca, medziiným píše: „I Selčania i Vrhbračanci i Povoljanci i Novoseljania prijali ma láskave a pamätajú sa na mňa, ako sa i ja na nich pamätám s najväčšou láskou.

Selca sú zaviazané Kukučňa, ako sa i ja na nich pamätám s najväčšou láskou.

Selca sú zaviazané Kukučínovi nielen preto, že ich opísal vo svojich literárnych dielach a takto sa toto malé dalmatínske mestečko dostalo do slovenskej literatúry, ale i preto, že v nich vyše trinásť rokov vzorne vykonával svoje lekárske povolanie.

A v závere tejto mojej spomienky ešte niekoľko slov o Kukučínovi ako lekárovi, o tom, ako sa tento známy umelec pohyboval v povolani, ktoré neúprosne žiada, aby sa človek úplne odriekol osobných záľub a stále bol pripravený pomôcť blížnemu?

A tu sa mi mimovľne nanucuje analógia, s lekármi – spisovateľmi u iných národov, napríklad s A. P. Čechovom, hoci Čechov nikdy nežil životom dedinského lekára, čo bolo osudom Kukučínovým. Čechov píše o svojom pomere k medicíne, že je spokojný, že dokončil tieto štúdiá. Verným obrazom Kukučínovho vzťahu k medicíne je citát z listu, ktorý mi písal k promócii na doktora všeobecného lekárstva v roku 1926:

„I teraz sú v našom stave čudáci, ktorí viacej hľadajú na obecnosť ako na seba, a tak aj ich cesta vedie cez priepaste nejakej divej Albánie. A hoci sú i vysilení a podlomení, predsa by si znova vybrali túto ťažkú cestu, keby sa mohli vrátiť. Hovorí sa, že najťažšia cesta býva najkrajšia.“

Kukučín bol v tomto naozaj dôsledný a vždy museli ustúpiť jeho záujmy záujmom chorých, ba boli prípady, že ho museli priam násilím prinútiť, keď bol sám chorý, aby nešiel k pacientom. Takýmto ostal, kým vykonával lekárske povolanie, ktoré u nás začal a i dokončil medzi našim ľuďom na druhej pevnine.

V malej pobrežnej obci, ako sú Selca na ostrove Brači, má lekár nadovšetko pekné postavenie. Je tu hlavným predstaviteľom vedy, rozhodná autorita nielen vo veciach svojho odboru, ale jeho mienka a rada zaväzuje vo všetkých otázkach verejného života. Ba môže zasiahnuť i do rodinných otázok a jeho vážne slovo býva často neobyčajne úspešné. Kukučín takúto autoritu vždy mal a požehnane ju uplatňoval. V rozprávke *Štedrý deň* opisuje, ako je lekár prostredníkom pri hádke dedinských mládencov. Tú vážnosť, akú má lekár v tomto kraji, nemajú ani dedinský kňaz a richtár.

Kukučín neuverejňoval lekárske štúdie, ani nevykonával vo svojej lekárskej praxi klinické experimenty. Bol príkladom vzorného pracovníka vo svojom povolání, lekárom, akého si predstavuje v svojej knihe o lekárskom povolání nemecký chirurg Liek, a celkom sa oddal svojmu zamestnaniu, ktoré je také ušľachtilé, že vyžaduje, aby ho vykonával človek, dobrý, statočný, vyrovnaný a od základu idealista.

Kukučínové lekárske úspechy môžeme zadeliť do množstva tých štatistík, ktorými naše časy oplývajú. Faktom je len to, že kým Kukučín bol obecným lekárom, jeho rajón nezachytila nijaká väčšia vlna epidemických chorôb. Ročná úmrtnosť bola pravidelne dva razy menšia od počtu narodených. Raz na jeseň (asi r. 1905) zápasí Kukučín s ťažkou epidemickou cerebrospinálnou meningitídou, ktorej podľahlo tredsť detí. Každoročným nevítaným hosťom bola diftéria, proti ktorej vždy s úspechom bojoval. Keď ho stihla spomínaná veľká úmrtnosť detí, bol sklúčený, nešťastný a smutný. Precítil žiaľ so všetkými nešťastnými rodičmi svojich malých, úbohých pacientov.

Lekárske povolanie privádzalo ho k širokým možnostiam, dôkladne poznávať ľudí. Lekár vída svojich ľudí v bolestiach a vtedy bývajú najúprimnejší a nemôžu klamať.

Všetci lekári, ktorí sa po Kukučínovi vymenili v postavení obecného lekára v Selciach, mohli len chváliť svojho predošlého kolegu. Tú vážnosť a úctu, ktorú požíval Kukučín, mali po ňom i oni. Len v intímnom, kolegiálnom rozhovore neraz poznamenali, že „kolega Bencúr pokazil týchto ľudí“...lebo všetci potrebovali materiálne prostriedky pre život, a „kolega Bencúr“ dbal skorej o všetko ostatné, ako o hmotné dobro, a keď pacient potreboval jeho pomoc, hneď prišiel, liečil, potešoval, ba i lieky prinášal, a nikdy nepýtal zaslúžený honorár. Ľudia, ako všade, zabúdali, a on nepripomínal, a tak si pomaly zvykli, že je nie dôležité vyplatiť lekárovi jeho honorár. Takto, hľa, možno vysvetliť poznámku, že Kukučín „pokazil ľudí“.

Ja sám ako mladý lekár, som pochopil všetkými jeho cestami a žil istý čas životom svojho krsného otca – a kolegu Mateja Bencúra v tej istej dedine. Navštevoval som tie isté domy, jazdil na ostrovnej mulici cez neschodné vrchy do domácností chorých. A keď som sa dostal do chudobnej chalupy, príjemne sa ma dotkla čistota a poriadok posteľe chorého. Po prehliadke podávala mi domatinka alebo najmladšia dievka nádobu s vodou, mydlo a ako sneh biely uterák. A všade to tak bolo. Vypytoval som sa, kto vstúpil tento sympatický zmysel pre čistotu i do rodín najchudobnejších, kto ich naučil, aby lekára čakali v čistej izbe, ako dobrého priateľa? A starší súhlasne odpovedali, že to ostalo po „našom starom doktorovi“.

Keby sme si položili otázku či Kukučín spájal svoje literárne účinkovanie s lekárskeým povolaním, mohli by sme si plným právom povedať, že tieto dve povolania sa v jeho

osobnosti dopĺňali. A tu nám pred očami zjavuje opravdivá tvár Kukučínova so svojim rýdzim literárnym realizmom a lekárskym účinkovaním, ktoré nijako a nikdy neprechádzalo do remesla, ale zostávalo čímsi vyšším, ideálnejším. Kukučín, lekár a umelec, možno najlepšie odhaľuje samého seba v klasickom líčení umierania svojho hrdinu, sedliaka Mate, v románe Dom v stráni.

Tieto svoje poznámky o živote M. Bencúra na Brači končím dvoma úryvkami z článkov, ktoré vyšli v krajanskej i čílskej tlači v Južnej Amerike po jeho smrti a ktoré nám hovoria mnoho:

„Kto by nepoznal dr. Bencúra a jeho humanitné dielo, vykonávané v tichosti? Misia dr. Bencúra v Magallanesi bola výborne vykonávaná a žiada si a večne si bude žiadať, aby bola zaznačená v histórii, v análoch tohoto mesta. Lebo bol to vzorný lekár, ktorý nedbal na hmotný zisk, ako je to dnes zvykom, ale jeho poslanie bolo ako týchto svätých a múdрых apoštolov.“ (La Union, 31. aug. 1928.)

„Dr. Bencúr je svätec! A ak my, neverci, máme mať svätcov, musíme kanonizovať i tohoto milosrdného slovanského lekára, musíme kanonizovať i tohoto milosrdného slovanského lekára, ktorý urobil mnoho, mnoho dobrého pre úbohých. Bol dokonalé milosrdenstvo, také dokonalé, spontánne a obrovské, ako je jedna Meštrovičova mramorová socha.“ (El Magallanes, 2, 31. aug. 1928.)

Láskavosťou pána Niku Štambuka, obecného notára v Selciach na Brači, dostali sme niektoré dáta z obecného archívu, ktoré sa týkajú činnosti dr. Mateja Bencúra, lekára v tejto obci. Uverejňujeme ich kvôli eventuálnemu doplneniu Kukučínových biografických dát.

„Na zasadnutí obecného zastupiteľstva v Selciach na Brači dňa 21. decembra 1893 (číslo 902) prvým bodom denného poriadku bolo rokovanie o voľbe obecného lekára a spomedzi piatich lekárov, ktorí sa na súbeh hlásili, jednohlasne bol vyvolený, na návrh výborníka Jurja Vrsalovića, za obecného lekára dr. Matej Bencúr.“

Pod číslom 150/1894 zaznačené je v spisoch obce, že okresný úrad v Superte na Brači (akt 4610 – 19. II. 1894) výslovne odmietol vymenovanie dr. Bencúra za obecného lekára, ak za dva mesiace nedokáže, že je rakúskym štátnym občanom. Okresný úrad toho istého roku (číslo 16.425 zo 4. augusta) opätovne žiadal, aby „dr. M. Bencúr za 40 dní predostrel dôkaz svojej príslušnosti do rakúskej čiastky monarchie“.

Na zasadnutiach obecného zastupiteľstva v Selciach dňa 25. apríla 1894 (číslo 300) v štvrtom bode denného poriadku sa uzniesli na návrh výborníka Jurja Vrsalovića, aby sa dr. Matejovi Bencúrovi poskytlo domovské právo v Selciach. Toto uznesenie mu bolo vydané dňa 1. mája 1894 č. 286.

Dňa 16. augusta 1906 sa obecný lekár dr. Bencúr vzdal úradu obecného lekára (číslo 1098). Obecné zastupiteľstvo v zasadnutí zo dňa 27. augusta toho istého roku demisiu neschválilo, ale sa uznieslo vyslať deputáciu obecných výborníkov k dr. Bencúrovi, aby ho požiadali demisiu odvolať. Z dvadsiatich troch prítomných výborníkov odišli v deputácii dvadsiati na čele s J. Mateljanom, ale Bencúr svoje rozhodnutie nezmenil.

Hana Gregorová

ROZPOMIENKA

Snažila som sa napísať rozpomienku na Martina Kukučína. Pri tomto mene sa mi totižto rozjasnilo nemocničné ovzdušie, v ktorom trávim už niekoľko mesiacov.

Vítali sme spisovateľa Martina Kukučína i jeho ženu v oslobodenej vlasti, po jeho dlhom pobyte v bratskej zemi i v ďalekej cudzine. Mám odložený aj výstrižok z novín, kde 8. októbra 1922 priniesli zpravu o privítaní Martina Kukučína v Bratislave. V zpráve citujú privítaciu reč Jozefa Gregora-Tajovského a časť poďakovacej reči Martina Kukučína. Jozef Gregor-Tajovský menom slovenských spisovateľov povedal:

„Vážený majstre! Keby ste sa len pred štyrmi rokmi boli vracali do rodného svojho kraja, na tomto mieste boli by Vás čakali maďarskí žandári a detektívi a z nás nik nebol by si býval trúfal Vám tu verejne povedať: Zdravstvuje! Knihy Vaše od prvého riadku boli na maďarskom indexi a beda tomu študentovi, úradníkovi, ktorý by sa bol opovážil vziať ich verejne do ruky. Ale na jednej Vašej knihe je motto: „Však príde rástanie“ – a prišlo. Keď sa dnes vraciate na slobodné Slovensko, z Vašich kníh učia sa státisíce ľudí milovať národ, poéziu a krásu. Knihy Vaše sa rozširujú po všetkých vlastiach československého národa a menovite študentstvo dychtíve čaká a prosí si ďalších Vašich spisov. My a spolu s nami celý národ slovenský len o to Vás prosíme, o ten sľub, že sa zo Slovenska už viac nevzdialite, a budete či perom, či slovom prospechu, ktorí poburujú proti Čechom, bez ktorých by nebolo slobody slovenského národa a ani tejto slávnostnej chvíle. No, stará láska nehrdzavie. Táto láska priviedla Vás i nás ku kultúre československej a Vy už po svojom návrate do vlasti dali ste prejav tejto láske a viem si predstaviť, ako by Vás za to k sebe privinul Váš veľký oravský rodák Hviezdoslav keby mu to bolo možné. Vážený majstre! Menom slovenských literátov a umelcov pozdravujem Vás vďačne za Vaše spisy, ktoré ste dali slovenskému národu, za vernosť československej jednoty, ktorú ste zachovali. Vitajte nám v Československej republike, vitajte nám doma na Slovensku.“

Martin Kukučín a Jozef Gregor-Tajovský, obidvaja s malými prešedivými briadkami, si srdečne potriasli ruky, bozkali sa po starosláviansky vo tri vrhy. Vítali sa zo slzami radosti.

Dávno, veľmi dávno sa nevideli. Jeden z nich zakotvil v susednej bratskej zemi, kde pôsobil ako lekár a kde nám napísal Dom v stráni na tamojšiu tému, no akoby sa odohrával na slovenskej pôde. Román ako „tanier čerstvých jahôd“ dýchajúci sviežou prirodzenosťou, vnútornou pravdou je stále živý a krásny.

Druhý, Jozef Gregor, sa boril doma s ťažkými pomermi. Tvorivým optimizmom povzbudzoval, prebúdzať – potom ako legionár bojoval ťažký oslobodzovací boj do

konečného víťazstva a teraz sa vítajú na historickej pôde Bratislavy uradostení, usmieti, ako dve dospelé, krásne deti.

„Martin!“

„Jožko!“

„Moja Jasenová!“ zvolal jeden.

„Tajov!“ druhý.

Slobodná je celá zem slovenská, ale týmto dvom spisovateľom ako v ožiarenej výške zasvietili ich rodné dediny skvelým odbleskom celej veľkej pravdy.

Martin Kukučín až k slzám dojatý medziiným povedal:

„Ťažko mi je slovami opísať čo všetko som precítil od chvíle, keď som prekročil Moravu a moja noha vstúpila na pôdu mnou tak milovaného nášho Slovenska. Nemôžem Vám ani v tomto okamihu dostatočne poďakovať za toto krásne a bratské privítanie na milej pôde mojej vlasti, ktorá, ako brat Tajovský povedal, prešla cez veľké premeny, nad ktorými chvála Bohu srdcia naše musia sa zaradovať. Všetko, čo bude v mojich silách, budem sa usilovať obetovať ešte svojmu národu, totižto jeho osvete, aby on tiež bral podiel v prúdoch kultúry, ako všetky iné národy, a síce na ten spôsob, kam jeho srdce by sme mohli niečo znamenať. Ja osobne musím vydať svedectvo, že od svojej mladosti miloval som bratov Čechov ako našich najbližších bratov a miloval som aj ich kultúru. Tejto láske, to sa rozumie samo sebou, na staré kolená nemôžem sa spreneveriť. Dúfam, že bude mi daná príležitosť, aby som sa Vám tu v svojej vlasti mohol ešte aspoň čiastočne odslúžiť za tú lásku, s ktorou ste ma prijali.“

Potom vari na druhý deň sme spolu obedovali (zachovala sa fotografia) a tu ma vyzvali pozdraviť pani Kukučínovú. Ďakovala som jej za porozumenie a starostlivosť venovanú nášmu vzácnemu spisovateľovi a končila som slovami, že čím väčší je význam muža v národe, tým väčší význam v jeho živote má jeho žena.

Martin Kukučín medzi rozhovorom opätovne dával výraz radosti, že je doma a to v oslobodenom, nezotročenom domove, aký opustil pred rokmi. Tajovský vyratúval koľko knížiek sa vydalo, aké vedecké inštitúcie máme, bol nadšený už či ďalekosiahlym, či menším rozvojom slovenského života, neskrýval však pred Kukučínom, že sa všeličo zanedbáva a že sa veru pášu i nespravodlivosti, čo by už nemalo byť a je málo sociálnej politiky. Martin Kukučín so svojím pokojným, tichým hlasom by bol rád zmiernil Jožkovu rozhorčenosť, je vraj priveľmi krátky čas na odstránenie ťažkostí.

Martin Kukučín sa rozhovoril aj o svojej literárnej tvorbe v cudzine a bol nespokojný, že sa mu témy roztáhali ako guma a že je nie vstave skončiť prácu, akoby chcel. Je príliš

dlhá a rozvláčna. Tajovský ho uspokojoval, že je to autokritika, bez ktorej sa dobrý spisovateľ nezaobíde, či tvorí, či vytvoril dobré, pravdivé dielo.

Hela Krčméry
S KUKUČÍNOM NA CHOČI

Cesta z Vyšného Kubína do Jasenovej vedie výmoľom popri cigánskych búdach i starom kostolíku, pre ktorý sa kedysi hádali evanjelici s katolíkmi. Nakoniec sa dohodli, že malý zvon bude zvonievať na angelus tak jedným, ako i druhým.

Kráčаш – vykračujеш topoľmi vysadenou cestou popri zelených lúkach, cez ktoré sa hadí potok Jasenovka.

Jasenová, dedina do čistučka vyzametaná, so školou, kostolom i malebným cintorínom, stojí na briežku, blízko kamenného kríža. Tam sníva svoj večný sen Ctiboh Zoch, pastier päťsto duší, staviteľ kostola i školy.

Rodný dom Kukučínov je na rozhraní troch častí dediny. Neďaleko fary, školy i kaštieľa. Typická drevená chalúpka s vyrezávaným priečelím s čipôčkami po okraji. Dom chráni od prachu a od zvedavcov široká brána. Keď sme vchádzali dnu, rozkývala sa a rozletela na široko. Na podstaní čisto vybielenej chalupy stál Kukučín so svojou peknou dalmatínskou ženou. Privítali nás srdečne a my bez okolkov posadili sme sa na lavičku a rozprávali sa ako starí známi. Kukučínovci sa povypytovali na rodinu, na deti a ich záujem bol taký srdečný, že mu nebolo možno odolať. Ved' čo môže byť milšie pre mladú matku, ako keď sa jej spýtaš na deti. Keď sme sa už tak zohriali, začali sa schádzať Jasenovci so všetkých strán. Rodina, známi i menej známi, všetko to chodilo na posiedky so strateným synom, ktorý sa po dlhých rokoch vrátil medzi svojich. A Kukučín sa len usmieval, ale to už nebol ten starý známy úsmev. Tento sa mi pozdával skôr figliarsky, ba akosi sa mu preciedzal cez fúzičky. – Bolo to v dvadsiatomdruhom roku, keď boli v Jasenovej veľké slávnosti. Podrobnosti mi už vybledli z pamäti, ale Kukučina vidím stále pred sebou, akoby vystupoval z obrazu. Hľadieval na človeka prižmúrenými očami a tebe sa pozdávalo, že stojíš pred lekárom, chirurgom, ktorý vidí v tebe i to, čo hlboko v mysli ukrývaš.

Po jasenovských slávnostiach stretli sme sa ešte niekoľkokrát. Raz v pražskom rýchliku celkom nečakane buchli sme do seba. Môj muž vykrikol: „Aké radostné stretnutie, baťko!“ Bolo to krátko po Kukučínovom návrate z Južnej Ameriky. Veľa nám vtedy rozprával o Punta Arenas, o tom, ako dochovávali i so ženou čriedy oviec a ako sa lopotili na farme. No i v lekárskej praxi musel Kukučín v krajine vetrov ťažko bojovať a tento boj nebol

veru pre cudzinca ľahký. Keď rozprával, sťahoval obrvy prísne dovedna. No, po pošmúrnych myšlienkach, ktoré ako mrak zastreli na chvíľku jasné čelo, zrazu rozhostil sa mu na tvári úsmev široký – dobrácky. To, keď rozprával veselé príhody z Južnej Ameriky.

Pri tomto náhonom stretnutí sme sa dohodli, že si zájdeme na výlet – na Choč. A výlet sa naozaj i uskutočnil. Išli sme zo strany jasenovskej. Deň bol krásny, teplý, na nebi ani obláčka. Náš sprievodca, baťko Kukučín bol skvelý turista. Rezko si vykračoval s ostrou sekerkou v ruke. Stúpanie bolo príkre, no rozhovor ani raz neuviazol. Počúvali sme majstra s napätou pozornosťou. Veď môcť počúvať človeka, ktorého zväčša len z kníh poznáš a obdivuješ, je veru zriedkavé. Teraz z jeho úst plynuli najzaujímavejšie príhody z Dalmácie. Rozprával o tom, ako sa vybral na Vianoce chytať raky, aby nimi prekvapil dobrého priateľa.

„Keď sme vyšli na lov, more boli čisté, belasé a usmievavé“, rozprával Kukučín. „Vyhodili sme sieť do mora, v jednom oku sa zúfalo zatrepotala raybka, no v sieti som zazrel aj veľkého morského raka. Okované nohy a klepetá zamotali sa mu do siete. Keď dopadol na mäkkú trávu, zalupkal chvostom tak tuho, že nás offkal všetkých. Ale vianočná hostina z tej morskej potvory, bola potom delikátna!“

Túto veselú príhodu mám jasne pred očami lebo Kukučín vedel naozaj majstrovsky rozprávať. Ako tak rozprával, obraz za obrazom sa nám vynoroval pred očami. Videli sme Kukučina ako sa nesie na mulici po bielych kamenných útesoch. No mulica si lenivo vykračuje z kraka na krok a ranený sedliak, ku ktorému sa lekár Kukučín ponáhl'a, môže čochvíľ'a podľahnúť. Čo robiť? – Majster priviaže lenivé zviera o haluz machnatej borovice a sám beží zo všetkých síl nebezpečnými úskaliami, aby chorého zachránil. Zviera zatiaľ spokojne prežíva sporé stebľá trávy a keď sa Kukučín konečne vracia od zachráneného pacienta veselo ho víta hĺkajúc, ako keby chcelo povedať: „Ale si sa prehnať, baťko!“

Pri veselom rozprávaní, ani sme nezbadali, ako nám pol cesty ubehlo, iba keď sa zrazu nebo zastrelo a začal sa cediť hustý dážď. Čo teraz? Baťko Kukučín si chytro poradil. Nelenivý vytiahol sekerku a rúbali. Hneď bolo nasekanej hustej svrčiny a o chvíľu bola hotová aj koliba. Nasťahovali sme sa do nej ako ľudia, ktorí si vedia oceniť i takéto pohodlné prístrešie v živej nepohode.

Usalašili sme sa, rozložili si ohnák, aby nám premáčané kabáty trochu obschli. Žartovanie pritom neprestávalo a keďže viac žien v spoločnosti nebolo, stredobodom vtípkovania som sa stala ja. Bola som mladá, neskúsená, ťažko mi bolo všetky útoky odrážať a tie na mňa padali skoro hustejšie ako kvapky dažďa na našu kolibu. Keď mi už líca blčali ohňom rozpačitosti, zvrchol môj muž chytro niť rozhovoru. Vyrozprával príhodu z Krajného, kde učiteľ – vášnivý poľovník – zastrelil ovcu namiesto líšky. Túto príhodu obaja majstri

hneď i ospievali a prednášali vo zveršovanej forme. Veselo sme sa pobavili. Neskôr sme si nôtli tie naše slovenské a tu sme už boli s mužom dobre zohratí. Zaspievali sme aj Kukučinovu najmilšiu: „Drotári, drotári, jako dzivé husi, po tom šírom svece potúkac sa musí.“ Baťko Kukučín nás s úľubou počúval, medzitým sa nebo vyjasnilo a dúha nádherných farieb pospájala vyjasnenú časť oblohy so zadaždenou. Keď sme vyšli z úkrytu, ukázal sa nám pred očami čarokrásny, až rozprávkovy neskutočný obraz. Ešte i teraz vidím majstra Kukučina, ako si pricláňa dlaňou oči a díva sa na neslýchanú krásu do nekonečnej diaľky.

Ponáhľali sme sa k cieľu našej cesty, na vrcholec Choča. Ale každý sa mýli, ak si myslí, že tam, kďa sa začínajú kosodrevinové polia, je na konci cesty. Veru nie – veď posledný úsek – hrb Choča je najťažší a najneschodnejší. No i cez husté porasty, kroviny a skalné útesy sa konečne preškriabali. Biala šatôčka zakývala sa a my – slávna výprava – odľukovali sme na temeni končiaru. Baťko Kukučín si šatôčkou utieral uznojené čelo a akoby hovoril: „Na tento výstup som sa tešil dlhé roky, i v ďalekej Amerike som často myslel na svojho druha, na tohoto hrbáňa.“

Cestou dolu sme sa zastavili aj na salaši pod Chočom. Veľké psisko, huňatý bundáš, privítal nás brechotom a hybký bača v bielych súkenných nohaviciach so zeleným šujťášom, v takých čistučkých, aké nosí len pán kostolník v Jasenovej, vítal nás s úsmevom a poriadne sa musel zohnúť, aby nás mohol vtiahnuť do nízkej koliby.

Ach, a tá vôňa! Živica, žinčica, syr, oštiepok, slanina, ba ešte i pahreba zľali sa tu v ucelenú syntézu vône a chuti. – Bača vošiel do komory – bola oddelená len tenkou doskovou stenou a za ňou na policiach hrudy syra, bielučkého, ako sneh. Pri čiernych vyudených doskách – belosť syra bola ešte ostrejšia. Bača čosi pošomrával popod fúziská, ale to len tak, ako pre seba a potom odšmykol poriadny kus syra a priniesol nám ho na drevenej miske. A keď sa ešte dozvedel, že častuje host'a, ktorý sa vrátil až z Chile, z Južnej Ameriky len preto, aby ovoňal rodnú hrudu, hrudu zeme pod Chočom, - jeho radosti nebolo konca-kraja. Zahvízdol si, rozfúkal pahrebu a my sme si posadali okolo nej. Majster Kukučín rozprával sa, ako im bolo, keď sa ako chlapci hrávali na Ústranici, alebo pod Kublovom a po rozvodnenom jarku na korytách veslovali. Pri takejto zábave aj na školu pozabúdali. Na druhý deň zobrali im pán učiteľ „čápky“ so zelenou pentľou a lieskovice hrubé ako palec už boli pripravené v kúte. Nepomohli veru ani súkenné nohavice, klobásky navreli, lebo pán učiteľ mal dobrú, ale ťažkú ruku. – Veselo tiekol rozhovor pomastený syrom a teplou žinčicou. Mne podal baťko Kukučín črpák, vari ten najkrajší, najvyúdenejší, žltým plieškom obitý, čo mal miesto ucha Jánošíka, chystajúceho sa na odzemok. Keď mi ho podával, zanôtil, že vraj na revanž! „Bou by Jánošík bojovau, keby si bou merkovau...“ Udialo sa to vari na tom samom

salaši, len bača bol starší, prešibanejší. Spýtal sa mladého Mateja Bencúra: „A či by si zjedol oštiepok, kým ja hentade obídem?“ A ukázal len tak rukou hodný okruh lúky. Stavili sa. Bača predložil hŕku oštiepkov, Matej vybral si pravda ten najmenší. Bača vykročil, Bencúr zahryzol. A bačovi ani nebola súra, pohl sa ani nie behom, len tak z nohy na nohu a šelmovsky sa usmieval. Bencúr len žuje a žuje, ale odhryznutý kus sa len drží v jednej gundži, i dobrý je, i mäkký je, no prehltnúť – nedajbože. Stávkou vyhral bača. Ten i také oštiepky vedel vyrábať.

Rozosmiati, lúčime sa s milým bačom a dávame si na budúci rok do videnia.

Po krásnom výlete na Choči, Kukučín bol i so svojou ženou častým hosťom u nás v Martine. Aj deti sa tešili milým návštevníkom, lebo veď som im veľa rozprávala o dobrom ujovi i tete, ktorí priplávali cez more loďkou k nám. Pri jednej návšteve Kukučínovci priniesli – dodnes si ju opatruje ako vzácny skvost, a syn Ivan dostal striebornú pečiatku s veľkým monogramom I. K. – Pani Perica iste netušila, čo všetko popečiatkuje malá nezbedná ruka malého, sotva trojročného chlapčeka.

Skamarátili sme sa aj s milou paňou a naše návštevy sa opakovali. Raz prišli k nám na bryndzové halušky, raz na milý rozhovor. Aj sme si potom písali.

2. marca 1928 písal nám baťko Kukučín list, kde medzi iným píše: „Chrobáčky počínajú vyliezať z machu na slniečko, tak i ja hádam zasa tohoto leta budem môcť ísť ta, kde ma srdce nesie....“ V tom istom liste píše: „My sme zimu strávili dosť dobre, teraz už počína popúšťať. Onedlho budú sláviky spievať. Kašky už kvitnú, ale myslím banujú, že sa prenáhlili. Nočné mrazy ich obarili...“

Veru tie nočné mrazy obarili aj jeho ubolenú slovenskú dušu. Veď bolesť svoju nosil po svete a čičíkal ju slovenskými piesňami. Takto povedal o ňom Štefan Krčméry, ktorý dobre poznal jeho utrpenie.

Posledný list z mája 1928 s čiernym okrajom neveštil nič dobrého.

Na jeseň previezli pozostatky veľkého zosnulého do Martina. Posledné stretnutie bolo vari najsmutnejšie. V Martine na rínku, pri starom katolíckom kostole bol vystavený katafalk a tam odbaroval cirkevné obrady so všetkými okázalosťami svätokrížsky biskup dr. Marián Blaha. – Krásne oči dalmatínskej ženy sú zatiahnuté čiernym závojom, postavu ináč vždy vzpriamenú má teraz nahrbenú a je smutná, veľmi smutná a opustená. Len spomienky ostali.

Keď som po rokoch kráčala bielou cestou do Jasenovej, nevdojak sa mi vybavila v mysli známa novela Martina Kukučina Rysavá jalovica. Cestu i vtedy vrúbili z oboch strán dlhé rady sviecam podobných topoľov, do ktorých sa v tých časoch nanosili zvestovatelia hladu, čierne havrany. Na zákrate od Vyšného Kubína vidieť nesúmerné obrysy cigánskych

chalúp. Často tu počuť zvuk drumblí a kúdeľ dzavotajúcich detí, poskakujúcich okolo vaty. A na pozadí tejto panorámy trôni mohutný dedko Choč s večnou kúdeľou hmly okolo jasného čela. Nuž po takejto ceste si kedysi pyšne vykračoval Adam Krt, hrdina Kukučínovej novely, keď viedol na jarmaček do Mrhanova svoju jalovičku.

Elena Maróthy-Šoltéssová
ZA MARTINOM KUKUČÍNOM

Ťažko ja vžívať sa nám do toho, že Kukučina už nemáme – najmä nám, čo sme starší od neho a prežili sme ho. Málo sme sa s ním vídali, keďže od dávnych rokov, odkedy sa stal lekárom, žil až veľmi oddialený od nás, iba čo nám ho jeho spisy sprítomňovali.

Teraz, keď ho už niet, prichodí mi na um milá osobná rozpomienka na neho.

Bolo to, keď ešte ako študent lekárskej fakulty v Prahe – vtedy, ako vieme, už dospelý a rešpektovaný človek – strávil bol leto u Slávikovcov na Dobronivej, a my tri priateľky: Ema Goldpergerová, Marína O. Horváthová a ja, tiež vybrali sme sa ta akosi v septembri na dávno zamýšľanú návštevu i strávili sme tam v jeho spoločnosti zo dva týždne. Za celý deň ten čas žili sme si bezstarostne pri dobrej opatere našich hostiteľov. Kukučín spočiatku naskrze nehol potešený prílevom toľkej ženskej spoločnosti; sa niekde, obávajúc sa jej nejakým spôsobom, „odpriestranit“ sa niekde, obávajúc sa jej mnohorečnosti; tu však čosi-kamsi nastala medzi všetkými členmi takto rozšírenej domácnosti zhoda všetrannej vzájomnej príťažlivosti. Ak sme nešli na nejakú vychádzku do zelenej prírody, zaneprázdňovali sme sa spoločne najviac literatúrou. Marínka Horváthová, dobrá recitátorka, prednášala alebo predčitovala nám slovenské veci, Kukučín české. My, poslucháčstvo, prispeli sme k tomu aspoň kritickými poznámkami, korektúrami, čo dôvtipnejší i doplnkami, z čoho zavše rozpriadli sa rozhovory i veselé i vážne, podľa okolností. Domáca pani, ktorá mala s nami mnoho roboty, ale nechcela sa k tomu priznať, nebola ani najmenej vynesená z duševnej rovnováhy; často i od varenia a pečenia prišla si k nám posedieť i podhodiť nám znenazdania nejakú vtipnú myšlienku, na ktorej neodolateľne museli sme sa všetci rozosmiať. Ešte i náš solídny, korektný domáci pán (od Kukučina poctený prímením „zákonník“), keď vo svojej izbe do práce zabratý začul náš smiech, prichádzal k nám zúčastniť sa na našej veselosti. No a večer bývali spevy a hry v širšej dobronivskej spoločnosti, ktorá znala umenie naladiť sa vždy na veselú nôtu a tým rozjasňovať si jednotvárnosť života.

Keď sa blížilo Michala, popýtali sme Kukučina, aby v mene nás všetkých napísal pekný „vinš“ Michalovi Bodickému, vtedy ev. farárovi vari ešte na Pondelku, na jeho meniny.

„Odpriestranil“ sa teda od nás, aby ho naša vrava nemýlila, a onedlho, keď sme sa nazdali, že trdú sa ešte najtuhšie nad konceptom, už prišiel s hotovou a veru hodne výdatnou gratuláciou, písanou vo forme i tóne úradného nariadenia, v ktorej nakoľko sa pamätám, bolo vari viac rečí o nás, gratulujúcich – každého nás v nej nejako utrafil – ako o samom jubilantovi. A my, keď sme si to objednali, museli sme si to i podpísať. Prečítal nám to pekne Marínka Horváthová, pretŕhaná výbuchmi nášho smiechu, ale ak opovážil sa usmiať i on, pôvodca, hneď sme ho harušili, že dobre mu je teraz smiať sa na hotovom, keď si len nás vzal na mušku a seba sa nedotkol. Za túto slávnú historickú gratuláciu potom poďakoval sa bol Michal Bodický „slávnemu dobronivskému výboru“ verejne v Národných novinách.

Rýchlo a milo minuli sa nám s Kukučinom tie dni dobronivské a keď sme odtiaľ odchádzali, ľúto nám bolo za nimi, ako zas tam ostavším ľúto bolo za nami. Potešovali sme sa však, že ešte aspoň raz sa takto zídeme na milej Dobronivej, ale potom, „hnaní žitia nevoľou“, nedostali sme sa viac k tomu. Teraz po smrti jeho, ktorý nám tam ducha obživoval, zažiadalo sa mi napísať túto rozpomienku.

Jeho spisovateľské diela budú oceňovať iní, na to povolání, mne tanie na mysli iba obživujúci pôžitok, aký som mávala, čítajúc ich, pre ich číru slovenskosť, pre nenútený zo zdravého žriedla vyvierajúci humor – ale že i dojímali ma svojím teplým, idealistickým cítením, ktorému pôvodca zrejme nechce sa priznať, ukrývajúc ho pod všelijakú životnú prózu. Ono však jednako tam hreje, nedá sa utajiť.

Kukučín je rozbhodne najslovenskejším spisovateľom-beletristom, nie však len preto, že je čajsi rodeným znateľom života slovenských dedín a mestečiek i jeho pravdivým opisovateľom, ale najmä pre spôsob reči, akou nám o nich rozpráva. Ona lahodí slovenskému čitateľovi a nevdojak vnuká mu istotu, že tu i predmet i jeho líčenie sú rýdzo slovenské. Tá jeho reč je koreňa oravského, ale veď v tom koreni je obsažená rýdzosť celej strednej slovenčiny. Orava dala nám najslovenskejšieho básnika, Hviezdoslava, i najslovenskejšieho prozaika, Kukučina, ktorí obaja vždy majú pohotovú zásobu slovenských výrazov pre všetko, ako vari nik iný. Zato však napríklad ani Sládkovičov Detvan alebo Tajovského próza, ani rozprávky Timravy alebo Horalove preklady z Przerwu-Tetmajera zo zvolenského, liptovského a novohradského koreňa nie sú menej rýdzoslovenské.

Keď sa začítame do Kukučina, zbadáme, že jeho zvláštny spôsob rozprávania, ktorý nieje nijakým priučeným umením, ale iba po svojsky rozvitý ľudový sloh, najintímnejším sa javí v jeho slovenských témach – veď nimi sa tvoril, z nich vyrástol. Ale zato i v jeho najväčších dvoch dielach (Dom v stráni a Mať volá), ktoré sú vzaté zo života chorvátskeho,

nám vzdialenejšieho, nás najviac očarúva jeho slovenské rozprávanie i slovenské nazeranie na veci a ľudí – a tým i zbližuje a milými nám robí tieto diela, s toľkou láskou a hlbokým porozumením líčiac chorvátskych ľudí. V tom je ukážka, ako Slovák vie porozumieť Slovanovi.

I jeho veľký patagónsky cestopis, patriaci vlastne do svetovej literatúry, vyhral by veľmi, keby to kúzlo slohu mohlo byť s ním prenesené do cudzích rečí.

V reči prvých jeho prác v Slovenských pohľadoch ešte nebadat' nijakej nad bežnú úroveň ich stavajúcej odlišnosti. Ako mladý začiatovník nebodaj neosmelil sa vystúpiť so svojou pôvodnosťou. Len podroboval sa bežným, v ten čas (pod redakciou Vajanského) vývojovým úpravám v reči, napr. i premiestňovaniu zvratného „sa“ spreď slovesa za sloveso k nemu patriace, čo nevhodne upotrebené robilo reč núteno neprirodzenou. On sám tak ani nepísal, bolo to i s inými vtedajšími požiadavkami dielom tlačovej korektúry. Pozdejšie pomaly skrotil sa všetkého, čo ho v reči tiesnilo, a ona zjavila sa nám vo svojej prevej, uvoľnenej výraznosti i zaujala si nás – a Kukučín zaiste i v budúcnosti podrží svoj vplyv pri upravovaní slovenského písomného slohu – ku čomu azda dovedú nás i samé rozsiahle štúdiá slovenských nárečí.

Ktorí sme ho poznali osobne, želieme za ním i ako za dobrým človekom a priateľom. Pre svoju súcitnosť, hoci jej nikdy nestaval na obdiv, býval i ako lekár nadužívaný. V osobných veciach býval hodne uzavretý pred zrakmi, čo mu nemohli porozumieť. I okúňal sa za svoju citovú mäkkosť i sám sa jej bránil – ale ubrániť sa jej nevládal. Podliehal jej i vo veciach, ktoré potom vyvolávali v ňom duševnú trýzeň zapríčinila i jeho nevysvetliteľné odťahovanie, oddaľovanie sa od domoviny, ktorú vrúcne miloval; od priateľov, s ktorými v dobe najsilnejšieho vzrastu duše žil v duševných zväzkoch.

Nás bolí srdce za ním, nech to bolo čokoľvek, čo ho od nás odťahovalo, lebo ten náš hlbší zväzok s ním nič nemohlo roztrhnúť. Želieme za svojím veľkým spisovateľom, ktorého nám smrť vytrhla, keď sa práve prichystal k novému rozmachu svojej literárnej činnosti i porobil si k nej všetky prípravy dôkladnými štúdiami veci. Musel odísť vzácny pracovník, zanechajúc započaté dielo, na ktoré už toľko živej sily ducha vynaložil.

Roku 1902 vo svojich Cestopisných črtách v Slovenských pohľadoch, opisujúc svoj pobyt v Záhrebe, píše:

- Zrazu sme sa ocitli za mestom, medzi poliami dost' pustými, kde z pravej strany padá pohľad na rozsiahlu pláň. Na nej, kdesi v diaľke, belie sa murovaná ohrada a v nej akési pošmúrne stavby. To je Mígoroj, záhrebký cintorín, miesto, kam podľa Horáca „všetci pospiechame“ a ktoré nás minúť nemôže. Rozlúštenie

všetkých záhad, dokonalé splnenie troch najväčších hesiel, ktoré hýbu svetom: voľnosti, rovnosti a bratstva...Mnohému spomedzi usuzovaných dietok božích neostáva druhej útechy, iba výhľad na toto posledné útočisko, na tento koniec všetkých nerestí. On dáva sily a odvahy, aby sa znášalo bez reptania a to často tak ťažké bremeno života.

A hľa, práve on, náš Kukučín, ktorého tam nadišli tieto trúchlivé myšlienky, teraz sa sem dostal na svoj posledný odpočinok, akoby to ozaj za seba bol napísal.

Odpočiň si, drahý náš, tam , u bratov, u milej ženy, a potom navždy tu u svojich!

A duša Tvoja u Boha a vd'áčná pamäť u Tvojho národa.

Kukučín v kritike

Kritická reflexia Kukučínovho literárneho diela prešla rozličnými vývojovými etapami. Na jej začiatku staja hodnotiace postrehy Kukučínovho súčasníka a literárneho kritika **Jaroslava Vlčka**, ktoré prezentoval v svojich článkoch a štúdiách. Vlček bol prvý z generácie zakladateľov literárnej kritiky obdobia realizmu, ktorý sa pokúsil, treba zdôrazniť, že vcelku úspešne, o náčrt syntetického obrazu Kukučínovho literárneho profilu vo svojej knihe *Dejiny literatúry slovenskej* (1890). Všimol si niektoré rozhodujúce črty spisovateľovho prozaického rukopisu: duchaplný humor, štylistickú presnosť, „živý“ dialóg postáv z dedinského prostredia, reflektovanie charakteristických črt prostredia prostredníctvom širokej škály typov postáv, postavy reprezentujú ústredné problémy dobovej vidieckej spoločnosti.

Najproduktívnejší kritik dobovej realistickej prózy **Jozef Škultéty** sledoval Kukučínovu literárnu a prostredníctvom bohatej korešpondencie aj osobnú dráhu veľmi pozorne. Jeho článok o Martinovi Kukučínovi uverejnený v Národných novinách 16. mája 1920 otvoril jednu z najmenej preskúmaných tém Kukučínovho diela, a to recepcné a komparatívne súvislosti jeho literárneho diela. V mnohých svojich hodnotiacich súdoch potvrdil viaceré z uvádzaných Vlčkových postrehov o Kukučínovej autorskej metóde. V jednom z centrálnych bodov Kukučínovej umeleckej metódy, v otázke harmonizátorského riešenia vzťahu medzi človekom, jeho prostredím, tradíciou a prírodou, nemal jednotný názor. Kým napríklad pri hodnotení Kukučínovej poviedky *Dies irae* (Národné noviny, č. 125, 1893) dáva jej harmonizujúci záver do súvislosti s harmonickým „životom na slovenskej dedine“, v roku 1910 v recenzii Kukučínových Zbraných spisov (Slovenské pohľady, s. 698) dospieva k objektívnejšiemu poznatku o diskusno-polemickej podobe spomínaného autorovho východiskového ideálu harmónie. Problematickým ja javí aj Škultétyho postreh o „mäkkosti“ Kukučínovho humoru a o favorizovaní satiry pred humorom pri Kukučínovom odhaľovaní „slabých stránok“ slovenského života. Podobne nepokročil v klasifikácii románového žánru v literárnom realizme (Kukučínov román *Dom v stráni* označil za „klasický“). Ďalší z okruhu zakladajúcej generácie slovenského literárneho realizmu **Svetozár Hurban Vajanský** sa, na rozdiel od Jozefa Škultétyho, Kukučínovej tvorbe venoval viac-menej príležitostne a kriticky. Na základe jeho troch recenzií Kukučínových poviedok *Z teplého hniezda* (Almanach slovenskej mládeže, 1885), *Sviatočné dumy* (Národné noviny, 1884, č. 9), *Dve cesty* (Národné noviny, 1892, č. 84) možno usudzovať, že Vajanský si uvedomoval literárne kvality Kukučínovej prózy, avšak súčasne sa na ne pozerá ako prozaik s vyhraneným autorským postojom a rukopisom a čiastočne aj ako literárny kritik. V recenzii prvej z poviedok Kukučínovi vyčíta problémy v kompozícii a povrchnosť v odhaľovaní citových hĺbok postáv.

V druhej a tretej recenzii sa prejavil ako prozaik, ktorý sa viac vyzná v mestskom ako dedinskom prostredí a ktorý sa často uchýľoval k poetizovaniu skutočnosti ako k problematickému zobrazovaciemu prostriedku realistickej „životnej vernosti“. Preto mu u Kukučína chýba „poézia, a bez poézie zostáva možno práca dobrým štúdiom, ale nie umeleckým dielom.“ Značne produktívny kritik realistickej literárnej produkcie Tichomír Milkin sa vyjadril iba k dvom Kukučínovým prácam (*Prvá zvada, Dies irae*). Prvej vyčítal nadmerné používanie „illyrizmov“ (Literárne listy, 1896, č. 4), pri druhej potvrdil dobový názor o Kukučínovi ako najnadanejšom slovenskom spisovateľovi, poviedku nazval „*znamenitym dielom*“, pričom ju hodnotil viac z textového ako kontextového hľadiska (Literárne listy, 1894, č. 1, 2). Príležitostný kritik **Jur Janoška** (Bysterský) potvrdil protirečivý charakter Kukučínovho harmonizátorskej autorskej stratégie (Dennica, 1910, s. 81). **Hviezdoslavov** básnický list Kukučínovi (Slovenské pohľady, 1906, s. 169 – 175) nemá síce axiologický rozmer, no upozornil čitateľov na otvorenosť jeho pohľadu na pojem „ľudovosť“ v umení. Podobný názor vyslovili aj **Terézia Vansová, Elena Maróthy-Šoltésová** a **Božena Slančíková-Timrava**.

Hlasistická kritika (M. Hodža, Juraj Slávik), ktorá sa sústredila na kritiku antirealistických tendencií v próze S. H. Vajanského, takmer obišla Kukučínovský typ realizmu, hoci treba zdôrazniť, že spisovateľ bol väčšine hlasistov dobre známy z pražského pobytu v z činnosti v akademickom spolku Detvan. Príčinu treba hľadať pravdepodobne v tom, že Kukučín sa nezapojil do sporov, ktoré viedli mladí hlasisti s konzervatívnymi príslušníkmi z martinského kultúrno-literárneho centra. Mal totiž kritické výhrady voči obidvom stranám. Na hlasistov mu prekážal ich názorový radikalizmus, neobjektívne hodnotenie Vajanského diela a nepáčila sa mu ani ich požiadavka uviesť na Slovensku češtinu. Martinčanom zase vyčítal tradicionalizmus ich politickej národnárskej politiky.

Pavol Bujnák a **František Votruba**, popredné kritické osobnosti slovenskej literatúry z prelomu 19. a 20. storočia sa o Kukučínovu tvorbu, na rozdiel od spomínaných hlasistických kritikov, zaujímali oveľa viac. Bujnák, ktorý mapoval a pozitívne hodnotil predovšetkým Hviezdoslavovu tvorbu, bol ku Kukučínovi značne kriticky (Prúdy, I, 1910, s. 161). Nepresne posudil Kukučínovu koncepciu postáv z ľudového prostredia („*Kukučínovi je ten prostý sedliak smiešny, a vždy z tej smiešnej stránky nám ho predstaví...*“). Podobne kriticky je aj k jeho dramatickej tvorbe, osobitne k hre *Komasácia* (O novšom slovenskom dramate. Prúdy, I, 1909), hoci treba upozorniť na jeho správny postreh o dominancii „*elementu epického*“, ktorý problematizuje dramatický rozmer hry. F. Votruba sa pri príležitosti spisovateľovej päťdesiatky pokúsil ako druhý po Jaroslavovi Vlčkovi o syntetické zhodnotenie Kukučínovej

tvorby (Prúdy, I, 1910). Problémom jeho hodnotiacich záverov je najmä posúdenie ideovej koncepcie Kukučínovho románu *Dom v stráni*.

Návrat Kukučina na Slovensko roku 1922 spontánne privítali všetky mienkotvorné noviny a časopisy, ako aj viaceré osobnosti slovenského a českého literárneho a spoločensko-kultúrneho života. **Ladislav Nádaši-Jégé** vyslovil nádej, že v zmenených pomeroch bude vedúcou osobnosťou slovenskej literatúry, ktoré vytvorí „u nás školu“ (Slovenské pohľady 1922, s. 638 – 643). Kukučín sa, žiaľ, v zmenenej politickej situácii nevedel vnútorne nájsť. Nemohol teda splniť Jégého pranie. Iný vzťah si ku Kukučínovi našla medzivojnová literárna kritika. Mienkotvorný kritik **Štefan Krčméry** venoval Kukučínovej tvorbe značnú literárnokritickú pozornosť. Vo viacerých článkoch a štúdiách rozvinu ďalšie témy súvisiace so spisovateľovou tvorbou. Osobitne ho zaujal problém historizmu a jeho vzťahu k literárnemu prozaickému umeniu, čo súviselo najmä s Kukučínovou historickou prózou. Vo svojej knihe *Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry z roku 1954* sa zamýšľal najmä nad Kukučínom ako spisovateľským typom. Nazval ho „človekom očí“, čo vcelku výstižne charakterizoval dominantu jeho zobrazovacej metódy. K jeho historickým prácam, najmä k románu *Bohumil Valizmost' Zábor*, sa vyjadrili niektorí slovenskí spisovatelia. **Elena Maróthy-Šoltésová** privítala Kukučínov román ako nasledovaniahodný spôsob vyrovnávania sa s národnou minulosťou (Slovenské pohľady, 1931, s. 255 – 257). Druhý Kukučínov román *Lukáš Blahosej Krasoň* zhodnotila **F. Kleinschnitzová** (Slovenské pohľady 1930, s. 136). Postrehla Kukučínov spôsob vyrovnávania sa s československou otázkou i autorov postojový apriorizmus realizovaný prostredníctvom historických postáv. **B. Haluzický** vo svojom hodnotiacom článku (Slovenský denník 1920, č. 115) sa venoval okrem iného problému tendenčnosti Kukučínovho diela, ktorý nesprávne vyhodnotil ako „poučnú tendenciu“ a „ľudovýchovnú línaj“. Kukučínova realistická metóda priťahovala pozornosť mladších spisovateľov tvoriacich v medzivojnovom období. **Dobroslav Chrobák** v článku *Kam speje román* (Elán, 1931, č. 4) pripomínajúc „idylický svet“ Kukučínovej dediny naznačuje novú tendenciu v realistickom zobrazovaní rurálneho sveta. Davisti, najmä Daňo Okáli, ktorí nemali jasno v otázke literárneho dedičstva, nemohli pochopiť ani Kukučínovu realistickú koncepciu ľudovosti. Podobný problém s Kukučínovým dielom mal aj **J. K. Šmálov**, označiac spisovateľa za „realistického rigoristu“ a „dogmatika“ (Slovenské pohľady, 1939, s. 321). **Stanislav Mečiar** sa ako prvý dôkladnejšie zamyslel nad Kukučínovým literárnym jazykom. Osobitne si všímal tzv. prežitú reč, to značí „nositeľku vnútorného dramatického obsahu“ (Slovenská reč, 1934 – 1935, s. 274), ktorá sa mu u Kukučina javí ešte málo vyzretá. V poprevratovom čase sa Kukučínovej tvorbe tzv. pražského obdobia dosť systematicky

venoval český literárny kritik **Jan Menšík**. Jeho sociologicky, komparatisticky, textologicky a literárnohistoricky zamerané práce (napríklad Prúdy, 1923, s. 6) sú dôležité najmä z pohľadu objasnenia tvorivej cesty Kukučina v rokoch, keď študoval v Prahe, z hľadiska spresnenia kontaktných a typologických vzťahov medzi dielom Kukučina a Hviezdoslava, a napokon z histórie textových úprav Kukučinových Zbraných spisov.

Po roku 1945 sa Kukučinovmu dielu začala venovať systematická literárnovedná pozornosť. O nový výklad Kukučinovho diela sa pokúsili **Michal Chorváth**, **Ivan Kusý** a **Miloš Tomčík** a **Andrej Mráz**. Ich hodnotenia sú poznačené dobovou ideológiou, v ktorej dominuje triedny princíp. Tieto postoje najviac prenikli do postojov Chorvátha, Kusého a Tomčíka. M. Tomčík napríklad tvrdil, že Kukučín bol „*determinovaný ideológiou roľníctva*“ (Slovenské pohľady, 1950, s. 786). Andrej Mráz, prvý monografista Kukučinovho poprevratového literárneho diela (*Poprevratové dielo Martina Kukučina*, 1953), sa dotkol takmer všetkých dôležitých tém spisovateľovej realistickej zobrazovacej metódy a zhodnocoval ich vcelku objektívne. **Milan Pišút** (Literárne štúdie a portréty, 1955) uviedol dôležitý názor, že Kukučín predstavil dedinu ako reálny svet plný rozmanitých ľudských typov a zložitých vzťahov. **Rudo Brtáň** prvýkrát analyzoval Kukučinovu hru *Obeť*, ktorá je dramatickým variantom historického románu *Lukáš Blahosej Krasoň* (Slovenské divadlo, 1955, č. 1). **Stanislav Šmatlák** je autorom výpovedne nasýtenej interpretácie Kukučinovej novely *Mladé letá* (Literárnohistorický zborník, 1953, č. 1 – 2, s. 60 – 90). Túto prózu Šmatlák zaraďuje k najlepším spisovateľovým epickým dielam. **Eugen Paulíny** (Slovenský jazyk, 1940, č. 7 – 8, s. 284 – 289) sa dotkol otázok umeleckej formy, osobitne problematiky dialógu a nárečovej hovorovosti, Kukučinovej poviedky *Rohy*. **Marianna Prídavková-Minároková** (Slovenská literatúra, 1956, č. 2, s. 164 – 189) roztvorila problematiku vydávania Súborného diela Martina Kukučina. V knižnej práci z roku 1972 (*Textologické a štylistické problémy Kukučinovho diela*) zhrnula svoje výskumu v uvedenej problematike. V roku 1957 vychádza zborník *Martin Kukučín v kritike a spomienkach*, ktorý prináša viaceré analýzy Kukučinových literárnych prác, ako aj množstvo dokumentárneho študijného materiálu o živote a diele tohto slovenského spisovateľa. V 60. rokoch 20. storočia sa systematicky Kukučinovmu dielu venoval **Július Noge**, ktorý svoje bádateľské výsledky zhrnul v dvojzväzkovej monografii *Martin Kukučín tradicionalista a novátor* (prvá časť vyšla roku 1962, druhá roku 1975). Túto monografiu spolu s knižnou prácou **Oskára Čepana** *Kukučínove epické istoty* (1972) možno považovať za doteraz najdôkladnejšie spracované portréty Kukučina prozaika. Július Noge sa sústredil na textovo-interpretčné sondy do jednotlivých Kukučinových prozaických prác, kým Oskár Čepan na charakter Kukučinovej

zobrazovacej metódy. Upozorniť treba aj na niektoré čiastkové výskumy rozsiahlej Kukučínovej tvorby. **Július Pašteka** podrobne analyzoval tri Kukučínove divadelné hry (*Komasácia, Bacúchovie dvor, Obeta*), ako aj autorov ideovo-umelecký profil v dvoch svojich knižných prácach *Pohľady na slovenskú dramatikú, divadlo a kritiku I.* (1998) a *Slovenská dramatika v epoche realizmu* (1990). **Ján Števček** spracoval v rámci výskumu románového žánru v slovenskej literatúre Kukučínovu románovú tvorbu (*Moderný slovenský román*, 1983). Kukučínovým dielom sa zaoberal aj **Miloš Tomčík** a to najmä z komparatívneho hľadiska (*Literárne dvojobrazy*, 1976). Podobný charakter má aj práca **Zlatica Klátika** *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov* (1968).

Komentáre a vysvetlivky

Tento výber predstavuje čitateľsky najznámejšie zložky literárnej tvorby Martina Kukučína umeleckú prózu. Druhú zložku jeho diela – dramatickú tvorbu – nezaraďujeme do tohto výberu, no všímame si ju, hoci len okrajovo v doslove, ktorý ponúka syntetický pohľad na celú básnikovu tvorbu. Súčasťou výberu sú ďalšie Kukučínove texty, ktoré ho predstavujú ako príležitostného literárneho kritika, glosátora, cestovateľa, pozorovateľa a analytika verejného života. Tieto texty sme zaradili do nášho výberu z dôvodu, že môžu poskytnúť čitateľovi komplexnejšiu informáciu o jeho osobnostnom, profesionálnom a umeleckom profile. Pre lepšiu orientáciu v spisovateľovej tvorbe, v odbornej literatúre o nej, ako aj v ohlasoch o Kukučínovom slovesnom umení predkladáme čitateľovi: prehľadné kalendárium autorovho života a diela, výber z jeho korešpondencie, citáty z rozsiahlej literárnokritickej a literárnohistorickej reflexie o ňom, fotodokumentáciu a tieto komentáre a vysvetlivky.

V súvislosti s vydávaním Kukučínovho diela treba pripomenúť jeden podstatný fakt: všetky doterajšie súhrnnejšie vydania jeho tvorby neboli súborným vydaním, ani v jednom z nich nebola urobená dôkladná kritická edičná práca. Ku criticalkej edícii sa najviac priblížili zostavovatelia súborného vydania Hviezdoslavovho diela v *Spisoch P. O. Hviezdoslava v 12 zväzkoch* (1951 – 1957), ktorému nechýba edično–bibliografický komentár s rozsiahlymi poznámkami o vydaniach Hviezdoslavových básnických zbierok, v relevantných prípadoch i s vysvetlivkami k textom a s rozsiahlym zoznamom textových úprav. Napriek týmto pozitívam nejde o vydanie kompletného literárneho diela Hviezdoslava. Veľmi dobrú edičnú prácu odviezol aj Stanislav Šmatlák pri criticalkom vydaní básnikovej tvorby z rokov 1868 – 1884: *Básnické prvotiny I. 1868 – 1869* (Bratislava: SVKL, 1955); *Básnické prvotiny II. 1870 – 1872 a z básní nedatovaných* (Bratislava: SVKL 1956); *Básnické zrenie I. 1873 – 1880*. (Bratislava: SVKL, 1957); *Básnické zrenie II. 1881 – 1884* (Bratislava: SVKL, 1958).

Naša úloha v tomto smere bola značne komplikovaná. Museli sme zobrať na vedomie fakt, že pripravujeme jednozväzkové vydanie Hviezdoslavovho básnického diela. Z uvedeného dôvodu sme neriešili otázku kompletnosti básnikovho diela, ale len problém optimálnej selekcie rozsiahleho a druhovo členitého textového materiálu, ktorý by synekdochickým spôsobom predstavil Hviezdoslavovo básnické dielo nielen študentom stredných a vysokých škôl, ale aj náročnejšiemu „konzumentovi“ poézie. Vynechali sme autorovu dramatickú spisbu, ktorá je natoľko rozsiahla, že by mohla byť publikovaná v samostatnom knižnom vydaní (chceme upozorniť, že rané obdobie Hviezdoslavovej dramatickej produkcie spracovali a vydali v knižnej podobe Ján Gbúr a Peter Himič

pod názvom *Pavol Országh dramatik*. Prešov: Náuka, 2002). Základnými kritériami pri výbere boli umelecká kvalita básnikovských textov, resp. typ slovesnej výpovede charakteristický pre to–ktoré obdobie Hviezdoslavovej tvorby, resp. pre tú–ktorú básnickú zbierku či epickú skladbu. Konkrétne to značí, že pri zaraďovaní textového materiálu do tohto vydania rozhodovali okrem umeleckých kvalít aj ideovo–tematické charakteristiky, žánrové, verzologické a poetologické znaky. Čitateľ sa o týchto kritériách dozvie nižšie v úvode ku každej vývinovej etape básnikovho diela.

Prvé etapy vo vývine Hviezdoslavovho básnického diela (do obdobia *Sonetov*) vnímame ako jeden celok (pre lepšiu prehľadnosť ich vyčleňujeme rokmi, avšak len v časti Komentáre a vysvetlivky). Robíme tak z dôvodu, že postupný proces umeleckého dozrievania básnika od jeho prvej básnickej zbierky *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského* (1868) po básne nevydanej lyrickej zbierky *Krb a vatra* (pre vydanie bol rukopis zbierky pripravený roku 1880), ktoré boli uverejnené (s výnimkou dvoch básní) v časopise *Slovenské pohľady* 1881 – 1884, nemal zámerne programový charakter. Svedčí o tom nielen básnikov debut, do koncepcie ktorého negatívne zasiahli starší oravskí národovci, ale napríklad aj chystaná básnická zbierka *Krb a vatra*, ktorej história vzniku jasne signalizuje, že Hviezdoslav nemal ujasnených mnoho jej zložiek, vrátane názvu. Pre vyčlenené tri časové etapy jeho ranej básnickej tvorby boli rozhodujúce relatívne samostatné tvorivé obdobia a v ich rámci tematické dominanty básnických výpovedí. Vzhľadom na to, že táto pomerne rozsiahla časť jeho tvorby obsahuje okrem osobnostne autentických výpovedí aj mnoho básní poznačených národoveckou hodnotovou schémou, závislosťou od poetiky básnických vzorov zo slovenskej, maďarskej a nemeckej literatúry, rozhodli sme sa z nej uverejniť iba poeticky a tematicky najosobitejšie básne. Pri výbere z ďalšej básnickej produkcie Hviezdoslava, ktorú zoraďujeme chronologicky podľa jednotlivých básnických zbierok, bolo rozhodujúcim popri axiologickom aj poetologické hľadisko. Urobili sme to z dôvodu, že Hviezdoslavova tvorba sa v 80. rokoch 19. storočia poetologicky vyhranila. Selekcii básní sme robili podľa rozličných typových, tvarových a výpovedných riešení (prírodná, reflexívna a osobná lyrika, príležitostné básne, veršové a strofické formy a útvary, žánrové osobitosti a pod.). Dodržali sme zásadu, ktorá sa nám osvedčila v literárno–vzdelávacej praxi: neredukovať samostatné básnické texty, resp. monotematické zbierky. Nazdávame sa, že väčšinový čitateľ skôr prijme zdôvodnené skrátenie tematicky a tvarovo rôznorodej básnickej zbierky ako redukovanú verziu dlhšieho lyrického či epického textu. V tejto súvislosti by sme chceli pripomenúť negatívnu skúsenosť s recepciou jedného zámerne redukovaného textu Hviezdoslava. Na myslí máme úpravu *Hájnikovej ženy*, ktorú urobil Jaroslav Vlček (Tučiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1937). Tento variant básnikovej epickej skladby vyšiel ešte dvakrát: v textologickej úprave Viliama Turčányho (*Hájnikova žena*. Bratislava: Tatran, 1981) a v jej reedícii, ktorú urobil František Štraus (Pavol Országh Hviezdoslav *Hájnikova žena*. Výber z epiky a lyriky. Bratislava: Perfekt 2002,

Vo svojej edičnej práci sme dali dôraz na porovnávanie básnikovských textov od ich prvého časopiseckého vydania po posledné sledované vydanie. Pri tejto práci sme zistili viaceré zmeny, ktoré sa týkali lexikálnych, syntaktických, tvaroslovných úprav, ako aj zmien v strofickom členení básní.

Niektoré zmeny urobil básnik ešte počas svojho života, ďalšie vznikli pri redakčnej práci s textovým materiálom (prispôsobenie pravopisu aktuálnej jazykovej normy, resp. jazykovému úzu redakcie, nedôslednosti a chyby pri prepisovaní a podobne). Z uvedeného dôvodu sme prijali zásadu, že základným kritériom edičnej práce na textoch Hviezdoslavovej poézie bude ich prvé časopisecké vydanie, resp. prvé vydanie, ktoré autor pripravoval sám (päťzväzkové vydanie *Sobraných spisov básnických Hviezdoslava*, 1892 – 1921). Tento fakt zvýrazňujeme za každou básňou v časti Komentáre a vysvetlivky. Všetky publikované texty prešli jazykovou úpravou. Pri nej sme zohľadnili všetky jazykovo–estetické osobitosti Hviezdoslavovho básnického jazyka a štýlu. Inšpirovali sme sa pritom editorskou prácou Stanislava Šmatláka, ktorý pripravil na vydanie dva zväzky z Hviezdoslavovej tvorby (Bratislava: Slovenský Tatran, 1996) pod názvom *Hviezdoslav. Dielo I, II*. Urobili sme tieto zásahy: Podľa dnešnej pravopisnej normy zjednocujeme písanie i/y, s/z tak, aby sme nenarušili básnikov poetický rukopis. V odôvodnených prípadoch upravujeme pravopis vetného členenia textu (ide o častý jav vo Hviezdoslavovej poézii: písanie veľkých písmen po tzv. veľkej syntaktickej pauze, vkladanie pomlčky pred veľkým začiatočným písmenom). Vzhľadom na charakter týchto zmien neuvádzame ich v poznámkach k jednotlivým básňam. Osobitne sme si dali záležať pri prepisovaní textov na strofické členenie básní, ktoré v jednotlivých vydaniach Hviezdoslavovej poézie bolo značne rozkolísané. Napokon, s týmto problémom sa stretávajú mnohí editori pri vydávaní diel iných básnikov. Sledovali sme predovšetkým medzistrofické predely, ktoré pripadli na rozhranie strán. Dôslednosť tejto práce súvisí s faktom, že Hviezdoslav prikladal tvarovému riešeniu svojej poézie mimoriadnu dôležitosť.

Vzhľadom na to, že editorov doslov interpretačne „nepokrýva“ všetky informácie o básnikovom diele, rozhodli sme sa tento priestor vyplniť v tejto časti knihy. V úvode pred informáciami o jednotlivých publikovaných básňach uverejňujeme základný literárnohistorický komentár o danom básnickom súbore, resp. o básnickej zbierke, ako aj o našom stanovisku k výberu textového materiálu. Za názvom básne nasleduje bibliografický údaj o prvom vydaní (časopiseckom, resp. knižnom) básne. Pri niektorých textoch s osobitými vlastnosťami (tvarovými, výpovednými, literárno–smerovými a i.) uvádzame stručnú charakteristiku tejto osobitosti, prípadne bibliografiu odbornej literatúry, v ktorej je daný text podrobnejšie analyzovaný. Pod jednotlivé básne uvádzame vysvetlivky k slovám a slovným, resp. obrazným spojeniam, ktoré pomôžu najmä mladým čitateľom zorientovať sa vo významovo a lexikálne náročnom Hviezdoslavovom básnickom štýle. Tento postup sme zvolili aj pri jeho literárnokritickom a literárnoteoretickom texte. Za niektorými slovami cudzieho pôvodu uvádzame v zátvorkách skratky jazyka, z ktorého pochádzajú (nem. – nemecký, rus. – ruský, tal. – latinský, franc. – francúzsky, maď. – maďarský). V tomto smere sme sa inšpirovali editormi uvádzaných *Spisov P. O. Hviezdoslava* (Martin-Bratislava, 1951 – 1957), ktorí sa podrobne venovali jeho básnickému slovníku.

DOM V STRÁNI v priebehu rokov 1902 – 1903 vychádzal na pokračovanie v časopise *Slovenské pohľady*. Knižne bol publikovaný v rokoch 1911 – 1912.

Prvý realistický slovenský román z dedinského prostredia, ktorého dej sa – paradoxne - odohráva na ostrove Brač v Dalmácii, patrí k najznámejším a najčítanejším Kukučínovým prózam. Svojou témou a epickým konfliktom zaujal aj slovenskú profesionálnu divadelnú scénu. 5. apríla 2008 uviedla činohra SND v Bratislave dramatizáciu Kukučínovho dalmatínskeho románu v dramaturgickej úprave Petra Pavlca a v réžii Ľubomíra Vajdičku. Románový príbeh je súčasne ukotvený v dalmatínskom prostredí, no rieši konfliktotvorný problém vyskytujúci sa v epických sujetoch mnohých slovenských autorov 19. storočia: zrážka „kaštieľa“ a „chalupy“. Kukučínov vklad do tohto riešenia je v tom, že ju vidí ako problém vzťahu subjektívnej vôle a istých záväzných rodových tradícií. Práve uvedený problém je v pozadí stroskotania vzťahu patricijskeho syna Nika Dubčiča a sedliacky Katice Beracovej, ktorá sa chce vymaniť zo svojho ťažakého stavu. Sila rodových „patriarchálnych“ tradícií (jej reprezentantom je Mate Berac) a rodinného a miestneho prostredia spôsobujú postupné „vyčistenie“ oboch rozdielnych životných kontextov. Je zvláštne, že toto riešenie ponúkol človek so sedliackymi koreňmi, k tomu cudzinec, ktorý sa po napísaní románu oženil s miestnou patricijkou. Ich spoločný život, plný osudových zvrátov, akoby bol skrytou polemikou s autorovou románovou koncepciou.

Grabovik – miestny názov v Selciach; *težak* – roľník; *bóra* – silný severovýchodný vietor na Jadrane; *česmína* – v miestnom nárečí druh duba; *paron* – majiteľ lode; *trabakul* – nákladná viacplachtová loď; *šor Nade* – pán Nadalin Božić; *veterán Napoleonovej gardy* – vyslúžiliec vojska Napoleona I. Bonaparte (1769 – 1821); *čibuk* – turecká fajka; *Reparata* – meno katolíckej sväte, ktorá bola patrónkou kostola v obci blízko Seliec; *Matka Božia od Carmena* – Matka božia z Mont Carmelu v Palestíne uctievaná na ostrovoch Brač a Hvar; *mame* – mama; *ćáće* – láskavé oslovenie ženy; *ćáće* – oslovenie otca; *peronospóra* – hubovitá choroba rastlín, najmä viniča; *fiera* – cirkevná slávnosť, hody; *Dolčine* – bračský prístav; *bracéra* – menšia nákladná plachetnica; *prímorie* – prímorie okolo mesta Makarska v Dalmácii; *Poličania* – obyvatelia kraja medzi Splitom a Omišom pod pohorím Mosor; *Pulíz* – obyvateľ kraja v juhovýchodnom Taliansku (tal. Puglia) odkiaľ sa na ostrov Brač dovážalo ovocie; *lula* – fajka; *načelnik* – mešťanosta; *in ordine* – v poriadku; *ašešur* – asesor, prísediaci pri súde, člen mestskej rady; *magister elegantiarum* – ten, kto udáva trend v móde; *ben* – dobre; *čitaonica* – čítareň; *podobizeň Antého Starčevića* – dr. Ante Starčević (1823 – 1896) bol zakladateľ a vodca politickej strany práva, ktorá mala radikálny národný chorvátsky program; *A boga ti, gospodaru* – na môj dušu; *Vlašská* – kraj, odkiaľ nevidieť more,

pravdepodobne Zagorje; *reklík* – blúzka, živôtik; *kurat* – kňaz; *don* – oslovenie kňaza; *šory*, *šiňoriny* – panie, slečny; *občiansky dom* – mestský dom; *Živita Hrvatska* – Nech žije Chorvátsko; *čauš* – policajt, sluha; „*portupé*“ – závesok na šabli; *harambaša* – kapitán hajdukov na Balkáne; *buchač* – rastlina, ktorá svojim pachom mala hubiť hmyz; *Per mnogo anni* – zdravica: na veľa rokov; *jahoda* – moruša; *samár* – jazdecké sedlo na osla alebo mulicu; *klak* – druh tvrdého klobúka; *liberi penšatori* – voľnomyšlienkári; *kum* – kmotor; *Ovíd* – Publius Ovídius Naso (43 – 17, pred n. l.), rímsky básnik; *dozvon* – posledné zvonenie; *vela gospoda* – veľkí páni; *Hihalo* – prezývka; *purgatórium* – očistec; *Zandome* – z benátskeho Zan Dome, Ivan Dominik; *kantadur* – spevák; *meštre* – majster; *Kraljica* – Kráľovná nebeská, Mária; *Kyrie-kyrie-elejson* – Pane, pane, zmiluj sa; *pluviál* – kňazské obradné rúcho, kutňa; *prešid* – predseda cirkevného zboru; *funkcia* – obrad; *ventula* – vejár; *Zore* – *tvrde!* *Zore* – *opri!* *Vesela ti majka* – Juro – rázne! Juro – pritlač! Nech sa Ti rozveselí matka (oslovenie muzikanta, aby hral rezkejšie); *trančirovať* – rozdeľovať, krájať; *povera šora* – úbohá pani; *Poprsia Šenou a Preradovića* – August Šenoa (1838 – 1881) bol populárny chorvátsky románopisec, básnik a dramatik, Petar Preradović (1818 – 1872) sa považuje za najväčšieho chorvátskeho lyrika ilýrskeho obdodenia; *item* – ďalej, teda; *vis-à-vis* – naproti; *Dandula* – prezývka; *i u vatru i u vodu* – aj do ohňa, aj do vody; „*konfúzia*“ – zmätok; *rešpicient* – finančný úradník; *viere mi* – na môj veru; *považovali za Vlacha* – Vlachmi nazývali Zagorov; *prošek* – druh dezertného vína zo sušeného hrozna; *prova* – predná časť lode; *leptir* – motýľ; *zdravo* – pozdrav pri stretnutí; *Zorzeto* – Juraj v benátskom nárečí; *Dobro jutro* – dobré ráno; *izba „od pohoda“* – host'ovská izba; *lokva* – cisterna na vodu; *Senj* – prístav na severe Jadranského mora; *Bonaventúra* – po taliansky dobrá cesta, bežný názov lodí; *castelo* – zámok, kaštieľ; *oltár sv. Nikolu putnika* – oltár sv. Mikuláša – pútnika, ktorého uctievali ako ochrancu námorníkov; *kvapky „od matice a matruna“* – kvapky z rôznych bylín proti žalúdočným a črevným chorobám; *Dobro mi došao!* – Vitaj!; *raca* – rod; *na Rašeljaču... Bunjičke prodolce... Bili kamik... Gradine* – miestne názvy z okolia Seliec; *budete služeni* – ako rozkážete; *cekín* – zlatý benátsky peniaz; *tempi passati* – minulé časy; *Huhor* – prezývka; *Dobro došli, gospodarica* – vitajte, gazdiná; *gusle* – starý strunový hudobný nástroj u Juhoslovanov a Rusov; *muka* – námaha; *Polanda* – loď nazvaná podľa ryby – tuniaka; *imbarkarti* – nalodiť sa; *pulenta* – kukuričná kaša; *kamonúl* – truhlica na šaty; *dozvon* – posledné zvonenie; *orrori!* – hrôza; *oficijum* – modlitebná kniha; *adijo* – zbohom; *kamomil* – harmanček; *Ite missa est* – choďte v mene božom: slová, ktoré spieva kňaz na konci omše; *Teraz by chcel rozkazovať i Frank i Folnegović* – dr. Josif Frank (1844 – 1911) chrvátsky radikálny politik, Fra Folnegović (1848 – 1903) chorvátsky spisovateľ, politik

a vynikajúci rečník; *Sempre questa brutta politica* – večne tá odporná politika; *Velebit* – pohorie v Chorvátsku pri mori; *Bellabocca* – vymyslené talianske meno, ktoré charakterizuje výraz „sladké reči“; *Bánovina* – historický názov pre Chorvátsko a Slavonsko, na čele bánoviny stál bán; *obzoraš* – členovia a prívrženci národnej strany v Chorvátsku združený okolo časopisu Obzor hlásajúci rovnoprávnosť Chorvátov a Srbov; *Héderváry* – Khuen Héderváry, bán, známy krvavý maďarónsky násilník; *biskup* – Josip Strossmayer (1815 – 1905) vodca chorvátskeho národa, slovanofil; *terčíl* – hra v karty; *nech ma vsadia do Kapodistrie* – do väzenia v prístavnom meste Koper v Istrii; *turáň* – preš; *terkel* – vyľisované hrozno; *planina* – hora; *južina* – južný vietor; *braća* – bratia; *starý fra Andrija Kačić* – Andrije Kačić-Miošić (1704 – 1760), františkánsky chorvátsky spisovateľ a básnik; *diavolo* – čert; *sempre avanti* – vždy dopredu; *ako prešiel Gurko cez Balkány a ako sa uťahuje pred ním turecká sila* – Osip Vladimirovič Gurko (1828 – 1901), ruský jazdecký generál, v rusko-tureckej vojne dobyl dôležité balkánske priesmyky a oporné body; *O Jakube* – 25. júla; *mantila* – kabátec; *kuma* – kmotra; *moglo by se i nebi sa moglo* – mohlo by sa i nemohlo by sa; *sinap* – horčica; *pape* – oslovenie otca; *sentencia* – výrok; *Zrinjski* – Petar Zrinjski (Zrínsky; 1621 – 1671) chorvátsky bán, bojovník za samostatnosť Chorvátska; *Croatia* – Chorvátsko; „*Piccolo*“ – malý, názov denníka za Rakúsko-Uhorska vychádzajúci v Terste; *piaca* – námestie; *zadruga* – tu družstvo; *pohyb ilýrsky* – hnutie za literárne, kultúrne a politické zjednotenie južných Slovanov; *Pyrrhovo víťazstvo* – víťazstvo s veľkými stratami; *trojjediné kráľovstvo* – niekdajšie Kráľovstvo Chorvátska, Slavonska a Dalmácie; *amice* – priateľu; *jugo* – južný vietor; „*Vlašský*“ *rok* – vo význame dávno; *ríz* – ryža; „s *dobrodošlicou*“ – s vítaním; *Plato* – Platon (427 – 347 pred n. l.), grécky idealistický filozof; „*divadelno-deklamatorné*“ *predstavenia* – predstavenia s divadelnou hrou a recitáciou; *ex offio* – z úradnej moci; *tiator* – divadlo; *homérický* – búrlivý; *žamor* – šum, šepot; *Na grobu izdajice* – Na hrobe zradcu, báseň od chorvátskeho básnika Augusta Harambošića (1861 – 1911); *oprosti* – odpusť; *Kráňac* – obyvateľ Kranja; *menčikov* – druh plášťa; *vita dei canil* – psí život; *druže* – oslovenie: priateľu; *s indignáciou* – s nevôľou; *veľký Korzikán* – Napoleon I. Bonaparte (1769 – 1821); *Hradec* – Štajerský Hradec; *Spod tonzúry* – zo seminára; *narodniak... radikál* – člen prvej chorvátskej národnej strany; *čistý a či nečistý* – po smrti Anteho Starčevića (1896) sa strana práva rozdelila na „čistých“, ktorí celkom odmietali Srbov, a na „nečistých“, ktorí neodmietali autonómne spojenectvo so Srbmi; *Pokoj vični daj njemu Gospodine* – Odpočinutie večné daj mu, Pane.

Rysavá jalovica

Poviedka vyšla v Domovom kalendári, 1885, s. 81 – 111, Knižne: *Sobrané spisy Martina Kukučina* III, 1911, s. 171 – 240. Ďalšie vydania: 1920, 1928, 1936, 1948; Dielo II. Bratislava 1957, 1961, s. 7 – 52.). Martin Kukučín. Výber I. Bratislava 1980, s. 101 - 146.

Jančiarky – mužská obuv s krátkymi holeňami, ktoré sa šnúrujú po bokoch na háčiky; *frumbia* – šnúrka, tkanička; *Jozue mohol slncu rozkazať, aby sa tri dni nezapadlo* – Mojžišov nástupca Jozue previedol podľa Biblie Izraelitov cez Jordán a dobyl Jericho. Pri Gabrone zastavil na deň beh slnca, aby poskytol Izraelitom možnosť pomstiť sa nepriateľom (Kniha Jezue, 10, 13); *holba* (nem.) – stará miera na tekutine (0, 956 l); *ličienka* – sito; *potrizniť si* – pozhovárať sa, pobesedovať si; *štyria Pucovci ju na kolíkoch niesli* – obyvatelia Pucova, obce v dolnokubínskom okrese, ktorým sa pripisujú smiešne vlastností; *deň na Jána* – 24. júna; *fištrón* – rybí tuk; *zaliepance* – koláče plnené zeleninou.

Neprebudený

Poviedka prvýkrát vyšla v Slovenských besiedkach Martina Kukučina a Antona Bielka, 1886, s. 1 – 74. Knižne: *Sobrané spisy Martina Kukučina* I, 1910, s. 23 – 105. Ďalšie vydania: 1919, 1928, 1933, 1941, 1946, 1948; Dielo, II, Bratislava 1957, 1961, s. 174 – 228; Martin Kukučín Výber I. Bratislava: Tatran 1980, s. 205 – 258.

Bok – stráň; *rákoš* – zhromaždenie, snem; v prenesenom význame beseda, zmätený krik

Z listov

List Teodorovi Ľudovítovi Grosmannovi

Na správu gymnázia Vášho odoslal som vysvedčenie svoje zo IV. triedy – na Evanjelickom a. v. gymnáziu v Banskej Bystrici Kukučín vyštudoval druhý polrok 4. triedy s vyznamenaním; *do preparandie v Kláštore pod Znievom* – Kukučín tam študoval v školskom roku 1875/1876 – 1877/1878; v *Martine* – v školskom roku 1874/1875 (1. polrok); *Kožehuba v Blatnici bol vyvolený* – Ján Kožehuba (1847 – 1918), autor rôznych učebníc, učil v Blatnici od 18. 12. 1877; *bol som... vyvolený za učiteľa* – učil v Jasenovej šesť rokov (1878 – 1884); s *Cimrákom* – Ján Cimrák (1859 – 1926), rodák z Oravy, neskôr evanjelický kňaz v Sielnici, kde ho Kukučín často navštevoval; *profesora Kmeťa* – Ján Kmeť (1848 – 1931), uveďomelý národovec, učil Kukučina matematiku a fyziku.

List Jurajovi Jánoškovi

u Sasinka – František Vítázoslav Sasinek (1830 – 1914), slovenský historik, katolícky kňaz, ktorý pôsobil za Kukučínových čias ako duchovný správca milosrdných sestier v Prahe; *do Pohľadov* – v januárovom čísle (1) 1886 (s. 1 – 8) uverejnil Kukučín poviedku Veľkou lyžicou;

List Jurajovi Slávikovi

v... besednici N(árodných) Nov(ín) – článok Dve hodiny medzi zákonodarcami (Národné noviny, 20, 1889, č. 139 z 26. novembra); *Janko Hr(oboň)... s molkovskými tajnými plány* – pravdepodobne Ján Hroboň (1859 – 1914), farár v Istebnom, folklorista, jazykovedec. Nepodarilo sa zistiť o akú udalosť ide; *poeta laureatus* – lat. ovenčený: Kukučín bol odmenený roku 1889 za hru Komasácia na Súbehu slovenského spevokolu v Martine;

„*mnoho hnileho*“ – narážka na slová Shakespearovho Hamleta; *Dom* – Národný dom v Martine otvorili 12. 8. 1890 hrou M. Horváthovej Sirota, ktorá bola na súbehu odmenená spolu s Kukučínovou Komasáciou; v *Cis(lajtánii)* – Predlitavsko: v rokoch 1867 – 1918 neúradný názov pre krajiny v Rakúsko-Uhorsku, ktoré ležali pred riekou Litavou (od Viedne); *prívržencami Memoranda* – Memorandum, konané 6. a 7. júla 1861, prijalo Slovenské národné zhromaždenie. V memorande sa žiadalo, aby sa zákonom uznala a zabezpečila „osobitosť národa slovenského a vlastenskosť reči slovenskej“ na území, ktoré Slováci obývajú ako súvislý celok. Uhorský snem ho odmietol; *Shakespeare vraví: vtedy robíš najpeľšie, keď najviac prekážok Ti svet v cestu kladie* – parafráza zo Shakespearovej hry Kráľ Lear; v *novom časopise... budem pri ňom* – nie je známe, o aký časopis ide, ale Kukučín až do smrti prispieval do Národných novín a Slovenských pohľadov; *litera scripta manet* – (lat.) napísané písmeno ostáva (čo je napísané, ostáva);

List Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi

na Závade – časť Dolného Kubína; drotár... starohorská ženička – Takéto stretnutie Kukučín opisoval v prvom koncepte rukopisu Mišo II; Bruck – Karol Bruck (1840 – 1899) bol obchodníkom v Dolnom Kubíne; pani seniorka – Pravdepodobne žena Samuela Nováka, ktorý bol seniorom pre Jasenovú do roku 1887; *Paflagónii... Terra de fogo* – žartovné názvy krajov, do ktorých sa Kukučín o desať rokov vysťahoval (Patagónia... Ohňová zem); *Hochwalde* – (nem.) Hochwald, horstvo v Nemecku; *delfické orakulum* – žartovná narážka, v gréckej mytológii veštiareň v Delfách; z *I. katu* – (srbochor.) z prvého poschodia; *nema piana, ale ima pianoh* – (srbochor.) Nie je piano, ale sú piani; *vizitácia biskupská* – oficiálna návšteva biskupa, ktorý podľa cirkevných zákonov dozerá na duchovnú správu diecézy;

Kukučín v spomienkach

Kukučín v kritike

Kalendárium života a diela Martina Kukučina

Kalendárium života a diela Martina Kukučina

1860 – 17. mája narodil sa v oravskej dedine Jasenová Martin Kukučín, vlastným menom Mateh Bencúr. Otec Ján Bencúr Juriš bol roľník – šoltýs, určitý čas bol obecným richtárom v Jasenovej. Matkou Kukučina bola Zuzana, rodená Pašková. Krstil ho jasenovský farár Ctibor Zoch, známy predstaviteľ štúrovského hnutia, ktorého životné osudy Kukučín zobrazil v románe Bohumil Valizlosť Zábor.

1868 – Začal chodiť do ľudovej školy v Jasenovej. Vo vyšších triedach ho učil autor učebníc Ján Kožehuba, ktorý ho motivoval na ďalšie štúdiá.

1871 – Od septembra Kukučín začal študovať na gymnáziu v Revúcej. Navštevoval ho až do jeho zatvorenia roku 1874.

1874 – Po zatvorení gymnázia v Revúcej pokračuje v štúdiu na slovenskom gymnáziu v Martine. V tomto roku bola urobená komasácia jasenovského chotára, ktorá sa neskôr (1884) stala podkladom pre jeho divadelnú hru *Komasácia*.

1875 – Vo februári odchádza do Banskej Bystrice dokončiť štvrtú triedu gymnaziálneho štúdia. V septembri vstupuje na učiteľskú preparandiu v Kláštore pod Znievom. Spriatelil sa tu s Antonom Bielkom, neskorším spisovateľom, s ktorým vydávali *Besiedky* a *Slovenský kalendár*.

1877 – V lete z jasenovskej školy odišiel učiteľ Ján Kožehuba a na jeho miesto si jasenovčania s určitými výhradami zvolili Mateja Bancúra. Kým dokončil štúdiá rok ho v učiteľskom úrade zastupoval Peter Šimkovic.

1878 – V júni dokončil štúdium na učiteľskej preparandii. V septembri začal vyučovať v Jasenovej, hoci jeho úmyslom bolo pokračovať v štúdiu „vyššej preparandie v Pešti“. Popri učiteľskom povolaní, ktoré vykonával veľmi vážne nasledujúcich šesť rokov, mal aj funkciu kantora.

1883 – Do svojho zošita s názvom *Múzy Martina Kukučina* zapisuje svoju prvú literárnu prácu *Čo komu sudenô*. V januári napísal koncept svojej práce *Kus života*, ktorá vyšla pod názvom *Na hradskej ceste* 6. 8. februára v *Národných novinách*. Táto próza je prvá uverejnená Kukučinova práca. V tom istom roku mu vychádzajú ďalšie prózy: *Čas tratí – čas platí*, *Na jarmok*, *Dedinský jarmok*, *Na Ondreja*, *Máje*, *Pán majster Obšival*.

1884 – V prvom čísle *Slovenských pohľadov* je uverejnená jeho próza *Hody*. V pražskom študentskom spolku Detvan založenom roku 1882 referuje Cyril Krčméry o literárnych prácach Martina Kukučina a Pavol Sochán číta z rukopisu Kukučinovej prózy *Rysavá jalovica*. V *národných novinách* mu vychádzajú dve prózy (*Hajtman*, *Obecné trampoty*) a *Slovenské pohľady* mu uverejňujú prózu *Susedia*, ktorú ocenili ako najlepšiu prácu v rámci súbehu vypísaného bukurešťskými Slováckmi 100 frankami v zlate. V auguste Kukučín rozviazal učiteľský pomer s jasenovskou cirkvou.

1885 – v *Almanachu mládeže slovenskej* I. bola uverejnená Kukučinova próza *Z teplého hniezda*. V *Slovenskom domovom kalendári* II. vyšla ďalšia jeho próza *Rysavá jalovica*, v *Letopise Živeny* II. próza *Pánsky hájnik* a v *Národných novinách* próza *Na svitaní*. V júni Kukučín zmaturoval na gymnáziu v Šoproni. Mal úmysel zapísať sa na teologickú fakultu v Prešporku, avšak po zistení, že toto prostredie je značne protislovenské, odstúpil od tohto úmyslu a odišiel koncom októbra do Prahy, kde sa zapísal ako mimoriadny poslucháč na

lekársku fakultu Karlovej univerzity. Býval v dome Dušana Makovického. Zoznámil sa a spriatelil j Jaroslavom Vlčkom a Rudolfom Pokorným. Ako člen spolku Detvan sa predstavil v novembri prečítaním úryvku zo svojej prózy *O Michale*. 21. novembra sa zapísal za riadneho poslucháča lekárskej fakulty. V zostatku roka čítal v ruskom origináli Tolstého román *Vojna a mier* a súčasne pracoval na poviedke *Neprebudený*.

1886 – Vyšli mu viaceré prózy: *Veľkou lyžicou*, *Sviatočné dumy* (Slovenské pohľady), *Tri roje cez deň*, *Spod školského prachu* (Národné noviny), *Ako sa kopú poklady* (Domový kalendár III), *Pozor na čižmy* (Slovenský obrázkový kalendár XV.), *Neprebudený*, *O Michale* (Slovenské besiedky I., ktoré vydal spolu s Antonom Bielkom). V spolku Detvan bol zvolený za zapisovateľa aktívne sa zapája do ďalšej jeho činnosti: okrem iného referuje o ruskej literatúre, osobitne o Tolstého diele *Vojna a mier*, o Turgenevovom románe *Dym*. V marci zomrela v Jasenovej Kukučínova matka, o jej smrti sa dozvedel až po jej pohrebe. Vyšiel srbský preklad jeho poviedky *Rysavá jalovica*.

1887 – Spolu s Antonom Bielkom vydala Slovenský kalendár I, v ktorom uverejnil svoju prózu *Na prielohu* a článok *O jednom spolku*. V spolku Detvan referoval o Dostojevského románe *Idiot* a čítal svoje prózy *Visitatio canonica*, *Náš pán kostolník*. Za výraznú aktivitu v spolku bol na jeho XI. Valnom zhromaždení zvolený za jeho predsedu. Vyšli mu viaceré prózy: *Visitatio canonica*, *Tiene i svetlo* (Slovenské pohľady), *Na obecnom salaši*, *Z našej hradskej*, *Na stanici* (Národné noviny), *Pred skúškou* (Jarý věk).

1888 – V Domovom kalendári V. vyšla Kukučínova próza *Dedina v noci* a v Slovenskom kalendári II ďalšia próza *Preháňanky* a v Slovenských pohľadoch próza *Za ženou*. Národné noviny uverejňujú na pokračovanie jeho próza *Úvod k vakáciám*. Spolok Detvan zorganizoval diskusiu o Gercenovom románe *Kto je vinný?*, do ktorej sa zapojil závažným príspevkom aj Kukučín.

1889 – V Slovenských pohľadoch vychádza Kukučínovi próza *Mladé letá* a preklad Gogoľovej novely *Kepeň*, Národné noviny uverejňujú jeho preklad Gogoľovej prózy *Noc pred Božím narodením* a referát o divadelnej sezóne v Prahe a próza *Vianočné oblátky*. Zúčastnil sa drámou *Komasácia* na súťaži vypísanej v Národných novinách. Jeho drámu spolu s Horváthovej hrou *Slovenská sirota* odmenili prvou cenou, hoci pre slávnostné predstavenie v Martine vybrali Horváthovej hru. Na XVI. Valnom zhromaždení Detvana sa vzdal predsedníctva a neprijal opätovnú kandidatúru.

1890 – V Detvane sa zúčastnil búrlivej diskusie o pojme kolegalita a o literárnej kritike. Jeho postoj k pojmu kolektivita vychádzal z „kresťanského stanoviska“ (v každom človeku treba hľadať jeho dobré vlastnosti). Na schôdzkach tohto spolku referoval o pôvodnej veselohre

Nádašiho a Šrobára, o Tolstého románe *Kreutzerova sonáta*, čítal Hviezdoslavovu báseň *Na obnôcke*. V tomto roku vy vyšli tieto prózy: *Keď báčik z Chochol'ova umrie* (Slovenské pohľady), *Prečo Adam Chvojka spáva teraz už doma* (Cernokňažník), *Pd ¾ na 8 do 8-mej. Malá črta z veľkého mesta*, *Pod vládou ženy* (Národné noviny). V septembri na Dolnej Nive sa stretol s E. M. Šoltésovou.

1891 – Kukučínovi vychádzajú prózy: *Dedinský román*, *Na podkonickom bále*, *Zakáša – darmo je!*, *Regrúti* (Slovenské pohľady), *Když byl Matěj malý* (Světobor), Dokončil prózu *Dve cesty*. Pri požari v Jasenovej zhorela časť rodného domu Kukučina.

1892 – V Slovenských pohľadoch vychádzajú Kukučínovi prózy: *Mišo*, *Tichá voda*, *Slepá kura a zrno*, *Koniec a začiatok* (táto prózavyšla aj knižne ako prvý zväzok Knižničky Slovenských pohľadov). Začiatkom marca sa zúčastnil spolu s Antonínom Sovom a ďalšími českými spisovateľmi výletu na Bielu horu. Pre tlač pripravil svoju prózu *Dies irae...*

Druhého apríla na schôdze Detvana odznel jeho príspevok o jeho desaťročnej činnosti, ktorý predniesol medik Novomeský. V júli vyšiel Almanach Detvana, ktorý redigoval aj Kukučín.

1893 – Býval u Neureutterovcov. 25. júla bol promován za doktora medicíny. Chcel praxovať v nemocnici v Bratislave, ale sa mu nepáčili pomery v tamomšom nemocničnom prostredí. V septembri a októbri navštívil spolu s Makovickým a Škarvanom Viedeň a Innsbruck. V novembri sa vrátil do Prahy na dvojmesačnú prax na klinike profesora Maixnera. Na Vianoce oznamuje priateľovi Slávikovi, že ho zvolili za obecného lekára do Seliec na ostrove Brač. 18. novembra vystúpil poslednýkrát v spolku Detvan. Referoval o dráme F. X. Svobodu *Útok zisku*. V tomto roku mu vyšli ďalšie práce: *Rohy* (Slovenský obrázkový kalendár), *Po deviatich rokoch*, *Do školy*, *Zo stupňa na stupeň* (Slovenské pohľady).

1894 – Prvého januára odcestoval na ostrov Brač. Styk s vlast'ou udržiaval prostredníctvom korešpondencie, slovenských a českých novín a časopisov. V Slovenských pohľadoch mu vyšla na pokračovanie próza *Zápisky zo smutného domu*.

1895 – Vyšla próza *Na ľade* (Slovenské pohľady). V lete navštívil Slovensko.

1896 – V Letopise Živeny I. vyšla prvá Kukučínova próza z Dalmatínskeho prostredia *Prvá zvada*. V Slovenských novinách vyšla próza *Svadka* a v Národných novinách próza *Parník*.

1897 – Kukučín v liste Janoškovi oznamuje, že sa chce natrvalo usadiť na Slovensku v Liptovskom Mikuláši. V Slovenských pohľadoch mu vychádza próza *Štedrý deň*.

1898 – Umrel Kukučínov otec. V máji podnikol cestu po chorvátskom pobreží a do Čiernej hory. Slovenské pohľady začínajú uverejňovať jeho črty z ciest (*V Dalmácii a na Čiernej hore*, *Rjeka – Rohič – Záhreb*).

1899 – Slovenské pohľady pokračujú v uverejňovaní jeho cestopisných črt. Vyšiel poľský preklad Kukučínových poviedok *Neprebudený, Dedinský román, Tiene i svetlo, Do školy, Visitatio canonica* pod názvom *Obrazki i novelle Marcina Kukuczyna* v preklade Romana Zawilińskiego s predslovom Vavra Šrobára. 28. októbra oznamuje, že sa definitívne vráti na Slovensko. Kukučín znechutený „*intrigami a netaktnými listami*“ (Noge) napokon sa vzdáva návratu na Slovensko.

1900 – V Slovenských pohľadoch mu vyšla próza *Baldo et comp.*

1901 – V slovenských pohľadoch mu vychádza poviedka *Mišo II.*

1902 – V Národných novinách uverejnil úvahu *Prechádza po Vlkolíne*. Jozef Škultéty pozýva Kukučina na uprázdnené lekárske miesto do Novej Bane. Posiela Škultétymu začiatok románu *Dom v stráni*.

1903 – V Slovenských pohľadoch začal vychádzať na pokračovanie román *Dom v stráni*.

1904 – Na pokračovanie vychádza román *Dom v stráni*. V Národných novinách vychádza spomienkova próza Kukučina *Zo študentských časov*. Prvého júna dostáva rakúske štátne občianstvo. 23. októbra sa Kukučín oženil s Pericou Didoličovou. Na svadobnej ceste boli v Prahe.

1906 – Vzdal sa miesta obecného lekára v Selciach na ostrove Brač.

1907 – V Slovenských pohľadoch vychádza dráma *Komasácia*. Druhého júna odišiel so ženou do Južnej Ameriky do Buenos Aires, odtiaľ do Santiaga, kde pracoval v nemocnici. Urobil si nostrifikačné skúšky zo španielčiny, aby mu uznali lekársky diplom.

1908 – Usadil sa v Chile v meste Punta Arenas a pracoval ako lekár medzi početnou juhoslovanskou komunitou, ktorá si ho veľmi obľúbila. Za túto prácu ho po prvej svetovej vojne vyznamenal juhoslovanský kráľ Petar radom sv. Sávu IV. stupňa.

1909 – Prenecháva Jozefovi Škultétymu všetky autorské práva i povinnosti za vydávanie svojich Zbraných spisov.

1910 – Vyšiel I. a II. zväzok Kukučínových zbraných spisov.

1911 – Vyšiel III., IV. a V. zväzok Kukučínových zbraných spisov.

1913 – V Prahe vyšiel výber z Kukučínovej prozaickej tvorby.

1918 – Začal hľadať možnosti návratu do Československej republiky. V pražskom nakladateľstve J. Ottu vyšli dve Kukučínove prózy: *Keď báčik z Chocholova umrie, Mišo*.

1919 – Píše Jozefovi Škultétymu, aby mu poslal slovenské noviny a časopisy.

1920 – Vyšiel VI. zväzok Kukučínových Zbraných spisov. V Národných novinách sa objavujú úryvky Kukučínovho cestopisu *Prechádzky po Patagónii*.

1921 – Vyšiel VII. zväzok Kukučínových Zobraných spisov. V liste Škultétymu píše, že sa chystá na Slovensko a že intenzívne literárne tvorí. Prvýkrát sa objavuje zmienka o tom, že má mnoho poznámok napísaných svojším stenografickým písmom.

1922 – V tete sa s manželkou vrátil do vlasti. Zastavil sa v Paríži, z čoho vzišiel cestopis *Dojmy z Francúzska*. 12. septembra pricestoval do Chebu, kde ho privítal dr. Ján Menšík. V Prahe ho privítal minister dr. I. Dérer. Stetol sa tu s Jaroslavom Vlčkom, Albertom Pražákom a ďalšími osobnosťami kultúrneho života. V sprievode básnika Ivana Kraska navštívil slovenských študentov v Štefánikovom kolégiu. Siedme októbra prišiel do Bratislavy, kde ho privítal Jozef Gregor-Tajovský. Neskôr navštívil Martin, Maticu slovenskú, stretol sa s niektorými slovenskými spisovateľmi. Navštívil aj Dolný Kubín, ubytovaný bol u Hviezdoslavovej vdovy Ilony. 19. októbra sa stetol s rodákmi v Jasenovej. Slovenské pohľady uverejnili úryvok z jeho cestopisu *Prechádzky po Patagónii*. Napísal a vydal divadelnú hru *Bacúchovie dvor*. Na konci roka bol v Martine, kde študoval materiál k historickému románu *Lukáš Blahosej Krasoň*.

1923 – Vyšla mu črta *Spoločenské pôžitky* (Slovenské pohľady). Navštívil Brač a vrátil sa na Slovensko, kde pokračoval v štúdiu historických materiálov. Vyšiel VIII. a IX. zväzok Kukučínových Zobraných spisov a prvý zväzok jeho črt z ciest po Patagónii.

1924 – Veľa cestuje. Navštívil Split, Zadar, Záhreb, Crkvenicu, Lipik a Starú Pazovu, kde navštívil dramatika Vladimíra Hurbana Vladimírova. Vyšiel X. zväzok Kukučínových Zobraných spisov.

1925 – V Záhrebe a Lipiku pracuje na románoch *Mat' volá* a *Lukáš Blahosej Krasoň*. V októbri navštívil Split, Bratislavu a Prahu. V novembri odcestoval so ženou do Južnej Ameriky usporiadať osobné a majetkové záležitosti. Na tejto ceste Kukučínova žena ťažko ochorela.

1926 – Vrátil sa do Záhrebu. Neskôr sa usídlil v kúpeľnom mestečku Lipik. V Slovenských pohľadoch mu vyšla črta *Zo starého Martina*. V nakladateľstve G. A. Bežu v Trnave vyšiel prvý zväzok románu *Mat' volá*.

1927 – Prišiel na dlhšiu návštevu na Slovensko. Zúčastnil sa na národopisných slávnostiach vo Vysokých Tatrách. Knižne vyšli jeho historické novely *Košútka*, *Klšká*, *Rozmajrínový mládnik*. Vyšiel aj XI. zväzok Kukučínových Zobraných spisov.

1928 – Národné noviny uverejnili rozsiahly Kukučínov článok *Závažné skúsenosti* a úvodník *Ako národ pracuje k oslobodeniu*. Vyšiel taliansky preklad Kukučínovej prózy *Zápisky zo smutného domu*. V apríli Kukučín vážne ochorel na zápal pľúc. Choroba sa ešte skomplikovala o zápal pobrušnice. Na následky týchto zdravotných komplikácií Kukučín

zomrel 21. mája v nemocnici v Pakraci pri Lipiku. 25. mája bol pochovaný do provizórnej hrobky na záhrebskom cintoríne Mirogoj. V októbri jeho telesné pozostatky priviezli na Slovensko . 27. októbra bola rakva s Kukučínovým telom vystavená v Bratislave v Národnom divadle. O deň neskôr zvláštny vagón s rakvou sa dlhšie zastavil v Trnave, Novom Meste nad Váhom, Trenčíne a Žiline. 29. októbra bola rakva s Kukučínovými telesnými pozostatkami slávnostne pochovaná na národnom cintoríne v Martine.

Doslov

Martin Kukučín, vl. m. MUDr. Matej Bencúr

Na začiatku svojej literárnej činnosti sa Kukučín vnútorne vyrovnával najmä s literárnou estetikou Jozefa Durdíka, s aktuálnymi literárno-filozofickými témami tolstojizmu, v deväťdesiatych rokoch pozitívne prijal koncepciu realizmu českého estetika Otakara Hostinského (*O realismu uměleckém*, 1891) ako „*spor krásy a pravdy*“. Stotožnil sa s jeho predstavou o harmónii dvoch princípov umenia - realistického a idealistického (teda romantického), resp. napodobňujúceho a pretvárajúceho. Kukučínovi bol tento postoj blízky, pretože aj on uprednostňoval realizmus, no nepovažoval ho za jediné možné kritérium umenia. Tento svoj postoj prezentoval nielen vo svojej epickej tvorbe, ale aj v príležitostných kritikách, najevidentnejšie v recenzii Šoltésovej románu *Proti prúdu* (*Niekoľko myšlienok o románe Eleny Maróthy-Šoltésovej 'Proti prúdu'*, Slovenské pohľady 1894), v ktorej naznačil umelecké možnosti jej „*ideálneho realizmu*“ a súčasne formuloval svoje stanovisko k spoločenskej funkcii národnej literatúry. Na rozdiel od Vajanského nevidel spoločenský rozmer literatúry len ako problém nacionálny, ale aj ako problém demokratický. S Hostinským sa zhodol v tom, že pre umelca, realistu zvlášť, je dominantné nestratiť kontakt s predmetnou skutočnosťou. Nie je podstatné, či umelec pracuje so snovými predstavami, alebo s fantazijnými „*výletmi*“ do vzdialených svetov, podstatné je, aby tieto „*výlety*“ vychádzali zo skutočnosti, aby sa na ňu nejakým spôsobom viazali. V zmysle uvedených zdrojov vytvoril Kukučín typ prózy, ktorej najproduktívnejším výsledkom sa stal princíp široko členenej, dialogicky štylizovanej hovorovosti a groteskno-humoristická štylizácia príbehov.

Kukučínove začiatočnícke prózy z r. 1883 – 1884 (*Na hradskej ceste, Susedia, Čas tratí – čas platí, Máje, Čo komu súdenô, Pán majster Obšival, Na jarmok, Dedinský jarmok, Na Ondreja, Hody, Hajtman, Obecné trampoty*...) sú poznačené reminiscenciami na sentimentálne literárne pramene, najmä maďarské a nemecké, a na romantickú mnohovýznamovosť. Určujúcou črtou týchto krátkych epických foriem sa stala jednoduchá kompozícia, priamočiary sujet, morálno-didaktické reflexie a vecnosť podania zvolenej témy (remeselnícke prostredie, dedinský život) v rámci kritérií odvodených výlučne z jej vlastných predpokladov. Črty svojej zobrazovacej metódy Kukučín ďalej rozvinul v prozaickej tvorbe

z rokov pobytu v Jasenovej, Šoproni a na začiatku pražského pobytu. Patria sem poviedky a črty: *Z teplého hniezda*, *Rysavá jalovica*, *Panský hájnik*, *Na svitaní*, *Neprebudený*, *O Michale*, *Ako sa kopú poklady*, *Pozor na čižmy*, *Veľkou lyžicou*, *Sviatočné dumy*, *Tri roje cez deň*. Vo väčšine z uvedených próz kompozične experimentoval, hľadal cesty od zachytenia charakteru postavy (*Neprebudený*, *Rysavá jalovica* a i.) po náčrt širšieho spoločensko-psychologického konfliktu (*O Michale*). Epicky v nich rozvíjal jednotlivé zložky dedinského života a jeho zvykoslovia. Disharmonické motívy skutočnosti zvyčajne stotožňoval so všetkým tragickým, bezvýchodiskovým a určeným na zánik, pričom sa ich usiloval vyrovnávať princípmi dobra, pravdy, krásy a lásky, spomienkami na „rodné hniezdo“ a na strážkyňu jeho životodarných tradícií – matku. Harmonizovanie disharmonického rozpracúval na motívoch z ľudového prostredia. Uvedenú metódu rozvinul v zhode s poznatkami prírodovedných teórií, s hľadiskom tzv. sedliackeho rozumu a s postojmi o výhladoch optimistického a pesimistického realizmu, ktoré prezentoval v pražskom literárnom spolku *Detvan*.

Typickými ukážkami Kukučínovej realistickej kresby typov a zároveň dvoma pólmi groteskno-komického a groteskno-tragického pohľadu na podobu konfliktu v jeho rovnici epickej harmónie sú poviedky *Rysavá jalovica* a *Neprebudený*. Kým v prvej poviedke sa groteskná komika realizuje dočasným vybočením literárnej postavy (Adam Krt) z prirodzeného (konvenčného) chodu vecí, tragická grotesknosť v poviedke *Neprebudený* vzniká z napätia medzi subjektívnymi predstavami duševne zaostalého Ondreja Machuľu a objektívnymi konvenciami kolektívu, v ktorom žije. Próza *Neprebudený*, ktorá patrí medzi najlepšie prózy slovenského literárneho realizmu, je dokumentom Kukučínovho literárneho „darwinizmu“: hrdina poviedky Ondráš Machuľa zahynul, ako mu to predurčili zákony kolektívnej tradície a dedinského prostredia. Toto vrcholné prozaické dielo Kukučina je originálnym spracovaním problematiky, ktorá bola populárna aj v iných literatúrach, o čom svedčí najmä Turgenjevova novela *Mumu* s jej machuľovskou postavou Gerasimom.

Štyri poviedky Kukučina z roku 1887 (*Na obecnom salaši*, *Z našej hradskej*, *Pred skúškou*, *Na stanici*), ktoré sa navzájom dopĺňajú, roztvárajú problematiku pomeru inteligencie k dedine a jej tradíciám a tému národnej identity a sociálnych problémov spoločenského života. Nie náhodou v tom čase píše aj tzv. „intrigovú“ (Pašteka, 1998, s. 141) divadelnú hru *Komasácia* (začal ju písať roku 1887, publikovaná bola až roku 1907), ktorá je ukotvená vo vážnych dobových vidieckych problémoch (komasovanie, scelovanie rozdrobených pozemkov). Do tohto obdobia spadajú aj dve Kukučínove väčšie prozaické diela zo študentského života: *Úvod k vakáciám* a *Mladé letá*. Kukučín popri situačnej a

jazykovej komike s výraznou psychologickou drobnokresbou charakteru postáv objavuje obraz širšieho spoločenského záberu. V poviedke *Keď báčik z Chochol'ova umrie* zobrazil na princípe paradoxu a irónie spoločenskú tragikomickosť upadajúceho zemianstva, ako aj rodiaci sa podnikateľský stav s jeho mravnými defektmi. Podobným spôsobom zachytil citovú prázdnotu malomeštiactva (*Na podkonickom bále*), filozofickú problematiku rozporu medzi vierou v nadčasové hodnoty a realitou v ľudskom živote (*Dve cesty*), spoločenský problém vzťahu sluhy a pána (*Mišo*) a sociologický rámec závažnej spoločenskej problematiky v dedinskom prostredí, ktoré rozkladá sila peňazí (*Dies irae...*).

V Kukučínovej tvorivej metóde a v jej umeleckej transformácii sa po roku 1891 čosi zmenilo. Dôkazom je najmä nedokončený koncept väčšieho románového útvaru *Syn výtečníka* (1894 – 1896). Tento prvý pokus Kukučina o veľký epický žáner napísal ako polemickú odpoveď na Vajanského prózu *Suchá ratolesť* a Šoltésovej román *Proti prúdu*, o ktorom povedal, že je „apoteózou zemianstva“ a že v ňom spisovateľka „maľuje život nie celkom taký, aký v skutočnosti je, ale akým by mohol byť a akým by mal byť.“ Kukučínov nedokončený román sa od Vajanského prózy a Šoltésovej románu chcel odlíšiť vo viacerých smeroch. Nechcel byť o osude jednej rodiny, ako to bolo bežné v slovenskej realistickej próze týchto čias. Nechcel navodiť ovzdušie „*harmónie krásy a dobroty*“, typické pre archaické sedliacke prostredie zobrazené v jeho predchádzajúcej tvorbe. Nemal žiadnu ilúziu o tom, že o národných veciach môže rozhodnúť cieľavedomá žena a láska. Kukučín sa v ňom zamerail na zrod a perspektívu novej spoločenskej vrstvy – uhorskej inteligencie, ktorá si svoje prostredie a tradíciu ešte len budovala. Vo svojej epickej výpovedi sa nebál vstúpiť do Vajanského literárneho prostredia letohrádkov, kúpeľov, kasín, murovaných kúrií, avšak inak, bez ilúzií, hoci treba zdôrazniť, že nepovedal o ňom všetko. Odvážne vytvoril aj excentrické a kontrastné momenty, typické pre napäté vzťahy v slovenských mestečkách tých čias v Rakúsko-Uhorsku. Nebál sa konfrontovať slovenskú inteligenciu s mondénnym svetom kúpeľov ako s cudzím svetom, ktorý, povedané s O. Čepanom, „*rozleptáva morálku a vzťahy medzi ľuďmi, ktorí ešte nenasiakli džentrickými maniérmi*“. Najmä prvá časť románového konceptu obsahuje nesentimentálne, miestami až realisticko-naturalistické štylizované scény a konflikty rozličnej povahy. Je zjavné, že tieto časti románu majú veľa spoločného s metódou tzv. experimentálneho románu, naturalistického románu zolovskej orientácie, ktorú si osvojil v pražskom prostredí, najmä v diskusiách o Hostinského princípoch umeleckého realizmu, a v polemikách o vzťahu realizmu a idealizmu a naturalizmu a realizmu. Je zaujímavé, že druhá a tretia časť románového konceptu oproti jej prvej časti má odlišné ideové a estetické zameranie: po psychicko-biologicky motivovanom ošiali lásky dvoch ľudí sa v tretej časti dostáva k „slovu“ idea harmonickej lásky, ktorá korešpondovala s autorovým najvlastnejším literárno-estetickým cieľom.

Nový domov na Brači mu dal možnosť zabudnúť na Prahu, na literárne debaty o Tolstom a Zolovi. Dostal sa do podobných patriarchálnych podmienok, v akých vyrastal na Orave. Toto všetko v ňom aktivizovalo jeho pôvodné literárne ciele. Táto literárna skúsenosť spôsobila, že je tézovitejší, iný, ako to dokazujú neuverejnené koncepty *Teľa*, *Rodina*, *Záduha*, ale najmä romány *Dom v stráni* a *Mat' volá*.

Z čias Kukučínovho pobytu na ostrove Brač (1894 – 1907), ktorý mu sčasti pripomínal idylické prostredie rustikálnej a chudobnej Oravy a sčasti svet znehodnotený spoločensko-hospodárskymi zmenami, pochádzajú krátke prózy (*Mišo II*, *Svadba*, *Prvá zvada*, *Parník*, *Syn*

výtečníka, Rodina a i), ďalej rozsiahle cestopisné črty z Dalmácie, ktoré publikoval na pokračovanie v Slovenských pohľadoch (*V Dalmácii a na Čiernej Hore, Rijeka – Rohič – Záhreb*) a napokon dvojzväzkový román *Dom v stráni* (vznikal v r. 1902 – 1904 a vychádzal na pokračovanie v r. 1903 – 1904 v Slovenských pohľadoch). Témou románu je typická kukučínovská konfliktná situácia „pred svadbou“, v ktorej vplyv prostredia a tradície, ale aj protirečenie pri vnímaní dvoch základných ľudských princípov – citu a rozumu prekazia úmysel patricijského syna Nika Dubčica vziať si za manželku sedliačku („težačku“) Katicu Beracovú. Autor v ňom rozvinul námet z dalmatínskej dediny, ktorý bol veľmi podobný obrazu pomerov na slovenskej dedine z konca devätnásteho storočia. Išlo o problém lásky na podklade majetkových a stavovských rozdielností. Z tohto pohľadu možno hodnotiť román ako originálny variant tradičného motívu slovenskej realistickej prózy – konfliktu „kaštieľa a chalupy“. Zaujímavé je rámcovanie kolobehu osudov románových hrdinov. Realizuje sa cyklom ročných období: vznik (jar) – stupňovanie (leto) – vrcholenie (jeseň) – zánik (zima) a predstáv o možnosti preklenúť záväzné tradície bračského prostredia subjektívnou vôľou. Románové situácie, trojstupňové rozvíjanie motivických plánov, kolízie a ich riešenia ukazujú, že v tejto próze si zachováva platnosť sujetovo-kompozičná schéma krátkych epických žánrov. Smrť protagonistu Mateho Beraca symbolicky otvorila cestu novej konfrontácii tradície a evolučných zmien.

Počas pobytu v Južnej Amerike zbieral faktografický materiál, ktorý sa stal základom jeho rozsiahlej päťzväzkovej románovej kroniky z prostredia juhoamerických chorvátskych vystaľovalcov *Mat' volá*, s podtitulom *Ohlasy z obce roztratených*. Toto dielo rieši iné významové súvislosti medzi hľadiskami vývinu a tradície ako jeho románový debut. Hrdina románu – veľkoobchodník Šimon Katovič – nemá ženský protipól. Ťarchu zodpovednosti za svoj životný cieľ, najmä za svoje viac-menej utopické plány a etické reformy nesie sám. Jeho životný neúspech Kukučín predstavil ako konflikt medzi silami vývoja a rovnováhy. Keďže ústredná postava principiálne zotrváva na vlastných stanoviskách, na svojej predstave, že je väčšmi exponentom abstraktných (osudových, mytologických) ako konkrétnych síl vývoja, možno tento román, na rozdiel od románu *Dom v stráni*, identifikovať ako typ tzv. „zatvoreného“ románu. Z tohto dôvodu je osud postavy Šimona Katoviča z literárneho a ideového hľadiska predurčený podobne ako epický život Ondráša Machuľu z poviedky *Neprebudený*. *Mat' volá* je v istom zmysle obrazom Kukučínovho vlastného osudu. V juhoamerickom prostredí napísal rozsiahly cestopis *Prechádzky po Patagónii*, ktorý je „komplexným pohľadom“ (Klátik, 1968) na patagónsku pampu, pričom v sebe spája cestopisný princíp s epickou metódou „objektívizovaného rozprávania“ (Noge, 1975).

Kukučín po návrate z Južnej Ameriky na Slovensko v lete roku 1922 začal znova literárne tvoriť. Jeho poprevratová literárna produkcia je kvantitatívne bohatšia ako predprevratová tvorba. V tomto období uprednostnil románové skladby, cestopisy a dramatické diela, menej sa venoval kratším epickým žánrom. Základ jeho tvorivej metódy sa presúva na naračno-deskriptívne postupy a harmonizátorskú koncepciu života. Novú tendenciu v jeho románovej tvorbe predstavuje historická orientácia. Z dvojťýždennej cesty po Francúzsku napísal cestopis *Dojmy z Francúzska*, v ktorom dominuje iná metóda ako v predchádzajúcich cestopisoch: je založená na napätí medzi veľkomestským (parížskym) štýlom života a „vidieckym“ životným štýlom autora. *Bacúchovie dvor* je trojdejtvoá v čechovovskej dramatickej línii napísaná hra, ktorá je reakciou na „stretnutie s domovom“ po rokoch pobytu v zahraničí. Svoj dávnejší zámer vysloviť sa k problémom slovenskej histórie začal realizovať tým, že prepracoval koncept vlasteneckej, národno-apelatívnej drámy s dožívajúcimi romanticko-ľudovými tradíciami *Obeta* na historický román *Lukáš Blahosej Krasoň*, ktorý vyšiel až po autorovej smrti. Tento dvojzväzkový román bol časťou plánovanej, ale nedokončenej trilógie (možno aj širšieho útvaru) s námetom z histórie „štúrovskej“ epochy. Vracia sa v ňom do obdobia uzákonenia štúrovskej spisovnej slovenčiny. Na pozadí ľúbostno-vlasteneckého vzťahu Lukáša Blahoseja Krasoňa (mesianistického básnika Sama Bohdana Hroboňa) k českej vlastenke Vlastimile Hájskej (v skutočnosti Bohuslave Rajskej) načrtol svoju víziu slovensko-českých vzťahov a emancipačných úsilí Slovákov. V druhej časti zamýšľanej trilógie nazvanej *Bohumil Valizlosť Zábor* sa románovým spôsobom zmocnil konfliktných vzťahov dvoch národných hnutí – maďarského a slovenského hnutia pred r. 1848. Ideovo i tematicky na tento román nadväzujú neuzavreté epické útvary románovej koncepcie s námetom z histórie (obdobie slovenských národných dejín v r. 1848 – 1849 a tzv. matičných rokov) *Košútka*, *Klšká* a *Rozmajrínový mládk*.

Martin Kukučín: Dielo IX. **Dom v stráni**. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1961, s. 7 – 322.

Martin Kukučín: Dielo II. **Rysavá jalovica... Neprebudený...** Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957, s. 9 – 56, 205 – 262.